

Coperta: *Dan Matache*

Toate drepturile rezervate Editurii Minerva

G. IBRĂILEANU

OPERE

4

Ediție critică de
RODICA ROTARU și AL. PIRU

Prefață de
AL. PIRU

EDITURA MINERVA
BUCUREȘTI — 1977

i 583482

BIBLIOTECA
MUSEULUI NAȚIONAL ROMÂN

Prefață

Publicăm în continuarea primelor trei tomuri din opera critică a lui G. Ibrăileanu, apărută în timpul vieții sale în volume și parțial în periodice, alte două tomuri numai din periodice, pe care, din mărturii contemporane, ca și din documente de arhivă, știm că Ibrăileanu însuși avea intenția să le adune la un loc sub titlurile: *Opinii literare, Campanii, Edițiile poeziilor lui Eminescu*. Aspectul general al opiniilor literare, chiar al studiilor despre edițiile eminesciene, este polemic, încît titlul de *Campanii* convine celor mai multe din articolele reunite în aceste două volume (IV și V) ale ediției noastre, din care am separat numai partea privitoare la *Edițiile poeziilor lui Eminescu*, de conținut unitar. Am trecut la *Addenda* un număr de articole anterioare anului 1906, așadar epocii *Viața românească*, pe care în mod sigur criticul nu le-ar fi republicat, numai spre a avea o imagine cît mai completă a gândirii și stilului lui G. Ibrăileanu.

Campaniile încep cu articolul program din *Viața românească*, 1906, nr. 1 (martie), și se sfîrșesc cu articolul bilanț *După 27 de ani*, din *Viața românească*, 1933, nr. 1—2. Primul reproducea ideile principale din *Poporanismul* lui C. Stere (*Evenimentul literar*, nr. 15, din 28 martie 1894), ultimul relua o parte din *Ce este poporanismul?* de P. Nicanor & Co. (*Viața românească*, 1925, nr. 1). Doctrina poporanistă a fost deseori dezbătută în *Viața românească* de Ibrăileanu și de alții. În 1912, P. Nicanor & Co. (Ibrăileanu) dădea un șir de *Fragmente din articolele în care am vorbit despre poporanism în cei șase ani de cînd a apărut „Viața românească”*. Se citează aici fragmente din articolul program *Către cetitori*: din cronica literară *Scriitori și curente* (1906, nr. 1), unde se vorbește de caracterul specific național al literaturii; din cronica literară *„Morală” în artă* (1906, nr. 2), unde se insistă asupra atitudinii de simpatie și datorie a poporanistilor față de țărănime; dintr-o notă de la *„Miscellanea”* (1909, nr. 7), unde se precizează că

simpatia pentru țărănime poate fi înțeleasă și ca „cel puțin lipsă de antipatie“; dintr-o altă notă de la „Miscellanea“ (1909, nr. 12), conținând echivalarea poporanismului cu „curentul poporan“ (naționalizarea literaturii culte prin literatura populară); din articolul *Iarși poporanismul* (1911, nr. 12), unde se spune că poporanismul nu e o școală exclusivistă, nu cere decît originalitate, nu imitație, adică literatură specific națională, și că respinge înfrumusețarea realității în loc de reprezentarea ei obiectivă. După război poporanistii n-au mai păstrat din programul lor decît dorința de originalitate și dezvoltare organică a literaturii române, considerînd idealurile sociale înfăptuite. Au polemizat cu toți cei care, exagerînd limitele reale ale ideologiei lor social-politice, i-au declarat reacționari, retrograzi, falimentari, cu H. Sanielevici (*Falimentul... poporanismului?*, în *Viața românească*, 1920, nr. 1), cu Eugen Filotti (*Prăbușirea poporanismului*, în *Viața românească*, 1924, nr. 12, 1925, nr. 1 și *Poporanism, socialism, internaționalism*, în *Viața românească*, 1925, nr. 4), cu F. Aderca (*Ultima oară*, în *Viața românească*, 1925, nr. 1), cu E. Lovinescu (*Iar interdependența*, în *Viața românească*, 1925, nr. 4, și *Ultimul cuvînt*, *ibid.*, nr. 5—6). Poporanismul, susținea Ibrăileanu în *După 27 de ani*, s-a născut ca o mișcare politic-literară antitraditionalistă. El a militat pentru emanciparea social-culturală a țărânimii pe calea reformelor (vot universal, improprietărire). Nu a fost împotriva industriei mari, dar a crezut că țările de veche industrie nu vor permite într-o țară rămasă în urma evoluției mondiale ca România crearea unei asemenea industrii și s-a mîrginit să aprobe doar industriile în legătură cu agricultura, mecanizarea agriculturii și etatizarea mării industrii, a petrolului și altor produse naturale. În domeniul culturii, *Viața românească* a fost pentru asimilarea formelor culturii străine și crearea posibilităților materiale în vederea acestei asimilări (bună-stare, școli, dezrobire și unitate națională). În literatură nu s-a preconizat îndepărtarea de literaturile străine, dar nici transplantarea unor forme nepotrivite caracterului nostru național care ar fi inutilizat energii folositoare creației originale, autonome. Revista n-a favorizat nici o școală literară, „a publicat scriitori de toate școlile și a lăudat sau blamat scriitori de toate școlile, naționali sau străini“. Ibrăileanu consideră retrospectiv că atitudinea poporanistilor a fost permanent „critică, realistă, posibilistă“ și că punctul său de vedere în problema introducerii și adaptării culturii occidentale (noi am zice mai bine universale, și în problema posibilităților litera-

turii unui popor (atîta vreme cît vor exista popoare cu psihologia lor deosebită) rămîne totdeauna valabil.

Cronicile literare ale lui Ibrăileanu sînt în primii ani ai revistei articole de doctrină, cele mai multe justificînd atitudinea poporanistă. Nici un scriitor, afirmă el în articolul „*Morală în artă*”, nu e absent din opera sa, orice scriitor are o atitudine, o convingere, o tendință. Formula „artă pentru artă”, în fond o lozincă, nu exclude tendința. Nu există artă neutră, orice scriitor are un punct de vedere care dă coerență operei sale. Literatura fiind o filozofie a vieții, nimeni nu reprezintă realitatea așa cum este ea. Sloganul zolist „rendre la nature telle-qu'elle est” nu duce decît la clișeu. Analizînd prin urmare modul în care se efectuează „reproducerea” realității, criticul constată că la artiștii spontani intervine pornirea temperamentală propriu-zisă, tendința, în vreme ce la artiștii reflexivi apare o acțiune premeditată, teza. „Tezist — scrie el în cronică literară *Artiștii luptători* — e acel scriitor care, fără să fie inspirat de un sentiment, de o idee, de un ideal, se apucă să scrie o operă spre a ilustra și propaga acel sentiment, acea credință, acel ideal”. În cronică despre „*Reproducerea realității*”, Ibrăileanu pornește de la un eseu al lui Sully-Prudhomme pus ca prefață la versiunea franceză a operei lui Lucrățiu, *De natura rerum*, de la capitolul intitulat *La spontanéité et la réflexion*. În *Artiștii luptători* se face apel la esul lui Paul Stupfer, *La question de l'art pour l'art* (1887), pentru care esențial este ca artistul să fie inspirat („Nu urma decît inspirația ta. Dacă simți în tine un suflet de profet și de apostol, nu te teme de a pune formal arta în serviciul adevărului și al binelui...”). Tendința dă viață artei, teza o anulează. Scriitorul tezist e, adaugă Ibrăileanu, orator, în vreme ce artistul e soliloc, scrie „fără nici o preocupare de public”. Așa susține și John Stuart Mill în *Thoughts on Poetry and Its Varieties*: „All poetry is of the nature of soliloquy...”. Aceste articole ale lui Ibrăileanu n-au fost acceptate de contemporani. Mai ales „*Morală în artă*” a provocat o adevărată campanie din partea criticii (E. Lovinescu, Mihail Dragomirescu, Ovid Densusianu, Sextil Pușcariu, Marin Simionescu-Rîmniceanu etc.). Unii erau pentru disjungerea artei de morală, alții susțineau că arta nu e nici morală, nici imorală, cînd e artă, majoritatea nu admitea identificarea termenului de tendință cu noțiunea de atitudine. Ibrăileanu a răspuns cu articolul *Probleme literare* în două numere din *Viața românească* (1907, septembrie-octombrie), în cadrul a trei chestiuni: crearea operei de artă,

raportul dintre opera de artă și societate, problema criticii. La prima chestiune, repeta definiția lui John Stuart Mill: „Arta e expresia solilocă a sentimentelor și concepțiilor prin imagini“ („To bring thoughts and images before the mind for the purpose of acting upon the emotions“). La a doua apela, după ce combătea pe Brunetiére (*L'Art et la morale*), Fr. Paulhan (*Le Mensonge de l'Art*) și Tolstoi (*Qu'est-ce que l'Art*) la versurile lui Guyau din *Le mal du poète*:

Lorsque je vois le beau
Je voudrais être deux,

susținând, în spiritul esteticii sociologice a acestuia, că „cu cât o bucată e mai înspre polul nesociabilității, cu atât e mai puțin artă“. În sfârșit, în ceea ce privește critica, Ibrăileanu adoptă tripticul tainean: rasă, mediu și moment și ideea că orice artist trebuie să aibă un ideal, identificat cu atitudinea și deci cu tendința în artă. Natural, studiem idealul scriitorului numai dacă e un creator, căci unde nu e operă, nu e nimic. La rîndul său, criticul trebuie să aibă și el un ideal, să cunoască sociologia, psihologia și istoria, să fie dotat cu facultatea de a pricepe cât mai multe spirite ca Sainte-Beuve, să fie ca acesta un creator, un artist. „Așadar, încheie Ibrăileanu, critica rămînînd științifică are dreptul și datoria mai întîi de a judeca din punctul de vedere al unui ideal, și al doilea de a fi și a rămînea o artă“. Iată deci că Ibrăileanu nu e, nici în această dată, un prizonier al pozitivismului critic, al unui îngust scientism, ci un adept al tuturor formelor de critică, chiar al criticii artistice, creatoare, de tipul celei din *Histoire du Port-Royal*. Important pentru gîndirea estetică a lui Ibrăileanu de la această dată este și cel de al treilea articol din seria *Probleme literare*, subintitulat *O nouă concepție asupra artei*. Discutînd pe marginea unui articol de Emile Faguet, Ibrăileanu subliniază că frumosul e nota comună tuturor artelor și totodată diferența lor specifică. Nu există artă fără frumos, criticul se întrebă deci: „Este opera frumoasă, adică e o operă de artă sau nu, și în ce grad? Corespunde opera adevărului vieții sau nu? Este opera morală sau nu?“, dar mai ales ce concepție asupra vieții exprimă autorul, deoarece artistul „ca și orice om, nu poate să nu aibă o concepție asupra vieții; și criticul, dacă e complet, e dator să reveleze această concepție încorporată în opera de artă și s-o evalueze“. Taine a vorbit de gradul de binefacere al caracterului, Ibrăileanu citează din Paul Stapfer o normă din *Gespräche mit Goethe*

de Eckermann unde Goethe recomandă artiștilor „să facă din ei o făptură mai nobilă și apoi ce vor voi“. Această concepție e numită energetică și e descoperită și la Paul Gaultier (*Le Sens de l'Art*), la Jules de Gaultier, chiar la F. Brunetière, care trece arta printre forțele ce guvernează societatea, forțe al căror echilibru depinde de voința oamenilor, în *L'Evolution des genres* conferind chiar omului de știință o tendință, deoarece nici el nu se mărginește „a constata — pur și simplu, ci judecă, ia atitudine într-o măsură, cu atât mai mult artistul“. Putem apropia concepția energetică a lui Ibrăileanu, pe care o va relua pe larg în *Literatura și societatea și Creație și analiză*, de Paul Bourget, care, pledând în *Essais de Psychologie contemporaine* (1883—1889) pentru integrarea „energiei“ individuale societății, în scopul de a servi nu numai societatea, ci și „pe tine însuși“, trimitea la același Goethe; de asemenea de concepția vitalist-sociologică a lui J. M. Guyau din *Les Problèmes de l'Esthétique contemporaine*, pentru care frumosul este „energia voinței desfășurată în acțiune“, și din *L'Art au point de vue sociologique*, unde idealul în artă este unitatea voințelor, „sinergia socială“, geniul fiind și el „o formă extraordinară de intensă a simpatiei și sociabilității“.

Intrucât există opinia că G. Ibrăileanu practica o critică exclusiv psihologică și sociologică, autorul *Spiritului critic în cultura românească* se arată în *Greutățile criticii estetice (Viața românească, 1928, nr. 1)*, ca și în 1907, partizan al criticii „complete“. Critica, face el un istoric al disciplinei, a fost la început estetică, dogmatică, interesată de conformarea la reguli. În secolul al XIX-lea, fondatorul criticii moderne, Sainte-Beuve, practica îndeosebi critica psihologică, nefiindu-se să observe că în cutare roman al lui, Flaubert n-a pus și „oameni de treabă“; Taine avea criterii biologice (rasa), geografice (climatul) și sociologice (momentul). Brunetière mergea pe urmele naturaliştilor (Darwin, Haeckel) și subordona arta moralei sub cuvânt că aceasta se adresa „plăcerii“ simțurilor; Jules Lemaitre face în primul rînd critică psihologică; Anatole France folosește opera drept pretext pentru divagații („taclagismul său universal“). Criticii mai noi evadează masiv din estetică: Henri Massis judecă opera din punct de vedere religios, politic, etic, fiind catolic și patriot tradiționalist; Maurras e monarhist, predică întoarcerea la evul mediu; Thibaudet se ocupă de psihologia și ereditatea lui André Gide cu multe referințe etnografice; Gide acuză simbolismul de a nu fi avut etică, interpretează din punct de vedere etic și sociologic pe Dostoievski,

critică pe Barrès pentru exaltarea „energiei naționale” în romanul „horticol” (*Les Déracinés*). S-ar zice că în Franța nu-i loc pentru critica estetică, și probabil (ironie!) Mihail Dragomirescu n-a nimerit-o cu a sa *Science de la littérature* (1926) la Paris. Ibrăileanu nu crede că G. K. Chesterton a greșit în eseu despre *Charles Dickens* (1906) cercetînd reflexele ideologiei Revoluției Franceze în gîndirea romancierului, nici că în *Drei Meister* (1920) Stephan Zweig a dezvoltat fără rost ideea că Dickens este „exponentul sufletului micii burghezii engleze”. Dacă psihologia artistului, cauzalitatea operei, studiul influenței societății asupra operei și a operei asupra societății sînt probleme interesante, cine să le studieze dacă nu criticii? Sigur, psihologia și sociologia sînt instrumente de analiză, iar nu scop. Cînd opera dramatică a lui Alecsandri e cercetată pentru a defini atitudinea boierimii mici din Moldova de pe la 1850 (în *Spiritul critic...*), studiul e de istoria culturii, dar cînd opera dramatică a lui Caragiale e cercetată pentru a desprinde semnificația numelor proprii, studiul e de critică literară. Evident, „mai puțină sociologie cere critica completă a operei lui Arghezi decît a operei lui Eminescu, și mai puțină a lui Eminescu decît a lui Caragiale”. Și cum se practică la noi critica estetică? Ibrăileanu dă exemplul lui Lovinescu, „expresia cea mai înaltă a esteticii naționale”. Ce scrie E. Lovinescu despre „cel mai talentat poet contemporan”, Arghezi? (Ibrăileanu se referă la *Istoria literaturii române contemporane*, III, 1927, de E. Lovinescu). „În mai mult de jumătate din articolul consacrat poetului”, exact în 13 pagini din 20, Arghezi e supus „la o prealabilă cercetare psihologică” („recensămînt psihologic” cu „rubrici gata deschise”), pentru ca abia în rest, criticul să ne spună de ce Arghezi este „un poet mare”, din patru motive, și anume: 1. „Arghezi reprezintă cea mai mare capacitate de a exprima abstracția prin materie”; 2. „a transformat expresia vulgară în expresie poetică”; 3. „caracteristica esteticii argheziene este... asociația unui termen abstract cu altul concret”; 4. posedă „procedul... ruperei frazei prin introducerea unei incidente”. „Critica estetică nu rentează”, trăgea concluzia Ibrăileanu și avea poate dreptate, dar pînă la această dată nu scrisese nimeni mai bine despre Arghezi, poate cel mult Mihai Ralea în ale sale *Perspective* (1928). Cît despre Ibrăileanu însuși, care semnalase pe Arghezi încă din 1910, nu avea să scrie nici el un articol de sine stătător despre poet pînă la sfîrșitul activității sale. A făcut unele adnotări cu creionul la volumul *Cuvinte potrivite* (vezi *Contemporanul*, 1957, nr. 16).

Greutățile criticii estetice este ultimul articol în care Ibrăileanu își precizează poziția sa în domeniul criticii literare. Nu este o poziție preferențială, ci una în favoarea tuturor formelor de critică. Era doar împotriva reducerii întregii critici literare la critica tehnică, fiindcă aceasta i se părea scurtă, insuficientă fără sprijinul celorlalte. *Greutățile criticii estetice* este un articol polemic. Mai puțin cu Zarifopol, căruia îi este adresat, cât cu E. Lovinescu.

Un adversar ireductibil al lui Ibrăileanu a fost N. Iorga. Acesta reclama întîietatea descendenței revistei *Sămănătorul* din *Dacia literară* și nu admitea în nici un caz ca Ibrăileanu să-și găsească în Alecu Russo un precursor: „Pledoaria, scria el în *Neamul românesc literar* din 1909, e isprăvită — încep acuzațiile. Nu știi ce să admiri mai mult. Logica sau obiectivitatea. Dar ești mulțumit, în sfîrșit, că ai aflat această genealogie literară. Familia rece-casantă a junimiștilor: C. Negruț-tată, Maiorescu-fiu; familia complectă liberă a poporanîștilor: Rusu-tată, Ibrăileanu fiu.” Ibrăileanu, vorbind de absența unui curent poporan în Muntenia, citase pe Alecsandri, care afirmă că Anton Pann nu fusese prizat ca autor poporan de contemporani. „Această argumentare, deschide Iorga o paranteză, strămutată în alt domeniu, ar veni cam așa. Singurul biped e iepurele. Ar zice cineva: biped e și omul. Da, însă el poartă iarna galoși. Și vulturul ar fi biped: da, însă are ghiare, în rîndul întîi; în al doilea (citație), a văzut o dată un vultur rămas numai cu un picior, și în al treilea rînd, găinile, consultate, n-au vrut să-l recunoască a fi biped, precum nici vulturul nu le recunoaște pe dînsese. Pe cînd iepurele, domnilor, e adevărat cum că s-ar părea că are patru picioare. Dar două, d-lor, sînt așa de mici, și ele-i servesc așa de puțin, și sînt atîția iepuri cari, după ce li s-au tăiat două picioare, nu mai aveau, în cel mai strict înțeles al cuvîntului, decît două!” Altul ar fi spus mai simplu: Anton Pann a publicat un volum de *Poezii populare* în 1846 și două volume de *Culegere de proverburî sau Povestea vorbei* în 1847 și 1853, deci e discutabil că în Muntenia nu a existat după 1840 un curent popular, chiar dacă Alecsandri observă în 1872 că meritele lui Anton Pann sînt „disprețuite de majoritatea literaților moderni”. Cu patru ani mai înainte, în introducerea la al său *Curs întreg de poezie generală*, Eliade vorbea de cîntecele populare și doinele culese „de excelentul și grațiosul nostru poet V. Alecsandri” și arăta că geniul poeziei populare a generat pe Văcărești, Alexandrescu,

Bolintineanu, Mumuleanu și... Anton Pann. În loc de argumente, Iorga preferă însă bufoneria. Relativ la socialiști, Ibrăileanu scriese în *Spiritul critic*... că doctrina internaționalistă a acestora nu era în contradicție cu patriotismul, că, deși internaționaliști, ei puteau fi și au fost patrioți. Iorga face în același stil bufon o digresiune anecdotică despre chiorul cu ochi de sticlă care ride de cei cu ochi naturali spre a nu i se recunoaște infirmitatea. Ibrăileanu răspunde că o mișcare politică nu se explică prin simpla șarlatanie, ci prin cauze sociale, că a fi internaționalist, a milita pentru eliberarea socială a omenirii nu înseamnă lipsă de patriotism, dar și că doctrina e una și practica nu coincide totdeauna cu teoria. Deși apărător al țărănimii în vorbe, din 1901, N. Iorga, fost mai întâi simpatizant al lui Gherea și pentru arta cu tendință, nu publicase pînă în 1909 nici un volum despre soarta țăranilor români, ci doar note de drum prin țară, consemnînd peisaje: *Sate și minăstiri, Drumuri și orașe*. Apariția revistei *Viața românească* în 1906 a schimbat forma de guvernămînt a literaturii române, din imperiu, în capul căruia era N. Iorga, în republică a literelor fără capete încoronate. De unde supărări și polemici. Iorga nu a răspuns la articolele lui Ibrăileanu despre el, l-a minimalizat în *Istoria literaturii românești contemporane* din 1934, nu l-a iertat niciodată (cf. necrologul *Moartea creatorului de regionalism literar*, în *Neamul românesc*, nr. 59, din 14 martie 1936).

Deși cu unele alunecări, polemica lui Ibrăileanu nu vizează omul, ci problema, ideea. Scrisorile sale deschise către Gherea din *Viitorul* (19 decembrie 1909, 11 și 13 ianuarie 1910) nu atacă pe socialiști, ci apără platforma politică a *Vieții românești*, protestează împotriva epitetului de renegați (tocmai apăruse broșura lui C. Graur *Renegații*) dat „generoșilor“ trecuți în 1899 la liberali. În urma unui atentat împotriva premierului Ion Brătianu, în ziua de 8 decembrie 1909, C. Mille acuză în *Adevărul* pe „trădătorii“ din 1899 că au lăsat mișcarea socialistă fără conducere. Care e situația renegaților, invită Ibrăileanu pe Gherea, în calitate de lider al socialiștilor, să răspundă. Gherea răspunde la distanță de numai șase zile, în *Adevărul* din 25 decembrie 1909, eschivîndu-se delicat de a figura ca arbitru în această chestiune, așa cum îl ruga Ibrăileanu, și făcînd totodată elogiul ziarului *Adevărul* (de sub direcția lui C. Mille), singurul, după el, care avusese o atitudine justă în evenimentele de la 1907, astfel motivîndu-și răspunsul său aici. Se explică de ce în a doua scrisoare Ibrăileanu așază printre renegați și pe Mille, pe socialiștii takiști (aluzia e la Gherea

insuși), care, probabil, își dăduse acordul pentru sprijinirea de către socialiștii bucureșteni a candidatului takist Moruzzi la alegerile din 1909, vestejind celelalte spețe pe care se prefăcea a nu le putea defini nici ca socialiști democrați, nici ca revizionști, nici ca socialiști-revoluționari, guesdiști, allemaniști, sindicalști, narodnici, fabiani sau scizionști. „Acela care va fi Balzacul nostru, scria el, nu va putea să nu încorporeze, în autohtona noastră *Comedie umană*, și specia asta de triumfători, de oameni ai banului, curioasă și, în felul ei, unică specie — acești Crevel, acești Nucingen, acești Gobseck, care, acumulind „plusvaloarea“, creează viitorul capitalism român, în numele ideilor pentru care a stat un Blanqui 40 ani în închisoare și pentru care a murit Sofia Perovskaia în ștreang!...” Gherea nu mai răspunde, și Ibrăileanu continuă să pună întrebări în a treia scrisoare. Fără să ascundă răul ce-l făcuse liberalii în 1907, dar subliniind meritele unora dintre ei în acele împrejurări (rolul prefectilor și subprefectilor poporanști pacificatori, al lui C. Stere, P. Bogdan și I. Guțu la Iași, al lui I. Radovici la Vaslui, al dr-ului N. Lupu la Huși). Ibrăileanu nu mai vorbea de literatura realistă despre răscoale a poporanștilor, a lui Mihail Sadoveanu sau Spiridon Popescu, literatură pe care o va încununa cel de al optulea volum din romanul lui Constantin Stere, *În preajma revoluției, Uraganul* (1936). Despre semnificația acestei polemici și atitudinea lui Gherea față de actul din 1899, vezi mai pe larg comentariul în capitolul *Note*, vol. IV, p. 547—556.

Polemicile lui Ibrăileanu s-au soldat alteori cu precizuni din care a ieșit un profit pentru istoria literară. Într-un articol, *Publicul și arta lui Caragiale*, publicat în *Viața românească* (1922, nr. 6), Paul Zarifopol făcea unele rezerve asupra felului în care fusese înfățișată în *Spiritul critic...* opera dramaturgului. Zarifopol avea ideea că, urmînd prea îndeaproape pe Gherea, Ibrăileanu fusese de o sensibilitate exagerată față de tipurile inuman de ridicule ale lui Caragiale și că învinuise nemotivat *O scrisoare pierdută* de antiliberalism, iar din schițe scosese în chip abuziv deducția că scriitorul trebuie să fi fost un om foarte rău, „nesimțitor chiar la drăgălășeniile neastîmpărate ale celor mai inocenți copii“. În răspunsul său dat pe loc, Ibrăileanu arată că n-a urmat deloc pe Gherea, deoarece Gherea socotește pe Caragiale „indiferent în materie de politică“, pe cînd el îl socotește antiliberal. Zarifopol îi semnalase vorbele lui Agamiță Dandanache „imparțial ca rumănu“ și „eu în toate camerele cu toate partidele“. Atunci acest erou, zice Ibrăileanu,

ar fi ceea ce se numea altădată „zestre guvernamentală“. Însă Agamiță pomeneste și „familia mea de la patruzopt“. Această dată glorioasă, observă Ibrăileanu, nu putea fi invocată de un conservator, căci 1848 e data de la care se reclamă liberalii. Frazologia lui Farfuridi, membru marcant al „partidului coanei Joițichii“, este tipic liberală, căci Farfuridi vrea și el să-și pornească discursul cu oprire la datele memorabile numai pentru liberali, 1821, 1848, 1864, sfătuit de Trahanache, prezident liberal cu experiență, s-o ia de la 48, iar de utraprogresistul liber-schim-bist Cațavencu, de la 64. Cațavencu însuși e un liberal extremist, în felul lui C. A. Rosetti, ale cărui revendicări au fost înfrînte la 1883 de liberalii moderați, cînd s-a discutat modificarea Constituției și a legii electorale (la putere era partidul liberal al lui Ion Brătianu-Vizirul). Doar Tipătescu poate să fi fost „unul din acei liberali distinși, din care cea mai mare parte a părăsit peste cîțiva ani pe Ion Brătianu și a trecut la partidele conservatoare“. Ibrăileanu are dreptate, cu cîteva mici rectificări. Trahanache, șeful partidului de la centru, guvernant, este fără îndoială liberal, dar limbajul său are și aspecte conservatoare. Cînd Farfuridi și Brînzovenescu, temîndu-se de trădare, îl întreabă cu cine vor vota, el răspunde luînd în deriziune pe liberalii de la 1848, de care ține chiar să se delimiteze: „Ce sinteți d-voastră, mă rog? Vagabonzi de pe uliță? nu... Zavrăgii? nu... Căuzași? nu... D-voastră, adică noi, sintem cetățeni, domnule, sintem onorabili... Mai ales noi trei sintem stîlpul puterii: proprietari...“ Deci nu revoluționari, căuzași, ci proprietari. Tipătescu nu e liberal cu tendințe conservatoare, el e doar înalt funcționar, folosit de guvernanți ca tehnician, cum același Trahanache explică suspicioșilor, „un om endependent, care a făcut servicii partidului, județului, țării... și mie, ca amic...“ Cît despre apartenența sa politică, Cațavencu și-o definește singur, declarînd că este „candidatul grupului tînăr, inteligent și independent...“, desigur o dizidență a partidului liberal care revolta pe Farfuridi: „...Grupul inteligent... independent... impertinent!“ Caragiale a zugrăvit lupta dintre liberalii moderați și cei înaintați, dar nu Cațavencu este „mai revizionist, adică rosettist“, cum susține Ibrăileanu, ci Farfuridi, care se pronunță în problema la ordinea zilei: revizuirea constituției, tot atît de hilar, proudhommist, pe cît definește și Cațavencu progresul („legea progresului este așa, că cu cît mergi mai iute, cu atît ajungi mai departe“). În sfîrșit, altă observație care trebuie atenuată e aceea că *O scrisoare pierdută* ar fi un pamflet și că dramaturgul ar fi avut un sentiment de aversiune pentru

eroii săi („Îi urăsc, mă!“ i-ar fi spus el lui Ibrăileanu). Dealtfel criticul recunoaște că „opinia scriitorilor despre ei înșiși... trebuie utilizată cu mare băgare de seamă“. Atitudinea critică apare în orice comedie, comicul, cum observă și Zarifopol, nefiind decît o încercare, o caricatură, ceea ce nu înseamnă că trebuie să suspectăm pe autor de antipatie față de eroii săi. Căci dacă omenirea n-ar mai oferi exemplare ridicule, n-am mai avea prilej de inveselire și nici de literatură comică, de Molière și de Caragiale. Atitudinea scriitorului față de eroii săi interesează fără doar și poate, dar tot atît de important e adevărul că domeniul artei este ficțiunea și că în *O scrisoare pierdută* nu se pronunță niciodată cuvîntul liberal sau conservator. Paul Zarifopol nu a răspuns la rîndul său direct articolului lui Ibrăileanu, se declara totuși nesatisfăcut în *Adevărul literar și artistic* din 15 aprilie 1928 (*Despre critica rentabilă*): „Nu fără mare părere de rău am văzut pe un om, și fin și înțelept ca d. Ibrăileanu, afirmînd serios că, la Caragiale, și copiii și cîinii antipatici sînt antipatici pentru că autorul i-a imaginat ca liberali și fiindcă se înverșunează asupra acestora ca asupra tuturor liberalilor“. Zarifopol repetă după șase ani fraza că Ibrăileanu credea pe Caragiale „un om foarte rău, nesimțitor chiar la drăgălășiile neastîmpărate ale celor mai inocenți copii, și că prigonea chiar căței cînd bănuia că nu țîn, prin educație și din tot sufletul, la partidul conservator“. Probabil fiindcă Ibrăileanu întîmpinase încă din 1922 ironia cu o ironie: „Ultimile cuvinte sînt foarte spirituale și vor rămînea probabil singurul cîștig pozitiv din ciorovăiala noastră“.

Era de așteptat ca *Istoria civilizației române (I Forțele revoluționare, II Forțele reacționare, III Legile formației civilizației române moderne)*, 1924—1925, de E. Lovinescu, operă ridicată pe principiile ideologice din *Spiritul critic în cultura românească*, minus metoda materialist-istorică, să primească o replică din partea lui G. Ibrăileanu. Prilejul s-a ivit chiar după apariția primului volum, cînd un anonim se extazia în *Cuvîntul liber* din 4 ianuarie 1924 de legea descoperită de E. Lovinescu și numită „necesitatea interdependenței materiale și morale a veacului“ după care România trebuia să intre fatal în orbita țărilor civilizate, iar unele doctrine politic-literare, precum sămănătorismul, poporanismul și tradiționalismul, deveneau anacronice. Ibrăileanu răspunde cu o lungă notă sub titlul „Prăbușirea“ poporanismului, în *Viața românească*, 1924, nr. 12. Încă din 1919 poporanismul au arătat în revista *Insemnări literare* că neobișnuit de care vorbea Gherea la noi încetînd, din popora-

nism nu mai rămânea valabilă decât ideea de afirmare a caracterului specific în literatură, specific aprobat pînă și de Gide și subliniat de el la Goethe, Dostoievski și scriitorul englez de origine poloneză Conrad. Dar necesitatea impunerii formelor nouă în cultura noastră în chip ca și fatal, a intrării României în orbita țărilor civilizate a fost punctul de vedere consecvent al revistei și al autorului eseului din 1909 *Spiritul critic*... Pentru atitudinea lor de opoziție față de formele noi (atitudine junimistă), Ibrăileanu a combătut pe Alecsandri, Negruzzi, Maiorescu, chiar pe Eminescu și Caragiale (pe nedrept taxați de „reacționari“), pe vechii socialiști antiliberali. A aprobat numai pe Kogălniceanu, Russo și Odobescu, pentru că ei au fost partizanii formelor nouă cu discernămint, deci în chip rațional. Pe atunci Lovinescu aproba pe Negruzzi cînd susținea că starea rea a țăranilor nu e provocată de boieresc și de administrație, ci de beție și lene (în monografia sa *Costache Negruzzi* din 1913, ed. a II-a, 1924), și colabora la *Convorbiri literare* de sub direcția lui Simion Mehedinți (1907—1921), de orientare tradiționalistă. Ibrăileanu și *Viața românească* au fost pentru inovație în cultură și au explicat adoptarea formelor nouă la 1848 prin existența burgheziei revoluționare în Muntenia și a boiernașilor progresiști în Moldova. Nu s-a recurs în explicarea evoluției spiritului critic la teorii idealiste ieftine ca legea „imitației“ lui Tarde.

Cuvîntul liber din 31 ianuarie 1925, prin F. Aderca („*Poporanismul*“ — *masca de fier*), atacă poporanismul pentru opoziția sa față de modernism, pentru ideea de democrație rurală, pentru țărănism, idilism etc., convocînd în sprijin pe Gherea, Sanielevici, Șt. Zeletin etc. Ibrăileanu răspunde maiorescian (*Un răspuns*, în *Viața românească*, 1925, nr. 1) că toate acestea nu sînt în chestie, în chestie fiind dacă E. Lovinescu a descoperit legea „că în țările înapoiate formele nouă se introduc fatal și că, odată introduse, ele creează fondul“. F. Aderca răspunde în *Cuvîntul liber* cu articolul „*Spiritul critic*“ — *Masca de catifea* (7 februarie 1925), în care susține că la *Viața românească* s-au făcut confuzii pe criterii etnice, Ciocîrlan fiind pus alături de Goga. Totuși, replica Ibrăileanu (*Viața românească*, 1925, nr. 1, articolul *Ultima oară*), nici asta nu demonstrează că E. Lovinescu o inventat sus zisa lege, el care a comparat pe Eftimiu cu Goethe. De fapt Lovinescu intervenise singur în discuție cu un articol din *Mișcarea literară* (7 februarie 1925) *Poporanismul și civilizația română*, în care neagă a fi inventat

legea ce i se atribuia : „teoriile circulă”. Dar fiindcă era siciit, revine în *Mișcarea literară* din 16 mai 1925 (*Poporanism sau interdependență ?*), la care Ibrăileanu răspunde în *Viața românească*, 1925, nr. 4 (*Iar interdependența !*) Lovinescu crezuse a surprinde o contradicție în argumentele lui Ibrăileanu. Dacă ești de acord cu intrarea României în orbita țărilor civilizate, industriale, cum mai poți vorbi de democrație rurală ? La noi însă, susține Ibrăileanu, interdependența nu a creat o țară de tip industrial, ci întâi neoiobăgia, apoi, după împroprietărire, democrația rurală. Tocmai fiindcă există interdependență nu putem concura pe piața mondială industria mare occidentală și americană. Lovinescu revine într-o scrisoare în *Mișcarea literară*, din 27 iunie 1925, insistând că pentru el interdependența înseamnă transformarea tuturor țărilor de pe glob în țări capitaliste industriale, fără alte explicații. Întrucît Ibrăileanu negase faptul cu exemple, nu găsește de cuviință că e nevoie de altă argumentare în plus (*Ultimul cuvînt*, în *V. r.*, 1925, nr. 5—6). Va renunța în articolul bilanț *După 27 de ani* (*V. r.*, 1933, nr. 1) la apărarea ideii de democrație rurală. Dealtfel, încă din articolul anterior *Ce este poporanismul ?* (*V. r.*, 1925, nr. 1), afirmase că democrația rurală nu e un scop în sine, ci doar un instrument în vederea creării culturii“. Niciodată, scria el în *Modă și originalitate* (*V. r.*, 1928, nr. 1), imitarea formelor noi n-a fost la noi pur simiescă, dovadă faptul că nici un scriitor mare român nu poate fi însumat în vreun curent literar străin, contemporan lui. Cît despre industrializarea crescîndă pretutindeni, ea va atrage desigur o uniformizare sub aspect material, nu va anula însă specificul fiecărui popor, fiindcă nu se poate confunda capacitatea de consumare cu aceea de producere, capacitatea de a recepta ca aceea de a crea. Chiar în ipoteza unificării peste zece mii de ani a tuturor popoarelor (*Muzica vitlorului*, *V. r.*, 1928, nr. 2), Ibrăileanu observa cu umor că vor exista și atunci... caractere planetare specifice și că probabil modernității (aluzie la școala lui Lovinescu) vor imita pe marțieni, fiindcă literatura pămînteană e prea „terre-à-terre“.

Teoria specificului național, susținută insistent la *Viața românească*, nu a servit niciodată șovinismul. Ideologia revistei n-a ieșit niciodată din marginile unei concepții democratice, pentru care a luptat, din contra, în chip consecvent, osîndind dictatura fascistă ca pe un „brevet de incapacitate morală și intelectuală“ sau ca pe o „declarație umilă și cinică“ din partea unui popor, că e o „turmă necuvîntătoare“ ce are nevoie de

stăpîn și de bici. „Noi sintem democrați — scria Ibrăileanu în octombrie 1926. Nici nu ne-ar șede bine altfel: noi sintem oameni din popor. Pe noi Revoluția Franceză, cu «drepturile omului», ne-a scos din bîrlog...” Și adăugînd că „noi nu sintem conți, marchizi și baroni deposedați de titluri și avere, ca să insultăm democrația“, el declara că „trebuie să fie cineva orb și surd — și lipsit de cea mai obscură sensibilitate — ca să nu simtă cum se apropie valul celor mulți, care muncesc cu brațele și cu capul și vreau să trăiască ca oameni liberi“, într-un regim democratic.

Încredințindu-i-se prin 1927 sarcina întocmirii unei ediții a poeziilor lui Eminescu, Ibrăileanu, care scrisese de mai multe ori despre poetul național, considerînd postumele sale un simplu „material poetic“, ce — zicea el — nu poate fi publicat pe același plan cu antumele, începe o minuțioasă cercetare a textului antumelor, îndeosebi a poeziilor care apar pentru prima dată în ediția Maiorescu din 1884, în număr de 25 (de fapt, 26, dar se omite poezia *Criticilor mei*, cu care se încheie ediția de la finele anului 1883). În realitate, cum va constata mai tîrziu, șase din aceste poezii, și anume: *S-a dus amorul...*, *Cînd amintirile...*, *Adio, Ce e amorul?*, *Pe lingă plopii fără soț, Și dacă...*, la care trebuie să adăugăm *Din noaptea*, nu au apărut întîi în ediția Maiorescu, ci în revista *Familia*, fiind, lucru de care Ibrăileanu se îndoia, dar există dovezi, înmîinate de Eminescu însuși lui Iosif Vulcan în aprilie 1883. În ediția Maiorescu au apărut întîi numai *Glossă, Odă. (În metru antic)*, *sonetele Iubind în taină...*, *Trecut-au anii...* și *Veneția, Se bate miezul nopții...* *Cu mine zilele-ți adaogi, Peste virfuri, Somnoroase păsărele, De-or trece anii...*, *Lasă-ți lumea... Te duci...*, *Din valurile vremii, Ce te legeni...*, *La mijloc de codru...*, *Mai am un singur dor*, cu cele trei variante, și *Criticilor mei*, în total douăzeci de poezii.

În prefața sa la ediție, datată decembrie 1883, Maiorescu afirmă că, înainte de a se îmbolnăvi, Eminescu avusese de gînd să-și revadă opera publicată prin reviste și să facă îndreptări cel puțin la *Venere și Madonă, Mortua est!*, *Inger de pază, Noaptea, Egiptul, Inger și demon, Impărat și proletar, Rugăciunea unui dac*. Această mărturie e scrutată cu atenție de Ibrăileanu. Va să zică, deduce el, Eminescu era conștient de imperfecțiunea versurilor lui dinainte de 1880. Dar poetul avea de corectat, adaugă criticul, nu numai greșeli proprii, ci și diferite

schimbări pe care i le făcuse în text redacția *Convorbirilor*, schimbări împotriva cărora protestează într-o scrisoare (vezi I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, IV, p. 135, o scrisoare din 1878). Apoi poeziile din adolescență, scrise între 16 și 19 ani, lipsesc din volumul alcătuit de Maiorescu în 1883. Le-ar fi pus oare Eminescu dacă-și făcea singur ediția? Ibrăileanu crede că Eminescu ar fi renunțat la ele, cum a făcut și Coșbuc cu poeziile din adolescență, și aprobă faptul că Maiorescu le-a eliminat, deși manuscrisele atestă că poetul își copiasse și chiar îndreptase aceste poezii. Criticul convine că, într-o ediție a poeziilor antume eminesciene, poeziile din adolescență se pot pune la addenda (Ibrăileanu, C. Botez și G. Călinescu au procedat astfel în edițiile lor); dar cele opt poezii pe care Eminescu avea de gând să le îndrepte? Ar fi intrat ele toate în volum cu voința poetului? Ibrăileanu nu dă un răspuns precis, emite doar ipoteza, discutabilă desigur, că la *Mortua est!* (poezie „din cap”, retorică, influențată de Bolintineanu), *Venere și Madonă* („cu recuzite romantice de a treia mână”) și *Inger de pază* Eminescu ar fi renunțat.

Mai complicată e chestiunea celor douăzeci și cinci de poezii (douăzeci!) transcrise de Maiorescu din manuscrise aparținând unor persoane particulare. Cum, după 1883, Eminescu nu mai era sănătos, capabil a decide asupra operei sale anterioare, și a lipsit din țară la apariția volumului, înseamnă, conchide Ibrăileanu, că aceste poezii au fost publicate „fără voința și știința” lui, ca și postum. Fără voința și știința poetului s-au mai publicat de asemenea între 1 februarie 1884 și 4 iulie 1887 șase poezii, și anume *Diana*, *Sara pe deal*, *La steaua*, *De ce nu-mi vii* și *Kamadeva*, în *Convorbiri literare*, (*La Steaua* întâi în *România liberă* din 25 octombrie 1886), *Dalila*, în *Epoca ilustrată* din 1 ianuarie 1886, și *Nu mă-nfelegi*, în *Album literar al societății studenților universitari „Unirea”*, din 15 martie 1886.

Discutând cele șase (șapte!) poezii apărute în *Familia*, Ibrăileanu crede că ele atestă „realismul în fond și simplitatea clasică în formă” către care se îndrepta Eminescu spre sfârșitul activității sale, dar găsește că *Familia* a publicat variante inferioare celor din ediția Maiorescu, ceea ce e inexact și nu reprezintă decît o supralicitare involuntară a intervențiilor lui Maiorescu în textul eminescian.

Chestiunea poeziei *Dalila* nu e simplă. Mai întâi, se constată că în timpul vieții poetului, dar într-un moment în care nu era lucid, a apărut în sus-amintitul *Album literar* numai un

fragment din ceea ce Maiorescu va publica postum în *Convorbiri literare* din 1 februarie 1890 sub titlul *Scrisoarea V*. În spiritul argumentării sale de mai înainte însă, nu numai *Scrisoarea V* este postumă, dar și fragmentul *Dalila*. Care e textul la care apelăm? Aici ne pot ajuta manuscrisele, dar manuscrisul dat la tipar de Maiorescu nu mai există, existau, la data când scria Ibrăileanu, numai două manuscrise, unul intitulat *Dalila* (ms. 2277) și altul *Scrisoarea V* (2282). Dacă luăm versiunea Maiorescu drept a treia variantă, atunci constatăm că Maiorescu a restituit în versiunea sa opt versuri, dintr-un total de zece, din prima variantă, pe care în varianta a doua Eminescu le barase. Aceasta face ca ediția Ibrăileanu să aibă față de cea maioresciană două versuri în plus și opt versuri lipsă, semnând deci în prima parte cu textul din ms. 2282. Că în această privință a procedat bine, ne vine în sprijin și ms. achiziționat în 1958, nr. 5186, scris de Eminescu fără nici o ștersătură și semnat probabil în vederea publicării, ultima formă a poeziei, cu titlul *Scrisoarea V*. Natural, nepublicat în timpul vieții autorului, ms. e o postumă care însă poate fi plasată după celelalte *Scrisori* antume, cu atât mai mult, cu cât este finită și semnată.

O lungă discuție, oțioasă, face Ibrăileanu și în legătură cu poezia *Nu mă-nțelegi*. Tot ce se poate reține este că această poezie e scrisă de asemenea înainte de 1883 (definitivată prin 1880) și că apariția ei antumă este o întâmplare. Ibrăileanu a risipit multă energie pentru descoperirea *Albumului literar* unde poezia a fost tipărită și a rezolvat definitiv problema datei publicării. Că poezia nu e din cele faimoase ale lui Eminescu se poate accepta. Același este cazul cu *Kamadava*, publicată în 1887, oarecum tot fără voința expresă a lui Eminescu, care o avea de mult la el, fiind concepută prin 1876, la Iași, ca un reflex al cursului lui Weber, *Die Cosmogonie der Inder*, frecventat la Berlin. Se poate iarăși admite că Eminescu ar mai fi lucrat în vederea definitivării acestei poezii, dacă după 1883 ar fi avut posibilitatea. Analiza lui Ibrăileanu în acest sens, transferată ca a patra anexă la studiul său din 1929 *Eminescu — note asupra versului*, este convingătoare. Alte analize, în scopul de a dovedi că momentul publicării nu este și acela al definitivării manuscrisului, privesc: *La steaua* (traducere din G. Keller, superioară originalului), *Sara pe deal*, poezie „părăsită”, după Ibrăileanu, în 1871, la care Eminescu mai lucra totuși în 1872, și *De ce nu-mi vii*, trimisă, de

va fi adevărat, de Eminescu însuși, la *Convorbiri literare*, de la Minăstirea Neamțu, „într-un moment de luciditate”, scrisă însă desigur tot înainte de 1883.

Studiul „postumității” în înțeles particular al unor poezii antume eminesciene părea încheiat, când sub ochii lui Ibrăileanu căzură edițiile de *Poezii* și *Povestiri* de Eminescu, scoase de E. Lovinescu consecutiv. Deoarece E. Lovinescu își însușea fără să mărturisească, în prefața la ediția de *Poezii*, multe din observațiile lui Ibrăileanu referitoare la cel mai bun text de ales eminescian, fără însă să le pună și în practică, Ibrăileanu supune respectiva ediție la o critică nimicitoare. Obiecțiile sînt disproportionate față de importanța ediției (ca și nulă) a lui Lovinescu, au fost totuși un bun prilej pentru Ibrăileanu de a atrage atenția asupra numeroaselor erori din edițiile eminesciene în circulație, din versiunea poeziilor lui Eminescu apărute în periodice și în primele patru ediții maioreștiene. Ibrăileanu acuză de multe ori inexact pe Lovinescu de a fi copiat ediția Scurtu, dar indiferent la ce text raportează textul lovinescian, restituirile textului eminescian sînt binevenite și tot atîtea cîștiguri pentru viitoarele ediții critice, chiar pentru Perpessicius și Murărașu. Lui i se datoresc între altele corijările versurilor greșite din *Impărat și proletar* :

Atunci veți muri lesne fără de-amor și grijă...

Poporul lui îl face tăcut și umilit...

Prin creșta-i cărei stele lin tremurînd transpar...

unde astăzi citimă *amar*, *loc îi*, *crești ai*.

Sigur, sînt și ipoteze eronate, lecțiuni greșite și invinuirii gratuite, unele datorite faptului că Ibrăileanu nu a putut cerceta singur manuscrisele eminesciene (s-a servit de intermediari, de G. Topîrceanu, Lucian Predescu ș.a.), cu toate acestea, numeroase din soluțiile sale au rămas. Lovinescu se disculpa recunoscînd numai trei greșeli de tipar și identificînd alte douăzeci și patru de erori în ediția lui Maiorescu însuși, fără să precizeze însă ce ediție Maiorescu a folosit, căci prima ediție Maiorescu nu a fost reprodușă exact în edițiile următoare, mai cu seamă de la a patra ediție, apărută în 1889. Cel puțin zece erori proveneau din primele ediții maioreștiene, și dacă Lovinescu ar fi făcut un control fie al textului din *Convorbiri literare*,

cum pretinde, fie al manuscriselor, le-ar fi evitat. Șaptesprezece erori ale textului Iovinescian nu aparțin ediției primei maioresciene.

La *Luceafărul* Ibrăileanu opta pentru textul ediției Maiorescu, supralicitînd valoarea versului :

Ești vecinică minune,

convenind însă că dacă acest vers nu e de Eminescu trebuie să restituim textul din *Almanah*. Pe vremea cînd scria Ibrăileanu nu se cunoșteau *Insemnările zilnice* ale lui Titu Maiorescu (vol. II, 1939). Astăzi știm din aceste *Insemnări* că ultima oară cînd Maiorescu a citit poemul lui Eminescu „șlefuit“ este 28 octombrie 1882. Cuvîntul „șlefuit“ nu se referă la modificarea din ediția criticului, pentru că aceasta nu apare încă în forma dată la tipar de poet și publicată în aprilie 1883, cu aproape jumătate de an după însemnarea lui Maiorescu. Cum modificarea nu apare nici în *Convorbiri literare*, în august 1883, cînd Eminescu era bolnav, rezultă că ea a fost operată de Maiorescu pe propria sa răspundere după această dată, astfel încît, neapartînd în mod sigur lui Eminescu, revenirea la forma poetului din *Almanah* se impune. Presupunerea unor editori că Maiorescu ar fi avut la alcătuirea ediției sale un text al *Luceafărului* cu modificări aduse de poet după apariția poemului în *Almanah*, să zicem în mai 1883, înainte de a se îmbolnăvi, nu se sprijină pe nimic.

Publicînd în 1930 o ediție îngrijită a poeziilor lui Eminescu, Ibrăileanu a respectat numai o parte din ideile susținute în laborioasele lui studii de critică a textelor. Poeziile considerate ca „postume“ în înțelesul inedit văzut nu sînt repartizate într-o secțiune specială, în schimb, volumul înglobează cinci postume adevărate, recunoscute și de el, în genere adversar al postumelor, drept opere finite, deși rămase în manuscris în timpul vieții poetului, precum : *Oricîte stele...*, *După ce atîta vreme, Stelele-n cer*, *Apari să dai lumină, Dintre sute de cartare*. Poezia *Făt-Frumos din tei* e expedită la *Adaos* ca variantă a poeziei *Povestea tetului*, ceea ce contravine voinței poetului, care a publicat ambele versiuni. În fine, tot la *adaos* sînt trecute și cele patru strofe din *Luceafărul* sincopate în ediția Maiorescu, Ibrăileanu făcînd astfel un pas înainte în problema textului voit de poet (G. Călinescu procedează în ediția sa la fel, motivat în 1938, dar nemotivat în 1942, Peressicius restituie forma integrală a poemului din *Almanah* pe

care, curios, n-o respectă, nici în 1972, D. Murărașu, rămas fidel textului modificat de Maiorescu !).

O obiecție ce s-a mai adus ediției Ibrăileanu este că unifică limba lui Eminescu cu rezultatul că unele cuvinte, pronunțate de poet dialectal și întrebuințate ca rime, dau asonanțe, ceea ce este în parte adevărat. Ediția C. Botez din 1933, făcută din îndemnul, după modelul și sub îndrumarea lui Ibrăileanu, restituie, de aceea, exagerând, formele regionale, procedeu tot atât de neindicat, respins de editorii următori, în frunte cu Perpessicius. Obiectiv vorbind, ediția Ibrăileanu, cea mai îngrijită de la prima ediție Maiorescu, a fost punctul de plecare al edițiilor critice următoare, a lui C. Botez, Perpessicius, Murărașu. Ironizate fără rost de Lovinescu și Perpessicius, studiile lui Ibrăileanu de critică a textelor care au precedat ediția sa din 1930 au o valoare istorică și o valoare în sine indiscutabile. Pasiunea polemică le face în același timp vii, delectabile oricând ca, dealtfel, majoritatea campaniilor lui.

★

Am așezat la *Addenda* în volumul al cincilea o selecție reprezentativă din scrierile lui G. Ibrăileanu de tinerețe, dintre 1892—1894, și un singur articol din 1905, pe care, cu excepția ultimului, sîntem siguri (vezi chiar argumentele lui în cazul lui Eminescu și Coșbuc privitoare la scrierile din tinerețe) că nu le-ar fi reluat într-o culegere. Aceste articole au rostul nu de a întregi personalitatea criticului, ci de a ne documenta în legătură cu epoca sa de formație.

Acum, ca și mai tîrziu dealtfel, Ibrăileanu, Cezar Vraja, scria lung, consuma cînd avea spațiu 30—40 de pagini, dezvoltîndu-și ideile excesiv. Dar ideile nu lipsesc, ba chiar ne frapează prin îndrăzneala și actualitatea lor. Ibrăileanu era, la ziarul *Munca*, organ al social-democrației române, marxist, și nu după ureche, cititor nu numai al *Manifestului comunist*, ci și al *Capitalului*. Lecturile sale social-politice, filozofice și științifice sînt întinse. Aceasta îl punca în situația de a distinge între materialismul vulgar al lui Moleschott, Büchner și Vogt, transformismul lui Darwin, evoluționismul lui Spencer, pozitivismul lui Haeckel și Virchow și materialismul dialectic al lui Marx și Engels. Despre darwinism citise între altele cartea lui J. L. Lannan, *Le Transformisme. Evolution de la matière et des êtres vivants* (Paris, 1883). În afară de cărțile lui Darwin, cunoștea *Istoria naturală a creațiunii* (*Natürliche Schöpfungsgeschichte*, 1868), în care Haeckel încearcă o conciliere a teoriilor lui La-

marck cu Darwin, *Problele asupra transformismului (Die heutige Entwicklungslehre, 1879)* date de Haeckel lui Virchow. La Congresul naturaliştilor de la München din 1877 Rudolf Virchow condamnase darwinismul ca fiind înrudit cu doctrina socialistă, care pricinuisese, după el, „atita rău“ în 1871 în Franța. Darwinist convins (vezi și cartea sa din 1882, *Darwin, Goethe und Lamarck*), Haeckel era de părere că darwinismul și socialismul merg împreună ca „focul cu apa“. Pentru Herbert Spencer selecția naturală de care vorbește Darwin nu era ceva nou, o dezvoltase el încă din 1852. Cît despre socialism, Spencer a vorbit în *Individul contra statului* (1884) ca despre o „sclavie viitoare“ (*The coming slavery*). Titu Maiorescu traducea în 1893 introducerea lui Spencer, *From Freedom to Bondage*, la culegerea de studii întocmită de Thomas Mackay *Plea for Liberty*. În sfîrșit, Spencer, polemiza în 1885 în *Revue internationale* din Florența cu Émile de Laveleye pe tema raportului dintre darwinismul social și creștinism (articolul lui Laveleye are titlul: *L'état et l'individu ou darwinisme social et christianisme*).

Tezele lui Spencer și ale lui Laveleye le va respinge întii Gherea în articole precum *Robia și socialismul și Karl Marx și economiștii noștri* (1884). Că transformismul este admis de marxiști se știe, Marx însă a atras în mai multe rînduri atenția că lupta de clasă preconizată de el nu-i totuna cu lupta pentru existență din teoria naturalistului englez: „Este remarcabil, scrie el lui Engels în 1862, să vezi cum Darwin își regăsește în lumea vitelor și a plantelor societatea sa engleză, cu diviziunea muncii, concurența, deschiderea de piețe noi, «invențiile» și «lupta pentru existență» a lui Malthus. Aceasta este *bellum omnium contra omnes* a lui Hobbes și amintește de *Fenomenologia* lui Hegel, în care societatea burgheză figurează ca «regn animal spiritual», pe cînd la Darwin regnul animal figurează ca societate burgheză“. A confunda lupta de clasă cu lupta pentru existență (*struggle for life*) este, scrie Marx lui Ludwig Kugelmann, o „metodă convingătoare pentru ignoranța pretențioasă și lenea de a gîndi care-și dă aere de știință“. Dar noțiunea de darwinism social exista, o răspîndise cartea din 1883 a lui Émile Gautier, *Le Darwinisme social*, și o folosea Émile de Laveleye. Tocmai de aceea o discută în articolul său din 1892, apărut în *Critica socială*, nr. 6—7, G. Ibrăileanu. Importante aici sînt nu numai precizările sale marxiste în delimitarea noți-

unii luptă de clasă, dar și interpretările exacte ale noțiunilor de luptă pentru existență și selecție naturală din operele lui Darwin, Alfred Russel Wallace și Grant Allen. „Socialismul”, scrie Ibrăileanu, e „teoria pentru care istoria omenirii este istoria luptelor între clase și care vede că neapărat vom ajunge la o formă unde nu vor mai fi clase“. A transporta legea naturală a luptei pentru existență în domeniul social înseamnă „a transforma sociologia în capitol de zoologie“, dar în societatea socialistă va exista selecție naturală, adevărată, fiindcă vor fi înlăturate favorizările artificiale și instrumentele de muncă nu vor mai fi monopolizate.

Anarhismul este problema celui de al doilea articol, publicat tot în 1892, în *Munca, Burghezism inconștient* (în 1920 apare în *Viața românească* articolul *Burghezism cuminte*). Despre anarhism vorbește în 1892 în *Critica socială* Gherea (articolul *Anarhia cugetării*). Ibrăileanu însuși se referă la anarhism în *Darwinismul social* și citează cartea lui G. Deville, *L'anarchisme*. Este interesant că același Émile Gautier e autorul unei cărți din 1885, *Propos anarchistes*. Alte referințe ale lui Ibrăileanu sînt la Max Stirner, Bakunin, Kropotkin și Proudhon, despre care e posibil să fi citit *Misère de la philosophie. Réponse à la Philosophie de la Misère par M. Proudhon* (Paris et Bruxelles, 1847) de K. Marx, fiindcă și de data aceasta punctul său de vedere în analiza teoriilor anarhiste este marxist. Karl Marx cel care a prevăzut momentul cînd, preluînd puterea, statul, proletariatul „dă societății forma comunistă“, este socotit aici „un uriaș al cugetării, de cea mai adîncă genialitate“.

Recunoaștem în critica mai ales sociologică din această epocă a lui Ibrăileanu principii marxiste. În *Darwinismul social* pesimismul eminescian și acela al lui Delavrancea sînt explicate ca sentimente de disperare pasivă cauzate de pierirea claselor mijlocii, căci așa cum va arăta și în *Psihologia de clasă*, articol teoretic din *Evenimentul literar*, 1893, nr. 2, „fenomenele psihice, viața sufletească a oamenilor e condiționată, se deosebește după clasa din care fac parte“, iar arta (*Inviurirea artei*, în *Evenimentul literar*, 1894, nr. 9) este o „armă admirabilă în lupta de clase“, arta unei clase care piere grăbind descompunerea ei, în vreme ce arta unei clase care se ridică înlesnește ascensiunea clasei. Deoarece asupra analizelor sale la romanul *Dan de Vlahuță*, Ibrăileanu a revenit în teza de doctorat

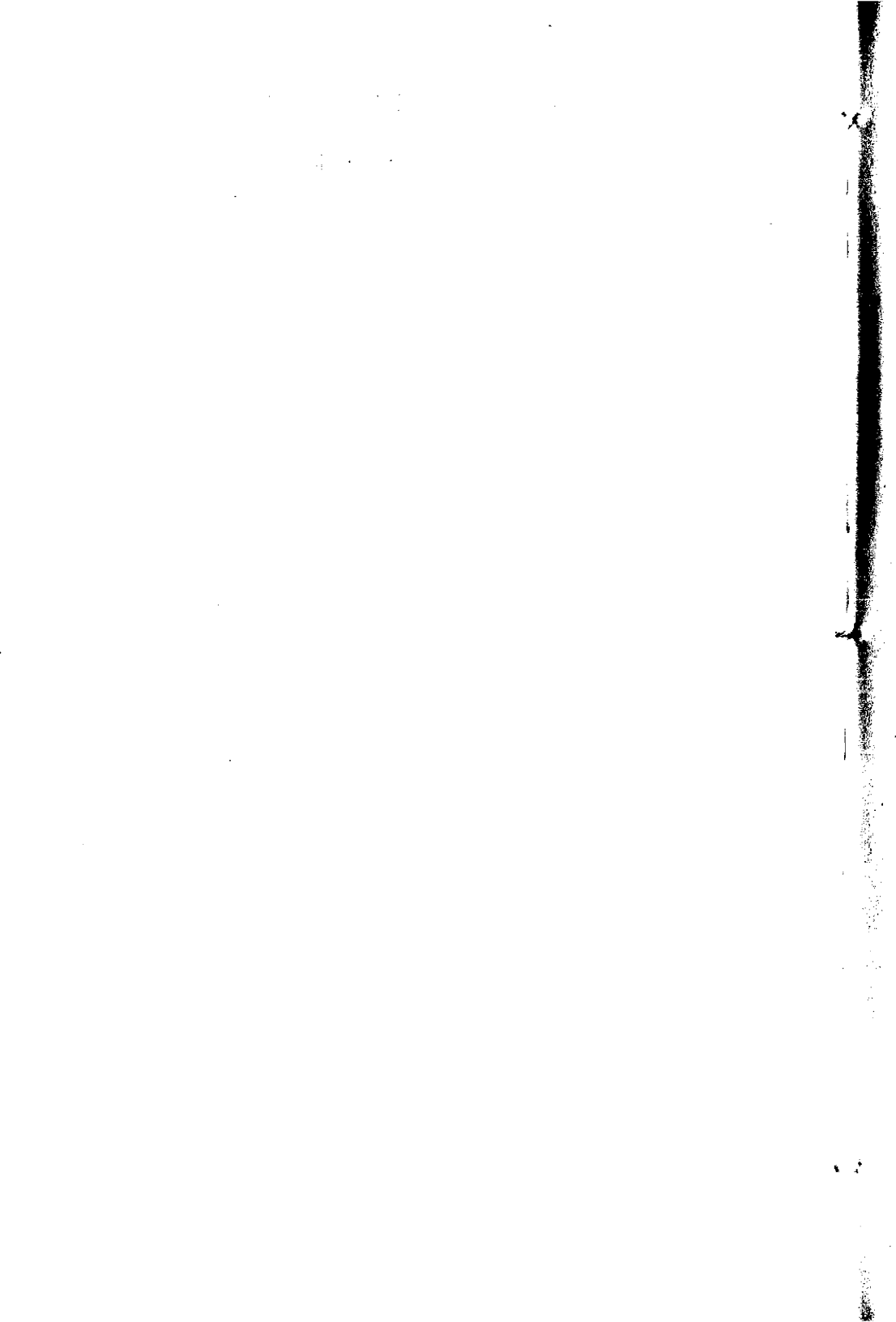
din 1912, nu am reprodus articolele sale cu această temă din tinerețe, iar la Traian Demetrescu am dat numai analiza romanului *Iubita*, nu și articolul despre *Intim*. Am reținut articolele *Originalitatea formei* și *Imprumutarea formei* din *Evenimentul literar*, 1894, pentru a pune în evidență ideea din *Curentul eminescian*, articol din 1901, inclus în volumul *Scriitori și curente*, unde se demonstrează în spirit marxist că forma și conținutul alcătuiesc o unitate dialectică, forma exercitând o influență activă asupra conținutului, iar acesta determinându-și forma corespunzătoare (și în estetica hegeliană „arta spiritualizează sensibilul și sensibilizează spiritualul“). De asemenea, mai ales pentru poziția sa marxistă, două articole polemice din multele pe care Ibrăileanu le-a purtat la *Evenimentul literar* cu diverse reviste și scriitori, îndeosebi cu *Vieța* lui Vlașă.

Între 1896, când traduce și prefătează romanul lui Guy de Maupassant *Bel Ami*, și 1901, când colaborează cu două articole la *Noua revistă română*, și între 1901 și 1905, când colaborează la *Curentul nou*, Ibrăileanu nu a publicat nimic. Articolul *Poporanismul* din *Curentul nou*, nr. 3 (20 ianuarie 1906), nu are caracter de manifest, este o privire retrospectivă asupra literaturii care anunța direcția de la *Sămănătorul*, atență asupra mediului și lumii rurale, de la *Evenimentul literar*. Ibrăileanu răspundea încercărilor lui N. Iorga de a se erija în unic susținător al literaturii pentru popor în nu mai puțin de patru articole din *Sămănătorul* (decembrie 1905) sub titlul *Împotriva clevetirilor*. De fapt, arată Ibrăileanu, pentru literatura poporană militase întâi Alecu Russo, Maiorescu la *Convorbiri literare*, revista *Contemporanul* unde a existat chiar o tendință exagerată de a scrie cum vorbește poporul (la scriitori ca Șt. Basarabeanu și Th. Sperantia) și *Evenimentul literar*. La această din urmă revistă, Constantin Stere, Raicu Ionescu-Rion, Spiridon Popescu și Ion Păun-Pincio au luptat pentru o literatură destinată țărănimii, față de care literatura de la *Sămănătorul* (exceptând pe Mihail Sadoveanu, apărut de G. Ibrăileanu împotriva lui H. Sanielevici în *Curentul nou*, 1905, nr. 2) e imorală pentru că „țăranul-pitoresc e o concepție care exclude sentimentul de datorie față de țăran“, datorie preconizată de poporanisti la *Evenimentul literar*. Și Ibrăileanu dă citate ample din articolele lui C. Stere (*Ce cerem de la artiști*, *Poporanismul*, *Poporul în artă și literatură*, *Omul perfect*), C. Vraja (*Geniu*

necunoscut, *Literatura pentru popor*), Raicu Ionescu (*Literaturile decadente, Intre pisici și oameni*). Restul articolului conține incriminări la adresa lui Nicolae Iorga, pe care Ibrăileanu le va relua în polemica din 1909, în genere idei care vor reveni în articolele ulterioare în legătură cu poporanismul din *Viața românească* pînă la articolul bilanț *După 27 de ani* din 1933, articol prin care *Opiniile literare* și *Campaniile* criticului se încheie.

AL. PIRU

OPINII LITERARE
CAMPANII

Cătră cetitori

Revista noastră, ca oricare alta, nu poate avea alt scop decît munca pe cîmpul culturii naționale. Dar foarte mulți nu-și dau samă că noțiunea de *cultură națională* nu e în contradicere cu cea de *cultură universală, ome-nească*. Mai mult : că un popor nu-și poate justifica dreptul la existența distinctă în sînul popoarelor civilizate, decît dacă poate contribui cu ceva la cultura universală, *dîndu-i nota specifică a geniului său*.

Istoria poporului român — „istoria unui șir neîntre-rupt de martiri“, a zis odată un mare martir al neamu-lui, Eminescu — ne explică pentru ce acest popor, așa de bine înzestrat, n-a luat o parte mai activă la formarea culturii europene, pentru ce n-a dat nota sa distinctă în armonia de gîndire și de simțire, care constituie bunul cel mai înalt al popoarelor civilizate. El a trebuit să-și cheltuiască toată energia pentru conservarea sa fizică și nu i-a rămas acel prisos de energie care se cheltuiește pentru cultură.

De o sută de ani, însă, am început să ne împărtășim mai cu dinadinsul la civilizația popoarelor din Apus și ar fi vremea să dăm ceva în schimb, să dăm lumii răsunsetul sufletului nostru, atins de cultura apuseană.

Putem nădăjdui că a sunat ceasul ?

Dar, mai întăi, starea de fapt, realitatea vieții actuale românești, constituie ea un punct de plecare pentru crearea unei culturi naționale ? Căci orice progres pleacă de la o stare de fapt anumită, și nu de la plâsmuirile unor vizionari.

Starea noastră nu e numai înapoiată, ceea ce ar fi destul de rău ; ea este anormală, ceea ce e mult mai rău.

Clasele de sus stau în aer, fără atingere cu poporul de jos, care, în țara noastră, el singur este o clasă pozi-

tivă și a păstrat mai curat sufletul românesc. Între clasele de sus și popor este o prăpastie adîncă, care, la noi, desparte aproape două nații. Clasele de sus se ating numai de cultura apuseană, de care poporul nu se atinge și pe care, din lipsă de contact cu poporul românesc, clasele de sus *n-o asimilează*, ceea ce e tot una cu a spune că o caricaturizează. Lipsa contactului cu poporul românesc ne face ca, *în loc să absorbim cultura străină, să ne absoarbă ea pe noi, să ne asimileze ea pe noi...* De aici, și din neînțelegerea acestui lucru, aerul dușmănos al unora împotriva culturii străine... Și tot de aici, neîndestulătoarea noastră contribuție la cultura universală.

Și până nu ne vom asimila cultura europeană, cîtă vreme, adică, nu vom fi decît o anexă, caricaturizată, a acelei culturi, în loc să-i dăm, și noi, nota specifică a sufletului nostru, nu vom justifica, încă o dată, existența noastră ca popor distinct.

O cultură „națională”, de un caracter specific, nu se va naște decît atunci cînd masele mari populare, adevărat românești, vor lua parte și la formarea și la aprecierea valorilor culturale — limbă literară, literatură, forme de viață etc. —, și acest lucru nu se va întîmpla decît atunci cînd, prin cultură, viață politică mai largă și ridicarea economică, țărănimea va căpăta în stat valoarea socială proporțională cu valoarea sa numerică, economică, morală și națională, cînd vom fi un popor, cînd toate clasele sociale vor fi ale aceluiași popor, cînd trecerea de la vîrfurile la baza piramidei sociale se va face pe nesimțite.

Atunci, luînd parte la viața culturală, tot poporul românesc, adevăratul popor românesc, vom putea avea o cultură națională, dînd în armonia culturii europene răsunetul sufletului nostru.

Cultura, viața politică și ridicarea economică a țărănimii fiind mijlocul pentru a ajunge la o cultură adevărat națională și de valoare europeană, această revistă, lucrînd pe cîmpul său propriu, va avea, în același timp, toată simpatia pentru aceia care luptă, pe orice cale, pentru ridicarea culturală, politică și economică a țărănimii și, accentuînd asupra scopului — cultura națională —, va lupta, pe cît se poate în cadrul unei reviste

literare și științifice, și ea, pentru realizarea mijloacelor
cătră acest scop.

Și dacă este nevoie să dăm idealului nostru cultural,
național și democratic un nume cuprinzător, — numele
său este : *poporanismul*.

VIATA ROMANEASCA

Viața românească, nr. 1, 1906

Scritori și curente

Se vorbește cu drept cuvînt de o psihologie de rase, de clase, de tipuri culturale, de psihologia artistului, a savantului etc. Și se vorbește și de psihologia popoarelor. Francezul, se zice, are mintea clară, germanul e metafizician etc. În opera sa asupra lui La Fontaine, Taine arată cum deosebiriile de rasă, climat și istorie au deosebit spiritul francezului de al germanului.

Și, dacă este așa, oare poporul român să nu aibă și el psihologia sa, să nu aibă și el modul său particular de a considera lucrurile lumii aceștia și modul său particular de a răspunde la stimularea lor? Să fie o psihologie germană și franceză, și să nu fie o psihologie românească? Rasa, ori amestecul de rase, climatul, dezvoltarea istorică și culturală a acestui popor — toate, deosebite de ale altor popoare — să nu fi fasonat deosebit sufletul românesc, să nu fi produs o nuanță specifică a sufletului omenesc?

Și dacă literatura este depozitara sufletului unui popor, oglinda sufletului lui, dacă artiștii sînt reprezentanții prin excelență ai sufletului unui popor, încarnarea acelu suflet, mai mult decît în oricare alți fii ai poporului, pentru că în ei mai ales are ecou puternic și ereditatea și lumea din afară, — apoi să fie cu puțință ca literatura românească să nu fie depozitara sufletului românesc, să nu reprezinte adică nuanța specific românească a sufletului omenesc?

Pretenția acelor care se ridică în contra caracterului specific național în literatură, sau nu-l bagă în seamă, se reduce la pretenția ca, pe cînd toate literaturile europene poartă pecetea sufletului național, literatura românească să nu poarte această pecete, să n-aibă nici o individualitate, să fie un organism mort-născut, ori să poarte — și va purta, căci un organism trebuie să

aibă o formă — pecetea caricaturizată a altui spirit, a spiritului francez, desigur, a aceluși admirabil spirit, dar care nu este al nostru și care, nefiind al nostru, nu vom putea decît să-l caricaturizăm...

Și nu e aici o chestie de patriotism — și dacă ar fi ! —, ci de pură estetică : scriitorul român, cînd va voi să cînte ca cel francez, nu va da sunetele frumoase ale sufletului francez și, pe de altă parte, își va strica și minunatul lui glas românesc. Iar scriitorul care ar vrea să nu fie nici român, nici francez, nici altă ceva, ci „scriitor“ fără individualitate, va scoate un amestec de sunete, care, nefiind răspunsul unei *individualități* la lumea inconjurătoare, nu va provoca nici un interes.

Literatura românească nu poate fi decît „românească“...

Și spiritul românesc, considerarea lumii și reacția față cu lumea, fiind mai neperversit, mai curat, la poporul românesc de la țară, numai acei scriitori vor reprezenta spiritul românesc care sau fac parte din țărănime și n-au rupt legăturile morale cu ea, ca luînd pe cei mai tineri, de pildă Octavian Goga și Ciocirlan, sau care, dacă nu fac parte din țărănime, și-au plecat urechea la popor, s-au botezat în izvorul curat și românesc al sufletului popular, ca de pildă Sadoveanu, sau fac parte dintr-o clasă superioară, dar care, din cauze istorice, trăind cu poporul, departe de influențele nefaste străine, care au trecut peste aceste țări, și-au păstrat sufletul românesc, ca de pildă clasa boiernașilor (de care voi vorbi aiurea), din care face parte Brătescu-Voinești, în ale cărui scrieri se vede ce însemnează spiritul românesc, în stare brută la popor, cînd, din cauza unui trai mai bun și a oarecărei culturi — ca în clasa boiernașilor — ajunge să se rafineze.

Această infiltrare a spiritului românesc în literatura cultă este *poporanismul* din punct de vedere al conținutului sufletesc al scriitorului.

— Așadar, exclusivism, sectarism, poporanism, naționalism, țărănism... Dar talentul ? Dați rețete ?

— Nu, nu dăm nici o rețetă, *constatăm*...

Că fără talent nu se face operă de artă, o știm și noi — nu e cine știe ce filozofie mare. Dar noi susținem că *talentul chiar*, dacă nu servește a exprima o individualitate definită, se distruge pe sine însuși, în zădar :

dacă privighetoarea își cheltuiește talentul să cînte ca o mierlă, ori dacă vrea să cînte ca o „pasere“ în genere — ca *genul* „pasere“ —, își va utiliza în zădar talentu-i minunat. Și apoi, chiar dacă ar izbuti să cînte ca o mierlă, ce vom cîștiga noi? Dacă ar fi mai multe mierle și n-ar mai fi privighetori, ce am cîștigat? Dacă scriitorii români vor cînta ca cei o mie de scriitori francezi, va pierde toată lumea: noi, pe lîngă cei o mie de scriitori francezi, pe care-i putem ceti în limba lor, vom avea o mie și cîțiva; francezii, chiar dacă ne-ar putea ceti scrierile, pe lîngă cei o mie ai lor, ar mai gusta încă pe cîțiva, atîta tot; iar *literatura universală*, în loc să aibă, în armonia sa, încă o *notă deosebită*, ar avea nu o mie de scriitori francezi, ci o mie și cîțiva, — atîta tot... Și noi susținem că cei *cîțiva* n-ar fi nici francezi — ar fi scriitori fără individualitate, ar fi *genul abstract* „pasere“, nici mierle, nici privighetori...

Cum vedeți, cîștigă nu numai poporul anumit, căci sufletul său e reprezentat în opere artistice, ci cîștigă omenirea întreagă, căci în acordul literaturii universale mai răsună încă o notă. Oare dacă Shakespeare, în loc să reprezinte spiritul englez, ar fi reprezentat tot spiritul francez, dînd omenirii încă un Racine, omenirea n-ar fi fost în pierdere?

Și *poporanismul* mai poate și trebuie să fie considerat și din alt punct de vedere, din acela al *idealului*, tendinților scriitorului, să nu se supere esteticianii, estetiții, admirabilii noștri critici — ori mai bine, las' să se supere! —, pentru că, dacă un om, orice om, e *apreciabil* mai ales din punct de vedere al *sentimentelor* sale, al înălțimii sale sufletești adică, apoi cu atît mai mult acest exemplar de lux, acest *depozitar* al sufletului poporului, acest apostol, care este artistul, va fi *apreciat*, va trebui să-l apreciem din punct de vedere al sentimentelor sale, căci artistul e cel puțin *om* — concedați-i această onoare —, și nu *numai* din punct de vedere al *senzațiilor* și *imaginilor* sale, ca simplu biped fără pene, cum fac criticii oculiști, sau ca aparat fotografic, cum fac aceiași critici... opticiani...

E curioasă, în sine, această pretenție a criticilor de a considera pe un om *întreg*, în *toată firea*, pe artist, ca un receptor, numai din punct de vedere al produselor

sufletești inferioare și elementare și a se opri — a ne opri și pe noi ! — de a-l considera ca pe o ființă simțitoare și cugetătoare, adică și din punct de vedere al produselor sufletești mai superioare. Și e o desconsiderare sîngerătoare pentru artiști această reducere a lor la plăci fotografice ori la statui cîntătoare ca a lui Memnon !..

Dar e și mai curioasă această pretenție, cînd o alăturăm de elementarele cunoștinți de estetică. Căci *ce este poezia* (orice definiție am admite), *decît exprimarea unui sentiment și a unei concepții* (John Stuart Mill, *Thoughts on poetry and its varieties*, în *Dissertations and Discussion*, I, 63—94). Și dacă poezia este *expresia* unui sentiment, are să mă silească X sau Y să mă opresc la „*expresie*“ (imagini, stil) și să nu mă întreb care e *sentimentul* pe care l-a „*exprimat*“ poetul în opera sa ?

Și dacă poetul va exprima cu talent în opera sa sentimentul de milă pentru suferințele unui incestuos, am să-l admir eu, fără restricție, pentru că a îmbrăcat acest sentiment în imagini puternice ?

Și dacă alt poet va exprima cu talent sentimentul de milă pentru suferințele poporului de la țară, care se chinuiește pentru noi, are să mă oprească X sau Y să prefer pe acesta din urmă celui dintâi ?

Are să mă silească criticul să mă uit numai la haină (imagini, stil), și nu și la conținut (sentiment, concepție) ?

Are să mă oprească X sau Y, cînd iau o carte în mîină, să nu-mi pun întrebarea pe care și-o pune, conștient sau inconștient, orice cetitor, în fața oricărei opere de artă, întrebare care formează *singurul interes* al operei de artă : „Ce vrea să-mi spună poetul ? Ce mai are de spus în volumul acesta nou ? !!“

Are să mă silească X sau Y să consult, cînd vreau să judec pe poet, numai primele pagini din psihologie : „*senzații, imagini*“ și are să-mi smucească tratatul din mîină, cînd voi vrea să trec la „*sentimente*“ ?

Zugrăvirea realității nu mă interesează decît întru cît ea *ilustrează* concepția poetului. De aceea îi cer — îi cerem toți — ca, în *ilustrarea* concepției sale, să nu *falșifice* realitatea, atîta tot ; adică să aleagă din *realitate* haina concepției sale. De aceea naturalismul este, cum am spus, „o cerință absurdă“. Criticii opticiani sînt grozav de „*naturaliști*“ !

Mă gîndesc la d. Sadoveanu nu fără oarecare durere. D-sa nu mai scrie acuma bucăți în genul „povestirilor“ din primul volum, în genul acelor povestiri „romantice“... L-o fi speriat critica română, care se face verde în fața romantismului... *Intr-un sat odată* e, da, o bucată romantică, după definiție, dar ce-mi pasă mie de asta, cînd în acel mic cap d-opră, pe baza unor fapte reale, autorul a știut să ne ilustreze un sentiment — al izolării omenești — și o concepție — a opacității sufletelor omenești... Cîntăreț al pămîntului nostru moldovenesc, nu asculta pe „critici“ și dă literaturii românești din nou povestiri „romantice“, ca *Intr-un sat odată*, *Cei trei*, *Zina lacului*, *Năluca* etc.

Și iată și Octavian Goga, pe care „rafinaiții“ nu-l pot gusta, pentru că vorbește de țărani în numele țăranilor, în loc să cînte pleoapele străvezii ale unei clorotice castelane... Desigur, dacă scoți, fiindcă nu-l pricepi — și nu-l pricepi, fiindcă ai simțirea obtuză —, dacă scoți *sufletul* din opera lui Octavian Goga și te dedai la în-deletnicirea de a număra imaginile și rimele bogate și de a face o „anchetă personală“ asupra subiectelor, vei găsi că și cutare poetastru are un număr egal de imagini și de rime bogate și subiecte de la țară și te vei întreba, prost, ce găsesc admiratorii lui Goga extraordinar în poeziile acestui mare cîntăreț al sufletului românesc...

Așadar, fără să cerem permisiunea criticii române, ne vom permite să ținem samă de sentimentele poetului, de înălțimea lui morală, să-l întrebăm dacă are cele mai înalte idealuri ale vremii și ale poporului său...

— Aha, am înțeles, „morală“ în artă! Artă propagandistă de idei etc.

Cunoaștem cîntecul, dar nu e vorba aici de *propagare* de idei, de moralism... e vorba, iubiților, chiar de estetica dumneavoastră, e vorba chiar de „imaginile“ dumneavoastră.

Căci, dacă un scriitor vrea să mă umple de milă pentru un incestuos (*Fort comme la Mort*), ori de bucurie pentru că un *viveur* a sedus, în sfîrșit, pe o fată nevinovată (*Yvette*), aibă el și talentul extraordinar al lui Maupassant¹, impresia mea estetică va fi distrusă, pentru

¹ Am mai spus: Maupassant, în *genere*, are o mare înălțime sufletească.

că, avînd talent — puterea de a exprima, prin imagini și stil, sentimentele —, scriitorul îmi va produce milă, în adevăr, pentru suferința eroului său, dar *cauza* suferinței eroului fiind incestul, *cauza* bucuriei celui alt fiind seducerea, sufletul meu va fi solicitat, pe de o parte, spre milă ori bucurie, pentru suferință ori triumf, pe de alta, spre dezgust și ură, pentru incest și seducere, — impresia mea estetică se va distruge, și păcat de „imagini“ vrednice, cum se zice, „de o cauză mai bună“...

Iar criticul căruia impresia estetică nu i se distruge dovedește — concluzia e fatală, n-avem ce face — că-i pare bine că *viveurul* a triumfat și suferă că incestuosul n-a izbutit.

Și să revenim la poporanismul ca atitudine, ca concepție asupra vieții, ca „tendință“.

Cînd scriitorul român va zugrăvi raporturile dintre țărani și exploataorii lor, așa încît să-mi soliciteze simpatia pentru exploatare (*Niță Mîndrea*), ca celălalt pentru incest și seducere, impresia mea estetică va fi distrusă, căci și pentru exploatarea nefericitei țărăni, ca și pentru incest și seducere, am dezgust și ură, pentru că simpatia mea este cu țărani, cătră care mă simt și vinovat, pentru că, în schimbul muncii amare, răsplătită cu „merindea lor amară din pîne de neghină și săcară“, din care noi trăim și ne cultivăm, nu le putem da în schimb mai nimica. Și scriitorul român, care măcar cînd *vorbește de țărani* ar putea să-și arate recunoștința cătră ei prin răspîndirea unei atmosfere de simpatie și milă pentru dinșii, și n-o face, ci, dimpotrivă, răspîndește antipatia, n-are un suflet înalt, își „exprimă sentimente inferioare cu, sau fără talent — „imagini“ ! —, nu este un om la înălțimea vremii și a idealurilor celor mai sfinte ale poporului său :

Nu este poporanist !

Subiectul ! Desigur că un suflet *românesc* va face o operă *românească*, orice subiect și-ar alege, chiar din viața străină, căci va privi viața străină prin o prismă românească, dar desigur că opera va fi mai românească, mai interesantă și pentru noi și pentru străini, cînd concepția și sentimentul unui scriitor se vor manifesta cu ocazia vieții românești, cînd viața românească îi va im-

brăca concepțiile, cînd viața românească îi va fi stîrnit sentimentele și concepțiile, cînd îi vor fi izvorit în suflet scriitorului sentimente și concepții *relative* la viața românească — cînd și concepția și reprezentarea ei vor fi omenești.

Desigur, dacă scriitorul are talent și suflet înalt, îl vom aprecia. Vom fi mai mulțumiți însă cînd acest talent va servi pentru expresia unui înalt suflet românesc și mai ales cînd acest suflet se va îmbrăca în haina românească — cînd va lua materialul operei din viața românească.

Viața românească, nr. 1, 1906

M. Sadoveanu, «Povestiri de sărbători»

O colecție în care jumătate din bucăți sînt tipărite și în alte volume ale autorului. Din bucățile nouă, remarcăm *Vestitorii*, una din cele mai frumoase bucăți ale d-lui Sadoveanu. Doi băieți de țaran se duc în alt sat cu steaua, în Ajunul Crăciunului; înnoptează pe drum, îngheață de frig, de spaima de lup, dar îi îmbărbătează credința... Știu ei bine că Dumnezeu nu-i va lăsa... doară ei duc vestea bună a nașterii lui Isus... Și numai clopoțelul mititel zîngănește slab în pustietatea de gheață a cimpiei... Dar micii vestitori ajung în sat, la o casă de om de treabă — și simplitatea, mulțumirea de viață, atmosfera de veselie, de bunătate și de lumină curată, care domnește în casa gospodarului la sărbătoarea cea mare a creștinătății, și îmbrățișarea copiilor, care au adus vestea cea bună — toate sînt redade de d. Sadoveanu cu acel dar al d-sale de a impregna lucrurilor mărunte poezia vieții. În *Domnul Trandafir*, autorul face să ne treacă pe dinaintea ochilor viața unui învățător, o viață mică și umilă de apostol, o viață de eroism necunoscut, de bunătate. *La iarmaroc la Merești*, titlu care ne făgăduiește că autorul ne va spune ceva care s-a întîmplat odată, la o mare adunare de oameni, veniți de departe, din fundul Moldovei, de la Dorna poate și de pe toate plaiurile; care ne făgăduiește un pitoresc și un de altădată iarmaroc de la Fălticeni — ne înșală, ne decepționează: e vorba de uimirea unui țaran de panglicăriile unei paiate, care pune lumea naivă în mirare, bine arătată, dar care nu e ceea ce ne făgăduia acel titlu, care ne sugerează pe „undeva departe“ și pe „altă dată“...

Viața românească, nr. 1, 1906

«Morala» în artă

Critica română își poate sărbători, cu drept cuvânt, un triumf bine meritat. Prin penele d-lor Marin Simionescu-Rîmniceanu (*Luceafărul*, numerele 4 și 5), E. Lovinescu (*Viața literară*, nr. 11) și O. Densusianu (*Vieța nouă*, nr. 4), critica română a dovedit încă o dată că arta nu trebuie să se facă propagatoare de morală, că artistul nu e dator să predice binele, că alta e estetica și alta e etica, că artistul trebuie lăsat să spună ce vrea, că arta se are de scop pe ea însăși etc., etc.

Triumful e complet, cetitorul aplaudă și se miră de mărginirea aceloră pe care d-nii Rîmniceanu, Lovinescu și Densusianu îi combat și-i distrug așa de ușor.

D. M. Simionescu-Rîmniceanu susține că „arta naivă, intuitivă, născută numai din necesitatea artistului de a-și descărca inima de un prisos de simțire, de a cristaliza o lume de imagini, nu vrea să știe prea mult de public“, idee pe care nu pot să nu o împărtășesc și eu, deoarece, în articolul *Doi critici și mai mulți scriitori* (pe care-l combate d. Rîmniceanu !) am spus că : „D. Sadoveanu nu scrie pentru nimene. Un scriitor care se gîndește la public, la impresia pe care are să o producă cetitorilor și deci cu atît mai mult un scriitor care se gîndește la anumite impresii pe care să le producă unui public anumit nu e artist, nu e poet, e orator.“

Așadar, domnule M. Simionescu-Rîmniceanu, ne-am înțeles ?

„În țara noastră însă, zice tot d. Simionescu-Rîmniceanu, critica modernă n-a ajuns să recunoască arta în sine drept satisfacerea unui scop, ci ea o scoboară punînd-o în serviciul moralei, ca să illustreze preceptele morale...“, lucru pe care dacă îl face cineva din „critica modernă“, nu pot decît să mă ridic în contra-i, alătura cu d. M. Simionescu-Rîmniceanu, mai ales că m-am ri-

dicat — iarăși — înaintea sa, în același articol pe care d-sa îl combate :

„D. Sadoveanu, am spus, dacă e cu adevărat poet, și e, este un soliloc, un om care creează o operă de artă concentrându-și atenția la un aspect al vieții, la o problemă a vieții — la un subiect —, și nu la un public pe care să-l impresioneze într-un anumit fel. Idealul său trebuie să fie *creațiunea*, și nu *propagarea* unor concepții asupra vieții.“

D. M. Simionescu-Rîmniceanu combate foarte bine păreri pe care nu le-a susținut nimene. D-sa comite o *ignoratio elenchi*.

D. E. Lovinescu triumfează, nu mai greu, întrebînd pe închipuiții adversari ai „artei pure“ cum rămîn cu chestia „moralei în artă“ față cu statuia lui Ammannati din Florența, în care Jupiter și Leda sînt reprezentați „în momentul beției supreme“... D. Lovinescu e într-un moment de o supremă *ignoratio elenchi*... „Beția supremă“ nu e nici morală, nici imorală, nu numai în artă, dar și în realitate. Și, cînd vom vedea mai jos — Dumnezeuule ! pentru a suta oară ! — că nu moralitatea sau imoralitatea *faptului* din opera de artă constituie moralitatea sau imoralitatea operei, ci — e plicticos a repeta la infinit toate acestea ! — atitudinea artistului față cu *faptul*, va vedea d. Lovinescu că a comis o *ignoratio elenchi* cu două etaje.

Încaltea, d. Ovid Densusianu — într-un articol „ceva cam prea... abstract“, cum ar zice admiratorul său d. Bărbulescu — nu mai face multă discuție, ci se ridică cu toată vigoarea împotriva „profanatorilor artei, care, în închipuirea lor, au crezut că numai o singură formulă estetică poate corespunde idealului de cultură de azi — formula „artei cu tendințe“ — și, exclamă d-sa : „nu este aceasta menirea artei, nu este rolul ei să se facă armă de campanie, să apere anumite cauze, anumite idei, clase sociale. Arta nu e făcută pentru pledoarii, nici pentru rechizitorii...“

— Nu domnule Densusianu, te enervezi degeaba. Fii liniștit, nimenea n-o susține...

Porniți pe această cale, criticii noștri triumfează așa de ușor, așa de ușor, încît mă mir cum de chiar ușurința

triumfului nu i-a pus pe gânduri și nu i-a făcut ceva mai prudenti.

Cetiți articolul d-lui Lovinescu și vedeți cum nu mai poate de satisfacție din cauza statuiei.

Iar d. Rîmniceanu ne întreabă, nu fără oarecare milă pentru noi, să-i răspundem unde e propaganda morală în sonatele lui Beethoven și în arta arhitectonică. Și pretinzînd că noi am susține că teoriile emise de eroii lui Gorki sînt teoriile lui Gorki, triumfă iarăși foarte ușor, doctrinizîndu-ne că acele teorii ale personajelor n-au alt scop decît să caracterizeze felul de a fi al acelor personaje — ceea ce nu poate fi altfel, sîntem de perfect acord.

S-o luăm sistematic. Și să începem — nu e vina noastră — cu banalități.

Imaginile sînt oglindirea lumii din afară în noi, însă, din cauza aparatului aceptor deosebit de la om la om, imaginile venite de la același obiect vor fi deosebite de la un om la altul, în cazul nostru, de la un artist la altul. Aceasta e prima cauză a *personalității* artistului. Dar aceste imagini nu se depun pe o placă moartă, ci pe una care reacționează, care răspunde, care trimite sonoritatea ei, care apreciază obiectul ce a produs imaginea : aceasta este starea afectivă corespunzătoare, sentimentul. Aceasta este a doua cauză a *personalității*¹.

Cînd analizez sufletul unui poet sau opera sa — sînt același lucru —, analizez *felul* imaginilor sale, felul său special de a *reproduce* lumea din afară și felul său special de a răspunde la această lume, de a reacționa față cu ea, *de a o aprecia*.

Primul fel, *reproducerea* lumii, nu ne interesează direct în chestia de față — întru cît ne interesează, îl vom trata altă dată.

Aprecierea lumii din afară, *sentimentul* față cu materia tratată în opera sa, *atitudinea* scriitorului, aceasta ne interesează aici.

¹ Nu am de gînd aici să fac psihologia artistului, de aceea mă mărginesc numai la factorii elementari ai producției artistice, neglijînd pe ceilalți — concepția poetului asupra lumii etc. — a căror analiză ar lămurii și mai mult și mai bine ceea ce voiam să înțelegem noi prin „tendenționismul“ artei. Vom face-o altă dată.

Are sau nu scriitorul o *atitudine* față cu opera sa ? Cu alte cuvinte, *apreciază* sau nu scriitorul ? Are simpatie sau nu scriitorul pentru personajele și faptele din opera sa ? Are Gorki — fiindcă a fost vorba de el — simpatie sau antipatie, milă sau plăcere, sau și indiferență (și asta e o *atitudine* : e nepăsare) pentru personajele sale, pentru viciile lor, pentru suferințele lor, pentru năzuințele lor ? În opera lui Beethoven este sau nu sentiment pentru natura pe care o cântă ? Noaptea îi produce tristeță, melancolie, veselie sau ce ?

Vă rog să băgați bine de samă : e vorba de *constatare*, nu de ideal. E vorba de ceea ce este, nu de ceea ce *trebuie* să fie.

Noi susținem că artistul *are* o *atitudine* în fața vieții, a operei sale ; nu susținem că *trebuie* să aibă. Dacă sufletul omenesc ar fi construit altfel, dacă artistul n-ar avea *preferințele* sale, am constata lucrul, cum constatăm că în orînduirea constelațiilor cerești nu se zărește nici o intenție, nici o semnificație...

Această *atitudine*, *apreciere*, e ceea ce se cheamă „*tendință*” în artă, și circumstanța atenuantă a adversarilor noștri e că acest cuvînt prea stîrnește ideea de *urmărire conștientă* a unui scop — de unde și confundarea lui cu *teza*, în contra căreia am protestat de atîtea ori ¹.

Noi nu sîntem *în contra* „*artei pentru artă*” și *pentru* „*arta cu tendinți*”. Noi susținem că nu există „*artă pentru artă*”, că orice artă e *tendențioasă*. ²

¹ Am protestat poate prea mult ; am fost poate prea tranșanți chiar, căci sînt o mulțime de opere artistice omenesti dintre cele mai mari care au fost concepute de autorii lor cu gîndul anume de a ilustra o concepție asupra vieții, — adică în mod tezist... Dar, desigur, tezismul nu și-l poate permite decît un mare artist. Numai un mare artist, punîndu-și *anume* o teză, nu va cădea în declamație, în *oratorie*...

² La „*Sezătoarea literară*” ținută în Iași în sara de 26 martie, d. Iorga, manifestîndu-și o justă aversiune împotriva unui anumit fel de literatură, a caracterizat-o ca „*artă pentru artă*”. Dacă expresiunea nu e figurată, atunci nu e justă : cea artă nu e „*artă pentru artă*” — așa ceva, am spus mai sus, nu există —, cea artă e foarte *tendențioasă*, ea exprimă nepăsarea față cu marile idealuri ale omenirii — la noi, în faza actuală, aceste idealuri trebuie să aibă *nuanța* poporanistă —, exprimă, dacă mi se primește cuvîntul, o lene morală... o idealizare a lipsei de ideal.

Încă o dată, nu e chestie de dorință, de *ideal*, e o pură chestie de *constatare*.

Și cînd d. M. Simionescu-Rîmniceanu triumfa cu muzica și arhitectura, triumfa prea ușor. *Muzica este arta cea mai tendențioasă*, pentru că muzica este arta cea mai afectivă. În muzică aprecierea, atitudinea artistului față cu lumea e izbitor de manifestă; dacă în pictură, de pildă, *reproducerea lumii din afară* covârșește mult *elementul apreciator*, în muzică acest element covârșește pe celălalt.

Arhitectura! Desigur că d. M. Simionescu-Rîmniceanu a văzut domul Sf. Ștefan din Viena, a intrat în el și a fost coprins de acel sentiment teribil, așa de bine exprimat de Heine în *Școala romantică*, și n-a putut d. M. Simionescu-Rîmniceanu să nu se gîndească la *concepția și sentimentul* acelor medievali care l-au conceput și construit, la *atitudinea lor, la tendința lor!* Și dacă a văzut și domul din Milano, n-a putut să nu constate că acei care l-au conceput și construit nu mai aveau acea spaimă și acea umilire ca aceia care au conceput pe Sf. Ștefan din Viena, cu alte cuvinte, aveau altă atitudine, alte tendinți.

Și dacă pe d. Simionescu-Rîmniceanu *l-a impresionat în bine* (iertăți-mi vulgaritatea expresiei, o pun cu scop) domul de la Viena și cel de la Milano, n-a putut să nu-l *impresioneze în rău* „palatul“ cutărui parvenit de pe Bulevardul Colțea, care și-a trădat, prin împopoțonări ridicole, concepția și sentimentul său față cu viața...

Și cu asta, trecem la altă chestie.

La chestia de *ideal* — abia acuma la chestia de ideal...

Mă voi repeta.

Maupassant, în *Yvette*, scrisă cu marele său talent, triumfează împreună cu eroul — un gomos —, care se duce pe o fată nevinovată, folosindu-se de o surescitare a acesteia. Același Maupassant, aiurea (am uitat numele nuvelei, poate *Le Port*), se îngrozește de incestul, fără voie, al unui marinar și al surorii sale. Mai imoral fapt decît un incest nu se poate, dar mai morală nuvelă ca aceea nu se poate, și Maupassant *nu face morală, nu*

predică nimic, e de un *realism*, de o *obiectivitate* — cunoscuta sa *obiectivitate*. Dar... *aprecierea* faptului se simte : ne umplem de groază și de milă pentru acele ființi omenești care, din cauza unor teribile împrejurări, ajung la acel păcat... Am răspuns și d-lui Lovinescu : *dacă* „beția supremă“ ar fi un păcat, o faptă imorală și *dacă* artistul ar aplauda fapta imorală, opera sa ar fi imorală. Artistul ar fi cinic, *criticul care l-ar aplauda ar fi și el cinic*. Are un gust mediocru d. Lovinescu pentru „morală în artă“ ? Il privește...

În rezumat : *scriitor fără tendinși nu se poate*, căci scriitor *absent* față cu opera sa nu se poate. Și neputînd fi absent, nu poate să nu-și manifeste *aprecierea sa, atitudinea sa*. Că mie, cetitor, îmi place cutare atitudine — mila pentru fata sedusă — și-mi displace cutare — bucuria pentru seducerea ei —, asta e chestie de *ideal*, și nimene nu mă poate combate aici. Aici, în adevăr, *concepțiile* sînt ireductibile : nu poți pe nimene convinge că i-i foame ori frig, *dacă e sătul ori moare de căldură*.

Și cînd nu pot împărtăși bucuria autorului că fata a fost sedusă, *impresia estetică* mi se distruge, o repet din nou. Și cînd criticului X, care are o mediocră simpatie pentru „morală în artă“ această impresie nu i se distruge, cînd, adică, se bucură cu autorul de dezonoarea feței, — îl privește — ca să nu spun mai mult...

Și nu putem renunța, și nu vom renunța la dreptul nostru de a judeca opera din punct de vedere al atitudinii scriitorului, al tendinșilor sale. Nu vom renunța de a ne întreba, pe lîngă *cum* reproduce lumea, și *cum* o apreciază — fiindcă de apreciat o apreciază cu sau fără voia sa. Nu vom renunța la dreptul nostru de a analiza, pe lîngă *imagini*, și *sentimentele* scriitorului, căci poezia e și *imagini* și e și *sentiment* — și imaginile sînt în slujba sentimentului, acesta din urmă le cheamă, le asociază, le grupează.

Criticul care nu judecă atitudinea scriitorului, afectivitatea sa, *idealul său*, nu-și face datoria.

Și criticul care se străduiește să nege existența tendinșilor — a atitudinii scriitorului — în opera de artă o face pentru că nu voințe să se vorbească de atitudinea scriitorului, *pentru că nu-i convine să se vor-*

bească de ea. Și nu-i convine pentru că — este acest idealism în omenire! — „este în afară de îndoială că cel mai reacționar critic literar nu va îndrăzni să laude tendințele reacționare ale unei opere de artă și să combată tendințele umanitare ale altei opere de artă“... Este o ipocrizie, dacă voiți, „un omagiu pe care vitiul îl aduce virtuții“, dar ipocrizia aceasta e înconștientă, e izvorită dintr-un „idealism inerent ființei sociale om“ (*Cu prilejul foiletoanelor lui Caragiale* de autorul articolului de față, în *Noua revistă română*, vol. 2, nr. 32). Și, neconvenindu-i criticului reacționar să se vorbească de tendința sau atitudinea scriitorului, declară că atitudinea aceasta... *nu există!* Dacă criticului reacționar nu-i convine să se vorbească, de pildă, de atitudinea dușmănoasă, și deci imorală, a scriitorului față cu țărănimea, va declara pur și simplu că nu există tendință în artă.

Întotdeauna când cuiva nu-i convine să se agite o chestie, zice că nu există. Evreii pretind că nu există o chestie evreiască, ungurii pretind că nu există o chestie a naționalităților, că aceste chestii ar fi scornite de anti-semiți și de naționaliști iredentiști etc., etc.

Și fi-vom oare acuma, după atâtea explicații, înțelegeți în privința semnificației cuvântului „poporanism“, ca atitudine a scriitorului?

Poporanismul, încă și încă o dată, nu e o teorie, e un sentiment, e sentimentul de recunoștință, de simpatie și de datorie față cu țărănimea.

În politică, acest sentiment va îndemna pe cineva să lupte pentru revendicări politice și economice.

În chestii culturale, îl va îndemna să se jertfească pentru cultivarea țărânimii.

În literatură, „poporanismul“ va însemna atitudinea de simpatie a scriitorului față cu clasa țărănească — atîta tot.

Să fim bine înțelegeți.

Poporanismul ca „tendință“ nu însemnează să iai subiecte numai decît din popor, nu însemnează să scrii spre a fi înțeles de popor, nu însemnează a scrie în limba poporului, nu însemnează a scobori creațiunea artistică la nivelul poporului, prin procedeul popular.

Și nici poporanismul ca chestie de *structură sufletească* a artistului (*românizarea sufletului său*) nu în-

semnează cele de mai sus. Dar chestia care ne preocupă e poporanismul ca *atitudine*.

Să revenim la el. Dacă, de pildă, atitudinea de antipatie pentru rău o vom numi cu un nume general : *atitudine morală*, atitudinea morală de antipatie pentru lipitorile satului o vom numi cu un nume special : *poporanistă*, căci implică atitudinea de simpatie pentru țărănime. Această atitudine nu o putem găsi și cere decit numai în operele unde e vorba despre țărănime sau despre acele clase care stau în antagonism cu ea — alurea nu poate fi și nici n-o cerem. Dar pretutindene cerem scriitorului o atitudine de om superior și civilizată, rămânând ca, dacă n-o are, să-i constatăm talentul, dacă-l are.

Și, ca să fiu mai înțeles, să dau exemple, ca să conving pe „adversari”. Mai întâi îi rog să cetească *Yvette* de Maupassant și să declare dacă această *admirabilă* nuvelă, ca talent, nu le va produce o vie desplăcere, o durere morală. Îi rog s-o cetească...

Acum să imaginăm că în locul lui Niță Mîndrea, vâtaf care terorizează satul, ar fi vâtaful unui arendaș evreu, evreu el însuși, numit Ghidale... Nu veți simți, dumneavoastră, antisemiți, o vie desplăcere față cu simpatia autorului pentru vâtaful Ghidale? Veți admira pentru că nuvela va fi scrisă bine, dacă va fi scrisă bine? Și dacă vâtaful nu e evreu și nu e reprezentantul unui arendaș evreu și nu se numește Ghidale, ci Niță Mîndrea, încetează *contrastul* neestetice între fondul operei și atitudinea scriitorului?

Dar imaginați-vă — să fim drastici, poate veți înțelege — imaginați-vă pe Balzac, cu geniul său extraordinar, zugrăvind *genial* un incest în toată cruzimea lui, fără ca autorul să vibreze de dezgust și ură, ci, din contra, manifestându-și toată simpatia sa pentru eroi și, spuneți, v-ar păsa așa de puțin de „morală în artă”?

Imaginați-vă pe un scriitor zugrăvind, cu geniu și cu simpatie pentru jandarmi, o scenă de bestialitate cum se petrec multe în Rusia în vremea de față, și spuneți : v-ar importa așa de puțin „morală în artă”?

Ați citit *Rîsul roș* de L. Andreev? Dar imaginați-vă că în loc de spaima și mila de care e cuprins autorul în fața chinurilor fără nume ale soldaților ruși și a nebuniei doctorului și a eroului, și-ar manifesta o satanică

satisfacție față cu suferința zugrăvită și ar face haz de cei nebuni, și spuneți : v-ar păsa așa de puțin de „morală în artă“ ?

A, când *atitudinea anti-socială, imorală* a scriitorului ar ajunge la acest grad — a ajuns la unii ; meditați bine : pentru ce vă ridicați împotriva literaturii decadente franceze ? — atunci v-ați sfii, nu-i așa, ați începe să cugetați puțin și la acea „morală în artă“, în jurul căreia acuma faceți ghidușii și citați anecdote !

Imoralitatea atitudinii vă scapă când nu e așa de strigătoare, ori, dacă nu vă scapă, vă permiteți s-o faceți, și faceți teorii despre „arta care se vrea pe ea însăși“ și care este „luminată de soarele frumosului“ ?...

Vorbe, vorbe, „cuvinte care nu se înțeleg“, cum mărturisește d. O. Densusianu...

Viața românească, nr. 2, 1906.

Uasile Pop, «Rîs și plîns»

D. V. Pop, revenindu-și în fire, vreau să zic : isprăvindu-și „romanul“, ne-a dat o carte de schițe umoristice și de nuvele tragice.

Umorul este unul din genurile cele mai plăcute și totodată din cele mai grele. Umoreștii sînt foarte prețioși, fiindcă sînt foarte rari — și fiindcă se arată ireverențioși față cu realitatea, în contra căreia, conștient sau inconștient, „avem toți un dinte“. Umorul, pus în slujba unui mare ideal, îmbrăcînd spiritul de revoltă, ca la Șcedrin, e o binefacere pentru cetitor, pe care-l răzbună de vulgaritatea și trivialitatea turmei lui Epicur... Umorul, care relevează păcatele omenești, defectele morale, ridicolele *inerente* sufletului omenească, ca de pildă în majoritatea schițelor lui Mark Twain, ne place, pentru că ne place să rîdem de slăbiciunile altora, și unora din noi și de ale noastre proprii...

Să mă ierte d. V. Pop că-l plictisesc cu apropierea acestor nume, care, în împrejurarea de față, au aerul umbrei lui Banco...

Mai este un umor : acela care rezultă din situații, un gen inferior de umor, dar care se bazează, și el, pe același procedeu, exagerarea *logică*, logica în absurd...

Umorul d-lui Pop e de felul din urmă. Cînd d-sa vrea să fie „revoluționar“, ca în *Dreptatea*, nu face umor, face nuvele tragice. Cînd vrea să fie „psiholog“, ca în *Filomela*, devine iarăși tragic...

În bucata cu care începe volumul și care e cea mai reușită — e vorba de greutatea de a căpăta audiență la autoritățile noastre —, umorul rezultă din situație. Aci e logică în absurd, cum e și în *O excursie tragică*, cum e și începutul bucății *Arta de a se îmbogăți*. D. Pop, cînd nu face „romane“, are oarecare talent, un mic talent, are

ceva de spus — trebuie s-o recunoaştem, ne facem o plăcere s-o recunoaştem...

Dar adesea îl părăseşte logica — fără ca d-sa să bage de seamă — ca, de pildă, în partea de la sfârşit din *Artă de a se îmbogăţi...* D. Pop n-are destulă măsură.

Uneori devine trivial, ca în *O excursie tragică*, în care, cu o totală lipsă de bun-gust, cu reminiscenţe „spirituale“ din vreun Tîrchileşti oarecare, ne vorbeşte de „cîntecul“ cailor... Că cineva — fie chiar d. V. Pop — îndrăzneşte să fie aşa de spiritual este un simptom rău în literatura noastră...

Despre bucăţile serioase din volumul *Viaţa nouă* spune că sînt mai bune decît cele umoristice... Aşadar, aţi înţeles că sînt mai rele... E teribil d. Pop cînd devine psiholog, serios şi tragic : e ca-n *Domniţa Viorica*... În *Filomela* are chiar un Mihnea... D. Pop exagerează şi aici, devine absurd şi aici, e umorist, ce să-i faci ! Şi — soartă de umorist ! — cînd d. Pop devine mai grav, abia te poţi ţine de rîs ; ai ride de-al binelea, dacă nu te-ai jena de autor, care e aşa de tragic !...

În *Prea tîrziu* şi în *Mai tare ca iubirea* — care au plăcut şi *Vieţii nouă* şi vecinului meu, funcţionar la prefectură — sînt tipuri, mai ales de femei, că te miri de unde le-o fi scos d. Vasile Pop... În schimb, o ţesătură de fapte, un reportaj din vremurile bune ale *Universului*, de care vecinul meu a rămas încîntat, declarîndu-l pe d. V. Pop de cel mai mare scriitor român.

Dacă d. Pop îşi va *cultiva* (în toate înţelesurile cuvîntului) micul său talent umoristic, va fi un scriitor al literaturii româneşti, căci, încă o dată, are vervă şi are dar de a exagera. are acea silogistică în absurd, de care vorbeam mai sus.

Maria Cunțan, «Poezii»

E interesantă totdeauna opera literară, mai ales lirică, a unei femei, pentru că rar ai ocazia să asculți destăinuirile unei femei: se știe că femeile sînt considerate ca un sfinx greu de gîcit.

Și am luat în mîină volumul d-rei Cunțan cu o curiozitate egoistă. Despre d-ra Maria Cunțan nu știu mai nimic, „critica științifică“ încă nu ne-a dat „portretul“ său, ea e ocupată actualmente cu d. Sadoveanu (e ade-vărat, domnule Sadoveanu, că plătești 900 franci chirie pe an, cum susține „critica științifică“?). Nu știu decît cele spuse de d. Chendi în *Preludiile sale*: o fată visătoare, sensibilă, iubitoare și înțelegătoare de poezie, fiica unui profesor și compozitor de muzică bisericească din Sibiu.

D-ra Maria Cunțan are un suflet simțitor, aș putea zice *prea* simțitor. Și fiindcă are un suflet *prea* simțitor, poeziile sale sînt un cîntec interminabil al durerii. E *prea* multă durere, *prea* multe lacrimi — durerea feminină! — așa de multe lacrimi, încît riul, care trece pe dinaintea casei sale (*Pe sub fereastră*) nu duce în undele sale decît lacrimile poetei. E atît de îndurerată această poetă, încît nu vede, nu așteaptă, nu dorește decît moartea. S-ar părea că idealul său e moartea. Dacă am face pe moralistii, poate i-am imputa d-rei Cunțan această predispoziție funebră, care e, trebuie s-o spunem, morbidă. Dacă am face pe pedagogii, poate am sfătui-o să alunge această predispoziție, cîntîndu-i bucuriile naturii și ale vieții. Dar nu sîntem nici una, nici alta. De aceea ne mîrginim să constatăm. Vom observa însă că, adesea, obsesiunea asta a morții strică efectul *estetic* al unor bucăți frumoase, ca de pildă în *Bradul*, în care poeta, după ce ne spune, cu înduioșare potolită, de un brad, care i-a umbrit iubirea, îl întrebă:

Vei fi de-ajuns
De patru scînduri,
Bătrîne... brad ?

încheiere brutală, în disproporție și în dezarmonie cu restul poeziei.

Și tot din... neînfrînarea, aș zice, a acestei dureri, rezultă și alte exagerații, ca de pildă cînd ne spune (în *Doină veche*) că :

Adoarme fusu-n mină
Și-i ud, de pot să-l storc...

vers, desigur, neestetic, nu numai din cauza exagerării, ci și din cauza termenului de comparație prea... fiziologic. Vă aduceți aminte de frumoasa poezie a lui Coșbuc *Noapte de vară*... Știți că, acolo, „iese luna din brădet și se înalță-ncet, încet, gînditoare ca o frunte de poet...” Ei bine, nu pot alunga din minte ideea că o frunte, chiar de poet, poate fi... asudată.

Cu toată această excesivă durere, d-ra Maria Cunțan nu este pesimistă. „Durerea” din poeziile sale e *a sa*, nu e durerea lumii ; cetind poeziile sale nu rămii cu impresia că lumea e o vale de plîngeri, rămii numai cu impresia că poeta, ea, e îndurerată. D-ra Maria Cunțan nu generalizează, *pentru că nu teoretizează*, pentru că n-are spiritul absorbant. Singurul poet pesimist în literatura românească este Eminescu (și citeva tonuri din O. Carp), pentru că numai Eminescu a avut curajul intelectual de a generaliza, de a declara că durerea sa este durerea universului. Numai el și-a ridicat durerea sa proprie la o valoare metafizică.

S-a înțeles că d-ra Maria Cunțan nu face compoziții, că are ceva de spus.

Și în multe bucăți din volum ne și spune, ne și poate spune ceea ce vrea, ca în *La lucru, Sunet de talange, Seara, Reîntoarcerea, Mă strînge haina, Fire de toamnă, Așterne, mamă, patul, Primăvara, Să nu plîngi după mine* etc.

În foarte multe poezii însă, n-a putut să ne spună ceea ce avea de spus. Atunci, uneori, a recurs la „combinațiuni”, a căutat să-și traducă simțirea în simboale : de atunci o mulțime de bucăți cu „subiecte”, cu anti-teze etc., etc., ca, de pildă : *Meteor, Ce ritmic, Pe lac, Amurg, La schit* etc.

A spune că n-a știut cum să-și spună simțirea e tot una cu a spune că n-a putut să și-o clarifice, căci, dacă trebuie, mai întâi, să simți puternic, pentru a face poezie lirică, trebuie, apoi, să ți se clarifice simțirea.

Atunci găsești și imaginile necesare în care s-o îmbraci, căci simțirea nu se poate exprima ca atare, ea se îmbracă în elementul intelectual al imaginii. Și niște imagini clare găsesc întotdeauna și vestmintul vorbirii, forma. Imaginile neclare în zădar „bat la porțile gândirei“ — nu pot să iasă.

Multe din poeziile d-rei Cunțan sînt confuze (*Iubire. Știi voi că lira-i cruce?, Înviere etc...*) din această pricină.

Dacă nu mă înșel, d-ra Maria Cunțan e mai mult un tip emotiv, decît unul vizual, e, adică, o sentimentalitate, fără mult material în care să-și întrupeze această sentimentalitate. De aici încă ceva: deasa repetare a aceluiași situații și imagini. Și chiar acele frecvente „lacrămi“ (observ că și „furca“ e prea frecventă), nu sînt altceva decît exprimarea directă, *declararea durerii*, și nu întruparea ei în imagini.

Și-mi pare, la urma urmei, că această emotivitate în dauna viziunii e un semn caracteristic al feminismului... Și fiindcă a venit vorba de feminism, trebuie să spun că în volumul d-rei Cunțan plutește, cu toată durerea, care uneori merge pînă la macabru (*Sfîrșit*), un parfum de delicatete, de finețe, de discrețiune — și nu mă pot opri de a cita aceste cîteva versuri, în adevăr feminine:

Talangele răsună lin,
Căci soarele ne lasă.
Talangele răsună lin
Și turme după turme vin
De peste deal spre casă.

Cunosc pe sunet turma ta,
Mi-e cea mai dragă mie,
Cunosc pe sunet turma ta,
Nebună-mi bate inima
Și plîng de bucurie.

Stau sprijinită în pridvor
Cu lacrimi în pleoape
Și-ascult, și-ascult de pe pridvor :
Talangele de la izvor...
Aproape... mai aproape...

Aș vrea, dar nu mai știu ce-aș vrea
Și nu știu cum îmi vine...
Aș vrea, dar nu mai știu ce-aș vrea :
Să fiu o floare-n calea ta
Și mă iai cu tine.

SUNET DE TALANGE

În cele din urmă două versuri, poeta ne exprimă
acel sentiment de abandonare propriu sufletului femeiesc.
Și starea sufletească, nu mai puțin feminină, din
versurile :

Să nu cobori, iubite,
În trista mea chilie,
Căci m-ar ucide focul
Întăiului sărut.

SĂ NU COBORI

*

Am spus că multe din poeziile d-rei Maria Cunțan
sînt confuze, că în multe forma nu e perfectă... Spu-
neam mai sus, vorbind de d. Iosif, că azi nu e greu să
ai, chiar cînd n-ai talent, forma impecabilă. D-ra Maria
Cunțan nu e lipsită de talent, și totuși n-are forma împe-
cabilă... Explicația cred că stă în aceea că d-sa, tocmai,
nu e lipsită de talent, că tocmai are ceva de spus. Dacă
n-ar avea nimic de spus, ar putea scrie *bine*, căci n-ar
opri-o simțirile și gândurile — ar *inventa* gânduri și sim-
țiri pentru forma — pentru forma găsită de-a-gata... Chi-
nuindu-se în luptă cu forma, să-și îmbrace simțiri și gîn-
diri, adesea nu reușește... cu un talent mai mare, ar fi
reușit, desigur...

Oricum, să-i fim recunoscători că a îmbogățit lite-
ratura feminină românească cu cîteva note sincere, cu
cîteva „cuvinte adevărate“...

«Compoziția» în literatură

Un poet, un filozof, un savant sînt oameni ca și noi toți ceilalți, vreau să zic că între elementele lor psihice și ale noastre nu e deosebire calitativă, ci cantitativă. Numai suma lor dă o deosebire calitativă, ca orice sumă psihologică. Dacă aceasta e o consolare sau nu pentru noi nu știu.

Puterea de abstracție și de generalizare, normală la omul comun, ajunge la un grad înalt, neobișnuit, la omul de știință și la filozof, iar sensibilitatea, imaginația ajunge, adesea, sub normal.

Tot așa, cîteva însușiri generale omenești, dezvoltate neobișnuit, în detrimentul, adesea, al altora — anume al celor care caracterizează pe savant și filozof — formează pe poet.

Sînt nenumărate răspunsurile care s-au dat întrebării : *ce este un poet ?*, adică — căci este același lucru — *ce este poezia ?*

Nu e aici locul să ne oprim asupra unei definiții a poeziei sau a poetului. Va fi deajuns ca, scoțînd din deosebitele definiții ceea ce au comun, să arătăm, în linii mari și generale, care sînt însușirile unui poet, ce este, cu alte cuvinte, concepția poetică...

O impresionabilitate mai mare, o acuitate neobișnuită a simțurilor, mai ales a văzului și a auzului, care ne dau senzațiile superioare, prin excelență „estetice“ ; o afectivitate mai puternică și o mai puternică memorie afectivă, adică putere de reîmprospătare a emoției de altădată ; o mare putere de reprezentare, de rechemare a imaginilor, care, grupîndu-se în jurul emoției reîmprospătate, s-o exprime, căci emoția nu se poate exprima *ca atare* : are nevoie de elementul intelectual al imaginii ; o concepție dominantă asupra vieții (mai ales pentru roman și genul dramatic) : stil, adică forma în care să se

exteriorizeze seriile de imagini în care e conținută emoția...

Eminescu a fost impresionat de o noapte cu lună, de o cîmpie singuratică, de un cimitir, de zgomotul ce-l face vîntul în clopotnița unei biserici de țară, de o umilă biserică în ruină, de zgomotul cariului în biserică etc. Toate acestea i-au produs melancolie. Cînd, odată, a simțit o mare melancolie, scria de imagini (noaptea cu lună, biserica etc.) în legătură cu melancolia s-a trezit în mintea sa, s-a grupat în jurul sentimentului, ca să-l exprime și, găsind forma, cuvintele, ca să exprime acele imagini, a creat *Melancolia* sa...

În momentul *creațiunii* acestei admirabile bucăți, el s-a chinuit să găsească „cuvîntul ce exprimă adevărul“... Aici, în acest punct al creațiunii, e partea cea mai grea pentru poet, mai întîi pentru că partea cealaltă e mai mult produsul natural al inconștientului, pe cînd aceasta e în mare parte a voinții conștiente, și al doilea, pentru că limba e mult mai săracă decît sufletul : sînt mai multe nuanțele stărilor sufletești — care sînt și așa de greu de clarificat — decît cuvintele unei limbi, care sînt și așa de greu de găsit și care nu pot da nuanța stării sufletești decît cu aproximație.

Și această parte a creațiunii poetice fiind *realizarea* poeziei, ea este aceea care se numește *talent*.

Dacă cei mai mulți vedem, auzim și simțim ; dacă foarte mulți sintem în stare să ne reîmprospătăm simțirea, s-o rechemăm ; dacă unora — deja la mult mai puțini — ne vin imagini *relative* la emoția rechemată, apoi puțini, foarte puțini, putem găsi acel „cuvînt ce exprimă adevărul“...

Cei mai mulți ne mărginim, cînd voim să arătăm impresia ce ne-a făcut-o un răsărit de soare, la cuvinte vagi : „frumos“, „admirabil“, „sublim“...

Această greutate de a găsi forma, instrumentul social de împărtășire a poeziei interne, a torturat întotdeauna pe scriitori. Eminescu a mărturisit-o în *Criticilor mei* :

E ușor a scrie versuri
Cînd nimic nu ai a spune,

.

Dar cînd inima-ți frămîntă
Doruri vii și patimi multe,

Ș-a lor glasuri a ta minte
Stă pe toate să le-asculte,

Ca și flori în poarta vieții
Bat la porțile gândirii,
Toate cer intrare-n lume,
Cer veșmintele vorbirii...

Cine nu-și aduce aminte de admirabilele versuri ale
lui Vlahuță din *Liniste*, în care ne vorbește de acele
„nopti de trudă“, când :

Migăbind vorbă cu vorbă c-o-ndărătnicie crudă,
Ai ajuns să-ți legi în stihuri vro durere, sau vrun vis

și :

Cite visuri nu-ți întuneci tu, cinstit preot al artei,
În descurajarea tristă de-a vedea cât de departe-i
Strofa ce-ai purtat-o-n minte, de cea scoasă la lumină !...

.....

Și suspini amar de mila frumuseții care-ți moare,
Zugrumată-n închisoarea vorbelor ne-ncăpătoare...

.....

A, — sînt fericiți aceia căror nu li-i dat să știe
A creării dureri sfinte...

Și amintiți-vă frumoasa pagină din *Delavrancea*
(*Ziua*), în care Trubadurul ne spune că „Arta împuti-
nează natura“ :

„...De cîte ori (marile genii) n-au rupt volume întregi,
n-au spart pînze cît zidurile și n-au aruncat cu dalta
în fața Venerii lor, albă, netedă și moartă !“...

Toate aceste tînguiiri, toate aceste revolte, pentru
că e atît de greu artistului să spună tot ce are de spus !

Această *compoziție* e o muncă sfîntă, cea mai înaltă...
cea mai „calificată“ muncă omenească — împreună cu
a savantului și a filozofului.

Și are și cea mai înaltă valoare morală, pentru că
e cea mai dezinteresată, cea mai altruistă : chinul de a
împărtăși și *altora* prisosul bogăției sufletului tău, *dacă*
natura și omeneirea a depozitat în tine cea mai înaltă
manifestare a lor...

Dar... iată „droaia de nevolnici — strașnicii stihui-
tori“, cum zice Vlahuță, batalioanele de „poeti“ și „nu-

velişti“ care fac „compoziție cu tema aleasă de elev sau de profesor“, cum spuneam în numărul trecut...

Aceasta, desigur, e altfel de „compoziție“, o compoziție care nu are nimic sfânt, o compoziție rușinoasă...

Un X oarecare, care n-are nici mai multă impresiabilitate, nici mai multă emotivitate, nici mai mare putere de rechemare și de imaginare decât noi — iată-l deodată cu pretenția de a ieși din rîndul nostru, al muritorilor de rînd, și a se sui pe Parnas...

Cum ?

Începînd pe dos : cu „compoziția“.

La dînsul compoziția nu e chinul de a-și exprima „vro durere, sau vrun vis“... La dînsul compoziția e chinul de a-și inventa stări sufletești. Stă omul la „masa lui“ — firește — „de brad“ și, cum zice undeva Nietzsche, cere exasperat inspirații de la călimară...

Se chinuiește, nu să-și exprime tristețea, ori veselia, entuziasmul ori melancolia, admirația pentru natură, dragostea de oameni ori mizantropia : el se chinuiește să fie trist ori vesel, melancolic ori entuziasmat, admirator de natură, iubitor de oameni, mizantrop... În sfîrșit, toate sentimentele, pe care le-a cetit în poeți.

Formula, procedeul le-a dat Eminescu și Coșbuc.

Caragiale a spus odată, în forma lui surprinzătoare, că, dacă știi să scrii — în sensul caligrafic al cuvîntului —, ești poet. Și că e mult mai greu cu pictura ori cu muzica : trebuie să știi meșteșugul zugrăvirii ori al transcripției pe note, meșteșuguri mult mai grele și care nu sînt la îndămîna oricui, cum e caligrafia.

Observația e admirabilă, căci — v-ați întreat vreodată — pentru ce „arta“ poetică e reprezentată prin atîta sumedenie de versificatori ori prozatori, pe cînd cea pictată și cea muzicală — și doar poporul român e foarte muzical ! — sînt reprezentate prin așa de puțini pictori și compozitori muzicali ?

Vezi, în aceste arte se amestecă numai acei care, mai mult sau mai puțin, sînt chemați. În poezie se amestecă toți aceia care, neavînd ceva mai bun de făcut și știînd caligrafia — nu zic și ortografia — își zic : „de ce n-aș fi și eu poet în țara mea ?“... Veți fi observat că, dintre ofițeri, aceia care scriu mai mult „literatură“ sînt ofițerii de administrație... Apoi lucrul se explică ușor : asta e meseria lor, „să scrie“ !

Această „compoziție“ e o parodie ofensatoare a adevăratei compoziții artistice.

Și nimene nu și-a bătut joc mai amar și de compoziția aceasta și de cetitorul filistin, pe care această compoziție îl înșală, ca Edgar Poe care, după ce a stîrnit admirația lumii cu vestita sa poezie *Corbul*, a povestit cu cea mai mare seriozitate din lume cum „a compus“ această poezie, fără a fi simțit nimic : alegînd, cu un calcul conștient, toate acele imagini care de obicei produc o anumită impresie...

Și pe cîți nu i-a mistificat autorul „poveștilor extraordinare“ ?

„Poezii“, despre care e vorba în acest articol, încearcă și ei o justificare în sens invers ; voiesc să ne facă să credem că au simțit și văzut ceea ce ne spun...

În zădar ! Lipsa de sinceritate nu poate face impresia... sincerității.

Ar fi mult mai bine și pentru ei și pentru țară și, mai ales pentru literatură, dacă acești poeți s-ar deda la alte ocupații mai practice, mai lucrative, mai serioase.

N. G a n e, *Dante Alighieri*: «*Divina Comedie*»,
«*Infernul*»

Traducere în versuri

Cine n-a cetit *Nuvelele* d-lui Gane, acele admirabile pagine care ne-au încântat pe toți prin simplitatea și naturalul povestirii, prin umorul lor sănătos și desfătător și mai ales prin acea sentimentalitate curată, prin acel optimism cu care autorul privește lucrurile vieții! Și cine n-a trăit, împreună cu d. Gane, acele *Zile trăite*, cine n-a urmărit cu interes și simpatie acele *Pagini răzlețe* și cine n-a savurat realismul din *Păcatele sale mărturisite*... Dar d. Gane nu este un scriitor care mai are nevoie de sprijinul slabelor noastre cuvinte de apreciere...

Și iată-l, pe acest venerabil decan al beletristicii române, la „vîrsta de 67 ani“, cum, desigur cu oarecare mîndrie justificată, spune însuși, „dînd gata restul de 27 de cînturi“ din *Infernul* lui Dante — celelalte fiind traduse încă din tinerețe, pe „cînd era cu 23 de ani mai tînăr“...

În țara noastră, unde muza scriitorului amuțește așa de curînd — și sînt pricini adînci care explică lucrul —, un om, care pînă la vîrsta de 67 de ani — și sperăm că încă și de acum înainte — nu lasă condeiul din mînă, un om pe care iubirea frumosului și dorința de a-l realiza în opere și a-l hrăni semenilor săi nu-l părăsește, un asemenea om este, desigur, dintre cei mai aleși. Numai un intelectual, în cel mai curat înțeles al cuvîntului, poate rezista împrejurărilor distrugătoare ale vieții, această prozaificatoare fără milă, și păstra în suflet scînteia divină a frumosului și nevoia imperioasă de a-l împărtăși altora...

Și multe împrejurări au fost în viața d-lui Gane, care l-au tras în altă parte, și totuși acest om n-a uitat niciodată datoria ce o impune cuiva talentul. De cite

ori a putut să se sustragă prozei vieții, a fost fericit să-și consacreze răgazul literaturii...

El este o încurajare pentru tinerii scriitori, o pildă vie de îndeplinirea datoriei literare...

Pentru d. Gane literatura n-a fost nici motiv de reclamă, nici izvor de câștig. D-sa a oficiat ca preot al artei, fără nici un alt gând, fără nici o *așteptare* în afară de domeniul literar...

Și iată-l, cînd s-ar fi putut crede că și-a făcut toată datoria, că poate să se retragă, iată-l dîndu-ne o lucrare care presupune mare muncă, mare încordare, o lucrare la care cu greu s-ar fi încumetat și un scriitor tînăr.

Și cu cită modestie mărturisește d-sa că e departe „de a avea pretenția că a făcut o lucrare fără neajunsuri, fără greșeli“... O lucrare ca aceasta nu e o simplă „traducere“. Dacă chiar o traducere în proză e mai mult decît o „traducere“, căci presupune, la traducător, o contribuție personală, apoi o traducere în versuri e, mai mult decît jumătate, originală.

Originalul îți dă ideea și tu, traducător, trebuie să dai forma — lucrul cel mai greu pentru un artist, cu atîta mai greu, cu cît traducătorul trebuie să lase neatinsă ideea din original —, ceea ce d-lui Gane i-a reușit de minune...

Literatura unei țări nu se va putea numi niciodată „bogată“, dacă ea nu va fi transplantat, în limba poporului, operele mari, de valoare universal-omenească, ca Homer, Dante, Shakespeare, Goethe etc.

Așadar, traducerea d-lui Gane este o contribuție prețioasă la literatura românească — lucru pentru care trebuie să-i fim adînc recunoscători.

Mihai Teliman, «Foiletoane»

O operă ca aceea despre care voim să vorbim acum nu se poate analiza într-o pagină de recenzie și, de aceea, rezervându-ne dreptul de a vorbi altă dată, mai pe larg, despre acest scriitor, ne vom mărgini aici să atragem atenția cetitorilor noștri asupra unuia din cei mai distinși fii ai poporului român, asupra unui suflet în care s-a răsfrînt în chip cu totul original viața românească din Bucovina.

Pe Mihai Teliman împrejurările vieții, dar și temperamentul său de luptător l-au făcut ziarist. Aproape cincisprezece ani, el a luat parte la toate luptele politice din Bucovina, scriind mai la toate ziarele care au apărut în răstimpul de la 1800 până la 1902, cînd a murit.

Un artist, chiar cînd discută, cînd analizează, rămîne tot artist, adică tot creator. El nu se exprimă în idei abstracte, ci în imagini; el nu discută viața, ci o zugrăvește sub așa lumină, încît noi înțelegem ceea ce autorul vrea să înțeleagă. Cînd Balzac a voit să facă filozofia căsătoriei, n-a scris un studiu, ci ne-a dat bucăți rupte din viață, o galerie de personaje, ne-a pus înaintea căsătoriei, privită din un anumit punct de vedere personal : *Physiologie du Mariage*.

Mihai Teliman a fost un critic al societății, al vieții bucovinene. A fost ceea ce se cheamă în publicistică un polemist. Dar polemica sa este o satiră, o admirabilă galerie de tipuri, o admirabilă zugrăvire de scene caracteristice.

Eminescu, în *Timpul*, a atacat pe liberali în *articole*, în *Satira a III-a* i-a atacat într-o operă de artă, într-o creațiune. Majoritatea bucăților lui Teliman este de felul *Satirei a III-a*, și nu a articolilor din *Timpul*.

Satira lui Teliman este mușcătoare, dar nu este răutăcioasă; el nu are dispreț, umorul lui e senin, e bun,

pentru că el nu este un pesimist „ce nimica nu visează“, ci un luptător. El n-are dispreț pentru oameni : în satira sa nu este nimic schopenhauerian.

Cu toate acestea, el samănă cu Eminescu în umor, mai ales cu Eminescu din *Sărmanul Dionis*, pentru că umorul său, în deosebire de a oricărui alt scriitor român de azi, are ca substrat o sentimentalitate gravă și este strigătul unui suflet plin de durere.

El este dintre acei oameni care nu plîng din cauza durerii, ci se răzbună împotriva cauzelor ei, terfelindu-le... „Hazul e un copil al durerii“, zice el însuși.

Și durerea sa nu este produsă de motive personale ; nu nefericirile vieții sale le răzbună el prin sarcasmul său, ci nefericirile altora... *Sentimentele* care servesc ca substrat și cauză satirei sale sînt acelea de nemulțumire, provocate de starea de înjosire a țării sale și a claselor de jos, a țărănimii românești din Bucovina. El protestează în contra inconștienței acelor care primejdiesc *naționalitatea* românească din Bucovina și împotriva acelor — sînt unii și aceiași — care nu se îngrijesc de cei de jos spre a-i scoate din mizerie și întunec.

Acest mare suflet a fost și un naționalist și un democrat. Pentru dînsul țaranul nu merită atenție numai pentru că e păstrătorul naționalității, ci mai ales pentru că suferă de mizerie și de neștiință...

Naționalist și democrat, Mihai Teliman e una din manifestările cele mai nobile ale poporanismului.

Este caracteristic ceea ce ne spune d. Tofan, în substanțiala și interesanta prefață cu care însoțește acest volum, despre simpatiile literare ale lui Teliman. În afară de Eminescu și Vlahuță, poezii durerii intelectualilor români, Teliman avea mare predilecție pentru Rousseau, Shakespeare, Heine și Börne... pentru patosul egalitar al lui Rousseau, pentru umorul natural, puternic, sănătos, al lui Shakespeare, pentru spiritul de revoltă, sarcasmul și atitudinea democratică a lui Heine și Börne...

...Și desigur și pentru sentimentalismul lui Heine. Căci Teliman, ca și Heine, unește, în același temperament, umorul și melancolia, cea mai frumoasă combinație de însușiri, care sînt și însușirile spiritului poporului român, dovadă poezia populară românească, do-

vadă idealizarea acestei poezii : Creangă. Din acest punct de vedere, Teliman reprezintă spiritul specific românesc, este un scriitor reprezentativ al acestui spirit...

Și dacă vom avea de regretat unele provincialisme, și de care el nu e vinovat, în schimb, Teliman a știut să se folosească admirabil de limba românească, având o mare siguranță în mînuirea finețelor limbii, în genul acesta, satiric, unde mai ales trebuie să cunoști toate resursele ei...

Nu știm cum să îndemnăm mai mult pe cetitorii noștri să cetească această carte — glasul de dincolo de mormînt al unui om care a fost odată, al unui suflet în care a răsunat odată suferința poporului român din partea cea mai scumpă a vechei Moldove de odinioară...

Viața românească, nr. 3, 1906

Fanny Emeric, « Jérusalem parle »

Autoarea, d-na Eufrosina Pogaciar născută Irimescu, care se ascunde sub pseudonimul Fanny Emeric, este o compatrioată și, pentru noi ieșenii, o concetățeană...

Desigur că pentru englezi, de pildă, n-ar fi nimic mai banal decât o carte scrisă de unul dintre ei la Ierusalim. Pentru noi, însă, popor care nu sîntem deloc „mondial“, cartea aceasta ne interesează, mai întai, prin „raritatea“ ei, prin „curiozitatea“ ei...

Dar trebuie să ne intereseze și prin valoarea sa. „Carte stranie, fructul unui spirit superior și așa cum încă nu s-a scris niciodată despre acest oraș extraordinar... *Jérusalem parle* e în adevăr o scriere surprinzătoare... Interesul acestei cărți o face comparabilă romanelor celor mai captivante, și ideile ce conține îi îngăduie să rivalizeze cu cărțile de filozofie înaltă“, zice *La Nouvelle Revue* (1 mai, 1906).

Și, în adevăr, dacă n-ar fi tonul, pe alocurea, prea juvenil, dacă multe legende, desigur naive, n-ar fi tratate prea științificește, crud, am subscrie aprecierilor revistei franceze, citate mai sus.

În această carte, care e, cum ne spune autoarea în „prefață“, — o „peliculă de cinematograf, din care fiecare *photo* separată nu-i decât un gest neisprăvit, cuvîntul unei fraze“ —, autoarea ne-a dat admirabile descripții de natură și o interpretare personală a povestirilor care formează *Noul și Vechiul Testament*.

Autoarea e la Iaffa :

„Les orangers fleurissent. (Iaffa)... «Joppé la Belle» est tout en fleur : neige de fleurs. Par-dessus la symphonie de pourritures nauséabondes, la note suave du parfum des orangers se répend maintenant, pleine, dominante : illusion jetée en voile sur le réel.“

„C'est la nuit, beaucoup d'étoiles babillent au ciel, très loin. Dans l'air tiède, alourdi, comme huileux de tant de parfum, la brise légère, indiscreète, agace les feuilles qui, engourdies, se dérangent à peine, à regret, avec un soupir... Lointaines, sur les sables, les vagues déferlent entêtées, pendule éternel. Je ne sais où, quelque part, dans la nuit si calme, un chacal gémit comme un petit enfant...”

Un :

„Paysage. Symphonie en roux (terre, pierres, hommes, bêtes), avivée de vert-de-gris (l'olivier, les lichens). . Toile de fond, un ciel bleu (l'air si haut).”

Munții moabiți :

„Et de ses balcons suspendus sur les précipices, le regard se porte au loin sur le féeris des montagnes moabites ; un ruban de gaze azurée se déployant ourlé d'argent, dans la turquoise du ciel, et qui, en fiers zigzags, ferme l'horizon et commence le désert ; à leur pied, lourde et bleue, est affalée la mer Morte ; immense miroir à main de quelque fée géante et invisible, qui peut-être s'étire, là, dans les sables...”

În toate descripțiile de natură, sobrietate, imagine clară și puternică, originală...

Jerusalem parle... în adevăr. Autoarea, care a stat multă vreme acolo, a văzut trăită, și *acum*, viața biblică. Și, consultând istoria, a găsit că viața biblică a fost trăită și mai înainte de *Biblie*. Ideea dominantă din această carte este că judaismul nu e decit o altă formă a vechilor credinți ale popoarelor orientale și că spiritualizarea acestor credinți eterne, *omenești*, amestecate și cu elemente străine, este și creștinismul.

Autoarea are un mod ingenios de a interpreta legendele în sensul vederilor sale.

Concluzia la care ajunge e că nu este nimic nou sub soare, că, din toate luptele, care au avut ca scenă Ierusalimul, din toate „căutările”, cercetările sensului vieții, care au dat naștere la atâtea lupte, dispute, școli din acest Ierusalim, învățătura care trebuie să rezulte — Jerusalem parle... — e întoarcerea la natură, e „să ascuți de instinctele tale..., un singur lucru să te oprească, jignirea aproapelui tău...”

„Ascultarea de instincte”, ca normă a vieții, e nietzscheism... Recomandarea de a nu „jigni pe aproa-

pele“ nu mai e nietzscheism... Că autoarea e adînc influențată de filozofia lui Nietzsche, se vede din toată concepția sa și, mai clar, din unele locuri, ca : „E supraomenesc, desigur, de a reuși să voiești binele altora, dar nu e subomenesc de a nu spera decît în milă?“. Iar resemnarea predicată de Christ e, după evanghelia lui Nietzsche : „Ūmila filozofie a sclavului Israel“ — cunoscuta „revoltă a sclavilor în morală“ a lui Nietzsche...

Descripțiile de natură, zugrăvirea vieții arabe, „cine-matografierea“ originală, interesantă a Vechiului și a Noului Testament, paginile la care ni se dă tot ritualul modern al sărbătorilor — mai ales de Paști — ale creștinătății în locul unde s-au petrecut întîmplările evanghelice, considerațiile istorice și filozofice — mai ales morale — din cartea compatrioatei noastre, alcătuiesc, în adevăr, o operă interesantă și instructivă, chiar dacă uneori atitudinea autoarei poate să nu fie a noastră...

Viața românească, nr. 3, 1906

Octavian Goga și d. Maiorescu

Octavian Goga a avut darul să zdruncine credințele d-lui Maiorescu : în contra celor scrise altă dată, d-sa spune în raportul către Academie, publicat în numărul jubiliar al *Convorbirilor* :

„...patriotismul este în inimile sincere, în afară de orice tendință politică [Hm !], un simțămînt sincer și adevărat, și întrucît este astfel, *poate fi în certe împrejurări născător de «poezie»...*“

Va să zică, un simțămînt adînc și adevărat ?

Dar, *fără simțămînt adînc și adevărat* poate fi poezie, orice poezie ?

Atunci ?

Logicianul Maiorescu nu trebuie să admită, în cazul acesta, că și motivele sociale, izvorîte dintr-un *simțămînt adînc și adevărat*, pot da naștere poeziei ?

Care ar fi deosebirea intrinsecă între motivele sociale și cele naționale în poezie ?

Nu sînt, chiar în volumul lui Goga, *din cele mai frumoase* poezii, *Rugăciunea și Clăcașii* ?

E caracteristic pentru d. Maiorescu că d-sa nu le citează deloc și nici nu amintește despre aceste două poezii, repet, *din cele mai frumoase* din tot volumul...

Iar citînd *Plugarii*, după primele patru versuri, d-sa omite jumătatea a doua a strofei :

Al vostru-i plînsul strunei mele :
Creștini ce n-aveți sărbătoare,
Voi cei mai buni copii ai firii,
Urziți din lacrimi și sudoare...

Și după ce reproduce penultimele două strofe, iarăși lasă la o parte pe cea din urmă :

A mea e lacrima ce-n tremur
Prin sita genelor se frînge,
Al meu e cîntul ce-n pustie
Neputincioasa jale-și plînge
Ce-n pacea obidirii voastre,
Ca-ntr-un întins adînc de mare,
Trăiește-nfricoșatul vifor
Al vremilor răzbunătoare...

Pentru ce ?

D. Maiorescu are prea mult simț artistic ca să nu guste toată poezia *Rugăciunii*, a *Clăcașilor* sau a versurilor operate de d-sa din *Plugarii*.

Dar prejudecata teoreticianului e și mai puternică ca simțul artistic al criticului literar...

Sau, nou Cremonini, d-sa nu vrea să se uite în telescop, pentru ca sateliții lui Jupiter să nu-i dărîme teoriile ?...

Viața românească, nr. 3, 1906

Eugen Lovinescu, «Pași pe nisip»..., I

D. Lovinescu începe să scrie frumos chiar de la titlu. Dar nu luați în serios declarația d-sale că volumul său ar fi niște simpli „Pași pe nisip...“, căci, sînt sigur, nici d-sa nu o crede : e o simplă cochetărie cu modestia.

Da, d. Lovinescu scrie frumos și, dacă avem de făcut vreo rezervă, e că scrie prea frumos. Și avem o bănuială, pe care vom formula-o cu toată sinceritatea : d. Lovinescu ține mai mult la stil decît la ceea ce are de spus și dacă i se prezintă, într-o chestie, două soluții, d-sa o va alege pe aceea care se pretează la mai mult stilism, la mai frumoase anecdote și citații, la o atitudine mai... estetică.

Problema literară, autorul etc. în chestie e numai un pretext pentru d. Lovinescu de a-și arăta spiritul, cunoștințele, citațiile, anecdotele, bunul-gust. Chestia în sine, adevărul sînt pentru d. Lovinescu de al doilea plan, căci d-sa este un sceptic rafinat...

Cîteva exemple :

A analiza poezia lui Goga reducînd-o la un singur principiu generator ; a explica și fondul și forma poeziei lui Goga, pînă în amănunte, prin acest singur principiu, desigur că este „frumos“, și bucata de critică literară are toate șansele să apară ca un „obiect de artă“ armonnic. Și iată-l pe d. Lovinescu explicînd toată poezia lui Goga, chiar și sentimentul lui Goga pentru natură prin psihologia „ardeleanului“, prin condițiile de viață de acum ale românilor din Ardeal. Va să zică o aplicare, cam prea simplistă, ni se pare, și unilaterală a teoriei mediului...

Dar iată că d. Lovinescu se hotărăște într-o zi să aleagă, pentru a compune un articol *frumos* de critică literară, o teorie estetică. Se-ntîmplă că se oprește asupra teoriei mediului. A susținea că mediul fuzionează pe

scriitor e mai întâi a reedita pe Gherea ; apoi, în țară la noi, fiindcă Gherea a susținut teoria asta, ea are un miros popular, de club compus din oameni săraci, de revendicări plebeiene ; și, în sfârșit, teoria cealaltă, care consideră pe scriitori ca un fel de zei ce dau mulțimii — care întotdeauna, după definiție, e o masă curat pasivă — tablele legii, e o teorie mai eroică, mai interesantă, mai „estetică“...

Și d-nul Lovinescu simte bine că tratarea acelei teorii se împacă mai bine cu stilul unui articol „frumos“ și plin de considerații sceptice.

Și ce lucruri frumoase ne spune ! Mai întâi, despre o „ilustrație a lui Caran d'Ache, dacă nu era cumva a lui Forain“ (observați trăsătura sceptică și aici, deși poate e cam deplasată...), apoi despre un Toma și despre un Petru... despre care aflăm mai pe urmă, la vreme, că sînt Thomas Corneille, — despre un Gustave, mai jos, declară Flaubert, și albele.

Sînt sigur că d. Lovinescu n-a văzut nici în Taine, nici în Gherea cum că *mediul* ar produce *talentul*. Taine chiar declară că talentul „c'est l'affaire de vos parents“, iar Gherea arată metodic că el se datorește eredității, că *poetul* „se naște“... lucruri, încă o dată, pe care sînt sigur că d. Lovinescu le cunoaște... Dar, e atît de frumos cînd spui că și Toma și Petru au avut aceiași părinți, au trăit în același oraș de negustori, au fost influențați de același... mediu și... totuși (aci teoria mediului trebuie să roșească de rușine) Pierre a avut talent, și Thomas nu ! Și tot așa cu Gustave !

Și mai frumos e încă, cînd poți, combătînd pe Taine și Gherea, să exclami că „d. Goga are talent nu pentru că s-a născut în vecinătatea Sibiului, de unde e și d-ra Cunțan...“ (urmează tot așa de frumos, dar îmi lipsește spațiul)...

Și, iarăși, deși d. Lovinescu recunoaște că Alecsandri „era omul timpului său și în spiritul contemporanilor săi“ (adică, zicem noi, un om reprezentativ al vremii, al spiritului vremii sale : asta e toată teoria mediului ; el își însușește, prin selecție, tipurile reprezentative), asta nu-l împiedecă să declare că („Alecsandrișmul nostru literar se explică prin influența lui Alecsandri și nu prin anumite împrejurări istorice“).

Nu mai continuăm, și nici prin gând nu ne trece să-l combatem pe d. Lovinescu, căci, sintem siguri că ar zîmbi — scepticul! — de naivitatea noastră, cînd am lua în serios ceea ce însuși nu ia, ceea ce îi servește numai ca pretext pentru stil, citații și anecdote, pe care, adesea, le combină într-un chip delicios.

Viața românească, nr. 4, 1906

Eugen Lovinescu, «Pași pe nisip»..., vol. II

Acest al II-lea volum al d-lui Lovinescu, fiind în adevăr „al doilea“, nu vom reedita cele spuse asupra primului volum în privința felului de a gândi și a scrie al d-lui Lovinescu. În ce ne privește pe noi, i-am răspuns în treacăt, în articolul *Probleme literare*.

Cîteva observații numai :

D. Lovinescu — ca și alții — face o confuzie completă între critica „judecătorească“ și cea „științifică“ sau interpretativă, între un critic literar și între un șef de grupă, între „școală literară“ și „grupare“ de scriitori, între școală *literară* și școală *critică* — cînd relevează ca o scădere a activității d-lui Gherea faptul că acest critic n-a creat o școală... literară, cum a creat d. Maiorescu. D. Maiorescu a fost un critic „judecătorec“ (în înțelesul cel bun al cuvîntului), d-sa a descurajat nulitățile și a grupat în jurul d-sale pe oamenii de talent. D-sa n-a fost un critic interpretativ, ca Sainte-Beuve, Taine, Faguet, Brunetière etc. D-sa n-a făcut școală *literară*, ci *grup* literar (căci scriitorii grupați în jurul d-sale aveau tot felul de concepții asupra vieții și făceau parte din tot felul de școli literare : clasici, romantici, realiști etc.) — și, dacă a făcut vreo „școală“, apoi a fost o școală *critică*, cum se știe, reprezentată slab. D. Gherea însă a fost un critic interpretativ, el nici nu s-a ocupat de nulități, el nu s-a ocupat decît de scriitori de talent, pe care *i-a explicat*, științificește, pe cît critica poate fi științifică. Prin urmare — de școală *literară* nici vorbă nu poate fi, n-o creează *niciodată* vreun critic —, d. Gherea nu putea face nici *grup*, în orice caz nu acesta putea fi scopul și rezultatul unei activități critice interpretative. Ce școală a făcut Taine? D. Gherea n-ar fi putut înrîuri, cu „idealurile sale sociale“, literatura, decît într-un chip foarte indirect : nu ca „critic“, ci ca *om*

politic, făcînd ca idealurile sale sociale să se răspîndească în lumea intelectualilor, din care apoi să se recruteze artiști care să exprime idealurile acelei lumi de intelectuali. D. Gherea nu putea face „școală“ decît ca critic, o școală critică, și acest lucru l-a făcut. Toată critica de după dînsul se resimte de influența sa, chiar a adversarilor săi, pe care a stîrnit-o. O asemenea școală — critică — au făcut-o toți criticii, Sainte-Beuve, Taine etc. Atîta poate face un critic. O școală literară o face un poet.

Dintre „Figurile literare“ ale d-lui Lovinescu, desigur că cea mai reușită este a d-lui Beldiceanu. Nu vreau să spun că mă împac în totul cu aprecierea sa, dar d. Lovinescu a reușit să-și exprime bine și pregnant ideea ce și-a făcut-o de autorul *Chipurilor de la mahala*. Ceva mai puțin reușită, dar poate mai justă încă, mi se pare „figura“ d-lui Gîrleanu.

Și acum, o descoperire! D. Lovinescu, cînd nu face din critică un joc zădarnic, cînd nu critică trăgînd cu coada ochiului la public să vadă ce impresie produce — căci de obicei d-sa e ca acele femei cochete care nu fac nici o mișcare decît în vederea efectului ce au să producă —, cînd d-sa se gîndește la subiect și numai la subiect, cînd îl interesează adevărul fiindcă adevărul este în interesul său, cînd, de pildă, e pus în situația să lupte ca să iasă din primejdie — și în asemenea ocazii nu mai e loc de cochetării —, atunci d. Lovinescu poate să scrie bine. D. Iorga * a atacat pe d. Lovinescu, cînd acesta a scos primul volum al *Pașilor pe nisip*, și l-a atacat aspru și, judecînd după conținutul volumului, pe nedrept. D. Iorga vorbea de niște necuviințe ce i-ar fi fost adresate, în acel volum, de d. Lovinescu, pe cari nu le găsesc în volum. Probabil că sînt chestii de culise, în care nu ne amestecăm, pe care nu le știm, pe care nu voim să le aflăm. Că asemenea chestii, la noi, diferențiază „curente“ și creează școli și dușmăni literare, lucrul e sigur. Altmintrelea nu ne-am putea explica, de pildă, dușmănia teribilă între cîteva reviste, în ideile cărora nu observăm nici o deosebire — idealul lor național, cultural și literar fiind același. Să revenim. D. Lovinescu, atacat, a răspuns, ridiculizînd pe d. Iorga

* N. Iorga, *Pași pe nisip*, I, Sămănătorul, 30 aprilie 1906.

și „direcția“ sa „nouă“. Poate că așa avea ceva de observat... și chiar am s-o observ : „Direcția“ d-lui Iorga de acum doi ani convenea așa de mult d-lui Lovinescu, încît a voit să se înscrie între colaboratorii d-lui Iorga, la *Sămănătorul*. Astăzi d. Lovinescu ridiculizează „direcția“ d-lui Iorga, care — nu e așa d-le Lovinescu ? — e aceeași ca și acum doi ani. Acesta e punctul slab al apărării și atacului d-lui Lovinescu, mai ales cînd d-sa ridiculizează această „direcție“ cu manifestări ale ei de pe vremea cînd voia să colaboreze la *Sămănătorul*... Dar, în sfîrșit, d. Lovinescu e atacat de d. Iorga, se apără, atacă, se răz-bună. Aci nu mai era locul pentru mișcări elegante... ca să minunăm publicul prin adresa noastră, prin scepticismul și fineța noastră..., aci d. Lovinescu, încolțit, cum s-ar zice mai popular, se apără și lovește. Desigur, ca în toate aceste situații, d. Lovinescu merge prea de parte, căci d. Iorga are merite reale : d-lui Lovinescu îi e ușor să ridiculizeze pe d. Iorga ca critic ori ca șef de școală, dar d-sa uită ori nu pricepe că d. Iorga a făcut mult prea mult pentru cultura română prin puterea sa de muncă, prin știința sa, prin puternica — și chiar absorbanta sa — personalitate. Dar lăsînd la o parte toate acestea, trebuie să recunosc că d. Lovinescu, în cele două articole în contra d-lui Iorga, dă dovadă de multă vervă și de un talent real de a scoate în relief ceea ce vrea să scoată.

Dacă d. Lovinescu, cu cunoștințele sale, cu ușurința sa de a scrie, nu s-ar uita în dreapta și în stînga la spectatori, publicistica ar cîștiga un element folositor și interesant.

«Reproducerea» realității

Am vorbit altădată (cronica literară* din nr. 2 a acestei reviste) de aprecierea realității de către scriitor, de atitudinea scriitorului față cu viața zugrăvită în opera sa, față cu *realitatea* transplantată în opera sa. Am arătat că în acea atitudine găsim toată personalitatea poetului, cu atîta mai mult cu cît are una mai puternică. Melancolia rasei anglo-saxone la Shakespeare, orgoliul acelei rase în Byron, umorul în Swift; individualismul ca protestare împotriva turtirii individului de către societate în Ibsen; disprețul pentru viața mărunță și prozaică a „burghezului“ în Flaubert; lipsa de idealism, religia plăcerii și deci frica de moarte în Maupassant; religia suferinței și disprețul pentru normalitate în Dostoievski etc.

Dar cum redă „realitatea“ un scriitor? *Care* realitate?

„Realismul“, zugrăvirea realității pentru realitate, concepția unui scriitor — placă fotografică, n-a fost susținută nici de cei mai încăpățînați „realiști“, pentru că această ipoteză e în dezacord cu principiile elementare de psihologie. Nici chiar vechea concepție psihologică asociaționistă, care consideră pe om ca un receptacol pasiv de senzații, nu poate justifica această teorie a artei, pentru că chiar acea concepție psihologică susține că senzațiile și asociațiunile lor sînt determinate de ceea ce se numește masa apercceptivă a individului, masă care variază de la om la om, care, deci, imprimă o *personalitate* asociațiilor.

Dar teoria aceasta psihologică e părăsită azi. Nu e locul aici să intrăm în detalii psihologice, vom aminti

* V. în urmă articolul „*Morala*“ în artă.

numai de marea însemnătate ce o are azi, în concepțiile psihologiei, *spontaneitatea* individuală.

Organul nostru psihic *selectează*, alege și combină absolut într-un chip personal, deci original. Teoreticienii artei pentru artă, care consideră pe scriitor ca o pînză pe care se așază, *fără preferința lor*, imaginile lumii din afară, vorbesc în numele unei concepții psihologice, care n-a existat nicioînd, pe care n-ar putea-o nici primi. Teoria artei pentru artă nu este concluzia teoriilor lor psihologice. Teoreticienii artei pentru artă, dacă ar căuta să-și justifice teoria lor prin psihologia pe care au învățat-o în școli — fie și vechea psihologie —, n-ar putea-o face.

Și de aceea, nici „realiștii“ cei mai incarnați n-au putut să nu recunoască colorarea realității de către personalitatea scriitorului. „Arta, zice Zola, care a fost un sectar al *naturalismului* și un estetician nul (deși d. Maiorescu îl citează ca autoritate), este un colț de natură trecut printr-un temperament“. În contra artei pentru artă ajunge și atita, dar, din punct de vedere al adevărului, nu e complet.

Ce „colț“ ?

Acest „colț“ nu este oricare, ci variază de la un scriitor la altul. Mi se pare că Amiel e acela care a spus că un peisaj e „un *état d'âme*“, o stare sufletească. Și acest pătrunzător analist de sine însuși știa bine ce vorbește. Și dacă sisteme filozofice, ca al lui Schopenhauer, Nietzsche etc., nu sînt decît expresia unor „stări sufletești“, autorii lor fiind niște temperamente de artiști, apoi este aproape de mîntea omului că o operă de artă va fi, cu atît mai mult, expresia unei stări sufletești, a unui „*état d'âme*“.

Orice operă de artă, romanul, ca și poezia lirică, ca și drama, este expresia unei concepții asupra vieții — o filozofie a stărilor sufletești, o „*philosophie d'états d'âmes*“.

În Ibsen e un Nietzsche temperat, deci sănătos ; în Maupassant e un Taine, chiar un Schopenhauer mai obiectivist. Da, poetul, aci, e mai obiectivist decît filozoful.

Și dacă este așa, atunci e clar că poetul nu numai *va percepe* realitatea conform cu temperamentul său, dar încă *va selecta*, va alege din realitate, ceea ce, într-un

senz sau altul, va fi expresia sentimentalității sale, *justificarea* sentimentalității sale.

Un Ibsen va alege acele conflicte între pornirile individului și morala socială în care individul are dreptate (*Stâlpii societății*, *Nora* etc.): un Zola va alege, de pildă, acel aspect al amorului în care bestia ucide omenescul (*Une page d'amour*); un Dostoievski va alege acele conflicte în care individul normal triumfează prin stupiditatea-i asupra celor anormali (*Idiotul*) etc.

Să iau din literatura noastră un exemplu de care m-am mai ocupat.

Un critic a pretins că d. Sandu-Aldea nu putea să nu simpatizeze cu Niță Mindrea, în contra țaranului Doca, pentru că Doca e și reprezintă pe țaranul rău, pe țărănimea aceea care e o primejdie pentru acumularea tihnită a bogăției arendașești. Foarte bine! Dar când în țara aceasta sînt țărani care sufăr ei din pricina arendașilor, și acest conflict e încă cel obișnuit, *alegerea* unui conflict, și încă a celui neobișnuit, în care țaranul e cel vinovat și *perzistența*, *frecvența* în alegerea acestui fel de conflict nu este semnificativă, cum e semnificativă la Ibsen alegerea conflictelor în care individul are dreptate?

Vă închipuiți pe Ibsen alegînd acele conflicte în care morala curentă să aibă dreptate? Pe Flaubert, alegînd acele conflicte în care „burghezul“ să fie idealizat și intelectualul ridiculizat? Pe Eminescu ilustrînd egoismul și stupiditatea omenească într-o scenă din vremea și cu participarea răzeșilor lui Ștefan cel Mare? Pe Goga zugrăvind suferința unui „stăpîn“ al gliei din pricina răutății unor „clăcași“?

Stâlpii societății e exprimarea unei stări sufletești și a unei concepții, ca și *Madame Bovary*. Și de aceea *Niță Mindrea* nu e egal numai cu sine însuși, este semnificativ pentru starea sufletească a d-lui Sandu-Alea.

Artistul e un om, un om mai puternic decît noi, cu preferinți și cu sentimente mai adînci decît noi, și — încă o dată! — nu numai că ne vom permite, dar vom socoti ca o datorie a noastră să-l întrebăm ce fel de om e, să vedem ce „realitate“ îl atrage și cum o apreciază.

Cele ce spuneam aici nu sînt concepții arbitrare ale noastre : sînt concluzii inevitabile ale primelor elemente de psihologie, care se găsesc în tratatele elementare ale acestei științe.

Că preferăm unui *vir dicendi peritus* — este și acesta mare lucru : talentul — pe un *vir bonus dicendi peritus* —, așteptăm încă pe acela care să ne-o reproșeze.

Viața românească, nr. 5, 1906

Elena Farago (Fatma), «Versuri»

D-na Farago este stăpinită de un mare zbugium sufletec, ceea ce este o garanție îndestulătoare că în versurile sale, al căror fond principal îl formează dragostea, ne va spune adevărul și nu se va mulțumi numai „a compune“. D-sa posedă îndestul de bine limba literară și, cu mici excepțiuni, forma versurilor sale este aproape desăvârșită. Păcat numai că munca spre această desăvârșire este prea vădită. Să se tortureze scriitorul — Heine este o pildă strălucitoare —, dar rezultatul să fie așa, încît să ne deie impresiunea că acea desăvârșire a formei nu l-a costat nici o muncă.

Și încă o observație :

Caier blînd, resfiră-te,
Fir duios, înșiră-te,
Caier tainic, spune-le,
Nu lăsa nici unele...

Se roagă Muzei, poeta. Poezia însă nu-i o simplă înregistrare ; nu este permis să „nu uiți nici unele“, ci trebuie, dimpotrivă, să faci o selecțiune în sentimentele tale, oricît ar fi ele de puternice și de importante pentru tine ; căci nu toate au o valoare poetică, nu toate au darul de a fi sugestive. Iar d-na Farago — analistă conștiințioasă cum e — își notează toate sentimentele, cu toate motivele, nuanțele și fluctuațiile lor.

Apoi i-aș imputa și un abuz — cum să-i zic ? — *de preciziune*. Prea nu ne lasă să punem și noi ceva din sufletul nostru în versurile sale, pe cînd poezia nu e, doară, decît bagheta magică care, lovindu-ne sufletul, îl face să-și ridice, din propria-i substanță, „mii de umbre“... Vreau să zic că poezia sa uneori e sugestivă și pentru cuvîntul că ne dă o așa *notă*, încît aceasta se stinge în suflet la moment, fără a produce acea vagă

sonoritate care, în acustică, se numește „armonicele unui sunet“.

N-aș putea să ilustrez mai bine, prin contrast, cele spuse mai sus, decît reamintind versurile lui Eminescu :

Cînd amintirile-n trecut
Încearcă să mă cheme,
Pe drumul lung și cunoscut
Mai trec din vreme-n vreme.

Deasupra casei tale ies
Și azi aceleași stele,
Ce-au luminat atît de des
Induioșării mele...

Cine nu-și simte răsfrîntă, în aceste cîteva rînduri, o bună parte din tinereța sa ? Iar sentimentul profund, ce ne pătrunde *pe toți*, vine tocmai din faptul că versurile nu *precizează* amănuntele, ci, mulțumindu-se numai să evoce, *ne spun fiecăruia ceea ce am simțit fiecare*.

Poate însă că volumul unei dragoste femeiești nu poate fi criticat, cu comprehensiune, decît tot de o femeie. Atunci, nevoia unei „critici feminine“ se resimte mai ales în țara noastră, unde numărul poeteselor este așa de mare.

Viața românească, nr. 5, 1906

Eugen Lovinescu, «De peste prag»

D. Lovinescu s-a miniat pe mine într-un stil foarte frumos, foarte spiritual și foarte săltăreț. Așadar pri-cepeți că, dacă vorbesc de d-sa acuma, o fac pentru că datoria de recenzent mi-o impune. Sînt foarte încurcat, mărturisesc : mă tem să nu ia ca răzbunare ceea ce voi spune rău de drama dumisale și ca o consolare ceea ce voi spune bine de această dramă.

Am cetit drama d-lui Lovinescu cu interes și n-am putut-o lăsa din mîină pînă ce n-am isprăvit-o. Știu că nerăbdarea de a vedea „ce s-a mai întîmplat“ mai de-parte, interesul pentru subiect, nu e nici o dovadă de gustul estetic al unui cetitor, nici de valoarea unei scri-eri : băieții de patrusprezece ani fac sacrificii enorme de somn cînd cetesc *Dramele Parisului*, oricum, o carte care te „captivează“ trebuie să aibă ceva din ceea ce se cheamă „valoare“, și, deci, drama d-lui Lovinescu, o declar de la început, *trebuie* să aibă oarecare din însu-șirile a căror sumă face o adevărată operă de artă.

Dar am un scrupul. Cum să vorbesc despre o „dramă“ *cetită*? Am pus în ghilimele „dramă“ și am subliniat *cetită*, pentru că o dramă *cetită* e un non-senz. Drama, prin definiție, este acțiune și n-o poți gusta ca „dramă“, decît dacă asîști la *reprezentarea* ei. Să facem puțină pedanterie didactică — mai ales că sîntem între „dascăli“ — și să amintim acel adevăr elementar că, pe cînd genul epic — romanul, nuvela etc. — e istorisirea unei acțiuni trecute, genul dramatic e reprezentarea unei acțiuni prezente. Cînd mă îndeletnicesc cu o operă în genul epic, aflu de întîmplări cari s-au petrecut odinioară sau acum două mii de ani, cînd gust o dramă, vîd întîm-plări cari se produc în prezent, în fața mea.

Așadar, *De peste prag* este pentru mine o nuvelă. Le spun toate acestea pentru a putea face declarația

că nu mă pot încumeta să judec valoarea „dramatică” a acestei drame. Pentru a o judeca, ar trebui s-o văd reprezentată. Dacă un critic și-o poate reprezenta în minte *jucată*, îl felicitiez pentru puterea sa de imaginație și îl invidiez.

Această *nuvelă* a d-lui Lovinescu pune o problemă veche și interesantă: efectele teribile ale dragostei nelegale, antilegale. Din cauza unui adulter, se distrug o mulțime de vieți.

Iorgu, un om bun, blînd, visător, un om de studiu, străin de interesele și sufletul femeii sale, este înșelat de această femeie, Ana, care, din dragostea cu Sandi, capătă și un copil, Lolota. Acțiunea începe după sinuciderea lui Iorgu, cînd Sandi, plecat în străinătate la moartea lui Iorgu, se reîntoarce și cînd se reîntoarce și Luca, fiul Anei și al lui Iorgu, care fusese îndepărtat de Ana, în străinătate, pentru a evita prezența lui supărătoare. Afară de aceste personaje, mai sînt două. Maria, fiica Anei, și logodnicul ei. Luca simte că sinuciderea tatălui său trebuie să fie în legătură cu purtarea mamei sale, pe care o bănuia. Sandi, alungat din nou de Ana, care se simte vinovată față cu mortul, vrea să-și ia pe Lolota, s-o răpească chiar... Faptele merg așa încît Luca află de tot trecutul vinovat al mamei sale, care i se spovedește cu exasperare și care apoi se sinucide...

Cam acesta e subiectul dramei.

Bucata e foarte morală, aș îndrăzni să spun, dacă n-aș jigni scepticismul d-lui Lovinescu... Dar să vedem dacă tipurile sînt vii — atunci și acțiunea va fi verosimilă...

Mai întîi, d. Lovinescu știe să meargă răpede: acțiunea nu lîncezește nicăieri, ceea ce este un mare merit. D. Lovinescu știe să extragă metalul din mineraliu, să ne dea numai ceea ce este necesar, să aleagă numai faptele semnificative, și, ajutat de cultura sa literară, d. Lovinescu știe să pună în gura personajelor cuvinte evocatoare de stări sufletești întregi, cuvinte care devin cauze eficiente, căci într-o dramă totul rezultă din vorbele pe care și le spun personajele.

Și, totuși, drama d-lui Lovinescu e mai mult opera unui critic literar, deprins cu literatura, observator al meșteșugului, e un cîntec din cap, cum se zice, și nu din piept. E o combinațiune: autorul n-a văzut tipurile, ele

nu trăiesc, și, pentru aceasta, am o dovadă care nu se poate răsturna : cine a cetit bucata, gîndească-se bine și va vedea că tipul cel mai bine definit, acela care se poate clasifica imediat între categoriile de oameni pe care-i cunoaștem, e tipul lui Iorgu, al celui sinucis, care nu intervine în piesă, pe care, deci, nu-l putem cunoaște din faptele și vorbele sale, ci din zugrăvirea lui de cătră d. Lovinescu, prin gura personajelor, care-și amintesc de el. Și e natural să fie așa : un om de cultură, cu cunoștinți de psihologie, va putea să ne zugrăvească în cuvinte un tip (o fac și autorii de psihologii), dar dacă e numai om de cultură și n-are *instinctul* artistic, viziunea nu va putea să ni-l facă cunoscut cînd va voi să ni-l arate în fapte și vorbe. Sînt sigur că d. Lovinescu știe bine ce fel de tip a voit să fie Ana, și dacă ne-ar fi zugrăvit prin cuvintele d-sale tipul, l-am ști și noi din ce categorie e, dar Ana ni-i dată prin fapte și vorbe și de aceea n-o putem clasifica așa de ușor ca pe Iorgu, ba mai deloc...

Tipul cel mai vizibil, afară de Iorgu, e al Lolotei, dacă la nouă ani o fată poate fi așa de... mare.

Apoi am să-i reproșez d-lui Lovinescu, criticului (căci o putea face și în calitate de critic, nu numai de artist), puțina scoatere în relief a însușirii de victimă fatală a lui Sandi, a tragediei soartei lui și, în genere, a disproporției între cauză — „un instinct atît de van“, „o epilepsie de cîteva secunde“ — și efect : distrugerea fizică și, cea mult mai grozavă, morală a atîtor vieți nevinovate.

Oricum, în mijlocul atîtor opere de agramati și minți obtuze, care te înspăimîntă prin inconștiența îndrăznelei cu care se îndeasă „corporația Parnasului“, bucata *inteligentă* a d-lui Lovinescu este o plăcere pentru cetitor.

O ultimă observație : prevăd — atîta pot prevedea ! — că, reprezentată, bucata n-ar reuși din cauză că prea adcesa, și multă vreme, n-ar fi pe scenă decît două persoane. *D-ale carnavalului*, pusă pe scena Teatrului Național, n-a mai putut fi reluată : defectul cel mare al acestei pline de spirit bucăți și desfătătoare la cetit este acela pe care-l prevăd piesei d-lui Lovinescu.

Artiștii «luptători»

Ne găsim într-o situație din cele mai curioase. Partizanii „artei pentru artă” au devenit teziști. Acest mic accident li s-a întâmplat din pricina morții lui Ibsen, a cărui operă a devenit una din chestiile cele mai importante la ordinea zilei.

Adversarii noștri, reeditind cele spuse în Apus despre acest scriitor, fie că s-au luat mai mult după critica tezistă, fie din cauza exagerațiilor de limbaj, au vorbit despre Ibsen făcând critică tezistă. Așa, de pildă, în *Vieța nouă*, d. Densusianu și un discipol al său au publicat două articole în care se vorbea de „problemele” pe care le pune Ibsen, care sînt foarte „grave” și pe care poetul scandinav „le rezolvă” într-un chip oarecare, „îndemnînd la acțiune” etc., etc.

Am spus că ne găsim într-o situație curioasă ; adăo-găm că e și perplexă. Iată-ne siliți să apărăm noi independența artei împotriva acelor care ne învinuiau că cerem artistului să se transforme într-un propagandist de idei.

Adversarii noștri au sărit prea departe : au devenit teziști.

Ibsen pune probleme și le rezolvă, îndeamnă la acțiune etc. ! Va să zică, nu mai e vorba de redarea impersonală a realității ? Dar nu mai e vorba nici de ceea ce spunem noi, de transpirarea unui ideal din opera de artă a autorului !

După cum am respins teoria unei „arte pentru artă”, care nu există, tot așa ne simțim datori, fără a lua aere de cavaleri ai „frumosului” în sine, să respingem și teoria artei „teziste” sau „utilitare”, care so-coate pe artist ca un propagandist, ca un fel de clubist, care, în loc să organizeze partide, să scrie broșuri și să

țină discursuri, se apucă să „rezolve“ problemele grave sociale prin opere literare.

Dar e de netăgăduit că Ibsen face altă impresie decît un Flaubert, de pildă, sau, ca să luăm un exemplu extrem, decît un Heredia. Această impresie specială e ceea ce a aruncat pe adversarii noștri în brațele tezis-mului.

Să vedem de ce Ibsen face altă impresie, să expli-căm, în același timp justificîndu-i oarecum, saltul ad-versarilor noștri.

Cum am mai spus, *orice artist* e soliloc, creează pentru a crea. Artistul clădește o lume — opera de artă — fără nici o preocupare de public; altmîntrelea, ar fi orator. *Dar* în creațiunea sa, el își depune toată personalitatea sa, toate răspunsurile sale la lumea din afară, deci și aprecierea sa asupra lumii din afară. Ar-tistul, *cu voie sau fără voie*, nu poate să nu-și arate pre-ferințele, simpatiile și antipatiile sale. Aceasta este con-cepția tendenționistă a artei.

Dacă voim să concepem arta din punctul de vedere cel mai general, din care să privim orice operă de artă, ne mulțumim să spunem că „tendința“ (atitudinea sen-timentală față cu opera) transpiră, fără voie, din opera artistului.

Așadar, un artist, chiar cînd se pune anume să-și ascundă aprecierea sa, ca „realiștii“ francezi, el nu izbu-tește, nu poate fi absent față cu opera sa.

Dar sînt artiști care n-au această dorință, de a-și ascunde preferințele lor, care nu se jenează de „ten-dințele“ lor, care nu se sfiesc a-și arăta aprecierea lor, care se primesc și se admit așa cum sînt. Așa au fost tragicii greci, Aristofan, Juvenal, Dante, Michelangelo, Swift, Voltaire, Shelley, Hugo, Mickiewicz, Alexandre Dumas-fils, Șcedrin, Delacroix, Vereșciaghin, Ibsen, Bjornson, Dickens, ca să citez numai cîteva nume, ne-contestate, care-mi vin acum în minte.

Pentru ce această deosebire? Pentru ce unii se fe-resc de a-și exprima atitudinea, pe cînd alții o ex-primă în chip eclatant?

Sînt aceștia din urmă teziști? Desigur că nu. Tezist e acela care, fără să fie *inspirat* de un sentiment, de o idee, de o credință, de un ideal, se apucă să scrie o operă spre a ilustra și propaga acel sentiment, acea

idee, credință, acel ideal. Dar Ibsen, de pildă, prin permanentul său, prin ereditate și prin influența împrejurărilor, *ajunsesse* să aibă o concepție clară și puternică asupra vieții, un ideal, o credință care îl *inspira* și pe care o punea în opera sa prin imagini. El reda, în această operă, și viața, realitatea, „imaginile“, și cealaltă parte a sufletului său, aprecierea din punctul de vedere al unui ideal, pe cînd Flaubert, de pildă, făcîndu-și o onoare a nu avea un ideal — că transpira din opera sa, e altă vorbă! —, se silea să-și exprime numai o parte a sufletului, imaginile, și s-o ascundă pe cealaltă. Această „impersonalitate“ a ajuns apoi „impasibilitatea“ parnasiană și în sfîrșit decadentismul : „*forma e totul*“.

În însăși crearea operei de artă, concepțiile lui Ibsen erau o parte integrantă și importantă și el nu se ferea de a le exprima așa cum erau în sufletul lui, de a le da tot accentul și tot accesul în opera sa. El nu voia să propage nimic, dar el își punea în opera sa toată puternica sa personalitate, pe cînd la „impersonali“ aprecierea lumii numai *scăpa* în opera lor.

A spune, ca d. Densusianu, că el punea probleme și le rezolva este imprudent, este a face tezism, este a spune că el *mai întîi* își punea problema și *apoi* o rezolva *printr-o* dramă. (În privința aceasta vezi Paul Stapfer : *Questions Esthétiques et Religieuses.*)

Să vedem cum se explică deosebirea aceasta : Pentru ce unii artiști se feresc de tendințele lor, caută să le ascundă, iar alții, din contra, li dau tot accesul în opera de artă.

În lume, nu vorbesc numai de artiști, sînt două feluri de oameni : oameni care apreciază, care au simpatii și antipatii, dar la care aprecierea aceasta, simpatiile și antipatiile nu devin un motiv de luptă.

Ei nu *luptă* pentru ceea ce cred ei că e bine și nu *luptă împotriva* a ceea ce cred ei că e rău. Majoritatea oamenilor e așa. A trage însă concluzia că acești oameni sînt „impasibili“, „impersonali“, ar fi o mare greșală. și nimene, de fapt, n-o face. Dar sînt alți oameni care fac din simpatiile și antipatiile lor motive de luptă, care își fac un ideal (pe care-l urmăresc) de a stîrpi ceea ce cred ei că e rău și de a ajuta la triumful binelui. Aceștia sînt oameni „luptători“.

Ceea ce-i face luptători e, desigur, temperamentul lor, e faptul că la acești oameni reacțiunea voluntară e mai puternică și mai concentrată.

Această cunoscută deosebire, între tipul de neluptător și cel de luptător, se găsește și între artiști. Sînt artiști — Rafael, Flaubert etc. — care n-au făcut parte din tipul „luptător“. Tendințele lor nefiind puternice, nefiind o parte precumpănitoare în sufletul lor, nu numai că ele n-au străbătut cu atîta putere în opera lor, dar ei au căutat, unii, ca Flaubert, conștient, nici să apară în opera lor. Într-un om ca Ibsen însă, tip de „luptător“, tendințele erau așa de puternice, ele aveau așa de mare însemnătate ori greutate în sufletul lui, încît ele îi apăreau lui însuși ca un element cu totul important al sufletului său și deci nu numai că nu se ferea de ele, ci, cum s-ar zice, li dădea drumul cu toată inima în opera sa.

Dar de aici nu urmează că le punea *anume* în opera sa. Nu! Nu le înăbușea, atîta tot!... Numai de *atîta* „tezism“ poate fi vorba la un Ibsen; nici de mai mult, nici de altul.

Aceasta ni se pare că este deosebirea între un artist pretins „impersonal“ și între un artist „luptător“, care însă nu trebuie socotit ca tezist, căci nu se deosebește de celălalt decît în *grad*, pentru că el se admite pe sine așa cum este, întreg, pentru că el își depune în opera sa, cu o egală accentuare, și imaginile, o parte a sufletului său creator, și aprecierile sale, altă parte a sufletului său creator.

Și să nu se înțeleagă că aș vorbi de tendințele *declarat*e ale artiștilor, așa cum se găsesc adesea la Balzac ori Dickens, care, prin considerații teoretice, se *amestecă* direct în opera lor, ceea ce este o slăbiciune de procedeu literar. Vorbesc numai de acele *aprecieri* care se manifestează cu ocazia zugrăvirii vieții, care se traduc prin serii de imagini ale vieții așa cum face Ibsen, pe care chiar genul în care scria — cel dramatic — l-ar fi împiedicat să se amestece direct în opera sa.

Probleme literare

I

În câteva „cronici literare“ și cu prilejul diferitelor recenzii din această revistă, și mai înainte, într-un articol despre d. Sadoveanu, am arătat, fragmentar bineînțeles, concepțiile noastre asupra creării operei de artă, asupra rolului și datoriei criticei literare. Adversarii însă nu ne-au înțeles — căci nu putem presupune că se fac că nu ne-au înțeles — și, în timpul din urmă, și-au serbat un al doilea triumf, sau mai bine, jubileul triumfului lor de acum șase luni — d. Marin Simionescu-Rîmniceanu, într-un lung articol din *Luceafărul* (no. 11—12), d. Lovinescu, în vol. II al *Pașilor pe nisip...*, ceilalți în mici notițe scurte, cuprinzătoare și... definitive.

Vom căuta să lămurim punctul nostru de vedere, aducînd câteva considerații nouă, reeditînd câteva din cele spuse până acuma, dar dezvoltîndu-le și punînd, pe cît va fi cu putință, o ordine și o clasificare în ceea ce am exprimat fragmentar până acuma.

Și pentru că ceea ce n-a fost înțeles bine se poate cunoaște mai ales din articolele polemice ale adversarilor, care, firește, reprezintă modul de a gîndi al acelora pentru care scriem — adică al acelora care nu sînt lămurii încă asupra chestiilor ce tratăm —, considerațiilor noastre le vom da forma unor articole de polemică, plecînd de la părerile înaintate de adversari.

Vom pleca mai cu samă de la cele spuse de d. Simionescu-Rîmniceanu în *Luceafărul*, pentru că d-sa este mai complet, căci a adunat cu mai multă sîrguință, dacă nu cu mai mult talent, obiecțiunile aduse... artei teziste sau utilitare, pe care crede d-sa că am susține-o. Așadar, până la un punct, îi vom face plăcerea de a nu-l amesteca cu ceilalți tovarăși ai săi, căci d-sa cere acest lucru în *Luceafărul*. Dar, în schimbul acestei plăceri, îi cerem și noi o concesie : să ne lase ca, pe ici, pe

colo, să răspundem cite ceva și celorlalți partizani ai ideii care-i este așa de scumpă, căci, la urma urmei, „teoriile“ lor sînt exact aceleași cu ale d-sale. Ba — de ce să nu mărturisim ? —, generozitatea noastră de a nu-l amesteca pe d. Rîmniceanu cu tovarășii săi nu dovedește cine știe ce altruism din parte-ne : ne-a fost foarte ușor s-o facem, căci răspunzîndu-i d-sale, prin chiar aceasta, le-am răspuns și celorlalți. Deosebirea între dînsii este că pe cînd d. Rîmniceanu, de pildă, e doctrinar și „științific“, d. Lovinescu scrie cu un dulce scepticism care, fie zis în treacăt, mi se pare că e scepticismul acela ce provine din frica de a se angaja, iar d. Densusianu, ca *un gros bonnet* ce se consideră în literatura românească, nu simte nevoia nici de a-și justifica prin argumente „teoriile“, nici a se insinua cetitorilor prin anecdote și scăpărări de spirit : d-sa își decretează, scurt și lapidar, de patru ori pe an, cu aerul unui oracol, teoriile d-sale asupra literaturii, pe care ceilalți le ilustrează apoi cu un aparat științific, de întăia sau de a doua mîină, sau prin fermecătoare gaminerii de stil.

Luceafărul din Budapesta este cea mai bună revistă a românilor din Ungaria și totodată cea mai răspîndită. Fiind cea mai bună, ea, firește, reprezintă, sau trebuie să reprezinte, intelectualitatea românilor de dincolo ; fiind foarte răspîndită, a spune că această revistă nu este a lui X sau Y, ci a acelora care o cetesc, este aproape o tautologie.

În adevăr, o publicație cu răsunset nu este a redactorilor ei, ea este a publicului. Așadar, socotind, ceea ce avem dreptul s-o facem, că *Luceafărul* e o manifestare a năzuințelor poporului român din Ungaria, s-ar părea că concepția ce ne-o facem noi despre românii de acolo, ca despre un popor luptător și martir, căruia i se pun în față cele mai mari probleme ale vieții, este o concepție greșită. Poporul român din Ungaria, judecînd după revista sa, n-ar fi preocupat de altă problemă decît de aceea a artei și, în specie, a „artei pentru artă“... Nu presupunem că această problemă, și mai ales această concepție, să fie atît de vitale și la ordinea zilei la românii de peste munți.

Avem și noi, dincoace, o revistă care nu trăiește decît pentru „artă“ și în special pentru „arta pentru

artă“, e *Vieța nouă*, dar aceasta este o revistă personală, nu e a publicului și de la ea nu se poate induce la preocupările publicului românesc. Și apoi, chiar dacă *Vieța nouă* ar fi a publicului, de, noi sintem aici cam parveniți, ne putem permite și luxul acesta de a lupta numai pentru intangibilitatea frumosului¹, după ce am rezolvit, spre deplina satisfacție a tuturor, toate problemele sociale, naționale și morale. Credem însă că *Luceafărul* reprezintă un popor de luptători, cu alte preocupări și idealuri... Cît despre d. Lovinescu, d-sa planează „dincolo de bine și de rău“ !

În numărul de pe iunie al *Luceafărului*, d. Marin Simionescu-Rîmniceanu, care în această revistă stă de strajă la ușa „artei pentru artă“, își publică rezultatul unei munci laborioase de câteva luni, ca să răstoarne cele spuse de noi într-o cronică din *Viața românească* (nr. 2).

A ! În sfârșit, iată unul care se detailează. A venit unul care să spună pe larg, chiar prea pe larg, ceea ce numai zăcea dedesubtul afirmațiilor lor ! E numai d. Marin Simionescu-Rîmniceanu de la *Luceafărul*, dar ne mulțumim și cu atîta, consolîndu-ne că-i mai putem adăoga și pe d. Lovinescu.

Se cunoștea, din „teoriile“ lor, cum concep ei arta, critica și celelalte, dar numai se cunoștea. Am simțit că ei pleacă de la concepția că artistul e o plăcă fotografică, că-l socot numai ca un receptacol de imagini, căruia psihologia stărilor sufletești mai superioare nu i se mai aplică, dar n-o spusese încă de-a dreptul...

Acuma, prin pana unuia dintre ei, și cel mai... sincer, ni se dezvăluie întreaga această faimoasă concepție.

S-o detaliam și noi.

Vom scrie cam mult, disproporționat cu importanța atacului. O facem, însă, pentru că ni se pare bun orice prilej care ni se prezintă spre a elucida chestia. Și apoi, ne mîngîiem că lungimea răspunsului nu este, poate, așa de disproporționată cel puțin cu importanța *Lucea-*

¹ Adică, vorbă să fie ! Noi, cărora nu ne place *Marin Gelea* ori d. Karr, nu apreciam „frumosul“ ca dl. Densusianu, iar d. Densusianu, căruia îi place *Marin Gelea* și d. Karr și nu-i place Goga, e „sensibil“ frumosului, îl apreciază !... Ați băgat de samă că acești campioni ai „frumosului“ n-au nici măcar gust literar ? Excepție face, până la un punct, d. Lovinescu.

fărului, în care s-a publicat „atacul“. Dealtmintelea, și d. Lovinescu a contribuit puțin la această lungime... O justific și eu cum pot !

Avem o singură părere de rău : că d. Rîmniceanu n-a făcut un articol în care concepția „artei pentru artă“ să fie expusă mai logic și mai consecvent și că n-a cules în fișele sale toate argumentele în sprijinul acestei concepții. (De d. Lovinescu nici nu poate fi vorba : d-sa e sceptic, nu e „d. Sistem“, e „conciliant“, i-i rușine să aibă opinii hotărâte.) D. Rîmniceanu ne-ar fi făcut un serviciu mare, ne-ar fi dispensat pe noi de ocupația pregătitoare de a aduna argumentele teoriei adverse.

Dar, câteva chestii prealabile...

Domnul Rîmniceanu întrebunțează mai multe proceduri greșite.

Mai întâi citează prea mult. Citațiile nu se fac decît atunci cînd vrei să-ți argumentezi stilul cu floricele, cum face d. Lovinescu, cum prea face d. Lovinescu, sau, dacă ești serios, atunci cînd le comentezi, ori cînd ai nevoie să-ți sprijini părerile. Dar mai întâi, e clar, trebuie să ai păreri. Părerile ți le faci prin propria-ți cugetare, ajutată de lectură, pe care ți-o asimilezi. Citirea și asimilarea autorilor este o chestie cu totul de ordin privat, care nu privește pe cetitor. Acesta cere să-i dai *produsul* gândirii, lecturii și asimilării ei ; el nu vrea să asiste la preparația, bucătăria (iertăți-mi comparația) acestui produs. Ce face însă d. Rîmniceanu ? D-sa nu asimilează lectura organismului concepției sale, ne lasă pe noi să *i-o asimilăm*. D-sa își lipește, mai bine sau mai rău, fișele, pe care și-a scos notițe din cărți, ori la curs, și ne lasă pe noi să muncim în locul d-sale, să le mistuim. De aici urmează câteva lucruri, pe care le vom releva mai pe urmă și care îi vor displace, desigur.

Alt procedeu greșit al d-lui Rîmniceanu este acela că d-sa nu discută cu omul... cu care discută, ci cu niște teorii, pe care i le împrumută cu de-a sila. Și i le împrumută cu de-a sila pentru că d-sa are gata contra-teoriile și dacă „adversarul“ n-ar avea teoriile pe care d-sa a învățat să le combată, atunci ar rămînea fără „adversar“, și omul nu poate trăi fără adversar... Și d. Lovinescu împrumută „adversarului“ teorii, dar nu pentru că ține la contra teoriile sale... De ce i le împrumută nu-mi pot da bine samă.

Și din cauza acestui procedeu, d. Rîmniceanu mai întrebuițează și altul: d-sa, nedumerit de atitudinea adversarului, pe care o simte, instinctiv, că nu e aceea pe care o combate, taxează pe adversar de jongleur, de sofist, de lipsit de logică etc. Să mă explic: d-sa vrea să combată *arta tezistă*, *arta utilitară*, pentru că d-sa are un teanc de notițe împotriva acestei concepții. Se întimplă că „adversarul” — eu — să nu fie partizanul acestei teorii și ca în toate teoriile lui „adversarul” — eu! — să se apropie cînd de teoria „artei pentru artă”, cînd de cea a „artei utilitare”... Pe d. Rîmniceanu îl enervează această pozițiune a adversarului, în contra căreia n-are notițe, și atunci declară că nu poate urmări pe adversar — pe mine —, care trece „nemotivat” de la teoria „artei pentru artă” la aceea a „artei teziste”... D-sa nu poate concepe o altă teorie, care să nu fie nici una, nici alta: o a treia teorie și, din nefericire pentru d-sa, teoria „adversarului” d-sale este o a *treia*. Plictisit de această lipsă de obiectiv a notițelor sale, declară că adversarul face „sofisme”, „jonglerii” și altele, ba încă, trecînd dincolo de subiectul tratatului său filozofic, insinuează cu intenții de cruzime (și cu permisiunea d-lui Tăslăuanu?) că poporanismul *Vieții românești* e un poporanism „de vorbe”!... Desigur că d. Rîmniceanu e un luptător pentru popor și vorbește de la înălțimea îndeplinirii misiunii sale!... Cu cît e mai simpatîc d. Lovinescu în je m'en fichismul său! D-sa ar admite și poporanismul de vorbe goale și pe celălalt, tot ce voiți! Ar ști d-sa să le „concilieze”? Dar să revenim, căci voim să-i dăm d-lui Rîmniceanu un sfat de strategie literară. „Sofisme” și „jonglerii” le face acela care, știînd că spune neadevărul, totuși îl spune și vrea să-l dovedească. Dar acest lucru nu-l face nimene *fără un interes*. Așadar, d. Rîmniceanu trebuia să se întrebe întăi *ce interes* are adversarul d-sale să susțină ceea ce nu crede? Căci e mult mai ușor de susținut un adevăr și pentru ce interes grozav de mare „adversarul” și-ar fi dat gratuit munca de Hércule de a susține ceea ce știe că e neadevărat?

Nu ataca, într-o discuție literară, moralitatea „adversarului”. Iar dacă ții cu orice preț s-o faci, deschide-ți ochii în patru, căci riști să te-ncurci pe degeaba!...

Acum să venim la chestie.

Să vedem ce nu știe și ce nu poate înțelege d. Rîmniceanu. Și, à propos, o întrebare : *Luceafărul* este o tribună liberă ? În acest caz nu e răspunzător de nimic. Ori este o revistă cu un program, cu un ideal, și atunci întrebarea de mai sus trebuie s-o formuleze mai complex : ce nu știe și ce nu înțelege *Luceafărul* prin pana esteticianului și criticului său d. Simionescu-Rîmniceanu ?

Răspunsul e foarte greu de dat, pentru că d. Rîmniceanu face o așa confuzie între notițele d-sale, încît ele se contrazic asupra aceleiași chestii — voi dovedi. Apoi răspunsul e greu de dat și pentru că d. Rîmniceanu care, se vede până acuma, a consultat cărți relative numai la *una* din problemele în discuție, întinde considerațiile relative la această problemă la toate celelalte. Așa de pildă, d-sa nu știe să deosebească problema *creării operei de artă* de problema *raportului între opera de artă și societate* — este ca și cum s-ar confunda problema geologică a apariției munților din Elveția cu problema psihologică a admirației de cătră turiști a acestor munți. Dar d-sa mai face și alte confuziuni.

Să punem o ordine în dezordinea fișelor sale.

Crearea operei de artă.

Ce produse ale sufletului pune artistul în opera sa ?
Ce răspunsuri la incitațiile lumii din afară ?

Să lăsăm pe d. Rîmniceanu să vorbească.

Artistul, zice d-sa „redă numai ceea ce-i oferă simțurile“, „să reprezinte imaginea concretă e deci scopul ultim al artistului“. (D. Lovinescu numește aceasta : „supunerea desăvîrșită la obiect“.) Vorbind de pictură, d-sa zice că „judecarea ei peste marginile *organului perceptiv*, și nu din privința acestuia, va trece totdeauna peste ceea ce e pictura, peste scopul ei... va fi nedreaptă. Aprecierea unui obiect din natură variază la fiecare pictor după firea sa, unul vede lucrurile ca volum, altul ca linii, altul ca culori și această vedere diferită a fiecărui hotărăște atitudinea lor față de lumea exterioară... „Pictura e numai pentru ochi“, zicea d. Rîmniceanu acum cîteva luni, în articolul său despre d. Sandu-Aldea, „subiectul fiind numai motivarea formei“, adăoga d-sa.

Așadar, artistul pune în creațiunea lui numai imagini. Un pictor se deosebește de altul prin felul imaginilor : unul vede culorile, altul volumul, altul liniile (curioasă teorie a picturii, pe care o emite și d. Lovi-

nescu). A judeca peste marginile organului perceptiv, adică în afară de puterea și exactitatea imaginii, este „nedrept“, zice d. Rîmniceanu. Așadar, a judeca opera, disproporționată, a lui Michelangelo ca superioară cutării zugrăviri perfecte de struguri și alte fructe, este „nedrept“, căci judecăm din punct de vedere al concepției, al *înțeleșului*, nu al organului perceptiv! Din punct de vedere al „organului perceptiv“, un strugure zugrăvit poate fi o operă mai de valoare decît opera lui Michelangelo. Și dacă Michelangelo n-a ales ca „motivare a formei“, ca subiecte, struguri și portocale, e o pură întimplare.

Dacă d. Rîmniceanu consideră pe artist ca un receptor pasiv de imagini — concepție pe care am numit-o odată concepție de oculist și de optician —, este clar că d-sa nu va înțelege falimentul „realismului“ și al „naturalismului“ și va spune că „realiștii redau viața și opera lor e ca viața inconștientă de moralitate și imoralitate“ (așa zice și d. Lovinescu), d-sa va crede pe egoistul și mizantropul Flaubert (iartă-mă, d-le Rîmniceanu, că te plictisesc, și d. Lovinescu îl crede!), care a terfelit atîtea categorii de oameni, cînd acesta va spune că „nu va lăsa să se vadă opiniunea sa asupra ființelor pe care le pune în scenă (deși — nu e o contradicere? — d. Rîmniceanu va emite un „totuși“ : „Totuși, felul artei documentare, *impersonale* purta caracterul eului, a felului său de a vedea totul, și această afirmare a *personalității* artistice o exprimă tot un realist, anume Zola, definind arta drept un colț de natură văzută printr-un temperament“).

O artă „impersonală“ prin afirmarea „personalității“ este o contradicere între două fișe : în prima fișă era afirmarea superbă de impersonalitate a lui Flaubert. în a doua afirmarea neconsecventă a „realistului“ Zola ; pe d. Rîmniceanu nu l-a lăsat inima să renunțe la nici una din fișe.

În sfîrșit, majoritatea fișelor de mai sus (minus aceea cu „totuși“) sună că artistul redă realitatea, viața așa cum este ea, inconștientă de moralitate și imoralitate, pentru că artistul transpune realitatea oglindită în imagini. Artistul ar fi o oglindă a realității, în care aceasta din urmă se reflectează (cum zice și d. Lovinescu). Dar iată că într-o fișă d. Rîmniceanu afirmă că omul cult

(„omul cult“, în tot articolul, e d-sa) „nu caută realitatea sau copia ei în artă, ci natura preschimbată în expresiunea unui suflet mare“... (ceea ce la d. Lovinescu devine „reproducerea caracteristică, semnificativă și oarecum ideală“. N-ar putea d. Lovinescu să-și lămurească această definiție, care, așa în treacăt dată, e prea „oarecum“, adică atît de vapoasă, că poți să ți-o închipui cum vrei ?)

Da, da ! Așa e, și mă unesc cu seria aceasta a doua de fișe a d-lui Rîmniceanu, căci d-sa a scos notițe și din o sumă de scriitori care nu mai privesc pe artist ca un aparat fotografic.

Arta este „oglinda personalității artistului“, zice și d-sa și așa este. Opera de artă, mai zice d-sa, poartă pecetea neamului, timpului și a „personalității“ artistului.

D-sa însă poate să răspundă că prin această „personalitate“ înțelege una trunchiată, „personalitatea“ din punct de vedere al receptacolului de imagini : unul vede volumul, altul culoarea etc. Nu însă, d-sa nu scoboară, în alte fișe, pe artist așa de jos, cum îl scoboară în fișele citate mai înainte. D-sa zice într-o fișă : „*Sentimentul* își va imprima și el caracterul său în operă“ și aiurea spune că arta se adresează și simțurilor și „sentimentelor...“

Am mai cîștigat ceva. Avem deja mărturisirea că artistul depune în opera sa, pe lângă imagini, și sentimente. Dar d-sa merge mai departe : într-o fișă declară că „în arta oricărui timp se cetește și *concepțiunea* lumii aceluia timp“¹.

¹ Apoi dacă se „cetește concepțiunea lumii aceluia timp“, pentru ce te încerci să faci spirit, domnul Rîmniceanu, cînd eu spun că în arhitectura palatelor parveniților din București se vede concepțiunea acelor parveniți ? Crezi d-ta că dacă bogătașii din București ar avea gust, palatele lor ar fi așa cum sînt ? Dar e clar că arhitectul face ceea ce place proprietarului. Toți arhitecții, din toată Europa, sînt la fel ? Și dacă ai noștri sînt așa cum sînt, nu se datorește aceasta „concepției lumii noastre“, adică mediului ? Dar însuși d-ta nu publici o fișă, în care spui, că : „Toate monumentele ei (Renașterii) sînt datorite min-driei *municipale*, fiecare oraș căutînd să se deosebească de altul și să-l întrecă, a oamenilor care își caută nemurirea în trecerea în veșnicie a numelui lor ca mijlocitori ai unei clădiri“ ? Și, Taină, pe care-l citez cu mare plăcere, dar fără nici o prudență,

Va să zică, într-o operă de artă avem imagini, sentimente și concepțiuni — imaginile, sentimentele și concepțiunile artistului față cu lumea din afară, față cu „realitatea“. În *Madame Bovary* avem imagini, sentimente și concepțiuni ale lui Flaubert...

Dar d. Rîmniceanu își și ilustrează aceste fișe, care sînt, față cu celelalte, niște contrafișe : d-să vorbește despre „supraspiritualismul evului mediu“ care „se manifestă prin...“ prin ce ? Prin „o negare a masei... ornamentica capricioasă îngrămădită pe arhitectura rămasă numai ca un schelet, ca o șchelărie“, care toate „*exprimă fantezia bolnavă a aceluia timp...*“

He ! he ! Am ajuns departe de tot : „negarea masei“, „ornamentica capricioasă“, „scheletul“ sînt *imagini*, cetitorule, care „exprimă“ o fantazie bolnavă, sînt imagini în slujba unui sentiment, a unei concepții, nu sînt imagini pentru imagini. Cum stăm cu „nedreptatea“ de a judeca în afară de „organul perceptiv“ ?

Dar domnul Rîmniceanu este și mai explicit cînd, vorbind de Sf. Ștefan din Viena, spune de el că : „*ca orișice operă de artă, și această biserică exprimă un sentiment — spiritualismul evului mediu — care impresionează pe privitor, dîndu-i o anumită stare sufletească*“.

Așadar, în opera de artă nu e transpusă „realitatea“ prin mijlocirea imaginilor, ci realitatea (imaginile ei) servește numai pentru a exprima un sentiment, a ilustra o concepție.

Realitatea cum este ea, cum va fi fiind ea, n-a transpus-o nimene în operă de artă. Orice operă de artă este o selecție de imagini de cătră un sentiment, de cătră o concepție, ajutate de organele perceptive, rar, foarte rar o selecție de cătră un organ perceptiv numai, de pildă în zugrăvirea unei portocale. Orice operă de artă e o filozofie asupra vieții, ori, cum s-a spus, o „critică a vieții“.

Pentru scriitorii — „realiști“ — ruși, țăranul e o ființă blîndă, poetică, un filozof. Pentru scriitorii — „rea-

cum explică el arta Renașterii din Italia, prin niște individualități apărute din senin, ori prin psihologia specială a poporului italian din vremea aceea ? Că o societate își are arhitecții pe care-i merită este adevărat sau nu ?

liști“ — francezi, țăranul e o brută egoistă și ridicolă : așa văd ei pe țăran, aceste însușiri îi lovesc, pe acestea le aleg. Și nu mai dau alte exemple, s-ar putea da cu miile.

Deși, cum ați văzut, în „contra-fișe“ (așa voi numi, pentru ușurința discuției, a doua serie de fișe, față cu prima serie pe care o voi numi „fișe“), d. Rîmniceanu vorbește de exprimarea sentimentelor, a concepțiilor, vorbește de artă nu ca de o imitare a realității, ci ca de expresia unui suflet, a unei personalități etc. — totuși d-sa afirmă aiurea, conform cu „fișele“, că : „Artistul e prezent ca artist și absent ca judecător moral“. În privința aceasta — îți fac cu bucurie plăcerea aceasta, domnule Rîmniceanu —, d. Lovinescu nu mai este cu d-ta, dar nici cu mine. D. Lovinescu, sceptic și fin, devine „conciliant“. D-sa admite că scriitorul împrăstie o atmosferă de simpatie ori antipatie asupra personajelor, dar nu admite aceasta, pentru că d-sa cam admite, însă nu cam admite aceasta... Mă exprim așa ca să redau perfect concepția d-lui Lovinescu. Căci iată, ca să nu lungesc vorba mult, în ce încurcături mă pune d. Lovinescu. Într-un loc (*Pași pe nisip*, vol. II), d. Lovinescu zice că în genul dramatic nu poate fi vorba de atitudinea de simpatie ori antipatie a scriitorului. Dar în alt loc are pagini întregi în care arată existența acestei atitudini în opera de artă, dînd exemple — ce neșansă ! — tocmai din autori dramatici : Molière, Dumas-fils, Ibsen, Caragiale etc ! Sau, vorbind de d. Brătescu-Voinești, d-sa relevează ca o caracteristică a acestui scriitor simpatia pentru anume tipuri, vorbind însă de dl. Gîrleanu, zice că nu-l privește asupra cui și-aruncă simpatia acest domn !... Și nu mai insist asupra teoriilor și contra-teoriilor d-lui Lovinescu, căci d-sa n-are „fișe“ decît pentru anecdote și forme de spirit.

Să revin la d. Rîmniceanu ! Așadar, „artistul e absent ca judecător moral“ ! Curios om și artistul acesta ! Noi toți, mai insenzibili decît el, avem, în fața oamenilor și a întâmplărilor, ori admirație, ori dezgust, ori despreț, ori milă, ori ură, și el, artistul, n-are ! Artistul își pune sentimentele sale în operă, și concepțiile sale, zic „contra-fișele“ (dar... n-are o atitudine morală apre-

ciarea oamenilor și a faptelor ca bune ori rele), zic „fișele“, parcă atitudinea morală și sentimentul față cu opera n-ar fi același lucru !... Și știți pentru ce „artistul e absent ca judecător moral“ ? Pentru că d-sa crede pe Flaubert, cînd acesta declară că nu apreciază pe acel Flaubert care clocotea de ură împotriva oamenilor. D-sa crede că Flaubert lăsa la ușa cabinetului său de lucru desprețul pentru vulg ! Și, în genere, d-sa e victima pretențiile „realiștilor“ de a se ascunde în dosul operei lor ! D-sa, credul, scrie cu conștiința senină că : „Toată arta realistă poartă caracterul artei pentru artă“¹. D-sa nu înțelege că aceasta e numai o chestie de *procedeu*, și că, dacă din punct de vedere al procedeuului, prefer procedeul de a se ascunde artistul, a nu-și declara preferințele sale, apoi din punct de vedere al psihologiei artistului, mi-i indiferent dacă Balzac, Zola ori Maupassant s-ar amesteca *direct* în opera lor, *declarînd* că țărani sînt brute ridicole, ori dacă *aleg* numai acele însușiri, *transfigurîndu-le, exagerîndu-le încă*, care prezintă pe țărani ca brute ridicole și egoiste. Și tot așa mi-i indiferent dacă Turgheniev ori Tolstoi *declară* direct, *amestecîndu-se în operă*, că țărani sînt sfinți și filozofi, ori dacă *aleg* numai acele însușiri, *transfigurîndu-le și exagerîndu-le*, care prezintă pe țărani ca sfinți și filozofi. Realitatea n-are nici o semnificație, noi îi dăm una ; în opera de artă, semnificația o dă artistul. „Artistul nu e judecător moral“ ! El dă persoane, înțimplări, pentru care n-are preferinți morale ! Ei, ași ! Octavian Goga n-are antipatie pentru „stăpînul gliei“ și milă pentru „clăcași“ ? Brătescu-Voinești n-are simpatie pentru Rizescu și antipatie pentru Berlescu ? Ați văzut, d. Lovinescu, unde-i convine, relevează „simpatia“ aceasta ! Și marele Dickens, un „artist“, un „realist“, n-are simpatii și antipatii *declarate* ? Scoate *declarațiile*

¹ Cealaltă artă nu poartă acest caracter ?... Dar oare d. Rîmniceanu e măcar convins că realismul poartă această pecetie de „*impersonalitate*“ ? În această fișă, da, dar acum cîteva luni, tot în *Luceafărul*, spunea că „realismul poartă pecetea... *pessimismului*“ !! care nu mai e... „*impersonalitate*“, e o atitudine bine hotărîită !

din Dickens, care-s de prisos, și nu-i așa că o să ai iluzia că Dickens nu e „judecător moral“? Și Ibsen creează imagini? Nu e „judecător moral“? ¹ D. Lovi-

¹ În același număr din *Luceafărul*, în care d. Rîmniceanu își publică tratatul său filozofic, e publicat și un articol al d-lui Horia Petra-Petrescu despre Ibsen, în care cetim lucruri ca acestea: (Ibsen) „În dramele următoare *lupta contra societății și a principiilor ei false o poartă mai departe*“... „Au izbucnit din nou nemulțumirile față de critica lui Ibsen.“ „Încep să priceapă și conașionalii lui valoarea artistică și etică a lui Ibsen“... „Întocmai cum au fost înțeleși rău toți *regeneratorii spiritului omenesc* la începutul carierii lor... tot astfel și Ibsen“... „În loc de *critica* ușoară de salon... o *satiră* mușcătoare și nemiloasă, o *zbiciuire* fără de nici o *concesie*“... „*Principiilor lui Kant* și mai cu samă principiului reprezentativ al lui (*imperativul categoric*) le-a dat Ibsen o haină mai plastică“... „Ibsen *combate* cu toată puterea convingerii *minciuna*“... „Învățămintele operei lui Ibsen, zice d. Horia Petra-Petrescu, sînt: „Adevărul trebuie susținut cu prețul singelui, cu îndârjire, dacă e de lipsă (*Un dușman*)“... „În căsnicie trebuie să existe adevărul. Relația dintre bărbat și nevestă să nu fie ca cea dintre stăpîn și sclavă!“... „Cînd... nu se înțeleg, soluția cea mai bună e despărțirea (*Nora*)!“... „Feminismul a cîștigat prin *Nora* un aderent fervent.“ „Cînd contrarii îl atacă, răspunde prin *Strigoii*...“ „La întrebarea: să fie omul sincer? Răspunde hotărît: da!“...“ etc. Apoi d. Horia Petra-Petrescu citează un pasaj din Lothar, biograful lui Ibsen, din care cităm și noi: „El (Ibsen) e poetul *dorului nostru după un timp nou, cu oameni noi*... El e *realistul* (bagă de samă, domnule Rîmniceanu) cel mai neîmpăcat și cel mai neînfricat și (cugetă la acest și) visătorul cel mai îndrăzneț al idealelor viitoare!“... „Este un călător prin munți care-și întinde mîinile spre soare, mîni curate de *preot și judecător*.“

(Și „judecător“!!)...

E drept că acum cîteva luni, în *Luceafărul*, d. Rîmniceanu, după cîteva încercări de a arăta că Ibsen nu-i... tezist (D. Rîmniceanu combătea pe teziști, crezînd că ne combată pe noi), arunca peste bord pe Ibsen, declarîndu-l că nu poate „servi pentru cultura estetică!“... Va să zică Ibsen e un scriitor mai mic ca d. Aldea!...

Și mă gîndesc la bieții cetitori ai *Luceafărului*. După ce li se dă un articol de fond, în care se apără concepția „artei pentru artă“, li se dă o critică bazată pe concepția tendenționistă!... Și mă gîndesc la d. Tăslăuanu, la chipul său de a conduce revista, de a răspîndi adevărul asupra chestiilor literare, în masa cetitorilor săi!!... Apoi, dacă are dreptate d. Rîmniceanu, de ce publică d. Tăslăuanu articolul d-lui Horia Petra-Petrescu care, în acest caz, e absolutamente greșit, „nedrept“? Dacă are dreptate d. Horia Petra-Petrescu, de ce publică d. Tăslăuanu articolul d-lui Rîmniceanu care, în acest caz, este absolutamente greșit și nedrept? Unul din două trebuie să fie numaidecît o combinație de neadevăruri grosolane!

nescu admite că da. Dar s-ar putea da mii de exemple, căci toată literatura e o exemplificare.

Că se pot da exemple, foarte rare, de indiferentism moral al artistului față cu personajele sale? Dar indiferentismul moral nu e o atitudine morală, bine caracterizată în etică? Desigur, după cum sînt între oameni unii care se uită la semenii lor ca la niște animale, pe care le confundă într-o masă uniformă de bipede, tot așa și în aceiași proporție, se găsesc oameni de aceștia și printre scriitorii. Atitudinea față cu o nenorocire, de pildă, poate fi ori plăcerea, dacă ești crud, ori mila, dacă ești bun, ori indiferența, dacă ai simțul moral atrofiat. Concepțiunea „lipsei de atitudine morală“ erijată în dogmă este o concepțiune neroniană, căci desigur, dacă e adevărat că Nerone gusta „frumosul“ arderii Romei, fără „apreciere morală“, el era cel mai chemat să facă „artă pentru artă“, fără apreciere morală și, în adevăr, „ce mai artist a pierdut lumea“ în el!... Dar „arta“ lui Nerone n-ar fi transpirat o atitudine morală, una foarte infamă?

Ceea ce nu trebuie să cerem unui scriitor este ca să nu se pună *anume*, conștient, să illustreze în opera sa o temă oarecare, nu numai morală, dar nici psihologică. Scriitorul să nu fie orator — asta e toată chestia. D. Lovinescu însă, voind să fie „conciliant“, merge așa de departe, încît admite *tezismul, arta utilitară*. D-sa, prin „tendință“ înțelegînd „teza“ și voind să fie conciliant, admite *tezismul* și ne vorbește de „arta“ tendenționistă (= tezistă) a lui Delavrancea, Demostene și Cicero!! Și iată-mă-s, iarăși, în situația curioasă de a apăra eu independența și puritatea artei! Unde e, d-le Lovinescu, ca în *oratorie*, combinare de imagini în scop *de a convinge*, în loc de combinare în scop *de a crea viața*, nu e artă, e oratorie! Și e semnificativ că dai exemple de *artă* luate din discursurile de oratorie!

Și, în genere, în volumul său al doilea, d. Lovinescu, voind să fie conciliant, dar crezînd că noi sîntem teziști, face compromisuri cu *tezismul*, în contra cărora ne ridicăm, ne ridicăm în numele purității și independenței artei. Domnia-sa admite un „aliaj“, pe care noi nu-l putem admite. Pentru d-sa o mulțime de opere mari sînt „teziste“, ceea ce e fals. Ori de cîte ori un scriitor vrea să *propage teorii* prin opere de artă nu face artă. Domnul

Lovinescu face ca și un reacționar care, voind să facă concesiile socialismului, ar face ochi dulci anarhismului. Cetiți articolul d-lui Lovinescu despre d. Gorun și observați cum criticul tezist, adică d. Lovinescu, vorbește de d. Gorun ca despre un scriitor tezist, laudându-l !!

În discuția cu d. Rîmniceanu, poate exagerez și eu, exagerez în sensul „artei pentru artă“, căci, după mărturisirea scriitorilor și, ceea ce este mai caracteristic, din faptul că *arta tezistă* (tezistă, băgați de samă) a avut cei mai mulți susținători printre scriitori — urmează că scriitorul nu e tocmai așa de puțin conștient de scopul moral, social etc. al operei sale¹. Dar, în sfîrșit, chestia, pentru a fi lămurită, ar cere multe dezvoltări psihologice, multe distingeri subtile. O lature a acestei chestii am atins-o în „Cronica literară“ din nr. 6 al V. r. (*Artiștii luptători*).

Și dacă scriitorul, vrînd-nevrînd, își exprimă sentimentul său față cu ceea ce zugrăvește, atitudinea sa — se întîmplă, d-le Rîmniceanu, ca un scriitor să-și exprime un sentiment de plăcere pentru un lucru care în lumea aceasta nu inspiră și nu trebuie să inspire plăcere. Maupasant, în *Une partie de campagne*, zugrăvește ca un fapt divers și plin de haz cum doi tineri își bat joc, într-o pădure, la cițiva metri unul de altul, unul de mamă și altul de fiică, după o petrecere, pe cînd soțul-tată și logodnicul fetei, niște „burghezi“, niște „simplici“, sînt ridiculizați de autor. (Întotdeauna, în romanele franceze, bărbații înșelați sînt ridicoli și comici, pentru că sînt înșelați.)

Nu este aceasta o atitudine imorală? Ar scrie o așa bucată Tolstoi, Dickens, Brătescu-Voinești, Vlahuță, Sadoveanu? Și nu e vorba de subiect², căci cu același

¹ M-am pus și eu pe terenul că „scriitorul să nu poată răspunde ce scop a avut“ cînd a creat opera, cum zice d. Rîmniceanu. Dar exagerez și eu, căci dacă un Flaubert ar alege că nu știe ce scop a avut, ar fi făcut-o și un Ibsen, un Alexandre Dumas-fils etc?

² Felul cum e tratat subiectul interesează, și nu subiectul, zice d. Rîmniceanu. (D. Lovinescu e, și în privința aceasta, așa de „conciliant“, încît n-are nici o părere hotărîtă.) De perfect acord, dar cu multe distingeri, domnule Rîmniceanu și domnule Lovinescu... căci d. Lovinescu apără în contra noastră, foarte grav, nudul în pictură, descrierea unui omor într-un roman... tot lucruri nouă!! Chestia nu e așa de simplă cum o crede d. Rîmniceanu. Mai întăi, nu știu ce spune *Luceafărul*,

subiect, altul ar face o bucată din care ar reieși infamia faptului și milă pentru burghezul cel „simplu“ și „ridicol“. D. Rîmniceanu scrie cîteva rînduri pline de triumf, cînd mă întrebă cum se poate ca *Yvette* a lui Maupassant să fie scrisă și cu „obiectivitate“ și să transpire din ea și „triumful“ lui Maupassant, împreună cu triumful „gomosului“. Se poate! „Obiectivitate“, pentru că are talent, pentru că scena e zugrăvită cu putere, pentru că redă viața; „triumf“, pentru că Maupassant a ales *acele note* — foarte reale —, „s-a supus obiectului“, d-le Lovinescu, dar unei anumite părți, selectată din obiect — care-i permit lui, și cetitorului imoral, să triumfeze, să se bucure că „gomosul“ a batjocorit fata. Și Turgheniev, și Tolstoi, și Maupassant scriu cu „obiectivitate“ — și ce deosebire, în privința țăranilor, de pildă, cum am arătat mai sus!

Dar de aici nu urmează că artistul se pune anume „să propage“ idei — cum afirmă de patruzeci de ori

al cărui „românism“ constă tocmai în „subiecte“, în zugrăvirea vieții *românești*. Noi credem — am spus-o odată — că orice subiect, trecut printr-un suflet *romănesc*, va da o operă românească. Din profesiile însă de credință ale școlii naționaliste, care a anunțat o „primăvară literară“, reieșea că subiectul românesc, din viața românilor neînstrăinați, ar fi „literatură românească“... Dar să lăsăm pe *Luceafărul* și să abordăm altă chestie. Crede d. Rîmniceanu că un subiect luat din marile probleme ale vieții nu e superior esteticeste unuia luat din chițibușurile vieții? „Subiectul“ situației unui intelectual inadapabil într-o lume de ariviști mărginiți și vulgari (*În tumea dreptății*), ori raporturile dintre răzăși și ciocoi (*Sfaturi vechi*) nu e superior esteticeste unui subiect ca, de pildă, petrecerea la o berărie a unor tineri? Dintre două opere scrise cu un egal talent, una cu un subiect care e în legătură cu soarta omenească și una care tratează un chef între amici, nu vei prefera pe cea dintâi? Este vreo operă care să înfrunte veacurile și care să nu fi avut un „subiect“ mare, adică semnificativ? Căci *personalitatea mare* a artistului nu se poate manifesta decît cu ocazia subiectelor mari, adică a acelor acțiuni care, fie oricît de banale, sînt în legătură cu soarta noastră, cu acele probleme care ni le impune conservarea noastră individuală sau a speciei. În *Faust* subiectul e banal și trivial, dar ce mare însemnătate are pentru noi: e vorba de fericirea omului pe pămînt. Și de ce în pictură nudul omenesc e subiectul cel mai înalt, și nu strugurii și portocalele? Nu pentru că „omul“ e cel mai interesant pentru om? „Nu subiectul, ci felul cum e tratat“, domnule Rîmniceanu? Asta n-are înțeles decît întru cît cineva vrea să spună că, dacă nu e bine tratat, dacă e fără talent tratat, dacă nu e creație, cel mai admirabil subiect n-are nici o valoare... *Aceasta*, da!

d. Rîmniceanu că am susținea noi — d. Lovinescu a priceput, în sfîrșit, pe jumătate că nu *cerem* aceasta —, nu urmează că Turgheniev și-a luat rolul și meseria de propagandist în favoarea țărănilor, ori Maupassant în contra lor. Nu! Așa vedeau pe țaran, *acele* însușiri îi frapau, le rețineau, deci le *alegeau* și apoi le transpuneau în opera lor. Lumea are milioane de aspecte și din ele noi *selectăm* pe acele care ne interesează. Unele ne interesează și din cauza organului perceptiv, altele din cauza sentimentelor noastre. Că pe Turgheniev l-au frapat mai mult *calitățile* țaranului nu e chestie de organ *perceptiv* (de felul ochiului său), că pe Maupassant l-au frapat mai mult *defectele* țaranului, iarăși nu e chestie de organ *perceptiv*. E chestie de sentiment, de concepție asupra vieții, de simpatie și antipatie. Mi-i drag cineva? Văd în el *mai ales* calități. Il urăsc sau îl desprețuiesc? Văd în el mai mult defectele: *nu văd* calitățile. Turgheniev iubea pe țărani și avea ca ideal dezrobirea lor; Maupassant, din înălțimea fineței sale de parizian rafinat, îi desprețuia. De ce unul vedea un fel și altul altfel? Desigur că și din cauza temperamentului lor și, mai ales, din cauza condițiilor sociale în care acești doi scriitori s-au dezvoltat.

„Propagandă“ nu făceau ei, dar operele lor conțineau și manifestau sentimentele lor; aceste sentimente se transpuneau în cetitor și se adăogau la seria de motive determinante ale voinței. În *acest sens* e vorba de arta moralizatoare și demoralizatoare, cum vom vedea mai departe.

O artă de „propagandă“ nici nu concepem că ar putea fi. Doară atîta putem concepe: Un poet liric să ne poruncească: „Fiți buni“, „Fiți miloși“ etc. Un romanțier să pună în gura personajelor sentințe morale! Dar am făcut noi această *cerere*? Dar în criticile noastre, de pildă despre d. Sadoveanu, am cerut așa ceva? L-am judecat din acest punct de vedere? Personajele sale dau sentințe morale?

E ușor a declara pe toate paginile unei reviste că „adversarul“ *cere* „propagandă“, trebuie s-o dovedești, dar mai întîi trebuie să-ți imaginezi măcar în ce ar consta această *cerere*. E drept că d. Lovinescu își imaginează lucrul. După d-sa, îndemnul direct, ca în poezia patrio-

tică, sentințele morale, puse în gura personajelor, ca în Voltaire etc. ar fi morala în artă! Și ne combate, și ne combate!... Și ne va mai combate...

Că „arta“ poate fi „imorală“, d. Rîmniceanu e silit să recunoască, vorbind de arta decadenților (și d. Lovinescu vorbește de fondul pervers, satanic al lui Baudelaire), dar zice că decadenții vreau imoralitatea... Ei or fi voind, n-or fi chiar ei imorali! Or fi ei morali, dar vreau imoralitatea? Și încă ceva: toți decadenții s-a-n-tîmplat să fie teziști, să voiască anume imoralitatea? Nu, *decadentismul* ca concepție estetică este ultima concluzie a „artei pentru artă“, decadenții sînt apărătorii cei mai strașnici ai acestei teorii. Am spus-o de mai multe ori: teoria „artei pentru artă“ e un subterfugiu, la care recurg acei care au interes să nu se caute „omul“ în opera sa. Și tocmai decadenții au mai mult acest interes. Teoria „artei pentru artă“ este oprirea de a cerceta idealul artistului, pentru că atunci se deschide marea problemă a *criticii* vieții, prin ajutorul operei de artă, și toți aceia care n-au interes să se critice societatea sînt partizanii „artei pentru artă“. În toate epocile revoluționare, s-a profesat teoria contrară și toți luptătorii pentru îmbunătățirea socială au profesat teoria contrară, ajungînd chiar la exagerații, la tezism. Și de aceea ne mierăm, dar ne mierăm peste măsură, cînd vedem că *Luceafărul* se face partizanul „artei pentru artă“ care nu există, dar care e platforma în chestii de artă a reacționarismului și a imoralismului¹. Nu cred ca

¹ O nedumerire: *Luceafărul* face mare caz de *caracterul specific românesc* pe care trebuie să-l aibă literatura românească. Dar dacă *Luceafărul* e partizanul concepției „artei pentru artă“, nu crede că susține două lucruri contradictorii? Apoi dacă n-am drept să socot arta decît ca o combinație *impersonală* de imagini, dacă e „nedrept“ s-o judec din alt punct de vedere decît al redării „realității“, al „organului perceptiv“, atunci ce însemnează o literatură cu caracter românesc? Există o așa deosebire între organele perceptive (ochi, ureche etc.) ale popoarelor, încît această deosebire să producă caracterele specifice ale popoarelor? Românul se deosebește de ungur prin „organele sale perceptive“? Și dacă nu *tot sufletul* — care se specializează, nu organele perceptive — apare în literatură, atunci de ce vorbiți de *românism* în literatură? Românismul ochiului, nu al sentimentelor și al concepțiilor asupra lumii? La Fontaine e „francez“ și Creangă „moldovan“ din cauza „ochi-

d. Rîmniceanu să fie un luptător din Ardeal, cu tot stilul său nemțit, care cred că se explică prin traducerea *ad litteram* a notițelor din cărți și de la cursuri.

Sînt două arte cu ajutorul cărora crede d. Rîmniceanu că poate să lupte și mai cu succes decît cu ajutorul celorlalte, împotriva „adversarului“, sînt arhitectura și muzica. Dar tocmai aici — se va vedea — d-sa se încurcă mai rău decît pretutindene.

Ați văzut că în concepția „artei pentru artă“, d. Rîmniceanu se bazează pe „realism“, pe clădirea, în opera de artă, a unei „realități“ cu ajutorul imaginilor. D-sa vorbea, la pictură, de pildă, că a judeca pe un artist în afară de organul său perceptiv (unul vede culorile, altul volumul etc.) e „nedrept“. În literatură cita pe Flaubert, care nu judecă ființele puse în scenă etc. Îl întreb : arhitectură „realistă“, care să dea, prin imagini, „realitatea“, o „realitate“ fără aprecierea artistului, există ? Ce „realitate“ dă arhitectura ? Ce „imagini“ ale lucrurilor din afară combină arhitectul ? În catedrala Sf. Ștefan ce „realitate“ au transpus arhitecții ? Însuși d-sa spune că în Sf. Ștefan vorbește, transpus, arhitectul. Însuși d-sa spune că în Sf. Ștefan vorbește, se exprimă supra-spiritualismul evului mediu. Dar acest supra-spiritualism este o sumă de sentimente și de concepții izvorite dintr-un anumit mod de viață, și Sf. Ștefan nu este decît exprimarea acelor sentimente și concepții. Și de aceea, în arhitectură, ca și în muzică — asemănarea acestor două e cunoscută —, precumpănește sentimentul și concepția asupra „realității“. Dacă într-un roman, într-o statuie, ori într-un tablou, mă interesează și *reproducerea* lumii din afară de *aprecierea* acestei lumi de către artist, în arhitectură și muzică mă interesează aproape numai *aprecierea* : imaginile sînt absolut în slujba

lor“ și a urechilor, a organelor perceptivă *specifice* ? *Luceafărul*, vezi, e *naționalist* și cere literatură *românească* ; dar *Luceafărul*, în d. Rîmniceanu, e reacționar și susține „artă pentru artă“. încă o contradicție a naționalismului reacționar, cum am relevat altă dată contradicția între „naționalism“ și între oroarea de accesul țărănimii în viața politică a țării.

Mai curios e că acum cîteva luni și d. Rîmniceanu vorbea de „primăvara literară“ în *Luceafărul*, de naționalizarea literaturii. În ce constă ea dacă subiectul n-are a face și dacă judeci, pe de altă parte, numai din punct de vedere al „organului perceptiv“ ?

sentimentului și a concepției, *toată* valoarea lor e dată de scop : de exprimarea sentimentului și a concepției.

Dar d. Rîmniceanu mă întreabă : este o arhitectură o muzică imorală ?

Și ca să-mi dovedească că nu există, se pune — cine ar crede-o ?, zic și eu ca ăla — pe terenul tendenționist, părăsindu-și punctul său de vedere, acela al „artei pentru artă“ ; d-sa vrea „să răstoarne“ și-i e indiferent pe ce se sprijină în lupta sa. D-sa zice : „Arhitectura nu poate reda atitudinea unei personalități *decît vag* în expresiunea artistică, domeniul ei îndepărtat de imitarea lumii, și judecarea acesteia din punct de vedere moral sau imoral nu poate să se întrupeze în operă“. Punct. Trecem peste enigma că „domeniul ei îndepărtat de imitarea lumii... nu poate să se întrupeze în operă“ — o considerăm ca un lapsus de sintaxă — și reținem ceea ce are un înțeles : „judecarea acesteia din punct de vedere moral sau imoral nu poate să se întrupeze în operă“, pentru că personalitatea se exprimă *vag*. Și d. Rîmniceanu expune și motivele pentru care în *această* artă nu poate fi o atitudine morală sau imorală : „Nici rapoartele ei cu lumea, nici care e acea lume nu pot fi exteriorizate în arhitectură“, ca în celelalte arte — nu-i așa ? — în care, deoarece acele rapoarte și acea lume pot fi exteriorizate, avem dreptul să căutăm atitudinea morală. Am spus mai sus că d. Rîmniceanu *aci* se pune pe terenul concepției tendenționiste... ¹

¹ D. Rîmniceanu e așa de puțin lămurit asupra concepțiilor pe care le îmbrățișează cu entuziasm, încît nu bagă de samă în ce contradicții amare cade. Vorbind de domul de la Milano, zice : „Domul de la Milan, care ca exprimare artistică lasă întruclivă de dorit, se arată de la început ca impropiu de a fi luat ca pildă într-o comparație *unde se caută a se arăta ceea ce vrea arta în afară de marginile ei*“. Pentru ce ? pentru că : „Greșcala acestui dom e lipsa unității concepțiunii, a unei unități artistice, a expresiunii unei firi anumite“. Și apoi arată cum a tot fost adăogat, prezentînd azi o combinație de caractere deosebite. Foarte bine ! Va să zică, unde e o „concepție, exprimarea unei firi anumite“, se poate face crima de a căuta ce *vrea* arta ? Pentru ce acolo se poate și aci nu ? D. Rîmniceanu nu înțelege *aci* (aiurea da, căci nu e d-sa care vorbește de „supraspiritualismul“ „exprimat“ în Sf. Ștefan ?) că dezarmoniile de care vorbește însemnează o sumă de imagini care nu exprimă un *sentiment* (de pildă „supraspiritualismul“), că aci imaginile, oricît de frumoase, nu-și

Dar acest *vag* al atitudinii nu-l oprește să fie o atitudine. „Atitudinea personalității“ e *vagă*, dar este, și *vagul* n-o oprește să fie *puternică*. Și n-o oprește să fie o eclatantă atitudine. În arhitectură, artistul își exprimă sentimentele și concepțiile produse în el de *lume*, nu prin zugrăvirea lumii care i-a produs sentimentele și concepțiile, ci în mod simbolic, prin altăceva.

Sentimentele și concepțiile, izvorite din traiul mizerabil din evul mediu, nu le exprimă artistul-arhitect prin zugrăvirea acelor mizerii, ci prin proporții matematice și linii, adică, în cuvintele d-lui Rîmniceanu, în arhitectură sînt exprimate „nu rapoartele omului cu lumea, nici acea lume“¹.

Și să facă d. Simionescu din arta care exprimă atitudinea față de lumea — fără să fie acea lume „realitatea“ — un sprijin pentru o teorie (a „artei pentru artă“) care se bazează tocmai pe concepția că în artă se zugrăvește lumea, „realitatea“, și nu atitudinea, este încercarea curajoasă de a face un *tour de force*, mai presus de puterile sale !

Arhitectura imorală ! Nu, desigur, dacă d. Rîmniceanu vrea o clădire pornografică ! Și nu, pentru că, cum a spus d-sa, nu se „imitează lumea“, dar dacă sentimentul de umilire, de frică, de descurajare e un sentiment care determină voința în lupta vieții, atunci arhitectura catedralelor gotice poate fi judecată chiar din punct de vedere strict moral ! Va spune însă cineva că arhitectura gotică înobilează sentimentele, ne face să ni se tempereze orgoliul etc. ? Foarte bine ! Atunci are

îndeplinesc rolul lor de a fi expresia... cui ? nu a lor (imagini pentru imagini), ci a *altor* stări sufletești. D-sa știe că prezidează în actul imaginației asocierea imaginilor ? Știe că prezidează *sentimentul asociat* cu ele ? Și dacă acest dom nu e o asociație de imagini legate de același sentiment (adică „armonice“), atunci el nu exprimă nimic, sînt bucăți de suflet disperate. Acolo însă unde imaginile sînt armonice, pentru că toate s-au asociat pe baza unui sentiment, acolo ele exprimă acel sentiment : și odată ce exprimă acel sentiment, se pune problema *ce* sentiment, se pune problema atitudinii artistului în fața vieții. Dar atunci poate fi vorba, relativ la alte opere de artă, unitare, de acel „în afară de marginile ei“ ? Judecarea sentimentului nu e în „marginile ei“, ale artei ?

¹ Și într-o fișă d. Rîmniceanu afirmă că „nu e nimic inexprimabil într-o artă“ ! ! !

o valoare moralizatoare, în loc de demoralizatoare — lucrul rămîne același : are o valoare morală !

Dacă moralitatea veacului de mijloc este în legătură cu sentimentele dominante atunci și dacă în arhitectura gotică *sînt* acele sentimente, ele trebuie să aibă o valoare și un efect moral !

În muzică, „arta cea mai tendențioasă“, cum am spus în cronica din nr. 2 al *Vieții românești* *, lucrul e și mai clar ! În muzică se redă „realitatea“ ? Unii o susțin ; atunci, tot după d. Rîmniceanu (care *acuma* e pe terenul tendenționist), putem căuta și găsi atitudinea morală față cu realitatea, tot atîta cît și în literatură ori pictură. Nu se redă „realitatea“ (ceea ce cred și eu) ? Atunci, ca și în arhitectură, dar mult mai puternic, se redă numai atitudinea față cu realitatea, răspunsul la realitate — atunci cum se întemeiază d. Rîmniceanu (care cheamă în sprijin „imaginile“, „realismul“, „impersonalitatea“, pe Flaubert etc.) pe muzică pentru a susține „arta pentru artă“ ?

Muzică imorală, mă întrebă d-sa ? Dacă muzica este *expresivă* înseamnă că exprimă — e prea banal acest lucru. Ce exprimă ? Nu realitatea, zice d-sa. Desigur ! Atunci ce ? Sentimente, o spune singur. Și sentimentele se judecă din punct de vedere moral. Ce fel de muzică *expresivă* va fi aceea care nu va *exprima* sentimentele imorale ale unei cocote, într-o operetă ?

D. Rîmniceanu se încurcă, în privința acestor două arte, din o mulțime de pricini. Mai întăi, pentru că, cum am văzut, își schimbă punctul de vedere.¹ Al doilea, pentru că nu înțelege că, dacă nu mi se arată *cauza* sentimentului (realitatea), mi se arată efectul, sentimentul, adică tocmai pe ceea ce ne bazăm noi în teoria noastră.

* Articolul „Morală“ în artă.

¹ A mai pățit-o d. Rîmniceanu cu prilejul pledoariei în favoarea d-lui Sandu-Aldea. După ce ne imputa că judecăm din punct de vedere moral, d. Rîmniceanu găsea că admirația d-lui Aldea pentru Niță Mîndrea este justificată, căci Niță Mîndrea „își făcea datoria, apărîndu-și bunul său împotriva hoților de țărani puturoși“... Apoi de ce te puneai pe tema morală, domnule Rîmniceanu ? De ce catadixei să te scobori la o critică „nedreaptă“, în afară de „redarea impersonală a realității“, în afară de „organul perceptiv“ ? Iar la sfîrșit, într-o perorație bine simțită și susținută, d. Rîmniceanu vorbea de „Cartea d-lui Sandu, cu seninul curat, cu sănătatea înviorătoare, cu aerul românesc“ etc., tot critici „nedrepte“, compromisuri cu critica „în afară de organul perceptiv“...

Al treilea, ca și confracții d-sale, confundă tendința și cu moralizarea ori demoralizarea. Dar arta e, mai întâi, *tendențioasă*, adică exprimă atitudinea afectivă a artistului. Uneori acea atitudine e moralizătoare ori demoralizătoare, alteori nu poate fi judecată din acest punct de vedere.

Sentimentul față de un apus de soare nu poate fi nici moral, nici imoral. Sentimentul față cu suferințele omenești, de pildă, e numai decît moral sau imoral. Bucuria că altul suferă, ori indiferența față cu suferința lui sînt sentimente imorale; mila față cu acea suferință e un sentiment moral. Transpunerea, *incorporarea* acestor sentimente în opera de artă; e o atitudine afectivă față cu lumea și, încă o dată, cînd e vorba de un răsărit de soare, acea afectivitate nu poate fi apreciată din punct de vedere moral, decît într-un chip cu totul indirect.

Dacă Eminescu zugrăvește poetic numai natura melancolică însămnă că el a fost un om melancolic; aceasta e o tendință, e răspunsul său *emoțional* față cu realitatea. Dar să spun că melancolia sa e morală sau imorală n-o pot face, deși, din punct de vedere mai înalt, pot spune că melancolia e negarea energiei în luptă și deci o atitudine deprimantă pentru voință. Dar cînd Eminescu, față cu luptele vieții, își exprimă sentimentul că poți fi un sfînt ori un om pătat de crime, e același lucru — atunci el își exprimă un sentiment, un răspuns față cu „realitatea“, care este imoral.

Până aici am discutat problema *creării operei de artă* din punct de vedere al stărilor sufletești depuse în ea. Am *cerut* ceva sau am *constatat*? N-am cerut nimic, am *constatat* numai. Dar am constatat lucruri pe care nu vrea să le constate d. Rîmniceanu și confracții săi.¹

¹ Ba le constată d. Rîmniceanu, în unele fișe. Acum cîteva luni, în *Luceafărul*, cînd d-sa se îndeletnicea cu acea critică „științifică“ a nuvelor d-lui Sandu-Aldea, d. Rîmniceanu, care apăra tot „arta pentru artă“, vorbea de literatura scandinavă și rusă, îmbibată de morală: „Desigur, însă, că arta care oglindește timpul în care s-a născut va fi îmbibată de morală, dacă în timpul creațiunii sale problemele morale aveau prioritate, influențînd pe tot omul luminat“. Apoi atunci? Și cînd „problemele morale n-au prioritate“ (cînd o fi asta, în ce sezon?),

Așadar, chiar de aci mă deosebesc de d-sa. Însă fiindcă nu cer nimic, fiindcă declar că „artistul nu scrie pentru nimene“, că „el nu se gîndește la un public“, că el trebuie „să creadă“, d. Rîmniceanu zice că pricepe perfect „arta netendenționistă“. Ba n-o pricepe deloc! Netendenționistii nu voiesc să recunoască că artistul, atunci cînd creează, creează cu toată personalitatea lui. Ei susțin, ca d. Rîmniceanu în „fișele“ sale, că artistul este un receptacol de imagini un creator „impersonal“ și alte atentate la psihologia elementară.

Dar fiindcă nu cer nimic artistului, pentru că îl las să spună ce are de spus, după propria-i personalitate, așa cum a rezultat ea din efectele educației asupra eredității, d. Rîmniceanu înțelege că nu-s *tezist*, dar, neputînd ieși, ca și d-nii Lovinescu și Densusianu din greșeala d-sale inveterată că cine nu-i *tezist* e partizan al „artei pentru artă“, neputînd pricepe o a treia concepție, mă declară că sînt, cînd vorbesc de *creație*, „netendenționist“ și apoi sar nemotivat la „morală“ și „poporanism“.

Va vedea d-sa că nu sar deloc „nemotivat“¹.

Dar aceste chestii formează obiectul cu totul altei probleme.

Până aici am studiat cum se produce, din ce se alcătuiește o operă de artă, ce stări sufletești se combină într-o operă de artă. E un capitol de știință naturale: e vorba de producerea unui fenomen.

Ce influență are acest fenomen, opera de artă, asupra societății, asupra cetitorului, e altă chestie.

Cum s-au produs munții din Elveția e o chestie geologică. De ce plac, cui plac e altă chestie — psihologică, estetică, socială, istorică etc.

Viața românească, nr. 7, 1906

în artă nu se manifestă, proporțional cu puterea cu care se pun problemele morale, fie cît de puțin, acele probleme? Dar d. Rîmniceanu nu le vede, cînd nu se manifestă cu prioritate; e chestie de miopie psihică...

¹ Și va vedea și d. Lovinescu, dacă n-a văzut deja, că nu fac nici o „concesie“, că nu ridic „o ultimă cetățuie“. Pentru a se convinge mai bine, i-aș pune la dispoziție lucruri pe care le-am scris acum 10—12 ani, în care susțineam *exact* aceeași concepție ca și azi. Dealtmîntrelea, d. Gherca, și mai de mult, a vorbit tot așa. D. Lovinescu vrea să ne facă numaidecît oameni blînzi și concilianți. Din fericire, ori din nefericire, nu sîntem așa.

II

Spuneam în articolul trecut că, după problema creării operei de artă, ni se pune o alta, cu totul deosebită, și anume problema raportului dintre opera de artă și public.

Pentru a pricepe această a doua problemă, sînt nevoit să rezumez încă o dată — și nu e vina mea, sau poate e vina mea dacă n-am fost destul de clar în alte articole — cele spuse în privința creării operei de artă.

Producțiile spirituale omenesti se împart, cum se știe, în trei genuri mari : știința, arta și oratoria.

Sistemul științelor este sistemul diferitelor noastre *cunoștinți* asupra lumii. Știința ne *explică* lumea creată de Dumnezeu. Și fiindcă nu putem stăpîni, cu mintea, această lume, fără s-o reducem la noțiuni generale și serii de noțiuni, materialul cu care lucrează omul de știință sînt aceste noțiuni, care sînt niște extracte de imagini.

Dar iată altfel de oameni — artiștii — care nu mai *explică* lumea, ci se apucă să *creeze*, după modelul lumii lăsată de Dumnezeu, o altă lume, care adaogă ceva, care prelungesc creațiunea. Pe lîngă cei un miliard și jumătate de oameni în carne și oase, artistul mai creează alți oameni, pe lîngă comisarii înscriși în buget... și în actele stării civile, Caragiale a mai creat unul, pe Nae Ipingescu, despre care vorbim ca despre oricare altul, cu care comparăm pe alții etc. Pe lîngă peisajele lăsate de Dumnezeu, artistul creează altele. Pe lîngă munții din geografie, Eminescu a creat pe cei din *Făt-Frumos din lacrimă*. Iar uneori, cînd artistul redă o persoană reală — Napoleon în *Război și pace* de Tolstoi, de pildă —, el tot creează, creează a doua oară, în al doilea exemplar, acea persoană etc.... Și fiindcă artistul creează *individualități*, el trebuie să utilizeze nu noțiuni care nu corespund la indivizi, ci imagini care, ele, în lumea psihică, tind să fie corespondentele individualităților din lumea reală.

Dacă scopul omului de știință este explicarea lumii, al artistului este crearea unei lumi alătura, dar conform cu lumea reală.

Dar iată al treilea gen, cel oratoric, în care intră discursul propriu-zis, ziaristica, pamfletul etc. Aci e vorba de a *convince* pe alții, de a face pe alții să creadă ceea

ce credem și noi, de a-i face să lucreze așa cum dorim noi.

Dacă o operă științifică e *bună* atunci cînd ea ne arată un raport nou, necunoscut, între lucruri; dacă o operă artistică e *bună* atunci cînd în ea e creată o bucată din viață, un discurs e *bun* atunci cînd a convins.

Oratorul combină idei (din știință) și imagini (din artă) așa încît să convingă. Ideile și imaginile sînt un mijloc în vederea unui scop, care nu e nici explicarea lumii, nici crearea unei lumi, ci *înduplecarea*. Acest al treilea gen s-ar putea zice că e parazită, căci utilizează materialul celorlalte două.

Așadar, și omul de știință și artistul sînt două ființe *soliloce*, care nu se adresează la public, care urmăresc unul adevărul, celălalt creațiunea.

Dacă băgăm bine de samă învinuirile ce ne aduc adversarii noștri, vedem că toate se reduc la aceea că noi am face confuziune între *artă* și *oratorie*, că am cere, adică, artei să convingă publicul la anumite idei ori doctrine. „A face din artă o propagatoare de morală“, cum zic adversarii noștri, este a confunda arta cu oratoria.

Dar această confuziune n-am făcut-o niciodată, ba, lucru curios, de ea s-au făcut vinovați adversarii noștri, d. Densusianu vorbind, de pildă, despre Ibsen, d. Lovinescu vorbind de Demostene, Cicero, d. Delavrancea, ca de niște artiști.

Însă... aici e toată chestia... însă noi susținem că artistul creează cu toată personalitatea lui, că lumea lui de imagini — atît de înmagazinarea ei, cît și la reproducerea ei în opera de artă — este condiționată de sentimentele și concepțiile sale asupra vieții, că ceea ce determină asociațiile sale de imagini sînt sentimentele și concepțiile, că un artist are preferinți, simpatii și antipatii, care se trădează în creațiunea sa. „Dumnezeu a umplut lumea cu ce-a putut“, zice filozofia populară, și artiștii aleg din această lume unii unele mostre, alții altele — și unii își revărsă simpatia asupra cutării părți, alții asupra cutării părți din creațiunea lui Dumnezeu.

Este în tot ce spunem noi vreo „cerere“ de „propagandă“? Concepem noi arta altfel decît ca o creațiune... pentru creațiune?

A venit, credem, vremea ca să fim odată pricepuți. La teoria că artistul are numai imagini, răspundem cu teoria, elementară în psihologie, că artistul, nefiind un aparat fotografic și cinematografic, *răspunde* la imagini; ca și la un artist imagina, element psihic intelectual, este însoțită, ca la orice om, de un element afectiv, apreciator : plăcere ori displăcere, simpatie ori antipatie — și de o judecată asupra ei, adică de o clasificare a ei din punct de vedere al concepțiilor asupra lumii, concepții pe care nu este om să nu le aibă.

Dar dintre *imagini*, pe de o parte, și *concepții* și *sentimente*, pe de alta, acestea din urmă sînt mai subiective, sînt partea mai adîncă și mai intimă a personalității noastre, sînt *expresia, ecoul adaptării noastre la împrejurări*. Constituind subiectivitatea noastră, ele prelucrează, topind și combinînd imaginile, așadar acestea din urmă capătă înțeles de la cele dintăi, ele exprimă, traduc pe cele dintăi. De aceea am spus altă dată că cea mai importantă întrebare pentru mine e : *ce are de spus* artistul ?

Arta este expresia solilocă a sentimentelor și a concepțiilor prin imagini, împrumutînd, cu oarecare schimbări și generalizări, definiția lui John Stuart Mill.

Eminescu își arată sentimentele și concepția despre viață, intrupîndu-le în imagini ale vieții. El își arată admirația pentru trecut zugrăvînd, într-un chip aprobativ și entuziast și alegînd anumite aspecte, viața de pe vremea lui Mircea ori viața cavaleriească de la 1400 ; el își arată concepția despre viața modernă românească zugrăvînd, cu despreț ori dezgust, și alegînd anumite aspecte (acele imagini care să exprime concepția sa), civilizația burgheză introdusă la noi ori dragostea de azi (*Satirele III și IV*) ; el își arată concepția pesimistă asupra vieții în *Împărat și proletar*, ori chiar și-o exprimă de-a dreptul (ce face d. Rîmniceanu cu „realismul“ „impersonal“ ?) în *Glossa* sa.

Dar toate aceste stări sufletești le depune în opera sa, *pentru că le are*, pentru că organizarea nervoasă moștenită și influența împrejurărilor vieții i-au produs acele stări sufletești. El nu le depune *pentru că i le cere cineva*, *nici măcar pentru că și le impune el*, ci pentru că le

are. El n-ar putea să creeze o altfel de operă de artă¹.

Noi pretindem, și credem cu drept cuvânt, că numai această concepție a artei este destul de largă ca să ne explice toate *condițiile* ei. De aici și nedumerirea d-lui Rîmniceanu, căruia i se pare că „sar nemotivat“ de la „arta pentru artă“ la „tendenționism“ și „poporanism“. Teoria „artei pentru artă“ explică greșit crearea operei de artă și nu admite ceea ce există : influența artei din punct de vedere moral ; teoria *tezistă* sau *utilitară* a artei explică și ea greșit crearea operei de artă și conține o influență *oratorică* a artei asupra publicului. Numai teoria „tendenționistă“ a artei poate explica și crearea operei de artă ca un produs *deosebit* al spiritului omenesc și influența ei din punct de vedere moral, ca artă, și nu ca oratorie.

Această „a treia“ teorie nu e o teorie de conciliare ; ea nu stă mai aproape de fiecare din celelalte două decît acele două între ele. Cele două teorii, pe care le respingem, se împacă foarte bine, în ultimele lor concluzii, cum, de mult, a observat d. Gherea foarte bine. După teziști, artistului i s-ar putea cere și impune să facă *cutare* operă de artă. Să cînte azi robia și mîne să o înfiereze. Și aceasta s-ar putea și după concepția d-lui Rîmniceanu, după concepția „artei pentru artă“, căci dacă poetul n-are nici un ideal, dacă e un receptacol de imagini, nimica nu-l împiedică să cînte azi imaginea unor robi chinuiți și mîne imaginea luptei pentru dezrobirea lor. Aceste două concepții stau în același raport ca și teoria morală a liberului arbitru și a fatalismului, ale cărora concluzii sînt neresponsabilitatea și, după cum teoria deterministă, ea este negarea adevărată a celei fataliste, așa și concepția tendenționistă, ea este negarea adevărată a tezismului.

Cuvîntul „tîndintă“ — am mai spus-o —, care stîrnește prea mult ideea de voință conștientă, anumită, de un plan urmărit, este scuza adversarilor noștri. Dar ar fi vremea să priceapă despre ce este vorba. Ca să-i aju-

¹ Și aceasta până la un punct : nu trebuie să se uite presiunea mediului asupra artistului, adaptarea lui, aș zice semi-voluntară, la gustul publicului. Mai pe larg, vezi Taine asupra clasicilor din veacul al XVII-lea *Philosophie de l'Art*, o operă pe care se bazează d. Rîmniceanu.

tăm, am dat mai multe echivalente, mai ales cuvîntul „atitudine“, în înțeles afectiv, adică atitudinea de plăcere ori displăcere față cu viața redată.

Să mai adaog încă o dată că artistul trebuie să creeze cum crede el, din materialul pe care-l are, conform concepției asupra vieții pe care o are, fără să-și adapteze creațiunea la gustul publicului? Dar de cîte ori am spus-o!

Și d. Rîmniceanu nu lasă la o parte nici una din fișele în care a scos fraza în contra *tezismului*: „Artistul nu face știință“, „nu propagă idei“, „nu trebuie să-și subordoneze arta moralei“...

— Dar, de o mie de ori nu! Pentru Dumnezeu, ajunge!

Și mă gîndesc, și mă voi ocupa de ea odată, la psihologia acestor domni. De ce nu înțeleg? Vă aduceți aminte de d. Lovinescu, care combătea pe Taine și pe Gherea, precum că „nu mediul formează talentul“... Auziți, să înveți pe Taine că nu mediul formează talentul, că omul se naște ori nu cu talent! Și s-o spui aceasta la noi, în urma luminoaselor articole ale d-lui Gherea? Curioasă stare sufletească!...

Să revenim. Dacă aș putea să-i cer artistului, cu nădejdea de a căpăta, un suflet mare, din care apoi să creeze o operă înaltă, aș face-o, aș cere; dar știu că aș cere în zădar, știu că chiar o *educație* îndelungată (nu *cerere* ori *sfat*) nu i-ar putea înălța sufletul, dacă ar fi lipsit de predispoziții în acest senz, pentru că am o mediocră încredere în efectele exagerate ale educației, mai mediocră poate decît „adversarii“. Atunci cum aș cere? E mai mai aproape cum aș cere ghețari pe muntele Ceahlău.

Dar dacă pricep că artistul e un soliloc, că-și depune în opera de artă personalitatea sa, așa cum ea a reieșit din ereditate și împrejurări, apoi am dreptul, ca critic, de a judeca această personalitate, de a o analiza și de a mă lămuri în privința raporturilor ei cu publicul cetitor, dar aceasta este altă chestie, cu totul alta, este:

Raportul între opera de artă și societate. În loc de „societate“, să particularizăm, să zicem „cetitor“, gîndindu-ne în special la literatură — pentru ușurința discuției și pentru a nu lărgi problema.

Dacă arta ar da „realitate“ cum este ea, cum va fi fiind ea, atunci raportul ar fi între realitate și cetitor. Arta ar fi prin definiție morală, nu pentru că „întregește“ pe cetitor, ci pentru că „realitatea“ conține în ea învățăminte, pentru că învățămintele morale cele mai adânci le scoatem din „realitate“, din experiența vieții. Corneille, teoretician al „artei pentru artă“, între alte căi permise artistului spre a moraliza, pune și aceasta : „zugrăvirea naivă a realității, așa ca să nu se confunde vițiul cu virtutea“. Dar cine redă „realitatea“ cum este ea? Nimene! Scriitorul, cum am spus, alege elemente din realitate, face o selecție, transfigurând însă acele elemente. Și dacă un scriitor îmi dă vițiul ca virtute, ori ca un fapt divers fără semnificație, atunci mai poate fi vorba de morala izvorită din „zugrăvirea naivă a realității“ ?¹

Va să zică nu voi căuta raportul între „realitate“ (pe care n-o găsesc), ci între artist și cetitor (ori „privitor“, „ascultător“ etc., etc.).

Arta, selectând și transfigurând, e o „critică a vieții“,² cum s-a zis, și e de o importanță capitală cine este acest critic, cum critică el viața, din ce punct de vedere o critică.

Pricepe d. Rîmniceanu pentru ce n-a fost înțeles Eminescu la început? Pentru ce, dacă e adevărat faptul, nu place lui Coșbuc? Pentru că Eminescu privea viața dintr-un alt punct de vedere decât ceilalți: „imaginile lui Eminescu erau foarte expresive pentru starea sa sufletească, nu erau expresive pentru a lor. Când starea sufletească, atât de bine zugrăvită de d. Gherea în *Artiștii proletari culți*, s-a generalizat, Eminescu a ajuns la modă și a făcut școală.

Dacă cineva are, potențial, capacitatea de a simți aceleași sentimente, de a vedea viața tot așa, atunci arta are o mare influență asupra acelu om și devine — și aceasta e o tautologie — o cauză eficientă în determinarea voinței lui.

¹ Vezi și Paul Stapfer : *Questions Esthétiques et Religieuses*.

² Vezi și articolul din... *Luceafărul* despre Ibsen de d. Horia Petra-Petrescu, amintit într-o notă de mai înainte (în articolul precedent).

Că arta poate produce sentimente în cetitor, o recunoaște — contrazicându-se cu „zugrăvirea impersonală a imaginilor“ — și d. Rîmniceanu. Aceste „sentimente“ sînt pentru d-sa un fel de umbră a lui Banco. Și se ferește grozav de ele, face ce poate să le îndepărteze. Și iată cum procedează : d-sa susține că sentimentele provocate în cetitor nu pot fi motive pentru voința lui, n-au adică influență morală, pentru că aceste sentimente „durează numai cît impresiunea estetică“. Ai lăsat cartea din mină, s-au dus ! Să zicem că e așa, deși — ce Dumnezeu ! toți cetim — știm că nu e așa, să zicem că e așa. Ce cîștigă d. Rîmniceanu ? Dar un sentiment o dată avut nu e, ca orice act psihic, o posibilitate mai mult de a-l avea din nou ? Nu lasă o urmă, o predispoziție în suflet ? Și atunci, repetîndu-se același sentiment, nu se predispoze sufletul la asemenea sentiment, nu se creează o serie de motive anumite pentru *acțiuni* ? — Dar nu e cum spune d. Rîmniceanu, pentru că sentimentul e asociat cu imaginile și *până ce nu-mi dispar imaginile, până ce nu uit „cartea“, nu dispăre nici sentimentul*. Și, după ce am uitat „cartea“, atunci, cum spuneam mai sus, a dispărut și sentimentul, dar a lăsat o posibilitate mai mare pentru acel sentiment — voința mea, în viitor, în determinarea ei, se va resimți de efectele acelei „cărți“.

De aici nu urmează că o carte bună mă face bun și una rea rău. *Pe cît* educația are efect, și „cartea“ e un mijloc educativ. Și, desigur, dacă n-am predispoziție pentru anume sentimente, „cartea“ nu-mi va produce nici un efect ; dar dacă am predispoziție, „cartea“ va fi o întărire a unei serii de motive determinate ale voinței mele.

Dar e, iertați-mi expresia, scandalos de banal să insiști asupra unor asemenea chestii. Trebuie să fie cineva un secretar al notițelor sale, pe care nu le poate pricepe și așeza la locul lor, pentru a nu înțelege asemenea lucruri.

Cum, Dickens nu mă face mai bun, *mai fericit* ? Zola nu mă face mai mizantrop ! Eminescu nu mă îndeamnă (și cînd sînt mai *obosit* îmi vine să-l ascult) să „stau deoparte“ ? Goga nu mă îndeamnă să-mi pun

mintea și inima în slujba acelor care „de mult așteaptă o dreaptă sărbătoare“? Goga nu-mi dă, uneori, același impuls ca un marș de Wagner ori Meyerbeer? Eminescu, ca un marș de Chopin? Și câte exemple să mai dau? Apărătorii aceștia ai „artei pentru artă“ te fac să fii mai banal decât te-a lăsat Dumnezeu tatăl!

Dar d. Rîmniceanu — acest om sever, de o severă știință — face o excepție pentru *poezia patriotică* (e făcut ca poezia aceasta „patriotică“ să încurce pe criticii noștri: sînt „naționaliști“, n-au ce face!). Aceasta zice d-sa, duce la acțiune! Pentru ce, domnule Rîmniceanu, numai aceasta? Dar cea „nepatriotică“ nu duce la „inacțiune“ patriotică, deci la o „acțiune“ nepatriotică?

Și dacă opera de artă produce sentimente — care „durează“ fie și cît o cetești —, apoi de ce d. Rîmniceanu se miră că *Yvette* e pentru mine „admirabilă“, dar îmi produce o „durere morală“? ¹ E „admirabilă“, pentru că e scrisă cu talent, pentru că imaginile sînt puternice, pentru că ceea ce a ales autorul e bine, puternic redat. Dar îmi produce o „durere morală“, pentru că autorul, Maupassant, n-a văzut în întîmplarea asta decît satisfacerea instinctului unui „gomos“, și nu catastrofa morală care, din elementele date, în parte, tot de el, rezultă pentru mine. Eu simt mila și dezgustul, dar Maupassant n-o simte, și de aici ciocnire între mine și autor. Și am spus (d. Rîmniceanu nu relevează) că impresia „estetică“ („estetica“ d-voastră) mi se știrbește, pentru că, pe de o parte, faptul îmi solicează mila, pe de alta autorul, prin

¹ Brunetière, una din autoritățile d-lui Rîmniceanu, vorbește de Chénier ca de un mare poet, a cărui operă e o excitație la desfrîinare... Eu însă n-aș cita pe Brunetière (d. Rîmniceanu citează tot ce poate, fără nici o prudență), pentru că acesta merge prea departe — unde nu mergem noi: *subordonează arta moralei*. Cere artistului să nu utilizeze greșit această forță socială, arta. Dealtmîntrelea, Brunetière — citat de d. Rîmniceanu în sprijinul său!! — crede că orice artă are în sine un germene de imoralitate, pentru că se adresează nu la simțuri, ci la plăcerea simțurilor.

Acest articol nu poate lua proporții prea considerabile, de aceea nu voi arăta cum d. Rîmniceanu nu și-a înțeles autorii pe care-i citează. De va trebui, o voi face. În general vorbind, autorii săi n-au chemare în chestia noastră. D-sa citează metafizicieni și esteticieni și — vezi mai departe despre ce este, despre ce trebuie să fie vorba în această discuție.

atitudinea lui, îmi solicițează bucuria — lucru pe care d. Lovinescu trebuia să-l răstoarne înainte de a scrie cu cugetul senin că : „Tendințele ne sînt indiferente sub raportul estetic“. În *Le Port*, un incest, d. Rîmniceanu zice (mă combate !) că mila e provocată de fapt, nu de autor ! Desigur, domnule Rîmniceanu ! Dar aici nu mai vin în contradicție cu autorul : și el e înspăimîntat de fapt. Și în *Yvette* mila îmi e produsă tot de fapt, dar autorul nu mai e cu mine !¹ În *Une partie de campagne*, unde cei doi tineri batjocuresc pe mamă și pe fiica logodită, alătura de tată, soț și de logodnic, faptul îmi produce milă și dezgust, dar autorul, cum s-ar zice trivial, se hlizește și eu nu-l pot urma. Această atitudine a lui Maupassant e un stigmat de degenerare morală, e manifestarea unui om care nu merge în același pas cu omenirea.

În *Fort comme la Mort*, admirabil scrisă, una din operele cele mai artistice, autorul relevează cu duiosie durerile unui om care nu poate să trăiască și cu fiica după ce a trăit cu mama ei ; dar nu relevază, nu alege din multele elemente, și situația teribilă, nedreptatea care se face soțului, și opera este imorală. Toată grija lui Maupassant e pentru pictorul care face adulter și care are tendinți spre incest (și care e așa de „nobil“ și „superior“ !) și nici o grijă pentru „antipaticul“ și „ridicolul“ „cocu“. D. Lovinescu vrea să mă combată dîndu-mi ca exemplu pe acest erou din *Fort comme la Mort*, pe mama din *Pierre et Jean*, tot a lui Maupassant, și pe *Ion Ursu* al lui Sadoveanu. D-sa zice că acești eroi sînt „imorali“,

¹ D. Rîmniceanu crede că pe mine m-ar fi satisfăcut „căința“ gomosului, ori faptul că acesta s-ar fi stăpînit și nu ar fi profitat de „surescitarea“ fetei ! !... D-sa n-are să înțeleagă niciodată -- îndrăznesc să fac această „profeție“ — că alta e subiectul și alta atitudinea față de subiectul. Din această neînțelegere rezultă și faptul că d-sa crede că eu aș voi să surgunesc din literatură zugrăvirea asupritorilor țaranilor. Mai întîi, nu surgunesc nimic : apoi, aplaud la zugrăvirea acestor asupritori, dacă-s redați ca „asupritori“, nu ca... biete victime (vezi *Niță Mîndrea* de d. Sandu-Aldea). Că romancierul și novelistul alege o mărturisește și d. Rîmniceanu, căci d. Rîmniceanu e o colecție de contradicții ! Ce alege, crede d. Rîmniceanu că nu e semnificativ ? O „alegere“ se face dintr-un anumit punct de vedere, ori d. Rîmniceanu crede în liberul-arbitru !...

dar „simpatici“, d-sale. Mai întâi, nu e vorba dacă-i sînt simpatici ori nu d-sale, ci autorului, creatorului lor. Și eu pretind că ei sînt simpatici autorilor lor. Al doilea, d. Lovinescu face o mare confuziune : d-sa crede că în *viață* orice om imoral e antipatic, pe cînd în *artă* orice om, moral sau imoral, e simpatic. Și Iago e simpatic ? Nu-i așa că nu ? Atunci sînt imorali și în artă care ne sînt antipatici și, dacă autorului i-s simpatici, urmează ciocnire între noi și autor ! Acum să revenim la tipurile citate de d. Lovinescu : Bertin din *Fort comme la Mort* e imoral și e răspunzător *el* de imoralitatea sa ; el n-are circumstanțe atenuante. El e un pervers, un egoist, care seduce pe femeia altuia fără nici o muștrare de conștiință. El se complace în situația sa și, cînd e nefericit, e nefericit că nu poate seduce și pe fiica amantei sale. De ar fi putut s-o seducă, o seducea cu bucurie. Că, la urma urmelor, toți sîntem jucăria soartei, e altă vorbă, dar acest lucru ar trebui atunci să scuzeze *orice* crimă ; atunci nimenea n-a fost, nu e și nu va fi vinovat de nimica. Ion Ursu ! E imoral, e bețiv, dar... el e o victimă a soartei, el e un bătut de Dumnezeu, împrejurările vieții în care e aruncat de mizerie îl duc la beție, la imoralitate, are *toate* circumstanțele atenuante, explicătoare de senz de *iertătoare*. De Bertin ne e scîrbă, de Ion Ursu ne e milă. Bertin e un mare stricat, Ion Ursu e un mare nefericit. Sonia, din *Crimă și pedeapsă*, e o prostituată. Se poate o mai mare „imoralitate“ ? Dar cînd știm că ea s-a prostituat pentru a-și hrăni familia sa de mizerabili săraci și bolnavi, atunci, împreună cu Raskolnikov (=Dostoievski), o numim și noi „sfîntă“. Prostituata Sonia e un tip de femeie mai sfîntă decît toate „sfintele“ lui Balzac. Ana Karenina își înșală bărbatul, dar *fatalitatea* care o mîină la acest fapt, care îi va aduce atîta suferință ce se va încheia cu sinuciderea, ne-o face simpatcă. Ea este una din victimele fatalităților sociale. Prin urmare, și lucrul e banal, totul se reduce la gradul de responsabilitate a „imoralului“... Și dacă este așa, simpatia d-lui Lovinescu pentru Bertin nu e o simpatie sănătoasă, pe cînd simpatia sa pentru Ion Ursu e sănătoasă. Și simpatia lui Maupassant pentru Bertin (plus antipatia lui pentru bărbatul „cocu“, care, prin definiție, e „ridicol“) e nėsănătoasă, iar simpatia lui Sadoveanu pentru Ion Ursu e sănătoasă, e morală. Antipatia pen-

tru Ion Ursu ar fi fost imorală, ar fi fost o manifestare ridicolă și aspră de puritanism îngust, primejdios.

Simpatia autorului pentru un tip (cînd d-lui Lovinescu i se întîmplă s-o zărească) îi e indiferentă d-lui Lovinescu! Domnia-sa declară că îi e indiferent dacă Aristofan face „crima“ de a ponegri pe Socrate în *Nourii* — bucată, zice d. Lovinescu, care nu va fi contribuit puțin la condamnarea lui Socrate —, bucată, zice d. Lovinescu, „frumoasă, adevărată operă de artă“ și „tendenționistă“ (ceea ce în mintea d-sale este egal cu tezăstă). O bucată „tendenționistă“ și „adevărată operă de artă“ îmi pare că e o contribuție pe terenul d-lui Lovinescu — dar să lăsăm asta... Va să zică, tendința „criminală“ a lui Aristofan îi e indiferentă d-lui Lovinescu în aprecierea comediei lui Aristofan. Se poate! Dacă adulterul și tendința spre incest a lui Bertin i-s indiferente, de ce nu i-ar fi și tendința „criminală“ a lui Aristofan? Dar îl voi întreba pe d. Lovinescu: *dacă* d-sa ar fi trăit în Atena pe vremea lui Socrate și i-ar fi fost scumpe ideile lui Socrate, *i-ar fi fost indiferentă tendința din „Nourii“*? În aprecierea *Nourilor* nu ar fi jucat rol idealului său, opus idealului lui Aristofan? Și nu înțelege d. Lovinescu că ceea ce-l face acuma să-i fie „indiferentă“ tendința „criminală“ a lui Aristofan este lipsa noastră de interes pentru lupte petrecute acum 2000 de ani? Să-și inchipuiască d. Lovinescu că ar profesa acuma filozofia socratică, că ar lupta pentru acel ideal: i-ar fi indiferentă acea tendință „criminală“? — măcar că *Nourii* n-ar mai fi o primejdie acuma...

Dar deja simt că devin nepoliticos cu d. Rimniceanu: l-am părăsit prea mult. Să ne întoarcem la d-sa.

Ca să vedeți cum d. Rimniceanu nu înțelege lucrurile, voi aminti că d-sa mă întreabă dacă, pe lângă altele, *La Maison Tellier* e condamnabilă din punct de vedere moral. Nu e condamnabilă! E una din operele cele mai morale, căci desprețul de oameni, tendința de a-i terfeli, aci *s-a aplicat asupra* unei categorii de oameni, asupra unor fapte care *meritau* acest despreț, și acea terfelire (cu oarecare rezerve relative la câteva scene de la țară, cînd „pensionarele“ sînt la fratele „patroanei“ —

scene prea crude). Aci, s-a întimplat ca desfrinarea să fie neestetică, să aibă aerul grotesc, de aceea Maupassant e în tonul just. Maupassant ajunsese la aceea stare psihică, așa de comună azi în lumea *obosiților rafinați*, când faptele nu mai au decît aspect și valoare estetică. Nu mai e moral și imoral, ci estetic și neestetic. (Nu e vorba de artă, ci de judecarea faptelor în domeniul vieții reale.) Starea aceasta sufletească a redat-o admirabil Sienkiewicz în cuvintele prin care Petronius vestește pe Nerone că se sinucide : „*È în viață ceva ce nu mai pot suferi. O, rogu-te, nu crede că mă înspăimîntă că ți-ai omorît mama, soția, fratele, că ai dat foc Romei...* Dar încă ani întregi să-mi chinuiesc urechile cu cîntecele tale ; să văd *pîntecele tău domițian*, pe picioare *subțiri*, cum saltă în dans... iată ce întrece puterile mele“... Faptele imorale nu-i „întrec puterile“, ci „picioarele subțiri“ și „pîntecele domițian“... Tot Sienkiewicz, în *Fără dogmă*, zugrăvește starea aceasta sufletească la un contemporan.

Această stare psihică a avut-o și *obositul* Maupassant — el care cerea, plictisit, să se schimbe decorul universului, el care rîdea de uriciunea și putoarea ome-nească ! — și această stare se tot întărea la dînsul, până ce a ajuns la o complectă mizantropie, la considerarea vieții ca o luptă între bestii conduse numai de instinct, mai ales de cel sexual, și de o frică, cea de moarte. Lipsa de idealism e fatal să ducă la concepția că viața nu mai are nimic bun decît plăcerea fizică, și anume cea mai puternică, cea sexuală. Și cine pune tot prețul pe simțuri se teme grozav de moarte. În unele nuvele îl îndurerează și imoralitatea, e drept, nu numai neestetică. Acest mare scriitor a fost și un mare nefericit, o mare contradicție ; în sufletul său s-a dat o mare luptă între considerarea lumii din punct de vedere moral și între părăsirea acestei considerații. Acel care a scris *Une vie* nu era acel care a scris *Une partie de campagne*. Și cine n-a simțit uneori oboseala vieții, starea aceea cînd nu te mai impresionează rău răul, ci numai *grotescul* ? Cînd nu mai ești sensibil durerii, ci aspectului uricios și, dacă este, murdar al durerii ?

Marele obosit Nietzsche a simțit acestea toate — și a creat un sistem filozofic.

Până aci am presupus un cetitor cu o morală rigidă, puternică ; am admis că *Yvette* produce o durere morală și deci o știrbire a impresiei estetice. Va să zică *Yvette* nu demoralizează pe cetitorul moral, ci îi dă o impresie estetică contradictorie. Dar ia să presupunem un cetitor ușuratic, adică un om dintre aceia față cu care se poate pune fără multă discuție problema influențelor morale, căci pentru omul definitiv moral nu poate fi vorba de primejdia de a deveni imoral, nu numai prin artă, dar prin nici o altă influență : orice atentat la moralitatea unui om format complect moralicește n-are nici un efect. Să presupunem așadar unul din acei oameni pe care mediul îi poate demoraliza. Atunci *Yvette*, ori *Une partie de campagne* nu-i va produce o impresie contradictorie, ci el va face haz, va triumfa împreună cu eroul și cu autorul, *se va demoraliza !*

— Va să zică, *cereți* artistului să fie moral ?

— Nu cerem, dar ne pare rău când nu e. Nu cerem Ceahlăului ghețari, dar ne pare rău că n-are !

Arta e un *produs* al activității sufletești, un produs natural, în studiul căruia întrebuițăm metodele științelor naturale. Acest produs are un raport cu noi, ne produce anumite impresii ; cum e produsul așa și impresia. Desfacem produsul în elementele sale, când îl studiem în sine. Cercetăm ce importanță au acele elemente în producerea impresiei noastre, când studiem acel produs față cu noi.

În această discuție am vorbit de „artă“, parcă ar fi una singură, un *produs* de un singur fel. Dar nu e așa : E o mare deosebire, de pildă, între muzică și poezia lirică, pentru că în cea dintâi, prin sunete, ni se dau sentimente, în cea de-a doua, prin imagini, ni se dau și sentimente și cauzele lor (aspectul naturii, Dumnezeu, farmecele iubitei etc.). E o deosebire apoi între poezia lirică sau subiectivă și cea obiectivă ; în aceasta din urmă ni se dau mai mult, și mai cu samă, cauzele sentimentelor, — așa că un Flaubert își putea permite să declare, fără a stîrni rîsul, că el nu-și exprimă sentimentele și opinia sa asupra personajelor și întâmplărilor. Va să zică, dacă am face un studiu *complect*, ar trebui să

luăm, atît în analiza produsului, cit și în cercetarea raportului lui cu publicul, ar trebui să luăm artele pe rînd, iar în literatură, genurile aparte, cel puțin genul subiectiv și cel obiectiv, deosebite.

Ar fi curios atunci de văzut cum se poate îndrăzni măcar a se aplica teoria „impersonalității“ la poezia lirică. Aș voi s-o văd aplicată la *satiră*, la satirele lui Eminescu, de pildă. Să mi se dovedească „absența artistului ca judecător moral“ ! Ori acestea nu sînt „artă“ ? Și dacă în roman, de pildă, atitudinea artistului față cu faptele nu e așa de eclatantă, însemnă că nu e ?

Ați văzut că d. Rîmniceanu confundă problema creației operei de artă cu cea a raportului între ea și public — de aici sofismele, jonglerile și trecerile... *mele* „nemotivate“.

D-sa mai face și alte confuziuni, dar mai ales una, care explică multe, majoritatea greșelilor sale : este confuziunea, pe de o parte, a „criticii“ cu „știința“ și, pe de altă parte, a „criticii“ cu „estetica“.

Și acum trecem la această altă problemă :

Problema criticii operei de artă. „Critica e știință“, zice d. Rîmniceanu. D-sa face o confuzie între noțiunea „critică-știință“ și noțiunea „critică științifică“. E drept că orice critic din lume, Taine, Sainte-Beuve etc., s-au folosit, în critica lor, de o mulțime de științe : estetica, psihologia, morala, istoria politică, socială, economică, literară, biologia etc. De aceea critica este „științifică“ — altmintrelea ar fi o înșirare de impresii. D. Gherea, într-o conferință recentă, a arătat perfect cum socialismul, ca și medicina, de pildă, nu sînt „științe“, ci sînt „științifice“, pentru că se bazează pe științe. Același lucru și despre critică : ea poate fi științifică, dar nu o știință. Aș dori să-mi arate d. Rîmniceanu care este obiectul „științei“-critică și care este sistemul de cunoștinți al acestei științe. Aș mai dori să-mi fixeze locul, în orice clasificare a științelor vrea, a acestei „științe“. Și aci, a doua confuziune : pentru d-sa criticul se ocupă cu „frumosul“, cu legile producerii frumosului, cu „structura impresiei estetice“ etc. Luați pe orice critic, iarăși pe Taine sau Sainte-Beuve, și spuneți dacă *numai* cu aceasta s-au ocupat ei. Critica, cum o con-

cepe d. Rîmniceanu, e „estetica“¹. Dacă confundă pe criticul literar cu „esteticianul“, în adevăr, are dreptate să spună că nu e de competența criticului a vorbi de morala în artă și de a se pune din punct de vedere al unui ideal. Desigur, din punct de vedere estetic, nu poți vorbi decît de frumos, de „formă“. Și, dacă critica este o noțiune identică cu estetica, atunci e firesc ca ea să fie o știință, sau, mai just, un început de știință. Dar dacă critica este o îndeletnicire care utilizează, combinîndu-le, rezultatele altor științi, fără a fi o „știință“, atunci d. Rîmniceanu n-are dreptate.

Critica nu se ocupă *numai* cu „forma“ operei de artă, ea se ocupă și cu legătura între artist și rasa sa (o spune și d. Rîmniceanu), și naționalitatea sa (o spune și d. Rîmniceanu), și concepția epocii sale (o spune și d. Rîmniceanu), și mediul natural, social, moral etc. Apoi influența operei asupra societății etc., etc. — lucruri, toate, cu care nu se ocupă estetica și pentru care criticul trebuie să posedeze multe alte științe, morala, sociologia etc., care nu pot fi aplicate fără un *ideal*, așa încît criticul nu poate „critica“ fără un ideal asupra vieții, cum îi recomandă d. Rîmniceanu, confundîndu-l cu esteticianul (care, da, n-are nevoie de ideal asupra vieții, căci face știință naturală).

Va să zică critica nu-i știință, e „științifică“ și încă ceva : criticul nu poate, n-are drept să nu aibă un ideal asupra vieții.

Dar chiar d. Rîmniceanu cere criticului să „vibreze“ cu artistul, pentru a-l pricepe. Apoi dacă artistul, cum am dovedit, își pune idealurile în opera de artă, ce însemnă „a vibra“ cu opera lui ? Nu-i așa că însemnă a vibra cu toată *opera* lui, și cu idealurile din opera lui ? Nu-i așa că se pune, pentru critic, și *problema idealului* ? Și atunci cum să-și lase criticul la o parte idealurile sale, cum să nu judece criticul și din punct de vedere al idealului său ?

¹ D. Rîmniceanu face întâi — pentru ce ? — istoria esteticei. Apoi declară că această estetică este metafizică și îi preferă pe cea științifică, pe care o definește. După aceea spune că critica nu e estetică, dar acum, din nou, „estetică“, pentru d-sa, e cea metafizică ; d-sa definește acum critica, cum definenise mai înainte estetica științifică. Pentru a vă convinge, citiți paginile 221, 222 și 226 din *Luceafărul*.

Dacă opera de artă are o semnificație *morală* și *socială* și dacă *etica* și *sociologia*, în aplicațiile lor la viața omenească, nu pot fi concepute ca tratate ori studiate fără un ideal, atunci cum să nu-l aibă criticul?

Dacă d. Rîmniceanu n-ar fi confundat critica cu estetica, n-ar fi ajuns la asemenea curioase teorii. Dacă n-ar fi crezut-o o „știință“, iar n-ar fi ajuns la asemenea teorii. Cînd criticul se ocupă cu o anumită problemă, *forma* operei de artă, *talentul* artistului, face estetică, nu trebuie să amestece idealurile sale asupra vieții. În celelalte cercetări ale sale, criticul „face“ și alte științe și trebuie să se pună din punct de vedere al unui ideal.

Și dacă esteticianii au făcut „știință naturală“, criticii, *toți*, s-au pus și din punct de vedere al idealului¹. Cum vei înțelege idealul lui Eminescu ori Goga, fără a te pune pe terenul idealului lui? Și dacă voi pricepe idealul lui Eminescu și-l voi găsi *condamnabil*, am să tac de dragul „artei pentru artă“? Ca *estetician*, voi „admira“ talentul (cum a făcut d. Gherea), ca *critic*, voi studia opera lui Eminescu și din alte puncte de vedere și voi face rezerve în privința idealului (cum a făcut d. Gherea), apoi voi cerceta cauzele idealului lui Eminescu, influența sa etc., întrebări care nu-s de domeniul „esteticei“. Ba, mai mult, ca critic, pot nici să nu studiez opera din punct de vedere estetic. Așa, d. Șărcăleanu, în *Cîntarea pătimirii noastre*, a studiat pe Goga din punct de vedere al idealului mai cu samă. Dar este o chestie : cînd studiezi, cum a făcut d. Șărcăleanu, idealul unui scriitor, asta însemnează că *prealabil* ai admis valoarea *estetică* a operei ; altmintrelea, despre o operă care nu e de artă nu se poate discuta nimic : ea nu există ! Cel mult poți vorbi de intențiile *omului*, dar niciodată de semnificația operei, pentru că „operă“ nu există.

¹ E plină de învățăminte aventura d-lui O. Densusianu, intransigentul partizan al „artei pentru artă“, întîmplată cu ocazia lui Ibsen. În „Revista revistelor“ din nr. 5 al V.r., am rezumat un articol al d-lui Densusianu despre Ibsen, în care se vorbea de ce *a vrut*, ce *a urmărit* Ibsen prin opera sa, vorbind ca un pur tezist, concepînd pe Ibsen, în adevăr, ca pe un „propagandist de idei...“ Vezi, în privința asta, și „Cronica literară“ din nr. 6 al V.r. [E vorba de articolul *Artiștii luptători*.]

D. Rîmniceanu și-a întins fișele din tratatele de estetică și în alte domenii : de aici confuziunile sale.

Dar d. Rîmniceanu va rămînea așa întotdeauna, pentru că dacă ar admite că criticul trebuie să se pună din punctul de vedere al unui ideal, atunci, cum am mai spus, neîndrăznind să apere idealuri imorale, sau, mai ales, reacționare, ar trebui să apere idealuri umanitare și în d-sa este o repugnanță innăscută și instinctivă împotriva acelor idealuri. Întotdeauna reacționarii au luptat împotriva „idealurilor“ în artă, prin „idealuri“ înțelegînd pe cele generoase. Cînd a apărut Shelley, societatea fashionabilă engleză a strigat că se pervertește arta prin introducerea lucrurilor străine de ea ! În contra lui Oscar Wilde, idealist al egoismului feroce și deci un apărător al „artei pentru artă“, aceeași societate engleză n-a strigat, l-a socotit ca „rege al vieții“ (*King of life*). Și un critic care ar fi relevat idealurile egoiste și imorale ale lui Wilde ar fi fost taxat de atentator la „frumos“, la „artă...“ Criticii lui Shelley însă, acei care i-au condamnat tendințele, n-au fost taxați așa. Era în interesul fashionabilității, atunci, a se cerceta și condamna idealul artistului !...

Criticul, zice d. Rîmniceanu, n-are drept să nu-i placă o operă de artă, dacă e scrisă cu talent, n-are drept să caute în opera de artă altăceva decît puterea talentului. „Cetitorul“ însă, zice d-sa, are acest drept. E multă, multă confuziune a lucrurilor în această afirmare a d-lui Rîmniceanu. În concepția asta se vădese toate greșelile d-sale de care am vorbit până acuma. Este o deosebire între cetitor și critic, dar e alta și din alte pricini. Un „cetitor“, dacă nu se-mpacă, dacă mai ales îi repugnă tendința scriitorului, aruncă cartea, *nu-i place deloc*. Dar să luăm lucrurile sistematic. Un poet subiectiv, plin de *sentimentalitatea lui, de atitudinea lui*, e cel din urmă care să poată pricepe pe alt poet; cu altă sentimentalitate, cu altă atitudine. Aceasta au susținut-o la noi d-nii Maiorescu și Philippide. Un „cetitor“ obișnuit, avînd o *personalitate* mai puțin definită, mai puțin tranșantă, e deja mai comprehensiv, se poate pune și în alte atitudini decît a sa, dar până la un punct. Un „cetitor“ obișnuit, dacă e sănătos moralicește, nu se va *mai* putea pune în atitudinea lui Baudelaire : atunci îi va scăpa și *frumuseța, talentul* lui Baudelaire. Un critic însă este mai

comprehensiv decât un cetitor : se poate *transpune* în orice atitudine și deci poate pricepe *frumosul* izvorit din orice atitudine. Cel mai mare critic, acela care a creat genul, Sainte-Beuve, a și definit mai bine decât oricine psihologia criticului, vorbind de Diderot : „El [Diderot] avea în cel mai înalt grad acea facultate de semi-meta-morfoză, care e îndeletnicirea și triumful criticii și care constă în a te pune în locul autorului și, din punctul de vedere al subiectului pe care-l examinezi, în a ceti orice scriere *conform cu spiritul care a dictat-o*. El excela a lua pentru câțiva timp și cu voie acest spirit al altuia, a se inspira de el și adesea, mai bine decât acel altul, a se încălzi de acel spirit nu numai intelectualicește, ci și sentimentalicește.“ (*Causeries du Lundi*, III, 301.) Iar Brandès, alt critic mare, caracterizînd, la rîndul său, pe Sainte-Beuve, pe care-l numește părintele criticii științifice moderne, zice : „Înșușirea particulară a spiritului său era posibilitatea lui de a pricepe și interpreta un extraordinar număr de alte spirite“ (*Main Currents*, în *XIX Century Literature*, V, 308). Aceasta este *comprehensiunea* criticului. A scoate însă de aici că atitudinea aceea, în care mă transpun, nu o pot judeca din punct de vedere moral este a nu pricepe lucrurile. Fiindcă a fost deja vorba de Baudelaire și de Sainte-Beuve, voi aminti părerea acestui critic asupra poetului „diabolic“ (în „scrisoarea“ tipărită în *Fleurs du Mal*) : Sainte-Beuve îi recunoaște *talentul*, dar face multe rezerve asupra *atitudinii* lui Baudelaire. Dacă prin *comprehensiune* mă pot pune în simțirea ce o are un criminal cînd ucide din pasiune, urmează că o am și eu ? Urmează că o aprob ? Înțeleg ce s-a petrecut în el, pot trăi, în imaginație, sentimentul lui, dar îl dezaprob. Aceasta este deosebirea, cantitativă, nu calitativă, între cetitor și critic. De la poetul subiectiv până la criticul cel mai *comprehensiv*, de la *incomprehensiune* până la marele grad de *comprehensiune* este o varietate infinită de nuanțe și atîta tot.

„Criticul să-și lase la o parte idealurile !“ Inchipuiește-ți, domnule Rîmniceanu, că ai fi critic, inchipuiește-ți că ai fi fost critic în Rusia cînd se agita problema dezrobirii țărănilor. Inchipuiește-ți, fă această sfortare *extraordinară*, că ai fi fost unul dintre partizanii dezrobirii și că ai fi avut să critici doi scriitori : pe Tur-

gheniev, care *idealiza* (transfigurînd) pe țărani, și pe un Maupassant rus, care *ridiculiza* (transfigurînd) pe țărani. După ce ai fi constatat marea talent al amîndurora, puternicul „realism“ al amîndurora, după ce ai fi spus că Rusia trebuie să se mîndrească cu asemenea artiști, nu ai fi vorbit de chipul antagonic în care acei doi scriitori *privesc* țărăimea rusă? Ai fi tăcut asupra acestui arhi-important caracter al operei lor literare? Și, dacă n-ai fi tăcut — că n-o puteai face — și ai fi relevat „tendințele“ lor, d-ta, apărător al dezrobirii, n-ai fi relevat atitudinea nedreaptă, egoistă, antisocială, *primejdioasă* (căci paserile de noapte ar fi utilizat-o) a Maupassant-ului rus? Și ai fi încetat să fii „critic“? Dacă judecai numai *puterea* de expresie, „arta“, frumosul“, „imaginile“, făceai *estetică*, estetică aplicată la literatură, nu *critică literară*.

Auzi, Turgheniev a avut o așa de mare influență asupra spiritului public în chestia dezrobirii țărănilor, încît universitatea din Oxford a putut să-i dea titlul de doctor în drept onorific, pentru *partea ce a luat la dezrobirea țărănilor*, și criticul să ignoreze această influență, să nu vorbească de ea, să-și ascundă această problemă literară: influența scriitorului asupra publicului! Să nu aprecieze criticul atitudinea morală a autorului, cu toate că ea *există*; să nu vorbească criticul de influența operei de artă asupra sentimentelor publicului, cu toate că influența asta *există*¹.

¹ În pledoaria sa în favoarea d-lui Sandu-Aldea, d. Rîmniceanu cita ca bucăți de „artă pentru artă“ scrierile lui Gorki. Dar iată ce spune Gorki, într-o bucată din a sa *În închisoare*: „Zugrăvind aceste mizerii, aceste agonii, nu mă gîndesc decît să sfîrnesc în alții sentimente de milă omenеști, mă încerc să înduioșez inimi adesea, vai, seci și închise...“ Și cînd autorul însuși e conștient de valoarea moralizatoare a operei sale, eu, de frica d-lui Rîmniceanu & Co., am să tac asupra acestui lucru?!

Vorbînd de Cehov, pe care l-a cunoscut de aproape, Gorki, după ce relevază marea *obiectivitate* („realismul“ impersonal) a marelui scriitor rus, unul dintre cei mai obiectivi — Maupassant al Rusiei, cum a fost numit cu drept cuvînt —, îl caracterizează, *din punct de vedere al tendinților*, astfel (regret că nu pot cita decît fragmentar): „În fiecare din paginile lui Cehov, aud suspinul adînc al unei inimi în adevăr omenеști, suspinul deznădăjduit al milei pentru ființele care, în loc să fie conștiente de demnitatea lor personală, sînt prada forței

Să considere criticul pe artist ca un aparat de plăci fotografice ori cinematografice ; pe cetitor, ca un alt aparat care fotografiază ori cinematografiază la rîndul său fotografiile ori cinematografiile scoase de artist !

Nu e sentiment în opera de artă, nu e concepție, nu e ideal, nu vorbește un om întreg, un suflet complex și complicat, vorbește un colector de imagini, o ființă trunchiată, o ființă cu o psihologie curioasă, la care imaginea n-are reacție, n-are *răspunsul întregii individualități!*...

Și, în privința criticii, criticul nu e un om complex, un om care cunoaște viața întreagă, cu toate înțelesurile ei, cu toată *filozofia* ei, pe care s-o caute în opera de artă ; e un estropiat, un amator de decalcomanii, un imbecil care compară culori, volume și linii și care dincolo de acestea nu mai vede nimic !

Criticului îi cere d. Rîmniceanu să judece pe artist numai din punct de vedere al „organului *perceptiv*“. Care critic a judecat așa ? D. Rîmniceanu nu are chemarea să dea o nouă îndrumare criticii. Că are aerul s-o îndrumeze pe alte căi ar dovedi și faptul că d-sa dezaproabă pe criticii care scriu „inspirat“, căci „critica ar fi parazitara prin imitare“. Dar atunci *toți* criticii sînt condamnați. D-sa aici iar e victima confuziei între critică, știință și estetică. D-sa nu știe că critica este și o *artă*, în senz că ea *reconstituiește personalitatea artistului*, fapt recunoscut și exprimat de Sainte-Beuve — vezi citația de mai sus din acest scriitor : „a te inspira de spiritul artistului, a te încălzi de el“ este... „critica parazitara prin imitație“ a d-lui Rîmniceanu. Această parte *artistică* a criticii, critica-artă, deși științifică, n-o poate pricepe d. Rîmniceanu, care crede în o critică-„știință“. Dacă ar fi „știință“, desigur n-ar putea fi și artă. Că critica este și o artă, a spus-o de mult Sainte-Beuve. Și

grosolane și trăiesc ca niște pești...“ „Banalitatea, iată care a fost dușmana sa. Toată viața a luptat împotriva ei : el a ridiculizat-o cu pana sa mușcătoare și *impasibilă*“ (d-le Rîmniceanu !...) „El a examinat pe sărmanii săi compatrioți și, cu un zîmbet întristat, cu un ton de reproș delicat, dar adînc, cu o deznădejde nesfîrșită pe față și în inimă, el le-a spus în frumoase cuvinte și fără fățarnicie :

— Trăiți foarte urît, domnilor ! E rușinos a trăi astfel...“

Acesta este *înțelesul* operei unui scriitor decît care n-a fost altul mai „realist“ și mai „impersonal“.

însuși el, în a sa *Histoire du Port-Royal*, evocă personajele ca un adevărat romancier. Și gîndească-se oricine la Taine, la chipul lui de a scrie, de a evoca viața, ca un adevărat artist, prin acel stil plin de imagini, care ar face forța și onoarea oricărui scriitor de romane ori nuvele.

Așadar, critica, rămînînd științifică, are dreptul și datoria mai întăi de a judeca din punctul de vedere al unui anumit ideal, și al doilea, de a fi și a rămînea o artă.

D. Rîmniceanu n-are dreptul de a da o nouă îndrumare criticii, d-sa trebuie să se mărginească a *constata ce este critica* și aceasta o poate face studiînd pe critici. Încă o dată, care critic a judecat operele artiștilor numai din punct de vedere al „organului perceptiv“? *Cel mai obiectiv critic*, acela care a voit să facă din critică un studiu de științe naturale, Taine, *așa a judecat pictura?* (Pictura, nu mai vorbesc de literatură!) A studiat pictura numai din punct de vedere al „organului perceptiv“? Dar nu e Taine acela care a declarat că înălțimea, *valoarea* operei de artă atîrnă de „*gradul de binefacere al caracterului*“? „Toate celelalte fiind egale, opera care exprimă un caracter binefăcător e superioară aceleia care exprimă un caracter răufăcător“, zice el, și continuă arătînd că din două opere de *același talent de execuțiune*, aceea care va zugrăvi un erou e superioară celei care va zugrăvi un ticălos (*Philosophie de l Art*, II, 335).

Iată că criticul cel mai „științific“, cel mai obiectiv nu judecă *numai* din punct de vedere al organului perceptiv. Judecă și „în afară“ de acest organ, judecă, cum ar zice d. Rîmniceanu, „nedrept“. Trebuie să judeci „nedrept“ pentru ca să declari pe Michelangelo superior cutărui zugrăvitor *perfect* de struguri și portocale, ori cutărui cioplitor *perfect* de monumente funebre! Dacă judeci numai din punct de vedere al „organului perceptiv“, de ce acesta din urmă n-ar fi cît, ori mai mare decît Michelangelo? ¹

¹ Există cineva care a spus despre Michelangelo, *artistul*, că avea „sufletul unui pusnic, unui meditativ, unui răzbunător, un suflet furios și generos, rătăcit într-o lume moleșită și coruptă... incapabil de a se încovoia și supune, refugiat cu totul în arta sa, *prin care*, în tăcerea sclăviei, marea-i inimă și deznadejdea sa vorbeau încă... Iată sentimentul care i-a revelat

Dar parcă d. Rîmniceanu nu judecă „nedrept“ ? Parcă e consecvent în fișele sale ! Vorbind de Rubens, îl apără că n-a fost pornograf ci... a fost altă ceva : a avut o mare și nobilă filozofie asupra vieții ! De unde știi d-ta aceasta ? De ce o spui ? Nu vezi că judeci „nedrept“, „în afară“ de faimosul organ perceptiv“ ?

Pentru cine nu judecă decît din punct de vedere al aceluia organ, nu poate fi artă „pornografică“. Un act de perversitate sexuală, din acele de care vorbește Leo Taxil ori Kraft Ebing, dacă e zugrăvit perfect, dacă e văzut și redat perfect, nu poate fi, după concepția „organului perceptiv“, decît o mare operă, și deloc o operă „pornografică“ ! „Pornografia“ e o noțiune care implică o judecată „nedreaptă“, „în afară“ de „organul perceptiv“ !...

D. Rîmniceanu spune că „pornografia“ e o imoralitate *voită* (ca și arta decadentă : d-sa scapă foarte comod din încurcături !) Dar de unde o știi ? Dacă-ți mulțumește „organul perceptiv“, de unde o știi ? Pentru ce îți pui întrebarea „nedreaptă“ despre ce „a voit“ pictorul ?

Și, curios, nici un pictor pornograf nu e imoral, ei vreau să fie imorali ! nu-și exprimă personalitatea lor, ci se pun anume să dovedească că au o personalitate imorală !...

Dacă Maupassant zugrăvea (în loc să scrie) *Une partie de campagne*, d. Rîmniceanu l-ar fi tratat atunci de imoral, de pornograf, de om care vrea anume imoralitatea ! Dacă a scris (în loc să zugrăvească) e „impersonal“, e „realist“, e „artă pentru artă“ !

asemenea forme ; pentru a-l exprima, a schimbat el proporțiile ordinare etc., etc.“. Nu-i așa că e o judecată „nedreaptă“, „în afară de organul perceptiv“ ? Același critic „nedrept“ face o altă nedreptate : vorbind de Rubens, arată cum a schimbat proporțiile, a disproporționat, pentru a-și exprima un sentiment, un sentiment comun cu contemporanii săi, izvorit din o evoluție istorică... Iar vorbind de Rembrandt, criticul „nedrept“ (fără cultură adică, — știți, „om cult“ e o noțiune identică cu, și numai cu d. Rîmniceanu) zice : „El a simțit mila etc...“ Toate aceste atitudini morale, toate aceste aprecieri „în afară de organul perceptiv“, toate aceste „nedreptăți“ de om incult le face Taine, în *Philosophie de l'Art*, criticul cel mai obiectiv, cel mai științific, cel mai „naturalist“, pe care-l citează și... d. Rîmniceanu în sprijinul său !...

Dacă d. Rîmniceanu ar fi consecvent în fișele sale, ar trebui să declare că nu există artă „pornografică“, că a vorbi de pornografie e a judeca „în afară de marginile artei“. Catulle Mendès și Armand Silvestre au nuvele scrise cu mai mult talent decît d. Sandu-Aldea, clientul d-lui Rîmniceanu. Pentru ce nuvelele acestuia din urmă sînt „artă“ și ale celor dintâi nu-s „artă“? Știți pentru ce? Pentru că d. Rîmniceanu subordonează arta moralei!! Pentru că nu vede talentul lui Armand Silvestre *din cauza atitudinii morale a lui Armand Silvestre!* Pentru că d. Rîmniceanu e un „cetitor“, nu critic, care, după cum am spus, aruncă cartea, nu-i vede talentul, dacă nu se împacă cu *tendințele scriitorului!*

Să nu creadă însă cetitorul că apăr pornografia. O apăr, punîndu-mă pe terenul d-lui Rîmniceanu, căci pe acest teren nu poate fi artă „pornografică“...

Că pornografia și arta sînt două noțiuni contradictorii, da, dar n-o poți susține decît pe terenul tendenționist. Artă, cu cît este mai puțin *sociabilă*, cu cît adică plăcerea ei poate fi gustată de mai puțini împreună, cu atîta este mai puțin artă. Plăcerea estetică crește cu cît este împărțită de mai mulți :

Lorsque je vois le beau, je voudrais être deux,
a zis Guyau.

Și „artă“ pornografică nu poate fi gustată decît în secret. Nu se poate concepe o nuvelă pornografică *à la* Armand Silvestre cetită într-un salon de oameni de treabă. Această *nesociabilitate* a ei o face să nu fie „artă“... De la arta cea mai sociabilă, până la pornografie, sînt nuanțe infinite; cu cît o bucată e mai înspre polul *nesociabilității*, cu atîta e mai puțin „artă“...

Cînd oamenii ar fi *toți* cu gustul estetic dezvoltat, cea mai înaltă și subtilă operă de artă ar solicita admirația unanimității. *Niciodată* însă pornografia nu o va putea obține, afară decît dacă s-ar schimba concepțiile morale ale omenirii în privința lucrurilor sexuale, afară decît dacă libidinozitatea și imaginația obscenă ar ajunge starea sufletească normală a omenirii...

Și acești domni, acești „esteticieni“ cu citații, pe care nu le înțeleg, cum nu înțeleg nici viața, cred, în since-

ritatea lor angelică, că ei apără prestigiul artiștilor, că ei apără prestigiul criticilor !

Ei nu bagă de samă că înjosesc, mutilează, reduc la jumătăți, la sferturi, la optimi de oameni pe cei mai în-tregi dintre noi, organismele cele mai cu rezonanță dintre noi, pe aceia care, ei clocotesc de patimi, ei visează lumi mai mari ori mai bune pe acest pământ trecător, ei sînt făuritori de idealuri, pe aceia în care se concentrează ura și iubirea noastră, avînturile noastre, tendințele noastre spre alte orizonturi !...

Și acum, începeți din nou lecția învățată cu atîta trudă :

„Arta se vrea pe sine“ ; „arta se recere pe sine“ ; „arta vrea imagini“ ; „imaginile vreau artă“ ; Hegel ; Wundt ; Groos ; Burckhardt !... Baedeker... etc.

Viața românească, nr. 8, 1906

C. Dobrogeanu-Gherea, «Din ideile fundamentale
ale socialismului științific»

Broșura aceasta, care n-are nici 50 de pagini, a fost pentru mine un eveniment și o cauză de multe și variate emoții. Un eveniment, pentru că am avut prilejul să citesc încă o dată câteva pagini scrise de acel om ale căruia învățături m-au făcut mai întâi, în anii tinereții, să cuget asupra durerilor și problemelor vieții; pentru că, la noi, e rar acuma să auzi vorbe ieșite dintr-un spirit înalt și o cugetare adâncă; și pentru că tot ce scrie d. Gherea, te împaci ori nu cu concluziile sale, îți produce acea plăcere intelectuală și estetică pe care n-o poate da decît un om care, ca d. Gherea, întrunește, în cea mai frumoasă combinație, știința, logica și claritatea expunerii — și o cauză de emoții — multe și variate — pentru că mi-am cetit crezul din tinereță, pentru că, acuma, nu-l mai pot avea așa ca altădată, pentru că am cugetat cu melancolie la lunga luptă de odinioară, din nenorocire fără rezultat, și pentru că mi s-a vădit mai mult, ceea ce dealtmintrelea știam, deosebirea de vederi care m-a făcut să apuc pe alt drum, în concepțiile asupra problemelor sociale, decît vechiul meu dascăl, mîngîindu-mă doară că în *metod*, în *idealul vieții*, sînt încă de acord cu el, precum și în chestiile literare, în care nu am decît pretenția de a fi un elev al său.

În conferința sa, d. Gherea expune pentru popularizare „cîteva din ideile fundamentale ale socialismului științific“, lucru întotdeauna folositor și de actualitate, pentru că socialismul științific este o doctrină istorică și economică, fără cunoașterea căreia cineva nu se poate orienta în complexul vieții sociale de astăzi și nu poate prevedea evoluția ei de mine.

Metodul nostru istoric, în linii generale, e același ca al d-lui Gherea — deși, poate, dînd mai multă importanță unei solidarități — cea națională — decît d. Gherea, mai ales cînd e vorba de popoarele mici, veșnic în primejdie de a fi înghițite de altele. Acuma însă, cînd e vorba de aplicat metoda la diferite popoare, ne deosebim de d. Gherea. După d. Gherea, s-ar părea că azi, pe tot globul pămîntesc, societățile omenști s-ar compune din *aceleași* clase, că modul de producere și împărțire a bogățiilor ar fi *aceiași*. Așa, d. Gherea, deși vorbește în *România*, zugrăvește „societatea modernă“ ca o societate în care stau față în față mai ales clasa capitalistă și cea proletară; arată că cea mai mare anomalie a „societății moderne“, „capitaliste“, e *supraproducția*; explică politica, înarmările, războaiele din „societatea modernă“, ca rezultînd din necesitatea „exportului“ mărfurilor pentru a crea o supapă de siguranță în contra „supraproducției“ etc. Dar sînt țări pe glob în care nu sînt capitaliști și proletari, în care „anomaliile“ nu vin din „supraproducție“, în care războaiele n-au ca pricină scurgerea, în afară, în colonii, a „supraproducției“. Cine ar face anatomia și fiziologia unei țări din centrul Africei, chiar înarmat tot cu doctrina lui Marx, ar găsi alte clase, alte anagonisme, alte cauze ale războaielor, decît cele pe care le arată d. Gherea ca fiind caracteristice pentru „societatea modernă“, cum ar găsi, făcînd istoria Atenei ori a Romei, iarăși alte clase, alte antagonisme, alte cauze ale războaielor.

Făcînd anatomia societății noastre românești, disecînd-o în clase, făcînd fiziologia societății noastre românești; cercetînd adică modul de producere și împărțire a bogățiilor, vom găsi oare că analiza d-lui Gherea ni se potrivește? Vom găsi față în față mai ales două clase antagonice, capitaliști și proletari? Anomaliile, mizerie din cauza „supraproducției de mărfuri“? Tendința războinică, înarmări în scopul de a ni păstra ori asigura debușuri pentru export?

Răspunsul nu poate fi decît negativ. D. Gherea, în conferința sa, zugrăvește foarte bine „societățile capitaliste“ (Germania, Anglia, Belgia etc.), dar societatea

noastră nu e de felul acesta. Nu e aici locul a intra în amănuntele chestiei ; se va vorbi, desigur, altă dată în această revistă și cu mai multă competență decît o pot face eu.

Ajungem la chestia de *ideal*, de ținta luptei pe care trebuie s-o ducem noi, acei care ne simțim datori să ne punem mintea și inima în slujba claselor exploatate, adică, e același lucru, în slujba progresului omenesc.

Sintem gata să admitem că „societatea socialistă“, adică proprietatea colectivă, încetarea antagonismului de clase, cu toate urmările lui mizerabile, este un ideal înalt și *realizabil*. Desigur că înspre acea formă merge societatea omenească. Dar acea formă socială nu poate rezulta din dorința *noastră*, n-o putem făuri noi, ea se va naște fatal din alta, premergătoare, pentru că, cum spune și d. Gherea, Marx a dovedit că organismul social se dezvoltă ca oricare altul după *legi*, adică prin cauze determinate. O stare produce pe alta.

Dar sint aceste „legi“ aceleași pretutindeni și întotdeauna ? Acest lucru nu l-a putut dovedi dl. Gherea și nici din Marx nu rezultă el.

Noi însă credem că socialismul, dacă se va realiza odată pe acest pămînt, se va realiza pentru că se va fi realizat mai întîi în Apus, așadar putem ocoli capitalismul, pînă atunci trebuie însă să vedem care sint *nevoile reale și remediabile* ale clasei dezmoștenite la noi : țărănimea, și să luptăm pentru satisfacerea acelor nevoi, spre a păstra neamul acesta, căci o nație *nu trebuie* să piară de foame și de întuneric și, din alt punct de vedere, spre a-l *păstra viu* pentru progres, pentru ca să poată primi odată și formele superioare de viață socială.

Căci, altfel, dacă societatea viitoare nu va mai găsi aici, între Carpați și Dunăre, și chiar între Tisa și Nistru, *acest popor*, pentru ce mai trăim, pentru ce să mai luptăm noi, cari nu putem trăi și lupta decît ca *români* ?

În numele dar chiar al științei lui Marx, noi respingem concepția posibilității unui partid *socialist*, în înțelesul pe care îl are în Apus, în țara noastră. Dealtmîntrelea, sfîrșitul foastei mișcări, în care n-au lipsit

nici spiritul de jertfă, nici cunoașterea doctrinei, este dovada cea mai strălucitoare a celor susținute mai sus.

Dl. Gherea, spirit științific, nu va putea explica acest sfârșit numai prin păcatele sau „poftele“ citorva din conducătorii ei. Astfel de explicare poate satisface doar numai niște minți primitive, dintre cari nu face parte dl. Gherea.

Viața românească, nr. 7, 1906

Tudor Pamfile, «Jocuri de copii»

„Această pictură e scoasă din felurita manifestare a vieții copiilor de țară, zice autorul în prefața sa: ea deschide pas altora care, la un loc, ne vor da o iconă adevărată a vieții neamului nostru.“

„Scopul culegătorului a fost de a da materialul necesar pentru studiile etnografeii naționale celor ce vor avea inima și priceperea să le facă sau să le pornească.“

„Osteneala lui a cerut-o atîția de atîta vreme; acum va vedea și va pipăi oricine, întru cît dorul lor le-a fost pornit din suflet ori din gură.“

„Tot ce urmează e cules, fără ajutorința nimănui, din satul Țepu, marc, răzășesc, ținutul Tecuciului.“

D. Pamfile își împarte colecția în A. *Jocuri de copii*, I. Jocuri propriu-zise, II. Sorti, III. Jocuri cu păcăleli, IV. Joace, V. Jucării, VI. Diverse. — B. *Cîntece de luare în rîs*, I. Cătră oameni, II. Cătră vietăți, lucruri, diverse — C. I. Jocuri de cuvinte, spirite, formule de pîcileli, II. Întrebări, probleme, III. Frămîntări de limbă. — și, în sfîrșit, un *Glosar* bine întocmit.

Volumul d-lui Pamfile este de mare folos pentru acei care se interesează de obiceiurile poporului, pentru folcloriști și pentru limbiști. Și nu e om care să nu cetească cu plăcere acest repertoriu al frumoaselor și nevinovatei jocuri ale „vîrstei crude și necoapte“, care ne-au încîntat pe toți și care încîntă, mai ales, la țară, vrîsta, singură fericită, a acelor care se chinuiesc pentru noi, a „oștenilor fără nume ce duc războiul mare al tuturor“...

Viața românească, nr. 7, 1906

Radu D. Rosetti, «Epigrame»

Epigrama nu e poezie, nu e „creație“, nu e produsul sentimentului și al imaginației, așadar d. Radu Rosetti ar fi putut să scrie epigrame bune.

Epigrama e un cuvânt de spirit pus în versuri. Ea cere deci două condițiuni : spirit și o formă lapidară. În privința formei, nu e gen literar mai pretențios decât acesta.

Că d. Radu Rosetti e departe de a avea forma lapidară, o știm de mult, de la cele dintâi și de la „Cele din urmă“. Că n-are spirit, o aflăm acuma din frumosul și elegantul volum datorit editurii Minervei.

Ba, d. Radu Rosetti are spirit, dar spirit de un anumit gen, mai bine : de o anumită regiune geografică și socială : d-sa are un spirit prolix de „bel esprit d'arrondissement“, cum s-ar zice în franțuzește. Dealtmintrelea, și poezia sa e din același izvor, ceea ce explică oarecarele succes pe care l-a avut într-o anumită pătură. Nu știu cine a vorbit de domnișoarele de pension care cetesc pe Lamartine și pe Radu D. Rosetti...

Dacă și unele din poeziile d-lui Radu D. Rosetti nu puteau fi cetite în pensioane decât cu oarecare... discreție, apoi unele din epigramele sale vor avea nevoie de o discreție absolută.

Ministerul Cultelor însărcinînd telegrafic pe starița Mănăstirii Agapia să facă o anchetă, d. Rosetti îi aplică următoarea epigramă :

Nu cred să mai fi fost ministru,
Pe baza unui paragraf,
Să poată să însărcineze
O stariță prin telegraf !,

care n-are numai defectul de a nu fi de spirit, ci și acela de a nu fi originală, pentru că eu am auzit acest „spirit“

exprimat în proză de un „bel esprit“ din Tîrgu-Neamţ, în băcănia vestită a d-lui Tomovici.

În materie de spirit, d. Rosetti se mulţumeşte cu foarte puţin. D-sa ar putea să scrie pe cuperta elegantului volum vorbele lui Anton Pann :

De prin lume adunate
Şi iarăşi la lume date,

căci o mare parte din volumul său e o simplă colecţie de vorbe de duh, răsuflate, de prin Tîrgu-Neamţ şi alte oraşele. Aşa, d-sa va spune unui „Domn X“ că :

Capetele multor oameni
Au produs ceva în viaţă,
Numai capul dumitale
N-a produs decît... mătreată.

Nu ştim dacă pe „Domnul X“ l-o fi usturat „epigrama“ aceasta, dar eu am auzit-o de mult — de la un bărbier...

D. Rosetti e foarte crud cu „politicianii“. Iată cu ce noutate îi face să roşască :

Un cetăţean v-a rupt placarda
La colţul unei străzi lipită,
Pentru motivul foarte simplu
Că „Murdăria e oprită“...

O fi multă causticitate în acest „spirit“, dar e banal, pentru că e „de prin lume adunat... etc...“

Dar d-lui Rosetti toate îi se par nouă. Ce spuneţi de următoarea epigramă, de care ar rîde şi Mitică :

I-a tocat atîţia capul
Că e dezinteresat,
C-a-nceput acum de-a bine
A fi des... interesat.

Eu cred că „spiritul“ acesta n-a fost nou decît în prima zi, după cele şapte ale creaţiunii...

N-am de gînd să reeditez volumul d-lui Radu D. Rosetti, dar am să mai dau cîteva pilde de vorbe de spirit muşcătoare : un beţiv căruia doctorul i-a spus să nu bea mult lichid s-a apucat să bea... nu ghiciţi ?... s-a apucat să bea... solid. Cînd a venit în Cameră discuţia petrolului, „dezbaterea pe loc s-aprinse“ — e clar ! Ser-

viitorul d-lui Radu Rosetti, plictisit că poetul îi tot bate capul să-i șteargă ghetetele, i le-a „șters de-a binelea“. O ascuțime de brici are „epigrama“ : *Unui mincinos*, pe care nu pot rabda să n-o transcriu :

Se explică foarte lesne
De ce creier tot pofteste :
Omului îi place s-aibă
Totdeauna ce-i lipsește.

Ca încheiere a citățiilor, voi transcrie (cerind mii de scuze cetitorilor noștri) următoarea „epigramă“, care caracterizează perfect gustul estetic al d-lui Radu D. Rosetti : *Unui amiral* :

În caz de vrun rezel (!) te-ai face
Ilustru, printre alte fapte,
C-ai trage tunuri cu tir sigur
Țintind pe vasele de... noaptă.

Asemenea „spirit“ n-am auzit nici la Tîrgu-Neamț. Și totuși, nu e original. L-am auzit, desigur nu adresat unui amiral, ci trecînd pe la vestita cișmea de la hală...

Desigur că cetitorul a rămas convins că am scris un articol *în contra* d-lui Radu D. Rosetti. N-am avut de gînd să fac acest lucru. Am venit să arăt că d. Rosetti n-are spirit, și aceasta nu e batjocură. Spiritul nu este una din acele însușiri fără care cineva ar fi un om necomplet. Din contra, el este un semn de dezechilibru intelectual, în orice caz el este o abatere de la logica normală. Fiindcă am căzut în aceste considerații, să fac, până la capăt o pledoarie în favoarea d-lui Radu D. Rosetti.

D-sa este un om echilibrat. Deja poeziile sale ne-au dovedit că d-sa n-are o facultate — imaginația — dezvoltată anormal. La d-sa inteligența, sentimentul și imaginația stau în echilibru. „Epigramele“ d-sale au dovedit că este un spirit logic, incapabil de acele asociații de idei dezordonate și neașteptate, care formează „spiritul“. D-sa se-ncearcă, în „epigramele“ sale, să utilizeze procedeul „jocurilor de cuvinte“, care sînt culmea asociației nelogice, dar d-sa, ca spirit echilibrat, nu reușește nicăieri...

Îmi fac o deosebită plăcere de a-l reclama în rîndurile noastre, a muritorilor de rînd.

Încă o dată : d. Radu D. Rosetti e un om foarte normal și foarte echilibrat ! O singură dată a avut un moment de anormalitate : atunci când a scris epigrama *Editorului volumului meu „Printre picături“* :

Eu *printre picături* prin viață,
Cu chin, cu vai, m-am strecurat ;
Dar editorul meu din piață
Desigur va ieși... plouat.

Dar zdruncinul, din fericire, i-a trecut îndată, autorul și-a recăpătat imediat frumosul său echilibru sufletec.

Viața românească, nr. 7, 1906

Arta și critica feminină

Fiindcă cele câteva rânduri din recenzie asupra volumului d-nei Farago au avut norocul să dea naștere articolului d-nei Izabela Sadoveanu din n-rul trecut * („Cronica literară”), voi pune și eu problema artei și a criticii feminine, pentru a lămuri ceea ce am înțeles prin „necesitatea unei critice feminine” când e vorba de poezia de „dragoste” a unei femei.

Desigur că sufletul femeiesc se deosebește de al bărbatului, și se deosebește mai ales în privința sensibilității, adică a acelei însușiri din care mai ales rezultă opera de artă. Așadar, opera de artă datorită unei femei va fi *altfel* decât cea datorită unui bărbat.

Nu urmează însă de aici că criticul bărbat nu o va putea înțelege și critica cu toată comprehensiunea. Un critic, dacă merită acest nume, trebuie să priceapă și pe un grec antic, ca și pe un simbolist parizian, pe un pesimist, ca și pe un optimist, pe un descriptiv, ca și pe un liric etc. El trebuie să aibă acea însușire de a se transpune în tot felul de suflete, de care vorbesc în alt articol din acest număr al *V. r.*** și cred că deosebirea între psihologia unui grec antic și între aceea a unui „diabolic” francez nu e mai mică decât între psihologia unui bărbat și a unei femei — contemporani. Așadar, un critic poate să priceapă arta feminină.

Voi pricepe personalitatea unei femei exprimată într-un roman, într-o dramă, pentru că acea personalitate nu-mi este mai neînțeleasă decât este, de pildă, personalitatea unui optimist pentru un pesimist.

Voi pricepe sentimentalitatea unei poezii lirice femeiești, în care se cînta natura de pildă, pentru că,

* Izabela Sadoveanu (Evan), „Cronica literară”, *Critică feminină, Viața românească*, 1906, nr. 7.

** *Probleme literare*.

iarăși, acea sentimentalitate nu-mi este mai îndepărtată decît, ca să iau același exemplu, sentimentalitatea unui optimist pentru un pesimist.

Toți avem sentimente *poetice* față cu *natura*, și în aprecierea mea am de unde pleca : de la sentimentul meu *poetic* față cu ea. Procedez, inconștient, prin analogie.

Dar acestea nu se mai aplică *tot așa* la poezia de *dragoste* a unei femei.

În poezia de *dragoste* a unei femei se exprimă sentimentul *poetic* pentru un bărbat, sentiment pe care nu-l pot avea, pentru că nimic nu e mai banal pentru un bărbat decît un bărbat. Pentru un bărbat e tot atîta poezie în alt bărbat, ca în „ $2+2=4$ “...

Pentru un bărbat sînt *poetice* aceleași lucruri ca și pentru o femeie, minus „bărbatul“. În acest *minus* stă necesitatea unei „critice feminine“.

Dar se va zice : nu e în poezia de *dragoste* a unei femei *același* sentiment ca și în poezia de *dragoste* a unui bărbat ? Schimbă numele bărbătesc în unul femeiesc, înlocuiește pe *el* prin *ea*... și gustă poezia, care-ți poate exprima și *dragostea* ta !

Obiecțiunea e neîntemeiată, căci nu e același sentiment. E, aș spune, dacă aș nădăjdui că voi fi bine înțeles, un sentiment *contrar*. Fără a insista mai mult, voi atrage atenția asupra unui fapt banal, și anume că sentimentul de *dragoste* e condiționat de rolul celor două sexe în conservarea speciei și că numai bărbatul are atitudinea agresivă. Ca o verificare, voi atrage atenția asupra unor fapte foarte simple. Bărbatul, într-o poezie de *dragoste*, poate *cerși* iubirea... Dar ia închipuiți-vă poezia de *dragoste* a unei femei în care autoarea *ar cerși* iubirea unui bărbat ! Pentru că aceasta din urmă ar jigni simțul estetic ? Pentru că... bărbații stau în genunchi înaintea femeilor și pentru că... bărbații și nu femeile fac propunerile de căsătorie ! Închipuiți-vă că o poetesă ar cînta „barba ebenină“ a iubitului ei, ori talia lui viguroasă ! Se poate ceva mai urît ? Pe cînd cîntarea „părului ei ebenin“ și a „taliei ei“ mlădioase de cătră poeți umplu mii de pagini din poezia bărbătească ! De ce

această deosebire? Pentru că ființa agresivă are mai puțină pudoare¹.

Cîntecul de supunere, de abandonare al unei femei poate să placă bărbatului, pentru că îi satisface orgoliul — asta e altă chestie —, dar nu și-l poate însuși, nu-l poate *pricepe*, pentru că ceea ce e poetizat în acel cîntec, pentru bărbat, e în afară de sfera lucrurilor poetice.

Nu urmează însă de aici că un critic bărbat nu poate judeca deloc poezia de dragoste a unei femei. Sinceritatea și puterea sentimentului o va aprecia și mai ales va aprecia cu toată competența calitățile de formă, imaginile, stilul, versul etc.

O judecată însă absolut comprehensivă, care să rezulte din identificarea perfectă cu artistul, a cărui viață pusă în opera de artă s-o retrăiască criticul bărbat, nu e posibilă cînd e vorba de poezia de dragoste a unei femei.

Dar...

Am presupus că poezia de dragoste a unei femei exprimă sentimentul de dragoste cu toate însușirile sufletului femeiesc. Acest lucru însă nu-l prea găsesc în literatură, — sau mai bine, în literatura românească, ca să nu fie multă discuție.

Să lămurim.

Luați poeziile poeteselor noastre și, în cea mai mare parte, veți constata următorul lucru: dacă veți schimba genul adjectivelor (dacă în loc de „sînt tristă“ veți pune „sînt trist“) și dacă veți schimba pronumele (dacă veți pune „ea s-a dus“ în loc de „el s-a dus“), veți observa că poezia ar putea fi scrisă și de un bărbat. Dați această poezie, corectată astfel, celui mai ager critic și-l veți

¹ Din cauza aceasta și critica feminină trebuie să aibă alt ton... D. Gherea, în articolul despre Eminescu, citind versurile poetului: „Mă iubești tu, spune drept!“, face următorul comentariu: „Nu doar că nu știa, dar e așa de bine, că după o mie de ori să mai auzi o dată un *da...*“ Această frumoasă frază, ieșită din gura unei femei-critic, n-ar face impresia de nedelicatete, de lipsă de pudoare?

...Și mă simt cuprins de o mare îndoială și curiozitate. Aș vrea să văd critica — analiza și comentarea — unui volum de poezii de dragoste, făcută de o femeie! S-o văd vorbind de bucuria sărutărilor, de tortura geloziei, de tragedia trădării!...

mistifica : o va lua de bună credință ca scrisă de un bărbat.

Cum se poate ca în poezia de dragoste a unei femei, care ar trebui să conțină sentimentele caracteristice ale femeii, să nu se găsească aceste sentimente ?

Cred că explicarea nu cere mare efortare. După cum în morală bărbații sînt creatorii valorilor și aprecierilor morale, impunînd modul lor de a aprecia și femeilor, chiar cînd această apreciere e absolut în defavoarea acestora, fiind uneori rezultată din concepția că femeia e un obiect de plăcere, tot așa și în literatură, care e formată de bărbați, valorile și aprecierile poartă pece-tea sufletului bărbătesc. Numai ceea ce a căpătat o valoare literară și poetică de la bărbați e socotit — și de femei — ca materie literară, ca element poetic. Așadar, în poezia de dragoste, femeile utilizează *aceleași* elemente ca și bărbații — minus *cerșirea* și cîntarea *caracterelor fizice bărbătești*. Deosebirea e de cantitate, nu de calitate. Ceea ce n-a fost încetățenit în literatură de bărbat, adică tocmai ceea ce ar trebui să formeze caracterul specific al poeziei femeiești, nu a căpătat însă acces în literatură, cu toate că avem atîtea poetese.

Pe lîngă acestea, să se mai țină în samă și alt fapt. O personalitate poetică devine autonomă numai cînd e foarte puternică, altmintrelea devine prada altei personalități mai puternice : dovadă școala eminesciană, imitatorii lui Coșbuc, ai lui Goga etc. Și cum în literatura noastră n-a apărut încă o puternică personalitate literară feminină, chiar dacă n-ar fi pricina cealaltă (impunerea valorilor poetice de către bărbați), încă ar trebui să ne așteptăm ca personalitatea adevărat femeiască să nu se fi manifestat în poezia românească. Poetesele noastre, dacă sînt eminesciane ori coșbuciane, e clar că nu pot fi adevărat „feminine“...

Acestea, bineînțeles, nu se aplică în mod absolut nici la toate poetesele, nici la toate bucățile lor.

Ultima oară

În ultimul moment — așa că abia avem vremea ca să nu rămânem datori — primim *Luceafărul* din Sibiu, cu o notă care ne privește și în care d. Tăslăuanu presară mici intenții de spirit, mici pretenții de „subtilitate“ și mici îndrăzneli, de altminterlea inofensive.

Vom fi dreți și, cu toate că nu tocmai competenți în litografie și în lucrul manual, vom recunoaște totuși marile merite ale d-lui Tăslăuanu, care „redactează“ așa de bine *Luceafărul* prin acea a sa inteligentă alegere și angajare a ilustrațiilor și prin acele fine broderii cu care-și cromolitografiază coperta revistei sale, lucrări care dovedesc, pe lângă un oarecare gust, mai ales o mare îndemnare din partea „redactorului“... Dar când d. Tăslăuanu își părăsește specialitatea pentru care este așa de bine pregătit și dă să apuce în mână acel mult mai banal instrument, numit condei, atunci entuziasmul nostru pentru rolul d-sale cultural devine cu desăvîrșire mediocru și sintem aproape pe punctul de a-i opune un peremptoriu: *Ne sutor ultra crepidam!*

Dar pentru ce s-a mîniat oare așa de acru d. Tăslăuanu? Pentru că noi ne-am exprimat mirarea că *Luceafărul*, care face țărănism în literatură, va să zică face tendenționism, în doctrinează totuși sistematic pe cetitorii săi cu teoria artei pentru artă, prin pana colaboratorului său special și specialist, d. M. Simionescu-Rîmniceanu!... Și atunci, d. Tăslăuanu, urcîndu-se la o înălțime, pentru d-sa, vertiginioasă, își propune prin nota menționată să ne zdrobească pe noi dimpreună cu toate articolele noastre. Iar când zicem articolele *noastre*, trebuie să se înțeleagă ale *Vieții românești*, căci revista aceasta nu este doar o cafenea — sau ceva mai rău —, unde primul venit să-și poată petrece o oară plăcută; ea are o anumită direcție și în chestiunile principale,

cum este aceea a artei, revista nu publică nimic împotriva vederilor direcției, iar dacă totuși ar publica ceva, ar face-o aceasta numai spre a combate imediat părerile ce nu le împărtășește.

Tot așa își înțelege și d. Tăslăuanu misiunea pentru care își inchipuie că este chemat? Nu. După ce a publicat până acum nu mai puțin decît *trei* articole contra și nici unul în sprijinul teoriei sale, tremurînd de indignare în fața nedumeririi noastre, ne spune solemn că nu poate primi o asemenea injurie... De ce răspundește atunci o teorie pe care nu o împărtășește? Pentru ca să informeze publicul!, răspunde d-sa. Iar dacă vă așteptați ca, față cu nămolul de articole ale d-lui Rîmniceanu, să insereze și d. Tăslăuanu măcar o cît de timidă combatere a acelei teorii, în care nu crede, atunci vă înșelați amar... De după ghergheful său, înfășurat în splendidu-i *robe-de-chambre*, d. Tăslăuanu ne declară, dimpotrivă, că nu va răspunde nimic... Și ne amenință numai cu alte 24 articole în contra... teoriilor *Luceafărului*, căci, încheie d-sa triumfal: „D. Rîmniceanu va răspunde“...

Lucrul stă cam așa: să ne inchipuim că d. Iancso Benedek trimite un colet de articole antiromânești d-lui Tăslăuanu. Ce va face d. Tăslăuanu conform sistemului său de a-și „redacta“ revista? Le va publica, firește, spre a informa publicul despre „teoria politică“ a d-lui Benedek. Iar dacă noi, de pildă, îl vom combate pe acesta și ne vom arăta nedumerirea în privința inserării în *Lu-ceafărul* a unor asemenea articole, ce va răspunde d. Tăslăuanu? Conform sistemului său, va exclama desigur triumfător:

— D. Iancso Benedek va răspunde!

Și dacă nu ar face așa, atunci d. Tăslăuanu nu ar fi consecvent cu sistemul său de a-și „conduce“ revista.

Iar sistemul acesta noi nu îl primim cu nici un chip. Cînd cineva se crede chemat a face să apară o revistă *literară* — obligațiune la care dealtmîntrelea nimeni nu-l constrînge —, atunci trebuie să deie chestiunilor *literare* toată atențiunea ce li se cuvine. Nu poate, nu se pricepe în asemenea chestiuni?... Nu-i nevoie să recruteze voluntiri care să-i umple paginile! N-are decît să evite *discuțiunile* literare și să se mărginească a publica poezii și nuvele, pentru care are colaboratori eminenti...

Și probabil că acesta este ultimul nostru cuvânt în chestiunea aceasta ; căci dacă nu ar fi și alte considerații, ar rămînea totuși una umanitară : grija noastră de a nu minia din cale afară pe d. Tăslăuanu, căci, temperament emotiv cum este, surescitarea aceasta ar putea să-i stînjească activitatea... Și atunci, cine va mai „redacta“ superbele broderii de pe coperta simpatică a revistei sibiene ?

Viața românească, nr. 9, 1906

Traducerile

Toate popoarele culte traduc mult pentru a se pune la îndemîna celor neştiutori de limbi străine bogăţia suflatească a celorlalte popoare. Nevoia traducerilor, fireşte, a fost simţită la noi de demult ; istoria literaturii române începe cu traduceri şi istoria literaturii propriu-zise începe tot cu traduceri : acel care s-a numit „părintele literaturii române“, Eliade Rădulescu, îşi făcuse din traduceri unul din punctele programului său de redeschitare naţională. La noi, unde literatura artistică şi mai ales cea ştiinţifică — în înţelesul cel mai larg al acestui din urmă cuvînt — sînt atît de sărace, nevoia traducerilor este şi mai imperioasă. Şi, din acest punct de vedere, entuziasmul cam juvenil al bătrînilor jurişti şi diletanţi în literatură, manifestat cu prilejul congresului „proprietăţii literare“, ni se pare cam intempestiv. Noi sîntem atît de nevoiaşi, încît nu tocmai noi ar fi trebuit să fim cei mai entuziasmaţi de *egalizarea* noastră, din acest punct de vedere, cu popoarele culte din Apus. (Şi ar fi poate de vorbit aici şi de marele folos ce l-am avea dacă, prin traduceri, am fi şi noi cetiţi de străini... Poate că ar trebui să mai dăm noi ceva ca să ne „fure“ străinii !)

Dacă pentru pătura numită cultă, care ştie cel puţin franţuzeşte, traducerile nu sînt aşa de necesare, apoi există o pătură, din ce în ce mai numeroasă, foarte interesantă şi foarte doritoare de a se lumina, pătura „intelectualilor satelor“, pentru care traducerile, şi mai ales acele ale operilor ştiinţifice de toate felurile, sînt absolut necesare.

Dar traducerile, şi mai ales ale operelor artistice, au o altă mare însemnătate : ele ajută la îmbogăţirea şi în-

mlădiarea limbii, la formarea *limbii literare*¹. Textul pe care ai să-l traduci te silește să te frămînți, să-ți dai bine samă de toate resursele limbii materne, să devii conștient de valoarea cuvintelor, te silește să descoperi și să utilizezi feluritele izvoare ale limbii, să *literarizezi* tot felul de cuvinte : un Shakespeare, prin *bogăția* vocabularului, un Maupassant, prin finețea și preciziunea *nuanței* etc., te vor sili, pentru a găsi echivalentul, *să-ți descoperi* ție — și deci și altora — limba maternă și să ți-o însușești mai bine și mai conștient.

Dacă traducerea unei opere științifice este un lucru relativ ușor, căci ai a face cu idei, și cu idei precise, nu este tot așa cu operele artistice. „A traduce“ o operă artistică este a ți-o imagina mai întâi, este a o resimți, a o retrăi, pentru a o crea a doua oară. Orice „traducere“ are trei termeni : cuvîntul străin îți evocă *mai întâi* o stare sufletească, iar aceasta, *apoi*, se exteriorizează printr-un cuvînt din limba maternă. Cînd e vorba de o operă științifică, lucrul e ușor, căci cuvintele corespund la *idei* precise ; o operă literară însă e o sumă de imagini și de sentimente, care, prin natura lor, sînt mai nebuloase, și aici cuvîntul e mai greu de găsit ; pentru a-l găsi, se cer, chiar la traducător, însușiri artistice : cunoașterea perfectă a celor două limbi nu este de ajuns. *La ideal*, traducătorul ar trebui să fie tot atît de artist ca și autorul original, și încă un artist congenial autorului original. Gîndiți-vă numai la *dialog*. Convorbirea nu poate fi tradusă *ad litteram*. Textul străin îți dă numai conținutul ; forma, tonul vorbirii rămîne pe sama traducătorului. Dacă vorbește, de pildă, o mahalagioaică, tu, traducător român, trebuie să ai un talent de felul lui Caragiale ca să poți auzi și reda tonul de „mahala“, care e *altul*, care se exprimă *altfel*, cu *alte* inconsecvențe gramaticale și pretenții ridicole de stil, la noi decît aiurea... Gîndiți-vă la expresia franțuzească : „*Tiens !*“, prin cîte echivalente se poate da în românește, echivalente care atîrnă de situație, de starea sufletească, de gradul de cultură al celui care vorbește etc., etc.... Același lucru și despre o descripție de natură și despre caracterizarea unui personaj etc. : trebuie să *vezi* și să *simți* mai

¹ Vezi Pompiliu Eliade, *De L'Influence française sur l'Esprit Public en Roumanie*, despre vornicul Beldiman.

întâi, pentru a traduce, adică pentru a reda pasajele din autorul străin.

Dar cînd e vorba de traduceri de bucăți în versuri, greutatea devin și mai mari. Unii traduc versurile străine în proză românească. Această traducere, chiar dacă ar îndeplini condițiile cerute mai sus, încă e o adevărată trădare, căci dacă nimicești versul — ritmul, rima și măsura —, ai mutilat bucata, ai rîpit jumătate din „poezie“, dacă nu mai mult, ai făcut *altă* bucată, căci *versul* e strîns legat cu sentimentalitatea, este, și el, *expri-marea* sentimentalității poetice. Odată cu versul, moare și o bună parte din poezie.

Cei cari traduc versurile în versuri dau peste altă greutate : siliți de greutatea versificației, ei sînt nevoiți să *schimbe* expresiile, imagini ori chiar versuri întregi, sînt nevoiți să mutilizeze mai tare bucata tradusă, să li se aplice mai mult denumirea de *traduttore traditore*...

O poezie în versuri se poate, în adevăr, zice că e netraductibilă, afară decît numai dacă ai imagina că traducătorul e un poet tot atît de mare ca și poetul original și congenial acestuia, așa încît, inspirîndu-se de toată poezia originalului, s-o redea apoi, *el*, în versuri de o putere și frumuseță egală. Atunci traducerea ar putea *sugera* în cetitor aceeași „poezie“ ca și originalul.

Dovada celor de mai sus se poate face cetînd traducerile românești în versuri. Care nu este o desfigurare ? Care nu face să ne apară mai mici poeții cetiți în original ?

Și cine poate spune, dacă nu știe englezește și rusește, că *cunoaște* poezia lui Byron ori a lui Lermontov ? — pe cînd pe Dickens ori pe Tolstoi îi poate cunoaște oricine din traduceri.

Și dacă am compara știința, literatura în proză și literatura în versuri, luînd de pildă pe Darwin, pe Dickens și pe Byron, vom găsi — dacă nu știm englezește — că pe Darwin îl putem cunoaște perfect din traduceri, pe Dickens aproximativ, pe Byron aproape deloc...

Nu urmează de aici să nu mai traducem literatură. Dimpotrivă, nevoia fiind mare, orice traducere e bine-venită, cu condiția ca *cel care traduce să aibă măcar oarecare talent artistic*...

Această condiție, pe care, în genere, n-o îndeplinesc traducătorii de nuvele și romane, care cred că cunoaște-

rea limbii materne și străine ajunge — unii se dispensează și de asta ! — este îndeplinită, de fapt, aproape de toți traducătorii de poezii în versuri. Aci, lucrul fiind mai greu, căci e necesară cunoașterea tehnicei, adică versificarea, nu se amestecă, în genere, decât cei care sînt, mai mult sau mai puțin, chemați. De aceea veți vedea rar un traducător în versuri care să nu fie de meserie poet, pe cînd traducerea în proză sînt făcute de ordinar — aproape întotdeauna — de oameni care n-au nici un alt comerț cu literatura. Dacă un Heine a fost tradus de St. Iosif sau O. Carp, este natural ca un romancier sau nuvelist să fie tradus de Sadoveanu sau Brătescu-Voinești, sau de alții mai mici, dar care să aibă oarecare talent artistic.

Cum că cu „oarecare“ talent artistic traducerea nu va fi ideală, asta e altă chestie : va fi însă cel puțin suportabilă...

Viața românească, nr. 9, 1906

Alex. Gh. Doinaru, «Știri literare»

Iată unul care are spirit ! În 78 de pagini de versuri, d. Doinaru persiflează cu mult spirit tot felul de manifestări literare care-i sînt antipatice, foarte antipatice. D. Doinaru e din aceeași familie de spirite cu AnTON Bacalbașa și d. George Ranetti. Dacă ar fi să-i dăm un sfat — dacă ni-l primește —, ar fi acela ca să renunțe la unele expresii, rare, e foarte drept, cam triviale și mai ales l-am sfătui să-și încerce talentul, pentru că talentul său e remarcabil, la lucrări de o însemnătate mai mare. Voim să spunem că d-sa e în stare să reușească într-un gen de satiră mai înalt decît acela din volumul de care vorbim. Vom transcrie aici ultima bucată din volum, care ni se pare și cea mai frumoasă, mai ales în strofa de la sfîrșit :

ULTIMA ORĂ

Vin și acum românii de peste
vâi și ape, încalecă Carpații și
Tisa și Siretul, și Oltul, și vin
la București etc.

Dorna.

E drept ce spune domnul Dorna :
Chiar ieri un om de la Tarcău,
În București, la bîlciul nostru,
Venea călare pe Ceahlău.

Un om din Turnu-Severin,
Ce va sosi desigur mîine,
Porni din urba lui natală
Pe coada Dunării bătrîne.

Va mai veni să vadă bilciul,
Încălecat pe Caraiman,
Un scriitor hulit al nostru,
Bizarul prozator Silvan.

Trei spanioli, trei cavaleri,
Puternici toți ca niște lei,
Pornit-au dînd mereu din pinteni
În minunații Pirinei.

Și-ar fi venit să ne mai vadă
Un cetățean din Turtucaia,
Dar într-o noapte-ntunecoasă
I se furase... Himalaia.

Viața românească, nr. 9, 1906

N. Nicoleanu, Vasile Cârlova, C. Stamate,
«Opere complete»

În volumul acesta, d. Bogdan-Duică, un bun cunoscător al literaturii veacului al XIX-lea — al scriitorilor și al împrejurărilor în care s-au dezvoltat — ne-a dat operele a trei scriitori din perioada ante-eminesciană, adunate cu multă trudă și cu mult discernămint și comentate cu un bogat aparat de informațiune. Asemenea îndeletnicire e dintre cele mai folositoare azi, când, spre a ne da samă bine de ceea la ce am ajuns, e neapărat trebuitor să știm de unde am plecat și cum am mers. Punerea operei scriitorului în legătură cu viața internă și cu influențele străine este partea cea mai interesantă din munca de *reconstituire* a d-lui Bogdan-Duică.

Desigur că acești scriitori n-au, toți, o valoare artistică, dar cunoașterea lor e importantă din punct de vedere cultural.

N. Nicoleanu nu e un artist, în adevăratul înțeles al cuvîntului, cum îl socoate d. Bogdan-Duică, și mai ales un precursor al lui Eminescu, cum îl socot alții. Nicoleanu are multă simțire și oarecare avînt, dar el nu și-a concentrat această simțire în extracte de acelea care se numesc operă de artă. Defectul său e lipsa de imaginație și de adîncire filozofică a vieții. El își exprimă sensibilitatea sa zgomotos și oratoric, ajungînd uneori până la înjuria gazetărească. Nefiind artist, nu poate fi predecesorul lui Eminescu, care chiar cînd înjură, ca în *Satira III*, rămîne tot artist, căci el nu combate oratoric pe dușman, ci-l caricaturizează, îl transfigurează, îl *crează* conform cu sentimentul său. Nicoleanu nu samănă cu Eminescu nici ca *fond*. El nu e pesimist, el e trist ori mînios, ceea ce e cu totul altăceva. El nu e împotriva idealurilor generoase, crede în posibilitatea realizării lor, dar e nemulțumit de minima lor realizare la

noi, precum și de „mișelia“ și „imbecilitatea“ majorității contemporanilor săi, care compromit acele idealuri. Dacă e vorba de paralele, apoi el samănă, în fond, cu Alexandrescu. Acesta din urmă a fost și el un luptător nemulțumit de ceea ce se făcea, dar el a fost un artist, un creator, ceea ce-l deosebește de Nicoleanu.

În privința lui Cârlova, sint mai entuziasmat decât d. Bogdan-Duică. *Ruinele Tîrgoviștei*, deși influențată de Volney, mi-a făcut întotdeauna impresia unei mici capodopere și ca *singură* bucată „eminesciană“ de dinaintea de Eminescu. Melancolia și sentimentul caracterului trecător al lucrurilor omenești — însușiri esențiale eminesciane — fac din această bucată una din acele care rămân pentru totdeauna. Apoi m-a uimit întotdeauna *limba și arta* din această bucată, scrisă acum peste șaptezeci de ani, pe vremea lui Conachi, a lui Văcărescu, a lui Momuleanu... Pe cînd aceștia sint atît de arhaici în simțire, cugetare și limbă. Cârlova, în *Ruinele Tîrgoviștei*, e un modern... Această poezie, cu două-trei corecturi de limbă, ar putea fi luată, de cine n-ar ști cînd și de cine a fost scrisă, ca o bucată datorită unui contemporan al nostru... Moartea atît de crud timpurie a lui Cârlova a fost o mare pierdere pentru literatura românească...

Stamate ca artist nu există. El n-are importanță decât din punct de vedere cultural, ca un document al vremii, mai ales că a fost băsărăbean.

Florian I. Becescu, «Spre ziuă», versuri

Numele d-lui Florian I. Becescu nu cred să facă o plăcere excesivă d-lui Maiorescu și cenaclului de la *Convorbiri literare*, căci acest versificator a jucat eminenților critici o strașnică festă : se cunosc certificatele imprimate în fruntea defunctului volum al d-lui Becescu *Vise și lacrimi* prin care eminenții critici îl consacrau de poet talentat.

D. Becescu a ținut să le dea cea mai formală dezmințire, ca și decedatului Samson Bodnărescu, ca și d. I. Pop Florantin, a cărui nuvelă istorică *Decebal* a avut darul să smulgă un certificat elogios maestrului însuși.

Că criticii de la *Convorbiri* au fost mistificați de către d. Becescu, nu e cine știe ce mare lucru : cine e infailibil pe lumea aceasta — afară de d. Iorga ? Acela care și-a stricat liniștea și rostul vieții este d. Florian I. Becescu.

Fără certificatul eliberat de *Convorbiri*, tinărul domn Becescu, ca atîția alți candidați, de o oră, la nemurire, și-ar fi spinzurat poate, într-o bună dimineață, lira-n cui, cînd ar fi băgat de samă că nimene nu i-o ascultă — dar așa !... Cînd ai hîrtie în regulă de la o autoritate așa de mare ! Apoi să fii și d-ta acela, cetitorule, ai renunța ușor la nemurire ?

Și d. Becescu s-a simțit dator să fie la înălțimea certificatelor, și liniștea sa a fugit !

Că publicul cetitor, sau „umbrele umane“, cum se exprimă cu despreț d. Becescu, a făcut pe surdul față cu acordurile lirei poetului cu certificate ? Ce-i pasă poetului ? :

Dar cîntă-ți visul tău frumos
De te-ar huli tot universul,

se încurajează pe sine poetul, răpindu-ne orice nădejde de revenire la realitate.

Că critica îi dă cu piciorul în liră? Dar cine sînt, mă rog, criticii?

Te miri și tu cum se mirară
atîția „critici ușurei”,
De ce din sufletul meu tînăr
se nasc amarnice idei?
Ei sînt naivi, acestor oameni
zadarnic le albește părul,
Cu ochii lor, orbiți de patimi
nu pot să vadă adevărul...

Și, fiindcă recunoștința nu e decît un nume, sau, probabil, pentru că i s-a refuzat reînnoirea certificatelor, iată ce destăinuiri face poetul :

Știu oameni care-și fac palate
vînzînd la proști... filozofie,
Trăiesc acum figuri celebre
care-au făcut și fac minuni,
Scriind doar critici ipocrite
poetilor ce mor nebuni.

Și ca să nu mai rămînă nici o îndoială despre „amarnicile idei” pe care d. Becescu le nutrește la adresa criticilor, el ni-i zugrăvește cu putere cum ;

Abrutizați — în fața pradei —
Scot răcnete de jaguari !!!

Cum vedeți, volumul de față e semnificativ pentru starea sufletească a unui versificator fără talent, în care o întregă *direcție* literară descopere un poet talentat.

Dar lucrul e de o gravitate mai mare decît s-ar părea la prima vedere : conștiința descoperitelor căi trebuie să sufere, căci poetul, pentru a nu dezminți certificatele, se supune la adevărate torturi... de creare. În această privință el face mărturisiri complete :

Tu nu știi ! 'n van ideea luptă
să-mbrace haina-i de cuvinte,
Căci pururea nemulțumită
rămîne rătăcind prin minte,

Naivi acei ce ne-nvățară
ceva ce cu puțință nu-i :
Poetul să-și topească-n versuri
tot farmecul simțirii lui !

Și „poetul“ ne dă și doza de simțire cită se poate
dizolvi în apa distilată a versurilor sale :

Adeș cînd inima ne arde,
În poezia *care-o scrim*,
Nu prindem nici a mia parte
Din toate cîte le simțim...

Altul, în urma acestui slab procent de disoluțiune, ar
fi depus și liră și condei !... Dar *Convorbirile* l-au consacrat
poet ! Și „poetul“ își face datoria :

Adoarme cerul și pămîntul
Precum ursit-a Dumnezeu.
Doar pașii mei s-aud prin noapte
.
De ce nu pot să dorm și eu ?

— De ce ? Dar lucrul e clar : Pentru că așa „ursit-a“
Dirrecția nouă a literaturii române !

Și cînd, în sfîrșit, ne vom da samă de „ideile“ și
„simțirile“ care agită pe d. Becescu, abia atunci se va
vedea toată-gravitatea lucrului.

Într-o scrisoare către o domnișoară, d. Becescu face
următoarea declarație de principii :

*Sînt trist, dar voi rămîne veșnic
Un luptător idealist !*

(subliniat de poet)

Și, în adevăr, „tristetea“ și „idealismul“ sînt punctele
cardinale ale programului de activitate a acestui poet.

Și are motive puternice poetul ca să fie trist. Mai
întîi, motive de ordin mai general :

Moluște, păsări, fluturi, fiare,
Haiduci, miniștri sau poeți :
Sînt unii ce nu pot pătrunde
Prin prizma-nșelătoarei vieți.
A lor privire țărnută
Se-ncîntă admirînd decorul !

Va să zică decorul...

Apoi un motiv mai personal, dar în legătură cu cel de sus. Domnișoara „admiră decorul“ și poetul o face oarecum direct răspunzătoare de toate mizeriile care rezultă din decor :

Căci de-ar trăi în voi de-a pururi
Scinteia sfântă de iubire,
O cîte-ndemnuri ideale
Și cît progres în omenire !

Va să zică progresul în omenire...

Și, în sfîrșit, un motiv cu totul personal :

Sărmane trestii mișcătoare,
Cu suflet mort și trupul viu,
Ce-și fac un vis dintr-o dantelă
Și-un ideal dintr-un chipiu !

Va să zică chipiul...

Dacă admit în totul teoria poetului asupra decorului și a moluștelor, am de făcut oarecare rezerve asupra progresului în omenire și asupra chipiului. Însuși poetul își exprimă teama că :

Toate cînturile mele
Nu vor putea schimba o iotă
Din cele cîte se urzîră.

Aceasta este sigur ! Dealtmîntrelea și declarația d-lui Becescu :

Sînt sătul de castitate
Și fecioare din muzee,

confirmă faptul de mult constatat că domnișoarele preferă chipiul, și progresului în omenire, și „cînturilor“ de felul celor ale d-lui Becescu...

Și, cu această din urmă citație, trecem, de la sine, la fața a doua a personalității d-lui Becescu : *idealismul* !

Unui amic, care, pe cît se pare, l-ar fi sfătuit să renunțe la fecioarele din muzee, poetul îi răspunde nu fără oarecare enervare :

Ce vrei de s-au născut în mine
asemenea dorinți himere ?

*Ce vrei dacă hrănesc iluzii
și ... plîng cînd idealul piere ?*

(subliniat de poet)

Da, idealul piere, rămînînd numai realitatea crudă :

Unde ieri a fost grădină
Azi e fabrică de tunuri,

și de aceea probabil :

Zboară-n goană-i fioroasă
Viforul degenerării,

Dar totuși poetul nu se descurajează ! Pe această „pseudo-civilizație“, pe care, în indignarea sa, el o numește „savantă Messalină“, o apostrofează cu versuri de foc ca acestea :

Fugi și ia în zbor cu tine
A tale cele nevropate
Ce îndrumară cursul lumii
Spre limanuri desfrinate,

în care ritmul se bate cap în cap din cauza furiei poetului inspirat.

Caragiale ne-a dat, în „Mitică“ al său, pe conțopistul mahalagiu „spiritual“. Cine ne va da pe Mitică filozof, pe Mitică pesimist, pe Mitică idealist, pe Mitică cugetător, pe Mitică tragic, pe Mitică byronizînd ?

Viața românească, nr. 10, 1906

Falșurile d-lui M. Simionescu-Rîmniceanu

D. M. Simionescu-Rîmniceanu, sub pretext de polemică, mă înjură în *Luceafărul* din decembrie. * Lucrul nu ne privește. Cine vrea să atace, dar n-are spirit, înjură — istoria e veche ca lumea.

Dar acest domn, ca să aibă motivul de a înjura, falsifică cele zise de subsemnatul în articolul *Probleme literare*, și, unde-i trebuie, se falsifică și pe sine însuși, și pe autorul pe care-l citează.

Așadar, rîndurile care urmează nu sînt o discuție a chestiei tratate în *Probleme literare*, ci sînt demascarea unor proceduri, de mult alungate din publicistica literară și rămase numai în gazetele din provincie.

Dealtmintrelea, era fatal ca d. Rîmniceanu, dacă nu e un om... stînjinit în activitatea sa de scrupule, era fatal, zicem, să ajungă aici.

D. M. Simionescu-Rîmniceanu nu este un cugetător — mare sau mic —, care să aibă o idee, pe care s-o sprijinească, apoi, pe autorii cetiți și citați. Domnia-sa alege o chestie oarecare, deschide o sumă de autori la capitolul de care e vorba și combină. Face ceea ce se cheamă în limbajul didactic „teze“. Un candidat la licență, la concurs, face același lucru: candidatul n-are nimic personal, lui i se dă o chestie și el o scrie, punînd la contribuție ceea ce a cetit. Unii candidați reușesc să nu pună cap la cap citații care se bat cap în cap, alții nu. S-a dovedit în această revistă că d. Rîmniceanu e de categoria celor din urmă... „Tezele“ pe care d. Rîmniceanu le publică în *Luceafărul* (acum ne anunță că și-a ales chestia *Sentimentul estetic și arta*) se deosebesc de cele de la examenele universitare ori de la concursuri prin aceea că

* M. Simionescu-Rîmniceanu, *Asupra unor rătăcirii critice intitulate „Probleme literare“, Luceafărul*, nr 21—24, dec. 1906.

autorul lor n-are numai patru ceasuri disponibile, ci patru luni — iar în schimb nu e silit să utilizeze autorii din memorie, ci-i are la îndămină...

Acuma pricepeți în ce încurcătură s-a găsit acest domn cînd a trebuit să-mi răspundă... Un asemenea răspuns nu l-a putut găsi în nici o carte din lume : atunci a trebuit să devină original. Și, ca să iasă din încurcătură, veți vedea la ce proceduri s-a dedat.

Ne displac asemenea polemici și, o mărturisim, asemenea triumfuri ușoare. Dar n-avem ce face : meseria de publicist își are și ingraturile sale...

Și, mai întâi, pentru a zugrăvi fondul pe care d. Rîmniceanu se va schița de la sine, trebuie să dăm măcar o singură probă de tonul pe care acest domn îl ia față cu subsemnatul.

După ce triumfează cu vîrf și îndesat — fașificînd, dar totuși contrazicîndu-se cu sine pe aceeași pagină adesea —, își isprăvește articolul așa :

„Cînd discuți cu cineva problemele de algebră, presupui că celălalt știe cele patru operații, iar dacă te convingi de contrariu, atunci amîni convorbirea pe cînd le va învăța. Cînd d. G. I. va fi ajuns așa departe...” etc.

D. G. I. este subsemnatul. De aceeași părere este și esteticianul domn O. C. Tăslăuanu*. Domnia-sa se exprimă :

„În ce privește știința și competența cu care judecă d. Ibrăileanu chestiunile estetice, se poate convinge oricine din răspunsul d-lui Rîmniceanu“.

Iar titlul bucății d-lui Rîmniceanu e : *Asupra unor rătăcirii critice intitulate „Probleme literare“*, pe cînd al d-lui Tăslăuanu nu e nici el mai puțin forte : *Un critic nechemat...*

Nu-i așa că cetitorii noștri nici nu știau ce s-a petrecut... în absența lor ? Desființarea celui ce scrie rîndurile de față...

Vom releva falsificările d-lui Rîmniceanu și rugăm pe cetitorii care au răbdare să cetească cele ce urmează să nu uite un moment istoria cu cele patru operații și

* Oct. C. Tăslăuanu, *Critic nechemat, Luceafărul*, nr. 21—24, dec. 1906.

certificatul d-lui Tâslăuanu, căci altmintrelea lucrul ar pierde mult din frumuseța lui.

Și veți vedea că falsificarea e așa de conștientă, încît nici vorbă nu poate fi ca d. Rîmniceanu să beneficieze de circumstanța atenuantă că nu ar fi priceput articolul meu, sau că l-ar fi încurcat complexitatea chestiilor în discuție.

D. Rîmniceanu zice că am plagiat pe Stuart Mill, cînd am spus (într-o cronică literară, *V.r.* no. 6, și în *Probleme literare*, no. 8) că „orice artist e un soliloc“ și că „Artistul clădește o lume fără nici o preocupare de public“. Domnia-sa citează cartea lui Mill, articolul din carte și pagina (*Thoughts on Poetry and its Varieties. Dissertations and Discussions*, I, 71). Dar d-sa zice imediat :

„Tîrziu d. G. I. zice : «arta este expresia solilocă a sentimentelor și a concepțiunilor prin imagini» — *împrumutînd cu oarecare schimbări și generalizări (!)* — definiția lui John Stuart Mill“.

Trecem peste sublinierea și exclamarea d-lui Rîmniceanu (d-sa e foarte mirat ca cineva să facă... rebeiiune în contra „autorilor“ !), pentru că nu voim să intrăm în discuții. Dar atragem atenția cetitorului asupra celui „tîrziu“ al d-lui Rîmniceanu : d-sa a calculat asupra echivocului celui cuvînt „tîrziu“ putînd însemna și *aiurea* !. Dar acest „tîrziu“ este pe pagina ce urmează *imediat* paginii unde eu vorbesc de poetul „soliloc“ ! Dar dacă ar fi numai atîta ! Las' că puteam să nu citez nicăiri pe Mill (și nici nu l-aș fi citat, dacă nu-mi trebuia *definiția* artei), căci ideea aceasta de *soliloquie* e banală, a făcut încunjurul lumii, se găsește în toate tratatele de poetică (și de retorică, unde se face deosebirea între poezie și discurs), dar... este un *dar* foarte grav : chiar la începutul „Cronicilor literare“ (pe care spuneam că le *rezumez* în articolul *Probleme literare*), e citat Mill, *aceeași* carte, *același* articol, *aceeași* pagină (John Stuart Mill, *Thoughts on Poetry and its Varieties*, în *Dissertations and Discussions*, I, 63—94), la d. Rîmniceanu e pag. 71... singura deosebire !). Și d. Rîmniceanu citează *el*, acuma,... cu răutate, cartea lui Mill, pe care (o simplă bănuială !) nu o fi aflat-o din „Cronica“ din no. 1 ? Să mai adaog, că am citat *același* pasaj din Mill și altădată, într-un articol din *Noua revistă română*, articol citat în *V.r.* ?

Dar apetitul vine mîncînd, și d. Rîmniceanu, mai ales, e un om foarte lacom. D-sa adaugă :

„Și s-ar mai găsi multe împrumuturi de acestea fără știre, cînd s-ar alătura articolele d-lui G. I. la scrierile lui Spencer sau Guyau de pildă...”

Dar d. Rîmniceanu, se înțelege, se păzește strașnic de a-și dovedi insinuările, ceea ce ar trebui s-o facă chiar și numai pentru respectul cetitorilor săi !

Cetitorii își aduc aminte că subsemnatul a arătat, cu citații, că d. Rîmniceanu susține și *arta impersonală* (în „fișe“) și *personalismul* (în „contra-fișe“). D. Rîmniceanu acum citează „contra-fișele“ și întreabă : „Unde, am susținut arta impersonală ?“ ... — În „fișe“, domnule Rîmniceanu, nu-ți fie cu supărare !

D. Rîmniceanu mă combate în privința însemnătății *subiectului* operei de artă :

„Însemnătatea unei opere însă nu depinde de subiect, ci de mărimea concepției artistice, subiectul fiind înălțat de redarea artistică“.

Ce folos însă că d-sa, pe aceeași pagină, se exprimase deja că :

„Artistul care va putea să se transpună, va putea simți, imagina, însufleți un om superior, o acțiune înaltă, complicată, e bineînțeles sufletește mai mare decît cel a [al] cărui suflet nu se poate ridica peste lucru, peste animale, peste omul simplu... În artă e tot omul un «*gourmand de la vie*» !...”

D. Rîmniceanu trebuie să opteze o dată pentru una din aceste două păreri, pe care, până acum, le îmbrățișează cu o egală căldură...

D. Rîmniceanu încheie, asupra acestei chestii :

„De aceea nici *nu e cu putință* o clasificare a operelor după însemnătatea sau *semnificația* subiectului“.

Că pentru d-sa „nu e cu putință“, îl privește, dar afirmarea că „nici nu e cu putință“ o asemenea clasificare e o falsificare a istoriei filozofiei artei, căci Taine (care nu e inferior d-lui Rîmniceanu, decît prin aceea numai că n-are certificat de la d. Tăslăuanu) admite asemenea clasificare în *Philosophie de l'Art* !... E deci, măcar, „cu putință“ o asemenea clasificare...

Acolo însă unde d. Rîmniceanu nu mai poate de triumf, acolo unde *rigolează* și face gesturi de con-

vență și de bucurie d-lui Tăslăuanu, acolo unde d. Rîmniceanu dovedește mai clar decît oriunde că nu știu cele patru operații, este cînd ajunge la *sentimentul estetic*, pe care d. Rîmniceanu îl tratează ca un fel de răzășie a sa și care formează, cum s-ar prinde, *le clou* al polemicii sale.

„Nu numai în cel mai elementar tratat de psihologie, dar și într-un dicționar d-sa [d.G.I.] ar fi putut afla că sentimentele compuse ale omului se împart (după calitate) în *intelectuale, estetice, morale, religioase*¹. Despre această împărțire însă d.G.I. pare a nu avea nici o cunoștință; pentru d-sa există numai un sentiment, *sentimentul moral*, și de aceea de cîte ori întilnește cuvîntul sentiment în articolul meu, pe care îl critică, d-sa îl scrie cu litere mari, atrăgînd atenția că m-am prins, am vorbit de sentiment, *deci* de morală, căci *sentimentele se judecă din punct de vedere moral...*“

D. Rîmniceanu devine cam suspect! Să nu știe cineva de *existența (măcar)* a sentimentului estetic? De *existența (măcar)* a sentimentului religios? etc. D. Rîmniceanu vrea să fie de tot comod în discuție și își pregătește niște premise foarte comode!

Dar d. Rîmniceanu, cînd falsifică, n-are toate prudențele acestei nobile meserii, căci iată un pasaj din polemica sa:

„Cînd d. G.I. conchide despre aceleași opere că sînt «admirabile artistice... opere din cele mai artistice», și totodată că sînt *imorale* nu e oare *surprinzător* (!!) că d-sa nu deosebește judecarea artistică de cea morală? Căci atunci cînd *laudă* partea artistică a unei opere, desigur că o analizează din alt punct de vedere decît acela cînd îi *critică* moralitatea... (Și acest domn aiurea găsește iar contrazicerea că d. G.I. *laudă* tendința morală din nuvela *Ion Ursu* a d-lui Sadoveanu, pe care tot d. G. I., literaricește, o găsește slabă!...)“

Apoi, domnule Rîmniceanu, dacă singur constăți că judec din *două* puncte de vedere, din punct de vedere *estetic* și din punct de vedere *moral* — pentru ce te pieptoșezi așa de grozav că numai d-ta și cu d. Tăslăuanu ați ști de

¹ Aci d. Rîmniceanu are o notă în care citează autori spre a dovedi că... sentimentele sînt de mai multe feluri!!!! D-sa e un scriitor foarte documentat...

existența sentimentelor religioase, estetice, intelectuale etc ?

Să mai amintesc de pasajul din *Probleme literare*, unde, vorbind de evoluția sufletească a lui Maupassant, arătam cum, în acest suflet, considerarea *estetică* a lumii creștea pe socoteala celei *morale*? Pasaj din care d. Rîmniceanu ar fi putut vedea nu numai că *deosebesc* aceste sentimente, dar că — în specie — le găsesc chiar că se resping între ele ?

D. Rîmniceanu, deci, pretinde că „sentimentul“ de care vorbea d-sa în articolul *Morala în artă* era pretutindeni „sentimentul *estetic*“ și că eu, neștiind decît de existența sentimentului *moral*, îmi închipuiam că d. Rîmniceanu vorbește de acesta din urmă, și de aceea aș fi vorbit de „sentimentele care, produse de lectura unei cărți, se adaugă la seria de motive determinante“ !...

Mai întâi n-am spus că ceea ce se adaugă la seria de motive determinante e *sentimentul moral*, ci sentimentele în genere. Frica, să zicem, e o cauză de acțiune ? E ! E un sentiment etic ? Nu e ! Dacă mi se cere, voi dovedi că, dacă d. Rîmniceanu știe că există sentimente morale, nu știe însă ce e un sentiment moral (voi dovedi mai jos că acest cavaler al sentimentelor estetice nu știe ce e un sentiment estetic) !

Dar e altă chestie aci. Și anume : d. Rîmniceanu se falsifică pe sine. D-sa, în *Morala în artă*, spunea :

„Sf. Ștefan, ca orice operă de artă, exprimă un sentiment — *spiritualismul evului mediu*.“

E vorba aici de sentiment *estetic* ? *Spiritualismul evului mediu* e sentiment estetic ? Nu-i așa că nu, domnule Rîmniceanu ?

D. Rîmniceanu mai spunea :

„*Sentimentul* își va imprima și el caracterul său în operă.“

Această *concesiune* („și el“) se raportează, cînd e vorba de o operă *estetică*, la sentimentul *estetic* ! ? Nu-i așa că nu, domnule Rîmniceanu ?

D. Rîmniceanu spunea, în *Morala în artă*, că :

„Arta mișcă un suflet, dar nu-l influențează în acțiune (cu rezervă poezia patriotică, care, deși e născută dintr-un sentiment hotărît, nu e scrisă spre a aprinde

patriotismul). *Sentimentul durează numai cît impresiunea estetică*, e ceva asemănător visului.“¹

Sentimentul care durează numai cît impresiunea estetică și care e asemănător visului (acestea-s argumente că el nu poate fi cauză de acțiune) nu e „sentimentul estetic“, căci, mai întâi, domnule Rîmniceanu, n-ai avea nevoie să argumentezi că sentimentul estetic nu e cauză de acțiune; al doilea, ar însemna că: „sentimentul estetic durează numai cît impresia estetică“, ceea ce ar fi o prea grosolană tautologie ca s-o poți comite și, al treilea, sentimentul *patriotic*, pe care-l exceptezi din aceste sentimente („estetice“), ar fi un sentiment *estetic* !...

Că e în stare, însă, d. Rîmniceanu să considere sentimentul *patriotic* ca estetic, se poate. Posibilitatea o vom dovedi imediat.

Ați văzut că d. Rîmniceanu nu știe ce e un sentiment *moral*, cînd crede că dacă eu spuneam că cutare sentimente sînt *cauze* de acțiuni și că pot fi judecate, „din punct de vedere“ *moral*, apoi le-aș socoti „sentimente morale“. D-sa nu pricepe că dacă le socotesc pe ele din punct de vedere *moral*, apoi ele *nu-s* morale. De aceea zice :

„D. G.I., cu știința psihologică ce îi stă la dispoziție, consideră tristețea, veselia, melancolia, pesimismul ca sentimente morale“.

E fals, încă o dată ! Le consider ca apreciable din punct de vedere *moral* — asta e cu totul altăceva !... Dacă consideri beția ca un lucru apreciable din punct de vedere *moral*, apoi înseamnă c-o socoti un *sentiment moral* ?

Dar știți pentru ce d. Rîmniceanu luptă cu mine în privința „veseliei“ și a „pesimismului“ etc. ? Pentru că d-sa, acest teribil estetician, le consideră ca sentimente estetice !!! Nu credeți ? Credeți că glumesc ?

Poftim.

„De ce atunci d-sa [d.G.I.] nu critică *La Psychologie des sentiments*, a lui Ribot de pildă (iau pe acesta fi-

¹ Dacă am voi să-l facem și noi plagiator, i-am pune alătura arta = vis cu Lipps, *Aesthetik*, II, 86—87... citat tot de d. Rîmniceanu în acest ultim articol. În *Morala în artă*, de unde e citația de sus, ș-a dispensat să-l citeze pe Lipps.

indcă cuprinde un rezumat de ce s-a spus în timpul din urmă asupra sentimentelor, și așa, criticînd pe acesta, d-sa critica întregă psihologie modernă), care vorbește de pesimism la sentimentul estetic (rubrica caracterelor generale ale sentimentelor patologice estetice) ?...“

Sărmanul Ribot ! L-a falsificat și pe acesta, căci Ribot spune atît de *clar* că nu poate vorbi de patologia sentimentului estetic ca atare și că deci *se va scobori la „cauzele“ psiho-patologice* (1, pesimism, 2, megalomanie etc.), încît d. Rîmniceanu nu poate beneficia de circumstanța atenuantă că n-a priceput ! Un indiciu că nu e nepricepere, ci falsificare, e cuvîntul „la“ subliniat de noi în citație : Ribot pune pesimismul *la* sentimentele estetice ! Apoi, dacă ar fi fost nepricepere, punea ca sentiment estetic nu numai „pesimismul“ (veselia etc. le-a inventat d-sa singur), ci și... *megalomania* ! — căci Ribot pune : 1, pesimism... 2, megalomanie...

Și, în treacăt, ați observat ce ironic e polemistul d-lui Tăslăuanu ? Cică să-l răstorn eu pe Ribot !

Și acum să ne apucăm să-i dovedim că confundă arta și cu realitatea cînd zice că deosebirea între impresia produsă de artă și cea produsă de natură e de grad ? Deosebirea impresiei produsă de un măgar din ogradă sau de unul pictat e de grad ? Faptele omenești produc sentimente estetice, numai cît mai puternice decît atunci cînd sînt tratate în artă ? Sau să ne mai oprim la ridicola afirmare că „Critica lui Sainte-Beuve nu e critică propriu-zisă“ ? — Nu face însă să discutăm. Mai bine să revenim la scopul urmărit : demascarea unui falsificator. Mai departe d. Rîmniceanu scrie :

„Așa d-sa [d.G.I.] afirmă odată sigur ceea ce critică la mine (fără să fi susținut eu). «Artistul creează realitatea a doua oară, în al doilea exemplar». Iată pe d.G.I. predînd arta drept copie a lumii.“

Să vedem ce zice d.G.I. :

„Dar iată altfel de oameni — artiștii —, care nu [nu]mai explică lumea, ci se apucă să *creeze*, după modelul lumii lăsată de D-zeu, o altă lume, care adaogă ceva, care prelungesc creațiunea. Pe lîngă cei un miliard și jumătate de oameni în carne și oase, artistul mai creează alți oameni... Iar uneori, cînd artistul redă o persoană reală — Napoleon în *Război și pace*, de pildă —,

el tot creează, CREEZĂ, A DOUA OARĂ, ÎN AL DOILEA EXEMPLAR, *acea persoană.*“

Va să zică, d. Rîmniceanu lasă la o parte începutul unde vorbesc de crearea operei de artă, alege locul unde vorbesc de redarea unei persoane *reale* (Napoleon), amputează fraza cu îngrijire, lasă la o parte pe Napoleon și citează cuvintele relative la un caz special, ca și cum acele cuvinte ar fi despre creația în genere !

Frumos meșteșug, domnule Rîmniceanu !

Dar acest procedeu e obișnuit la d-sa. Să mai cităm un exemplu :

„D.G.I. se încurcă rău ; așa, d-sa spune : «arhitectură imorală, nu !», și mai departe : «arhitectura are o valoare moralizatoare». Mă rog, dacă există o arhitectură moralizatoare, ar trebui să fie cu puțință și o arhitectură demoralizatoare, și atunci aceasta din urmă ar fi imorală și atunci unde e consecvența ? Cum rămîne cu exclamația de la început «arhitectură imorală, nu»“ ?

Cum rămîne, domnule Rîmniceanu ? Trist de tot ! trist de tot ! lamentabil ! Chestia devine penală, căci eu am spus așa :

„*Arhitectură imorală ! Nu, desigur, dacă d. Rîmniceanu vrea o clădire pornografică !* Și nu, pentru că, cum a spus d-sa, nu se «imitează lumea» ; dar dacă sentimentul de umilire, de frică, de descurajare, e un sentiment care determină voința în lupta vieții, atunci arhitectura catedralelor gotice poate fi judecată chiar din punct de vedere strict moral ! Va spune cineva că arhitectura gotică înobilează sentimentele, ne face să ni se tempereze orgoliul etc. ? Foarte bine ! Atunci are o valoare moralizatoare, în loc de demoralizatoare, — lucrul rămîne același : are o valoare morală !

Cum rămîne, domnule Rîmniceanu ? Rămîne că ai falsificat citația, ai tăiat cu cruzime propoziția a doua din fraza : „*Arhitectură imorală ! Nu, dacă d. Rîmniceanu vrea o clădire pornografică !*“... și ai scos din ea ceea ce-ți trebuia : „*Arhitectură imorală, nu*“.

Și acum să răspundem la spiritualele¹ întrebări ca : cum să exprime artistul sentimentele morale prin linii

¹ D. Rîmniceanu face și exerciții de spirit. Prin o gamă de subtile deducții de elefant, d-sa convinge pe d. Tăslăuanu că eu cred că Burckhardt e un *guide*...

și proporții matematice? Nu sentimente „morale“, ci sentimente care lucrează asupra voinții, domnule Rîmnicene! (Vezi citația de mai sus.) Ai auzit d-ta de sentimentul de depresiune și melancolie produs de o sacie, *pentru că ramurile ei cad vertical*? De sentimentul de putere și bucurie produs de o coloană dreaptă, *pentru că ea se ridică sfidînd forța gravitației, dușmana omului*?? Aceste sentimente sînt sau nu de acele care determină acțiunea unui om?... Dar ce să mai discut? ¹

Nu mai continuăm. Ajunge.

Rugăm pe cetitor să reflecteze iarăși, măcar un minut, la „cele patru operații“ și la certificatul d-lui Tăslăuanu. Dacă acesta din urmă ar pricepe chestiile literare, certificatul său ar căpăta înțelesul unei complicități. Dacă nu-l vom taxa de complice conștient, deși, totuși, avem o mică indoială: în privința afirmării d-lui Rîmnicianu că ar exista cineva, oricine ar fi acela, care să nu știe de existența sentimentelor estetice, religioase etc., putea și d. Tăslăuanu să priceapă ceva!...

La injuriile personale ale d-lui Tăslăuanu nu voi răspunde. Ele nu mă privesc pe mine; îl privesc pe d-sa.

G.I.

Post-scriptum. N-am avut de gînd să discut aci nici o chestie, dar fiindcă, chiar în acest moment, îmi vine în gînd o pagină din Paul Bourget, în care acest scriitor expune în mod admirabil influența operei de artă asupra publicului, înțelesul operei de artă ca „adaos la seria de motive determinante ale voinții“, îmi voi permite s-o transcriu aci pentru cetitorii noștri.

„Ambiția mea a fost să redijez citeva note care să fie în stare a sluji istoricului Vieții Morale, din vremea jumătății a doua a veacului al XIX-lea în Franța. Această Viață Morală, cum se întîmplă în societățile foarte civilizate, se compune din elemente diverse. Nu cred că enunț un adevăr tare nou dacă afirm că Lite-

¹ D. Rîmnicianu pretinde că în cântonetele unei cocote numai cuvintele exprimă sentimentele de cocotă. Melodia nu? Va să zică orice melodie se poate aplica la orice cuvinte? Un marș funebru de Beethoven la „Margaretă, îngeraș iubit“? Aria Pristandalei noastre populare (iertere-ne cetitorul) la „Cîntecul florilor“ din *Faust*?

ratura este unul din aceste elemente, cel mai important poate, căci, în micșorarea din ce în ce mai evidentă a influențelor tradiționale și locale, *Cartea* devine marile învățător. Nu e nici unul din noi care, școbarindu-se în fundul conștiinței sale, să nu recunoască că el n-ar fi fost întocmai așa cum este dacă n-ar fi cetit cutare sau cutare carte: poemă sau roman, bucată de filozofie sau de istorie. Chiar în momentul acesta, și pe cînd scriu acest rînd, un adolescent, pe care-l văd, stă cu coatele pe pupitrul său de student în această frumoasă sară de iunie. Florile se deschid sub fereastră, drăgostos. Aurul cald al soarelui apus se-ntinde pe linia orizontului cu o delicateță adorabilă. Niște fete stau de vorbă în grădina vecină. Adolescentul stă plecat pe cartea sa, poate vreuna dintre acele despre care e vorba în aceste *Essais*. Poate *Fleurs du Mal* ale lui Baudelaire, poate *Vie de Jésus* a lui Renan, poate *Salammbô* a lui Flaubert, poate *Thomas Graïndorge* al lui Taine, poate *Rouge et Noir* al lui Beyle... Cu cît ar face mai bine să trăiască! zic înțelepții... Vai! dar el trăiește în această clipă și o viață mai intensă decît dacă ar privi apusul melancolic, decît dacă ar strînge gingașele degete ale uneia din fete. El se pierde întreg în frazele autorului său favorit. El vorbește cu acesta de la inimă la inimă, de la om la om. El îl ascultă vorbind asupra chipului de a gusta iubirea, de a căuta fericirea și de a suporta nenorocirea, de a privi moartea și întunecosul de dincolo de mormînt, cuvinte care sînt revelații. Aceste cuvinte îl introduc într-un univers de sentimente pînă atunci abia zărit. De la această primă revelație pînă la imitarea acestor sentimente, distanța e mică și adolescentul nu întîrzie a o parcurge. Un mare observator a spus că mulți oameni n-ar fi fost niciodată amorezați dacă n-ar fi auzit vorbindu-se de amor. Ceea ce e sigur, ei ar fi iubit în alt chip. A defini cîteva din exemplarele de sentimente pe care unii scriitori ai epocii noastre le propun spre imitare celor cu totul tineri și a indica prin ipoteză cîteva din cauzele generale care au făcut pe acești scriitori să zugrăvească aceste sentimente precum ele fac pe cetitorii lor să le guste, acesta este, exact, fondul acestor «*Essais*».

Această pagină e din „introducerea“ la opera clasică a lui Bourget : *Essais et Nouveaux Essais de Psychologie*

contemporaine (în care studiază, din punctul de vedere enunțat în fragmentul citat, punct de vedere susținut și de noi, pe Baudelaire, Renan, Flaubert, Taine, Stendhal, Dumas-fils, Leconte de Lisle, Frații Goncourt, Turgheniev, Amiel). Paul Bourget e nu numai un romancier, deci el însuși în poziție de a ști ce e un scriitor, dar, și mai ales, un fin și adânc critic (ultima sa operă, *Sociologie et Littérature*, a provocat elogiile lui Faguet).

Viața românească, nr. 1, 1907

Țăranul în literatura românească

Poate că nu e de inactualitate această problemă.

Cele ce urmează sînt numai ideea directrice a unui articol ce trebuia să fie mai documentat, și care, poate, va apare altădată în această revistă...

Așadar, să vedem care a fost atitudinea scriitorilor români față cu țărănimea, în toată vremea de cînd avem o literatură propriu-zisă, adică de o sută de ani încoace ?

Și întrebarea noastră este cu atît mai importantă, cu cît, din această cercetare, nu vom afla numai cum au privit scriitorii noștri țărănimea, ci încă și altăceva, și mai interesant : cum au privit țărănimea clasele din care făceau parte acei scriitori, clasele care se *exprimau prin acești scriitori*.

Și trebuie să deosebim, chiar de la început, pe scriitorii din Ardeal de cei de dincoace de munți. Aici, la noi, scriitorii fac parte din clasele orășenești, exprimă sufletul acestor clase, se adresează la aceste clase — și toate acestea, chiar atunci cînd sînt *rîdicați* din țărănime, pentru că cuvîntul *rîdicat* se aplică aici din toate punctele de vedere, și din acela că ei, ca aproape toți intelectualii ieșiți din țărănime, o *părăsesc*, rup legăturile cu ea, se adaptează claselor orășenești, împrumutînd de la acestea sufletul, idealurile și poftele. În Ardeal, unde românii sînt, aproape în întregime, un popor de țărani, unde n-a existat o clasă boierească și nici una burgheză, unde clasele de sus sînt de alt neam, de altă lege, de altă... clasă, unde *bugetul* (cu care la noi clasele de sus își adaptează pe cei ieșiți din țărănime... Nu uitați acest lucru esențial !), unde bugetul e al *celuilalt* popor, al unguirilor — acolo, în Ardeal, scriitorul, ca și ceilalți intelectuali, e ieșit din popor, și, neavînd, ca la noi, ispita adaptării, rămîne în legătură cu poporul al cărui reprezentant devine, vibrează de idealurile po-

porului, dându-le o formă conștientă, scrie „din popor“ și „pentru popor“...

Această deosebire se manifestează de-a lungul literaturii românești de la 1800 până astăzi.

În epoca literaturii „vechi“, care ține până la 1840, în epoca lui Conachi, poeții de la noi, logofeți și vornici în genere, își cîntă senzibilitatea, adesea senzualitatea lor orientală, într-o formă „alcătuită“ după literatura scriitorilor clasici decadenti francezi ori a dubioșilor poeți greci constantinopoliteni. Și cînd în literatura lor nu-i vedem preocupați de nimic decît de eul lor (ca și scriitorii din faza lui Eminescu. Aceste două faze au acest punct comun), e sigur că, cu atîta mai puțin, vom căuta cum privesc ei pe țăranul român. Ei nu-l *privesc* deloc. El parcă nici n-ar exista. Și e drept, că nici nu-i iau nimic: limbă, versificație, idei poetice din poezia populară — cum vor lua cei din epoca imediat următoare.

Iar cînd, obosindu-se de „alcătui“, logofeții și vornicii se dedau la „tălmăciri“, ei traduc literatura subțire, din scriitori subțiri (Voltaire, Racine, Pope etc.), pentru boieri.

În epoca aceasta, avem o literatură boierească, pentru boieri.

În același timp, în Ardeal, oamenii mici (n-au logofeți, n-au nimic; cu o generație mai înainte n-aveau decît țărani și preoți, niște advocați de pildă (Aron, Barac)), oameni ieșiți din popor, traduc cărți ca *Leonat și Dorofata*, *Risipirea Erusalimului*, *Arghir și Elena*, — literatură populară, pentru popor... Iar ardeleanul Budai-Deleanu, un om mai învățat decît scriitorii boieri din principate, scrie, totuși, o poemă eroi-comică populară, adică bazată pe forma populară, cu elemente populare, deși, ca subiect, inspirată din literaturi străine...

În prima fază a literaturii „moderne“, în faza Alecsandri, după 1840 și înainte de 1880, în Ardeal nu există scriitori de samă (cauzele nu importă aici). Dar se continuă literatura pentru popor. La noi, lucrurile s-au schimbat de cum erau în epoca precedentă. Literatura este influențată, condiționată de romantismul francez și, la unii scriitori, de literatura populară.

Alecsandri, de pildă, ia foarte mult de la popor: *Doinele sale*, s-a zis, pot face pe cineva să le ia drept

creațiuni populare. E o exagerație, dar e drept că el și-a însușit, în *Doine*, foarte mult din forma și elementele populare — nu-i vorbă, fără să și le transforme în substanță proprie (ca Coșbuc), ceea ce face ca de cele mai multe ori elementele populare din aceste *Doine* să plutească, în bucăți mari, neasimilate... Dar dacă scriitorii fazei acesteia *au luat* mult de la popor, ce *i-au dat* în schimb? În 1868, d. Maiorescu (*În contra direcției de astăzi în cultura română*) spunea :

„Singura clasă reală la noi este țăranul român, și realitatea lui este suferința, sub care suspină de fantasmagoriile claselor superioare. Căci din sudoarea lui zilnică se scot mijloacele materiale pentru susținerea edificiului fictiv, ce-l numim cultură română, și cu obolul cel din urmă îl silim să ne plătească pictorii și muzicanții noștri, academicii și ateniânii din București, premiile literare și științifice de pretutindenea și, *din recunoștință, cel puțin, nu-i producem nici o singură lucrare care să-i înalțe inima și să-l facă să uite pentru un moment mizeria de toate zilele.*

Ca să mai trăim în modul acesta este cu neputință. *Plângerea poporului de jos și ridicolul plebei de sus au ajuns la culme.*“

La culme ajunsese atunci ! *Acuma* însă a ajuns la culmea culmii ! Și permită-ni-se o paranteză. Ce a făcut d. Maiorescu, după ce n-a mai fost, ca în 1868, când scria aceste rânduri, numai în poziție de a protesta — ce-a făcut față cu acea „plângere“ a poporului de jos, atunci când a devenit unul din „stîlpii societății“ românești ? Ori, atunci, în 1868, „mizeria aceasta a claselor de jos“ era numai o trăsătură de penel, mai mult ca să zugrăvească și mai negru fondul pe care avea să caricaturizeze civilizația apuseană introdusă aici ? Iar, în domeniul literar, dat-a d. Maiorescu, el personal, ori prin școala sa, prin elevii săi, vreo operă care să facă pe popor „să uite un moment mizeria de toate zilele“ ? D. Maiorescu a avut multă trecere în țara aceasta, a făcut în chestii culturale tot ce a voit, a făcut și imposibilul (pe d. Dragomirescu — bărbat inteligent, profesor de literatură la universitate etc.) — dar și-a mai adus el aminte de la 1868 până astăzi (sînt 40 de ani !) de „mizeria claselor de jos“, de „lucrarea care să înalțe inima“ poporului de

jos și „să-l facă să uite pentru un moment mizeria de toate zilele“ ?...

Un singur om a fost în vremea aceea care a dat două sau trei cărți de asemenea natură. A fost un paracliser, un psalt, un mahalagiu oarecare, jumătate bulgar, jumătate român, un fecior de căldărar, venit de peste Dunăre — Anton Pann. Ce folos însă că și acesta, în *literatura* sa, nu este nici „popor“, nici curat „pentru popor“, este cam „mahala“ și cam pentru „mahala...“ „Lumea“ din care „a adunat“ și căreia „iar i-a dat“ literatura sa este până la un punct mahalaua... Oricum, el e singurul, acest mahalagiu, acest psalt, acest vagabond, căruia sîntem datori să-i păstrăm o veșnică recunoștință.

Să revenim la Alecsandri. „Poporanismul“ său — împrumutarea de la popor a limbii și fondului — clădirea unei literaturi culte cu ajutorul bogăției populare, este numai un aspect, ori o latură a clădirii întregului edificiu al civilizației noastre, care, toată, a fost creată din avutul poporului, — fără ca în schimb să i se dea și lui ceva... Și, după cum din avutul lui am creat palate, căi ferate, școli mari etc. fără ca lui să-i dăm ceva în schimb, tot așa, din doinele lui am creat literatura noastră, fără ca în schimb să-i dăm „o singură lucrare care să-i înalțe inima“ etc.

Dar să vedem dacă, în literatura aceasta cultă, scriitorii și-au plătit „obolul“ către țărănime, prin însuflarea măcar a simpatiei, în păturile orășenești, pentru dinsa.

Cum s-au comportat scriitorii acestei epoci față cu țărănimea ?

Afară de rare excepții (un Boliac; e celebră bine intenționata, dar falșă și afectata sa *Sila*), scriitorii au ignorat țărănimea, ori au idealizat-o falșificînd-o, creînd o țărănime de carnaval, ridicolă, ceea ce a fost cu atît mai primejdios, cu cît literatura aceasta putea înșela, făcînd să se creadă că țăranul e fericit... Cînd d. Maiorescu vorbea de „*plîngerea* poporului de jos“, Alecsandri dovedea lumii că țărănimea *nu plînge* deloc, deloc !

Pe cînd d. Maiorescu vorbea de „mizeria“ și „plîngerea“ clasei de jos, de „suferința“ ei, Alecsandri ne arată pe „sămănătorii harnici cu sacul subțioară“ fericiți, fără ca să-i vină o singură dată în gînd, ca nobilului poet O. Carp (*În amurg*, V.r., II, 2) că acești sămănători nu

sămână pentru dinșii — și doar știa bine Alecsandri, mai bine decât O. Carp, pentru cine sămănau „sămănătorii“ la Mircești. Și cine n-a admirat pe „Rodica“, pe „juna“ Rodica, această falsificare a realității, această bătaie de joc de suferințele țărănimii ! I s-a imputat lui Eminescu că a falsificat pe „1400 !“ Dar cum trebuia atunci să i se impute lui Alecsandri că a falsificat realitatea, pe care toți o vedeau, el cel întâi !

Crescuți cu „pastelurile“ lui Alecsandri, noi am fost înșelați, am considerat pe țaran ca o ființă fericită și, nu știu zău, dacă nu i-am invidiat soarta ! ! Și cînd ni se spunea că-și duce greu viața, noi zîbeam, căci noi ne gîndeam la „juna“ Rodică și la „sămănătorii“ care înoată în fericire...

Și n-am observat, pe atunci, îndeajuns, această poezie, n-am observat cum cu un an înainte de 1864, pe cînd se dădea lupta pentru împrumut, pentru cea meschină împrumut — cum Alecsandri, în *Rusaliile*, își bătea joc, în aparență, de demagogism, în realitate, de luptătorii pentru împrumut... Și n-am mai băgat îndeajuns samă că țărănismul lui Alecsandri, și al celorlalți, consta în iubirea pentru țaran mai întâi ca pentru un decor al naturii, și al doilea ca pentru un arhaism viu, pentru reprezentantul „vremii lui Ștefan cel Mare, zimbrului sombru și regal...“

Țăranul mijloc, niciodată țăranul scop ! Țăranul pe scenă, pentru a înveseli pe orășeni ; țăranul în natură — ce pitoresc e un baci pe o cărare de pe Ceahlău ! țăranul în pastel etc., etc. — o altă utilizare a țăranului, ce e drept, mai inofensivă decât cea a „sudorii“ lui, vorba d-lui Maiorescu ! Și, ca culme, țăranul logodit și însurat în Arenele Romane, concurînd cu celebrii „campioni internaționali“, spre a se vinde mai multe bilete de intrare la expoziția jubiliară... Ce prosper părea, acolo, în Arenele Romane, acest produs al solului românesc : țăranul !

„Farmecul limbii române în poezia populară — el ni l-a deschis ; iubirea omenească și dorul de patrie în limitele celor mai mulți dintre noi — el le-a întrupat ; frumusețea proprie a pămîntului nostru natal și a cerului nostru — el a descris-o ; «chauvinismul» gîntei latine și ura în contra evreilor — el le reprezintă“, zice d. Ma-

iorescu. Cine este acest *el*? *El* este Alecsandri... Dar *el* nu ne-a „deschis“ suferințele țărănimii, dar *el* „n-a intrupat în noi“ mila pentru aceste suferinți! Și doar *el* se bucură de faima că a vibrat de tot ce a mișcat pe contemporanii săi... De tot ce i-a mișcat, da! E ceva care nu i-a mișcat... E suferința țăranului român!

În faza a doua a literaturii „moderne“, în faza lui Eminescu, scriitorii sînt ceea ce s-ar putea numi, cu un termen cam barbar, *egotiști*. Sînt plini numai de ei, de propriile lui simțiri, de obicei suferinți — ei nu se cîntă decît pe sine. E o hipertrofie a propriei lor personalități, durerea lor — exagerată — devine durerea lumii întregi. *Orice* cîntă, se cîntă, în definitiv, pe sine...

Eminescu, de pildă, în poeziile sale, nici nu vorbește de țărănime. Dacă voim să-l cunoaștem în această privință, trebuie să-l căutăm aiurea, în *afară de literatură*. Acolo îl găsim privind pe țăran din punct de vedere curat naționalist, tot ca *mijloc*, ca păstrător al limbii, al obiceiurilor, portului — ca *arhaism*! Dar încalte acesta a fost de o sinceritate fără de margini, și țăranul n-a fost ridiculizat în opera sa — prin idealizare...

Iar țăranul ca *decor* ajunge la unii până la — iertemî-se expresia — până la scandal. Am protestat acum treisprezece ani, în *Evenimentul literar*, împotriva *socialistului* Traian Demetrescu, care *infrumuseța* peisajul cu țărani *necuvîntători* și cu „pulpele de bronz“ ale țărăncelor, pe care poetul le admira, pîndind cum trec țărăncile pîrăul — idila sfîrșindu-se, bineînțeles, cu o altă idilă, mai realistă în fond, dar zugrăvită tot cu cuvinte susurate între poet și țăranca cu „pulpele de bronz“...

Și toată recunoștința noastră lui Caragiale! Acest om, dacă n-a cîntat pe țăran, a dovedit, în două chipuri, un suflet deosebit. El, care și-a bătut joc de toți și de toate, nu și-a bătut joc niciodată, dacă nu mă-nșel, de țăran! — Iar cînd a scris o tragedie, *Năpasta*, a localizat-o la țară: a simțit că *onoarea* unei tragedii nu poate fi suportată nici de Zoe, nici de Tipătescu. *La țară*, a găsit *el* în cine să întrupeze sentimentele grave, profunde, *mari*! Și, vă puteți închipui pe Caragiale, dacă ar fi zugrăvit țărani, zugrăvindu-i falș-idilic, ori ca arhaisme?

Și recunoștință și lui Vlăhuță și Delavrancea, care, în citeva accente sincere, și-au arătat *emoția* lor față cu suferințele țărănimii.

Tot în această epocă, există un scriitor, un mare scriitor, care și-a cîntat anii copilăriei sale țărănești — și cu aceasta și viața țărănească, aruncînd însă asupra ei un vâl albastru, privind-o cu nostalgia unui țaran transplantat în oraș, rămas toată viața țaran, fără însă să mai aibă legătură puternică cu poporul. E Ion Creangă.

În această vreme, în Ardeal, lucrurile stau cu totul dimpotrivă. Cine a cetit pe Pop Reteganul, pe omul din popor, care scrie pentru popor, viața adevărată a poporului; pe Slavici, omul din popor, care nu uită că e din popor, care scrie viața adevărată, de bucurie, de tristeță, de muncă a poporului; pe Coșbuc, care cîntă idila *adevărată* a dragostei, din ținutul lui mai fericit și munca... și acel *profetic Noi vrem pămînt!* — acela pricepe deosebirea! Se zice că Coșbuc a scris această poezie inspirat de starea țaranilor din Moldova... Cu atît mai caracteristic. A trebuit să vie un ardelean, un „fecior“ de lângă Năsăud, ca să scoată cel mai mare și mai cuprinzător strigăt al țaranului moldovan...

Nu voiesc să vorbesc de faza cea din urmă a literaturii românești. Ea e în formare. Un singur nume voi scrie aici: pe al lui Octavian Goga! E un ardelean din „satul de sub munte“, Rășinari... Cetiți *Poeziile* sale, cetiți, în alt loc al acestei reviste, povestea „omului“, simplă și dureroasă poveste a țaranului român, care ar putea să aibă drept moto vorbele lui Gloucester din *Regele Lear*: „Totul e întunecime și dezolare...“ Și n-o putea spune povestea aceasta, care e mai cu samă a „omului“ de dincoace de Carpați, a țaranului nostru, decît tot un ardelean!...

...Și ce direcție oare va lua, de aci încolo, literatura românească?... Dar îmi vine o altă întrebare, dacă e o *alta*: durerile din acest moment ale poporului român sînt ale facerii, sau ale morții?

Eugen Lovinescu, «Nuvele»

Vorbind de drama d-lui Lovinescu *De peste prag* (V. r., I, 5), spuneam că ea „e mai mult opera unui critic literar, deprins cu literatura, observator al meșteșugului, e un cîntec din cap, cum s-ar zice, și nu din piept. E o combinațiune : Autorul n-a văzut tipurile, ele *nu trăiesc...*“ Și, mai spuneam : „Am cetit drama d-lui Lovinescu cu interes și n-am putut-o lăsa din mîină pînă ce n-am isprăvit-o. Știu că nerăbdarea de a vedea «ce s-a mai întîmplat» mai departe, interesul pentru subiect nu e nici o dovadă de gustul estetic al unui cetitor, nici de valoarea unei scrieri : băieții de patrușprezece ani fac sacrificii enorme de somn cînd cetesc *Misterele inchiziției* — oricum o carte care te «captivează» trebuie să aibă ceva din ceea ce se cheamă «valoare»...“ Și, încheiam : „Oricum, în mijlocul atîtor opere de agramați și minți obtuze, care te înspăimîntă prin inconștiența îndrăznelii cu care se îndeasă în «corporăția Parnasului», bucata *inteligentă* a d-lui Lovinescu este o plăcere pentru cetitor.“

Același lucru, aproape, am de spus și despre nuvelele d-lui Lovinescu (*Dragoste florentină, Remușcarea, Scherzo* — alcătuite, ne spune autorul, din niște note de călătorie).

Subiectul, intriga, prezintă interes și, și aci, nu-ți vine să lași cartea din mîină pînă ce nu isprăvești. D. Lovinescu, cunoscător de literaturi, prezintă, ca atîția alții, un curios caz de mimetism psihic : d-sa face „din cap“ ceea ce altul face „din piept...“ Dar toate lucrurile au o margine, și *intelectualismul* nu va putea înlocui niciodată *instinctul artistic, puterea creatoare* ; pentru aceasta ar trebui cuiva un geniu *intelectual* supraomenesc, ca să știe să *combine tocmai* așa, încît să ajungă acolo unde altul ajunge condus de instinctul artistic. D. Lovinescu are ob-

servații, ori măcar considerații, bune uneori : sentimentul unui om după ce și-a declarat iubirea („va să zică e cu puțință, îmi ziceam eu ! Cită deosebire e între situația din acest moment și cea de acum un ceas !“, și păcat că urmează trei sferturi de pagină de dezvoltare, care strică efectul...); sufletul femeiesc care, în afacerile galante, pune mai mult preț pe aparențe decît pe fapt ; spiritul de autoanaliză a unora, chiar în momentele de pasiune etc.

Dar aceste observații și considerații juste, uneori fine, sînt ale unui critic, și nu ale unui artist, fiindcă, cu ajutorul lor, d. Lovinescu nu reușește să creeze *viața*, ori, dacă creează chiar scene parțiale mai vii, nu reușește să creeze oameni. Nu trăiește nici un om în aceste nuvele, nici chiar Leon din prima, care, pe de o parte, ne e arătat ca un om cuprins de o patimă curat fizică pentru gazda sa (vechea idilă între chiriaș și gazdă !), iar pe de altă parte, debitează frazele celui mai incolor sentimentalism.

Uneori *combinațiunea*, adică lipsa de viziune a vieții, strică chiar pozițiunea nuvelor. Bucata în felii sistematice, în care perioadele unui predicator sînt întretăiate regulat de considerațiile unui bătrîn asupra religiei, este un artificiu prin care autorul plasează o oarecare filozofie (a sa ?) ; iar lungile tirade lirico-filozofice ale lui Leon, pe cînd sîngele lui fierbe de frigurile patimii senzuale pentru Igea, mi se par cel puțin nenaturale, căci autorul ni-l arată pe Leon robit de „voluptatea“ Igeei (toate eroinele d-lui Lovinescu sînt „voluptuoase“ și d. Lovinescu face abuz de acest cuvînt, care e un calificativ prea general) — Igeea care venea adesea cu „pieptul dezvălit până la rădăcina sînilor“ și care a primit prima sărutare de la Leon „între sîinii de zăpadă...“

Dar dacă fondul operei de artă nu se poate crea decît numai prin instinctul artistic, forma — și vom vedea întru cît — și-o poate însuși cineva prin familiarizarea cu literatura, prin surprinderea procedeelor stilistice... D. Lovinescu își *lucrează* fraza și toate frazele d-sale sînt „de l'écriture artiste“. Pentru a pricepe lucrurile, se pot face orice comparații ; așadar am să compar pe d. Lovinescu cu d. Brătescu-Voinești. Acesta din urmă scrie atît de simplu, atît de fără *figuri*, încît nici nu-i bagi în samă stilul, dacă mă pot exprima astfel ; frazele sale,

luate separat, nu sînt mare lucru (afară de dialog, unde sînt peste măsură de concentrative) — dar ce *viață* rezultă din însumarea acestor fraze! La d. Lovinescu, o frază e ceva, are adesea o culoare oarecare, dar din suma lor nu rezultă mai nimic... Pare curios: suma lor e mai mică, adesea, decît fiecare din ele luate separat... Și lucrul e simplu de tot: d. Lovinescu nu vede oamenii, acțiunile lor, și ar fi o minune ca oamenii și acțiunile să rezulte așa din senin; iar suma de fraze *aceasta* ar trebui să ne dea. În schimb, d-sa, lucrîndu-și frazele „artistic”, va găsi adesea un epitet sau o metaforă — o imagină — fericite, — și fraza, izolată, ne va da deci *ceva*...

Dar d. Lovinescu nefiind un artist, epitetele și figurile sale, imaginile sale nu vor fi niște *senzații adevărate*, ci *niște traduceri* (vezi asupra acestei chestii E. Faguet, *Études littéraires, Dixneuvième Siècle, V. Hugo*). Să dau chiar un exemplu, ales de Faguet din Hugo, de o senzație adevărată... E dimineată, poetul e trezit de niște sunete vesele, căci e el tînăr și fericit, și

La Carillon, c'est l'heure inattendue et folle
Que l'oeil croit voir vêtue en danseuse espagnole...

și urmează admirabile versuri, în care această „danseuse espagnole” aruncă din pestelca-i, pe acoperiminte, notele-i de argint etc... E clar că aci nu e o *traducere*, adică o figură *căutată* și, după o reflexiune oarecare, *găsită*. E clar că e o senzație adevărată, am spune o fericită semi-halucinație...

Cînd d. Lovinescu zice: „Dar iată Florența începe să răsune de clopote și notele de aramă par a se scobori din înălțimea campanilelor ca fluturi mici ce împînzesc aerul”... mi se pare că am dreptul să spun că e o traducere — și poate o traducere nu tocmai fericită.

Cine nu e poet traduce. Desigur că uneori are și senzații adevărate, căci deosebirea dintre un poet și un muritor de rînd e doară numai de grad. *Imaginile* d-lui Lovinescu sînt în marea lor majoritate traduceri. Și uneori d-sa a găsit (după ce a... *căutat*) imaginea mai fericită, altelei mai puțin fericită. Cînd d-sa ne spune că copacii de pe cutare alee „stăteau drepti ca niște cavaleri ce se pun într-un salon pe două rînduri, pentru a lăsa să treacă o femeie admirată. Căci drumul părea o

coadă de rochie parfumată“, *traducerea* e aproape bună, dar cînd d-sa vorbește imediat de adierile vîntului plin de miresme și urmează : „Ai fi crezut că o mină nevăzută apropia și depărta o cadelnită cu parfumuri puternice“, *traducerea* nu mi se mai pare deloc bună. Îmi place întru citva : „Jos lingă colină se destindea briul albicios al Arnului, și peste dînsul se întindea Florența, ca o patriciană culcată, cu briul aruncat la o parte“ — deși personificarea e prea forțată poate. Îmi place și mai mult — și are aerul unei senzații adevărate — „femeile în haine luminoase de toamnă văratică, cu buchete de violete la piept și cu *campanilul de abanos al părului* umbrît de pălăriuțe de paie“, deși imagina ar fi fost mai potrivită pentru zugrăvirea unei femei fără pălărie, într-un bal, de pildă. E o imagină bine găsită aceasta : „Iată și turnul dolan *Palazzo vecchio*, înălțat peste case, ca un spion ce-și întinde urechea spre a surprinde o vorbă de taină“, dar ce păcat că imediat autorul are lipsa de bun-gust de a continua : „Jos, la picioare, Arnul, înroșit de razele amurgului, pășește cu apa liniștită și *emoționată*, ca un copil trecînd pe lingă casa bunicului“ (!!)... Și nu văd ce vede d. Lovinescu cînd ne spune : „doi ochi măreți, melancolici ca doi sori în apus“ !! — Cînd d. Lovinescu zugrăvește pe Igeea spunînd că : „avea ceva unduios și felin în mișcări. *Muschii alunecau unul peste altul, dîndu-i o înfățișare de nespusă grație*“, imagina poate că e cam lascivă — dar asta nu mă privește... și apoi sintem la Florența, Igeea e din Neapoli și eroul care are această impresie e foarte tînăr... Imagina însă e adevărată... Dar ce păcat că apoi, prin considerații abstracte („voluptate“, „farmec melancolic“ etc.) imagina se evaporează după trei rînduri ! Cînd d. Lovinescu traduce ceața ori nourii de pe cer prin „o cortină“, pe care o trage „mîna albă a divinității“, și cînd imaginea asta revine, dovadă că-i place autorului — rămîn nedumerit de-al binelea... Dar încă atunci cînd d. Lovinescu, prin asociație de idei, ne spune că (e în vremea sărbărilor jubileului de 50 de ani a proclamării dogmei concepției imaculate) : „În înălțimele de eter e desigur petrecere intimă de familie pentru jubileu... pe masă lucește poate vinul... etc.“ Și nu mai insist asupra imaginilor d-lui Lovinescu : gustul său și familiarizarea

cu literatura îl ajută uneori, cum am văzut, uneori însă nu.

Ar mai trebui, poate, să-i bănuiesc d-lui Lovinescu expresii ca „*curățenie de linii*“ (e vorba de englezoaice) ; „în ce privește partea pur materială“ (a femeii), expresie gazetărească : „au trecut două săptămîni fără să fi făcut vreun pas mai departe“ („pasul mai departe“ e... „beția supremă“), explicație prea francă ; „Căci la ce e bună o sărutare ? Ea nu e decît o dulce punte, care te duce spre fericiri mai mari“, explicație care ne aduce aminte o definiție populară foarte picantă : „Eu o simțeam alături, lîngă mine, caldă, *voluptuoasă*, și mă gîndeam : la ce *fo-los* ?“ (căci nu-i dădea decît sărutări), la care nu mai fac comentarii...

Sfîrșitul primei nuvele, care ne explică tot ce se petrece în nuvelă, mi se pare atît de *exceptional*, el dă un caracter atît de anecdotic nuvelei, îi răpește întru atîta orice interes omenesc, încît mă mier că autorul n-a sacrificat adevărul (dacă așa s-a întîmplat...) verosimilului. Acel sfîrșit e jignitor esteticeste, căci toată personalitatea Igeei, de bine, de rău încheată, în capul cetitorului în cursul nuvelei și încheată, crede bietul cetitor, din stări sufletești care fac parte din felul de a fi, din personalitatea Igeei, se evaporează deodată față cu explicația așa de *în afară de personalitatea eroinei* ! Dacă l-aș întreba pe autor ce a voit să ne spună cu nuvela asta, nu i-ar rămînea decît să răspundă cu argumentele „*artei pentru artă*“, și anume : *nimic* !

Din cele trei bucăți prefer *Scherzo*. E o fantazie luminoasă această istorisire al cărei parfum, presupun, e în adevăr florentin...

M. Lermontov, «Demonul»

Cine a cetit această admirabilă și magnifică poemă și-a adus poate aminte de *Manfred* al lui Byron și de *Eloa* al lui Alfred de Vigny, care probabil au inspirat pe Lermontov când a scris *Demonul*, posterior celor două capodopere scrise la începutul veacului al XIX-lea, în vremea marilor revoltați ai romantismului... E mai curios că această poemă amintește ici *Luceafărul* lui Eminescu, ori *Înger și demon* al aceluiași, dincolo *Nunta Zamferei* ori *Moartea lui Fulger* ale lui Coșbuc... Și poate chiar și sfârșitul lui *Sărmanul Dionis* și, deci, *Bonheur* al lui Sully Prudhomme...

Această evocare a atitor capodopere nu este una din cele mai mici plăceri pe care ni le procură *Demonul*... Fără a mai insista asupra înrudirii firești cu *Manfred* ori *Eloa*, datorită și faptului că Lermontov e reprezentantul aceleiași epoci, ca și Byron ori de Vigny, și faptului că el trebuie să fi cunoscut opera acestora — să indicăm, mai degrabă, acele părți care ne pot evoca unele poezii din literatura noastră (fără să pretindem că le-ar fi influențat)... Distanța și deosebirea morală între *Luceafăr* și *Cătălina* e tot atât de mare ca și între *Demon* și *Tamara*, esența personalității lor e tot atât de deosebită; propunerea de a duce pe iubită într-o lume „interplanetară“ și fericirile făgăduite sînt aceleași. Iar *Îngerul* și *Demonul* din poezia cu acest titlu sînt și mai aproape de *Demon* și *Tamara*. De asemenea, viața extraterestră a lui *Dionis* cu *Maria* este viața ce o propune *Demonul Tamarei* — viața zugrăvită de Sully Prudhomme în *Bonheur*. Plecarea mirelui *Tamarei* ne amintește de mirele din *Nunta Zamferei*; iar sosirea calului cu stăpînul mort pe el ne amintește începutul poeziei *Moartea lui Fulger*...

Dar cine este acest Demon? E însuși Lermontov și ai putea să fii și dumneata, cetitorule, dacă nu cumva trebuie să ți se conjuge la perfect verbul *a fi!*...

Demonul acesta e acela

Pe care nime nu-l iubește

Următ de blestem și ocări.

Aceasta este toată poema. Demonul, adică Satana, a fost cândva inger, adică a iubit și a fost iubit... Acuma, „scîrbitul demon, duh de goană“, care face rău, dar și aceasta fără plăcere, pe care nimic, nici frumusețile eterne ale naturii, nu-l mai mișcă, nu are decît o singură scăpare: să fie iubit de cea mai frumoasă fată... Atunci, el se va întoarce la forma lui cea dintâi!

Așadar, un simbol: tristețea — și răutatea ce fatal rezultă din această tristețea — a unui om *singur*, pe care nimene nu-l iubește, și goana nebună după iubire spre a scăpa de singurătate, de tristețea, spre a se împăca iar cu semenii săi — spre a fi bun.

Și Demonul își îndreaptă toată iubirea asupra Tamarei, gingașa fată a bătrînului Gudal. Dar iubirea lui, și mai cu samă a ei, e un păcat, pentru că e o iubire în afară de lege, afară de normele burgheze care reglementează dragostea, și puterile protectoare ale sfintei familii își răzbună crud, ucizînd pe Tamara, spre a-i lua sufletul și a-l duce la cer, în turma ce stăpînește aceste puteri — iar Demonul e condamnat să rămînă și mai departe, pentru totdeauna, nefericit și singur:

Acel pe care nime nu-l iubește...

să devină și mai grozav, să presure asupra lumii și mai multă ură...

„Aceasta este o veche poveste, care, însă, rămîne veșnic nouă“...

Pe oameni de o vîrstă oarecare poate să nu-i miște povestea aceasta prin fondul ei adevărat, așa cum l-am extras, dar este o altă vîrstă, care a rămas în urmă, pentru care ea este așa de interesantă, mai ales în această „minunat de frumoasă lună mai, cînd toate florile înfloresc“...

Pentru această vîrstă, traducerea *Demonului* este, credem, binevenită.

Pe noi, însă, ne interesează tocmai simbolismul poemei, adică ceea ce a creat poetul pe o temă așa de banală. Mi s-a povestit cîndva, de cătră un mare scriitor, prieten a lui Eminescu, *geneza Luceafărului*. Nu știu dacă e adevărată, dar dacă e adevărată, ea dovedește marea înălțime sufletească a poetului nostru. Și iată : pajul din *Luceafărul* ar fi fost un lacheu, Cătălina o doamnă din societatea înaltă care a refuzat lui Eminescu (cu care s-a purtat numai platonice) ceea ce n-a refuzat lacheului. Și ce a scos Eminescu de aici !

Tot așa — istoria însă e mai curată, dacă nu e mai complicată —, Lermontov, în *Demonul*, a zugrăvit, se zice, iubirea lui pentru o vară a sa, și propriul său suflet, un suflet mîndru, orgolios, nesatisfăcut niciodată.

O altă frumuseță a acestei poeme e și admirabila, așa zice grandioasa zugrăvire a naturii, a Caucazului sălbatic și etern... Cetiți, pentru aceasta, mai ales începutul și sfîrșitul poemei.

Traducerea, datorită d-lui Ioan R. Rădulescu de la Kiev, afară de mici imperfecțiuni fatale, dintre care mai însemnată e prea deasa utilizare a formelor gramaticale în rimă — răscumpărată, nu-i vorbă, de rime rare și justificată de greutatea traducerii (vezi mai jos) —, este una din cele mai bune care s-au făcut în românește, căci îndeplinește mai întăi prima și cea mai esențială condiție : *face plăcere ca și o operă originală*, și a doua condiție importantă pentru cunoscătorii originalului — traducerea aceasta e de o fidelitate aproape absolută : ca fond, căci traducătorul a respectat *tot* conținutul și aproape *toate* imaginile ; ca formă, căci versiunea românească are același număr de versuri, același ritm (iambic), aceeași măsură (numărul de silabe ale versurilor), aceeași înlănțuire a rimelor, și chiar respectarea rimelor masculine (accentul pe ultima silabă a versului) și feminine (accentul pe penultima silabă a versului), așa încît fiecare vers tradus e tot atît de lung cît și cel original, sună la fel, e terminat prin același fel de rimă etc...

Vă imaginați ce muncă colosală presupune această traducere, mai ales dacă vă gândiți că versurile (care au impus traducătorului atâtea condiții draconice) sînt și așa de scurte, deci permit atît de puțînă libertate de la o rimă la alta !

Viața românească, nr. 5. 1907

Herz (Dinu Ramură), «Domnița Ruxandra»

Acest tânăr scriitor, care publică versuri de vreo doi ani în *Sămănătorul*, *Luceafărul* și aici sub pseudonimul „Dinu Ramură“, abia acum aflu că este — nu știu pentru ce încă — elev în clasa a VIII-a a unui liceu din București și fostul meu elev la Școala Militară, de pe cînd s-ar fi putut gîci că poartă în el scînteia poeziei, căci... era cam refractar la studiu, însă, în schimb, era foarte atent și sensibil la ceea ce se cheamă „lectură“ și „interpretarea autorilor“... Dar să lăsăm acestea.

Domnița Ruxandra este o dramă istorică, în care găsim cam aceleași personaje ca în *Despot Vodă* al lui *Aleksandri* și *Alexandru Lăpușneanu* al lui C. Negruzzi. Ceea ce face ca cei cîțiva ani de la jumătatea veacului al XVI-lea să fie atît de proprii a servi ca temă dramatică socot că este personalitatea lui Moțoc (o dramă fără un intrigant nu se poate concepe) și a lui Despot. Acum, că epoca aceea servește, pentru a nu știu cîtea oară, ca subiect dramatic, că tinde a deveni un loc comun — aceasta se va fi explicînd ori prin faptul că e cea mai ispititoare, ori nefiind alte lucruri în istoria românilor așa de potrivite pentru „drame istorice“, ori prin faptul că C. Negruzzi a impus-o puternic literaturii.

Autorul e un începător, în adevăratul înțeles al cuvîntului, și dacă ne dă ceva, cît de puțin, merită toată atenția noastră, căci poate să iasă ceva de aici în viitor... Și ne dă ceva, e ceva în lucrarea sa. Mai întăi, tipurile sînt, întru cîtva, caracterizate. Moțoc, Tomșa sînt personaje cunoscute — și anume, Moțoc e ca al lui *Aleksandri*, intrigant și natură forte, și nu ca al lui Negruzzi, laș. Lăpușneanu nu apare în dramă, dar se vede că e același. Interesantă e Ruxandra, fiica lui Petru Rareș și nevasta lui Lăpușneanu. La Costache Negruzzi ea e un tip ideal de bunătate creștinească, de resemnare, pe

cînd Dinu Ramură — zugrăvind, nu-i vorbă, altă perioadă a vieții ei : înainte de măritiş — ne-o arată ca pe un monstru moral, o ființă fără suflet, sau, mai degrabă, care n-are în suflet decît ambiție... Și mi se pare că autorul exagerează, căci îmi vine greu să imaginez o ființă așa de rea. Și iată o mică creațiune fericită : Joldea, care înlocuiește, aci, pe Despot Vodă (din Alecsandri) și care nu mă încînta atît — ca pe autor — prin patriotismul său, prin filozofia sa, ci prin altăceva : prin firea sa de om, care pune mai presus de ambițiile trecătoare ale lumii mai sigura fericire : aceea a unei vieți liniștite și tihnite petrecută în iubire, departe de lume dar pe care n-o poate gusta. E o mică creațiune aceasta... Și încă una mai fericită, cea mai bună din această „dramă“ : Ileana, fata blindă, naivă, iubitoare și timidă. Apoi ceva care iarăși e o calitate a acestei încercări : din cei vreo zece boieri, care servesc de fond dramei, vreo cîțiva sînt scoși în relief prin oarecare însușiri personale, au un început de viață...

Și nu numai în caracterizarea personajelor, dar și în înjghebarea acțiunii, se vede că avem de a face cu un începător care făgăduiește : acțiunea *merge* și așteptăm deznodămîntul cu oarecare emoție...

Și dacă *vorbirea* personajelor e cam la fel — de altmîntrelea acesta e un păcat aproape comun pieselor în versuri —, cel puțin această vorbire este bine redată : autorul, afară de mici greșeli (de pildă, prea multe sine-reze), versifică bine și uneori are expresii poetice fericite. E drept că adesea are și naivități, mai ales cînd pune sentințe în gura personajelor...

Dar cugetați că această dramă este scrisă de un *elev* ! Considerați-o ca o „compoziție“, și atunci veți înțelege că, poate, avem a face cu *cineva* !

D. Panu a văzut drama aceasta jucată și... i-a pus o notă bună (în *Săptămîna*). Acest lucru nu e de neglijat.

Literatura «incendiară», «anarhistă» etc.

Gazetele noastre nu pot fi învinuite de o excesivă preocupare cu literatura. În ele nu vei găsi aproape nicio dată vreo judecată asupra producției literare din țară.

În această revistă am publicat multe bucăți datorite frunțașilor literaturii noastre : în gazetele politice nici o vorbă. Am publicat remarcabile debuturi : în gazetele politice nici o vorbă. Am editat lucrări de valoare : în aceleași gazete nici o vorbă. E drept că acest lucru îl putem afirma și despre „revistele“ noastre ; dar în privința lor explicația e alta : ele își admiră propria lor producție pe care, de cele mai multe ori, o consumă singure.

Și facem constatarea aceasta nu spre a ne plînge. O, nu, deloc ! O facem din altă pricină. Anume :

Iată, în luna aceasta, o avalanșă de... „critică literară“, prăbușită în capul nostru de pe înălțimile cugețării redactorilor de la diferite gazete din capitală, din a doua capitală, din capitalele de județ și din capitalele de subprefecturi...

Ce s-a întâmplat ?

Un lucru foarte simplu : stimabilii redactori „politici“ au binevoit să transforme două bucăți din revista noastră — o poezie și o schiță — în *articole politice* și apoi, și deci — după îndatorirea ce le impunea meseria lor — s-au pus pe „combătut“.

D. Vlahuță a scris 1907... Așa ! 1907 ? Ei, dacă-i așa vorba, și-au zis gazetarii noștri, va să zică Vlahuță face un *articol* despre evenimentele anului ! Să vedem ce spune ? Bate în struna noastră ? Nu ! Atunci să polemizăm cu Vlahuță ! Și cine e director la *V. r.* ? D. C. Stere, care face parte dintr-un partid ! Dar știi că lucrul e minunat ! Apoi, ia hai să implicăm și pe d. C. Stere, căci facem o mică afacere de partid ! Și de ce n-am implica și partidul din care face parte d. Stere ? Ia hai să cerem

demisia guvernului !... Te pomenești că revenim la putere și recăpătăm primariatele, prefecturile și comisariatele !...

Și atunci o polemică bine condusă, cu d. Vlahuță, cu d. Stere, cu d. Brătianu, cu d. Sturdza !

Și, iată, apoi, și gazetele „guvernului“ dovedind că articolul d-lui Vlahuță n-are cutare înțeles și că are cutare.

Desigur că ar fi fost mai potrivit ca ziaristii noștri să discute poezia d-lui Vlahuță cu un tratat de estetică în mână, și nu cu Dreptul Constituțional al d-lui Disescu, dar noi sîntem mulțumiți și cu atîta : bine că s-au dedat la „critica literară“ și așa cum pot ! Numai de nu s-ar opri chiar de la început...

D. Sp. Popescu a scris un capitol „din psihologia celor mulți“ (nu din psihologia sa). El a zugrăvit starea sufletească a unui țaran și a arătat că țaranul are multe năduhuri și nemulțumiri. Tot ce vorbește Moș Gheorghe vorbește... Moș Gheorghe, nu d. Sp. Popescu. Tot ce vorbește Moș Gheorghe este vorbit pentru a caracteriza pe „unul din cei mulți“... Și d. Sp. Popescu, dacă e vinovat de ceva, e că, deși a priceput că e nemulțumire în sufletul țaranului, n-a priceput, totuși, *cîtă* nemulțumire este, căci Moș Gheorghe, după două luni de la compunerea bucății d-lui Popescu, a făcut răscoalele... Așadar, se poate imputa d-lui Popescu că a creat un țaran prea resemnat... Dar, în sfîrșit, toate acestea nu sînt în discuție, căci „criticii literari“ de la gazete au transformat bucată d-lui Popescu în *articol* de ziar și au început să polemizeze cu... Moș Gheorghe ? Nu ! Cu d. Sp. Popescu... ! Și nu numai cu d. Popescu, ci și cu d. Stere, și cu d. Sturdza... Și au cerut... „demisia cabinetului“...

Închipuiți-vă acuma la ce „polemică“ ar fi gata să se dedea acești ziaristi cu un romancier care ară citeva sute de tipuri, care emit tot felul de idei !... Iată un tip dintr-un roman, să zicem al lui Balzac, care face apologia crimei și a incestului !... Aha, va jubila ziaristul, de pildă junimist, Balzac e un criminal imoral ! Directorul revistei, în care s-a publicat romanul, alt mizerabil ! Partidul, probabil monarhist, din care face parte directorul, un partid mizerabil !... „Monarhiștii din Franța recomandă paricidul și incestul !“

Scriitori români, nu cîntați suferințele poporului, că sînteți „incendiari“ și „anarhiști“ ! Scriitori români, nu

zugrăviți, în operele voastre, decît personaje fericite, politicieni junimiști, oameni pentru care lumea aceasta e cea mai bună cu putință din lumile cu putință bune, altmintrelea sînteți „incendiari“ și „anarhiști“ !

G. I.

P. S. O gazetă, ca să „critice“ mai științific, a *trunchiat*, conform cu ceea ce voia să „dovedească“, pasajele citate din bucata d-lui Popescu... știți, cum se face cu articolele „presei adverse“...

Viața românească, nr. 6, 1907

Poezia d-lui A. Vlahuță, publicată în numărul trecut al *Vieții românești*, a dat naștere unei literaturi întregi de incriminațiuni, atât împotriva veteranului poeziei românești, cât și împotriva noastră, și în fruntea campaniei acesteia s-au pus tocmai cavalerii „artei pure“, lealii și credincioșii colaboratori ai *Epocei*, cari ne învinuiau atita că sîntem „politiciani“ și că nu facem literatură, decît pentru a servi un anume partid !...

Nici logica d-lui Maiorescu nu i-a putut lumina că nu putem fi în același timp „politiciani ordinari“ și „anarhiști“ gata de a da cu barda în Dumnezeu...

În ce ne privește pe noi, am putea foarte ușor înlătura orice incriminațiune :

Crede, serios, *Epoca & Co.* că o *revistă literară* poate refuza unui Vlahuță publicarea vreunei poezii, oricare ar fi ea ?

Dacă o *revistă literară* trebuie să-și asume toată răspunderea pentru articolele teoretice ce le publică, ea vădit nu poate trata o poezie sau o nuvelă ca un articol de gazetă și nu poate fi responsabilă, în această privință, decît doar din punctul de vedere al *criteriului său de artă*.

Și „criticii“ noștri au dreptul să pretindă, după un an și jumătate, că nu cunosc direcțiunea noastră generală, tendințele acestei reviste ? Le-a trebuit poezia d-lui Vlahuță pentru a le afla ?

Dar pentru a discuta cu *Epoca* pe această temă, o *somăm* să publice o declarație *iscălită* de un colaborator al său, d. S. Mehedinți, care e în același timp directorul *Convorbirilor literare*, că ar fi refuzat să publice chiar poezia 1907, dacă maestrul A. Vlahuță i-ar fi cerut ospitalitatea.

Până atunci *Epoca & Co.* ne vor permite să nu le luăm în serios aerele de indignare.

Dar în ce privește pe A. Vlahuță, această campanie... „literară“ este cel puțin justificată, în fond ?

E trist că sîntem siliți să ne oprim la astfel de întrebări.

Dar în învinuirile ce se aduc poetului nostru se trădează acea concepție falsă și nedreaptă — izvorul celui mai meschin politicianism —, după care regele Carol (mai ales dacă zilele de opoziție se prelungesc peste măsura răbdării celor ahtiați !) este singurul vinovat de toate relele și neajunsurile vieții noastre publice. Ah, de cîte ori am văzut perindîndu-se cea mai înjositoare cadelițăre cu injurii triviale, din partea unei anumite spețe de „oameni de stat“...

Nu, domnilor, nici Vlahuță, nici *Viața românească* nu au, nu pot avea această concepție, repetăm, falsă și nedreaptă, întrucît ea e contrară și bunului-simț, și adevărului istoric, [...]

Dacă politicianii ahtiați pot avea ispita de a arunca păcatele noastre și ale părinților noștri pe seama unui singur om, această ispită e departe de cugetul unui poet ca Vlahuță, pururea deschis adevărului și dreptății, și de direcția *Vieții românești*, care s-a afirmat destul pînă acum pentru a putea fi bănuită de aceste concepții naive sau de „antidinasticism“.

Fabula lui Vlahuță nu e un pamflet politic, îndreptat direct și personal regelui Carol [...], ci o creațiune poetică străină de orice politicianism, și „bătrînul rege“ al fabulei nu e regele Carol, ci întruparea poetică a întregii noastre clase diriguitoare, a egoismului ei feroce și a nepăsării ei vinovate, pe care, cu tristeță constatăm acum abia două luni după potolirea răscoalelor, nici nenorocirile din astă primăvară nu le-au zguduit îndeajuns...

Dacă pentru a ne biciui, poetul a ales forma unei vechi povești,

Dar asta-i cam de mulțisor poveste

— cu regi și curtenii lor din toate poveștile —, Minciuna și Lingușirea, el desigur, nu s-a gîndit că reaua-credință și... prostia vor da naștere acestei campanii de... minciuni și lingușiri...

Nu e rușine că am fost siliți să insistăm atît de mult asupra unui lucru atît de simplu, că o poezie nu

poate fi judecată ca un articol de gazetă... Dar nici noi n-am prevăzut această campanie, căci altfel însoțeam publicarea fabulei d-lui Vlahuță cu comentarii potrivite, care, dacă n-ar fi dezarmat Minciuna și Lingușirea, cel puțin ar fi vădit pentru toți oamenii cinștiți și cumiți care sînt adevăratele noastre sentimente, încît am fi fost dispensați astăzi să relevăm toată reaua-credință și... prostia date pe față în campania „literară” împotriva lui Vlahuță.

Viața românească, nr. 6, 1907

Amintiri vechi

D. Maiorescu se coboară uneori din Prytaneu pentru a-și spune cuvântul său asupra literaturii actuale, sub formă de rapoarte la Academie, în sesiunea de primăvară, când se decern premiile.

În această primăvară a făcut un raport, elogios de altfel, asupra volumului de nuvele și schițe al lui Brătescu-Voinești, în care am cetit cu surprindere următoarele rînduri, prin care emeritul critic își motivează „impresia“ de „momentană slăbire a autorului“ ce i-a pricinuit nuvela *In lumea dreptății*.

„Tocmai persoanele cari ar trebui să deștepte simpatia cetitorului și-o înstrăinează printr-o *similicultură* de pretenție occidentală (Andrei Rizescu cîntă *Mondschein-Sonate* de Beethoven, Rizescu citește la tribunal pe Spencer și pe Nietzsche, Elena aruncă avocatului Beneș vorba de *amoral*), și toată expunerea are defectul de a fi *ostensibil tendențioasă*; iar unde începe *tendența*, încetează *arta*.“

Pentru ce „similicultură?“ Pentru că Andrei cîntă Beethoven și citește Nietzsche... Dar *în sine*, aceste lucruri nu sînt „similicultură“, ci chiar curat *cultură*! Atunci ce se va fi petrecut în mintea d-lui Maiorescu, cînd a scris aceste rînduri?

Nu se pot face decît două ipoteze :

1) Ori că „Beethoven“ și „Nietzsche“ nu rimează cu tipul creat de Brătescu-Voinești, adică cu celelalte fapte și însușiri ale lui Andrei, că din restul nuvelei rezultă că Andrei este un om incapabil să priceapă pe Beethoven și pe Nietzsche ;

2) Ori că, dacă „Beethoven“ și „Nietzsche“ rimează cu tipul lui Andrei — Andrei însuși, *în totalitate*, nu rimează cu adevărul, în provincie fiind *imposibil* un

asemenea tip, deci creația lui Brătescu-Voinești fiind *pretențioasă*...

În ambele cazuri, meritul critic greșește. 1) În primul caz, pentru că Rizescu e conceput și redat ca un om inteligent, cult și distins; ca un om care trăiește mai mult o viață cerebrală, intelectuală și artistică; ca un om care, chiar în *concepția* autorului, trebuie să fie în afară și deasupra mediului; ca un om care, *chiar* din pricina superiorității sale, este nefericit. Dacă Brătescu-Voinești nu-l *caracteriza* ca superior (prin multe lucruri, între care deci și prin „Beethoven“ și „Nietzsche“), toată concepția nuvelei sale cădea. 2) În al doilea caz, dacă d. Maiorescu crede falsă și, deci — în cazul acesta —, *pretențioasă* crearea acestui tip într-un orașel de provincie, atunci d-sa nu cunoaște țara din 1907, socotind-o tot cum era la 1867. Dar în toate părțile țării se găsesc rar, nu-i vorbă, oameni ca Rizescu, și... avocatul din Tîrgoviște Brătescu-Voinești este argumentul cel mai puternic!

Numai cînd „Beethoven“ și „Nietzsche“ n-ar rima cu restul însușirilor lui Rizescu, cu *tipul* său; sau numai cînd „Beethoven“ și „Nietzsche“ ar fi imposibili într-un mic orașel — numai atunci ar avea un înțeles fraza d-lui Maiorescu...

Noi credem că d-sa a scris acea frază din două principii: mai întăi, din cauza concepției junimiste: cultura la noi, ca *cultură*, nu poate fi și nu este decît apanajul unei elite; iar cultura celor mici nu poate fi decît o „similicultură...“ A admite existența *culturii* la un avocat din Tîrgoviște este a renunța la *vechea* concepție junimistă a „formei goale...“ Rizescu trebuia, și el, să reprezinte „forma goală!“ Și, al doilea, tot din cauza concepției junimiste, de astă dată cu o doză mai mare de schopenhauerianism și cu oarecare necunoștință a nouălor împrejurări: credința, cum am spus mai sus, că țara aceasta a rămas tot în starea de la 1867, pe cînd, în adevăr, era imposibil la Tîrgoviște un om care să se delecteze cu Beethoven și cu Nietzsche...

Iar imperturbabila siguranță cu care d. Maiorescu scrie propoziția: „Iar unde începe tendința încetează arta“, se explică tot prin aceeași concepție și tot prin același 1867, ca să vorbim cît mai respectuos...

Poate pe la 1867 să fi fost și curentă, și de bon tön, și la modă, și semn de distincție intelectuală această te-

orie, exprimată așa de lapidar de d. Maiorescu în șase cuvinte.

Astăzi nu mai este ca la 1867 (dacă așa va fi fost și pe atunci). Fiindcă *nu* există scriitor care să nu *cugete* și să nu pună *probleme* în opera sa, apoi *nu există* nici critic care să nu reveleze modul cum scriitorul rezolvă problemele acestea, adică „tendențele“.

„*Ideile* autorului asupra acestui punct sînt următoarele: Franța e *disociată*. Ea e disociată prin dispariția acelor fășii, acelor grupe de oameni angrenate una în alta, care se numeau sau ordine de stat, sau confrății, sau corporații... Ea mai e disociată pentru că e centralizată... Am nevoie s-o spun că aceste *idei* sînt atît de mult acele pe care le profesez pretutindeni unde scriu, de cînd mă știu, că mi-ar trebui mult spirit de contradicție ca să nu le aprob... În privința disociației sînt de plin acord cu d. Barrès... E teoria lui Montesquieu, a lui Taine, a mea... a lui Durkheim etc., etc.“

E vorba de o carte de politică ori de sociologie? Nu! E vorba de romanul *Les Déracinés* al lui Barrès... Și cine e acela care vorbește în acest chip de romanul acesta? Vreun politician, vreun sociolog? — Nu! E cel mai mare critic literar din Franța, un critic cum noi n-am avut, o *nu!* — e Emile Faguet!

Nu-i așa că e oribil? Să vorbească un critic de „tendențe“, cînd „unde încep tendențele încetează arta“?

Voiți încă o mie de exemple? Sîntem gata să vi le dăm!

Și pentru ce, mă rog, „tendențe“, și nu „tendințe“? Nu vi se pare că în această variantă a cuvîntului se ascunde o mică „pretenție“ de „aristocratism“ intelectual?

C. Rădulescu-Motru, «Din psihologia revoluționarului»

D. Rădulescu-Motru este unul din puținii oameni din țara aceasta cărora ocupațiile profesionale și altele le mai lasă răgaz și pentru cercetarea dezinteresată, cu alte cuvinte, care continuă, și după ce „au ajuns“, să cetească și să gândească. D-sa publică, din când în când, rezumatul lecturilor și gândirilor sale, sub forma unor „studii“, iar în timpul din urmă a scos chiar un fel de publicație cronică, un fel de revistă, mai degrabă un fel de arhivă.

În volumul II, fasciola 1, d. Rădulescu-Motru atinge o chestie foarte importantă : *Din psihologia revoluționarului...*

D-sa începe cu afirmarea *faptului* că „mai întotdeauna“ între ideile propagate de revoluționari și purtarea lor este o contradicție : revoluționarul propagă un lucru și făptuiește contrarul. Istoria — populară — a preotului care spunea : „Faceți ce vă spun eu, și nu ceea ce fac eu“. Ca exemplu dă pe J. J. Rousseau, sprijinindu-se pe recenta operă a lui Jules Lemaître. „Cazul lui Jean Jacques Rousseau este tipic“ pentru psihologia revoluționarului, zice d. Rădulescu-Motru.

Acesta este punctul de plecare al autorului. *Faptul* acesta va căuta să-l „explice“ autorul, și explicația acestui fapt va forma conținutul articolului : *Din psihologia revoluționarului...*

Fără a ataca „cazul tipic“ al d-lui Rădulescu-Motru, fără a utiliza literatura stîrnită în jurul și în urma cărții lui Jules Lemaître, admitînd că relativ la J. J. Rousseau *faptul* este exact și neținînd seamă nici chiar de opinia lui Edouard Rod (care nouă ni se pare cea adevărată, vom vorbi mai jos), ne înscriem hotărît în contra opiniei d-lui Rădulescu-Motru.

Că sînt revoluționari — ca preotul de care vorbește anecdota populară — care nu-și conformează faptele cu ideile lor, asta e sigur! Contrarul ar fi curios, ar fi imposibil. Dar că „mai întotdeauna“ se întîmplă aceasta, că adică „mai toți“ revoluționarii se poartă astfel, aceasta ni se pare absolut fals.

Țara clasică a revoluționarului, cel puțin în vremurile noastre (care au avantajul că le putem cunoaște perfect), este Rusia, și înțeleg aici prin „revoluționari“ pe toți aceia care, într-un sens sau altul, se ridică împotriva lucrurilor stabilite, înțeleg și pe revoluționarii politici, de la cadeți până la anarhiști, și pe sectanții religioși... Ei bine, este știut din toate izvoarele (cetitorul de romane, chiar, cunoaște lucrul din romanul lui Tolstoi, *Invierea*), că „mai întotdeauna“ revoluționarul își conformează viața cu ideile sale. E vorba de a renunța la avere, rang și clasă și „a se scobori în popor“? Revoluționarul o face! Se face țăran și duce viața de țăran! (Sofia Petrovskaia și legiune!) E vorba de a pune averea sa la dispoziția comunității politice din care face parte? Revoluționarul o face! (Kropotkin și legiune!). E vorba de „sacrificarea pentru idee“? Revoluționarul o face! Se duce la moarte! (Legiuni!) Îi trece prin cap că i se impune castitate? Și-o impune (cetiți istoria veacului al XI-lea revoluționar din Rusia). A, dar ei merg și mai departe chiar decît ridicolul: îi trece revoluționarului prin cap că e păcat să utilizeze pe celelalte animale spre folosul său? El nu mai poartă nici ciubote, pentru că-s făcute din pielea unui animal! Și nu mai insist, căci se cunosc lucruri extraordinare de ce înșamnă „ideea forță...“ Și mi se pare, cînd mi-amintesc toate aceste lucruri, că e o nedreptate, nu-i vorbă naivă, afirmarea d-lui Motru că revoluționarii nu se disting prin vreo calitate morală și că nu devin apostoli decît dacă apostolatul le e profitabil! Cetește, domnule Motru, istoria nihilismului rusesc! Pun rămășag că vei retracta totul!

Am putea spune mai degrabă că revoluționarii *prea* caută ultimele concluzii ale ideilor lor, pe care, și pe acele, voiesc să le traducă în fapte, căzînd chiar în ridicol, în orice caz cheltuînd sfortări, zădarnice chiar pentru cauza lor!

Dar ei merg și mai departe. În însuși sinul societății „actuale“, caută să aibă o conduită ca în societatea „viitoare“ visată... A trăi în comunism și a renunța la individualitatea lor; odată cu averea lor, mă-ndoiesc dacă este bine și dacă este util... Dar... asta e altă chestie. E vorba că-și potrivesc faptele până dincolo de ideile lor!

Așadar, fără a discuta mai mult și a aduce și alte dovezi, *faptul* de la care pleacă d. Rădulescu-Motru nu e exact. Problema ce-și impune s-o rezolve nu există. D-sa își inventează o problemă și apoi își dă o muncă infinită s-o rezolve...

D-sa se întreabă: „Cum se explică acest paradox? Dar nu e nici un paradox, domnule Rădulescu-Motru. Iar relativ la acei „revoluționari“ care, ca Rousseau, vorbesc una și fac alta, explicația e ușoară și faptul nu e așa de paradoxal: e etern și e foarte omenesc, și foarte banal; ni se întâmplă, faptul acesta, tuturora, mai mult sau mai puțin, în fiecare zi, dacă nu în fiecare ceas... Dar să nu anticipăm.

Dar... ah, este un dar! Dar d. Rădulescu-Motru bagă de samă, șase pagini mai departe de la categorica sa afirmație, că generalizarea sa este nedreaptă. D-sa zice: „Între dînșii (revoluționari) se regăsește același procent de caractere bune, adică morale, și caractere rele, adică imorale, ca și în restul omenirii“... Fără multă exegeză, aceasta înșamnă că acel „mai întotdeauna“ de la început este exagerat. Căci cei „morali“ n-ar fi *morali*, dacă ar spune una și ar face alta! Ori se poate caracteriza de *morală* această neconformitate? Se poate caracteriza de *moral* un om care propagă lucruri în care nu crede, propagându-le numai ca să *parvie*? (Căci, vom vedea, aceasta este teoria d-lui Rădulescu-Motru.) Are aerul unei contraziceri...

Peste alte zece pagini, d. Rădulescu-Motru vorbește despre „revoluționarii *idealști*“, care fac bine omenirii (Socrat, Plato, Luther, Calvin, *revoluționarii francezi*), care se deosebesc de ceilalți pentru că-s insuflați de un *ideal*! Mai întâi, ce caută aici „*Revoluția Franceză*“, pornită din *idealism*, când, la pagina 2, d. Motru admite, cu Taine, că revoluționarii de la 1789 au fost niște monștri (arătând că lucrul se-mpacă cu „ideile“ lor, deoarece nu poate fi legătură între „câarakter“ și „idei“)?... Are aerul unei contraziceri, nu-i așa?... Apoi: dacă re-

voluțiile care au schimbat fața lumii au fost făcute de „revoluționari“ *idealiști, atunci*, mai rămîne adevărat faptul că „*mai întotdeauna*“ revoluționarii sînt niște șarlatani?... Desigur că nu. Și atunci d. Motru nu mai are drept să spună că face psihologia „revoluționarului“, ci a unei anumite categorii de „revoluționari“. Și chiar așa este, căci, pe la sfîrșitul articolului zice că a voit să vorbească *numai* de un soi de revoluționari... Încă o dată, dacă este așa, d. Motru a făcut o fanfaronadă cînd și-a intitulat articolul *Din psihologia revoluționarului* și o fanfaronadă cînd a început prin a-l caracteriza pe revoluționarul „în genere“ ca fiind „*mai întotdeauna...*“ etc. (Comparați : „Această nepotrivire a ajuns astăzi ca o notă caracteristică în psihologia *revoluționarului în genere*“ (pag. 5), și : „Această *categorie* de revoluționari am avut-o și noi în vedere în partea de la început a studiului nostru“ (pag. 25)... Dar nu o „categorie“ avea „în vedere“ la început, ci, cum vedeți, pe „revoluționarul în genere“ !!

Dar care sînt, acuma, „revoluțiile“ și „revoluționarii“, la care, prea tîrziu, la sfîrșitul articolului, se mărginește d. Motru (după ce până acolo și-a clădit teoria despre „revoluționarul în genere“)?

După ultima frază din articol („Revoluțiunea, ca să fie privită ca un bine în viața unei societăți, trebuie să fie totdeauna o *renovațiune*“) s-ar părea că numai revoluțiile și revoluționarii care *reușesc*! Așadar, revoluțiile rusești de până acuma nu sînt „bune“; aceea însă, ultima, care va fi tot de natura celorlalte, dar care va reuși, aceea va fi „bună“?... Slab criteriu!

Dar mai este o cale de a descoperi ce înțelege d. Motru prin revoluții „rele“. D-sa spune că istoria cunoaște multe de acestea, care se „confundă cu fapte de brigandagiu ordinar și cu sediiuni criminale“. Da, da! Am înțeles: Procesul ce face d. Motru, în acest articol, este procesul „răscoalelor“!... Apoi să începi doctrinar, după „metodele științei moderne“, a trata „psihologia revoluționarului în genere“, cînd ai în minte pe răzvrățitori (poate pe instigatorii ultimelor răscoale?), și încă la urmă s-o mărturisești?!

Că „explicația“ d-lui Motru (vom vorbi imediat de ea) se potrivește sau nu instigatorului de răscoale, de brigandagii și sediiuni criminale, e altă chestie.

Dar ea nu se potrivește „revoluționarului“.

În partea de la-nceput a articolului, acolo unde d. Motru vorbește curent de „revoluționarul în genere“, d-sa spune că caracteristica lui e *impulsivitatea*: În „deliberația“ revoluționarului nu sînt elemente inhibitive; el nu ține sama de achizițiile societății; cu alte cuvinte, vrea să schimbe totul distrugînd totul, fără a ști ce vrea să pună în loc. Ca exemplu dă pe socialiști, care, cînd îi întrebi ce vor să pună la loc, nu știu ce să răspundă! O, aci iar e o confuziune: între socialiști și anarhiști. Socialiștii luptă, în *realitate*, pentru un program de reforme, pe care le știu foarte bine; au ca ideal (ca ideal) o societate în care mijloacele de muncă să fie proprietate colectivă! E clar... că nu pot, că *nu vreau* să zugrăvesc amănunțit „societatea viitoare“? Dar ar fi o pretenție ridicolă a o zugrăvi amănunțit! Ar fi o pretenție de grandoman și oameni lipsiți de orice spirit științific a zugrăvi amănunțit o societate la alcătuirea căreia, o spun socialiștii cu drept cuvînt, vor lucra atîția factori, dintre care unii cu neputință de prevăzut acuma! Dar, în definitiv, socialiștii luptă pentru un *program practic* amănunțit, bine studiat, într-o mică parte deja cucerit. Fără îndoială, d. Motru nu e familiarizat cu socialismul!

Dar să trecem, e altăceva mai important. D. Motru opune „revoluționarului“ pe „omul de ordine“, în mîntea căruia elementele impulsive sînt contrabalansate de elemente inhibitive. Foarte bine! Pe acest „om de ordine“ d-sa nu-l găsește în forma ideală, căci adesea elementele inhibitive sînt în proporție prea mare. D. Motru suspină după un „om de ordine“ ideal, în care cele două feluri de elemente să fie într-o justă și necesară proporție... Dar iată că peste o sumă de pagini, d. Motru descoperă pe acest „om de ordine ideal“!... unde?... Ah, tocmai între „revoluționari“, între revoluționarii idealiști, adică, după cele ce am văzut, *nu* între instigatori, ci între ceea ce se cheamă „revoluționari“ (și cei de la 1789!). Așadar, *acuma* (pe la sfîrșitul articolului) „revoluționarul“ devine, *el*, adevăratul „om de ordine“, cu o justă proporție de *impulsie* și *inhibiție*, pe cînd, la începutul articolului, definiția *genului* „revoluționar“ (adică *oricărui* revoluționar) era *impulsia pură*!

Să ne întoarcem la „paradoxul“ d-lui Motru : nepotrivirea între ideile și faptele „revoluționarului“. Am văzut că însuși d. Motru declară, pe la sfârșit, că la început a vorbit de (cum zicem noi) „instigatori“ de răscoale...

Despre *aceștia*, da, probabil, d. Motru are dreptate în parte, în explicația „paradoxului“. Anume : că ei — noi credem că unii din ei — îmbrățișează *idei*, pentru a parveni.

Lucrul e cunoscut ; nu e nevoie de „metodele științei moderne“ ; în limba curentă se cheamă „a pescui în apă tulbure“, „a exploata durerile mulțimii“, „a demagogiza“ etc., etc.,... E nevoie de atîta trudă cu „metodele științei moderne“ ?

Rămîne, totuși, un fapt mai interesant : popa, care cu durere constată că *faptele* sale nu sînt bune de imitat ; Rousseau, care una vorbește și alta face etc. Așadar sînt *oameni* care spun una și fac alta ; dintre acești *oameni*, unii sînt... popi, alții sînt revoluționari... alții sînt... preoteasa ori fata preotesei...

Trebuie să „metodele științei moderne“ pentru a explica acest fapt ? Cred că nu !

Sînt acești oameni șarlatani ? Se poate ! Ah, ce nu se poate ? Se poate ca unii „revoluționari“ să utilizeze *ideile* revoluționare pentru a parveni, pentru vanitate, mai știi eu ?

Dar, „mai întotdeauna“, vom spune la rîndul nostru, explicația e alta, e cuprinsă în înțelesul adevărat al vechei vorbe : „*Video meliora proboque, deteriora sequor*“, care explică jumătate din viața unor oameni, și purtarea popii.

Văd care este binele, îl aprob, dar, ființă slabă și păcătoasă, fac rău ! Am pasiuni, știu că sînt rele, știu că-mi fac rău mie (mie !), știu ce-ar *trebui* să fac, dar nu fac !

Poate că Rousseau nu era convins de teoriile sale... Se poate ! Dar poate că era convins, dar *nu putea* să le respecte în fapte... E altceva decît ce spune d. Motru, care crede că Rousseau nu era convins de ceea ce spunea, că spunea ceea ce spunea din invidie, ori ca vulpea care spune că strugurii sînt acrii...

Și e interesant ce spune Edouard Rod. E însăși istoria unui suflet slab și rob de pasiuni : Rousseau, pe

încetul, și-a conformat viața ideilor sale ; adică, văzînd ce este bine („meliora“) și aprobînd binele („proboque“), a început să se sforțeze a nu mai urma pe calea răului („deteriora“) și... a reușit, pe cît a putut !

Lucrul e simplu : îmi fac un ideal de viață, pe care ori îl pot urma, ori nu-l pot urma *niciodată*, ori de care, în faptă, mă apropii pe-ncetul ! — Rousseau putea să nu ajungă să poată spune „meliora sequor“, și tot n-ar fi un argument pentru „explicarea“ d-lui Motru.

Caută, cetitorule, în viața și în sufletul tău, și vezi cîte *ticăloșii* (tu *singur* le numești așa ! și roșești de ele !), cîte ticăloșii faci ! Le vei *apăra* ? Nu ! Pentru ce ? Pentru că idealul tău e altul ! Le faci, ticăloșiile, pentru că ești slab ! Ai sfătui pe altul să le facă ? Nu ! Tu l-ai sfătui *contrarul*, deși tu le faci... Și ai fi șarlatan ?... Să răspundă dl. Motru !

Să ai în minte ca model pe „instigatorul“ de răscoale și să vorești să zugrăvești, după acest model, pe „revoluționarul în *genere*“ ; să alegi un revoluționar, pe Rousseau, la care crezi că ai descoperit o neconformitate între idei și fapte și s-o explici prin șarlatanie, ca la primul „instigator“ — junganar lipovan ; să admiti apoi că „mai la toți“ revoluționarii întilnești această neconformitate și s-o explici, apoi, prin șarlatanism și dorință de parvenire — sînt acestea procedurile „metodei științifice“ ?

Să te contrazici apoi, declarînd că acei care au făcut marile revoluții (nu aceștia sînt „revoluționarii“ *prin excelență*, domnule Motru ?), că acei care au făcut „marile revoluții“ nu sînt șarlatani, nu sînt impulsivi (ci, ei, „oameni de ordine ideali“) ; să declari apoi, cu năivitate, că formidabilele constatări și explicări despre „revoluționarul în *genere*“ le-ai făcut de amorul „metodei științifice“ a „arhitectoniceii unui sistem“ și că ceea ce ai spus la începutul „studiului“ despre *genul* revoluționar observi singur că se potrivește la „o categorie“ numai („instigator“ „brigandagiu“, „sediții criminale“...) — sînt acestea procedurile „metodei științifice“ ?

D. Rădulescu-Motru nu este un filozof independent. D-sa este... un anumit „om de ordine“ ; d-sa vorbește despre revoluționari nu de pe un teren neutru, ci din cîmpul celălalt. Și poziția d-sale are toate dezavantajele

acestei situații. D-sa nu constată : d-sa *pledează pentru ceva și contra ceva...* D-sa face advocătură și (dacă nu „explicațiile“ sale, care pot fi dibăce) contrazicerile sale nu sînt de natură a ni-l arăta ca pe un strălucit avocat al cauzei sale...

Un profesor al meu, ilustru în felul său, vorbind nu știu de care filozof sceptic, spunea : „Se-ndoiește până ce nu mai poate“... D. Rădulescu-Motru nu se-ndoiește deloc. El „nu poate să se-ndoiască“... Și sînt așa de complicate chestiile sociale, căci, deja, oamenii sînt atât de complicați !

G. I.

Post-scriptum. Răsfoind din nou broșura d-lui Motru, am dat peste cîteva însemnări făcute pe margine, care mi-au scăpat din vedere cînd am scris recenzia. Transcriu cîteva.

D. Motru declară : „din naștere nu este nimeni revoluționar“. Și aiurea, mai clar : „sufletul individului nu este prin natura sa revoluționar sau de ordine“, cu alte cuvinte, mediul face pe cineva revoluționar. Eu cred că și sufletul și mediul. *Anume* suflet, în *anume* mediu, devine revoluționar. Și încă ceva : d. Motru nu știe ce importanță are *clasa* din care face parte cineva : pentru ce proletariatul german, „mai tot“, este revoluționar, iar din clasele superioare numai foarte puțini indivizi ? E clar că cu un suflet mai puțin revoluționar devii „revoluționar“ cînd ești proletar, decît cînd ești din clasele de sus ; în cazul din urmă trebuiește să ai un suflet *foarte* revoluționar... Dar nu tocmai despre aceasta voiesc să vorbesc.

D. Motru, așadar, zicea : „din naștere nu este nimeni revoluționar“, și adăoga că problema revoluționarului nu e chestie de „psihologie individuală“, ci de „psihologie socială“. Dar, d. Motru făcuse deja (!) pe o pagină precedentă psihologia revoluționarului : „impulsiv“, spre deosebire de a omului de ordine : „inhibitiv“... Apoi atunci revoluționarul *se naște*, domnule Motru ! Că „impulsivul“ în un anumit mediu nu va ajunge revoluționar e altă vorbă ! chiar Beethoven putea, undeva, să n-ajungă muzicant !... Și d. Motru se contrazice pe aceeași pagină, cînd spune : 1) „Sufletul individual nu este prin natura sa revoluționar sau de ordine“ (încă o dată : amintiți-vă

categoriile ; „impulsiv“ și „inhibitiv“ ! !) și 2) „Fiecare individ impulsiv, cu voința de a domina asupra semenilor săi, este sufletește pregătit să devină revoluționar“... Trebuie de optat : se naște ori nu se naște cineva cu un suflet revoluționar ?

Încă ceva. Dacă d. Motru crede în „impulsivitatea“ revoluționarului, atunci cum împacă d-sa această „impulsivitate“ cu *dibăcia* necesară unui om de a exploata anumite idei în folosul său egoist ? Căci, cum știți, *din dibăcie* revoluționarul *face pe...* revoluționarul. Un „impulsiv“ (care nu poate „cumpăni“ motivele) atît de cu dibăcie diplomat ? !

Și încă ceva. Deosebirea între „omul de ordine“ și „revoluționar“ e „inhibiția“ și „impulsia“, cum am văzut. Oare Stolipin e un reacționar negru pentru că e mai „inhibitiv“ decît, să zicem, Radicev sau altul ? Oare un iunker german e reacționar pentru că e mai „inhibitiv“ decît un proletar german ? *Interesul de clasă* nu explică el deosebirile între iunker și proletar ? Oare d. N. Filipescu e mai „inhibitiv“ decît d. C. Dobrogeanu-Gherea ?

Și oare „oportunismul“ de care e învinuit un Jaurés (și cu el, sute de mii de socialiști) e „impulsivitate“ ? Celebra „cale legală“ (așa că Anton Bacalbașa zicea că d. Nădejde nu vrea să se plimbe pe „Calea Victoriei“, ci numai pe... „calea legală“) este „impulsivitate“ ?

Și cînd d. Motru spune că revoluțiile mari (făcute în contra „oamenilor de ordine“ — nu-i așa ?) aduc o întărire a ordinii (deci în *contra* „oamenilor de ordine“), atunci... atunci ?

Dar afirmarea că Revoluția Franceză (libertate, *egalitate*, frăție) a fost din „revoluțiile cu ideal“, bune, și, alătura, afirmarea că revoluțiile „fără ideal“ se cunosc de pe aceea că sînt conduse de ideea „egalității“ ?

D. Motru a atins, cu o inimă prea ușoară, probleme foarte grave și complicate... Un domn „cronicar“ spune, în trei cuvinte lapidare, că această operă va fi cetită cu mult folos etc... Probabil că nici n-o cetise, ori, de-o cetise... e același lucru.

Reportajul în literatură

Numărul scriitorilor noștri crește într-o proporție care, prin anormalitatea sa, nu făgăduiește nimic bun. Sînt zeci, sînt sute, sînt poate mii de cîntăreți în proză și în versuri, și nu e nici unul care să nu-și găsească criticul său elogios. Fenomenul acesta se mai numește, în termeni meteorologici, și „primăvară literară“.

Alte țări sînt în scădere. În Franța doar dacă numele lui Anatole France mai strălucește cu puterea unei stele de prima mărime. Și noi avem, pe cerul nostru, ghirlande de constelațiuni literare.

Dar e imposibil, *a priori*, să avem mai mulți și mai mari scriitori decît întreaga literatură universală, de la Homer la d. Girleanu.

Probabil că criticii noștri sînt victima unor confuziuni. Zic probabil, pentru că n-am cetit pe toți scriitorii noștri contemporani — și să ne arunce piatra cine i-a cetit pe toți: probabil că nici criticii elogioși nu i-au cetit întotdeauna și dealtmîntrelea critica pe care le-au aplicat-o cu atita competență nu prespune cu necesitate aceasta.

În orice caz, și o mărturisim cu sinceritate, dacă am cetit ceva mai din toți, n-am cetit adesea și ce a mai urmat. E drept că poate am greșit, dacă e să cred pe d. Lovinescu, e posibil, în această primăvară literară, ca un scriitor ilizibil la sfîrșitul anului 1906 să devină un talent remarcabil la începutul anului 1907... Până acuma lucrul acesta nu era cu puțință, dar lumea progresează, și una din achizițiile civilizațiilor înaintate, sau cel puțin una din caracteristice, e și repeziciunea crescîndă a tuturor lucrurilor.

Să revin. Am spus că probabil criticii noștri sînt victima unor confuziuni. Nu voi releva decît una.

Fără a mă mai opri, deci, asupra confuziunii ce o fac criticii între interesele literaturii și acele mult mai importante ale onor[abile]lor redacții, care-i silesc să laude cam prea exagerat pe amicii redacționali mai întâi, și al doilea pe acei scriitori care încă nu colaborează la revistele lor, dar pe care criticii speră să-i ademenească prin glasul lor de sirene; fără a mă mai opri asupra confuziunii ce o fac criticii și mai ales subcriticii, între „țărănism“, care e o chestie de psihologie socială, și talent — ceea ce-i duce adesea să laude pe un Brătescu-Voinești pentru „țărănismul“ lui —, căci subcriticul, auzind că Brătescu-Voinești are talent, nici nu-și poate închipui că el ar consta în altceva decât în „țărănism“ —, mă voi opri asupra unei confuziuni, care le explică pe mai toate celelalte, ori, cel puțin, le îngăduie.

E vorba de confuziunea între artă și reportaj, pe care o fac mulți din criticii noștri.

La noi se crede — și unii „cronicari“ o spun cu mîndrie și cu un fel de enervare chiar — că, pentru a cunoaște calitățile și defectele unei opere literare, ori pentru a o clasifica nu-ți trebuiește nici o pregătire. Dacă un critic literar s-ar amesteca în veterinărie, veterinarul ar protesta; dar același veterinar se va crede competent în critica literară, pentru că veterinarii, dacă sînt de părere că nu poți cunoaște dacă un cal e bolnav sau nu, fără a fi învățat lucrul, sînt de părere că, pentru a judeca literatura, nu e nevoie de „teorii“ — despre care vorbesc cu un suveran dispreț —, ci numai de *bunul-simț*, pe care, sînt siguri ei, că tatăl lor și muma lor li l-au dat cu îmbielșugare... E a introduce instituția juraților în literatură.

Și iată-l pe veterinarul nostru, în orele-i libere, caracterizînd și clasificînd pe scriitori — și întotdeauna într-un ton definitiv și oarecum bătăios, cu siguranța aceea pe care o dă omului lipsa de orice orizon intelectual. Un critic de aiurea, din altă țară, reia de zece ori pe un scriitor, multiplicînd la infinit punctele de vedere, un „cronicar“ de la Severin hotărăște, o dată pentru totdeauna, în șase cuvinte lapidare și trece mai departe la alt „talent“.

Că acești cronicari confundă arta cu reportajul, se înțelege de la sine. E mai curios și mai primejdios că o fac și alții. Și de aceea, pentru a ilustra cazul, nu voi

utiliza critica vreunui „specialist“ din acei de care vorbeam mai sus, dealtmîntrelea nici n-aş putea utiliza asemenea critică, căci de ordinar ea se reduce la cam atîta : „Se va ceti cu plăcere volumul domnului Cutare“ — şi criticul iscăleşte... Voi utiliza un articol al unui critic care, întîrziat şi demodat sârmanul, are încă curajul să facă teorii şi care nu e lipsit de gust literar. E vorba de articolul d-lui Lovinescu despre d. Gîrleanu... Şi, dacă şi acesta va face confuziunea între artiştii şi reporterii, atunci se va înţelege de la sine unde pot ajunge cronicarii lapidari.

Aşadar, d. Lovinescu, voinđ să reabiliteze pe d. Gîrleanu, voinđ, cum zice d-sa în acel admirabil stil pe care cu toţii îl cunoaştem, să vindece rana pe care d. Gîrleanu o purta în coapsă de un an — de cînd d. Lovinescu îl lovise cu acea parte a lîncii lui Achile care răneşte —, s-a apucat să caracterizeze noul volum al d-lui Gîrleanu. Dacă nu l-aş crede sincer pe d. Lovinescu, dacă aş crede că are motive coredacţionale ca să întoarcă cealaltă parte a lîncii pe care i-a împrumutat-o Achile, nici nu i-aş discuta articolul.

D. Lovinescu caracterizează noul volum al d-lui Gîrleanu sau, ca să întrebuiţez termenii cei mai proprii, volumul noului domn Gîrleanu, ca un volum de „schiţe“, pentru că d. Gîrleanu, zice d. Lovinescu, ori prinde din viaţa personajului un moment răzleţ, care aruncă o lumină indetulătoare asupra acestuia, ori „povesteşte o întîmplare oarecare fără o intenţie deosebită de psihologie“ — acest din urmă procedeu fiind, după d. Lovinescu, acela al „nuvelei anecdotice“.

Că aceasta ar fi definiţia „schiţei“, mă îndoiesc. Dacă „nuvela anecdotică“ e schiţă, nu ştiu ce rămîne pentru... pentru „nuvela anecdotică“, mai întăi, pentru ceea ce se cheamă „povestire“, apoi. Iar dacă „schiţă“ e un „moment răzleţ“ etc. — atunci cîte schiţe nu mai sînt „schiţe“, căci — nu-i aşa ? — nu e vorba să dăm alt înţeles cuvintelor, decît îl au, ci tocmai să definim înţelesul cuvintelor pe care le întrebuiţăm. Dar, în sfîrşit, nu despre definiţia schiţei e vorba aici.

E altă chestie : Să admitem că „un moment răzleţ“ etc. e definiţia unor schiţe şi să admitem că în aceste schiţe d. Gîrleanu reuşeşte — rămîn celelalte „schiţe“,

acele în care, cum spune d. Lovinescu, nu joacă rol psihologia, ci „interesul anecdotic“.

D. Lovinescu ne spune că aceste schițe ale d-lui Gîrleanu n-au „o intenție psihologică deosebită“ și că, în același timp, „interesul“ lor „anecdotic nu e tocmai mare“. (Și nu uitați : d. Lovinescu vorbește cu curtoazie : atinge pe d. Gîrleanu cu partea lăncii care vindecă.) Apoi, dacă lipsește bucăților d-lui Gîrleanu și „o intenție deosebită de psihologie“ (ca în nuvele) și „interesul anecdotic“ (ca în schițe, după d. Lovinescu) atunci, dacă bucățile d-lui Gîrleanu sînt lipsite și de calitățile nuvelei și de ale schiței (și de ale povestirii deci, căci d. Lovinescu, prin schiță, o înțelege și pe aceasta, cum ați văzut), ce calități au ele ? În ce constă talentul d-lui Gîrleanu ? Ce chimie face d. Lovinescu ? Din hidrogen și oxigen (după propria-i constatare) scoate d-sa aur ?

Știți ce a făcut d. Lovinescu ? A făcut o confuziune între genurile literare așa cum le definește d-sa. „Nuvela anecdotică“ se caracterizează prin *subiectul* său, care trebuie să fie... anecdotic. Vom spune mai mult, desfășurînd gîndirea d-lui Lovinescu : deoarece d. Lovinescu citează ca exemple de nuvele anecdotice pe unele din ale lui Mérimée și Maupassant, înțelegem că, prin anecdotic, d-sa înțelege un subiect *interesant, variat*, dacă pot spune astfel, rar, *romanesc*. Așa sînt subiectele nuvelor lui Mérimée și Maupassant, pe care le-a putut avea în vedere d. Lovinescu. În acest *gen*, subiectul trebuie să fie anumit și el joacă mare rol, rolul principal, în caracterizarea genului.

Din contra, în nuvelă, dar mai ales în roman, subiectul nu are așa importanță, dacă nu cumva condiția romanului ar fi ca subiectul să fie banal, ca viață comună. (Gîndiți-vă la *Ana Karenina*.) Aici totul e analiză psihologică, disocierea și reconstituirea, *crearea* vieții.

Ce face d. Gîrleanu, după critica d-lui Lovinescu ? Ia subiecte de roman, subiecte *banale*, și le tratează ca-n „nuvela anecdotică“, „fără psihologie“. D. Gîrleanu — tot după critica d-lui Lovinescu — confundă genurile, și criticul său, confundîndu-le și el, la rîndul său, îl laudă pentru această confuziune, confuziune din care rezultă ceva care nu mai este nici un gen literar, deci ceva care nu mai este literatură. D. Gîrleanu așadar — mereu după critica d-lui Lovinescu — este în afară de literatură.

(Insist încă o dată : concluzia rezultă din premisele d-lui Lovinescu ; eu nu-mi iau nici o răspundere : presupuneți că n-am cetit pe d. Gîrleanu.)

Și cine e în afară de literatură, dacă nu e orator ori cugetător, face reportaj. Iar cine relatează — „reportează“ — lucruri care nu s-au întîmplat, neadevărate, scornite de închipuirea sa, nu e nici adevărat reporter de gazetă, nu e nimic.

...Nu e nimic, pentru că, în afară de *specii*, nu există nimic. Se pot fabrica într-un atelier de cartonagii animale fantastice, dar ele sînt artificiale, n-au nici un loc în creațiune. Ziaristul care face, ca ziarist, nuvele nu face nici una, nici alta, nu face nimic ; tot așa și nuvelistul care, ca nuvelist, ar vrea să facă ziaristică ; ori savantul care ar vrea să facă poezii etc.

Cineva e poet, pentru că are dezvoltate niște însușiri deosebite, pe care nu le are savantul, și invers. Cine n-are nici o însușire eminentă e un om comun : dacă are oarecare stil, poate deveni reporter de ziar.

Și cei mai mulți oameni sînt de felul din urmă : au tot felul de însușiri, dar în grad *normal*... *Aurea mediocritas*.

Din această *aurea mediocritas*, ca să revin la subiectul acestei cronici și ca să închei, criticii noștri vreau să extragă mii de scriitori. E a nu îndeplini datoria impusă criticii, singura justificare a existenței ei : ajutorarea cetitorilor de a deosebi pe artiști de simplii compunători. Orice altă îndeletnicire a criticii, a acelei critici care se adresează marelui public, a criticii de popularizare, este parazitism dăunător, dacă nu curată neonestitate.

Dar simt că, pentru a lămuri mai bine aceste lucruri, e nevoie să vorbesc mai pe larg despre critica literară. Voi face-o cu alt prilej.

Ion Boteni, «Casa din Muscel»

„Nuvele și schițe“ — așa își etichetează d. Boteni bucățile din volumul său. Aș fi curios să știu care sînt „nuvele“ și care sînt „schițe“. Probabil că cele mai lungi sînt nuvele și cele mai scurte sînt schițe. N-ar face rău scriitorii să ne lase pe noi, pe cetitori, să caracterizăm bucățile lor : treaba lor e să aibă talent și să scrie... Căci, iată, un cetitor cam pedant ar putea să ceară bucăților d-lui Boteni să fie „nuvele“ și, negăsind nuvele, să declare că d. Boteni n-are talent. Și d. Boteni are calități de scriitor, dar bucățile sale, afară de cîteva care sînt schițe, sînt „povestiri“ — și voi trece mai departe, fără a-l șicana asupra etichetei ce le pune.

O singură bucată din volum ar fi să fie nuvelă : *Din dragoste*. Ar fi numai să fie, căci d. Boteni, care are multe însușiri artistice, n-are pe cele esențiale unui novelist. În această bucată nu văd nici pe Codreanu, nici pe Olga, nici nu văd amorul lor, nici pentru ce s-au îndrăgostit unul de altul — decît doară pentru eternul motiv : el tînăr și ea tînără. Nuvela e o amplificare, *în vorbe*, a cunoscutei istorii : s-au văzut, și-au plăcut, s-au luat, care e atît de banală, încît poate fi un bun subiect de roman (prin analiza complectă a vieții eroilor și a mediului), dar nu de nuvelă...

Clacă de curățit și Lăutarul ar fi să fie schițe, după subiect și după tratare, dar rezultatul e aproape nul : *Clacă de curățit* vrea să ne dea un tablou, și nu ni-l dă : *Lăutarul* vrea să ne dea un tip, un „om“, și nu ni-l dă.

Celelalte bucăți sînt „povestiri“. Nu sînt nuvele, pentru că n-au intrigă, deznodămînt, n-au pretenția de a crea personaje bine definite într-un mediu bine caracterizat — ele pot fi mai lungi sau mai scurte, după cum, după unde îi place autorului să se oprească ; și nu sînt nici schițe, pentru că autorul nu „schițează“ în ele

un om, sau un aspect al vieții, sau o serie de stări sufletești caracteristice unei situații morale.

Sînt „povestiri“, pentru că autorul *istorisește* — nu mai — niște *întîmplări*, fără logica psihologică, care e necesară cînd se urmărește un deznodămînt ; fără arătarea resorturilor sufletești, care produc acțiunile. Închipuiți-vă că asistați la un iarmaroc, că vedeți o mulțime de întîmplări, care nu sînt legate cauzal între ele, și că asistați la aceste întîmplări fără a pătrunde în sufletele oamenilor : iată un subiect de povestire.

Și d. Boteni vede bine întîmplările ; le ține bine minte ; întîmplările din povestirile sale sînt întîmplări țărănești și autorul cunoaște bine viața țărănească ; în povestirile sale, mai ales în cea dintâi, *Casa din Muscel* și în *Cînd eram mic*, culoarea locală e admirabilă ; și la aceasta contribuie și o verde limbă țărănească. O altă calitate a autorului e căldura cu care povestește, căldură care rezultă din iubirea autorului pentru viața și oamenii ce-i zugrăvește. Și el ia așa de mult parte la întîmplările povestite, încît povestirea capătă un aer desăvîrșit de naturală și sinceritate. Dacă voi mai adăoga și poezia blîndă care plutește peste mai toate povestirile d-lui Boteni, cred că nu voi fi uitat nici o însușire esențială a talentului său.

Iată atîtea calități reale de scriitor și, în special, de povestitor... Ce păcat însă că d. Boteni nu știe să utilizeze, aș zice să-și exploateze aceste reale însușiri ! Compoziția sa e dezastruoasă. Mai întîi d. Boteni nu știe să-și aleagă subiecte, în care să încadreze ori să desfășure viața pe care o cunoaște și o simte atît de bine. *Casa din Muscel* e plictisitoare, deși mai ales în această bucată calitățile d-lui Boteni, de care vorbeam, sînt cheltuite mai cu profunzime. În aceeași bucată, se vedește un alt defect de compozițiune, care e, poate, și de concepție : episoadele sînt disproporționate cu economia povestirii ; povestirea e ca un rîu, care face bălți, din loc în loc, lățindu-se pe cîmpie, curgînd numai pe mici distanțe intermediare între maluri bine hotărîte, pe o albie normală. *Cînd eram mic*, bucată plăcută, luminată de cîteva raze cu adevărat poetice — bucată care măcar de pe departe, cîte o clipă, poate aduce aminte, fără a le lega bineînțeles, unele pagini din Creangă —, e stricată printr-o compozițiune școlărească. Autorul parcă are o

listă de fapte pe care are să le dezvoltă, și le dezvoltă unele după altele, fără nici o trecere, fără nici un pretext de tranziție. Și Creangă, ca *țărănu ce e*, trece de la una la alta (cetiți primele două pagini din *Amintirile sale*), parcă fără cauză, dar la Creangă trecerea se bazează pe asociații de idei foarte firești și nu avem impresia că autorul are o listă „de dezvoltat“.

Dacă d. Boteni va învăța să compună — cu calitățile sale, puține, dar adevărate —, va deveni un bun povestitor. Dealtmintelea, compozițiunea, acolo unde scriitorul își arată măsura tehnicii sale, deci a maturității sale, e partea slabă a scriitorilor noștri. Sîntem începători, n-avem tradiție... Avem talente native, n-avem *știința literaturii*.

Viața românească, nr. 8, 1907

Vasile Pop, «Cum iubește o fată»

Dacă n-aș ști că aș trage și mai mult curiozitatea, aș ruga pe cetitoarele acestei reviste să nu cetească cele ce urmează, căci azi am să vorbesc de „fetele“ d-lui Vasile Pop și, cu toate precauțiunile de stil, mi-e frică... Nici vorbă că nu voi putea cita nici un rînd din aceste nule de dragoste — așa cum o înțelege d. Vasile Pop.

S-a spus că un scriitor se satisface adesea creînd în opera de artă o viață pe care, altmintrelea, ar fi trăit-o de fapt. Pun o problemă : ce ar fi devenit d. Vasile Pop dacă n-ar fi scris cum iubesc „fetele“ sale — așa cum iubesc ele ? Și, dacă operele literare îl feresc de mai rău, apoi să scrie d. Vasile Pop : este singura cale de a-și salva sufletul...

„Fetele“ d-lui Vasile Pop, chiar cînd sînt studente și de condiție bună, iubesc așa că ar scandaliza și pe Fernande, Raphaële și Rosa la Rosse din *La Maison Tellier*... Părinți și mume de familie, ferți-vă adolescenții de „fetele“ d-lui Vasile Pop, că dau ziua-n amiaza mare la ei și-i „conduc“ în locuri singuratice pentru a le arăta „Siria și Mesopotamia“, cum zice undeva Heine. Și fetele d-lui Vasile Pop fac toate aceste lucruri într-un limbaj și cu niște gesturi !...

Dar bunul, blîndul și mult iertătorul domn Vasile Pop le socoate pudice, căci fetele d-sale „roșesc“ de castitate, după fiecare patru pagini... de dragoste. D-lui Vasile Pop i se umezesc ochii de duioșie părintească cînd le vede așa de modeste și de rușinoase. Și ce-ar fi, bunule Dumnezeu, cînd „fetele“ d-lui Vasile Pop n-ar fi „pudice“ ?! Eu unul, care pot consuma *aequo animo* orice „producție literară“, aș dori mult să văd, în vreo viitoare „operă literară“, și „fete“ mai puțin pudice de ale d-lui Vasile Pop...

S-a înțeles că d. Vasile Pop, totuși, nu e un cinic, cum ar putea crede un cetitor mai superficial. Nu! D. Vasile Pop e atât de încredințat că „fetele“ sale sînt candoarea în persoană, încît, cînd simte d-sa nevoie să ia cuvîntul să le recomande clienților săi, el nu mai găsește cuvinte cu care să le laude „dușoșia“ și „castitatea“.

Acum, unde o fi găsit d. Vasile Pop pe „fetele“ sale care dau la om, nu se știe, căci asemenea „fete“ n-a putut găsi nicăiri, dar *nicăiri*, oricît d. Vasile Pop n-ar alege locurile pe care le frecventează.

Să facem puțină critică literară. Eu cred, în deosebire de mai toți criticii literari, că d. Vasile Pop e un scriitor idealist, unul dintre acei oameni care visează o lume mai bună și o realizează în opera de artă. Și sînt oameni care ar dori — pentru comoditate — ca femeile să nu mai opună acea mizerabilă rezistență, care e o ră-mășiță a vremurilor barbare (d. Vasile Pop este un om înaintat!); sînt alții, care ar voi ca femeile să facă ele primul pas sau, mai clar, să le sară ele în cap... Acum, că „fetele“ d-lui Vasile Pop sar în cap cu niște mișcări și vorbind niște lucruri care ar face să roșească pe Rosa la Rosse, aceasta e altă vorbă: aci intervine personalitatea artistică a autorului nostru...

Se-ntîmplă, totuși, nu-i vorbă, ca d. Vasile Pop să greșească prea bătător la ochi în „psihologia“ sa, să facă din femei bărbați, dealtmîntrelea fără nici o intenție bine definită... Iată un exemplu (nu citez textual, se știe de ce): O femeie măritată, cerînd cu mare insistență unui locotenent s-o facă mamă, își laudă *propriu*-i corp cu atîta *libidinozitate*, încît îi vine să crezi că se vrea pe ea însăși, nu pe locotenent — dar eu pricep *cine* e libidinos aici... Ei vezi, oricît ai fi de „subiectiv“, sînt lucruri pe care nu le poți împrumuta femeii... (Dealtmîntrelea, această confuzie între sexuri se vede și în stilul d-sale: o studentă în filozofie, care-i dă ghes unui nenorocit doctorand, față cu rezervele acestuia, exclamă: „Ia te uită la el! parcă eu aș fi *Putifar* și el Iosif cel cast din Egipt, așa se ferește“.)

Și toate „fetele“ și femeile acestea din lumea mare (căci d. Vasile Pop visează aventuri subțiri!) vorbesc într-un limbaj de spălătorese, presărat însă cu cuvinte din broșuri „științifice“ și „sociologice“ rău traduse, pe

care le cetește d. Vasile Pop... Uitam să spun că „fetele“ d-lui Vasile Pop nu sînt numai licențiate : are și doctorese.

...Sînt sigur că în urma acestei dări de samă, comerțul d-lui Vasile Pop va sălta, cum se zice, în piață, căci nu este o reclamă mai sigură decît aceea care spune : „feriți-vă“ ! — dar nu mă privește !... *Caveant consules*, adică, în specie, poliția de moravuri și serviciul sanitar...

G. I.

P. S. Imi vine o îndoială : să nu fie volumul d-lui Vasile Pop o mistificare a cetitorului ? Nu și-o fi pus în gînd anume să-ți bată joc de noi ? Se știe că d. Pop este un Prosper Mérimée căptușit cu un Edgar Poe... Apoi cine nu știe că acești doi scriitori au fost niște mari mistificatori ! Hazardez o timidă speranță : dac-ar binevoi să-și spună cuvîntul său competent eminentul nostru critic d. M. Dragomirescu...

Viața românească, nr. 9, 1907

D. Panu și «Viața românească»

Dl. Panu — al cărui spirit pătrunzător și universal l-am admirat de atâtea ori în această revistă —, vorbind despre critica literară, se ocupă, în trecut, și despre articolele colaboratorului nostru, d. Ibrăileanu, relative la evoluțiile spiritului critic în cultura românească, publicate în această revistă.

Sîntem măguliți, ca scriitori, cînd un om ca d. Panu se ocupă de breasla noastră ; sîntem cu atîta mai măguliți, și am mai spus-o, cînd d. Panu ne face onoarea să vorbească de revista noastră ; și am fi fost și mai măguliți, chiar flatați, dacă d. Panu și-ar fi oprit și mai serios atenția asupra scriselor noastre — căci, din cele spuse despre articolele d-lui Ibrăileanu, se vede lămurit că d. Panu nu a acordat acelor articole decît o atenție foarte distrată.

D. Panu, vorbind de criticii literari și voind să ilustreze cu exemple cum criticii literari de azi sînt sfădăuși și bătăioși, între altele, care nu ne privesc pe noi, spune că d. Ibrăileanu „a voit să fie admisă în public ideea cum că critica după regulele științei nu s-a manifestat în mod serios întăiaș dată în *Convorbiri literare* la «Junimea» sub pana d-lui Maiorescu, ci adevărații inițiatori ai criticii raționale în țară sînt Rusu, Kogălniceanu etc.“

Dar d. Ibrăileanu n-a vorbit în acele articole despre *critica literară*. Și chiar a declarat clar că nu vorbește :

„Critica d-lui Maiorescu de după 1881, ca și a d-lui Gherea, spunea d. Ibrăileanu, nu intră în cadrul acestui studiu, care vrea să fie numai cercetarea spiritului critic aplicat la formarea culturii românești moderne din vremea cînd, în celălalt domeniu, politic, și mai ales în Muntenia, oamenii lucrau pentru organizarea statului român modern.

„Dealtmintrelea, critica literară nici nu se putea naște pe vremea aceea, căci n-aveau pentru ce“ (*Viața românească*, anul, I nr. 1).

Încă o dată, dacă d. Panu ar fi acordat o atenție mai puțin distrată acelor articole, n-ar fi scris fraza citată mai sus.

Și când d. Ibrăileanu a spus ceva, incidental, despre începuturile *criticii literare*, apoi, după cum se poate vedea din citația de mai sus, d-sa a spus că ea începe cu d. Maiorescu...

Despre critica literară „după regulile științei“, cum se exprimă d. Panu, d. Ibrăileanu n-a vorbit deloc; dacă ar fi vorbit de ea, apoi începutul acesteia l-ar fi pus și mai încoace, căci aceasta începe cu d. Gherea — nici cu Ruso, nici cu Kogălniceanu și nici cu d. Maiorescu...

— În același număr (no. 60), d. Panu consacră din nou câteva rânduri studiului d-lui C. Stere *Social-democratism sau poporanism**, și își formulează oarecari nedumeriri asupra concepțiunii poporaniste. În mare parte d-sa, nădăjduim, va fi lămurit când d. Stere își va dezvolta complet argumentația, astfel încît nu e nevoie să intrăm de pe acum în discuțiune în această privință. Vom releva însă numai un singur punct.

În articolul său *Observații politico-sociologice*, d. Panu pune ca un postulat al viitorului armonizarea tuturor intereselor sociale :

„În societatea viitoare — ne spune d-sa —, toate interesele și ideile vor fi armonizate și lupte între partide ca în ziua de astăzi nu vor exista“.

Același lucru îl spun și socialiștii, întrucît și ei cred că în societatea viitoare nici nu pot exista *interese antagoniste*.

Însă d. Panu pare a dori armonizarea tuturor intereselor *existente astăzi*, întrucît d-sa afirmă :

„Dacă reacționarii ar lupta numai pentru ca să-și păstreze situația și să-și apere interesele lor, nimeni nu ar avea nimic de zis, căci societatea viitoare pe dreptatea tuturor și pe respectarea tuturor intereselor se va baza“.

* Studiul lui C. Stere *Social-democratism sau poporanism* s-a publicat în *Viața românească*, în n-rele 8, 9, 10, 11, 1907 și 1, 4, 1908.

Socoate astfel d. Panu, cum pare că rezultă din cuvintele d-sale, că *toate* interesele diferitelor categorii sociale de astăzi sînt *legitime* și că deci pot fi respectate și armonizate și în societatea viitoare ?

Dacă aceasta ar fi ideea d-sale, scopul urmărit astfel ni se pare o utopie, în înțelesul clasic al cuvîntului — adică în acel înțeles în care, în deosebire de socialiștii moderni, sînt numiți utopiști —, Th. Moore, Fourier, Owen, St. Simon etc.

Să luăm o pildă. Clasa de *cămătari* se naște numai din organizația neîndestulătoare a creditului și prin chiar nașterea ei ne dă o dovadă de starea economică nesănătoasă. Dintr-unul din capitolele următoare ale studiului d-lui Stere se va vedea ce rol economic dezastruos are această clasă, precum și părerile în această privință ale economiștilor din *toate școlile*.

Dar într-o stare economică și politică, această clasă poate avea într-o societate determinată multă putere socială și politică. Și fiindcă niciodată o clasă socială întregă nu renunță la foloasele situațiunii sale, lupta împotriva cămătăriei va întîmpina o rezistență tenace, și „reacționarii“ își vor apăra interesele.

Și d. Panu socoate și *aceste* interese, interesele cămătarilor, ca legitime ? Crede că ele pot fi „armonizate“ cu interesele victimelor lor ? Desigur că nu ! Oare noi în România n-ar trebui, de pildă, să tindem ca, prin organizația potrivită a băncilor populare, a societăților cooperative, a Casei rurale etc. să *dispară* însăși funcțiunea de cămătar sătesc ?

Răspunsul vădit este dat prin întrebarea însăși.

Mai departe. Un „middleman“ irlandez, căruia, ca intermediar între landlord și fermier, se datorește ruina și nenorocirile poporului irlandez, reprezintă și el o categorie de interese sociale și, cît de puternice, ne dovedește toată întunecata istorie a Irlandei. Și *aceste* interese trebuiesc respectate și armonizate în societatea viitoare, și nu e mai normal ca și această funcțiune socială însăși să dispară, *cu toată rezistența celor direct interesați* ?

Dar clasa arendășească de la noi — pentru a reveni la actualitate —, clasa care, în mare parte, „armonizează“ într-un chip atît de minunat funcțiunea de cămătar cu cea de „middleman“ irlandez ?

E vădit că nu se poate pune chestiunea în forma în care a pus-o d. Panu.

Vădit că sînt interese și interese. Unele legitime, altele nu (deși *toate* s-au putut naște din funcțiuni sociale necesare și deci legitime, *pentru vremea lor*). Și nici nu se poate face dreptate celor obijduiți, decît *stîrbind* interesele nelegitime ale apăsătorilor lor. De aceea un jurist ca R. von Ihering e în drept să spună că „*calea progresului e sămănată de ruinele drepturilor cîștigate*“. Robii n-au fost emancipați, nici iobagii n-au căpătat plenitudinea drepturilor, „respectîndu-se drepturile cîștigate“, și nici pe viitor nu se va putea altfel, cît timp vor exista exploatarea și apăsarea sub orice formă.

Totul, prin urmare, atîrnă numai de la *norma* după care clasificăm diferitele interese sociale în legitime sau nu, și, pentru practică, *în măsura, în forma* — totdeauna dictată de împrejurări și de raportul real de puteri —, după care se tinde la realizarea dreptății sociale.

Am înțelege, dacă d. Panu ar pune întrebarea : „care este *norma*, în concepția poporanistă după care se clasifică diferitele interese sociale“, sau „care este *măsura și forma* de realizare a dreptății sociale ?“

Și la această întrebare d. Panu va găsi răspuns în studiul d-lui Stere.

Mărturisim însă că nu înțelegem întrebările ce le pune d-sa, și anume :

„Se va mărgini el (poporanismul) a pune alături cu drepturile deja cîștigate a celorlalte clase sociale și drepturile pe cari masa poporului le are și sînt nesocotite ? Căuta-va poporanismul, într-o sinteză supremă, să armonizeze *toate* interesele și drepturile claselor sociale, sau va fi un partid de luptă în favoarea poporului și de *apărare* (!) în contra proprietarilor și detentorilor actuali de drepturi politice ?“...

Lăsînd la o parte că „poporanismul“ nu e un partid, ci o *concepție teoretică*, un mod de a privi lumea și viața, — „Leben und Weltanschauung“, cum spun nemții —, dar nu înțelegem aceste întrebări, și iată pentru ce :

Dacă poporul suferă de o *nedreptate*, cum se poate lupta „în favoarea lui“, adică pentru *înlăturarea* acestei nedreptăți, fără a jigni interesele celor *ce trăiesc din această nedreptate*, cum am putea pune „alături“, de

pildă, interesul cămătarului cu al țaranului robit lui, sau a face legea tocmelilor agricole, sau a mărgini „trusturile“ arendășești etc., fără a „apăsa“ libertatea de exploatare a „detentorilor actuali“ ai acestei libertăți : cum am putea, într-un cuvânt, să „armonizăm“ toate aceste interese *contradictorii prin firea lor* ?

Nu acesta e gândul d-lui Panu ? Atunci ce anume crede d-sa, în această privință ? N-am putut sesiza.

Și mai puțin înțelegem afirmarea următoare :

„În cazul al doilea, poporanismul este un instrument de luptă *actuală* ca toate instrumentele, este un partid combativ *folositor pentru țărănime, dar atîta (! !)*“..

Dacă poporanismul ar fi fost un partid, ar fi putut el să fie altceva decît „un instrument de luptă *actuală*“ ? Poate fi orice alt partid — cît timp există partide și lupte politice — mai mult decît „un instrument de luptă *actuală*“ ? Dar partidele nu se înființează pentru vremea de apoi, nici pentru eternitate, ele se nasc din nevoi *actuale*, după împrejurări concrete de timp și de loc !

Și întrucît fiecare moment istoric are problema lui — și astăzi nu avem altă problemă mai însemnată decît cea țărănească —, e așa de puțin să fie el „folositor țărânimii“ ? Și întrucît toate partidele se organizează *pentru luptă*, pot ele să nu fie „combative“ ?

„Dar atîta“ ?... Nu „ajunge pentru fiecare zi răutatea ei“ ?... Se poate realiza progresul, ne putem apropia de „idealul dreptății sociale“ altfel decît așa, treptat, prin rezolvarea problemelor actuale ?

Iarăși nu putem sesiza gândul adevărat al d-lui Panu.

Și fiindcă un cugetător ca d. Panu nu a scris, desigur, aceste rînduri numai pentru a pune întrebarea cum s-o descurca d. Stere cu membrii partidului din care face parte — lucru care, dealtfel, și pe noi ne interesează tot așa de puțin ca și pe d. Panu —, ne bucurăm de mai înainte gîndind la plăcerea intelectuală ce vom avea cînd d-sa își va dezvolta ideile.

Paul Verlaine, «*Voyage en France par un Français*»

E o operă postumă. Manuscrisul ei a avut o soartă plină de peripeții. Conținând lucruri foarte aspre la adresa unor mari scriitori în viață, nici un editor nu voia să-l primească cu toate stăruințele lui Verlaine, veșnic în mare lipsă de bani. În sfârșit, a găsit pe un restaurator, care auzise de Verlaine din gazete și care i-l cumpără, crezând că va face o bună afacere ; dar restauratorul nu fu mai bine primit de editori : atunci îl vîndu unui bibliofil, al cărui ginere găsi, acuma, un editor.

E importantă această carte, pentru că în ea vedem pe Verlaine „convertit“ la catolicism ; în ea surprindem starea aceea sufletească care a dat naștere celei mai frumoase din colecțiile sale de poezii : *Sagesse*. Și mai e importantă prin opiniile ce le desfășoară asupra scriitorilor. Recunoscînd talentul *naturaliștilor*, nu-i poate totuși suferi, căci sînt „decadenți“, și decadentismul lor constă în nepriceperea creștinismului, în imoralitatea ireligioasă. Acela pe care-l mai poate încă suporta e Flaubert ; mai puțin pe Zola și pe Goncourt ; deloc pe Daudet, căruia nu-i prea recunoaște nici talentul — și cu acest prilej Verlaine, om de nord, atacă pe toți francezii meridionali. În adevăr, o atîta deosebire între poezia neguroasă, din nuanțe, a lui Verlaine și între literatura luminoasă, clară, elocventă a celor de la sud...

Probleme literare : O nouă concepție asupra artei

„Filozofia artei și a criticii, zice un scriitor, cuprinde un mic număr de probleme amuzante — pentru aceia pe care estetica îi amuzează —, dar care nu sînt amuzante decît pentru că scapă oricării soluții categorice și pentru că, în urma analizelor celor mai luminoase și mai pătrunzătoare, rămîne veșnic ceva destul de nesigur ca să ofere curiozității o materie neconținut nouă și ca să perpetueze controversa“¹.

Și-n adevăr, nu e teren mai puțin sigur decît filozofia criticii literare. Pentru a ilustra vorbele citate mai sus, nu voi aminti păreri de ale artiștilor care, tocmai pentru că sînt artiști, sînt poate mai puțin chemați în discuție, și nici de ale esteticianilor puri, care mai totdeauna pleacă de la concepții filozofice generale, adesea metafizice, privind literatura nu ca un *fait* de studiat, ci ca o ocazie mai mult de a-și ilustra ideile, la care au ajuns pe alte căi. Voi aminti numai cîteva concepții ale unor critici literari, căci ei sînt cei mai competenți, pentru că criticul literar e presupus că pleacă de la literatură pentru a ajunge la ideile asupra literaturii, și nu invers, și pentru că *el* e specialist în discuția problemelor literare...

Am să amintesc numai părerile celor doi din urmă mari critici europeni, care au fost contemporani cu înflorirea spiritului științific modern, de care au fost pătrunși : Taine și Brunetière.

Din multele probleme literare ce le-au atins, mă mărginesc să aleg două, spre a aminti, în treacăt, poziția acestor critici față cu dînsule.

Problema factorilor externi ai artei, mai întăi. Taine, cum se știe, explică conținutul operei de artă (felul operei, și nu *talentul*, care, spunea el artiștilor, e „l'affaire

¹ Paul Stapfer, *Questions Esthétiques et Religieuses*, p. 1,

de vos parents“) prin *mediu* — rasa, clima, momentul istoric etc. Teoria aceasta este introducerea metodei științelor naturale în critică, sau cu un cuvânt mai cuprinzător, introducerea determinismului în explicarea operei de artă. O ilustrație a acestei teorii e faimoasa sa *Istorie a literaturii engleze*.

Brunetière, fără să nege importanța metodei lui Taine, introduce, sau mai bine zis aplică o altă concepție în explicarea operei de artă, și anume concepția *evolutivei*: opera de artă nu e condiționată numai de mediul ambiant și mai ales de momentul istoric, căruia Brunetière îi dă cea mai mare importanță dintre factorii propuși de Taine — ci ea mai e condiționată și de literatura cită s-a produs mai înainte în același gen literar și chiar de literatura anterioară de alte genuri literare... Cetiți, ca ilustrație desăvârșită a acestui metod fecund, volumul său asupra lui *Honoré de Balzac*.

Sau, altă problemă: aceea a evaluării operei de artă. Pentru Taine, în prima sa fază, pe-atunci când scria *Istoria literaturii engleze*, valoarea unei opere de artă atârna numai de puterea artistului de a reda viața. Mai târziu, când scria *Filozofia artei*, el introduce și alte criterii în aprecierea operei de artă; acum el evaluează opera de artă nu numai după puterea artistică cu care e creată, ci și după „*gradul de importanță a caracterului*“: o operă de artă, în care e zugrăvită o însușire omească mai profundă, mai generală și mai eternă, este superioară alteia, în care e zugrăvită o însușire mai superficială și mai trecătoare. Și acestui criteriu, el îi adăogă un altul, un criteriu *moral*: „*gradul de binefacere al caracterului*“ zugrăvit în opera de artă: „Toate celelalte (talent, importanța caracterului etc.) fiind egale, opera care exprimă un caracter binefăcător este superioară celeia care exprimă un caracter răufăcător“¹.

Brunetière merge, în această direcție, foarte departe. Se știe că fostul director de la *Revue des Deux Mondes* a fost dușmanul cel mai mare al concepției „*artei pentru artă*“... Dacă, după această din urmă concepție, orice operă de artă e morală prin definiție, numai fiindcă e operă de artă, căci — cetiți în d. Maiorescu, care rezumază pe Schopenhauer — „*orice emoțiune estetică... face pe omul*

¹ *Philosophie de l'Art*, II, *L'Idéal dans l'Art*.

stăpînit de ea să se uite pe sine ca persoană și să se înalțe în lumea ficțiunii ideale“, în acea lume „în care egoismul — izvorul a tot ce este rău — este nimicuit pentru moment, fiindcă interesele individuale sînt uitate“¹; apoi Brunetière înclină mai degrabă să creadă că arta, prin definiție, ar fi imorală, căci se adresează simțurilor și, ceea ce e mai rău, „plăcerii simțurilor“². Totuși Brunetière nu vrea să alunge arta „din cetate“, ci, considerînd-o ca o forță socială el cere artistului să utilizeze cu băgare de samă și cu simțul responsabilității această forță.

„...Nu numai în istorie, zice el undeva, sau în critică, asta se-nțelege de la sine, dar și în poezie poate, dar în roman și mai ales în teatru, nu cunosc scriitor vrednic de acest nume care să nu-și fi propus, mai mult sau mai puțin, «să dovedească» ceva și care să nu fi susținut, prin urmare, cu mai mult sau mai puțin noroc, ceea ce se cheamă o «teză». Lăsați la o parte tragedia, dacă voiți, deși fără îndoială autorul lui *Horace* și acel al lui *Mahomed*, și acel al lui *Ruy-Blas* — pe care-i numesc aici fără a-i compara și mai cu seamă fără a-i egala — au voit mai mult decît o dată să demonstreze, și ei, ceva. Și dacă autorul *Andromacei* și al lui *Britannicus* are, deocamdată, aerul să facă excepție, e că aventura tragică, împrumutată de la istorie, are tăria, dacă se poate spune astfel, a faptului întîmplat în adevăr, cuprinde în sine, ca și însăși istoria, moralitatea sa, sfatul său și învățămîntul său. Dar *L'École des femmes* este o teză, dar *Tartuffe* este o teză, dar *Les Femmes savantes* sînt o teză, și — afară decît dacă nu găsim că Molière e mai mare în *L'Amour medecin* sau în *Monsieur de Pourceaugnac* — trebuie să convenim că faptul de a fi discutat pe scenă delicata chestie a educației fetelor, sau aceea încă și mai delicată a primejdiilor devoțiunii, n-a stricat gloriei sale. Mai mult decît atîta : aceste intrigi, așa de ghibaci conduse, dar așa de neglijent legate și mai neglijent dezlegate, prin «artificii de comedie» banale ; acest stil, căruia i s-au

¹ T. Maiorescu, *Critice*, II, 185.

² *L'art et la Morale*, 29. Un alt scriitor, Paulhan, în *Le mensonge de l'Art*, susține imoralitatea inerentă a artei, căci zice el, arta ne dezadaptează, dezobișnuindu-ne de a trăi viața reală, viața practică căreia îi substituie o viață iluzorie etc. E cazul aici să cităm și pe Tolstoi, care vrea o artă fără frumos, căci acesta demoralizează (*Qu'est-ce que l'Art*).

făcut atâtea critici drepte de la Boileau până azi, s-ar putea pretinde că-și capătă valoarea de la teză și că, mai puțin amuzante decît ale lui Scarron, mai puțin bine scrise decît ale lui Regnard, ceea ce le pune așa de sus este teza sau gîndirea.“

„Dacă nu ajunge, fără îndoială, de a introduce o teză într-o comedie, pentru ca comedia să fie bună, nu cred, pe de altă parte, să se găsească o singură comedie mare care să nu conțină cel puțin o teză.“

„Această mîndră indiferență [«arta pentru artă»], de care a fost atîta lăudat nenorocitul Flaubert, este o prostie curată (c'est d'un sot, en trois lettres) și nu o vom mai permite decît artiștilor al căror talent știm bine că se mărginește a înșira vorbe. Nouă ne place ca artistul să ne iriteze, la nevoie să ne exaspereze, punîndu-ne pe gînduri asupra opiniilor ce avem“... „Voim, în sfîrșit, ca, înveselindu-ne sau uneori întristîndu-ne, arta să isprăvească și să completeze în noi educația începută de experiență și de viață“...

Vorbind de Alexandre Dumas-fils, Brunetièrre zice : „El va fi lăudat de a nu se fi mărginit la rolul de amuseur public și, deoarece a avut ceva de spus, de a fi spus... și ceea ce nu i se va reproșa deloc va fi că a atras atenția publică asupra ceea ce credea el că a găsit supărător, neuman și nedrept în legi“...

E interesant de alăturat aci admirabilele vorbe, în același sens, ale celui mai însemnat colaborator de la *Revue des Deux Mondes*, M. de Vogüé :

„Ah ! știu bine că prescriînd artei literare un scop moral, voi face să zîmbească pe adepții doctrinei în onoare : artă pentru artă. Mărturisesc că nu o pricep. Nu voi crede niciodată că oameni serioși, care țin la demnitatea lor și la stima publică, vreau să se reducă la rolul de gimnaști, de paiate de iarmaroc. Acești delicați sînt curioși. Ei profesează un mîndru dispreț pentru autorul burghez care se străduiește să învețe ori să mîngîie pe oameni, și consimt să facă gimnastică înaintea mulțimii în singurul scop de a o face să le admire dibăcia ; ei se laudă că nu au nimic de spus în loc de a se scuza... E de neconceput că se ridică la doctrină ceea ce trebuie să rămînă o excepție... Nobila noastră pro-

fesiune n-are nimic comun cu acest comerț; el e legitim, desigur, dacă e prob și decent, dar el samănă cu literatura cît samănă o dugheană de jucării cu o bibliotecă.“¹

Dar destul! Voi fi exasperat îndestul pe gingașii cavaleri ai Frumosului în Sine...

Brunetière a fost un *luptător*.² Am arătat aiurea (*V.r.*, I. 6) * că artiștii „luptători“, ca Dumas-fils, sînt conștienți de „teza“ lor, și adaog acuma, și criticii, cînd sînt „luptători“, ca Brunetière, sînt în stare să *impună*, să *ceară anumite teze*...

Dar nu despre aceasta e vorba acuma. Am amintit aceste cîteva concepții asupra literaturii, pentru a arăta cît de diverse sînt opiniile asupra problemelor de critică literară și cît de naivi sînt aceia care, în suficiența lor, cred că de la 1860 „capetele eminente“ nu mai au nimic nou de zis în această privință, decît să reediteze pe Schopenhauer — și pentru a ne face cale să vorbim de o nouă concepție asupra artei, datorită lui Emile Faguet (*La Revue Latine*, septembrie 1907).

Emile Faguet, spirit absolut neprevenit și venit în urma atîtor discuții, n-a putut să nu priceapă că și în teoria „artei pentru artă“, ca și în aceea a „artei teziste“ există ceva adevărat. Nu se poate să se înșele complet un Schopenhauer, și nici un Taine ori Brunetière...

Și s-a gîndit să concilieze aceste concepții contrare, luînd ce a crezut el adevărat, de la ambele. Termenul „artă pentru artă“ Faguet nici nu-l pricepe, căci, zice el, afară de somn și de moarte (și încă se-ndoiește), nimic nu e pentru... sine însuși. Concepției „artei pentru artă“, Faguet îi opune o alta; el împarte arta în trei categorii:

¹ *Revue des Deux Mondes*, 15 mai 1886.

² În genere, acei ce fac parte din cei mulțumiți cu ordinea de lucruri socială sînt partizanii artei pentru artă: ei nu voiesc ca și literatura să servească ca o armă de critică socială, deci *neagă* literaturii acest caracter evident. De aceea, în Franța, dușmanii artei pentru artă sînt oameni care nu se-mpacă cu Republica *burgheză*, sînt reacționari luptători ca Brunetière, Vogué, Bourget etc., ori socialiști ca Georges Renard... Aplicați la noi această considerație.

* *Articolul Artiștii luptători*.

Arta pentru frumos (acest cuvânt a fost de mult propus de Edmond Schéerer, pentru a curma discuția în jurul cuvântului artă pentru... artă, care n-are nici un sens¹, *arta pentru adevăr* și *arta pentru bine*.

Arta pentru frumos e aceea care zugrăvește lucruri extraordinare, frumoase sau urite (căci și foarte uritul stârnește mirarea amestecată cu spaimă, care samănă cu admirația), ar fi arta romantică sau idealistă; *arta pentru adevăr* e aceea care zugrăvește mijlociul, banalul, obișnuitul, ar fi arta realistă; *arta pentru bine* e aceea ce-și pune ca scop îndreptarea oamenilor, ar fi genul oratoric, pe care Faguet, deci, îl pune în „artă“ (Faguet dă ca exemplu pe Bossuet, Lamartine la tribună etc...)

Aceasta este noua concepție a lui Faguet.

Avem de făcut obiecțiuni.

Să începem cu *arta pentru bine*. Un discurs al lui Bossuet e „artă“ (dacă e vorba să punem și oratoria în artă), pentru că e *frumos*, nu pentru că are un scop bun. Și nici n-ar fi fost util, căci n-ar fi făcut impresie, dacă nu era *frumos*; ceea ce-i dă valoare e *frumosul*, nu intenția bună, nici înălțimea morală a oratorului. Așadar, tot frumosul face ca oratoria să fie artă.

Arta pentru adevăr. Un roman realist din viața de toate zilele: *Madame Bovary*, de pildă. Ce *frumos* roman! zice cetitorul, — și numai apoi: Ce adevărat roman! dacă mai adaogă ceva. Adevărul este o concepție a romanului realist, dar el e „artă“ pentru că e *frumos*.

Așadar, cel puțin așa mi se pare, orice artă e *artă pentru frumos*. Frumosul e o notă comună oricărei arte, și el e *diferența specifică* care deosebește arta de alte îndeletniciri ale spiritului omenesc.

Și *adevărul* e, sau trebuie să fie, o notă a oricărei arte, dar nu e acea notă care e *diferența specifică* a artei, *adevărul* fiind *diferența specifică* a științei.

Și tot așa și binele. Scriitorul, acel om care zugrăvește viața, trebuie să aibă fatal o concepție a vieții, pe care o încorporează în opera sa, și nu e un scriitor complet dacă nu concepe viața ca un om moral — dar binele,

¹ Cuvântul „artă pentru artă“ a fost inventat de scriitorii care fac trecerea de la romantism la naturalism: ei n-au putut întrebuița cuvântul „artă pentru frumos“, căci erau și *realiști*, și pentru ei frumosul era o... prejudecată.

dacă e, sau trebuie să fie o notă a artei, nici el nu e diferența specifică a artei, fiind diferența specifică a eticii.

Cu alte cuvinte: arta urmărește frumosul, știința adevărul, etica binele; și poate fi artă — mai inferioară, *desigur* — fără adevăr și fără bine, dar nu poate fi fără frumos.

Și un critic, deci, trebuie să-și pună trei întrebări, când are în față o operă: este opera frumoasă, adecă e o operă de artă sau nu, și în ce grad? Corespunde opera adevărului vieții, sau nu? Este opera morală, sau nu?

Așadar, concilierea lui Faguet nu e o conciliere, căci el concepe două feluri de artă care n-ar avea ca condiție indispensabilă frumosul sau, cum s-a numit mai bine, obiectivarea frumosului.

Noi am desfășurat, în această revistă, o altă concepție, mai puțin îngustă decît a „artei pentru artă“, mai puțin *imperativă* decît concepția artei „teziste“, o concepție care se aplică la orice producție artistică, anume: artistul, cu sau fără voința sa, își exprimă în opera de artă și concepția sa asupra vieții, fiindcă artistul, ca și orice om, nu poate să nu aibă o concepție asupra vieții; și criticul, dacă e complect, e dator să releveze această concepție încorporată în opera de artă și s-o evalueze. Și spuneam că criticii să nu impună nimic, să constate și atîta tot.

Aceasta este concepția adevărată, concepția modernă a artei, concepția energetică ce triumfează în toate științele. Această concepție se găsește incidental, sau mai bine zis în germene, la mulți filozofi, esteticieni și scriitori. Ea se găsește în germene la Goethe, când acesta recomandă artiștilor „să facă din ei înșiși o făptură mai nobilă“, și apoi să facă tot ce vor voi...¹

¹ Vedeti de pildă, în acest senz, *Le Sens de l'Art* de Paul Gaultier. E locul să adăogăm că nici un critic literar nu analizează operele din punct de vedere al „artei pentru artă“. Cetiți la „Revista revistelor“ din acest nr. recenzia articolului lui Faguet asupra romanului d-nei Yver: Faguet discută „teza“ din acest „bel ouvrage“, dînd uneori dreptate autoarei, altele nu...

Dar intrucit trăim viața europeană cu întârziere de
cîteva decenii, la noi se mai găsesc mulți campioni ai
Frumosului în Sine, și deci vom avea ocazia să revenim
de multe ori.

Viața românească, nr. 11, 1907

«Politica și literatura» d-lui S. Mehedinți...

D. S. Mehedinți ne închide ușa literaturii...

Cum, veți întreba ?

La *Viața românească* colaborează poeți ca Alex. Vlahuță, G. Coșbuc, Oct. Goga, St. O. Iosif, Gheorghe din Moldova, Artur Stavri, Dimitrie Anghel... etc., etc.

Sînt mai buni în literatura românească ?

În *Viața românească* publică, în proză, A. Vlahuță iarăși, N. Gane, I. Al. Brătescu-Voinești, M. Sadoveanu, I. Agârbiceanu etc..., etc...

Și, iarăși, avem multe nume mai ilustre în literatura noastră ?

Cum dar ne pot scoate afară din literatură tocmai *Convorbirile literare*, în care de mult literatura e reprezentată cel mult prin două, trei poezii (chiar în numărul în care d. Mehedinți săvîrșește execuțiunea noastră sumară, găsim numai creațiunile d-lor Georgian și Ciuchi...), iar acelea, și cînd sînt reușite, cum au fost sonetele d-lui Cerna, după criteriul d-lui S. Mehedinți trebuie considerate ca „politice“ ?

Și doar valoarea *literară* a unei reviste se poate mai ales caracteriza prin producțiunile ei literare, și nu prin publicarea cercetărilor și a documentelor de arhivă !

Dar *Viața românească* urmează o direcție literară „rătăcită“ !...

Cetitorii noștri cunosc de mult că *aceleiași* direcții aparțin și un Taine, un Brunetière, un Sully Prudhomme, un Bourget etc. (vezi și „cronica literară“ din acest număr).

Nu vom mai repeta aici în ce constă această direcțiune : timp de doi ani, d-nii G. Ibrăileanu, C. Șarcă-

leanu, C. Stere, * d-na I. Sadoveanu-Evan au avut de atâtea ori ocaziunea să lămurească punctul nostru de vedere... (Asupra unor observații de fond, vezi la „Revista revistelor.“)

Dar după o îndelungată tăcere (cel puțin în publicitate) și după o matură cugetare, d. S. Mehedinți descopere în sfârșit că, după această direcție, „inspirația artistică este îmbiată să intre în serviciul unui partid“ !... (C. l., no. 10, 1907, p. 948). Atîta a putut d-sa alege din cîte am scris despre artă...

Și iată, severul domn Mehedinți, directorul *Convorbirilor literare*, colaboratorul de la *Epoca*, președintele Consiliului permanent, protestatarul (sau contra-protestatarul ?) de la congresul didactic, profesorul de geografie de la Universitatea din București și autorul privilegiat al cărților didactice pentru școlile primare ; oratorul de la Teatrul Liric, membru (așa-i ?) în comitetul executiv al partidului conservator (alături de acela pe care cu atîta eleganță îl poreclise altădată „Trăncănescu“)... etc., etc., ne gonește din literatură : „literații cu număr de registru (adică noi...) care duc Pegasul la ieslea unui partid politic, aceia se eliminază singuri din sfera artei și trec într-o categorie de activitate unde critica literară nu mai are nici un interes să-i urmărească...“ (*Ibid.*, p. 956).

Superb gest ! Dar analizează d. Mehedinți concepțiunea noastră estetică și-i arată insuficiența, îi răstoarnă premisele ?

Nu — afară de evocarea năprasnică a lui Goethe —, d-sa se mărginește să proorocească că vom fi eliminați și noi. „Abece ai generațiunei de azi“ din literatură, „cum s-au eliminat în mod firesc Abece ai generației trecute“ — probabil, după ce d. Maiorescu a distrus nu numai pe Gherea, ci și pe Taine și Brunetiére —, încît „pentru cei capabili adevărul se arată cu vremea în toată plinătatea sa. Critica negativă trebuie să se mărginească din timp în timp a *arăta numai cu degetul* (gesticulația totdeauna a fost partea cea mai tare a d-lui Mehedinți...) pe cei ce-l nesocotesc“ (*Ibid.*, p. 951).

* Multă vreme, V. r. nu a divulgat identitatea pseudonimului C. Șarcăleanu, ca fiind al lui C. Stere. A se vedea V. r., nr. 4, 1906, p. 140, unde se dezmente identificarea acestui pseudonim.

Ca un adevărat savant însă, d. S. Mehedinți se crede dator numai să lămurească cauzele cari au făcut cu puțință, după ce *magister dixit*, să mai apară în literatură niște „Abece“, ca noi, aceștia de la *Viața românească*.

Și cauzele sînt trei, ne spune profundul geograf :

- 1) „Lipsa de o cultură mai veche“... adică, înțelegți, și cei mai proști pot avea trecere.

- 2) „Greutatea înțelegerii și răspîndirii adevărului artistic“, pe care, vădit, proștii de la *Viața românească* nu sînt în stare să-l pătrundă.

- 3) „Întemeierea convingerilor estetice e o lucrare sufletească cu mult mai delicată (!), lipsa demonstrației precise din științele pozitive îngăduie aici un fel de suveranitate a *inepției*...“

Cum vedeți, cele trei cauze se pot rezuma astfel : prima — prostia celor de la *Viața românească* ; a doua — tot prostia lor ; și a treia — aceeași prostie.

Dacă acestei demonstrațiuni i se poate imputa monotonia de gîndire, nu-i lipsește variația de sonoritate căutată și, mai ales, nu i se poate tăgădui energia.

Și pentru a-și afirma superioritatea intelectuală și cu mai multă energie, directorul actual al revistei, în care au scris altă dată atîția mari dispăruți, nu-și cruță vocabularul. Să cităm cîteva pilde, la întîmplare, din vorbele alese, și cu atîta prețiozitate combinate, ce ni le adresează :

„Săraci cu duhul și cu simțirea“...

„Independența ierbivorului încăpățînat care, folosindu-se de lipsa frîului, calcă alături de drum“...

„Nechemați“...

„Cînd nu deșteaptă mila, ei stîrnesc risul“...

„Suveranitatea închipuită a *inepției*“ (încă o dată !)...

„Insuficiență intelectuală“...

„Zădărnicie tipografică“...

„Oameni cari, probabil, niciodată în viața lor n-ar fi ajuns la ideea de a prețui o operă de artă, dacă întîmplător n-ar fi auzit și ei vorba de *critică*“...

Credem că e destul — poate chiar prea mult...

Mărturisim că d. Mehedinți a reușit să ne pună într-o situație dificilă.

Și nu numai fiindcă metoda dialectică a d-sale nu poate duce, în fond — dacă am voi să-i urmăm pilda —, decît la cunoscutul dialog al băieților de școală cînd se

ceartă, sau la schimbul de epitete grațioase, cari ne ofensează auzul de obicei numai cînd trecem pe lingă ușa unui alt templu, decît al artei sau al literaturii.

Dar și pentru motive mai serioase. Prostia sau deșteptăciunea sînt noțiuni foarte relative: dacă, precum se zice, orice prost poate găsi întotdeauna pe unul și mai prost care să-l admire, nu e mai puțin adevărat că și orice deștept, în fața altui și mai deștept, oricînd poate fi micșurat prin comparație.

Cine dintre deșteptii, în obicinuita accepțiune a cuvîntului, nu va scădea în comparație cu un Kant sau Aristotel, de pildă?

E cu puțință, dar, ca îndepărtarea intelectuală între noi și superbul autor al „geografiilor“ pentru clasele primare să fie atît de mare, încît să îndreptățească nimicitatea lui grandilocvență față de *Viața românească*? Căci, cine poate ști ce profunzimi ascunde intelectul acesta, nedezvălitate încă pînă la vîrsta matură, la care a ajuns?

Dar, vedeți, aceste lucruri nu se afirmă numai prin cuvinte tari, vocalizări iscusite și gesturi energice — să aibă d. Mehedinți încredere în mișcarea de simpatie melacolică ce ne stăpînește în momentul de față —, fi-indcă în asemenea caz toate acestea, „cînd nu deșteaptă mila, stirnesc risul“.

Cărturarii noștri cari cunosc și judecă manifestările noastre intelectuale, ale tuturor, pot găsi, cu drept cuvînt, că d-nii C. Stere, C. Șarcăleanu, G. Ibrăileanu, d-na I. Sadoveanu-Evan (ca să vorbim numai despre cei ce au scris aici despre artă și literatură) nu au produs încă, din punctul de vedere absolut, cine știe ce lucru mare, dar ei... cunosc și producțiunile d-lui S. Mehedinți.

Pentru publicul nostru cetitor, d. S. Mehedinți pînă acum e numai un om pentru care geografia poate nu are taine, care știe nu se poate mai bine că Berlinul e capitala Germaniei și se află așezat pe malurile Spreei, și transmite cu mult talent aceste cunoștinți elevilor din școalele primare și, probabil, studenților săi din Universitate.

Și apoi ? Poate publicul nostru își mai aduce aminte încă și de discursul de la Teatrul Liric, bine intonat și mai bine gesticulat.

Și încă ?...

Desigur, d. Mehedinți ocupă o situațiune înaltă în calitate de director al... „Monopolului cultural român“, dar — atît de aproape e Capitolul de stîncă Tarpea ! — înaintea d-sale această calitate o avea și d. Dragomirescu, care, ca și d-sa, avusese atîta timp prezumțiunea talentului și a științii profunde, în virtutea înscrierii într-un anumit club. Și cine poate ști unde-l mai pot duce și pe d. Mehedinți fluctuațiunile de club și ce soartă va mai avea atunci și directoratul „Monopolului cultural“ ?...

Ajunge dar această calitate oficială pentru a ne strivi prin emfaza disprețuitoare ?... „Abece, Kebias“ (A propos. Care Kebias, ce Kebias ? Înțelege d. Mehedinți pe Cebes *, care nu e deloc un „Kebias“ ? Vroind să ne strivească, d. Mehedinți ne spune cu multă siguranță că acest Kebias „ne aduce aminte despre Platon“ și „cît timp va fi un Platon, va fi și un Kebias“. Din nenorocire, nouă nici „Kebias“ al d-lui Mehedinți nu ne aduce aminte despre Platon, nici Platon despre Kebias, cu toate că prin însăși transcrierea numelui, d. Mehedinți ne dă a înțelege că l-a descoperit cetînd pe Platon în original. Până la lămurirea acestei taine însă „Kebias“ ne va aduce aminte numai de... d. S. Mehedinți.)

Să mai vorbim de estetica acestor atitudini afectate, de Narcis îmbinat cu Tartufe al „artei pure“ ?

Vrea d. Mehedinți să discrediteze direcțiia literară pe care o reprezentăm, sau să-și afirme în adevăr superioritatea intelectuală ?

Nu are decît un singur mijloc.

Să opui concepțiunii noastre estetice pe a d-sale, să o sprijine cu talent, putere de logică și cunoștinți superioare, și fără de gesturi grandioase studiate înaintea oglinzii, fără injurii și fără falsificarea ideilor adversarilor, dînd dovezi de o adevărată cultură — cultura sufletească, care nu e întotdeauna legată de înmagazinarea de volume ca în rafturi de bibliotecă, nici de memorizarea

* Filozof socratic din Theba, apare ca personaj în *Fedon* de Platon.

mecanică a nomenclaturii geografice —, cultură pe care nu o poate înlocui nici o mimică savantă...

Atunci vom sta cu plăcere de vorbă.

Și vor câștiga și cetitorii, precum vom câștiga și noi, și d-sa, și prestigiul literaturii noastre, oricare din păreri ar predomina.

Viața românească, nr. 11, 1907

Shakespeare, «Romeo și Julieta»

Am vorbit altădată (V. r., I, 9) despre traduceri.* Spuneam atunci că, pentru ca o traducere să fie *ideală*, ar trebui ca traducătorul să fie tot atit de mare artist ca și scriitorul din care traduce și să-i fie congenial. Greșeam, sau, mai bine, nu eram complet: pentru ca traducerea să fie *ideală*, ar trebui ca traducătorul să fie mai mult decît congenial scriitorului din care traduce, să fie „sosită“ intelectuală a aceluia!... Și tot n-ar fi de ajuns, căci cuvintele unei limbi nefiind o sumă de semne algebrice convenționale, ci niște rezumate ale unei mentalități și sensibilități *specifice* unui popor, un cuvînt dintr-o altă limbă, numai prin faptul că e dintr-o *alta*, spune altăceva decît cuvîntul tradus... Așadar, o traducere *ideală* nu numai că nu poate exista, dar nici nu se poate imagina — decît doară dacă un autor s-ar traduce pe sine însuși din volapük în esperanto...

Dar, cum spuneam și altă dată, deoarece e nevoie ca un popor să aibă traduse în limba sa operele literare ale altor popoare, trebuie să ne mulțumim cu traducerile conștiincios făcute de traducătorul care să aibă măcar *oarecare* talent literar.

Și d. Leca are, desigur, „oarecare“ talent literar, încît, din acest punct de vedere, nu poate fi recuzat, dar... Dar mai întîi o chestie „prealabilă“.

Cea mai ușoară condiție de îndeplinit, pentru un traducător, este, fără îndoială, aceea de a traduce originalul complet, de a nu suprima nimic și de a nu adăoga nimic, căci, altmintrelea, *traduttore* e mai mult decît un *traditore*...

D. Leca însă, care a tradus pe *Romeo și Julieta* pentru scenă, a făcut — ne spune d-sa — „prescurtări“ și

* *Traducerile*, vezi p. 126, volumul de față.

„transpuneri,” în drama lui Shakespeare, ca la „Teatrul Imperial din Viena și cel Național din București”.

Știu că pentru „reprezentare”, Shakespeare suferea asemenea operații chirurgicale, după cum, pentru libret de operă, e nevoit să sufere altele și mai grozave, dar să ne dea d. Leca, nouă, publicului, care nu sîntem actori, „rolurile” de teatru drept opera genialului dramaturg !... „Biblioteca pentru toți” n-are menirea să *tipărească* „rolurile” pentru actori, ea se adresează marelui public, căruia are pretenția că-i dă operele mari din toate literaturile, și nu, încă, o dată „rolurile” pentru actori !...

Nu e locul aci de a face comparații pe larg între original și traducerea d-lui Leca, și, de altminterlea, nici n-am putut avea vremea și răbdarea să cetesc toată traducerea în comparație cu originalul. Așadar, mă voi mărgini să indic numai cîteva din suprimările ce am observat.

Unul dintre cele două sau trei pasagii celebre din *Romeo și Julieta* este monologul Julietei din noaptea de căsătorie ; ei bine, d. Leca a suprimat mai mult de jumătate din el : e posibil ca, pentru „Teatrul Imperial din Viena și Teatrul Național din București”, să fie prea lung acel monolog, dar pentru cetitor el nu e deloc prea lung, și, dacă și pentru simțul estetic al d-lui Leca el poate fi prea lung, d-sa n-are, totuși, dreptul să-l mutileze ! Apoi o scenă întreagă, monologul Fratelui Laurențiu și dialogul acestuia cu Romeo, absolut semnificative și caracteristice (Fratele Laurențiu reprezintă aci pe însuși Shakespeare) sînt lăsate cu totul afară. Și nu mai vorbesc de suprimări de sferturi și jumătăți de scenă, pe care am putut să le observ, deși, încă o dată, n-am avut vremea să controlez totul. Dar d. Leca suprimă chiar de la-nceput : suprimă corul, suprimă din primul dialog al servitorilor. Mai mult, suprimă personajii întregi. Traducerea d-lui Leca e în deficit cu vreo 500 de versuri față cu originalul. Și, dacă ținem samă că d-sa, pe lângă suprimări, are și adaosuri, atunci desigur că deficitul e mai mare, căci versuri ale lui Shakespeare sînt înlocuite prin altele ticluite de d. Leca.

...Căci d. Leca „amplifică”, corectează pe Shakespeare,... socotind că nu sînt de ajuns corecturile pe care le-a făcut însuși Shakespeare, mai întăi cînd și-a scris

piesa și apoi de la 1591, cînd era gata, până la 1599, cînd i-a dat forma definitivă !

Înainte de celebrul pasagiu, în care Mercutio vorbește de regina Mab, d. Leca face de la dînsul versuri, lungind dialogul între Romeo și Mercutio. Chiar în scena despărțirii, unde e un sacrilegiu să te amesteci, d. Leca, cum vom vedea, după ce suprimă din Shakespeare, adaogă de la d-sa... Dar e evident că noi am prefera versurile lui Shakespeare versurilor d-lui Leca...

Dar cel puțin acolo unde d. Leca n-a suprimat — și n-a adăogat — unde l-a dat pe Shakespeare, l-a redat ?

Dar mai întăi : putea d. Leca, era d-sa indicat să ne redea, cit de modest, pe Shakespeare, și anume pe Shakespeare din *Romeo și Julieta* ?

Traducătorul să fie congenial autorului ! Dar Shakespeare care a zugrăvit iubirea feciorenică a Ofeliei și cinismul lui Falstaff, impulsivitatea lui Othello și îndoiala hiperintelectualului Hamlet, iubirea pasionată, tare ca moartea, a Julietei și a lui Romeo și bîguiala ridicolă a Doicii, imbecilitatea lui Caliban și spiritul fin al lui Mercutio, noblețea Cordeliei și „veselia“ cume-trelor de la Windsor — Shakespeare care a fost un liric, un tragic, un comic, un psiholog realist și un romantic până la misticism, Shakespeare care a zugrăvit trecutul și prezentul, Nordul și Sudul, și a pus probleme morale pentru eternitate —, Shakespeare e așa de *multilateral*, încît cu greu se poate găsi un traducător care să-i fie... congenial !

Și dacă d. Leca ar fi ales o piesă în care Shakespeare să utilizeze numai o însușire a lui, însușire pe care, în grad cît de mic, s-o aibă și d-sa !... Dar ipoteza e absurdă, pentru că Shakespeare e, mai mult sau mai puțin, multilateral în toate piesele sale.

În *Romeo și Julieta*, Shakespeare e un îndrăgostit (*Romeo și Julieta*), un om de fantezie delicată și de spirit (*Mercutio*), un filozof comprehensiv și indulgent (*Fratele Laurențiu*), un *radoteur* (*Doica*) etc., etc. Și e un psiholog realist în analiza sufletelor, și un romantic exuberant în atmosfera ce răspîndește asupra acelei pasionate povești de iubire...

Și d. Leca ? D. Leca are ceva din acel spirit rece, „ce nimica nu visează“, ce, în loc de a arunca vălul iluziei albastre asupra prozei vieții, mai degrabă știe să-l

spintece acolo unde alții, comunul oamenilor, l-au aruncat... D-sa e dintre aceia pentru care lacrimile sînt nu știu ce combinație chimică...

Și, dacă e ceva care predomină în *Romeo și Julieta*, ceva care, dacă ar fi redat, măcar el, traducerea și-ar îndeplini cel puțin în parte datoria — apoi e tocmai lirismul înflăcărat, iluzia splendidă ce amorul tînăr aruncă asupra prozaicii realități.

Și rău, deci, a ales d. Leca „tragedia“ pe care trebuia s-o traducă ! Îl socot mai degrabă în stare să traducă pe *Hamlet* — mai ales scena groparilor, ori a actorilor, decît pe *Romeo și Julieta*... O paranteză : Ce bine ar fi tradus Eminescu această poemă a iubirii nefericite !... Dealtmîntrelea, numai el ar fi putut-o traduce bine.

Dar această recenzie ia proporții neașteptate...

Scurtez...

Lirismul din *Romeo și Julieta* se manifestă mai cu strălucire, mai pasionat, în celebrele scene : declarația la bal, monologul Julietei înainte de noaptea căsătoriei și despărțirea. Am comparat aceste pasagii cu originalul și... Nu voi bănuî d-lui Leca că n-a băgat de samă că declarația e scrisă de Shakespeare aproape în forma sonetului (formă potrivită pentru cuvintele pasionat galante dintre doi tineri italieni din vremea Renașterii) ; nu-i voi bănuî, dacă voiți, nici schimbarea măsurii și a ritmului — defect al întregii traduceri ; nu-i voi bănuî rezumarea acelor *concetti*, adesea de un gust îndoielnic pentru moderni, dar caracteristice lui Shakespeare ; voi trece cu resemnare și peste înjumătățirea celebrului monolog ; mă voi sforța să nu-i bănuiesc — dacă se poate — suprimarea imaginilor lui Shakespeare. Dar îi voi bănuî banalizarea imaginilor.

Dar îi voi bănuî suprimarea poeziei din original.

N-am loc pentru multe citații. Mă voi mărgini să citez sîrșitul din scena despărțirii.

„*Romeo*... Să vorbim, nu-i ziuă.

Julieta. Ba da, ba da, pleacă, du-te, depărtează-te ! E ciocîrlia care cîntă *atît de fără armonie, încordînd acorduri aspre și supărător de ascuțite*. Unii spun că ciocîrlia scoate *acorduri dulci* ; Aceasta nu face așa, căci ne desparte ; Unii spun că ciocîrlia își schimbă ochii cu scîrboasa broască. Ah, acum aș vrea să-și fi schimbat și

glasurile ; *Deoarece glasu-i ne smulge cu spaimă pe unul din brațele altuia, Gonindu-te de aici cu fanfarele-i în onoarea dimineții.* Ah, du-te acum, din ce în ce mai mult se luminează.

Romeo. Din ce în ce mai mult se luminează ? Din ce în ce sînt mai întunecate suferințele noastre.

Doica. Madam !

Julieta. Ce e, doică ?

Doica. Doamna, mama d-voastră, vine încoace. *S-a luminat de ziuă, păzește-te, fii cu băgare de samă (iese).*

Julieta. Atunci, fereastră, lasă să intre ziua și lasă să iasă viața.

Romeo. Adio ! Adio ! o sărutare și mă scobor.

Julieta. Și-ai plecat așa ? Iubitul meu ! stăpînul meu ! prietenul meu ! — Îmi trebuiesc vești despre tine în fiecare ceas al zilei. Căci într-un minut se cuprind multe zile. Ah, socotind așa, *voi număra mulți ani* până ce voi vedea iarăși pe Romeo al meu.

Romeo. Adio ! Nu voi pierde nici un prilej, care să-ți poate aduce, iubito, salutările mele.

Julieta. Ah, crezi, tu că *ne vom mai vedea* vreodată ?

Romeo. De aceasta nu mă îndoiesc și toate aceste nefericiri ne vor servi *pentru dulci convorbiri* în timpul ce o să vie.

Julieta. Ah, Dumnezeule, am prevestiri rele în suflet. — Îmi pare că te văd, acum cînd ești jos — *ca pe un mort în fundul unui mormînt.* Ori privirea mă înșală, ori ești palid.“

Bineînțeles că aceasta e, și ea, o traducere, și încă în proză, ceea ce răpește mai tot farmecul originalului¹ — și încă făcută de cineva care nu e poet !

¹ Iată originalul :

(*Romeo...* let us talk, it is not day.) — *Juliet.* It is, it is, hie hence, begone, away ! — It is the lark that sings so out of tune. — Straining harsh discords, and unpleasing — sharps. — Some say, the lark makes sweet division ; — This doth not so, for she divideth us : — Some say, the lark and loathed toad change eyes O, now, y would they chang'd voices too ! — Since arm from that voice doth us affray, — Hunting thee hence with hunts-up to the day. — O now be gone ; more light and light it grows. *Romeo.* More light and light ? — more dark and dark our woes. — (Enter Nurse). — *Nurse.* Madam ! — *Juliet.* Nurse ! — *Nurse.* Your lady mother is coming to *your* chamber : — The day is broke ; be wary, look about. (Exit). — *Ju-*

Să vedem acum traducerea d-lui Leca, care are avantajul — ar putea, adică, să-l aibă — de a fi în versuri, în acea formă menită să adauge sută la sută lirismului :

JULIETA

*Ba nu ! aveai dreptate, iubitul meu. Așa e.
E ziuă. Uite-o... Vine... O vezi?... Intră-n odaie...
Și-aceea care țipă acum, în aer, e
Ea, ciocirlia. Doamne ! s-a zis, nu știu de ce,
Că cîntecul ei este plăcut. O fi ; dar poate
Să-mi placă mie-un cîntec care-mi dărimă toate
Speranțele ? Nu. Alții pretind, cu drept cuvînt,
Că ochii ciocirliei și-ai broaștei la fel sînt
Și că fac schimb adesea. Mai bine schimb ar face
Cu glasurile ; poate că ne-ar lăsa în pace
Atunci, și nu te-ar smulge de lîngă mine. Vai !
Lumina se mărește din ce în ce...*

ROMEO

Mai stai !

JULIETA

Nu, nu ! Ești în pericol... Te rog, Romeo, pleacă...

ROMEO

*Cu cît ne-neacă ziua, mai mult, cu-atît se-neacă
Și viața noastră-n neguri !*

Het. Then, window, let day in, and let life out. — *Romeo.* Farewell, farewell ! one kiss, and I'll descend. (*Descends*). — *Juliet.* Art thou gone so ? my lord ! my love ! my friend ? ! — I must hear from thee every day in the hour. — For in a minute there are many days : — O ! by this count I shall be much in years — Ere I again behold my Romeo. — *Romeo.* Farewell ! I will omit no opportunity — That may convey my greetings, love, to thee. — *Juliet.* O, think'st thou we shall ever meet again ? — *Romeo.* I doubt it not : and all these woes shall serve — For sweet discourses in our time to come. — *Juliet.* O, God, I have an ill-divining soul — Methinks I see thee, now thou art so low, — As one dead in the bottom of a tomb : — Either my eyesight fails, or thou look'st pale.

JULIETA

*Taci, nu mă dispera
Și du-te.*

DOICA
(din ușă)

Julieto !

JULIETA

Ce, doică ?

DOICA

Mama ta
*S-a deșteptat, se-mbracă și-mi pare c-o să vie
Încoa. Să bagi de seamă,*

(dispare)

JULIETA

*...Pe voia ta să fie,
Lumină : intră-n casă, și lasă viața mea
Să zboare.*

ROMEO

Încă, încă o sărutare.

JULIETA

Da.

(După ce se sărută Romeo se scoboară)

*Cum ! Pleci ? Mă lași, Romeo ? Așa curînd ? Iubitul,
Prietenul, stăpînul meu... Parcă e sfîrșitul
Pămîntului fereastra pe care te cobori !
Să-mi scrii des, des... de două, de cinci, de zece ori
Pe zi... Auzi, Romeo ? să-mi scrii, căci, pentru mine
În fiecare clipă va fi o lună. Cine
Ah, cine-mi poate spune, de-aș socoti așa,
Cîți ani vor trece până să te mai pot vedea.*

ROMEO

*Promit, promit, iubito, să născocesc oricare
Prilej spre a-ți trimite o lungă sărutare.
Adio !*

JULIETA

Vai ! adio ! *Și spune-mi : mai sperî tu
Să fii al meu vreodată și eu a ta ? sau nu ?*

ROMEO

Sper, — și-atîtea chinuri ce azi ne stau nainte,
Vor fi atunci o dulce aducere-aminte
Și vom vorbi de ele cu drag.

JULIETA

Eu însă sînt
Cu inima cernită de-un trist presimțimînt.
Da, cînd mă uit acuma cum te cobori, îmi pare
Că te cobori, cadavru, într-un mormînt, în care
Te voi urma.

ROMEO

Părere !

JULIETA

Poate, iubitul meu.
Dar ce-i ? Mă-nșeală ochii ? sau palid ești ?

Ceea ce am subliniat în bucata d-lui Leca nu este în original, și ceea ce am subliniat în original (vezi mai sus) nu e în traducerea d-lui Leca.

Și ce a lăsat afară d. Leca ? Tocmai imaginile cele mai frumoase și lucrurile cele mai semnificative, ca de pildă acele „acorduri aspre și supărător de discordante“, care arată ura Julietei împotriva ciocîrlei, parcă ea ar fi cauza că noaptea s-a sfîrșit etc., etc., etc.

Iar ceea ce a pus d. Leca de la sine sînt umpluturi („Ba nu ! aveai dreptate iubitul meu. Așa e. E ziua. Uite-o ! Vine... O vezi ?... Intră-n odaie“. — „Cum ! Pleci : Mă lași, Romeo ? Așa curînd ?...“), ori vulgarități de fete de suburbie („Doamne !“ — „Un cîntec care-mi dărimă toate speranțele [! !]“ — „Vai !“ — „Nu, nu ! Ești în pericol... Te rog, Romeo, pleacă“ — „Taci, nu mă dispera.“ — „Auzi, Romeo, să-mi scrii [! !] — „Promit, promit, iubito !“ — „Vai, adio !“ etc..) Mai observați, apoi, că d. Leca lungeste dialogul : de unde Julieta vorbește de șase ori și Romeo de patru ori, la

d. Leca Julieta ia cuvîntul de nouă ori și Romeo de șase ori.

Iar rezultatul este că „poezia“ a dispărut, iar în schimb a rămas un dialog, din care Julieta ne apare ca o eroină din *Noaptea furtunoasă*, dar dementă, căci o fată care vorbește cu „Vai“, cu „Doamne“, cu „dărimarea speranțelor“, cu „Auzi, să-mi scrii, Romeo“ (...Auzi, să-mi scrii, Costică !), dar, în același timp, vorbește de ciocîrlia care-și schimbă glasul cu broaștele, este, pur și simplu, o suburbiană din București care a luat cîmpii...

Shakespeare, dealtmintrelea, n-a avut niciodată noroc în românește, și nu va avea, până ce un scriitor de talent, un poet liric, nu-și va lua însărcinarea să-l traducă, și să-l traducă în proză, pentru a nu fi silit să renunțe la nici o imagină din original, căci strălucirea și puterea de evocare a imaginilor este jumătate din puterea de creațiune a celui mai mare poet al omenirii.

Viața românească, nr. 1, 1908

George Ranetti, «Fabule»

De cîtva timp asistăm la învierea unui gen care murise de mult în literatura noastră... Tratatetele de poetică ne spuneau lămurit că *fabula* este un gen al copilăriei unei literaturi, cînd omul e încîntat de naivele povestiri care formează „alegoria“ fabulei și cînd, în acest chip concret, el se poate pătrunde mai ușor de unele adevăruri morale. Aceleași tratate ne mai spuneau că *fabula* înflorește în vremuri de opresiune socială cînd prin aceeași „alegorie“ ea este una din puținele căi prin care se poate face critică „socială“ și „politică“...

Și iată că, în vremea noastră de rafinare intelectuală — luați cuvîntul în ce înțeles voiți, dar, în orice caz, în unul foarte relativ —, în vremea noastră de strașnică libertate a cuvîntului, scriitorii mari ca Vlăhuță și Caragiale, scriitorii de mai mult talent ca d. Ranetti își consacră uneori vremea acestui gen „inferior“, aproape „patriarhal“...

Care să fie cauza ?

Dar, mai întăi, trebuie să observăm că, din toate genurile poetice, genul didactic e cel mai *tezist*, iar cea mai *tezistă* specie a acestui gen e *fabula* : un fabulist, chiar cînd se numește La Fontaine, caută întotdeauna, dacă nu chiar să *îndemne*, cel puțin să *dovedească*.

Puneți aceasta în legătură cu caracterul vremii în care trăim, vreme de luptă, vreme în care se pun mari probleme sociale — cînd nu rămîne om care să nu fie solicitat de aceste probleme, —, și veți găsi, poate, un început de explicare a apariției acestui gen, băgați de samă, și Vlahuță, și Caragiale se-nvîrtesc, în „fabulele“ lor, în jurul problemelor de la ordinea zilei.

Dar la aceasta trebuie de adăogat un alt fapt, tocmai acea libertate a cuvîntului care, ne spun tratatele de

poetică, ar face inutilă fabula. Libertatea cuvintului, mai ales așa cum a fost practică la noi, a ajuns să se compromită pe sine însăși. Atacul direct, gazetăresc, s-a banalizat, nu mai face impresie. Și atunci *ideea*, pentru a învinge, a căutat, ca-ntotdeauna, o altă formă, și, în mod firesc, aceasta a trebuit să fie indirectă, *alegorică*. Scriitorul, pentru a nu cădea în vulgaritatea zilei, a trebuit să recurgă la „aluzii“, care sînt un mod de exprimare mai fin decît cel direct. Și faptul că Caragiale a scris și o broșură nu infirmă cele spuse, dimpotrivă, le confirmă, căci aceasta arată că, în adevăr, scriitorii noștri — chiar un *Caragiale* ! — n-au mai putut răbda să stea izolați în turnul lor de fildeș...

Acum, bineînțeles, aceste „fabule“ nu au tocmai „naivitatea“ clasică a genului, ele sînt mult mai vibrante, mult mai „polemice“ — sînt, în fond, adevărate satire...

Și iată, nostima bucată a d-lui Ranetti *Herr von Frankfurter* și *Nenea Cartaboș*, în care cel dintâi reprezintă „străinismul“ și cel de-al doilea „românismul“ — antagonism la ordinea zilei în publicistica română. D. Ranetti reușește să ne arate foarte bine pe ridicolul și păcătosul *Herr von Frankfurter* și pe țanțoșul mitocan *Nenea Cartaboș*, dar intenția „polemică“ care, cum am spus, caracterizează fabulele de azi, e prea evidentă aici. D. Ranetti n-o poate stăpîni și mască, spre sfîrșitul fabulei, și iată ce tiradă pune în gura lui *Nenea Cartaboș* :

Scuzați, mă rog, cam brusc mă port.
 Dar nu putui să mai suport !
 Păi bine, nene,-n țar' aici
 E un azil de venetici ?
Tot ce este românesc
Românii desprețuiesc,
Și tot ce este strein
Admirabil e, divin etc., etc., etc.

Fabulele d-lui Ranetti sînt de mai multe feluri.

Și mai întăi sînt acele fabule... care nu sînt fabule. Așa, *Scaunul șchiop* e o fantezie, și foarte frumoasă ; *Ouăle roșii* e o legendă, ar putea fi intitulată *Legenda ouălor roșii* ; altele sînt „alegorii“, dar simboliste, cum e *Grădina mea*.

Între „fabulele“ care sînt fabule, unele sînt foarte frumoase, îndeplinesc toate condițiile frumosului, ca 0 și 1,

Omida și furnica, Măgarul și privighetoarea, La Sf. Gheorghe, Gheata și șoșonul etc., dintre care întâia și a patra ar putea să intre în antologii,... dacă n-ar conține câteva „apropouri“... licențioase...

În sfârșit, sînt fabulele care întrunesc condițiile genului, dar nu întrunesc toate condițiile frumosului; căci „morală“ unora e insignifiantă, a altora exprimată prea lung și explicit, a altora de prisos, căci ea se pricepe de la sine etc.

În sfârșit, d. Ranetti, ca „fabulist“, cu toate că nu mă entuziasmează, îmi place. Dar în *Fabule*, ca și în bucățile de la sfârșit, pe care le intitulează „Diferite“, ceea ce este încîntător sînt acele scînteieri de spirit care poartă marca proprie a autorului, pe care le găsim împrăștiate cu o dărnicie de risipitor în *Furnica* și care rezultă din acele bizare, extraordinare și neașteptate asociații de idei, al căror secret îl are d. Ranetti — urmașul neuitatului Anton Bacalbașa :

În ziua de... dar ce importă data ?

Un biet șoșon voi

A convorbi

Cu gheata.

Aceasta își ciuli urechea...

Cu Louis Quinze, prin tocuri,

Sunt rudă. Prin bizeț,

Al lui Bizet, compozitorul,

Care-a cîntat toreadorul, —

sfidează gheata pe bietul șoșon, căruia,

În negrăita lui durere

Plesnitu-i-au două artere

De cauctuc...

(Gheata și șoșonul)

Sau, în 0 și 1, apostrofa lui Unu cătră Zero :

Nu te vezi

În ce hal ești, măi firtate ?

Un nimic !... O nulitate !

la care zero, între altele, îi răspunde :

Darnic n-ai fost niciodată,
Nici bărbat,
Probă că nici nu-mpărțești
Nici nu-nmulțești :
Acest fapt e demonstrat etc.

Și totuși, nu aci e partea esențială a talentului d-lui Ranetti : dacă d-sa n-ar fi în stare să dea și altceva decît bizare și surprinzătoare asociații de idei, n-ar avea dreptul să ocupe în literatura românească acel loc însemnat pe care d-sa și l-a dobîndit. Dar Ranetti, cum se știe, e unul din acei umoriști care a reușit să ne zugrăvească ridicolul societății noastre, mai ales pe acel al „mahalalei“, pînea de toate zilele a scriitorilor noștri satirici. Găsesc și în acest volumaș o bucată de natura aceasta : *Nea Nae Patriotul* și cu soția sa călătoresc prin Apus, dar nici Parisul, nici Viena, nici Veneția nu le fac nici o plăcere... Pe Nea Nae îl apucă nostalgia patriei ;

Incît la München, într-un birt,
Nea Nae s-aprinsese spirt
Și, vrînd pe țalul neamț să-l arză,
Cu vocea tunătoare-i strigă :
— „Pen' ce n-ai mă rață pe varză
Și ciulama cu mămăligă ? !“
Dar țalul zise : — „Vass nicht“,
Ș-atunci Nea Nae desperat,
Solemn și grav a pronunțat
Către consoart-acest verdict :
— „Mândico — auzi și te crucește
Nemții nu știu nici românește !!!“
Iar dumneaei oftă din greu :
„Cum îi mai rabdă Dumnezeu ? ! !“

Și cine s-ar aștepta ca d. Ranetti să fie duios până la lacrimi ? Dar lucrul nu e deloc curios : în orice umorist se ascunde un sentimental...

În plîns și-n ris, un copilaș
E tot atît de drăgălaș...
Ș-un leagăn mic cioplînd dulgherul,
El nu-și dă seamă în neștire
Că e trăsura de unire
Unînd pămîntul și cu cerul !

E iad pământul ?... Calomnie !
E-o vale jalnică de plingeri ?...
Dar nici în cer nu cred să fie
Atiți copii... atiția îngeri !

Dar vom vorbi odată despre întreaga operă a acestui scriitor, despre toate coardele muzei sale.

Viața românească, nr. 1, 1908

Fanny Emeric, «*La confession d'une Femme
du Siècle*»...

Spovedania unei femei din zilele noastre!... Sună oarecum ca celebra „spovedanie“ a genialului „copil“ Musset...

Autoarea, care a scris anul trecut *Jérusalem parle...*, de care s-a vorbit aici, este o compatrioată a noastră, și pentru ieșeni, o concetățeană.

Liette — așa se numește eroina acestei „spovedanii —, Liette nu-și iubește bărbatul, care n-a răspuns visurilor ei de romantism casnic și care, deci, e un „assasin“, și, în căutarea unui *ideal de viață*, unui *scop al vieții*, ea — dînd oarecum dreptate aceluia care pretind că singurul ideal și scop al vieții unei femei e dragostea —, se oprește, din nenorocire, asupra unui seducător de meserie, fără suflet, ale căruia incontestabile calități sînt : o complexiune fizică de elasticitate a oțelului și o privire caldă și umedă. Seducătorul urmărește să captiveze pe Liette, dar ea, deși-l iubește, nu cedează, mai întâi din cauza datoriei de onoare (deși nu-și iubește „asasinul“) și apoi, și mai ales pentru că e convinsă că omul de oțel cu privirea umedă o dorește, dar n-o iubește cu adevărat... Și atunci seducătorul, care și așa oscila între Liette și o alta (La Rivale), se-ndepărtează de Liette și cade cu totul în mrejele Rivalei. Liette suferă, cu capul, cu inima, cu simțurile — mai ales cu inima și cu simțurile, zice ea ; mai ales cu capul și cu simțurile, observăm noi, și, în sfîrșit, se eliberează de patima ei...

Această istorie însă, care se petrece în fiecare zi, e menită să dovedească un lucru : situația unei femei „du siècle“, care e o trecere de la o femeie de altădată la femeia viitorului. Liette, care n-a putut să trăiască cu bărbatul său, pentru că acesta „a asasinat-o“ moralmente, care n-a putut să găsească fericirea în alt bărbat, căci acesta voia, și el, s-o reducă tot la rolul unui obiect de

plăcere, ca și „asasinul“ legitim — Liette, care vrea să fie o persoană, un *Eu*, un scop, și nu un obiect și un mijloc —, se revoltă, ia steagul dezrobirii femeiești, devine femeia nouă și — aci pricep mai puțin legătura — devine individualistă, nietzschistă... poate pentru că Nietzsche e formula zilei ! Liette, care cîndva a fost miloasă, altruistă, ea, care e plină de dorul iubirii, ajunge o inteligență pură, stăpînă pînă la despotism pe ea însăși, și pleacă să ridice steagul dezrobirii femeii.

Noi unii, care sîntem ceva mai puțin grăbiți, avem de făcut cîteva obiecții.

Desigur că situația Liettei în căsătorie e înspăimîntătoare, căci o femeie nevoită să fie nevasta unui bărbat pentru care are dezgust moral și fizic este pusă în condiția cea mai infamă în care poate fi pusă o ființă ome-nească. Fără iubire și chiar fără simpatie, un bărbat poate să aibă legături cu o femeie, o femeie fără nici un sentiment pentru bărbat nu poate să aibă legături, decît cu un adînc dezgust...

Așadar, pricep aversiunea Liettei pentru „asasin“... Pricep și exasperarea ei, cînd omul de oțel nu i se dă cu sufletul și *mai ales* atunci cînd el o părăsește pentru Rivală — dar nu pricep întru cît cineva are *dreptul* să-și croiască o filozofie și o cale-n viață, *după* experiența pe care a făcut-o în amor, cum face Liette. Aprob mai degrabă pe acela care, dacă nu e fericit în amor, se sinucide, decît pe acela care îmbrățișează, din cauza aceasta, un sistem filozofic, adică o concepție asupra vieții și a lumii, asupra prezentului, trecutului și viitorului planetei noastre și a sistemului solar !... Înțeleg, desigur, ce se petrece în acesta, dar nu-l pot aproba !...

Liette, pe cît se vede din „spovedania“ ei, este din acele femei care nu pot pricepe căsnicia fără amorul „romantic“. Dar acest amor, dacă este, și trebuie să fie o condiție a căsătoriei — a căsătoririi —, este el o condiție și a căsniciei ? Este, fără îndoială, o pretenție cam naivă. Amorul „romantic“ se isprăvește de la o vreme, dacă nu... prin sinucidere, ca-n *Romeo și Julieta*, atunci prin... căsătorie.

M-am gîndit de multe ori la actele VI, VII și VIII din *Romeo și Julieta*, dacă ei n-ar fi murit și s-ar fi căsătorit... Închipuiți-vă pe Julieta mamă de familie, cosînd rufe pentru copii, făcînd dulcețe ; pe Romeo, venind tîr-

ziu acasă de la o partidă de cărți și, după o mică scenă conjugală, în care ar fi mințit asupra cauzei pentru care a întârziat, culcîndu-se, inflanelat și cu scufia în cap ca să nu capete gutunar...

O căsătorie durează pe sentimente mult mai puțin „romantice“, mai „burgheze“, dar poate mai puternice : simpatia și recunoștința ce izvorăsc din împreuna-viețuire, din comunitatea de interese, de scopuri ale vieții... Dacă mai fiecare a iubit în tinereța lui, sînt rari, dacă sînt, aceia care au iubit cu „amor“ o viață-ntreagă. Există femeie care a iubit așa o viață-ntreagă : e... într-o nuvelă a lui Maupassant ; mai există una : e aceeași, zugrăvită de Maupassant într-unul din volumele sale de voiaj...

Și nietzschismul Liettei ?! Dar ce drept are un om să se facă, el, centrul universului ? Și ce pretenție temerară și nejustificată de a te scuti de oameni ? Dar se poate închipui o ființă mai păcătoasă decît omul singur, fără sprijinul omenirii întregi ?

De la Marc Aureliu și până azi, n-a putut dovedi nici filozofia, nici viața că ar fi cu puțință altă plăcere, neamestecată cu durere și nerăsplătită prin durere, decît aceea a îndeplinirii zilnice a datoriei, a umilei și nobilei datorii — și, poate, încă, plăcerea celor cîteva ceasuri de odihnă, sara, într-o odaie curată, după o zi de muncă, cu mulțămire de ceea ce ai făcut azi, cu speranță la ceea ce vei face mîine...

Dar sînt sigur că... Liette va zîmbi de această morală de sclav, de această îndărătnică „revoltă a sclavilor în morală“...

Proverbele românilor

Colecțiunea d-lui Zanne, cu toate defectele ei, din care cel mai simțit este amestecul proverbelor cu idiotismele și uneori cu simple metafore, este una din cele mai bune, poate cea mai bună colecție de literatură populară românească. Dar ea are un mare defect : e inaccesibilă publicului, din cauza scumpetei ; și e și prea mare pentru acei care nu sînt specialiști și pe care, deci, nu-i interesează toate variantele proverbelor, ori citarea locului din care ele au fost extrase. Iată pentru ce librăria Socec a făcut un mare serviciu dîndu-ne peste 5.000 din cele peste 8.000 de proverbe cîte sînt în cele nouă volume ale d-lui Zanne. În chipul acesta și marele public poate să facă cunoștință cu această colecție. Și poate n-ar fi fost rău ca, macar în acest extras, să se fi deosebit proverbele de idiotisme.¹

Dacă pentru focloriști e indispensabilă însăși ediția d-lui Zanne, pentru majoritatea oamenilor culti e de ajuns ediția librăriei Socec.

Folosul cel mare ce-l poate trage un om cult din cunoașterea proverbelor este îmbogățirea stilului cu formule scurte, cuprinzătoare, pregnante și sugestive.

Oamenii care trăiesc într-o comunitate de idei creează întotdeauna formule menite să scurteze vorba și să sugereze, prin cîteva cuvinte, gîndiri întregi. Și se știe că, cu cît ceva e exprimat mai scurt, cu atît e exprimat mai puternic. De la cele mai mici comunități — o familie, sau un cerc de prietini —, și pînă la marea comunitate a popoarelor culte de azi — toate au formule

¹ „Buturuga mică răstoarnă carul mare“ e proverb, dar „A trage cuiva butucul“ e idiotism. Deși în afară de chestie, dar nu mă pot opri să nu fac cunoscut publicului că există o carte didactică aprobată de Minister, în care idiotismele sînt definite ca... „expresii idioate“ !!

de această natură, dacă voiți, niște jargoane speciale... Cine nu știe că pictorii au jargonul lor, muzicanții pe al lor etc. ...

Într-o familie, mai ales între copii, sînt formule pe care alții nu le înțeleg, pentru care alții n-au „*comprehensiune*“, cum o numește Tolstoi, care în *Amintirile* sale are o admirabilă pagină asupra acestui lucru : băieții aveau, zice Tolstoi, cuvinte care nu spuneau nimic altora, dar prin care ei își spuneau foarte mult...

Mai departe, un oraș are adesea formule prin care cel ce le întrebunțează caracterizează situații întregi, formule pe care oamenii din alte părți nu le pricep... Așa cuvîntul „nobil“ în terminologia politică a Iașului.

Uneori formula servește unei regiuni întregi : „Din gardul Răzoaiei“ (în Moldova de Sus) ori „Din gardul Oancei“ (în Moldova de Jos).

Sau unei păтури sociale : jargonul pictorilor de care vorbeam ; ori expresiile unui scriitor ca Șcedrin, nevoit, din cauza cenzurii, să-și creeze un jargon special.

Sînt alte expresii, cunoscute și întrebunțate într-o țară întregă. Unele create de popor, *idiotismele* „Tîrîie-brîu“ etc. și *proverbele* „Corb la corb nu-și scoate ochii“ etc., sau expresii create de scriitori : „Dacă-i anonimă, o iscălesc și eu“, „Până cînd să nu avem și noi falții noștri?“ etc. (Caragiale), menite să caracterizeze situații ori gîndiri întregi, fără multă vorbă...

Apoi sînt formule cunoscute și întrebunțate de omenirea întregă : din *Biblie* : „Fiul rătăcit“ ; „Celui ce are, i se va da“ etc. și din scriitorii universali : „Totul e permis, nimic nu-i adevărat“ (Nietzsche) ; „Ipocrizia e omagiul etc.“ (Le Rochefoucauld) ; „Seul le silence est grand, tout le reste est faiblesse“ (Vigny) ; „N'insultez jamais une femme qui tombe“ (Hugo) ; „To be or not to be“ (Shakespeare) etc. — care, toate, spuse în anumite împrejurări, înlocuiesc orice altă discuție și analiză mai lungă.

Dintre toate acestea, evident că cele mai nemerite sînt formulele create de popor și acele din *Biblie*, ca fiind mai universale și ca fiind niște creațiuni mai naturale, mai spontane, deci mai în conformitate cu procesul de creațiune a limbii.

La noi *Biblia* e puțin cunoscută, și în *stilul* nostru formulele ei nu sînt aproape deloc întrebuițate, ceea ce e o renunțare la un bogat material stilistic.

Puțin întrebuițate sînt și proverbele și idiotismele, căci cultura claselor de sus este cu totul ruptă de ceea ce s-ar putea numi cultura populară...

În „programul“ naționalizării culturii de sus, trebuie să intre, numaidecît, și familiarizarea cu proverbele și idiotismele populare, din care stilul va căpăta multe elemente folositoare...

Punerea proverbelor la îndămina tuturor este, deci, un mare serviciu ce face librăria Socec culturii naționale.

P.S. Aici am atins numai o problemă de stil. Dar cunoașterea proverbelor poate fi folositoare și din alt punct de vedere. Multe proverbe rezumază admirabil observații adînci asupra vieții. Așa, de pildă, proverbul : „Părinții mîncă aguridă și copiilor li se strepezesc dinții“ e cea mai nimerită formulă a... teoriei eredității patologice... El ar putea servi ca moto la *Strigoii* lui Ibsen...

Viața românească, nr. 2, 1908

Adina Gr. Olănescu, «Cugetări»

Adina Olănescu a fost ceea ce se cheamă o „intelectuală“ adică o ființă omenească care-și pune probleme relativ la lucrurile și împrejurările lumii aceștia, care se îndeletnicește cu ideile despre lucruri tot atîta cît și cu lucrurile, dacă nu și mai mult, și pentru care, cu un cuvînt, *ideile* au tot atîta realitate ca și lumea concretă.

Și cum asemenea exemplare omenești de lux sînt rare, mai rare în țara noastră, și încă și mai rare printre femei — „cugetările“ Adinei Olănescu nu pot fi cetite fără interes și chiar fără pietate, căci viața acestei distinse femei s-a curmat așa de tragic, așa de nedrept și de tragic.

Mulți nu au predilecție pentru acest gen. Și poate cu oarecare cuvînt. Fiind niște concluzii ale unor argumentări, pe care autorul nu le desfășoară, niște generalizări scoase din observații, pe care autorul nu ni le face cunoscute, „cugetările“ sînt pentru cetitor simple afirmări personale. Un scriitor francez, mai dăunăzi, și-a luat curioasa îndeletnicire de a reface cugetările lui La Rochefoucauld, afirmînd contrarul. De pildă, La Rochefoucauld zice că femeile, la întăiul amor, iubesc pe bărbați, în celelalte amoruri iubesc *iubirea* etc. Scriitorul francez de care vorbesc schimbă cugetarea aceasta în contrarul ei. Și Faguet, care analizează aceste cugetări refăcute, găsește că unele sînt tot atît de adevărate ca și corespunzătoarele din La Rochefoucauld, altele mai adevărate, cîteva neadevărate. Ca să dovedească *pentru ce* cutare cugetare refăcută e mai adevărată, Faguet *argumentează...* și triumfează. Dar știm noi *care au fost argumentele* lui La Rochefoucauld? Ce ar răspunde el dacă ar putea discuta cu Faguet? Iată defectul acestui gen.

Dar dacă, din punct de vedere curat științific, „cugetările“ n-au mare însemnătate, în schimb ele sînt un admirabil stimulent pentru gîndire. Și mai ales atunci cînd „cugetarea“ e relativă la preocupările care te stăpinesc. Se poate, de pildă, ceva mai interesant pentru un om care iubește, decît „cugetările“ relative la iubire, la femei, la gelozie etc. ? Iar cînd o „cugetare“ este un rezumat fericit al propriilor tale cugetări asupra unui lucru, atunci simți acea cunoscută bucurie de a te regăsi în cartea pe care o citești.

E de prisos să adaug că forma are o importanță covârșitoare în genul acesta — ca și în orice gen care are, prin definiție, ca însușire, scurtimea. Ca și într-o epigramă, forma trebuie să fie concisă, expresiile pregnante — cu un cuvînt — lapidară. Fără aceasta, o „cugetare“ pierde mai mult de jumătate din valoarea ei.

Această însemnătate a formei face pe mulți să creadă că „cugetarea“ ar consta în exprimarea într-o formă nouă a *oricărei* idei. Din această cauză, o mulțime de idei curente, exprimate printr-o comparație nouă, ne sînt date drept „cugetări“. Așa, ca să luăm un exemplu chiar din „cugetările“ Adinei Olănescu, cînd ea zice : „Nu toate pietrele scilpitoare sînt scumpe : nu toate vorbele mari sînt rodnice“ — ea spune un lucru știut de toată lumea. Toată „cugetarea“ stă, aci, în comparație. Cugetarea aci e numai atîta : „Nu toate vorbele mari sînt rodnice“. Dar cine ar îndrăzni să dea această idee drept o „cugetare“ ? Și sînt și „cugetări“ cari cuprind banalități, fără ca măcar acestea să fie înflorite cu o comparație. De pildă, din Adina Olănescu : „Mizeria slăbește și trupul și sufletul“.

O adevărată „cugetare“ este o idee nouă, stabilirea unui raport nou între două noțiuni, generalizarea unor observații — concluzia unui studiu, care nu se dezvoltă —, în sfîrșit o *idee nouă* pentru cetitorul cult, sau, în orice caz, o idee care nu e curentă și care pune o problemă. Iată, de pildă, tot din Adina Olănescu : „Ceea ce chemăm rănile inimii noastre nu sînt mai adeseori decît rănile mîndriei noastre“. Această „cugetare“ ne pune probleme. Un exemplu : S-a spus că gelozia stimulează amorul. Femeile o știu, și cînd observă că bărbatul începe să se răcească, ele încep să cocheteze cu alt bărbat și adesea reușesc să aprindă sentimentele ace-

lua care se elibera. Este evident că cochetăria femeii cu alt bărbat nu e un fapt care să te facă *s-o iubești*; din contra. Dar omul suferă în *ambibiția* lui. Mîndria lui de cuceritor e jignită. „Rana“ lui, cum zice Adina Olănescu, e o „rană a mîndriei“. El crede însă că e o „rană a iubirii“; și așa de sincer crede, încît nici prin gînd nu-i trece că *mîndria* îi este exasperată; el e *sigur* că *iubirea* i s-a exasperat, că ea a ajuns la paroxism. Și apropo: spuneam mai sus ce interesante sînt „cugetările“ cînd în ele e vorba de o stare sufletească care ne preocupă. Imaginați acum pe un gelos cetînd „cugetarea“ aceasta a Adinei Olănescu. Desigur că și el își va pune întrebarea: „Nu cumva «rana» *inimii* mele este o «rană» a *mîndriei* mele? E iubire în ceea ce simt, ori tocmai contrariul ei, egoism?“ Și poate că (iată și un efect... terapeutic al „cugetărilor“!) acel bărbat gelos, nemai-respectîndu-și suferința, aceasta se va mai micșora.

Iată, dar, o „cugetare“ adevărată. Acum că această „cugetare“, pe care am ales-o ca exemplu, nu este tocmai originală, că ea rezultă (dacă nu cumva a fost la fel formulată) din autoanalizele ce și le fac egoiștii lucizi, autoanalize de care e plină literatura contemporană, aceasta e altă chestie. „Cugetarea“ aceasta însă nu e o banalitate. Dealtmîntrelea azi, în urma atîtor „moralîști“ (și „moralîști“ nu sînt numai autorii de „cugetări“, ci și filozofii, și romancierii, și autorii de „jurnale“ etc.), e greu să mai fii original, afară dacă vrei să cazi în *paradoxe* pretențioase.

Domeniul acestui gen literar este sufletul omenesc. Marii autori de „cugetări“, un La Rochefoucauld, un Chamfort, un Rivarol, sînt „moralîști“, adică observatori *reci* ai sufletului omenesc, așa cum se poate cunoaște el din purtarea oamenilor unul cu altul. În viața de „salon“, în viața aceasta complicată și ipocrită, și de aceea greu de pătruns, s-a ascuțit spiritul de observație al acestor „moralîști“. Și numai din exploatarea domeniului acestuia poate trăi acest gen. Acolo unde se poate face știință *exactă*, unde sîntem datori să facem știință *exactă* — acolo nu e teren pentru „cugetări“...

Totuși unii trec sub numele de „cugetări“ și *teorii* asupra vieții și lumii, ba chiar și *teorii* ori considerații asupra domeniului științelor fizice ale naturii. Și dînd și acestui soi de „cugetări“ forma scurtă și lapidară,

fondul și forma se simt rău împreună și ambele sufăr de această împerechere.

Și unele din „cugetările“ Adinei Olănescu sînt *teoretice*. E vorba în ele de matematici, de timp și spațiu etc. Această distinsă și cultă femeie, curioasă de problemele și teoriile științifice curente, și-a făcut oarecare considerații personale asupra lor, pe care le găsim trecute printre „cugetări“. Multe din aceste „cugetări“ sînt mai degrabă „opiniuni“ interesante ale unei diletante inteligente.

În definitiv, prin noblețea sentimentelor ei, prin mînuirea îndemînatecă a limbii românești, care nu e a clasei din care face parte autoarea, și, mai presus de toate, de preocupățiile ei, Adina Olănescu merită un loc onorabil în literatura noastră săracă... Ea merită încă ceva, care, desigur, i-ar fi făcut și mai multă mulțumire : un loc în inima noastră.

Viața românească, nr. 7, 1908

Corneliu Moldovanu, «Cîntarea Cîntărilor»

Cîntarea Cîntărilor d-lui C. Moldovanu este, cum spune însuși traducătorul, o *prelucrare* în versuri după *Biblie*. În adevăr, d. Moldovanu a amplificat și a schimbat. A făcut variații pe o temă dată. Am comparat textul biblic cu traducerea: traducerea este o amplificare a originalului. În multe locuri un cuvînt, o imagine din textul original a dat traducătorului prilejul de a face două ori mai multe versuri — prilejul de a se transforma din traducător în autor. Și nu-l învinuiesc pentru libertatea ce și-a luat-o. Odată ce ne-a declarat ce a avut de gînd să facă, nu ne rămîne decît să vedem dacă a făcut bine, artistic, ceea ce a făcut. Și a făcut, în genere, bine. *Cîntarea Cîntărilor* d-lui Moldovanu e poezie și d-sa a știut să găsească și forma, oarecum arhaică și... orientală, printr-un fel de monotonie a ritmului, ceea ce satisface exigențele cetitorului, care vrea să găsească în *Cîntarea Cîntărilor* un suflet altfel decît al nostru, un suflet așa cum ni-l închipuim, pe drept sau pe nedrept, în urma lecturilor noastre despre oameni vechi, noi oamenii moderni, care avem simțul istoric, ori presupunem că-l avem.

O altă libertate ce și-a luat traducătorul-autor este *innobilarea* oarecăror termeni prea *propriei*, cari, dacă ar fi fost redați aiudoma, ar fi fost jignitori pentru noi, care sîntem, în vorbe, mult mai „pudici“ decît străvechiul autor al acestui cîntec de triumf al iubirii. Oamenii de azi s-au spiritualizat și au desfăcut dragostea în două: dragostea fizică și dragostea sufletească. Cei vechi însă nu cunoșteau această subtilitate. Și, de altmintelea, și cei noi, dacă sînt normali, n-o cunosc *de fapt*. Dar cei noi obișnuiesc să considere ca inferioară și aproape ca o slăbiciune rușinoasă, deși fatală, fizicitatea dragostei, și unele cuvinte, deci, din *Cîntarea Cîntărilor* ar fi fost

jignitoare. D. Moldovanu le-a spiritualizat și înobilat — dar nu face nimic : ele evocă, totuși, ceea ce vechiul cîntăreț exprima fără pic de jenă.

Am convingerea că această traducere este binevenită nu numai pentru publicul iubitor de literatură, dar și pentru tinerii scriitori. Ea poate servi de *îndreptar* pentru tinerii poeți care sau cîntă femeia obiect de plăcere (azi sînt puțini ; acum zece ani erau majoritate), sau cîntă femeia ca inspiratoare de un sentimentalism *intelectual*, dacă mă pot exprima așa. Am impresia că de la Eminescu nu s-a mai cîntat femeia în chip *păgîn*, adică în chip complect. Și, dealtmîntrelea, nici înainte de Eminescu... Nu e bine cînd un poet e „materialist“ ori „spiritualist“ în simțire. El trebuie să fie *om*, și *om*, așa, este omul antic sau omul Renașterii. Și farmecul adînc al poeziilor de iubire ale lui Eminescu vine de acolo că el a fost un om de felul acesta. Sînt rari poeții care au cîntat iubirea cu atîta *poezie* ca Eminescu. D. Gherea i-a reproșat că n-a cîntat femeia cetățeană. Nu... Concepția iubirii lui Eminescu a fost, pe cît poate fi la un modern, ca autorul *Cîntării Cîntărilor*... A crede că Eminescu poate fi clasificat ușor, între iubitorii femeii-obiect de plăcere, este o greșeală, căci Eminescu a fost un păgîn, care nu poate fi închis cu forța într-una din modernele categorii sufletești obișnuite.

D. N. Iorga, critic și polemist

I

Sub pretext că analizează volumul meu *Spiritul critic în cultura românească*, d. Iorga mă înjură personal într-un lung articol din două numere ale *Neamului românesc literar*. Și nu mă înjură numai pe mine, ci și pe colegii mei, pe d. Stere, pe „Nicanori“, *Viața românească* — și este vorba, în această analiză a volumului meu, și de „frații Brătieni“...

D. Iorga e un slab strateg.

În adevăr, când nu-ți lipsește cu totul această însușire și dacă vrei cu tot dinadinsul să „distrugi“ pe un dușman, te ferești cu prudență să dai pe față că în scrisul tău ești mînat de alte considerații decît de valoarea lucrării pe care o critici.

Cînd însă d. Iorga, analizînd un volum unde nu e vorba nici de d-sa, nici de partidul d-sale, nici măcar de evenimentele și ideile de douăzeci de ani încoace — cînd d. Iorga, în asemenea condițiuni, scrie 20 de pagini, din care numai 6 sînt relative la conținutul volumului meu, iar 14 sînt injurii la adresa revistei la care colaborez, la adresa colegilor mei, a partidului din care fac parte —, este evident că d. Iorga a scris articolul mai mult pentru a se răcori de plăcerile ce crede că a avut să sufere de la *Viața românească* și de la... partidul liberal, decît pentru a arăta neajunsurile volumului meu.

Și dacă aceasta e cauza pentru care a scris articolul, este evident că ceea ce l-a interesat pe d. Iorga mai puțin în critica volumului meu este tocmai volumul meu. L-a interesat atît de puțin, încît nici nu l-a priceput. L-a interesat atît de puțin, încît și-a permis să facă citații false din el. Lipsa de interes pentru volumul meu l-a făcut să nu poarte interes nici observațiilor sale proprii, care se contrazic și între ele, și se contrazic și

cu unele afirmări ale d-lui Iorga din *Istoria literaturii române* a d-sale.

Ceea ce l-a interesat în gradul cel mai înalt au fost „Nicanorii“, administrația și „bugetul“ *Vieții românești* și „frații Brătieni“...

Această dezinteresare de volumul meu și de propriile-i idei și acest interes nemărgenit pentru „bugetul“ *Vieții românești* și „frații Brătieni“ ar putea să mă dispenseze să-i răspund.

Și, totuși, îi voi răspunde. Îi voi răspunde, pentru acei care nu mi-au cetit volumul (căci pentru cei care l-au cetit, volumul e un răspuns suficient) și care ar putea crede că am scris în acel volum enormitățile pe care d. Iorga mi le pune în spinare. Și îi voi mai răspunde și pentru datoria ce am de a demasca pe acest domn, care vrea să introducă în publicistica noastră niște procedee, cum se va vedea, foarte nouă și foarte vinovate.

Bineînțeles că nu voi răspunde la cele 14 pagini în care nu e vorba de mine. Să-i răspundă, dacă cred de cuviință, cluburile liberale și „frații Brătieni“ !

N-am nici timpul, căci articolul d-lui Iorga a venit cu o zi înainte de Paști, și n-am nici spațiul să răspund acum la toate enormitățile d-lui Iorga. (Acesta e termenul cel mai parlamentar posibil pentru meșteșugul la care se dedă d. Iorga în articolul d-sale.)

Voi răspunde acuma la o parte din aceste enormități, pe care nu știu cum să le numesc : *Nepriceperi* ori *falsificări*, rămânând ca în nr. viitor să răspund la alte categorii.

Am spus că nu știu cum să numesc prima categorie. În adevăr, cum se va vedea, nepriceperea e atât de extraordinară, încît îți vine să crezi că d. Iorga a falsificat. Pe de altă parte, oarecare considerații — un rest de considerații — ce am pentru d. Iorga, mă opresc să mă conving că e vorba de falsificări. Dar, atunci, trebuie să admit la d. Iorga un talent extraordinar de a nu pricepe lucrurile cele mai simple, și alte considerații — și alt rest de considerații — mă opresc de la această ipoteză. Mai pune apoi că, la ipoteza de nepricepere, se opun niște paragrafe ale d-lui Iorga care pledează cu o logică de fier în favoarea falsificării — și veți înțelege perplexitatea mea... În sfârșit, nepricepere ori falsificare — Dumnezeu numai poate ști.

La urma urmei, nici nu e delicat să scrutezi intențiile cuiva !...

Ș-apoi e și de prisos : căci răspunderea pentru faptele rele nu trebuie proporționată după intenție, ci după nocivitatea faptului.

Așadar, deschidem... marea carte a d-lui Iorga, adică *Neamul românesc literar*, nr. 2 și 3 — și începem.

I. NEPRICEPERE ORI FALȘIFICARE

1

Avînd să vorbesc de cultura românească de la 1840 încoace, de cînd apare spiritul critic, insist, în volumul meu, asupra influenței franceze *nouă*, a Franței revoluționare (politicește) și romantice (literaricește), D. Iorga mă învață că :

„*De fapt*, a fost la noi o veche influență franceză, ajunsă generală europeană, în veacul al XVIII-lea...”

Urmează, învățîndu-mă că au mai fost două influențe : revoluționară și romantică — și sfîrșește cu aceste cuvinte :

„Așa e cu influențele franceze, o, înțeleptul meu domn, îndrăznește a ți-o spune acela care...”

Și urmează d. Iorga cu unul din acele obișnuite ditirambe, dedicate sie însuși.

Acum, să ne închipuim că eu n-aș fi vorbit nicătreia de influența franceză din veacul al XVIII-lea, să ne închipuim mai mult : să ne închipuim că nici n-aș cunoaște-o. Este însă *în chestie* această influență aici, în epoca de la 1840 pînă la 1880 ? Și dacă nu e, și dacă, totuși, d. Iorga îmi dă lecții de pe picioroange așa de înalte, nu e un caz de nepricepere din partea d-sale ? Iar presupunînd că d. Iorga *știe* despre ce vorbesc, presupunînd că d-sa știe că acea influență nu mă poate interesa aici, nu e atunci un caz de falșificare ?

Dar... dar mai e ceva mult mai grav : chiar la începutul volumului meu, la pagina 8, ca să amintesc numai un pasagi, scriu aceste rînduri :

„Numai în veacul al XVIII-lea, prin curentul grecesc care conținea și citeva elemente apusene, și *prin*

curentul vechi francez, Muntenia se influențează mai apreciabil de cultura apuseană“ etc...

...Și d. Iorga scrie o pagină ca să dovedească că nu cunosc acea influență veche !

N-are aerul unei falșificări conștiente ?

2

D. Iorga spune că eu susțin că generația de la 1840 din Moldova (Russo, Kogălniceanu etc.) a fost „pesimistă“, că a criticat, dar fără a crea !!

Acum, iată ce spun eu :

„Cită vreme acest «organizator al României moderne» [Kogălniceanu] este omul care imprimă tuturor fenomenelor sociale concepția sa — până pe la 1866 —, *spiritul novator și spiritul critic merg împreună, într-o fericită sinteză.*

După aceea, aceste două tendinți se separă. Liberalismul muntean, în manifestările lui extreme, rămîne să reprezinte spiritul critic, negativ...“

...Parcă ar fi mai degrabă falșificare decît nepricepere...

3

D. Iorga vrea să mă convingă că Kogălniceanu n-a fost împotriva „latinomaniei“ muntene. D-sa zice că eu, din simplul fapt că Kogălniceanu a luat la vale pe Aristia, aş scoate că Kogălniceanu a fost împotriva latinomaniei muntene și că Kogălniceanu a făcut „separatism cultural“.

Acum, iată ce spun eu :

„Că curentul acesta [latinist] a fost mai tare în Muntenia, o mărturisesc și contemporanii. Așa M. Kogălniceanu, în al său *Cuvînt introductiv la istoria națională*, 1843, zice :

«În mine vei găsi un român, însă niciodată până acolo ca să contribuez la *sporirea Romano-maniei*, adecă mania de a se numi romani, o patimă care domnește astăzi mai ales în Transilvania și la *unii scriitori din Valachia*»...“

Inventez eu că Kogălniceanu a fost împotriva „latinomaniei“ muntene? (Dealtmintrelea, eu numai îl citez pe Kogălniceanu ca *martur* că în Muntenia a fost mai puternic curentul latinist!). Spun eu că Kogălniceanu a făcut „separatism cultural“?

E nepricepere ori falșificare? Parcă ar fi mai mult falșificare. Nu?

Băgați de samă la ce soi de „polemică“ te scoboară acest „împărat al cugetării“, cum numește d. Tăslăuanu pe d. Iorga! Și cer iertare cetitorilor pentru această polemică de copilării, la care mă silește marele și savantul nostru istoric!... Mai departe, dar!

4

D. Iorga scrie:

„D. Ibrăileanu, «poporanist», caută firește să arate că a fost, pe lângă curentul național, *în care vede o derivare nesănătoasă a curentului latinoman*, un «curent poporan», care avea în programul său «cunoașterea literaturii populare și inspirarea — ca fond și formă — dintr-însa». De fapt, însă, întrebuițarea unei limbi care să aibă drept punct de plecare și veșnic mijloc de control limba poporului și adunarea, întrebuițarea pentru poezia cultă a cîntecului poporului, nu e decît una din formele mișcării inaugurate de Kogălniceanu. *Un poporanism, pentru popor ca o clasă, și nu pentru poporul românesc ca păstrător al bunurilor celor mai sfinte ale nației, n-a existat niciodată...*“

Acum, iată ce am spus eu:

„Curentul *poporan*, adică cunoașterea literaturii populare și inspirarea — ca fond și formă — într-însa, *s-a manifestat în Moldova...* Era natural ca acest curent să se nască în Moldova. Acea tradiție culturală, de care am vorbit, se opune curentului falșificator latinist. E vorba atunci *de apărare caracterul vechi tradițional al limbii și literaturii* împotriva latinismului și a franțuzismului. Atunci tradiția moldovenească își va găsi un *aliat* în literatura și limba populară.

Deosebesc eu curentul *național* de curentul *poporan*? Văd eu în curentul național o „derivare nesănătoasă a curentului latinoman“? Vorbesc eu de un curent *poporan*

„pentru popor ca o clasă, și nu pentru poporul românesc“ ?

Cînd vorbesc de *apărarea* caracterului vechi tradițional al limbii și literaturii *prin* limba și literatura populară, însemnă că vorbesc de o mișcare politică „pentru o clasă“ ?

Dar, ceva mai mult : *în dezacord* cu toți idealistii democrați și „pașoptiști“, eu susțin, într-un capitol întreg, că „revoluționarismul“ celor de la 1848 nu este izvorit din cauze așa de altruiste, ci din interesele lor *de clasă*, din interesele lor de boiernași nedreptățiți !

Ce e aici, domnule Iorga ? Nepricepere ori falsificare ? Inclîn să cred că sînt amîndouă, în ce proporție, nu știu...

5

D. Iorga zice că eu am spus că Pann nu e „poporanist“ pentru că... nu l-au prețuit contemporanii. O spune Alecsandri la... 1872 (iarăși citație).

Iată ce spun eu :

„În Muntenia, unde interesul cultural și literar era lăsat în umbră de cel politic, n-a fost *un curent* poporan : «Anton Pann, zice Alecsandri într-o scrisoare din 1872, nu a fost până acum prețuit *în adevărata lui valoare*, ba încă în Valachia meritele sale sînt chiar desprețuite de majoritatea literaților moderni».

Va să zică eu citez pe Alecsandri, pentru a dovedi că *poporanul Pann, cu toate meritele lui de „poporanist“*, n-a fost apreciat în Muntenia cea lipsită de curent poporan ! — și d. Iorga zice că eu am spus că Pann n-a fost „poporanist“, fiindcă „o spune Alecsandri“ !...

Să admit că e nepricepere nu pot ! Rămîne falsificarea ! Aici nu pot avea îndoieli. Mi-ar fi rușine să mă îndoiesc !

6

D. Iorga scrie :

„Și tăgăduirea [spiritului critic în Muntenia] merge până la insulte în această carte, care se întîmplă a ieși la 1909, în anul semicentenarului Unirii. Toate butadele

lui Alecsandri... toate se scot pentru a batjocuri viața Bucureștilor. Un moldovean de veche rasă, pornit din Brăila turcilor [spirit !], reproduce cu mulțămire grosolanii ca aceste două definiții ale capitalei României unite : «capitala gheșefiturilor» și centru de «sminteală în gradul al doilea».

Va să zică eu insult Bucureștii, tocmai cu ocazia semicentenarului. Acum, iată ce zic eu :

„Muntenia și-a plătit tributul cătră românism prin *marea ei luptă pentru crearea României moderne*, ceea ce constată, dar nu înțelege Alecsandri, cînd, în scrisorile sale, nu mai isprăvește cu sarcasmele la adresa politiciii muntene“ (și citez sarcasmele lui Alecsandri).

Parc-ar fi curată falșificare... Ce ziceți ?

7

D. Iorga, scrie, scrie mereu :

„Ca încheiere a pledoariei, «Odobescu, Bălcescu și Alexandrescu» — perfectă cronologie : 1860, 1840, 1830 ! — valorează ceva, fiindcă... au scris reviste din Iași. Mai tîrziu Caragiale tot așa.“

Vedeți ? Face și spirit. Face spirit cu „cronologia“ — parcă aș fi avut intenția să fac cronologie... și n-aș ști cînd au trăit acești scriitori ; și mai face spirit cu acele puncte — puncte („fiindcă... au scris în revista din Iași“).

Iată însă ce-am scris eu :

„În Muntenia, oamenii care se *influențează și ascultă de tradiție* sînt Odobescu, Bălcescu, *adînc cunoscători de cele vechi*, și Alexandrescu. De aceea ei sînt singurii scriitori, dintre cei vechi, din Muntenia, serioși, cu o limbă bună, cu un spirit românesc — și care *s-au alipit de școala critică moldovenească, întreprînzînd legături cu ea*, scriind în revistele ei, ca și Caragiale mai tîrziu.“

Va să zică Odobescu etc. de aceea sînt ce sînt, fiindcă *ascultă de tradiție*, cunosc cultura veche românească, și, *fiind așa*, ei se *alipesc* la școala moldovenească și scriu în revistele din Iași.

Cum stăm atunci cu : „ei valorează ceva, fiindcă... au scris în reviste din Iași“ ? !

Ipoteza nepriceperii ar fi absurdă. E falsificare goală.
Și încă face și haz d. Iorga !
Fericit temperament !

8

D. Iorga mă ia în ris că schițez, după „volumele V și VI“ ale d-lui Xenopol, istoria contemporană a românilor.

„Magistral se schițează, după volumele V și VI, istoria contimporană a românilor, până la 48, la 66, la 67 și așa mai departe, precum ar zice Trahanache...”

Desigur, d. Xenopol, chiar după ce d. Iorga l-a consacrat în aula Universității din Iași, acum două luni, ca „un mare istoric” —, tot rămîne, pentru nevoia polemicii, o nulitate, pe care m-aș face ridicol eu dacă aș cita-o... Dar nu de asta vreau să vorbesc, căci sîntem la capitolul falsificărilor.

Și iată cum stau lucrurile în realitate :

„Ar fi ușor, scriam eu, să dau toată culoarea neagră a tabloului, dacă n-aș cita *decît* faptele din volumul V și VI ale *Istoriei românilor* a d-lui Xenopol. Dar cred că și le poate reaminti oricine le-a cetit, și le poate consulta și d. Rădulescu-Motru. Am ținut numai să fac o *schită*, folosindu-mă de cîteva citațiuni *din scriitorii despre care e vorba în acest articol* ! — pentru a-i caracteriza și cu acest prilej.”

Va să zică *nu* m-am folosit de „volumele V și VI“. Va să zică *eu* am citat *alte izvoare*. Va să zică am spus că chiar numai din „vol. V și VI“ s-ar vedea ceea ce d. Rădulescu-Motru nu cunoaște. Va să zică am invitat pe d. Motru să consulte *măcar* aceste volume, ajunse oarecum populare !

Pentru ce falsifică d. Iorga ? Căci aici falsificarea e clară. Și mai are și nenorocirea să facă spirit. Grozav îi place lui d. Iorga să facă spirit. Tare se bucură d. Iorga cînd face spirit. L-am văzut la o întrunire făcînd un haz strașnic de spiritul pe care îl făcea însuși. De cîte ori avea să facă un spirit, rîdea înainte, așa că partizanii săi, bunii băieți din „centrelor României“, știînd că maestrul va spune o vorbă de duh, îl aplaudau cu anticipație. Dar acesta e un parantez și mă grăbesc să-l închid.

Lupta lui Eminescu împotriva claselor nouă d. Iorga zice că eu o numesc „socialism“.

Eu? Eu, care spun că nici „socialiștii“ de pe atunci n-au făcut *socialism*, tocmai *fîndcă* au luptat pentru clasele vechi?

Eu, care spun că nici n-a fost loc pentru socialism, nefiind în țară un proletariat industrial? Eu, care am scris aceste rînduri:

„Eminescu a fost considerat, acum vreo 20 de ani, de cătră speța lui Cuconu Leonida și Titircă Inimă rea, ca un *socialist*?”

Eu, care am spus că de socialismul lui Eminescu nu se poate vorbi?!

Te simți mai bine cînd falșifici, domnule Iorga? Respiri mai ușor? Atunci falșifică mai departe:

„Odobescu sufletește a fost un Alecsandri în politică“, aș zice eu după d. Iorga. Și, tot după d-sa, demonstrația mea ar fi aceasta:

„Erau amîndoi epicurieni și sceptici, li plăcea frumosul și erau aristocrați rafinați“.

Pe cînd eu zic că, cu *toate* că sufletește Odobescu și Alecsandri sîmănau, *totuși* Odobescu a fost în politică un om foarte înaintat — și adaog că *dacă* Odobescu (cu temperamentul său) ar fi fost moldovan „n-ar fi avut nici măcar atitudinea, destul de cumpenitoare, a lui A. Russo, ci atitudinea lui Alecsandri“.

Așadar, eu zic că Odobescu a fost mai *înaintat* decît chiar A. Russo, și cu atît mai înaintat decît Alecsandri. Zic că Odobescu a fost un liberal „roșu“, pe cînd Alecsandri aproape un junimist!

...Și d. Iorga, care zice că eu susțin că Odobescu a fost un Alecsandri în politică!

În chestia „cursurilor de vară“ din Iași, l-am văzut pe dl. Iorga întrebuițînd cu entuziasm neadevărul și calomniia. Acuma, nu cu mîi puțină ardoare utilizează banalul procedeu al falșificării...

Așa pricepe acest idealist lupta pentru purificarea atmosferei morale?

D. Iorga scrie :

„Dar și «Muntenia» trebuie să aibă un spirit critic, măcar unul. Deci d. Ibrăileanu aleargă, pentru a-l găsi, până la Odobescu.

Dovadă : a scris la o revistă din Iași, a publicat cugetările «poporanistului» Rusu. O, să mai fi trăit, să lăcomea la bugetul *Vieții românești*. Desigur ! Căci doar cele mai multe idei ale lui sînt «eminamente moldovenești».”

Va să zică eu spun că Odobescu a fost critic, pentru că a scris la o revistă din Iași și pentru că a publicat cugetările lui Russo !

De fapt, eu zugrăvesc pe Odobescu ca critic, expunîndu-i pe larg, în mai multe pagini, ideile în privința limbii și a literaturii, rezumînd critica lui Odobescu împotriva curentului latinist, în special, și a stricătorilor de limbă, în general : expunînd ideile sale în privința naționalizării și a înfrumusețării literaturii culte prin inspirarea de la literatura populară.

Iar în privința „revistei din Iași“ și a „cugetărilor lui Russo“ spun atîta :

„E semnificativ că publicația la care se adresează tînărul muntean Odobescu este această revistă din Iași. Și tot atît de caracteristic e faptul că, mai tîrziu, cînd are revista sa, *Revista română*, el publică, în 1863, urmarea «cugetărilor» defunctului Russo...”

...Și d. Iorga, după ce falsifică atît de stîngaci, se mai dedă încă și la ironii cu „bugetul“ *Vieții românești*, ridicînd polemica la o înălțime accesibilă numai d-sale.

Viața românească, nr. 3, 1909

II

Împrejurări deosebite m-au împiedecat să urmez cu demascarea procedeele necorecte întrebuintate de d. Iorga în analiza volumului meu *Spiritul critic în cultura românească*.

Urmez în acest număr, dar urmez cu dezgust și cu plictiseală, căci este dezgustător să te scobori la nivelul la care a înjosit d. Iorga discuția și plicticos să te pierzi în copilării și chitibușuri, ca acele din care și-a țesut d-sa lungul său articol împotriva mea.

Dar, mai întâi, un incident caracteristic pentru ceea ce s-ar putea numi „mentalitatea” d-lui Iorga.

La articolul meu, în care dovedeam prin citate că m-a falsificat, d. Iorga, după ce, firește, mă înjură, adaogă că *am pretenția ca d-sa să-mi răspundă*. Și, urmează d-sa :

„O, nu !

Întâi, domnule, gîndește-te cine ești și despre cine scrii, și apoi năzuiește la răspuns“.

Invitarea să mă gîndesc despre cine scriu e o lipsă de prudență din partea d-lui Iorga. Să spunem că nu mi-a făcut această invitare, ca să nu fiu nevoit să-i răspund...

Cît despre cine sînt eu, lucrul e indiferent în chestie, iar dacă nu, cu atît mai rău pentru d. Iorga, căci, cu cît sînt un personaj mai neînsemnat, cu atît devine mai ridicolă munca d-sale infinită de a mă falsifica pe 20 de pagini de *Neam românesc literar*...

Mai important pentru acei care urmăresc activitatea d-lui Iorga este să relevăm că și de data aceasta, în scurta-i notiță, d-sa nu și-a putut înfrina bolnăvicioasa apucătură de a falsifica, căci, atunci cînd se rocoșește la mine și țipă că degeaba îi cer răspuns, d-sa comite un fals, *deoarece eu nu i-am cerut nicăiri, în articolul meu, să-mi răspundă*.

Și falsificarea e făcută cu o intenție foarte practică și nu fără oarecare dibăcie (ceea ce dovedește, fie zis în treacăt, că d. Iorga nu e atît de inconștient și zvăpăiat, cum susțin unii din apărătorii d-sale *in extremis*)...

E o dovadă de dibăcie această nouă falsificare a d-lui Iorga, pentru că în articolul meu dovedeam așa de limpede — prin elocvența citatelor — că m-a falsificat, încît d-sa n-a putut să nu se simtă jenat față de băieții d-sale din „centre”. Această jenă trebuia să-l împingă să scrie ceva, ca să-și refacă virginitatea ; dar simțind că nu poate face nimic împotriva evidenței, a pretextat că e un om așa de mare, încît (după ce se ocupase de

mine în 20 de pagini !) nu poate sta de vorbă cu un personaj așa de neînsemnat ca subsemnatul !...

Am relevat în articolul precedent unsprezece falsificări ale d-lui Iorga și am văzut că toată lumea s-a convins de felul cum înțelege d-sa onestitatea literară. Am văzut chiar partizani de ai d-sale foarte plouați. Aceasta m-ar fi putut dispensa să mai urmez, dar, fiindcă am făgăduit la sfârșitul articolului precedent că „voi urma“, mă execut.

Bineînțeles că nu mă voi plictisi pe mine și nu voi plictisi pe cetitori, nici nu voi răpi acestei reviste un spațiu prea mare, relevând toate „falșurile“, toate „nepriceperile“ și toate „contrazicerile“ eroului de la Vălenii-de-Munte.

Voi spicui „critica“ d-lui Iorga, pentru a mai da încă vreo câteva exemple de chipul în care înțelege să purifice atmosfera morală fostul „împărat al cugetării românești“. Dar, dacă un singur admirator din „centre“ îmi va cere să urmez mai departe, mă voi executa și voi discuta toate cele 71 de falșuri, nepriceperi și contraziceri, câte am numărat în „critica“ d-lui Iorga.

Cine a cetit volumul meu știe că mi-am dat toate silințele să dovedesc că Kogălniceanu, Alecsandri, Negruzzi și A. Russo, încă de la 1840, au început să lupte pentru naționalizarea culturii, a literaturii, pentru a face pe scriitori să se inspire de la popor, pentru a face pe scriitori să ia subiecte din viața trecută și prezentă a poporului român, pentru a feri limba de influențele străine etc. Acest lucru l-am spus în aproape jumătate de volum și l-am accentuat atât de mult, încît s-au găsit mulți care să spună că exagerez.

Dar d. Iorga spune cetitorilor săi că eu nu știu acest lucru, și iată ce lecție strașnică îmi dă :

„Acum iată ce e și cu oamenii de la 1848...”

Ei, prin singura îndrumare nouă a lui Kogălniceanu, prin instinctul fericit al lui Alecsandri, prin bunul sfat al lui Negruț, au scos literatura noastră din faza imitării romantismului francez. Și au arătat, pentru întâiași dată, că aceasta e o țară originală, cu un neam distinct, că în acest neam se păstrează tradiții milenare, că el are o scumpă comoară de cîntece, de povești, de amintiri etc.

Și astfel, atunci, d-le Ibrăileanu, cînd d-ta treci la răboj *încă* o influență străină, se petrecea de fapt altceva, așezarea gîndului și scrisului românesc pe temelii firești de adevăr, de realitate specifică, precum ai zice d-ta“ (și urmează d. Iorga înjurîndu-mă).

Dar ce-am spus eu, încă o dată, în mai mult de jumătate din volumul meu? Curajul d-lui Iorga de a falsifica ia proporții omerice.

Bineînțeles că eu n-am spus și enormitatea că *singurii* „oameni de la 1848“ sînt numai Kogălniceanu, Alecsandri și Negruzzi, care „au scos literatura din faza imitării romantismului francez“, căci, ca și toată lumea, eu știu că tot „oamenii de la 1848“ sînt și Brătianu, Rosetti, care au făcut altceva.

Și bineînțeles că eu n-am spus că la „1848“ n-a fost o influență străină... Fiindcă a fost: influența Franței revoluționare și romantice, care a *provocat* acea *naționalizare* a literaturii noastre, cum influența engleză din veacul al XVIII-lea în Germania a provocat naționalizarea literaturii germane...

D. Iorga scrie :

„Pentru astfel de argumente, nu rămîne decît a se felicita cine are curajul de a le întrebuița. Ca și pentru acela că moldovenii sînt daci, decît *alt neam* decît muntenii, și că sufletul a două rase deosebite se vede în «nepăsarea religioasă» a moldovenilor de pe la 1650 și în evlavia munteană. Așa comicării n-au avut de mult cîntea tiparului.“

Să ne *închipuim* că aș fi adus, pentru o cauză oarecare, acest „argument“. Ar fi o „comicărie“? Cînd se vorbește de psihologia francezului din Bretania, *deosebită* de aceea a francezului din Normandia, de psihologia italianului din Lombardia, *deosebită* de aceea a italianului din Toscana — este o „comicărie“?

Acum, iată cum stă, *în adevăr*, chestia :

După ce citez pe A. Russo care spune că :

„Moldova e țară rece, unde entuziasmul fie politic, fie literar, nu prinde în clipeală...“

scriu următoarele :

„...din tonul frazei lui Russo pare că pricina lucrului ar fi o «răceală» inerentă sufletului moldovenesc. Nu. Acea «răceală» se explică tocmai prin acea tradiție cul-

turală, cît e vorba mai ales de răceala față cu «entuziasmul literar», și prin lipsa unei clase revoluționare, cît e vorba mai ales de răceala față cu «entuziasmul politic».

Prin urmare, eu *respîng* considerația de rasă și îmi apăr argumentele mele, care sînt: tradiția culturală și lipsa unei clase revoluționare.

Apoi adaog :

„Și fiindcă a venit vorba de o deosebire sufletească, am putea spune ipotetic că poate fi vorba și de un element pur psihic. Poate că moldovenii sînt mai sceptici. (În «Scrisori», Alecsandri numește pe munteni gasconi: »Gasconi, sau pe românește munteni». Dar e ușor de înțeles că un popor, un oraș, Bucureștiul, care e în fierbere politică, *trebuia* să facă impresie de gasconerie unui *sceptic rafinat* cum a fost Alecsandri.) În sprijinul acestui «scepticism» ar *veni* și unele mărturii vechi. Așa, de pildă, se știe ce impresie au făcut lui Paul de Alepo moldovenii și ce impresie muntenii. De nepăsarea religioasă a moldovenilor s-a speriat călătorul străin, pe cînd pentru credința și smerenia muntenilor n-are destule cuvinte de laudă. Această deosebire sufletească, *dacă* e, s-ar putea, *poate*, explica și prin deosebirea elementelor etnice care au luat parte la formarea muntenilor și moldovenilor — notă: D. Onciul, în cursul său, *susține* că dacii s-au retras prin munții despre Moldova — (Alecsandri, *întotdeauna gata de invectivă*, zice că muntenii sînt româno-bulgari, *ceea ce e fals*). Dar, în sfîrșit, acestea sînt ipoteze și *elementul psihologic e greu de calculat*.”

Ei? Am adus eu ca „argument” deosebirea de rasă dintre munteni și moldoveni?

De ce falsifică cu atîta lipsă de pudoare d. Iorga?

— Pentru că vrea să curățe atmosfera morală!

Lucrul e clar.

La afirmarea mea că, în privința culturii, „românii au împrumutat aproape tot”, d. Iorga răspunde că și alții au împrumutat :

„De la vechii elini, ucenici ai Orientului asiatic, până azi, această cultură se împrumută”.

Cînd d. Iorga mă învață acest lucru, dă a înțelege că eu nu-l știu. Și atunci mă falsifică, pentru că iată ce am spus eu, în pasajul incriminat de d-sa :

„Nu e nici un popor care să nu fi împrumutat de la altele. Din faptul că cultura europeană e creată de mai multe popoare, rezultă că fiecare datorește mult celorlalte. Popoarele germanice au împrumutat cultura romană, toate popoarele moderne n-au făcut decît să dezvolte cultura antică“ etc.

Și băieții din „centre“, care, citind articolul d-lui Iorga, vor fi jubilat că eu nu știu că și alte popoare au împrumutat !

Dar d. Iorga, voind să mă distrugă definitiv, *admite* că se poate spune că „românii au împrumutat aproape tot“, dar adaogă că cu aceasta n-am spus nimic, deoarece tot cu atîta drept se poate spune că (cuvintele d-lui Iorga) :

„Francezii, germanii, englezii, orientalii n-au creat aproape nimic, au împrumutat aproape tot“.

Nu, d-le Iorga, nu ești convins de ceea ce spui. Îți... falsifici propriile d-tale convingeri, căci d-ta *știi* (ar fi teribil să nu știi sau să uiți) că „francezii, germanii, englezii“ au păstrat cultura antică, pe care au clădit, continuu, cultura modernă europeană.

Cultura europeană de azi este o continuare directă a culturii antice, dar nu românii au continuat cultura antică, ci „francezii, germanii și englezii“.

Știința și filozofia europeană — cu toate ramurile lor, cu toate aplicațiile lor, cu toate concluziile lor — au fost create de „francezi, germani, englezi“, și nu de români, căci, cum am spus în volumul meu :

„Din cauze istorice bine știute, poporul român a trebuit să piardă toate bunurile culturii aduse aici de coloniști“.

Și cînd am spus că „românii au împrumutat *aproape* tot“, adică că au creat și ei ceva, m-am gîndit la acea umilă contribuție a românilor la cultura europeană, *dacă* au contribuit cu ceva la cultura europeană.

D. Iorga își rîde amar de mine cînd spun că în privința culturii „românii n-au creat aproape nimic și au împrumutat aproape tot“.

D-sa mă învață că românii au avut o cultură :

„Cînd viața politică a dispărut, cînd viața orășenească s-a împrăștiat, regimul rural, cu seculara-i cultură tragică, s-a întors“.

Cu alte cuvinte, cînd a încetat stăpînirea romană, s-a întors cultura tracică.

...Și, prin urmare, românii n-au avut ce să împrumute, deoarece au avut întotdeauna cultură — seculara cultură tracică.

Dau însă peste un articol al d-lui Iorga din 1903, publicat în *Sămănătorul*, în care cetesc :

„Pentru ce-a făcut el [Cuza-Vodă], bine și rău, țara, cufundată încă în *necultură*, a rămas nepăsătoare“.

Iată dar „seculara cultură tracică“ a d-lui Iorga scoborîtă, tot de d. Iorga, la rangul de „*necultură*“, ori, dacă voiți, „*necultura*“ din 1903 ridicată în 1909 la rangul de „*seculară cultură*“ !...

Și-mi pare bine, pentru onoarea d-lui Iorga, că am dat, din întîmplare, peste articolul din *Sămănătorul*, căci ar fi fost dureros pentru d-sa ca lumea să creadă că nu știe acest lucru, așa de simplu, că cultura s-a dezvoltat în Apus și că românii, învățacei harnici și inteligenți, au trebuit s-o împrumute și să și-o asimileze.

(Acum, că „seculara cultură tracică“ este și ea o „cultură“ — desigur ! Dar „cultura“ în *alt înțeles* decît l-am dat eu acestui cuvînt și... decît i-a dat și d. Iorga, cînd vorbește de „*necultura*“ în care era „cufundată țara“ în vremea lui Cuza. În înțelesul acela : că un popor, *fiindcă* există, trebuie să aibă o organizare socială, obiceiuri, credințe, prejudecăți, rudimentare manifestări de artă etc. Aceste lucruri intră în definiția simplei *existențe* a unui popor.)

Și acuma, influențele străine.

Eu scriu :

„Influența slavo-bulgară, care, ea cea dintăi, a adus forme nouă, o mentalitate nouă, ba și o limbă oficială nouă“.

Atîta scriu eu. Dar d. Iorga :

„Luînd în ris «aerul țîfnos» al «conservatorilor doctrinari» cînd vorbesc de alte «doctrine» decît aceasta nouă, d. Ibrăileanu trece la *cea dintăi influență străină* : influența slavo-bulgară. Pentru acei care știu de ce poate fi vorba, ar fi o influență slavă prin canal bulgar. Dar aceeași influență a străbătut și prin sîrbi. Și a spune că ea a dat «o mentalitate nouă» e a nu înțelege deloc că limba slavonă și-a avut domeniul ei restrîns, bisericesc și

de stat. Iar sufletul creștin e mai vechi cu mult decât dînsa, și nu e nici el un suflet «slavo-bulgar».

Mai întâi, sîcîială : că cultura slavonă a străbătut și prin sîrbi. Dar fac eu istoria influenței slavone ? Ori amintesc în trecut, d-lui Motru, că au mai fost și alte influențe ?

Al doilea, falsificare : că eu aș fi spus că sufletul creștin e un suflet „slavo-bulgar”. Unde spun eu acest lucru, asanatorul ?

Al treilea, rea-credință : „A spune că influența slavonă a dat o mentalitate nouă e a nu înțelege deloc că limba slavonă și-a avut domeniul ei restrîns, bisericesc și de stat” — zice d. Iorga.

Rea-credință, căci d. Iorga știe că bulgarii au avut și o influență asupra organizării de stat. Este un calcul perfid (d. Iorga, încă o dată, nu e un inconștient, cum cred admiratorii d-sale), căci dacă românii au luat de la bulgari, pe lîngă limba bisericească și a statului, și forme de organizare socială, simte bine d. Iorga că trebuie să admită și o influență asupra mentalității românești !

Cum cultura franceză (forme sociale, limbă etc.) a putut schimba „mentalitatea” atît de mult, încît d. Iorga să fie nevoit să facă o „revoluție” în Piața Teatrului, iar influența bulgară (mai bine, slavo-bizantină) să nu fi schimbat „mentalitatea” ?

Cunosc un scriitor care vorbește de influența chineză asupra Franței, în veacul al XVIII-lea, și care spune că această influență a schimbat „mentalitatea” franceză. Și cine este acest scriitor care spune asemenea „comicării”, cum ar zice d. Iorga ? Este un istoric literar ceva mai însemnat decât d. Iorga, este marele istoric literar Ferdinand Brunetière ! (vezi *Études critiques sur l'Histoire de la Littérature Française*, vol. VIII, p. 183). Și nu știu să se fi găsit vreun „patriot” care să fi insultat pe Brunetière pentru că a vorbit de influența Chinei asupra „mentalității” franceze.

D. Iorga mai scrie :

„A doua [influență] : cea husită, care a îndemnat a se traduce scriptura, fără să dea un singur element de «mentalitate nouă»”.

Nu mă interesează dacă a dat sau nu vreun element de „mentalitate” nouă influența husită. Poate o fi dat.

Dar chestia e că d. Iorga mă falșifică, căci iată ce spun eu despre influența husită :

„Influența husită, care în veacul al XV-lea a introdus la români o «noutate» : traduceri de cărți bisericesti“.

Atîta tot. Vorbesc eu de „mentalitate“ ? De ce mă falșifică d. Iorga ? De ce ? Pentru că apetitul vine mîncînd.

Și d. Iorga urmează să mă combată tot cu atîta pricepere și bună-credință și în privința celorlalte influențe. Zice că numirea de influență *luterană* e falșă, pentru că : „influența calvină a ungarilor se adaoage la cea luterană a sașilor“.

D. Iorga vrea să fie perfid. Dar aici nu mai e dibaci. Chiar și cine nu cunoaște o boabă din istoria culturii românești va fi lovit de acest „se adaoage“ și va înțelege că e vorba de *altă* influență, pe care, fiind asămănătoare cu cealaltă, n-am mai amintit-o, căci, încă o dată, într-o carte unde vorbesc de *spiritul critic* din veacul al XIX-lea, nu am avut de făcut istoria influențelor, ci am voit să arăt d-lui Motru că au *mai* fost influențe. Iar cine cunoaște puțin istoria culturii *știe* că acea influență calvină n-a fost numai o *altă* influență, ci și o influență venită mai tîrziu, care, vorba d-lui Iorga, numai se... *adaoage* la cea principală, la cea luterană, care marchează o epocă ! D. Iorga putea să spună că n-am vorbit de *toate* influențele, dar nu că numirea de luterană e „falșă“... Dar atunci n-avea prilejul să mă injure, și dacă nu înjură, d. Iorga nu doar me liniștit.

Despre influența polonă... Ah ! obositor mai e d. Iorga ! E un adversar în adevăr redutabil ! Uit'te, nici nu știu cum să procedez : ce să aleg dintr-un pasagiu, adesea dintr-o frază a d-sale : falșificarea, nepriceperea, ori reaua-credință ? Așadar, influența poloneză.

„Ideea romană, rîde dl. Iorga, au dat-o românilor polonii. Deci «mentalitatea» etc. De fapt, și călugării de la Dealu spuneau la 1530 că neamul se trage din Roma cu mult înaintea influenței polone. Aceasta a fost un impuls iarăși prin împărtășire de cărți, și nu o prelucrare de suflet.“

E pură falșificare, căci iată ce am spus eu :

„A doua influență salutară străină e în veacul al XVII-lea, în Moldova. Polonii, popor de cultură euro-

peană, grație culturii lor latine, au, încă din veacul al XVI-lea, o mare înriurire asupra Moldovei — înriurire care și dă efectul deplin în veacul al XVII-lea. Acum și începe adevărata influență a civilizației Apusului asupra românilor“ (și vorbesc de cronicarii moldoveni din acest veac).

Vorbesc eu de o „prefacere de suflet“, domnule Iorga ? Și nu că n-aș crede într-o prefacere de suflet. Dar vorba e că nu vorbesc de acest lucru — și nici de mentalitate ! D. Iorga îmi vorbește de „călugării de la Dealu“. N-am nevoie de ei, cum n-am nevoie nici de influența polonă din Moldova din veacul anterior, al XVI-lea ! Pe mine mă interesează „influența polonă din veacul al XVII-lea“ ! Dar fiindcă acestei influențe i se datorește răspîndirea ideii de latinitate a neamului, d. Iorga, care mă „distruge“ mereu, se simte nevoit să sară cu călugării d-sale ! Apoi, d. Iorga mă învață că :

„Puțini au sorbit din acest izvor, și aceștia scriau cărți de înaltă învățătură, cu foarte slabă răspîndire“.

Exact. Dar mă falsifică cînd spune că eu nu știu acest lucru. Îl știu atît de bine, încît scriu o pagină ca să arăt că ideile cronicarilor nu puteau fi răspîndite, căci nu erau pricepute. Iată un pasaj din pagina mea :

„Prima (cauză de slăbiciune a influenței poloneze). Lipsa de cultură, aproape totală, în păturile moldovenești ; cu alte cuvinte, lipsa unei mase de cunoștințe apercceptive, cum s-ar zice (și după ce arăt că ideea de latinitate, de pildă, nici nu putea fi pricepută, nici provoca mîndrie, urmez) : De aceea cronicile nici n-au fost tipărite, cum au fost cărțile bisericesti, care, ele, corespundeau unei *necesități*.“

N-am făcut studii asupra psihologiei apostolilor, dar se vede că cel din urmă lucru de care se sinchisește un apostol e adevărul, bietul adevăr !

Dar să vedeți ce mai e și cu „fanariotismul“ !

Eu spun d-lui Motru aceste cuvinte :

„Acei care se ridică împotriva celor de la 1848, să se ridice împotriva tuturor influențelor străine mai dinainte, se fac, fără să vrea, apărătorii fanariotismului și ai rusismului, căci înainte de influența europeană de la începutul veacului al XIX-lea, țara era fanariotizată și o urîtă influență rusească se accentua.“

Cu alte cuvinte, spun că cine condamnă mișcarea politică de la 1848 (ale cărei începuturi — arăt aiurea, în volum, că trebuie puse imediat după 1821), acela declară, fără să vrea, că ar fi fost mai bine să nu se facă reacțiunea împotriva fanariotismului și a rusismului.

Acum iată d. Iorga :

„Fanariotismul — «țara fanariotizată» ? Ce gogoriță o fi și asta ! Fanariotismul însemnă numai un anumit colorit politic al epocii de la 1700 la 1822, însemnă numai o anumită modă în limba de salon și de Curte, însemnă un anume ceremonial. Și atît. O cultură fanariotă, o literatură fanariotă ?

Doamne, onorate domnule, ne jucăm cu cuvintele, ca să speriem pe amatorii de *Viață românească* (și urmează, făcînd spirit).

Așadar, fanariotismul nu însemnă și o influență *reu* asupra moravurilor ?

Dar nu de ce nu știe sau nu vrea să știe d. Iorga e vorba, ci de altceva. E vorba că, conform hotărîrii luate, d-sa mă falsifică.

...Mă falsifică cînd spune că eu vorbesc de „o cultură fanariotă, o literatură fanariotă“. Este o halucinație a d-lui Iorga (profeții sufăr de halucinații). Dealtmîntrelea, școlile grecești la care învățau fiii de boieri și influența literaturii neoeleene asupra primilor noștri poeți — pe care d. Iorga le știe —, poate mi-ar fi dat dreptul să vorbesc și de o cultură „fanariotă“, dar n-am vorbit de ea.

Tot așa procedează și cu „rusismul“.

Din fraza mea că, înainte de apariția generației de la „1848“, se accentua „o urită influență rusească“, d. Iorga scoate că eu aș vorbi de vreo influență a culturii și literaturii rusești !... Și eu care n-am vorbit nici măcar de influența lui Karamzin, Pușkin și Krilov asupra lui Kogălniceanu, Negruzzi și Donici !

...Sîntem în vremea șipetelor, a injuriei, a calomniei și a oroarei de gîndire serioasă și cinstită, și d. Iorga e un tip reprezentativ al vremii. Vremea aceasta trebuia să selecteze pe d. Iorga — și-l selectează cu tarafuri de lăutari prin gări și cu discursuri pe la răspintii !

D. Iorga are obiceiul, de o bucată de vreme, să tot declare că d. Maiorescu „nu l-a doborît pe Bărnuț“. Această afirmație o face și în „critica“ volumului meu,

învinuindu-mă că n-am vorbit de Bărnăuțiu, cînd, în două rînduri de tipar, am vorbit de Ardeal. Dar d. Iorga „n-a doborît“ nicăiri pe d. Maiorescu, și, pînă ce o va face, noi rămînem convinși că d. Maiorescu l-a „doborît“ pe Bărnăuțiu, că d. Maiorescu i-a distrus toate *teoriile*. Dar d. Iorga — ca și d. Cuza —, care e un fel de nou-fracționist, are admirație pentru *antisemitul* Bărnăuțiu, și de aici urmează... slăbiciunea argumentelor d-lui Maiorescu.

Bărnăuțiu a fost un *umanist* în toată puterea cuvîntului și în forma cea mai naivă cu putință : Bărnăuțiu voia să trăiască el și să facă și pe poporul român să trăiască ca romanii. Să reînvie organizarea de stat, de familie și chiar *religia* romanilor. E și d. Iorga de această părere?... Dar parcă d. Iorga a cugetat vreodată la *ideile* lui Bărnăuțiu ! *Ideile*, pentru d-sa, sînt „porcăieli“, cum se exprimă d-sa undeva atît de elegant. Bărnăuțiu, apoi, a mai fost și împotriva dinastiei străine. E și d. Iorga împotriva dinastiei noastre ? D. A. C. Cuza, care dedică o carte lui Bărnăuțiu, știm că a fost *pe față* antidinastic (nu știm *bine* cum e azi), dar despre d. Iorga nu știm acest lucru. Cuzismul d-sale pentru d. A. C. Cuza și înflăcărutul d-sale cuzism pentru Vodă Cuza — poate ne-ar da oarecare indicații... Și poate, în această chestie, d. Iorga să fie de acord cu d. Iorga cînd face pe bărnăuțianul. *Incolo*, credem că nu ; credem că d. Iorga n-a cetit de mult nici pe Bărnăuțiu, nici pe d. Maiorescu.

Dar... acestea sînt chestii subțiri, sînt discuții — și trebuie să ne grăbim să ne scoborîm puțin, să ne scoborîm la d. Iorga, la falsificare, căci *nici* aici nu poate să nu ne falsifice.

Mai întăi, falsifică cînd zice că l-am „uitat“ pe Bărnăuțiu, căci în volumul meu am vorbit de el și de elevii lui. Al doilea, falsifică cînd zice că eu explic „latinismul“ din Muntenia și prin Bărnăuțiu care, mă învață d. Iorga :

„a lucrat în Moldova“,
parcă eu aș fi spus că a lucrat în Muntenia !

Dar iată, alături de lecția ce-mi dă d. Iorga despre Bărnăuțiu, văd că mă ia în rîs (e teribil de ironic acest profet !), pentru că am spus că Gheorghe Lazăr este un promotor al ideii latiniste. Și știți pentru ce am greșit ? Pentru că Lazăr a scris „o limbă ca un fagure de miere !“ — S-ar părea că d. Iorga nu știe că „latinism“ însemnă nu

numai stropșirea limbii, ci și, și mai cu samă, anumite teorii despre originea limbii și a poporului român și anumite sentimente și idealuri. După d. Iorga, Șincai și Maior, care au scris o limbă curată, n-ar fi „școala latinistă“ !! Ei, slab combatant d. Iorga ! Ce bine-i șade când *haranghează* pe elevii din „centre !“ — de ce nu se limitează în genul în care e menit să strălucească ?...

Eliade, zice d. Iorga, împotriva mea, a fost „poporan“, pentru că a scris până la 1840 o limbă „frumoasă populară“.

A scris până la 1840 o limbă frumoasă populară, dar vorba e că eu mă ocup de perioada care începe *tocmai* de la 1840. Și în această perioadă găsesc pe un Eliade, care scrie o limbă italo-română.

Dar nici nu-i vorba despre aceasta ! Putea el, Eliade, să scrie o limbă „frumoasă“ până la moarte, și tot nu l-aș fi pus între reprezentanții curentului poporan, pentru că eu vorbesc de *evoluția ideilor*, de *teoriile* relative la limba literară, de *sfaturile* în privința formării limbii literare — și nu de limba în care au scris scriitorii ! Eliade, chiar când scria „frumos“, *n-a recomandat* ca factor al limbii literare limba literaturii populare. Este un scriitor care a scris mai „frumos“ decât Eliade, și a scris chiar în perioada *de care m-am ocupat*, e Creangă, și totuși n-am vorbit de el, fiindcă nu a fost în chestie !

Ei, d-le Iorga, ai fost deprins cu victorii ușoare, și prea te-au tămâiat d-nii Tăslăuanu, Scurtu și Chendi. Atunci când te tămâiau, ți-au făcut cel mai mare rău, temperament sensibil la lingușiri cum ești, nu acum când te combat.

Admirați acum din răspuțeri următoarele rînduri :

„D. Ibrăileanu se întoarce acum... asupra, adică împotriva scriitorilor munteni. C. A. Rosetti — liberal ; deci, respect, domnilor ! «făgăduia atît de mult», «ar fi fost un adevărat poet» (a fost !), nu mai poate intra în istoria literară, fiindcă etc.“

Va să zică eu mă întorc „împotriva“ scriitorilor munteni, deci sînt *contra* lor. Dar dau peste C. A. Rosetti, și, fiindcă e liberal : „respect !“ — adică îl laud fără să merite.

Dar deși îl laud pe acest coreligionar politic al meu, totuși spun că *n-a fost poet*, că numai „făgăduia“, dar nu s-a ținut de făgăduială... Atunci d. Iorga mă combate pe mine, cel cu „respectul“ — afirmînd d-sa, împotriva mea, că Rosetti *a fost în adevăr poet* !...

Nu e admirabil d. Iorga ?

Dar să-l explicăm pe d. Iorga pentru a-l scuza.

D-sa știe că eu spun că Muntenia a fost inferioară Moldovei, deci, cînd vede că ajung la Muntenia, d. Iorga scrie că eu sînt *împotriva* scriitorilor ei. D. Iorga dă apoi cu ochii de Rosetti și, știind că eu sînt liberal, își închipuie că-l voi lăuda, și atunci zice că-l laud. D. Iorga cetește cîteva rînduri și vede că eu nu-l laud pe Rosetti, atunci, pentru că s-a pus să mă „distrugă“, îmi țipă în parantez că Rosetti *a fost un adevărat poet* !...

E un caz interesant de psihologie — *specială*.

Dar să vedem ce crede în adevăr d. Iorga despre C. A. Rosetti ca poet.

Să deschidem vol. I din a d-sale *Istorie a literaturii românești din veacul al XIX-lea*, la pagina 230 :

„În sfîrșit, Constantin Ruset sau Rosetti, și el venit din oastea cea nouă, colaborator la unele din revistele încercate de tinerii acestei epoci, n-are, în locul acestei armonii, *decît ușurința versului său prozaic*“.

Parcă nu tocmai „a fost ! un adevărat poet ! Parcă e și d. Iorga de aceeași părere ca și mine.

Dar d. Iorga are la-ndămină mai mult păreri în aceeași chestie, și e greu să-l prinzi. Așa, d-sa poate să deschidă volumul II al aceleiași opere a d-sale și să-și dovedească că Rosetti „a fost“ adevărat poet. Și iată, în adevăr, la pagina 194 a volumului II :

„Cu mult superior lui Bolintineanu prin varietatea formei sale, prin puterea sentimentului de iubire sau setei de răzbunare pentru că a fost înșelat, prin spiritul său mușcător, prin energia unui vers care sună adeseori ca al unui adevărat poet, e C. A. Rosetti, pe care-l inspiră Byron, desprețuitorul și demonicul.“

D. Iorga încă n-a optat pentru nici una din aceste două opinii ale d-lui Iorga, așa încît nu știm care e adevărata sa părere asupra lui C. A. Rosetti.

...Dar probabil că a doua, aceea că „a fost“. Probabil că atunci cînd spunea că e „prozaic“ încă nu-l cetise...

Și mă paște o nenorocire... În volumul meu avusem îndrăzneala să explic slăbiciunea operei lui Bolintineanu și prin lipsa sa de cultură. Ei, dar d. Iorga veghea. Și se răpede. Dar mai întâi un preludiu „spiritual“ :

„Bolintineanu... Poet, da, însă n-avea «culturalitate», nici măcar cu diplomă de la Universitatea poporală a cursurilor de vacanță din Iași.“

Nu poate uita cursurile de vară... E o nenorocire a d-lui Iorga. Dar să trecem. Ba, mai întâi, să relevăm o mică, o foarte mică falșificare, atît de mică, că e drăguță. D. Iorga pune în ghilimele *culturalitate*... Eu însă n-am spus așa, am spus *cultură* — dar dacă-i face plăcere, fie !

Mai departe, d. Iorga zice :

„De fapt, Bolintineanu, cum se vede din studiile sale, din cărțile sale de călătorii, din articolele sale de la 1848 și 1856—1859, din opera sa de ministru, era tot așa de cult ca și Alecsandri, iar defectele lui vin dintr-o indolență neobișnuită (!) și din rizgierea de către public.“ (E personalism aici, domnule Iorga !)

Bine. Acum să ne adresăm la o valoroasă istorie a literaturii, să vedem cum stă chestia. Găsesc într-o *Istorie a literaturii* că Bolintineanu :

„alinta jumătăți de noțiuni căpătate la întîmplare cetirilor în franțuzește“, că :

„Bolintineanu nu știe, nu simte și nu poate crea din nou acele vremuri (vechi)... A cetit paginile palide ale lui Florian Aron, mai curînd cartea franceză a lui Kogălniceanu, și va fi urmărit, *desigur însă foarte distras*, literatura istorică nouă în *Propășirea și Magazinul istoric*.“

Iată, dar, un istoric literar care vorbește și el de incultura lui Bolintineanu. Și știți cine este acest istoric care e de părerea mea, și nu de a d-lui Iorga ? E însuși d. Iorga, în aceeași faimoasă *Istorie a literaturii românești din veacul XIX*, paginile 186 și 188.

Și cînd te gîndești că d. Iorga n-a fost obligat prin nici o sentință judecătorească să-mi „critice“ volumul !...

„«Lipsa de spirit critic» în țara celor mai ascuțite spirite de critică Eliad și Grigore Alexandrescu !“ —

exclamă d. Iorga la afirmarea mea că Muntenia a fost lipsită de spiritul critic...

E o nepricepere complectă și trei sferturi de falsificare — hai să zicem jumătate.

În epoca de la 1840 încoace, Eliade e *italienist* și ținta atacurilor criticii moldovenești — am spus-o în volum. Înainte de 1840 — dacă e vorbă să vorbim și de acea epocă — încă nu se pusese problema criticii; cînd se pune, Eliade *nu-i* critic — am spus-o și aceasta. „Revoluționarismul“ lui Eliade nu-i critică — e clar, și am și spus-o. Conservatismul lui Eliade, și el, e *importație*, nu-i critică — *am dovedit-o*, și d. Iorga trebuia să-mi răsfoarce argumentele.

Gr. Alexandrescu n-a făcut critică, și am spus că prin critici înțeleg pe... *critici*, nu „spiritele ascuțite de critică“. Sînt multe „spirite ascuțite de critică“, dar, dacă nu fac critică, nu-s critici și n-au ce căuta într-un volum unde vorbesc de *evoluția ideilor*...

Una din cauzele pentru care spiritul critic a apărut mai cu samă la moldoveni se datorește — zic eu în volumul meu — faptului că scriitorii însemnați din generația de la 1840 din Moldova sînt boieri.

La aceasta, d. Iorga îmi răspunde :

„În ciuda d-lui Ibrăileanu, să restabilim cronologia în drepturile ei. Negruț, Alecsandri și Kogălniceanu sînt fii de boieri mai noi; din cei vechi, Asachi e fiu de preot; din cei mai noi, Gusti, Istrati, Codrescu, Ioan Ionescu, Dăscălescu, generația de la 1850 nu sînt boieri deloc. În Muntenia, Ghica și Rosetti poartă nume domnești, după Iancu Văcărescu, mare boier; Eliad, Alexandrescu sînt fii de boiernăși; Bălcescu e de vechi și bun neam; Crețeanu e de boierie mai nouă, dar din anii 1820; doar Bolintineanu, Bolliac dacă vin din rîndurile străinilor împămîntenți. Ei atunci ? !“

Băgați de samă că d. Iorga înșiră pe *toți* acei munteni pe care-i socoate boieri, dar uită, cînd e vorba de Moldova, pe A. Russo și pe A. Donici, *adevărați* boieri.

Băgați de samă că-mi înșiră, în Moldova, pe neboierii Gusti, Istrati, Codrescu, Dăscălescu, care n-au ce căuta în discuție, fiindcă eu n-am spus că acești oameni sînt critici.

Băgați de sâmbă că-mi vorbește de nevoierul Asachi, despre care chiar am spus că nu e critic.

Băgați de sâmbă că-mi vorbește de boierul Iancu Văcărescu, reprezentant al „vechiului regim“, dar nu vorbește de boierii din Moldova : Conachi, Beldiman, Dimachi etc. — reprezentanți și ei ai „vechiului regim“.

Dar toate acestea nu sînt încă nimic. Sînt, adică, numai dovezi de rea-credință din partea d-lui Iorga. ...Rea-credință amestecată cu o levantină știretenie, cînd scrie :

„Negruț, Alecsandri și Kogălniceanu sînt fii de boieri mai noi“, și cînd despre Eliad, Alexandrescu și Bălcescu scrie așa că parcă aceștia ar fi mai boieri decît Negruzzi, Alecsandri, Kogălniceanu și — uitatul de d. Iorga — A. Russo !

Să deschidem *Istoria literaturii* a d-lui Iorga și să vedem cine sînt acești boieri munteni, mai mari decît scriitorii moldoveni citați.

„[Eliad] era fiul unui polcovnic sau căpitan de Tîrgoviște, ofițer de poliție de treapta mai de jos, anume Ilie Rădulescu. Soția acestuia, Frusina, era greacă, și în casă se vorbea mai mult grecește“ (*Ist. lit. rom.*, vol. I, p. 207).

„[Gr. Alexandrescu] e cu siguranță un tîrgoviștean, ieșit din clasa boiernașilor, fiu al unui Mihail, pe care-l pomeneste ediția din 1863“ (*op. cit.*, vol. I, p. 207.).

„[Bălcescu] era fiul unui boier din cei mărunți. Pitarul Barbu Bălcescu, dintr-un neam despre care nu se spune nimic în trecutul țării.“ (Și d. Iorga, în „polemica“ cu mine, zice că Bălcescu e de „vechi și bun neam“ !)

Cit despre Crețeanu, singur d. Iorga zice că neamul lui era boierit la 1820... Așa că, chiar din cartea d-lui Iorga rezultă că boieria scriitorilor munteni e mult mai mică decît a celor moldoveni citați mai sus.

Va să zică, în privința boieriei *sîngelui*, d. Iorga, istoric literar, arată că „polemistul“ d. Iorga spune neadevăruri.

Dar nu despre aceasta e vorba. În volumul meu nu e vorba de *nobleța sîngelui*, căci ar fi fost ridicol să explic ceva prin această metafizică ieftină. Prin boieria scriitorilor moldoveni, am înțeles *situația socială*, deci : interesele de clasă, viața de familie mai rafinată, părinți

cu oarecare cultură, o bibliotecă în casă, posibilitatea de a avea profesori mai buni și de a merge în străinătate etc. Aceste *împrejurări* ale vieții sînt ceea ce am numit boierie !

N-a priceput d. Iorga, ori mă falsifică ?

Mă falsifică, pentru că aceste *împrejurări*, datorite boieriei, *le-am discutat pe larg*, nu le-am amintit numai așa, în treacăt !

Și, dacă e așa, atunci faptul că scriitorii munteni se trag din oameni cu mici titluri de boierie nu mă interesează — cînd știu că acei scriitori au fost săraci și n-au trăit în *împrejurările* în care ar fi trăit dacă ar fi fost *de fapt* boieri.

Dar chiar dacă d. Iorga ar fi avut... norocul ca scriitorii munteni să fie *de fapt* boieri, ar fi cîștigat d-sa ceva în „polemica“ ce-mi administrează ? Eu arăt că în Moldova, pe lângă „boieria“ scriitorilor, au mai fost alte *multe cauze*, și, prin urmare, chiar dacă scriitorii munteni ar fi fost *de fapt* boieri, totuși, *lipsind celelalte cauze*, ei tot n-ar fi fost critici.

Așa că degeaba d. Iorga îmi scoate înainte pe I. Ghica și C. A. Rosetti. Cu atît mai degeaba, cu cît eu am explicat *revoluția din Muntenia de la 1848* ca o mișcare a boiernașilor¹, aliați cu clasa mijlocie, împotriva constituției oligarhice impusă de ruși (Regulamentul Organic).

Cînd însă, ca în Moldova, au fost și *alte cauze* — afară de „boieria“ oamenilor de cultură —, acei oameni de cultură, pe lângă „mișcarea de la 1848“, au mai produs și o mișcare culturală : critica, de care am vorbit în volumul meu.

D. Iorga scrie :

„Și, deodată, după acest talmiș-balmiș de moldovenism și poporanism, iată-ne cu Asachi în drum. A fost reprezentantul la noi al clasicismului poetic italian de pe la 1800, clasicismul lui Monti și Alfieri. Mai tirziu

¹ Dacă s-au amestecat și boieri *mari* în mișcarea de la 1848, aceasta nu însemnă că acea mișcare n-a fost a „boiernașilor“, după cum, faptul că în Revoluția Franceză s-a amestecat un Mirabeau nu însemnă că acea Revoluție nu a fost a burgheziei, după cum, faptul că în mișcarea social-democrată din Germania unul din conducători e marele industriaș Singer, nu însemnă că acea mișcare nu e a proletariatului.

a făcut unele concesiile romantismului francez și german și chiar naționalismului școlii Kogălniceanu-Alecsandri. E un spirit care a trăit peste jumătate de veac și deci s-a prefăcut în multe. E ușor a-l înțelege, dar nu pentru superioara inteligență a d-lui Ibrăileanu.

Căci dumnealui culege pe rînd ce scrie poetul, supt atîtea înrîuriri, la 1848, la 1853, la 1843, la 1852, la 1839, la 1847—1848, la 1836, 1839, la 1853, la 1852, la 1846 — urmez ordinea citațiilor, care e tocmai aceasta — și ajunge la încheierea, firească : «o colecție de tendinți contradictorii». Asachi e un «amestec de curente contradictorii». Cum poate crede oricine, dacă are nepriceperea de a-l studia *astfel*.”

Ce ușor triumfează maestrul ! Și cît e de fericit !
Ei bine, ascultați, băieți „din centre”.

D. Iorga înșiră anii, în ordinea citațiilor mele. E imprudent maestrul, căci acești ani, de la 1836 până la 1853, sînt numai 17, și nu „peste jumătate de veac”, cum zice d-sa.

Dar, în sfîrșit, chiar în acești 17 ani, *dacă* Asachi ar fi fost întăi „om vechi”, apoi latinist, apoi critic (sau și invers) ; dacă ar fi fost întăi conservator, apoi liberal (sau și invers) ; dacă ar fi scris întăi o limbă „veche”, apoi una nouă etc. — atunci, da, nu s-ar fi „contrazis”, atunci s-ar fi *schimbat*, atunci aș fi greșit, atunci ar fi trebuit să vorbesc nu de o „colecție de tendinți contradictorii”, ci de *evoluția* ideilor lui Asachi.

Lucrurile însă stau cu totul altfel, și d. Iorga le-a falsificat amarnic.

Și iată cum stau lucrurile.

Eu spun :

„În *politică* Asachi este un om vechi, un »conservator», și spun :

„Dar acest om vechi, în *politică* a fost unul din cei mai de samă reprezentanți ai introducerii culturii apusene la noi...”

Așadar, *vechi* ca om politic, *nou* ca introducător al culturii străine. *Aceasta în tot timpul*. E vorba aici de o evoluție a lui Asachi ? Nu de „tendinți contradictorii” ?

În privința limbii...

Eu dovedesc că Asachi, în *același* articol din 1839, manifestă două tendinți contradictorii :

„Opoziția împotriva acelor sisteme lingvistice care voiau să «stropieze» limba, recomandarea cărților bisericești ca bază a limbii literare, prin urmare o atitudine cuminte, aproape ca și a școlii critice moldovenești; dar, *totodată*, propunerea raționalistă ca un «tribunal» din lingviști să decreteze «îmbunătățirile» limbii.“ (În volumul meu citez pasagiul din Asachi în care el spune, *una după alta*, aceste două idei contradictorii.)

Vorba Coanei Efimiței : E fandacsie, bobocule ? E ipohondrie, domnule Iorga ?

Mai departe.

La 1839, Asachi spune lucruri ca la 1847, și anume vorbește ca Alecu Russo : dar *tot la 1847, tot în articolul în care vorbește ca Alecu Russo*, Asachi mai propune să *schimbăm* limba, cum au schimbat-o grecii. (Dovedesc aceste lucruri cu citații, în volumul meu.)

Va să zică : la distanță de 8 ani (1839—1847) spune *același* lucru ; iar *în același an și în același articol* din 1847, spune lucruri contrare !

E evoluție „firească“, *istoricule* literar, domn Iorga ?

Dar arăt eu mai departe că, *tot în același an* (1847) și *tot în același articol*, pe lângă că susține și idei ca ale lui A. Russo și ca ale lui Laurian, mai susține și idei ca ale lui Pumnul — deci în *același articol*, idei din trei sisteme deosebite și contradictorii !

Mai departe, în volum, dovedesc că :

„Și dacă (Asachi) *aici se ridică împotriva latinismului*, apoi, în alt număr al *Albinei din același an*, e laudat Eliade, pentru că, în *Curierul românesc*, curăță limba de cuvinte «străine» și pune în loc «romane».“

Nu e nevoie să urmez mai departe cu Asachi. Dacă cineva mă provoacă, sînt gata !

Și acum, recetiți impertinențele ce-mi aruncă d. Iorga cu prilejul lui Asachi și admirați psihologia acestui om. Admirați-i și inima ușoară cu care se aruncă în discuții care dovedesc, pe de o parte, că *nu poate* să nu falsifice, iar pe de alta că, autor de interminabile volume asupra literaturii române moderne, este incapabil să priceapă spiritul (deloc greu de priceput) al unui scriitor de așa însemnătate ca Asachi !

Aceleași sîcîieli și în privința lui Alecsandri. La concluziile mele, bazate pe fapte, pe citații, că Alecsandri

s-a contrazis, d. Iorga îmi răspunde, cu același cîntec monoton, că : „Omul a lucrat o jumătate de veac și mai bine“. A lucrat, dar eu am dovedit că s-a contrazis nu numai în aceeași vreme, dar chiar în aceeași piesă (*Iorgu de la Sadagura* etc.).

Dar oare de ce această insistență a d-lui Iorga de a apăra, cu orice preț (cu ce preț !), pe Asachi și pe Alecsandri ? Apoi, pentru că d-lui Iorga nu-i convine a se vorbi de „contradicții“.

D. Iorga, care a fost pentru și contra fanarioților, pentru și contra lui Mihai Viteazul (iartă-mi, d-le Iorga, această nerespectare a... cronologiei), pentru și contra evreilor, pentru și contra d-lui Vasile Pop (și a mai tuturor scriitorilor în viață și chiar morți), pentru și contra votului universal, pentru și contra junimiștilor, pentru și contra tinerilor liberali, pentru și contra statuiei lui Cuza etc., etc. — d. Iorga are o oroare instinctivă de discuția „contradicțiilor“.

Am scris cuvintele : „pentru și contra statuiei lui Cuza“. Acest pentru-contra e mai puțin cunoscut, și, chestia fiind și de actualitate, de o arzătoare actualitate, credem necesar să producem texte.

Se știe că în anul acesta, de cînd d. Iorga face politică în stil mare, d-sa ține conferenți pentru statuia lui Cuza, vorbește la Ruginoasa, plînge la Piatra-Neamț, deschide liste de subscripții în *Neamul românesc* etc.

Ei bine, acum șase ani, în 1903, iată ce spunea într-un articol din *Sămănătorul* :

„Cea mai bună statuie, aceea pe care ar fi primit-o el [subliniat de d. Iorga], ar fi un pios monument, fără parade pretențioase, pe singuratecul său mormînt, păzit de acum înainte de orice profanare [hm !], o rugăciune tainică în colțul de umbră unde el a voit să se coboare. Dar nu ! Aceasta ar fi pentru dînsul, și sînt și oameni care voiesc ca marea statuie impunătoare a lui Cuza-Vodă să fie pentru dînsii [subliniat de noi]... și ațîțătorii de turburări n-au nemerit la mormîntul care le trebuie“ [subliniat tot de noi].

Dar vezi, pe-atunci „statuia“ era în programul altor „democrați“, al celor „conservatori“. Acum, ea e în programul celor „naționaliști“ — și acum se schimbă lucrul : statuia nu mai e „pentru dînsii“, ei nu mai sînt

„ațițatori de turburări“ — acum cînd ei „au nemerit la mormîntul care le trebuie“ !...

...Și iată de ce apostolul de la Văleni nu poate auzi de „contradicțiile“... lui Asachi !...

Eminescu.

„Jenant ! [zice d. Iorga]. Așa de mare, așa de puțin liberal...“

S-ar părea că eu urmăresc să arăt că oamenii mari au fost liberali și că, ajungînd la Eminescu, mă simt la mare încurcătură, nu-i așa că astfel s-ar părea, cetiturile care nu mi-ai cetit volumul ?

În realitate, lucrul stă cu totul altfel ! Eu îmi dau toate silințele, în volum, să dovedesc reacționarismul lui Eminescu — cum mi-am dat toate silințele să dovedesc că Alecsandri n-a fost liberal, cum cred mulți și cum credeam și eu, ba chiar cum am scris acum vreo opt ani !

Dar atunci ? !

Ei, lucrul e foarte simplu : „Jenant“-ul d-lui Iorga e „polemică... distrugătoare“ — adică vorbă de clacă...

...Și ce fac eu ca să depreciez pe... adversarul meu politic Eminescu ?

Iată ce fac, după d. Iorga :

Zic, mai întăi, că „Eminescu a fost numai poet“. Apoi, am nenorocirea să mai spun că „proza sa este puțină“. Și, în sfîrșit, ca să mă pierd cu totul, adaog că : „chiar cea puțină proză e poezie în proză“.

Acum, să zicem că eu am spus exact așa cum re-produce, cam strîmb, d. Iorga.

Dar despre ce e vorba aici ? E vorba de nuvelele lui Eminescu.

Nuvelele lui Eminescu sînt, după mine, literatură *subiectivă*, deci *lirică* — ca și „poeziile“ sale. Așa că *artistul* Eminescu e, pentru mine, un poet liric, un mare poet liric, unul din cei șapte-opt mari poeți lirici europeni din veacul al XIX-lea. Dar *nuvelist*, artist *obiectiv* Eminescu nu e !

Cînd spun acestea, înșamnă că, în calitatea mea de „liberal“, vreau să înjosesc pe Eminescu ?

Nu e puțină demagogie în ieșirea *aceasta* a d-lui Iorga împotriva mea ? Știu că are teroare de acest cu-

vînt (și cu tot dreptul !), dar n-am ce face, trebuie să-l întrebuițez !

Dacă voi spune că Victor Hugo, care a scris romane interminabile, este un mare poet liric și epic — chiar și-n romanele sale, — înșamnă că voiesc să înjosesc pe Victor Hugo ?

Teribil estetician și istoric literar e și d. Iorga !

Dar ce nu spune d. Iorga în jumătatea de pagină de revistă, consacrată studiului meu despre Eminescu !

Cîteva falsificări din această jumătate de pagină le-am relevat în articolul precedent.

Acum, cîteva frumuseți :

Cînd zic că Eminescu n-a fost un „patruzecioptist“, d. Iorga, spiritual cum este, se dedă la cuvinte de duh : d-sa zice „că și era greu să fie patruzecioptist ca unul ce era la doică la 1848“... Las-că la 1848 Eminescu nu era la doică, căci încă nu se născuse, dar, prin „patruzecioptiști“, înțeleg eu oare numai pe oamenii care au lucrat la 1848 ? N-am definit eu „patruzecioptismul“ ca o stare sufletească, ca o atitudine politică ? Insist aci asupra acestei copilării a d-lui Iorga, pentru că o repetă neconținut, de pildă și cînd mă „distruge“ în privința lui Odobescu ! D. Iorga s-a făcut că nu înțelege că prin „patruzecioptism“ înțeleg *liberalismul roșu*, liberalismul care încetează la 1848¹, și cînd se face că nu înțelege, mă falsifică — marele îndrumător !

Dar e peste măsură de interesant d. Iorga cînd își bate joc de A. Russo, pentru că eu îl laud și-l preamăresc. Acest îndrumător și asanator a zvîrlit peste bord pe A. Russo... pentru ca să mă „distrugă“ pe mine.

D. Iorga vorbește ironic de : „Russo, marele geniu din România literară, pe care-l numește un „bel esprit“.

Acum, ia să vedem care este părerea d-lui Iorga despre A. Russo, atunci cînd nu polemizează cu mine. Să deschidem *Istoria literaturii* a d-lui Iorga, volumul II, pagina 255 :

„Un alt moldovean, înzestrat cu un talent superior, adînc în simțire, înalt în cugetare“ etc. — așa e A. Russo în *Istoria* d-lui Iorga ! Va să zică contrarul unui „bel

¹ Intr-un loc, în volumul meu, zic : „ridicilele atitudini liberale, patruzecioptiste, democrate, revoluționare, oricum voiți s-o mai numiți“. Nu e clar ?

esprit“, va să zică un „*grand esprit*“ ! Spuneți, mai cunoașteți vreun alt istoric, îndrumător și asanator care să-și bată în așa chip joc de adevăr, de el însuși și de lume ?

Odobescu.

Eu am spus c-a fost un „patruzecioptist“.

„Patruzecioptist, fiul colonelului Odobescu, tânărul care iese la iveală prin 1866 ?“

Mai întâi e *faș* că Odobescu iese la iveală prin 1866 ! Fără a ne opri asupra scriselor sale anterioare, Odobescu scoate o mare și însemnată revistă în anul 1861.

Despre „patruzecioptismul“ unui om care n-a lucrat la 1848 am vorbit mai sus.

Interesant însă până la „comicărie“, cum ar zice d. Iorga, e atunci cînd d-sa nu dă voie lui Odobescu să fie „patruzecioptist“, adică liberal înaintat, *fiindcă* e fiul *reacționarului* colonel Odobescu ! !...

Ați mai auzit asemenea argumentare ?

Odobescu a fost liberal înaintat, dar d. Iorga nu-i permite să fi fost ceea ce a fost, pentru că tatăl lui a fost reacționar !

Și băieții din „centre“ admiră !

E vorba de socialism.

Aici d. Iorga se întrece pe sine însuși.

Eu am spus că „socialiștii“ au fost eminesciani, cu alte cuvinte, că „socialiștii“ de atunci n-au fost *socialiști*.

Știți ce a înțeles din aceasta d. Iorga ?

D-sa a înțeles că eu spun că „socialiștii“ au fost eminesciani *nu* pentru că n-au fost *socialiști*, ci pentru că Eminescu a fost, el, socialist !

Eu am scris 60 de pagini, în care dovedesc că Eminescu a fost conservator (și că n-a fost *deloc* socialist) ; că „socialiștii“ de atunci n-au fost socialiști, ci reprezentanți ai unor clase „reacționare“, după terminologia socialistă, și d. Iorga, *falsificîndu-mi*, dintr-un condei, 60 de pagini din volum, face încă și țupăituri hazlii !

Acum, altceva. Aici chestia e mai subtilă și sîntem, deci, gata să recunoaștem că d. Iorga n-a falsificat, ci a fost de bună-redință : n-a priceput.

Eu am spus că vechii „socialiști“, prin firea lor, prin fondul lor, au fost naționaliști, dar *doctrina* nu le-a permis să facă naționalism, doctrina i-a „obligat“ să facă internaționalism.

Ce strident mai râde d. Iorga ! Cum se bate cu mâinile peste coapse :

„Atîta-i deosebea : doctrina. Dacă în locul doctrinei socialiste ar fi ales pe cea naționalistă, erau adevărați naționaliști.

Nu ne îndoim. Așa, unul cu nevastă urită ar fi avut nevastă frumoasă, dacă n-ar fi ales nevasta urită, și deci se poate zice că are o nevastă «arhi-frumoasă».

Hm ! D. Iorga se *ambalează* în logică ! Știți că logica e domeniul favorit al d-sale !

Ei bine, domnule Iorga, fără a-ți face teorii, căci ele îți repugnă (d-ta le numești desprețuitor „filozofie“), îți voi dovedi că lucrul care îți pare așa de cu neputință e foarte posibil.

Și, pentru ca să nu le duc prea departe, mă voi opri chiar la d-ta...

D-ta faci „țărănism“ de vreo opt ani, mi se pare. „Țăranul român“, „păstrătorul limbii și al naționalității“ — în sfîrșit tot ceea ce se cuprinde în „talpa țării“. Țărănist ca d-ta mai rar. Dar d-ta ai niște cărți de călătorii : „*Sate*“ și *mănăstiri*, „*Drumuri*“ și *orașe*, în care zugrăvești tot ce ai văzut în țara asta, exprimi tot ce ai simțit...

Ei bine, există *un singur* țăran în volumele d-tale ? Te-au interesat pe d-ta țărani, viața lor, sărăcia lor, sufletul lor ? Nu ! Și atunci vezi că e posibil să fii în *teorie* țărănist până la atrocitate, iar în *fond* să te sinchisești de ei ca de omătul de anțărt ?

Că vezi, una-i teoria, doctrina, stilul, retorica etc. — și alta-i *natura* intimă a omului.

Și atunci, de ce nu lași încolo și pe nevasta cea frumoasă, și pe cea urită, și pe cea „arhi-frumoasă“ ?

Să mai amintesc că, după ce ne taxezi de anti-naționaliști, spui că facem „șovinism ca să ni se ierte trecutul“ ? Dar nu vezi că te contrazici copilărește ?

Sau poate, acum, admiti și d-ta că cineva poate profesa o teorie și în realitate [poate] fi altăceva ?

Dar atunci te contrazici în două etaje, iubite domn !

Mai interesant — căci d. Iorga e mereu tot mai interesant —, așadar, mai interesant e următorul mic accident ce i se întâmplă d-lui Iorga.

Eu am spus că „socialismul“ de altădată a fost țărănist.

D. Iorga mă combate prin următoarea insultă :

„Socialismul ieșan, întins și asupra altor centre, e țărănism, pentru că de nevoie făcea curte și țăranilor, pentru că el cerea pământ în folosul lor, pentru că lucra prin șarlatania petițiilor către stat în vederea împărțirilor de moșii“.

Un om care se respectă cînd scrie s-ar fi oprit să vorbească despre șarlatania unor oameni — a vechilor „socialiști“ — care n-au tras nici un câștig din activitatea lor, ci — și d. Iorga știe lucrurile —, ci numai suferinți personale.

Unui om care se respectă cînd scrie i-ar fi fost rușine să vorbească de șarlatania unor oameni care au făcut sacrificii enorme pentru o utopie !

Și, mai ales, cînd acel om este istoric și, deci, dator să știe că mișcările politice și sociale au întotdeauna cauze politice și sociale — și nu „șarlatania“ unor oameni !...

...Dar aud că d. Iorga, și la cursurile pe care le ține în Iași „pentru poporul românesc“ (apropo : nu de mult a scos o carte pentru „clasa III-a gimnazială și pentru poporul românesc“ !), cînd vorbește de mișcarea de la 1848, o tratează tot așa de științific ca și „socialismul“ de altădată. Se zice că face atîta „spirit“ pe socoteala generației de acum 60 de ani, încît băieții d-sale din „centrul“ Iași își rup coastele de ris...

Așadar, ca să rezumăm, „socialiștii“ de altădată au fost niște șarlatani.

Bine.

Acum să cetim ce scrie d. Iorga numai zece rînduri mai departe :

„Faptul că la *Contemporanul* se scria moldovenește cu afectare și se întrebuița unele forme ortografice vechi dovedește «arhinaționalism» — deci, *socialiștii*, între cari a petrecut oarecari ani de sinceritate autorul [adică eu], sînt cei mai naționaliști dintre naționaliști“.

Așadar, pe cînd mă dedam la „șarlatania“ petițiilor, petreceam oarecare ani de „sinceritate“ ? !

Sinceritate șarlatanească ?
Șarlatanie sinceră ?
Prostie genială ?...
...Iorgalism echilibrat ?
Ce-o să zică „clasa a III-a“ și „poporul românesc“ ?

Despre capitolul meu în care analizez pe Caragiale d. Iorga scrie o jumătate de pagină, din care n-am înțeles absolut nimic. Această parte a „criticii“ d-sale e scrisă în stilul *Istoriei lui Ștefan cel Mare*, pe care d. Iorga a compus-o, firește, tot „pentru poporul românesc“... Probabil însă că mă înjură și aici și probabil că vrea să mă sîciie. Dacă cineva a priceput ce vrea să spună d. Iorga, îl rog să facă bunătatea să mă lămurească și pe mine.

Și încheie dl. Iorga „critica“ sa :

„Aceste pagini sînt, din partea noastră, o smerită închinare Uriașului“.

— Dar ce e cu „Uriașul“ ? — mă va întreba cetitorul.

E o vorbă de duh, care nu se poate înțelege singură, dar pe care d. Iorga o scoate din niște premise... Căci d. Iorga își aranjează întâi premisele, cînd are de „făcut“ un „spirit“... Probabil că de aceea d. Iorga ride anticipativ cînd are să facă „spirit“ : ride cînd își pregătește premisele în vederea viitorului spirit, pe care el, mehenghiul, îl știe dinainte, dar pe care băietul din „centru“ nu-l știe și se uită cam nedumerit la maestru...

Acum, măcar o dovadă de bună-cuviință, de bună-creștere și de înălțime morală a d-lui Iorga :

„Admirați curajul ! «Eminescu a fost numai poet». Vestitul cugetător genial ? Da, el. Și de ce numai poet ? Pentru că «proza sa este puțină». Și poezia și mai puțină adăugim ; dar nu stăm la o teighea de cafea turcească ori de lucruri de acelea pe care le cumpără, cum zice d. Ibrăileanu, un «oriental libidinos».“

Băgați de samă : d. Iorga face recenzia volumului meu, adică a unei cărți în care nu e vorba nici de d-sa, nici de partidul d-sale, nici măcar de lucrurile contemporane ; și-n această recenzie vorbește de „o teighea de

lucruri de acelea pe care le cumpără un oriental libidinos“ !...

Cunoașteți vreun alt scriitor, oricît de balcanic, care să-și fi pompat din creier, pe hirtie, ceva mai puțin curat ?

Și cînd te gîndești că, mai dăunăzi, acest om, indignat în curățenia lui feciorelnică, tuna împotriva literaturii lui Caragiale din *Universul* și împotriva celei din *Viața românească*, numindu-le, în elegantul său limbaj, „porcăieli“ !...

Să mai relev și altele... aș zice „porcăieli“, dar „mă gîndesc cine sînt și despre cine scriu“... să zicem și alte semne de bună-creștere ? Ca aceea că noi nu ne spălăm, că nu facem baie etc. ? De prisos, credem, după mostra de mai sus.

Cum se *explică* toate acestea ?

D. Iorga este un om cinstit — atît de cinstit, încît se minunează și d-sa însuși, ceea ce-l face să-și strige cinstea prin toate gările și pe la toate rîspîntiile, ca o fată care s-ar lăuda mereu că-i virgină.

Cum, dar, acest om atît de cinstit a fost în stare să se dedea la asemenea falșificări ordinare și la asemenea triviale înjurii ?

Lucrul e foarte simplu :

Mai întăi, fiindcă mi-am permis să scriu un volum fără să-i cer autorizația. De, dacă ai scris un tratat de chimie, tot nu s-ar formaliza atîta d. Iorga... dar să scrii despre istoria literaturii românești, fără o prealabilă autorizație din partea d-sale ! Căci literatura românească este un parc destinat plăcerilor sportive ale acestui lord al cugetării românești !

O altă cauză pentru care d. Iorga mă înjură, și mă falșifică ca să mă înjure și mai tare, e că nu l-am citat, sau nu l-am citat după dorința inimii d-sale.

D. Iorga te înjură dacă nu-l citezi : te înjură dacă-l citezi fără să-i însoțești numele cu calificativele : „împăratul cugetării românești“, ori măcar „marele și savantul nostru istoric“, sau, cel puțin, „genialul nostru îndrumător“.

Ei bine, eu l-am citat foarte puțin — prima mea greșeală ; dar, mai ales, deși l-am citat aprobativ, am uitat să-i însoțesc numele cu vreun calificativ iperbolic...

Ba, ceea ce e mai rău — și d. Iorga mi-o reproșează cu amărăciune —, l-am citat numai pentru fapte, și nu pentru *idei*, ceea ce l-a supărat rău pe d. Iorga, căci d-sa pretinde că de o bucată de vreme are și *idei*, lucru ce a trecut neobservat de mine și pentru care-i cer toate scuzele !

Apoi, d. Iorga are mai multe *ahhuri* la inimă din cauza noastră.

Așa, prin apariția noastră, acum patru ani, am schimbat forma de guvernămînt a literaturii noastre, făcînd dintr-un imperiu, în capul căruia era d. Iorga, o republică a literelor, fără împărați, coroane, tronuri și protocoale.

...Și cine nu știe psihologia necăjită a „regilor în exil“ ? !

Apoi, mici incidente, din care d. Iorga n-a ieșit tocmai strălucit, incidente provocate de d-sa și deci cu atît mai dureroase pentru d-sa — ca acele celebre „cursuri de vară“ din Iași, cu ocazia cărora d. Iorga s-a făcut vinovat de calomnie, ca acea nostimă întîmplare cu recenzia recenziei lui Brockelmann, cînd d. Iorga a inaugurat, față de noi, campania d-sale de falsificări —, și alte accidente displăcute pentru d-sa, de care nouă, celor dintâi, ne pare foarte rău, căci, martor ne e Dumnezeu, care vede toate, că nu dorim răul nimănui !

Acestea sînt *fapte*.

Dar aceste fapte nu ar explica felul „criticii“ d-lui Iorga, dacă n-am ținea socoteală și de temperamentul îndrumătorului.

D. Iorga, cenzor al publicisticii și al neamului românesc¹, combină, în îndeplinirea acestei funcțiuni, cel mai exagerat temperament feminin cu cel mai viril dicționar pitoresc.

Ziarul d-sale, *Neamul românesc*, conține, într-un singur număr, mai multe injurii decît toate ziarele de partid, într-o săptămîină cînd nu sînt alegeri, bineînțele, căci, în acest din urmă caz, chiar proza d-lui Iorga devine palidă, prin comparație.

¹ Nu e mult de cînd d. Iorga, înregistrînd în *Neamul românesc* alegerea unui învățător într-o comună din Ardeal, adăoga: „Știu eu!“ — adică: „V-ați aflat în treabă, fără să mă întrebați“...

Iar dacă e vorba ca să și calomnieze, d. Iorga nu se dă înapoi, ci merge cu energie înainte.

D. Iorga injură toată lumea : partidele politice, pentru că continuă să mai existe încă după ce d-sa și-a publicat programul naționalist-democrat¹. Pe membrii acestor partide, individual, pentru că nu intră în partidul d-sale. Pe toți acei care nu fac parte din nici-un partid, dar nici din al d-sale, pentru că etc. Toate revistele și pe toți scriitorii de la aceste reviste, pentru că etc. Pe acei care nu-i citează cărțile, ori i le citează fără elogii, ori cu elogii moderate. Portugalia, pentru că s-a purtat „necuviincioasă“ față cu junimistul național-democrat Franco. Pe tinerii turci, pentru că se poartă „necuviincios“ față cu... bătrînul respectabil, „care e“ Abdul Hamid. Ardealul, pentru că e „necuviincios“ față cu d-sa. Critica europeană, pentru că e „necuviincioasă“ uneori cu operele d-sale... Dar ce nu injură d. Iorga ? Să spună chiar admiratorii săi, „din centrele României“ ?

Cumpăna prin care trece *Neamul românesc* e atît de mare — injuria atît de necesară —, încît, cînd are de lăudat pe vreun naționalist-democrat, simțînd că se abate de la rolul înalt ce i-a încredințat neamul, face o bogată libațiune, injurînd prealabil, ca introducere, pe toți „adversarii“ săi în bloc. Așa, avînd de lăudat dicționarul d-lui Sextil Pușcariu, scrie o lungă introducere, în care atacă cu multă energie pe d-nii Take Ionescu, Bădărău, Honigmann, Mochi Fischer, necruțînd, în treacăt, nici „partidele“.

Dar d. Iorga știe să și laude. Și — trebuie s-o recunoaștem — entuziasmul cu care laudă nu e mai prejos de acela cu care injură, căci acest om este entuziasmul personificat. Iar cele mai entuziaste cuvinte de laudă, d. Iorga le are pentru d. Iorga, căruia îi păstrează un mare și sincer cult și o necondiționată admirație, socotindu-l ca o apariție inexplicabilă în această țară înapoiată, în această Europă stricată și în acest secol de mai multe ori infam...

„Suis-je venu trop tard, ou trop tôt ?“.

¹ Mai puțin pitoresc injură d. Iorga partidul marilor latifundiaari, pentru care acest apărător al țărănimii are o sensibilă slăbiciune — singura-i slăbiciune.

trebuie să se întrebe probabil d. Iorga, și cu drept cuvânt.

Și atunci cum nu era să mă înjure acest mare poet al injuriei române ?!

Dar pentru ce falșifică, și încă așa de stingaci, d. Iorga ? Pentru ce, cu alte cuvinte, nu are prudența necesară publicistului ? Pentru ce se pune în trista postură de a fi aranjat pe două coloane ?

Mai întâi, pentru că patima îi turbură mintea și nu-și mai dă samă ce face. Și al doilea, pentru că *nu-i pasă* !

Nu-i pasă de nimenea, s-a deprins să-și „facă cheful“ cu toată lumea, cum îi vin toanele.

E introducerea *ciocoismului* celui mai caracterizat în publicistica noastră. Cine nu știe, cine n-a văzut pe ciocoiul din Moldova care, după ce mănâncă și doarme bine, se scoală, ia o dulceață și apoi iese în balcon și-ncepe să înjure fără nici un motiv pe servitorii din ogradă ?

Ciocoiul n-are respect de demnitatea altuia, ciocoiului îi e indiferent dacă are sau n-are dreptate — el își face cheful, sigur că n-are să i se răspundă, sigur că n-are să sufere nimic de pe urma toanelor sale !...

Și d. Iorga, care mă întreba „ce gogoriță“ mai e și „fanariotismul“ !...

Dar destul pentru data aceasta.

Vom mai avea, desigur, plăcerea să vorbim despre d. Iorga.

Viața românească, nr. 6, 1909

*Scrisoare deschisă
căt-re dl. Dobrogeanu-Gherea*

Iubite domnule Gherea,

Desigur că te miri în acest moment cînd vezi că-ți adresez o „scrisoare deschisă“. Și dacă cumva, începînd s-o cetești, mirarea ți se va schimba în displăcere, aș fi foarte nenorocit, căci dacă este un om pe lume căruia n-aș voi să-i fac displăceri, apoi acela ești d-ta, scumpe maestre. Dar vei vedea că n-am putut evita să fac ceea ce fac...

Să intru în chestie.

D. C. Mille, într-un articol din *Adevărul*, reluînd o idee dintr-un articol recent al d-tale, învinuiește pe foștii socialiști de atentatul comis împotriva d-lui I. Brătianu, de anarhizarea mișcării lucrătorilor și de urmările ce vor avea aceste fapte. Așadar, ideea în numele căreia d. Mille găsește că foștii socialiști sînt vinovați este a d-tale. Și atunci, dacă ideea d-sale e și a d-tale și d-ta îi ai paternitatea, înțelegeți că între d. Mille, pe care am și nenorocul să nu fi avut onoarea a-l cunoaște, și între d-ta, prefer să-ți scriu d-tale. (Trebuie să spun, bineînțeles, că articolul d-tale, fiind publicat înainte de atentat, d-ta nu ne învinuia decît de anarhizarea mișcării lucrătorilor, prin faptul că i-am lăsat fără căpetenie, d. Mille a tras după atentat concluzia legitimă din ideea d-tale.)

O altă cauză pentru care mă adresez d-tale, iubite domnule Gherea, căci țin să justific bine pentru ce-ți scriu d-tale, este că d-ta scrii uneori la *Adevărul* și prin urmare nu fac o prea mare confuzie între adresanți...

Și, în sfîrșit, și aceasta e cauza cea mai principală pentru care îmi permit să-ți adresez aceste rînduri, e, vai, mă sfiiesc să ți-o spun... Este că vreau să te fac *arbitru*!

* În legătură cu aceste scrisori, a se vedea notele, p. 547.

Așadar, d. Mille, reluînd ideea dumitale, zice că socialistii, părăsind pe lucrători, au făcut ca ei să rămână fără conducători luminați și de aceea azi sînt anarhiști (dacă sînt, face restricție d. Mille). Și d-l Mille, ca polemist de talent ce este, îi numește pe foștii socialiști *vinduți, trădători, lași* etc. —, în sfîrșit, de 40 de ani de cînd ești în țară, cunoști acest limbaj, iubite domnule Gherea.

Acum, eu parcă auzeam că mișcarea asta e mai „serioasă“, pentru că e condusă de muncitori, și nu de intelectuali „burghezi“... Da, da, am auzit cu siguranță acest lucru... Dar să trecem, căci nu despre asta e vorba.

Iubite domnule Gherea, cum știi, eu fac parte dintre foștii socialiști. Deși fostul socialism s-a isprăvit cînd aveam 26 de ani, nu voi face ca d. Cuza, nu voi spune că eram minor și că nu mă solidarizez cu acea mișcare. Oricît de puțin am însemnat în acea mișcare, am fost și eu printre soldații d-tale. Și dacă a fost *trădare, renegare și lașitate*, apoi atunci trebuie să-mi iau și eu partea mea.

Înțelegi acuma bine pentru ce-ți scriu eu, smeritul și neînsemnatul, și pentru ce-ți fac rugăciunea să-ți iei rolul de arbitru.

Iubite domnule Gherea, d-ta îți aduci aminte de pe-ripețile sărmanului nostru partid. Noi ziceam că facem „socialism“ pentru „proletariat“. Dar făceam (eu mai puțin, că am venit la urmă) petiții pentru țărani și, de obicei, votam cu... liberalii, pe care îi recunoșteam că sînt mai „buni“. (La alegerea d-lui Nădejde au votat și ei cu noi.)

„Proletari“ eu n-am văzut multă vreme la noi în Iași. Chiar azi, nu văd decît seara, uneori, întorcîndu-se niște biete evreice de la o fabrică de frînghii. Pe atunci nu era fabrica de frînghii...

Și am dus-o așa o bucată de vreme. Știi, iubite domnule Gherea, cu ce sacrificii *mari* personale! Clubul s-a tot golit de mahalagii din Ciurchi, pe care noi îi credeam „proletari“, și am rămas vreo cîțiva oameni, 15 *maximum*, care nu cedam și, fără să mai avem nici un partid, că cu 15 nu e partid, eram intransigenți și... votam cu liberalii, că-s mai „buni“. O știi, domnule Gherea! Și atunci, cei 15 de la Iași și cu alți 15 de aiurea am început să *vedem* (cît e greu adesea să vezi!), am început să vedem că partid socialist nu poate fi la noi,

pentru că proletariat nu avem. (Evreicele de la fabrica de frînghii nu erau, că nu era nici fabrica.) Și ne-am mai zis : Ce facem noi ? Votăm cu liberalii, pentru că-s mai „buni“, și altceva nu facem nimic. Și ne-am întrebat cu surprindere : Ce sîntem noi, social-democrați sau liberali ? Social-democratism nu facem, că n-avem cum ; dar liberalism facem ca cei mai mulți dintre liberali : îi votăm ! Și, probabil, prezumțioși, ne-am zis : cei din urmă oameni nu sîntem noi în țara asta. Ceva am putea face noi bun în țara asta, dacă ne-am amesteca printre cei care sînt puși să facă ceva. Țara asta are încă nevoie de lucruri care aiurea sînt cîștigate de mult. La noi, ne-am zis noi, *nici* liberalismul nu a făcut tot ceea ce are de făcut. În partidul liberal sînt tendinți care, realizate, ar fi un pas enorm spre civilizarea adevărată a țării. Trebuie, sîntem *datori* să intrăm în partidul liberal, cu care votăm neconținut, că e mai „bun“...

Este drept să spunem că acela care ne-a ajutat mult să *vedem* ceea ce era clar de văzut a fost d. Stere, care venise din Basarabia și care era *poporanist* și *naționalist*. Căci uitam să spun că noi, care ne iubeam țara cu sentimentul tinereții, care ne extaziam de Mircea la Rovine al lui Eminescu și de năzbitiile dascălilor lui Creangă de la Fălticeni, profesam internaționalismul, ca să fim ortodocși, dar, o știi, d-le Gherea, aveam atîta minte ca să fim împotriva drepturilor pentru evrei ; și că acela care ne-a deschis ochii asupra greșelii internaționaliste a fost d. Stere, care, în primul an al venirii în țară, a scris vreo 4—5 articole într-un ziar din Iași, polemizînd împotriva unui student și susținînd nevoia *naționalismului*, nevoie mai mare la noi decît oriunde.

...Și am intrat *toți* la liberali, ca *grupare*, după o matură chibzuință, după o cugetare îndelungată, după discuții la care am pus tot ce știam din cărți și din observația vieții.

Am cugetat bine trecînd la liberali, n-am cugetat bine — dar te întreb, iubite d-le Gherea, pe d-ta care știi tot ce s-a întîmplat, te întreb și ești dator cu un răspuns fostului d-tale soldat și actualului d-tale admirator, te întreb :

Fost-am, sîntem noi *trădători*, *transfuși* și *lași* ? Părăsit-am noi, individual, un partid ? Am *dezertat*, pentru foloase personale, de la un partid ?

Că poate n-au trecut toți la liberali? Nu-mi aduc aminte bine (pe d-rul Racovski eu nu-l știu să fi fost în partidul nostru. Nici nu știam că există un om cu asemenea nume). Dar chiar dacă nu ar fi trecut toți la liberali, cum n-ai trecut d-ta care ai păstrat o atitudine rezervată, am fi noi trădători, transfugi și lași?

Răspunde, d-le Gherea.

Răspunde: are dreptate d. Mille când ne face trădători și lași?

Și nu cer răspuns pentru a triumfa împotriva d-lui Mille. Cer răspuns pentru marele public.

Răspunde, d-le Gherea! Răspunsul d-tale e necesar nu numai nouă, dar și istoriei. Dă un document pentru istoricul viitor.

Te-am ales *arbitru* și mă voi supune sentinței d-tale.

Și dacă noi, *atunci* când nu mai era partid socialist, când asistasem la degenerarea lui, când umblasem fără căpătii multă vreme după dispariția lui — dacă noi, *atunci*, am devenit liberali, d-nii Frimu și Cocea... — a, nu pardon: d. Cocea e intelectual și încurcăm discuția —, sintem zic, noi răspunzători că d. Frimu și ceilalți neintelektuali fac anarhism („dacă“ fac)?

Răspunde scumpe maestre!

Și permite-mi, iubite d-le Gherea, să-ți pun o întrebare, cu tot înaltul respect ce ți-l port; ce înseamnă ideea d-tale că, prin trecerea noastră la liberali, mișcarea lucrătorilor a rămas acefală, decapitată, fără conducători luminați? Dar n-ai rămas d-ta? Dar n-au rămas d-nii Mille, Fagure, Many, Lambru și mulți alții pe care nu-i numesc aici, dar pe care d-ta îi știi bine? Ațiția intelectuali! Ațiția capete conducătoare! Te întreb cu tot dinadinsul, iubite d-le Gherea, cum stăm cu acești domni?

Dar mi se spune că unul a luat în antrepriză o publicație republicană antidinastică, pentru a deveni apoi conservatoare-democrată-socialistă-independentă; că altul s-a asociat la antrepriza asta; că altul conduce o societate de asigurare; că celălalt conduce o întreprindere de petrol, că altul conduce câteva credite... Înțeleg, ațiția ocupații foarte „burgheze“ i-au împiedicat să devie „capi“, să „lumineze“ cu intelectualitatea lor mișcarea lucrătorilor. Dar acești domni sînt *socialiști* și azi, și ieri, și acum un an, și acum doi ani! Și nu-i vedem și nu i-am

văzut „luminînd“ pe lucrători ca să nu cadă în anarhie !... Și acești domni *socialiști* ne învinuiesc pe noi, *liberali*, că nu „luminăm“ ?!

Ce zici, iubite d-le Gherea ? Admiri încai curajul acestor domni, dintre care, îți atragem atenția, face parte și însuși acela care ne insultă pe noi ? Este el membru la România muncitoare, șef, „cap“, luminător ?

Răspunde, iubite d-le Gherea, cum stăm cu această chestie. Înțelegi că am dreptul să fim nedumerit cu asupra de măsură.

Și acum altăceva. Te obosesc, scumpe maestre, dar te rog să mă ierți : e vorba de cinstea mea, și eu n-am altă avere decît asta... Nici consilii de administrație, nici petrol, nici gazete de tiraj, nici societăți de asigurare...

Ți-aduci aminte, iubite d-le Gherea, cu ce străduinți, cu ce entuziasm, cu ce ultim obol am făcut noi să apară *Lumea nouă* ? Și-ți aduci aminte că cea mai mare piedică ce ni s-a pus în cale a fost d. C. Mille, care ne-a părăsit, pentru că A. Beldiman i-a dat *Adevărul*, ziar cu tiraj și cu venituri ! Ți-aduci aminte *cum* ne-a părăsit d. Mille, pentru gazeta bogată ? Ți-aduci aminte *cum* a devenit d-nul Mille directorul gazetei republicane și antidinastice, care ne-a ucis prin concurența-i teribilă, fapt care a grăbit moartea fostului partid socialist, care și-a cheltuit cu acea gazetă supremaele-i eforturi ?

D-ta știi că, *de-atunci*, d. Mille nu s-a mai întors la socialism. D-ta știi că d. Mille a părăsit individual partidul, atunci cînd partidul făcea cea mai mare efortare, ce, în mintea noastră, era socotită ca încoronarea unei munci de 15 ani și începutul unei ere de splendoare a socialismului. D-ta știi că situația bună a *Adevărului* n-a ispitit pe alți socialiști („trădători“ și „lași“) cărora bătrînul Beldiman le oferise întai gazeta, pentru că acei socialiști („trădători“, și „lași“) nu au voit să se amestece la o gazetă „burgheză“, republicană și antidinastică. D-ta, iubite d-le Gherea, l-ai reprobat pe d-l Mille și numai pentru că ești blînd și plin de indulgență filozofică ai continuat să mai vorbești cu d-lui (căci mi se pare că vorbeai cu d-lui). D-ta știi că *toți* socialiștii îl înfierau. Și știi *cum* îl înfierau !

D-ta știi că noi *toți* am rămas să luptăm la gazeta noastră săracă, în partidul nostru urgisit, până ce el s-a

sfârșit, și că d. Mille nu s-a mai întors de la gazeta republicană și antidinastică.

D-ta știi, așadar, că d. Mille și-a părăsit partidul în cel mai suprem moment al evoluției lui — și aceasta pentru foloase materiale.

(Să mai amintesc ce făceau atunci și ceilalți „socialiști“, de la credite, asigurări și petrol? O știi atît de bine, d-le Gherea !)

Și acum, iubite d-le Gherea, răspunde — și n-am nevoie să adaog cuvîntul „cinstit“, cînd mă adresez unui om de o așa înaltă moralitate ca d-ta : *Pe d-ta niciodată n-am să te confund cu ceilalți* —, răspunde, scumpe maestre :

Cine a părăsit individual — adică a „trădat“ — partidul socialist pentru foloase materiale, lucrînd împotriva intereselor partidului, cine a fost „laș“ ?

Ai fost teoreticianul nostru, deci ești arbitru !

Răspunde !

Și cînd a redevenit d. Mille socialist? Vreau să zic ; și cînd a început să vorbească în numele socialismului d. Mille? Căci socialist în fapt n-a mai redevenit. La *România muncitoare*, la club și la ziar s-a amestecat tot atîta cît m-am amestecat și eu ! Așadar, cînd a reînceput să vorbească ca socialist ?

D-ta știi cînd : atunci cînd a dispărut partidul socialist, atunci cînd au ieșit de prin iatace o mulțime de voinici și au început să ne facă morală *nouă ! Nouă* care făcusem tot ceea ce se putuse face, *nouă* ne făceau morală acei care, la congresele socialiste, se ascundeau după perdele în loji. (Îi știi, iubite domnule Gherea, vei fi rîs mult și d-ta. Și doar erau oameni cu situația asigurată, nu ca noi !)

Și trebuie să adaog, scumpe maestre, nu din răutate, dar pentru luminarea mai puternică a celor ce spun aici, că acești voinici, și azi, cînd există organizarea României muncitoare, ne înjură ei pe noi că sîntem transfugi, dar ei nu iau parte la mișcarea lucrătorilor. Probabil că acum nu stau nici după perdele : acum stau la credite, la societăți de asigurare și la petrol. Și atunci, în locul lor, e nevoit bătrînul tribun al poporului, neobositul d. Fleva, să vie în mijlocul muncitorilor, la „lumină“, ca „căpetenie“ — cum zici d-ta și d. Mille..

Ce vremuri, ce vremuri, d-le Gherea !

Așadar, după ce a murit săracul partid și săraca *Lumea nouă*, de inaniție, după ce n-au mai existat nici *primejdii*, nici *nevoie de muncă* nici un fel de obligații. atunci și-au scos capul pe ușa birourilor de la credite voinicii, ca să ne înjure că le-am... compromis idealul — și-apoi s-au instalat și mai comod pe fotoliile lor „burgheze“, lăsînd pe d. Fleva, veșnicul apărător al democrației, să-i înlocuiască în mișcarea cea nouă! Pe ăștia i-am trădat, iubite d-le Gherea?

Răspunde, iubite d-le Gherea: n-a început să facă — adică să vorbească — socialism d. Mille, după ce ne-a ucis cu *Adevărul* d-sale republican și antidinastic? Și ce-a făcut cu socialismul acesta, *redivivus post festum*, onorabilul d. Mille?

D-ta știi, d-le Gherea. D-ta nu ești un cetitor naiv al *Adevărului*. D-ta pricepi, d-le Gherea.

Nu-i așa că a pus acest sărman „socialism“ postum în slujba unui partid foarte, foarte „burghez“?

Iubite d-le Gherea, răspunde cu acea sinceritate care te caracterizează, răspunde: *Ce face d. Mille, socialism, ori conservatism-democrat?* Răspunde fostului d-sale soldat. Răspunde și istoricului viitor.

Iubite d-le Gherea, noi am avut cîteva idei scumpe, dintre care cred că *Casa rurală, reducerea serviciului militar la doi ani, școlile de adulți* n-au fost pe planul al doilea: au fost pe planul întâi.

Liberalii, și poate am contribuit la asta și noi, trădătorii (în orice caz, n-am fost în contra), liberalii le-au realizat. Și gazeta „socialistă“ a d-lui Mille, singura la care d-ta mai poți scrie, a susținut aceste reforme? Le-a aprobat măcar? A vorbit măcar de ele? Reducerea serviciului militar la 2 ani ai văzut cum a trecut de neobservată în public, grație presei „socialiste“, care întreține opinia publică?

Cu cine a fost d. Mille? Cu d. I. Brătianu și d. Sp. Haret, sufletul cel mai democrat din această țară, ori cu *dușmanii* acestor reforme scumpe *nouă*, iubite d-le Gherea?

Care au fost cele mai hulite nume în gazeta d-lui Mille, iubite d-le Gherea? Nu acele care au realizat o sumă din vechile noastre cerințe?

Ai văzut d-ta un om mai înjurat în gazetă, unde încă mai poți scrie, decît numele aceluia care a făcut 1500 de

școli, care a făcut băncile populare, care a făcut școlile de adulți, care a făcut din învățători cetățeni luminați și apostoli ai binelui ?

Și, căzînd un moment în politica zilnică, te întreb : pe cine preferi d-ta, pe dl. Haret, ori pe „prințul“ Moruzi ? Cine a realizat măcar o părțică din *ideile* tineretii d-tale ? D. Haret ori d. Moruzi ?

Și care e atitudinea „socialistului“ d. Mille, în gazeta la care d-ta mai poți scrie încă, față de acești doi oameni ?

Dar văd că apropierea mea e barocă și ridicolă și nu mai insist. Revin.

Iubite d-le Gherea, ziarul la care mai poți colabora spus-a el, în schimb, o singură *vorbă rea* despre aceia care au fost și sînt împotriva tuturor acestor reforme, scumpe *nouă*, cerute de d-ta în programul din 1886 ?

Cine e *trădător și laș*, iubite d-le Gherea ?

Și fostul d-tale soldat, deși devenit liberal, și *liberal sincer* (căci d-ta știi că *noi sîntem* ceea ce *spunem că sîntem*), fostul d-tale soldat nu putea să nu simtă *toată viața lui* respect pentru socialism și să nu roșască adesea de indignare văzînd *ideea* tineretii sale pusă în slujba intereselor electorale ale unui partid foarte, foarte „burghez“, dușman al tuturor revendicărilor *noastre* de altădată, puse în programul ce ni l-ai alcătuit d-ta !

Spune, iubite maestre, nu ai simțit niciodată același lucru văzînd *ideea* scumpă d-tale terfelită într-un ziar care luptă pentru acel partid foarte, foarte „burghez“, mai cu foc decît ziarele oficiale ale acelui partid ?

N-ai simțit zbucnindu-ți singele în față văzînd că *ideea* în care se întrupează năzuințele a milioane de proletari este utilizată în scop de a da un mai mare *brio* propagandei unui partid foarte, foarte „burghez“ ?

Sînt sigur c-ai simțit acest lucru.

Și dacă ai putut colabora la acest ziar, cred că ai făcut-o pentru că ai văzut că uneori ridică glasul în favoarea muncitorilor.

Dar acum, cînd vezi că d. Fleva și Moruzi, și alții ridică și ei glasul pentru muncitori, nu-i așa că ai pri-ceput, scumpe maestre, *filozofia* acestei protestări ?

Răspunde, iubite d-le Gherea, și răspunde fără fi-nețe (fără „finețe“ zic, la plural) și fără ironii, care în-conjoară lucrul. Nu de mult, într-un răspuns la o dare

de seamă a mea, ți-am admirat finețele și ironia. Să zicem că atunci puteau trece. Acuma n-ar suna bine.

Acuma lucrul are cu totul o altă însemnătate. E vorba de un lucru așa de mare — nu mai puțin decât de onoarea unor oameni cu care ai fost tovarăș și de tot ceea ce poate să dea o justificare acestei vieți, prin definiție, greu de suportat.

Iartă-mi, iubite maestre, incoerența care trebuie să fie în această scrisoare. Am scris-o dintr-un condei la un ceas înaintat din noapte, sub impresia lucrurilor care au fost și a tragediilor prin care trecem în acest greu moment al istoriei noastre.

G. Ibrăileanu

P. S. N-am nevoie de alt răspuns decât de al d-lui Gherea. Așadar, înștiințez pe oricine că nu voi sta de vorbă decât cu dumnealui, dacă îmi va face această înaltă onoare.

Viitorul — ziar de dimineață, an. III, nr. 753, 19 dec. 1909.

A doua scrisoare deschisă către d. Gherea

Iubite domnule Gherea,

Nici nu bănuiam că am să-ți mai scriu. Te rugam să fii arbitru, declarându-ți că mă voi supune verdictului d-tale.

Dar d-ta nu mi-ai răspuns aproape deloc la întrebările mele, ai declinat, cu alte cuvinte, însărcinarea de arbitru; apoi mi-ai spus că vei discuta unele întrebări ale mele după ce-ți vei tipări volumul; și, în sfârșit, schimbând tema discuției, așa cum o pusesem eu, ai formulat o sumă de acuzații privitoare la activitatea actuală a mea și a prietenilor mei.

Mă supun hotărârii d-tale de a continua discuția după ce vei tipări volumul, pe care-l aștept cu nerăbdare și pe care-l voi ceti cu același interes și cu aceeași plăcere intelectuală cu care am cetit tot ce ai scris pînă acum.

Dar fiindcă-mi pui niște întrebări ; fiindcă formulezi oarecare acuzații ; fiindcă înaintezi câteva afirmații care cer oarecare restabilire, îmi voi permite, iubite d-le Gherea, să-ți mai întrerup un moment liniștea, după care voi aștepta apariția volumului d-tale, pentru a relua discuția — căci mi-ai făcut neprețuita onoare de a-mi făgădui reluarea ei.

O primă întrebare mi-o pui chiar de la început sub forma unei mirări — și-mi pare că mi-o pui cu oarecare amărăciune, ceea ce m-a mihnit mult, căci nu aş voi să-ți fac nici o plăcere de prisos. D-ta te miri de ce am ales un „moment“ atât de puțin „potrivit“ pentru a-ți adresa scrisoarea mea deschisă. La această întrebare nu-ți pot răspunde mai bine decât cu propriile d-tale cuvinte, tot din scrisoarea d-tale, prin care îmi atragi atenția asupra „momentului atât de trist“ prin care trecem acum și care a provocat și scrisoarea d-tale“ (adică scrisoarea mea). În adevăr, așa este...

Iubite d-le Gherea, d-ta îmi atribui niște afirmații pe care nu le-am făcut în scrisoarea mea. Aceasta, probabil, pentru că ai cetit-o cu un ochi distrat. Dacă acele afirmații ar exista în scrisoarea mea, aş fi dat dovadă nu numai de lipsă de bun-simț, lucru destul de grav, dar și de lipsă de respect față de d-ta, lucru și mai grav. Și cum nu aş voi să fiu acuzat nici de una, nici de alta, mă simț dator să restabilesc adevărul, pentru a te convinge și pe d-ta și pe cetitor că mi-am cîntărit bine cuvintele și că — mai ales — n-am încetat un moment a-ți purta cel mai adînc respect.

D-ta zici că eu am învinuit pe lucrători că s-au lăsat să fie apărați de partidul conservator democrat. N-am spus acest lucru. Eu am spus că „socialiștii“ de pe la instituțiile financiare, preferînd să se încuie ermetic în birourile acelor „burgheze“ instituții, în loc să „lumineze“ pe muncitori, a fost silit să facă oficiu de „luminător“ d. Fleva, bătrînul tribun al poporului... *Învinuit-am eu pe muncitori ?*

D-ta zici că eu mă „plîng“ de epitetele „violente“ ale d-lui Mille. Nu e adevărat. Eu te-am întrebat dacă *constatarea* d-lui Mille că sîntem „vînduți“ e adevărată sau nu. Aici nu e vorba de *cuvinte*, ci de *idee*. Dacă ne-am vîndut, atunci d. Mille nu e „violent“, căci cine se vinde este un „vîndut“. Iar dacă nu ne-am vîndut,

atunci cuvîntul d-lui Mille nu e o „violență“ de limbaj, ci o *calomnie*. Vezi, iubite domnule Gherea, nici într-un caz nu poate fi vorba de „violență“, și nu m-am „plîns“ deloc. Și nici n-am obiceiul să „plîng“...

În scrisoarea d-tale mai spui că eu îți reproșez că scrii în *Adevărul*. Nu-i adevărat, iubite d-le Gherea. Dar, uite, *acuma* îți reproșez că mi-ai răspuns în *Adevărul*, căci atunci cînd e să fii judecător nu e bine să tragi în gazdă la una din părțile litigante. Eu așteptam răspunsul d-tale în *România muncitoare*. Cînd am aflat că e în *Adevărul*, i-am și știut conținutul...

Mai spui că-ți reproșez că vorbești cu dl. Mille. Nu e adevărat. Probabil că îmi atribui acest lucru, pentru că în scrisoarea mea ți-am amintit de anul 1894, cînd d. Mille, „trădînd“ socialismul, „vînzîndu-l“ pentru bogatul *Adevăr*, socialiștii *toți*, și d-ta, îl înfierau, dar cînd, adăogam eu în scrisoarea mea, d-ta probabil că mai vorbeai cu dumnealui, dacă mai vorbeai, căci nu știu lucrul sigur... Ar mai fi și alte lucruri de restabilit, dar trec...

Te-am silit să scrii trei coloane! Îmi reproșezi că ți-am răpit un timp prețios. Dar a cui e vina, dacă d-ta, în loc să-mi răspunzi în zece rînduri, ca *arbitru* asupra unor *fapte*, te apuci de altceva. Te apuci să ne faci procesul activității noastre actuale!

Apoi dacă între noi sînt deosebiri de principii așa de mari, încît, cum spui singur, pentru a le discuta ai nevoie de un volum scris în doi ani, este evident că d-ta ți-ai dat o muncă ingrată și prematură — munca de a discuta și judeca „activitatea“ noastră actuală. Aceasta — după spusa d-tale — n-o puteai face decît pe baza volumului ce pregătești.

Și apoi, scumpe maestre, cum ai putut crede d-ta că te-aș alege eu, pe d-ta, *adversar politic*, arbitru al activității noastre *actuale* — arbitru căruia să mă supun fără murmur? Cum puteam eu, *liberal*, să cer să hotărâști d-ta, *socialist*, ce normă și ce țel să dau „activității“ mele? Ar fi fost peste măsură de extravagant să-ți spun: „Iubite d-le Gherea, te rog spune-mi ce politică să fac și te voi asculta fără să murmur!“

Eu ți-am pus *alte* întrebări, te-am ales arbitru în altă chestie, unde n-au a face concepțiile noastre *politice*, ale d-tale și ale mele (unde deci nu e nevoie de

volumul d-tale) — într-o chestie de fapte. M-am adresat unui om de onoare, care ne-a cunoscut pe toți și care putea să spună cum s-au întimplat faptele.

Te-am întrebat: ce crezi, ce știi d-ta? Am trecut noi la liberali pentru foloase materiale, fără temeieri teoretice? Și d-ta, mai întâi, faci teorii asupra „trece-rilor“. Dar nu despre asta era vorba! Dar dacă vrei, discut și chestia asta. D-ta știi că n-am trecut de la un partid la altul.

Să-ți spun încă o dată lucrurile? Ei bine, ascultă iubite d-le Gherea: eu am asistat la moartea socialismului rămânând socialist. Ți-am spus că rămăsesem 15 *maximum*. Am exagerat. Am făcut socoteli cu câțiva amici de-aici, după ce ți-am scris scrisoarea, și n-am descoperit decît 10, cu toată bunăvoința, numărînd și pe aceia care nu veneau niciodată la club!

La club rămăsesem 4. Dar te-ai mai întreba ceva. Cum ești d-ta împotriva „trece-rilor“? Dar dacă cineva nu mai crede în niște idei? Trebuie, totuși, să rămînă în partidul în ideile căruia nu mai crede? Să-și calce pe conștiință? D-ta știi bine că uniia dintre socialiști au părăsit partidul înainte de noi și s-au făcut „ghenadiști“ sub șefia d-lui Fleva.

Apoi, dacă li s-a stîrnit sentimentul religios pînă la așa grad, ai fi voit d-ta să-și calce oamenii pe aceste sentimente așa de înalte și curate? Și d-ta le-ai iertat „trecerea“ individuală, le ești prietin, pentru că ai priceput că „au trecut“ dintr-un înalt sentiment de datorie față cu sentimentele lor pentru religia străbună și intangibilitatea canoanelor de la nu știi ce conciliu!

(Bineînțeles că azi „ghenadiștii“, trecuți la nu știi ce fracțiune conservatoare, ne anatemizează că le-am terfelit steagul lor socialist! !)

Și, după ce faci teoria „trecerii“, răspunzi, în sfîrșit, evaziv, la întrebarea mea și binevoiești a recunoaște că „unii“, ba chiar că „mai mulți“, am avut „intenții bune“ cînd am trecut la liberali. (Așadar, d. Mille ne calomniază.) Dar imediat, ca să nu beneficiem mult timp de verdictul d-tale favorabil, începi să discuți „activitatea“ noastră de astăzi, cu toate că n-ai publicat volumul și, deci, vorba d-tale, n-ai baza obiectivă pentru a discuta această activitate.

Iar mai departe, peste o coloană, revii cu totul asupra micii satisfacții pe care ne-o dădeai în coloana întâi, emițind acea faimoasă teorie a „violenței“ de limbaj a d-lui Mille, din care, încă o dată, ar reieși că d. Mille numai a exagerat în cuvinte, dar are dreptate în fond că sîntem vînduți.

Te-am mai fost întrebat, iubite d-le Gherea, întrucît trecerea noastră la liberali ar putea fi cauza anarhizării mișcării lucrătorilor, cînd există o sumă de „socialiști“ ABCD, care ar putea să „lumineze“ mișcarea lucrătorilor, în loc să stea ascunși ?

Te întrebam : pentru ce aceia, *socialiști*, nu sînt vinovați ; iar noi, *liberali*, sîntem vinovați ? Te mai întrebam dacă au drept să ne insulte ei pe noi ? Te întrebam, în definitiv, ce e cu acești domni ? La aceasta d-ta nu ai binevoit să răspunzi nimic. Zici că nu poți discuta *personalități*.

Ei ! Iubite d-le Gherea, nu sîntem așa de sălbateci, deși trăim aici sub Carpați ! Cum „personalități“ ? Dar eu nici nu i-am văzut pe acești domni, afară de unul, doi. Dar eu nici nu știu nimic din viața lor, decît ceea ce e de domeniul public ! Și spus-am ceva rău de domniile-lor ? Vorbisem de domniile-lor altfel decît din punct de vedere politic ? Spus-am eu că în viața lor privată — pe care nici n-o cunosc — n-ar fi ei onorabili ?

Spus-am eu că nu sînt excelenți și corecți financiari ? Poate am făcut „personalități“ pentru că i-am „denunțat“ ca socialiști ? Dar de cînd socialismul este un lucru rușinos ? Ascunsu-ne-am noi vreodată, iubite d-le Gherea, că sîntem socialiști, cînd eram ? E drept, recunosc, că poate am numărat printre acești „socialiști“ și pe vreunul care e conservator. Dar eroarea mea se justifică, conservatorii-„socialiști“ sînt așa de supărați pe noi că le-am mînjit „idealul“, încît mi s-a putut părea, grație patosului lor, că sînt chiar „socialiști“... *Mea culpa* ! Atunci, care e vina mea ? Că i-am scos un moment de după perdea ? Țin ei așa de mult să stea după perdea și să ne „critice“ ? Ocrotești și d-ta așa de mult monarhismul acesta *sui-generis* al acestor domni ?

Și te-asigur, iubite d-le Gherea, că aș fi respectat și acumă vâlul acesta feciorelnic, cum îl respectam odinioară — eu, mă știi, în situația lui *Sărmanul Dionis*,

aruncându-mă în focul luptei; dumnealor oameni cu moșii și cu cupoane, tremurînd după perdelele lojelor —, poate aș fi respectat și acum acest *incognito*, și l-am respectat pentru cîțiva chiar acuma, i-am lăsat în dosul perdelei, dar complect n-am putut-o face, scumpe maestre, căci, trebuind să vorbesc de această interesantă specie, n-am găsit nici un nume generic prin care să-i designez. Cunosc și eu oarecare termeni: socialiști, social-democrați, revizionîști, socialiști-revoluționari, guesdiști, allemaniști, sindicalîști, narodnici, fabiani, — în timpul din urmă, la noi în țară socialiști-zionîști —, dar nici unul din acești termeni nu-mi putea veni în ajutor, căci nici unul nu i-ar fi designat... Ce nume să le dăm, iubite d-le Gherea, ca să nu mai fac altădată „personalități“, căci poate va mai fi vorba de ei? Cum să le zicem? *Bank-sozialisten*? Dar nu! E prea exotic. Să le zicem mai românește, să le zicem *marea finanță socialistă*... Ori propune d-ta ce vrei... Dar sînt eu vinovat că, pentru a vorbi de ei, am fost nevoit să spun cîteva nume proprii, reprezentative?

D-ta ești mai dibaci în a găsi formule. Caută-le d-ta un nume, căci merită, specia e foarte interesantă, romancierul nostru, cînd va veni odată, va trebui să-i zugrăvească. Acela care va fi Balzacul nostru nu va putea să nu încorporeze, în autohtona noastră *Comedie umană*, și specia aceasta de triumfători, de oameni ai banului, curioasă și, în felul ei, unică specie — acești Crevel, acești Nucingen, acești Gobseck care, acumulînd „plusvaloarea“, creează viitorul capitalism român, în numele ideilor pentru care a stat un Blanqui 40 de ani în închisoare și pentru care a murit Sofia Perovskaia în ștreang!... și pentru care, și aici în țară, o știi, iubite d-le Gherea, au suferit mulți, ca, de pildă, acel „vîndut“ Ioină Nădejde, decît care, spune, d-le Gherea, dacă cunoști vreun alt om mai cinstit, și care și-a risipit o întreagă viață pentru o utopie, pentru ca apoi marea finanță socialistă să-l înjure atît de trivial, iar ultranaționalîștii de la *Adevărul*, devenind șovini, să-l facă „jidă“, numindu-l Ioină!...

Te-am mai întrebat, iubite d-le Gherea, cine, individual și pentru foloase materiale, a părăsit partidul în timpul supremei lui sfortări, noi sau dl. Mille?

Și ai tăcut. Sau, poate, cuvintele d-tale : „reminiscente încurcate din trecutul îndepărtat ! sînt ele relative la această întrebare a mea ? O, nu, d-le Gherea, lucrurile nu-s deloc „încurcate“, dacă vrei d-ta să le lași încurcate... Crezi d-ta că nu se va face niciodată *istoria* partidului socialist ? Se va face, *nu se poate să nu se facă*, o vom face noi, ori o va face un urmaș — indiferent —, și atunci *toți* vor fi puși la locul lor... Istoria, știi, d-le Gherea, nu e așa de delicată : ea face și „personalități“.

Și te-am mai întrebat : ce face dl. Mille, cenzorul nostru, socialism ori conservatorism-democrat ? Și ai răspuns în doi peri și-n două vorbe vagi. Ai zis : „Oricare ar putea fi legăturile sau simpatiile lui pentru cutare ori cutare grup politic“... și ai urmat cu un calm ditiramb la adresa d-lui Mille scris de pana caldă și idealistă a aceluia care a cîntat pe Taras Sevcenko...

La ceea ce numești d-ta „chestia *Adevărul*“ și „activitatea tinerimii generoase“, voi răspunde într-un număr viitor, cînd voi isprăvi.

Viitorul, an. IV, nr. 771, 11 ian. 1910

A treia scrisoare deschisă către d. C. Dobrogeanu-Gherea

Iubite domnule Gherea,

D-ta spui că există o „chestie“ *Adevărul* și-i consacrez o bună parte din scrisoarea d-tale. O fi existind o asemenea „chestie“, dar eu n-am vorbit de ea. Eu ți-am pus o singură întrebare : ce face d. Mille : socialism ori conservatorism-democrat ? Și n-am făcut această întrebare ca să vorbesc rău de *Adevărul*, ci pentru ca să văd în ce calitate ne cenzurează d. Mille că am părăsit socialismul. (Dealtmîntrelea, d-le Gherea, d-ta știi bine că noi nu *ne-am desprins* de socialism, ci însuși *socialismul* a trecut la liberali.)

Dar dacă e vorba de o „chestie“ *Adevărul*, primesc discuția, iubite d-le Gherea! Oricît mă uit în trecutul meu, nu văd nimic care m-ar opri să nu primesc vreo discuție, de orice natură...

D-ta spui că *Adevărul*, deși poate „simpatizează“ ori are „legături“ cu vreun partid, totuși are marele merit că e apărătorul celor „mici“ și „objiduiți“.

Iubite d-le Gherea, nu-ți bănuiesc nici un moment sinceritatea, deși nu-ți împărtășesc opinia, dar, odată ce mi-ai făcut onoarea să dezbați cu mine această „chestie“, trebuia, mai întâi, pentru a netezi terenul, să-mi răspunzi la o mică întrebare a mea. Te întrebam. Spus-a *Adevărul* un cuvînt bun pentru vreo reformă făcută de liberali, sau pentru vreo măsură luată de liberali în favoarea celor „mici“ și „objiduiți“? Că or fi făcut și liberalii ceva bun. Și te mai întrebam: spus-a *Adevărul* vreun cuvînt rău de acel partid cu care „simpatizează“ și cu care are „legături“? Că o fi făcut acel partid și ceva rău pentru cei „mici“ și „objiduiți“. Pentru că partidele și indivizii nu pot fi *numai* bune ori *numai* rele — ca personajele din dramele romantice. Partidele sînt, ca și indivizii, unele mai bune, altele mai rele. Eu cred că partidul liberal e mai bun; d-ta crezi că e mai bun cel conservator-democrat, dar nu poți pretinde, că acesta din urmă e absolut bun și cel dintîi absolut rău.

Dar să fiu mai concret.

Liberalii au făcut Casa rurală, Legile agrare, băncile populare, obștile satești, doi ani de serviciu militar, școli de adulți, 1500 școli țărănești — în capitală o administrație comunală *europeană* etc. —, toate pentru cei „mici“ și „objiduiți“. Nu știu ce vei spune dumneata în volum despre aceste lucruri, dar sînt sigur că nu vei spune că sînt acte de banditism — ba spui de pe acum, în scrisoarea d-tale, că în volum voi găsi o dezbateră liniștită, „care ține seama de intențiile bune“.

Ei bine, iubite domnule Gherea, aceste reforme, făcute *pentru* cei „mici“ și „objiduiți“ (*intenția* cel puțin nici d-ta n-o tăgăduiești) știi cum au fost tratate de *Adevărul*!

D-ta știi că atunci *cînd nu era cu putință* să facă în jurul lor atmosferă ostilă prin abilități, *Adevărul* făcea o tăcere mormintală. Așa s-a întîmplat cu reducerea serviciului militar la doi ani. Și-ți aduci aminte de in-

sultele asiatice adresate d-lui Vintilă Brătianu, al căror corelat, ca să zic așa, în *activitatea* d-lui V. Brătianu era *occidentalizarea*, pentru prima oară, a administrației Capitalei țării ?

Și îți atrag atenția în special asupra activității școlare a partidului liberal. Zidirea și înființarea de școli pentru țărani îmi pare că e un lucru *bun* care nu suferă nici o discuție. Un lucru bun, pur și simplu, și care este una din lucrările cele mai mari, dacă nu cea mai mare ce se poate face pentru cei „mici“ și „obișduiți“. Și ce atitudine a avut *Adevărul* față de această mare operă și față cu acela care a prezidat la realizarea ei ?

In schimb: când d. Take Ionescu, *printr-o simplă circulară*, a impus hectarul țărănesc mai greu decât pe al marelui proprietar — una din cele mai mari lovituri adusă celor „mici“ și „obișduiți“ —, cugetă bine, d-le Gherea!, văzut-ai campania curagioasă a *Adevărului*, așa de *curagioasă* încît să-i periclitizeze existența, cum spui d-ta ? „Și, *à propos*, îți dai seamă d-ta de legătura între campaniile „curagioase“ și tiraj ? Ți-aduci aminte de campania contra Bulgariei ?

Dar afară de această impunere a pămîntului țărănesc, îți aduci aminte de desființarea școlilor normale sub trecutul guvern, desființare care era să aibă de efect lipsa de învățători și deci de școli sătești ? Concepși d-ta un atentat mai mare împotriva celor „mici“ și „obișduiți“ ? Căci nu putem fi un *popor* fără cultura țărănimii. Fără asta, vom fi șterși de pe fața pămîntului. Și văzut-ai d-ta campania curagioasă a *Adevărului* împotriva acelei reforme, nu „scelerate“, ci „sceleratissime“ ?

Și apoi, a apăra pe cei „mici“ și „obișduiți“ împotriva *guvernului*, când ești opozant, este un lucru așa de nou pentru d-ta ? Dar ce face *Epoca* ? Dar ce face *Ordinea* ? Dar ce face *Voința națională* când e în opoziție ?

Dar *Adevărul* are atît de multe „simpatii“ și „legături“ cu „un“ partid, încît când d. Stoicescu te-a denunțat în Cameră, nu numai că nu ți-a luat apărarea, dar încă a vorbit de „autoritatea de vechi parlamentar, de statornic liberal și de fost ministru în mai toate ministerele liberale din cei 20 de ani din urmă“ a d-lui Stoicescu, pe care altădată același *Adevărul* îl înjura într-un stil atît de elegant...

Și știi pentru ce această tăcere despre denunțul împotriva d-tale? Pentru că d. Stoicescu „lovea“ în „tinerimea generoasă“, pentru că, din întâmplare, d. Stoicescu, în acea zi, ducea o campanie paralelă cu d. Take Ionescu, împotriva d-rului I. Cantacuzino (pe care-l știi ce asupritor al celor „mici“ și „obișduiți“ e!)

Iubite d-le Gherea, d-ta faci un merit colosal *Adevărului* pentru purtarea lui în vremea răscoalelor. Zici că „a scăpat multe vieți țărănești“. Eu nu știam. Eu știam atîta că, după reprimare, a denunțat „orori inutile“. D-ta însă zici că numai „*Adevărul* și-a revenit în fire mai degrabă“, căci, „*toți își pierduseră capul*“.

Iubite d-le Gherea, d-ta cred că erai mai departe de lucruri, și de aceea nu le poți ști bine. Eu, din întâmplare, am fost foarte aproape de ele. Și am văzut, de pildă, pe d. Stere (și să mă ierte că am să vorbesc bine de el; o fac pentru întâia dată, cred, în scris), eu am văzut pe d. Stere, prefect de Iași, unde au început răscoalele, și l-am văzut că nu-și pierduse deloc capul! O! să-l fi văzut, iubite d-le Gherea, alergînd zi și noapte prin viscol, pe toate drumurile județului, punîndu-și ființa lui în primejdie acolo unde erau răscoalele, ducîndu-se singur în mijlocul sutelor de țărani îndîrjiți, în loc să trimită armata; temperînd, prin autoritatea cuvîntului și a energiei sale, zelul „prea mare“ și grăbit al armatei, convingînd pe proprietari și arendași să cedeze, apărînd pe cei „mici“ și „obișduiți“ așa că te-ai fi închinat și d-ta.

Să-l fi văzut dormind un ceas numai în 24, cu glas stins de oboseală, de frig și de interminabilele convorbiri la telefon, ori de discursurile ținute țăranilor în toate părțile județului! O! Domnule Gherea, cît ești de nedrept! Și să mai fi văzut pe d. P. Bogdan, doctor în chimie de la Berlin și docent universitar, și pe d-rul I. Guțu, medic de spital, cutreierînd satele zi și noapte, în căruță, călare, pe jos, prin zăpadă și ger, în calitate de... subprefect! Și izbutînd să nu se verse un pic de sînge, să nu se dea un ghiont unui țaran și să li se facă dreptate împotriva lăcomiei arendașilor!

Și-mi vine așa o întrebare: Ce făceau în acest moment marii financiari socialiști? Probabil că ne „criticau“, prin fine five o'clock-uri; și desigur că continuau să pregătească viitorul „socialism“ român, prin acel me-

tot inventat de dinșii, care constă în a acumula „plus-valoarea“, pentru a crea capitalismul și deci proletariatul, merit la rîndu-i să creeze socialismul la anul 2000...

...Și cît ești de nedrept cu acel om a cărui amintire ni e atît de scumpă, cu d-rul I. Radovici, pe care l-am văzut la Vaslui, palid, slăbit, nedormind nopți întregi și veghind, cu prețul vieții lui, la apărarea celor „mici“ și „obijduiți“... Nici moartea lui nu te oprește să spui că „toți își pierduseră capul“ ?

Și să fi văzut, scumpe d-le Gherea (fîți vorbesc numai de cei pe care îi știu și i-am văzut) — să fi văzut oprind, prin vorba lui cinstită și adînc din inimă, sutele de țărani cari veneau să dea foc Hușului și care, fără revărsarea sufletului acestui om, ar fi fost împușcați... Și să-l fi văzut alergînd de la un capăt la altul al județului, vorbind în zece sate într-o zi, sfătuiind, conjurînd pe țărani — izbutind să nu se tragă un singur foc de pușcă !

Ce nedrept ești, d-le Gherea !

Și încă adaogi : „Poporaniștii au uitat lucrul acesta (eroismul scriitorilor din redacția «Adevărului»), eu nu-l uit“ !...

Mie nu-mi impune, crede-mă, acel eroism. Dar văd că d-ta ai „uitat“ cu totul ce-au făcut poporaniștii în vremea răscoalelor, ai uitat atît de mult, încît acuma îi zugrăvești ca pe cei mai răi oameni.

Și ai mai uitat un lucru foarte important : ai „uitat“ declarația d-lui I. Brătianu de acum o lună, aceea declarație în care amintea de *telegramele-circulare* pe care le dădea tuturor prefectilor în vremea răscoalelor. Înainte de a spune că „toți își pierduseră capul“, ar fi trebuit să te documentezi, să studiezi la Ministerul de Interne acele telegrame. Ai fi văzut atunci — eu le știu, că le primea d. Stere ca prefect —, ai fi văzut ce *extraordinară* muncă a desfășurat d. Brătianu, stînd zi și noapte la telefon, dînd instrucții, trimițînd circulări peste circulări, cerînd, poruncind să se bage bine de samă să nu se facă abuzuri, să nu se întărite lumea, să nu se întrebuițeze armata decît în *ultima* extremitate...

Și bagă de samă, d-le Gherea, că *liberalii găsiseră răscoala gata, cînd flăcările cuprinsese toată țara* !

D-ta să fi fost în locul d-lui I. Brătianu ce ai fi făcut ? Ai fi lăsat să vină țărani în orașe și să distrugă

bruma de civilizație cită o avem? Ai fi lăsat să se întindă răscoala în toate satele țării? Ai fi stat cu mâinile încrucișate, așteptând să vină armatele străine ca să reprime răscoala și să pună cruce neatîrnării noastre?

Ai fi putut face mai mult decît să stai neclintit la post și să poruncești din ceas în ceas cumi_nenție și moderație, cum a făcut d. Brătianu, în circulările pe care eu le-am văzut?

Că s-au comis „erori inutile“?

Dar d-ta, dacă ai fi fost ministru de Interne, ai fi putut să ai darul ubicuității, să fii cu fiecare companie de soldați, cu fiecare pluton, ca să oprești pe șeful companiei ori al plutonului să nu treacă marginea?

Iubite d-le Gherea, d-ta ești un gînditor. Spune: într-o stare de anarhie e cu puțință ordinea strictă?

Cum d-voastră credeți că poate fi un om — afară de cei din albumurile lui Lombroso — care să vrea sîngele, sînge pentru sînge? Cum, d-voastră, *Adevărul* și ceilalți, susțineți că d. Brătianu a avut plăcerea de a sîngera pe țărani? Dar nu pricepeți d-voastră că un ministru, chiar dacă n-ar avea sentimente umane, încă ar dori să potolească o răscoală fără vărsare de sînge, pentru a ieși cit mai glorios din o asemenea afacere?

Dar eu știu bine că toate aceste eremiade ale gazetelor „independente“ nu sînt sincere. Sînt arme de opoziție. Și e păcat, iubite d-le Gherea, ca ziarele să exploateze asemenea tragedii ale unui popor.

Și am o dovadă sigură că nu e vorba de milă de țărani, ci de o armă de opoziție împotriva guvernului.

D. I. Brătianu, în calitate de ministru de Interne, în calitate de prim-ministru, în fața Parlamentului, în fața țării, în fața străinătății, a declarat că au fost îpușcați 419 țărani. E grozav de mult, și *grozav* de mult ar fi chiar dacă numai un țăran ar fi fost îpușcat, căci, cum a spus și d. Brătianu, ceea ce e teribil e c-a fost nevoie să se verse sînge țărănesc — sîngele acestui popor care suferă de 400 de ani. Acești 419 au plătit cu viața lor și cu jalea și mizeria celor rămași în urmă-le toată ticăloșia istoriei noastre.

Dar totuși s-a făcut ceva, un fel de expiație: familiile lor au fost *despăgubite* din cele 15.000.000 — ceea ce d-voastră „uitați“ întotdeauna să spuneți. Guvernul a venit cu *legi agrare*, pe care d-voastră uneori le „ui-

tați“ în polemicile d-voastră ; ori, cînd nu le uitați, le căutați cu luminarea toate neajunsurile, „uitînd“ că însuși guvernul n-a pretins că face altceva decît un început de reparație socială și „uitînd“ mai cu samă că mai mult nu putea face guvernul, dacă ținem sama de echilibrul de forțe sociale din țara noastră, lucru pe care d-ta, d-le Gherea, îl pricepi, cred, perfect, căci știi că liberalii aveau de legiferat pentru o clasă *neexistentă politicește* și a cărei existență d-voastră voiți s-o ignorați și teoreticește...

Dar, în sfîrșit, d. Brătianu a declarat că au fost împușcați 419 țărani. În urma acestei declarații, ce a făcut *Adevărul*, care scrie de trei ani că au fost împușcați 11.000 ? Combătutu-l-a pe d. Brătianu ? Dovedit-a că d. Brătianu nu are dreptate ? Ce-a făcut, d-le Gherea ? A tăcut o săptămîină, n-a amintit nimic de această chestie. Apoi, a început *din nou* să-i dea cu cele 11.000, la început mai timid, mai apoi cu toată „violenta“ de „luptători“... Iar biata *România muncitoare*, într-un articol intitulat *Mai mult de 11.000*, afirmă în termeni foarte energici că au fost împușcați „mai mult de... 15.000“. Dar încă-i *România muncitoare* aduce dovezi. Ea zice : „*Insuși* d. Dissescu a afirmat în Senat etc.“ Ce zici, d-le Gherea, de acest splendid *insuși* ?

Aceste exagerații nu crezi d-ta că sînt de natură a „înebuni opinia publică“, ca să întrebunțez un cuvînt al d-tale ? Și nu crezi că această „înebbunire a opiniei publice“ poate să mai „înebbunească“ pe un „nebbun“ și... din efect în efect să ne trezim cine știe unde ?

Și acum să venim la procesul ce ni-l faci *nouă*. Noi sîntem pentru d-ta cei mai reacționari oameni din țara asta. Nu știi cum faci d-ta, dar aduci lucrurile așa că ai o vorbă bună pentru toată lumea : pentru „bătrînii liberali“, pentru conservatorii-democrați, firește și pentru conservatorii puri, cu ocazia căroră chiar ne iai pe noi în rîs, cînd îi numești ironic : „neagra reacțiune care zugrumă națiunea“, uitînd, iubite d-le Gherea, că faci un act de nerecunoștință, căci aceste vorbe sînt din arsenalul retoric al d-lui Fleva, părintele poporului...

D-ta, înconjurînd chestia pusă de mine, vorbești — prematur, căci n-ai scos volumul — de *activitatea* noastră, a „tinerilor generoși“...

Te vei mira, iubite d-le Gherea, cînd îți voi spune că d-ta faci „personalități“.

Ce însemnează paranteza asta făcută în partidul liberal: „tinerii generoși“? Poate să fie în acest partid mai multe curente, ca în orice partid, dar este partidul liberal un conglomerat de *partide* ca, de pildă, majoritatea guvernamentală din Parlamentul francez ori austriac? Ai auzit d-ta de un club „tînăr generos“ și de altul „bătrîn liberal“, fiecare cu programul, statutele, președintele și comitetul lor? Ai auzit de hotărîri luate la clubul „tînăr generos“ și de altele la cel „bătrîn-liberal“? Ai auzit de tranzacții între aceste două cluburi?

Iubite d-le Gherea, noi sîntem *liberali* pur și simplu. Se poate ca între noi, „foștii“, să fie mai multă asemănare, ca unii ce am avut educație comună mai îndelungată, cum iarăși se poate ca eu, de pildă, să mă simt mai aproape de cutare „vechi liberal“ decît de cutare „fost socialist“.

Noi sîntem solidari cu trecutul și prezentul partidului liberal. Meritul ca și demeritul faptelor acestui partid ni-l însușim pe de-a-ntregul. Dacă partidul face o faptă bună, ne simțim mîndri, iar dacă face una greșită, *chiar dacă noi „foștii“ am fi în contra acelei fapte*, ne luăm partea de răspundere și de demerit, și, dacă s-ar întîmpla ca acest partid să facă mai mult rău decît bine, *atunci, ca orișicare alt membru conștient din partid*, știu ce mi-ar rămînea de făcut, fără să am nevoie de lecții dinafară. Așa că, dacă vrei să ne judeci activitatea, chiar înainte de „volum“, judecă activitatea partidului liberal și nu face paranteze „personale“. Căci nu se poate să ne faci injuria de a ne socoti atît de perverși, încît să intrăm în partidul liberal pentru a fi acolo altceva decît liberali! Ce? Sîntem noi niște *conspiratori* care, în nevoie de cauză, să intrăm într-o grupare adversă, ca să lucrăm pentru un program altul decît al acelei grupări?

Ce-ai spune d-ta dacă o sumă de liberali ar trece în partidul social-democrat cu gîndul de a face liberalism în partidul d-tale?

...Și, totuși, te voi urma și pe această cale, cu primăjdia de a-ți scrie o scrisoare de 15 coloane de ziar!

D-ta spui că „tinerii generoși“ au cerut (sau au alcătuit?) legea sindicatelor. Și că nu ei ar fi trebuit să facă

acțiunea asta. Mă mir pentru a zecea oară că, în contra principiului ce ți-ai pus ; de a nu discuta *acțiunea* noastră înainte de a scoate „volumul“, totuși o discuți. Și mă mir și mai tare că, după ce discuți *acțiunea* noastră în privința sindicaliştilor, te opui cu energie să discuți *acțiunea* noastră în privința chestiei țărănești ! Și tare mă tem și, iartă-mă, scumpe maestre, de ce o să-ți spun, tare mă tem că faci acest lucru din pricină că crezi că, în privința *acțiunii* noastre față cu sindicaliştii, ne poți găsi vinovați, pe cînd în privința *acțiunii* noastre agrare simți că ar trebui să ne pui o notă bună, cel puțin la capitolul numit „intenții“.

...Așadar, „tinerimea generoasă“ a cerut și făcut legea sindicatelor !... Ești sigur, d-le Gherea ?

Acum, dă-mi voie să-ți spun eu cum stau faptele.

Ministrul de industrie a venit cu o lege alcătuită din două articole, redactată așa că ar fi putut deveni o armă împotriva muncitorilor, în mîna unui guvern răuvoitor acestor oameni. Atunci, în secții, majoritatea deputaților, între cari și aceia pe care d-ta îi pui în paranteză : „tinerii generoși“ (mai propriu : „foștii socialiști“), au obținut îmbunătățirea legii, care a căpătat trei articole. Până aici, crede-mă pe cuvînt, sau, dacă nu, întreabă pe deputați cunoscuți d-tale. De aici încolo, ce-tește *Universul* : în Cameră, d. Diamandy, avînd nevoie de mai multă vreme pentru a-și da sama și mai bine de lege, a cerut amînarea discuției. Nu i s-a admis. A avut chiar o altercație cu guvernul. La discuție, a propus un amendament, iscălit de „foștii socialiști“, amendament care, primit, ai fi fost poate și d-ta mulțumit cu legea. Nu i s-a primit amendamentul. Dar i s-a făgăduit că guvernul va veni în curînd cu o lege de organizare a muncii.

Așa stau lucrurile, iubite d-le Gherea !

Și să bagi de samă, d-le Gherea, că d. Diamandy nu e opozant ca d. Take Ionescu, așa încît displăcerea pe care a făcut-o guvernului are o cu totul altă însemnătate, e un act de curaj și independență.

Pe cînd *vorbiria* d-lui Take Ionescu, nu-i așa ?, are un alt înțeles !... Este vreodată *Adevărul* așa de „independent“ față cu d. Take Ionescu cum a fost d. Diamandy cu guvernul ?

Acum, cînd ai afirmat contrarul adevărului, fost-ai dumneata de rea-credință? Nu, iubite d-le Gherea! D-ta ești un om de înaltă bună-credință. Un om care a suferit pentru adevăr nu poate fi de rea-credință.

D-ta însă ai fost victima *Adevărului*, ca atîția oameni din această țară. *Adevărul*, „luptător“ cum e, a comis abilități peste abilități. Folosindu-se de faptul că d. Radovici a cerut guvernului să fie mai energic în căutarea *autorilor* atentatului, *Adevărul* a început să scrie că „tinerimea generoasă“ cere... legi represive împotriva muncitorilor...

Și cînd guvernul a venit cu legea sindicatelor, *Adevărul* a spus că această lege a fost cerută, ba chiar alcătuită de „tinerii generoși“ !!

Și acuma, dă-mi voie să trag oarecare concluzii împotriva *Adevărului*.

Dacă el a putut să te mistifice pe d-ta, dacă el a putut să te facă pe d-ta să scrii lucruri contrare adevărului, atunci pricepi, iubite d-le Gherea, în ce chip luminează *Adevărul* „opinia publică“...

Și nu începi să pricepi întrucîtva aversiunea unei părți din public pentru acest ziar?

G. Ibrăileanu.

P. S. Isprăvisem această scrisoare, cînd am cetit în *România muncitoare* că atentatul împotriva d-lui I. Brătianu ar fi fost pus la cale de guvern! Auzi, iubite d-le Gherea? D. Brătianu a pus pe un nebun să-l împuște! Așa se „face politică“ în vremea socialismului modern?

Dealtmintrelea, te rog, iartă-mă, iubite d-le Gherea, că mă amestec în afacerile interne ale partidului dv...

Viitorul, an. IV, nr. 773, 13 ian. 1910

În genul «Porn»

Spuneam mai sus că d. Porn colecționează insultele și calomniile diferiților papi și papaculi mai mult sau mai puțin literari. O coincidență, deloc stranie, ne dă puțința să ilustrăm imediat acest lucru, fără să ieșim din actualitate.

D-nii Iorga și Mehedinți, în publicațiile lor respective, dar nu întotdeauna respectabile, formulează, în urma d-lui Porn, acuzații identice cu ale acestuia, bineînțeles fără să-l plagieze, căci d. Porn, cum am spus, este numai un colecționar de lucruri vechi... Cel mult, dacă d. Iorga își însușește expresia d-lui Porn : „marile întreprinderi cooperative“, dovedind prin aceasta că nu se dă-napoi când are puțința să se folosească de avutul „străinului“.

S-a mai ivit și d. Duiliu Zamfirescu, care, cu prilejul inundațiilor din Paris, găsește potrivit să scrie, în *Universul*, o „cugetare“ macabru de încilcită împotriva poporanismului... Mai lipsește d. O. Densusianu, pentru ca quartetul să fie complet... Lipsește, pentru că nu-i cetim „revista“ și pentru că nu-l urmărim la Institutul de domnișoare Pompilian, unde profesează arta „aristocratică“.

D. Iorga, ridicându-se împotriva „mercantilismului“ scriitorilor români, îi dojenește că nu vreau (cităm cuvintele apostolului) :

„să rămână într-un post oarecare în lumea noastră burgheză, rămânând ca, în ceasurile *alese(!)*, să facă o operă hrănită din experiența vieții“, — de cancelarie, adăogăm noi, ca să complectăm pe d. Iorga.

Și știți pentru ce d. Iorga li dorește scriitorilor o muncă istovitoare de zece ceasuri de birou, la ordinele tuturor țircovnicilor obraznici și incuți ?

Mai întâi — și o spune cu toată candoarea : pentru ca scriitorii români să nu fie puși în trista poziție de a-și

arăta lipsa de „recunoștință“ către d-sa, care le-a dat talent : unuia talent epic, altuia talent liric și așa mai departe...

Și apoi, pentru că, dacă scriitorii români nu muncesc toată ziua și toată viața prin birouri, nu mai pot fi „liberi pentru artă“. (Nu glumim, așa spune d. Iorga.)

Mai departe, d. Iorga servește scriitorilor români o serie de grațiozități, menite să-l facă pe d. Porn să pălească de invidie : zice d-sa că scriitorii, dacă n-au slujbă la prefectură, sînt nevoiți să se „prezinte la cluburile literare pentru a-și primi tantiemele“, și, fiindcă aceste... considerații critice nu i se par de ajuns, mai face un mic adaos la seria argumentelor d-sale : îi complimentează pe scriitorii români, amintindu-le de „avantajele pe care le procură partidul fiind la guvern, sau pe care le va procura cînd și dacă va ajunge la guvern“. E vorba de noi (cei de la „guvern“) și de *Convorbirile literare* (care vor ajunge la „guvern“).

Nu știm ce vor face *Convorbirile literare* „cînd și dacă“ vor ajunge la „guvern“, dar dacă am lua lucrul mai tragic decît comportă situația, am soma pe d. Iorga să ne spună : *pe ce scriitor român am momit noi cu avantajele guvernului ?*

D-le Porn, ai colecționat totul, dar ai uitat perla asta. La a doua repriză n-o uita !

Dar, la urma urmei, dacă am fi avut posibilitatea să creăm „avantaje“ pentru unii scriitori, mai ales pentru cei care scriu puțin, cum sînt poeții, și care n-au deloc temperamentul potrivit pentru funcția de șef de birou, am fi făcut o crimă ?

Oare dacă lui Eminescu, care s-a plîns adesea că n-are *cu ce trăi*, că nu se poate duce undeva la răcoare *măcar trei zile* (lucru permis oricărui mahalagiu din București), oare dacă lui Eminescu i s-ar fi dat „avantaje“ ar fi fost un rău ?

Și nu condamnă toată lumea societatea românească din vremea lui Eminescu pentru că nu i-a dat asemenea „avantaje“ ?

Dar trebuie s-o spunem, noi preferăm ca scriitorii să nu fie *scoboriți* prin sinecure (căci „avantajele“ în-samnă sinecure).

Dacă lui Eminescu i s-ar fi dat sinecure ar fi fost un bine, dar nu cel mai mare bine, căci a trăi din sinecure

nu este a trăi din munca ta. Ceea ce ar fi salvat în advăr pe Eminescu — sînt acele „cooperative“ de care vorbesc d-nii Iorga și Porn — este răsplata *muncii artistice* a poetului. Atunci Eminescu n-ar fi suferit de foame, și nici mîndria nu i-ar fi fost călcată în picioare prin sinecure — de care, dealtmîntrelea, l-au scutit „guvernele“... Atunci ar fi trăit omeneste ca om liber! Și, *poate*, ar fi trăit și azi, căci — v-ați gîndit vreodată, d-lor Iorga și Porn? — boala lui Eminescu a fost dintre acele care se vindecă dacă bolnavul are și *răgazul și mijloacele* de a se căuta. Ah, ce bine ar fi fost să existe pe atunci „cooperative“ literare, dar nu sărace ca cele de azi, ci bogate, cum sperăm că vor fi peste 10—20 de ani!

Și este vreun scriitor român, *sărac*, de la Gr. Alexandrescu pînă astăzi, care să nu se fi plîns că e nevoit să muncească în altă direcție (cum vrea d. Iorga) decît în aceea a chemării sale?

N-ar fi păcat pentru istorie ca d. Iorga să fie silit să muncească zece ceasuri la un birou din capitală, iar istoria s-o facă în „ceasurile *alese*“? Și nu e mai bine că d-sa trăiește din munca pentru care are chemare și care i-i dragă?

...Și pentru ce d. Iorga nu e consecvent și face deosebire între artiști? Pentru ce nu cere d-sa și pictorilor și sculptorilor să trăiască din slujbe, iar pînzele și statuiele lor să le doneze primărilor, care să le expună gratis în cafenele și pe străzi?

D. Mehedinți, în ultimul nr. din *Convorbiri* (după d. Porn), cîntă colaborarea „fără plată“. Credem și noi: Eminescu să illustreze „fără plată“ *Convorbirile* prin nemuritoarele lui satire, murind de foame, iar d. Mehedinți să se furlandisească apoi ca „director“ al revistei „în care a scris Eminescu“!... Adorabilă, dar negustorească socoteală!

Și fiindcă sîntem la capitolul Mehedinți, nu ne putem opri de a nu face cunoscut cetitorilor noștri că autorul lui Kebias, al lui Mihai Twain și al lui Samuel Klains manifestează îngrijitoare veleități de sociologie și economie politică. Într-o „notă prizărită, sub o pagină... așa și așa“, d. Mehedinți zice:

„Ca o ironie a soartei, cei ce luptaseră ca socialiști în contra capitalului au cercat tocmai ei să introducă

în literatură organizările [!] capitaliste, cu toate urmările lor de încătuşare a libertăţii individuale...”

Dixit !

Va să zică răsplata muncii este capitalism infam. Va să zică, dacă am încasa noi câştigurile revistei, lăsând „fără plată” pe scriitori, am face socialism, iar așa, dînd fiecăruia produsul muncii sale, facem „capitalism” barbar ! (Și încă o-ncepe subțire : cu „ironia soartei...”)

D. Mehedinți declară, în același articol, că *Convorbirile* sînt „mai răspîndite decît oricînd în trecut...”

Ei bine, ce fac atunci cu câştigul ?

Îl pune în lada d-sale de fier, ca să nu jignească pe colaboratorii d-sale și ca să nu cadă în păcatul de a fi un burghez ca noi, care, stăpîniți de infamul „mercantilism” și mai puțin delicați decît d. Kebias, împărțim câştigul între colaboratorii noștri, cum se face în *toată lumea* ?

Dar d. Mehedinți, ca și d. Porn, vorbește de „încătușarea libertății individuale” a scriitorilor și de „transpunerea impresiilor de club politic în proză cu intenții novelistice”...

Pe cine vrea să înșele d. Mehedinți ? Pe cetitori ? Dar atunci e peste măsură de naiv. Cetitorii cunosc toate nuvelele și poeziile noastre și știu că în ele nu sînt „transpuse” „impresii” de la nici un club din lume !

Pe scriitori vra să-i înșele ? E și mai naiv. Cu scriitorii se pune într-o situație vrednică de milă, căci ei știu bine că noi nu le recomandăm nici subiecte, nici intenții, nici teze, nici tendințe — nimic ! Scriu ce vreau, cînd vreau și cum vreau !

Cum de se dă d. Mehedinți în asemenea spectacol față cu cetitorii, care ne cetesc, și față cu scriitorii, care știu cum stau lucrurile ?

Și pentru ce insultă pe scriitori, zugrăvindu-i ca unelte ale politicii de club, care-și prostituează cugetul și talentul ?

Și acum, un cuvînt pentru cetitorii noștri.

Dacă n-ar avea și alte merite, *Viața românească* are cel puțin unul incontestabil : acela de a fi *occidentalizat* moravurile noastre literare cel puțin din acest punct de vedere : *răsplata muncii literare*. Și, dacă vom izbuti să răsplătim această muncă integral, așa încît scriitorul să

poată trăi *numai* din munca sa, vom fi făcut literaturii românești un bine incalculabil. Numai atunci scriitorul va da tot ce este în putința sa ; numai atunci vom avea toate genurile literare — și eflorescența cea din urmă a literaturii, romanul, care nu se poate concepe scris de un om a cărui „experiență“, vorba d-lui Iorga, e culeasă din birourile prefecturilor și a cărui vreme și energie e cheltuită în aceleași birouri.

Artistul, întotdeauna, a avut nevoia de *timp liber*, de tot *timpul liber*. Cîndva, aceasta i-a fost posibil prin munificența papilor și a prinților ; azi, prin acea prozică „plată“, care e mai onorabilă decît *orice*, pentru că-i vine artistului de la marele public, de la poporul său, căruia, în schimb, îi dă tot ceea ce dă un preț vieții acesteia și tot ceea ce poate face mîndria unui neam : frumosul întrupat în opera artistică.

Cu acest gînd — cu acest ideal — am pornit acum patru ani. *Nici un rînd gratis*, fie chiar și de la prietenii noștri — aceasta ne-a fost deviza. Și am ajuns la ținta noastră. Și mai trebuie să ajungem și la cealaltă țintă : plata *integrală*, posibilitatea scriitorului de a nu se îndeletnici decît cu arta sa.

Această faptă frumoasă a stîrnit o dușmănie teribilă împotriva noastră. O pricepem ; îi știm motivele, meschinele motive...

Toate îmbunătățirile se fac împotriva celor răi.

Viața românească, nr. 1, 1910

Societatea Scriitorilor Români

Și fiindcă-a venit vorba de interesele *profesionale* ale scriitorilor, găsim momentul favorabil de a spune câteva cuvinte despre *Societatea Scriitorilor Români*. Unii s-au mirat ce caută în acea societate câțiva scriitori cu un talent de tot modest. Mierarea nu e justificată, căci această societate nu și-a pus în gând să consfințească talente. E vorba de o întovărășire a tuturor acelor care au ca indeletnicire literatura. E vorba de o societate de ajutor reciproc și de apărare a intereselor breslei scriitorilor. Societatea cere ca membrii ei să fie de profesie scriitori, și nu le cîntărește talentul.

Această societate, astfel înțeleasă, va avea un folos imens, și nu putem decât să-i urăm viață lungă și spor, cu atât mai mult, cu cât, desigur în foarte mică măsură și foarte indirect, am contribuit și noi la atmosfera din care s-a născut ideea înființării ei, prin faptul că am fost printre cei dintâi care, grație „mercantilismului“ nostru, am pus problema intereselor profesionale ale scriitorilor.

Viața românească, nr. 1, 1910

Pentru d. G. Panu

Într-un articol din 5 februarie a.c. al *Săptămîinii*, d. Panu scrie următoarele cuvinte :

„Înainte de *Convorbiri literare* și de d. Maiorescu, ori ce-ar zice d. Ibrăileanu, n-a existat o critică literară propriu-zisă...”

Desigur, d. Panu are dreptate că înainte de d. Maiorescu n-a existat o „critică literară propriu-zisă”, dar n-are dreptate cînd spune că „orice-ar zice d. Ibrăileanu”, pentru că d. Ibrăileanu n-a spus ceea ce îi atribuie d. Panu.

D. Ibrăileanu a spus că „înainte” de d. Maiorescu a existat o critică a sistemelor lingvistice (latiniste, italieniste, pumniste), o critică a influenței exagerate franceze asupra spiritului, a limbii și a literaturii române, dar nu o „critică literară”.

D. Ibrăileanu a pus așa de tîrziu apariția „criticii literare propriu-zise”, încît a deosebit două faze în activitatea d-lui Maiorescu : prima, pînă la 1880, în care d. Maiorescu *continuă* critica veche moldovenească, a sistemelor și influențelor străine, și a doua, *de la 1880 încoace*, în care d. Maiorescu face „critică literară propriu-zisă”...

D. Ibrăileanu a spus și mai mult : a spus că pînă la acea dată, literatura română nici nu merita, nici nu comporta ceea ce se numește o adevărată „critică literară”...

Foileteze d. Panu *Viața românească* cu articolele d-lui Ibrăileanu în această chestie, sau volumul *Spiritul critic în cultura românească*, în care a adunat acele articole, și se va convinge.

Viața românească, nr. 1, 1910

Lamentații redacționale

Deși publicăm de câțiva ani pe pagina a treia a cupertii înștiințarea că manuscrisele nepublicate nu se înapoiază și că nu răspundem decît acelor persoane ale căror manuscrise le socotim vrednice de tipar, totuși sîntem inundați *de mii* de scrisori, însoțite de timbre poștale pentru răspuns, prin care ni se cer sau manuscrisele, sau știri despre soarta lor, ori, cel puțin, „un răspuns la poșta redacției“.

Este evident că acești oameni nu cunosc înștiințarea noastră ; iar cei care cer răspuns la „poșta redacției“ nici n-au deschis *Viața românească*, căci noi... nu avem „poșta redacției“ — această rubrică în care unele publicații fac critică literară și exerciții de spirit.

Că mulți poeți și nuveliști, care ne onorează cu producțiile domniilor lor, nu cetesc revista noastră ne-o dovedește și faptul că, cu toate că noi, de mai multe ori, am repetat înștiințarea de pe cupertă și la rubrica „Miscelanea“, totuși ei n-au luat cunoștință de această înștiințare.

Iată-ne dar în imposibilitatea de a găsi vreun mijloc prin care să aducem la cunoștința „poeților“ înștiințarea noastră. Ar fi poate unul singur : s-o tipărim pe cupertă. Cuperta poate o cetesc. Dar pe cupertă nu e loc.

Așadar, nu e de făcut nimic.

Dacă scriem aceste rînduri este pentru a ne descărca năduful.

...Și, fiindcă-am ajuns să vorbim de „literatură“ care merge la coș, trebuie să spunem că, pentru cine ar avea vreme, răbdare și spirit filozofic, această literatură ar fi un minunat material de studii de tot felul : sociale, literare, psihologice etc.

Mai întâi, trebuie să spunem că, de la răscoale, foarte mulți ne trimit lucruri inspirate de cele mai bune in-

tenții, dar de o mediocritate oribilă. Cele mai oribile sînt acestea.

Apoi, toți sînt imitatori. Versificatorii imitează rar pe Eminescu; de obicei, pe Coșbuc și pe Goga — nu ținem minte pe care mai mult. Prozatorii imitează de obicei pe Sadoveanu. Cum vedeți, spiritul vremii se trădează și-n aceste neizbutite încercări. Cîțiva imitează pe d. Minulescu. Unii fac pe suprafinii, pe decadenții, chiar pe nebunii.

Apoi cite alte observații nu s-ar putea face! Sînt printre dînșii unii care simt ceva, dar se exprimă oribil. Alții n-au nimic de spus, dar scriu corect: sînt cei mai primejdioși: te silesc să-i cetești până pe la jumătate, căci corectitudinea formei te face să te gîndești: „Mai știi? Poate va fi ceva mai departe“...

Se-ntîmplă și lucruri extraordinare: cîțiva ni s-au adresat prin petiții în regulă. Doi ne-au trimis și fotografiile lor.

Cele mai plăcute „opere“ sînt, desigur, cele francamente proaste și cu o nuanță de demență. Ș-a fost lipsit de o mare fericire acela care n-a auzit pe scumpul nostru Gheorghe din Moldova declamînd în redacția noastră asemenea poezii. Cu ce emfază și fanfaronadă gravă le scanda el!... Astăzi, în zadar ne mai aduce poșta asemenea versuri!

Cei mai primejdioși sînt aceia care-ți cer o „mică critică“ a operei lor și-ți trimit și timbrul poștal. Mai întîi, rămîi perplex în fața timbrului, căci timbrul e proprietatea lor!...

De răspuns nici vorbă, dar timbrul?!

Timbrele o să le dăm la societatea „Pîinea săracilor“! E o idee!

La-nceput eram mai naivi. Le răspundeam, le făceam „mica critică“... N-aveam nimic de spus, le scriam lucruri vagi și generale. Adoptasem un fel de clișeu, în alcătuirea căruia am utilizat mult faimoasele analize literare ale d-lui M. Dragomirescu. Le răspundeam lucruri de pe altă lume: „originalitate de formă și de fond“, „stil inciziv“, „relief“ și celelalte „categorii“ estetice, cu care d. Dragomirescu măsură atît de serios producțiile celorlalte, dar mai cu samă ale propriei d-sale reviste... Vai! cît am plagiat pe d. Dragomirescu! Am inundat țara cu „incizivul“ și cu „relieful“...

Dar nu mai putem! Nu mai răspundem, nu mai înapoiem manuscrisele, nu mai facem „mici critici“, n-avem „poșta redacției“!

Sîntem sătui de versuri și proză.

Deși de ordinar rupem manuscrisele, tot mai avem într-un hambar aproape un vagon (10 000 kilo) de poezii și nuvele!...

O să fim nevoiți să le vindem la mezat — și-s atîtea lacrimi în ele, vărsate pentru atîtea iubite!

Viața românească, nr. 1, 1910

Pentru contemporani și pentru posteritate

Schimbul de „scrisori deschise“ dintre d-nii C. Dobrogeanu-Gherea și G. Ibrăileanu a dat prilej d-lui Mehedinți de la *Convorbiri literare* să facă niște considerații atît de... surprinzătoare, încît ne socotim să le aducem la cunoștința cetitorilor noștri. Iată ce spune d. Mehedinți :

„*Politica în literatură*. Cu ocazia unei legi contra sindicaliştilor, vechii colaboratori ai *Contemporanului* și-au discutat în public meritele. Unul din ei a luat ca arbitru pe d. Gherea să spună dacă vechii socialiști merită unele epitete injurioase adresate de fostul lor tovarăș, d. C. Mille.

Cu acest prilej, d. Gherea face și o constatare de oarecare interes... literar. Observă anume că proiectul de lege contra muncitorilor sindicalişti a fost îndulcit „de un membru influent al partidului vechilor conservatori“, pe cînd foștii socialiști s-au arătat nemiloși pentru muncitori. Asta ar însemna că foștii socialiști, care ar fi avut vreun talent literar, au devenit, după d-sa, incapabili de literatură, ca unii ce au înmormîntat vechiul lor „ideal social“ (atît de necesar scriitorilor, după criticile d-lui Gherea); iar pe de alta, ar însemna că un conservator din vremea noastră ar fi mai capabil de creațiune artistică !

Fără să ajungem la această încheiere, socotim totuși ocazia nimerită ca să punem înaintea criticului contemporanist de odinioară următoarea afirmare care altădată l-ar fi surprins : nu numai că nu trebuie să judeci valoarea artistică a unui scriitor în raport cu idealul său social, ci dimpotrivă, ești mult mai aproape de adevăr dacă vei porni de la capacitatea artistică a cuiva, ca să judeci apoi idealul său în societate ; de la un ideal po-

litico-social până la artă este mult mai departe decît de la artă până la un ideal superior de umanitate.

Azi, cînd în scrisori publice, și în chestie de *fapte*, nu de idei, ucenicii *Contemporanului* și ai d-sale îi spun de repetite ori *nu e adevărat* ce afirmi, d-le Gherea, d-sa nu ne va lua nume de rău dacă îi vom observa că felul cum critica odinioară operele de artă nu pare a fi fost destul de aproape de adevăr.

Vicisitudini ale criticei inspirată de politică !“

Cu toată dușmănia ce ne-o poartă, noi îl compătimim din inimă pe d. Mehedinți că n-a putut pricepe „studiile critice“ ale d-lui Gherea, scrise atît de clar.

Viața românească, nr. 2, 1910

Pentru d. G. Panu

Intr-o notiță din *Săptămîna*, d. Panu își exprimă nemulțumirea că n-am recenzat până acuma opera d-sale *Cercetări asupra stării țăranilor în veacuri trecute*.

D. Panu are dreptate, și vina cade în întregime asupra d-lui C. Stere, care, din diferite împrejurări, nu și-a putut face încă datoria în această privință. Sperăm că d. Stere va reveni în curînd la simțul datoriei.

Dealtfel, d. Panu va judeca, desigur, cu indulgență asemenea păcate de direcție, fiindcă și d-sa, în timp de patru ani, n-a putut găsi momentul potrivit spre a-și spune părerea asupra unei publicațiuni ca *Viața românească*.

Viața românească, nr. 2, 1910

E. M. de Vogüé

În ziua de 11 martie a încetat din viață, la vârsta de 62 ani, vicontele Eugène-Melchior de Vogüé. Cu moartea lui literele franceze încearcă o pierdere grea. El face parte din generațiunea literară care a debutat pe la 1885, cind realismul și pozitivismul era în floare. După câteva studii publicate prin *Journal des Débats* și *Revue des Deux-Mondes*, numele său deveni celebru prin publicarea faimosului său volum *Le Roman russe*, care făcea cunoscută în lumea întreagă literatura rusă, ale cărei pagini minunate abia erau bănuite de cițiva inițiați. Acest volum îl scrisese în Rusia, unde fusese multă vreme ca diplomat și avusese ocazia să cunoască în amănunt producțiunea romancierilor și poeților ruși. Din cercetarea acestor opere și compararea lor cu literatura franceză și cea engleză de atunci, și-a alcătuit el acea profesiune de credință pe care a exprimat-o în faimoasa prefață a acestei opere. În ea, Vogüé condamna naturalismul francez, care se mărginea numai în a descrie fără a cerceta sufletele și năzuințele lor. Opera lui se poate spune c-a fost una din cauzele renașterii literaturii idealiste. În idealismul său găsim afirmarea unei credinți, fără preocuparea de a da acestei credinți forma precisă a unei religiuni. Cunoștința trecutului îi arată că necunoscutul acela care produce viața, necunoscut în fața căruia se închina, a luat, în decursul veacurilor, forme atît de diferite în imaginația oamenilor. Vogüé a fost mai ales un istoric, și un istoric moralist. Pătruns de puterea tainică a tradiției și presimțitor al viitorului : zădărnicia încercărilor sale de a le îmbina învăluie întreaga sa operă într-o umbră duiosă și melancolică. După cum spune Faguet : se apleca cu curiozitate asupra tot ce a rămas de la oamenii din timpurile trecute și reconstituia cu multă răbdare, multă știință, multă imaginație și într-un stil

frumos, micile suflete care au însuflețit odinioară aceste neînsemnate rămășiți. Cunoștința aceasta aprofundată a tainelor trecutului în diferite epoci ale omenirii a sădit în sufletul său oarecare scepticism ironic, foarte discret, care însă nu putea să împiedice optimismul cel mai sănătos. Vogüé a fost, mai presus de toate, un maestru al stilului ; filiațiunea sa literară îl lega neîndoios de Chateaubriand, din a cărui personalitate, cu modificările inevitabile spiritului general al timpului său, avea desigur ceva. Dealtmîntrelea s-a spus despre Vogüé că a regăsit o peniță aruncată de Chateaubriand ca prea moale. După volumele sale de studii critice : *Heures d'histoire*, *Pages d'histoire*, *Spectacles Contemporains*, *Devant le Siècle* etc., și numai la o vîrstă destul de înaintată, a început a scrie romane — încercare curioasă în care a avut desigur succese. *Jean d'Agrève* e plin de un idealism nobil și de un sentimentalism mistic ; *Les Morts qui parlent* sînt o satiră a moravurilor parlamentare franceze, pe care a avut ocazia a le cunoaște ca deputat ; *Le Maître de la Mer* ne descrie viața și sufletul modernilor regi ai industriei și cuceritori ai țărilor ecuatoriale. Paginile scrise la moartea lui Taine, studiile sale asupra lui Chateaubriand, pe care l-a caracterizat ca pe un cruciat ce și-a regăsit lancea într-o călîmară, și multe pagini din *Le Roman russe* vor rămîne cu siguranță printre cele mai frumoase ale literaturii franceze. Cu Vogüé dispăre o figură aleasă, o gîndire profundă și demnă, un suflet nobil și poetic ; un idealist desăvîrșit.

Viața românească, nr. 3, 1910

Jubileele d-lui Maiorescu

D. Maiorescu este un personaj atât de considerabil, încît nu putem trece cu vederea serbările ce i se organizează din cînd în cînd.

Dintr-un articol închinat d-lui Maiorescu de către un fost elev al d-sale, anul trecut, la 15 februarie, cînd criticul nostru a împlinit 69 de ani, am aflat că în fiecare an d. Maiorescu e sărbătorit la acea dată. Dar aceste sărbători au, probabil, un caracter mai intim și nu devin publice decît atunci cînd i se dedică vreun articol ca acela din care luăm această informație.

Sînt însă ocazii cînd serbările acestea iau un caracter mai public. Așa, în 1899, cînd a împlinit 60 de ani, d. Maiorescu a fost sărbătorit printr-un volum omagial. În 1906, cînd s-a serbat vîrsta de 40 de ani a *Convorbirilor*, d. Maiorescu, unul dintre întemeietorii ei, a fost, firește, serbat și d-sa. La sfîrșitul anului 1909, cu ocazia regulării drepturilor la pensie, d. Maiorescu a fost din nou sărbătorit printr-un frumos jubileu.

Iar acum, în 1910, februarie 15, împlinind 70 de ani, distinsul nostru critic a fost iarăși sărbătorit și poate cu mai mult fast decît acum patru luni, cînd și-a regulat drepturile la pensie.

Și în 1906, și în 1909, ne-am spus și noi cuvîntul nostru. Și ținem să ni-l spunem și acum, în 1910. Și nădăjduim că revista noastră va trăi îndestul, ca să luăm parte și la serbările viitoare, ca, bunăoară, aceea cînd d. Maiorescu se va retrage din politică, sau cînd va împlini 75 sau 80 de ani etc.

Aceste serbări sînt foarte utile, nu numai pentru că cultul oamenilor mari e un semn de civilizație a unui popor, mai ales pentru că ele ne aduc mereu în memorie faptele strălucite din trecut, punindu-ni-le înainte ca pilde... Nu-i vorbă, uneori, cînd aceste pilde sînt prea

mari, serbările pot avea și un efect deprimant : pildele pot descuraja prin imposibilitatea de a le urma.

E veșnicul revers al medaliei.

Și-n adevăr, d. Maiorescu a desfășurat o activitate descurajantă dintr-acest punct de vedere.

Îndrumător al culturii, om politic, critic literar, filozof, profesor și cîte altele, și mai ales un spirit atît de enciclopedic ! Cine nu cunoaște siguranța cu care d-sa a hotărît întotdeauna în toate domeniile culturii și științii românești ! De la 1866 și până la 1908, d. Maiorescu și-a spus cuvîntul său în toate. Chiar în 1908, d. Maiorescu tratează despre istorie și filologie, despre arheologie și geologie, despre mineralogie și botanică (vezi *Critice*, vol. III, Minerva).

Dar nu e locul aci și acum să vorbim despre activitatea d-lui Maiorescu. Acum voim să vorbim despre ultimul jubileu.— acela din luna trecută a.c.

Cu acest prilej, d. Maiorescu a fost serbat în multe chipuri. Despre adunările festive, banchete, discursuri etc. nu vom vorbi aici. Ne vom mărgeni la literatura produsă de acest eveniment.

În afară de diferite articole publicate în ziare și reviste, din care remarcăm amintirile unei studente despre cursurile d-lui Maiorescu, care o făceau să cadă în extaz, stare sufletească care de la Castillo Interior al Sf. Teresa a fost atît de rar analizată, și pe care autoarea a reușit s-o exprime într-o formă adecvată ; în afară, deci, de aceste articole răzlețe, d. Maiorescu a fost sărbătorit în două volume, alcătuite de admiratorii d-sale.

Primul e un volum omagial, ca și cel de la 1899, cînd d. Maiorescu împlinea 60 de ani. Admiratorii publică o sumă de articole, relative la diferite chestii, toate însă importante și toate scrise foarte bine. E un procedeu foarte nimerit : mai multe inteligenți aduc prinosul lor altei inteligenți. Inteligența se sărbătorește prin inteligență.

Dar pe lingă acest volum omagial, admiratorii au mai dedicat d-lui Maiorescu un altul : n-rul *Convorbirilor* de pe februarie, luna cînd d. Maiorescu s-a născut.

Acest volum samănă cu acela pe care direcția *Convorbirilor* l-a închinat acum vreo doi ani lui Odobescu. Ca și atunci, materia e împărțită foarte metodic și fiecare colaborator tratează o altă față a subiectului.

Mai întâi, o lungă biografie, interesantă prin detaliile ei. Poate unele sînt cam de prisos, căci nu au o vădită însemnătate pentru priceperea personalității d-lui Maiorescu — cum e acel incident biografic că autorul *Criticelor* a avut scarlatină la vrîsta de 6 ani. Un defect al acestei biografii, și un defect capital, e acela că nu ni se indică izvoarele. E poate cea mai bogată biografie din cîte avem în literatura românească — și nici o indicație : nimic din acei „vezi“ și „cf.“ cu care filologii își împodobesc subsolul paginilor lor.

Și lipsa aceasta e cu atît mai regretabilă, cu cît am fi avut ocazia să ni se citeze izvoare rare și necunoscute, căci biograful, avînd să scrie istoria unui om în viață, a trebuit să facă studii profunde, ca să nu se pună în ciudata situație de a-i spune d-lui Maiorescu că a îndeplinit fapte pe care nu le-a îndeplinit ! Cînd cel biografiat trăiește, controlul e teribil !

După biografie urmează tratarea subiectului din mai multe puncte de vedere : „T. Maiorescu și Academia Română“, „Oratorul T. Maiorescu“, „Criticul T. Maiorescu“, „T. Maiorescu în politică“, „T. Maiorescu învățător al neamului“, „T. Maiorescu istoric al României contemporane“, „Profesorul T. Maiorescu“, „T. Maiorescu și arta în România“... Cum vedeți, lista e necompletă ; d. Maiorescu n-a fost tratat din toate punctele de vedere. Aceasta din lipsă de spațiu, căci redacția *Convorbirilor* spune într-o notă că articolele ce n-au încăput în acest număr vor apare în altele viitoare.¹

Că toate aceste studii sînt scrise foarte bine e un lucru natural. A o spune este o banalitate. Ceea ce e mai interesant de relevat este tonul în care sînt scrise. Uneori — în același studiu, și mai ales în biografie —, ai impresia că d. Maiorescu a trăit acum două veacuri, așa de istoricește este tratat, și, în același timp ai și impresia că autorul e în una din acele situații cînd omul e dator să hiperbolizeze superlativul. Și, totuși, neconținut, se simte în acest ton că d. Maiorescu nu numai că nu e deloc dintr-un veac trecut, dar că trăiește cu o actualitate și cu o intensitate triumfătoare — ceea ce este și

¹ De cînd am scris aceste rînduri, a mai apărut un număr din *Convorbiri*, în care găsim studiul : *Titu Maiorescu îndrumător al tinerimii*.

adevărul și ceea ce ar fi trebuit să facă pe autori să păstreze numai acest ton, dacă nu ni se ia în nume de rău această mică observație...

Noi ne vom mărgeni să ne aducem aminte cu stimă de omul care a reprezentat o jumătate de veac bunul-gust în judecarea operelor literare și care a fost sufletul unei distinse mișcări intelectuale, cîndva, aici, în Iașul nostru bătrîn.

Viața românească, nr. 3, 1910

Din lumi străine

În ultima lună a apărut un nou volum de critică literară al lui Faguet.

Copiem câteva rînduri, care dovedesc încă o dată superficialitatea franceză :

„Si j'ai jamais un panégyriste, je veux qu'il ait vu mes défauts ; et je le veux, non point du tout par humilité chrétienne, mais pour qu'il ne soit soupçonné, à ne montrer que mes qualités, de plus d'invention que d'observation.“

Viața românească, nr. 3, 1910

Industria națională

Partidul de la guvern a venit cu o lege care a nemulțumit pe marii industriași.

Au dreptate acești domni. Industria noastră „mare“ trebuie ocrotită, încurajată cu orice preț, cu toate prețurile.

Să fie scutite de vamă mașinile, să fie scutite de vamă materia primă, să se acorde prime de încurajare, să se facă reduceri pe căile ferate — dacă se poate să se pună gratis la dispoziție aceste căi... În sfârșit, să se facă orice, căci trebuie să avem numaidecît o industrie mare. Dacă e nevoie, să li se dea și lefuri industriașilor.

Că aceste scutiri și premii sînt stoarse, în ultima analiză, din munca țaranului — aceasta n-are nici o importanță. Dacă țaranul n-ar avea acest rol, ce altul ar putea să mai aibă ?

Că se scumpește viața tîrgoveților ? Dar tîrgoveții care se plîng mai ales de scumpirea vieții sînt funcționarii, salariații. Remediul e simplu : să li se urce lefurile, punînd impozite asupra țaranilor, a căror menire pe pămîntul acesta al Daciei fericite nu poate fi decît să contribuie la crearea „civilizației“...

Și dacă nici așa industria noastră mare nu va prospera destul de satisfăcător, se poate recurge la un mijloc extrem, dar salutar : să se vîndă un milion de țărani vreunui stat străin, de pildă sud-american, cu vreo 100 franci capul de țaran, iar cu suma realizată să se încurajeze cît mai tare industria noastră „mare“. Ne vor rămînea încă cinci milioane de săteni, care, „observați“ mai cu băgare de samă, vor putea îndestula tezaurul țării

noastre celei atît de „occidentalizate“, spre prosperarea instituțiilor noastre de toate felurile.

De la nimic nu trebuie să ne dăm înapoi, dacă e vorba să fim în rîndul țărilor civilizate, cu industrie, cu proletariat, cu burghezism, cu social-democratism și cu derivatele lor !

Viața românească, nr. 3, 1910

Pentru d. G. Panu

D. Panu are dreptate : despre volumul d-sale, în revista noastră, a scris mai întâi un istoric de valoare d-lui Radu Rosetti, numai spre a se apăra împotriva învinuirilor ce-i aduce d-sa. Evident, acest răspuns nu poate ținea locul unei recenzii.

Dar numele d-lui Panu n-a fost atunci amintit pentru prima oară în *Viața românească* ! De câte ori am vorbit noi despre excelența revistă *Săptămîna*, care este, poate, singura publicație periodică ce ne face o adevărată plăcere ! Facem „schimb“ cu multe publicații, dar *Săptămîna* ne inspiră cel mai mare interes ; numai pe dînsa o deschidem imediat ce o primim ; numai pe dînsa o cetim în întregime ! Căci numai în *Săptămîna* strălucește de la început până la sfîrșit o inteligență vie, care are de spus ceva personal și interesant — asupra oricărei chestii se oprește !

Sînt multe lucruri plăcute pe lumea aceasta, dar parcă tot cel mai de preț e o inteligență puternică, logică și originală, care se exprimă într-o formă, poate uneori neîngrijită, dar așa de atrăgătoare prin claritate și *repeziciune* și prin acele comparații care aruncă fulgere de lumină și de ironie ucigătoare.

Îl asigurăm pe d. Panu că la *Viața românească* are admiratori vechi și neclintii, care-l urmăresc de douăzeci de ani, și pentru care multe din paginile d-sale sînt adevărate delicii intelectuale, indiferent dacă ei au sau nu aceeași părere cu d-sa.

Dar volumul d-sale nu poate fi recenzat decît de d. Stere, care, cum am mai spus, a fost împiedecat pentru moment să-și îndeplinească această plăcută datorie.

Viața românească, nr. 3, 1910

Cîteva reflecții

Din articolul d-lui Philippide, publicat în acest număr și consacrat în întregime d-lui Sextil Pușcariu, nu mai rămîne nici o îndoială că filologul de la Cernăuți își face o idee exagerată despre sine însuși. Chiar prima pagină a articolului d-lui Philippide e suficientă pentru a dovedi acest lucru.

Cu această ocazie ținem să facem cîteva considerații, sugerate de criticele d-lui Maiorescu, pe care le-am recetit de curînd, ca să gustăm încă o dată pe sărbătoritul din luna trecută.

Intr-un adaos din 1908, d. Maiorescu constată cu satisfacție că numărul filologilor noștri a crescut, numărînd, pe lîngă d. Philippide și O. Densusianu, și pe d. Sextil Pușcariu. Desigur că d. Maiorescu cunoaște operele d-lui Pușcariu, dar aceasta nu are mare însemnătate în chestie, căci filologia a ajuns azi o știință așa de specială, încît un profan, fie chiar și un om de geniu, cam greu poate să-și spună cuvîntul în domeniul ei în toată cunoștința de cauză. Dar d. Maiorescu n-a cetit tot ce a scris d. Pușcariu, căci altmintrelea n-ar fi afirmat că, față cu ceilalți filologi, d. Pușcariu are o superioritate, anume aceea că nu se înfierbîntă în discuție și că „își păstrează cumpătatea și demnitatea față de toate atacurile“. Dacă d. Maiorescu ar fi cetit articolul din *Convorbiri literare* (februarie 1907), în care d. Pușcariu zice că n-a cetit *Principiile* d-lui Philippide, pe care, totuși, pe necetite, le declară nule și plagiate — desigur, atunci, d. Maiorescu n-ar fi scris rîndurile citate mai sus, mai ales că d. Maiorescu, pe cît știm, pe valoarea acestor *Principii* s-a întemeiat cînd a încredințat d-lui Philippide elaborarea dicționarului limbii române.

Dar să revenim la considerațiile care ne interesează. D. Maiorescu — deși nespecialist în această încilcită

știință, pe care filologii o încilcesc parcă anume și mai mult —, își dă totuși părerea asupra d-lui Pușcariu și-i decerne o cunună.

Un om care nu cunoaște istoria culturii noastre contemporane s-ar mira de această judecată sigură și definitivă asupra unui domeniu al științei, așa de greu de pătruns pentru nespecialiști.

Dar omul acela n-ar avea dreptate. El ar fi nedrept față de d. Maiorescu. D. Maiorescu, care a înflorit de la 1860 până la 1880, face parte din acea mare generație de enciclopediști care a caracterizat cultura română din veacul al XIX-lea. Fiind de făcut multe, și fiind foarte puțini oameni capabili, acești oameni, forțamente, au fost siliți, au fost *datori* să se amestece în toate cele și să se pronunțe în toate cele.

Verdictele d-lui Maiorescu în filologie, mineralogie, arheologie și botanică, din 1908, sînt ecoul acelei epoci. Ele sînt o nobilă și venerabilă *survivance*, cum zic sociologii.

Dar d. Maiorescu e un om care nu se pronunță până ce nu crede că e în cunoștință de cauză. Probitatea d-sale intelectuală e mai presus de orice îndoială. Și dacă d-sa se pronunță elogios asupra filologiei d-lui Pușcariu, d-sa e convins, fără îndoială, că are toate motivele să se pronunțe astfel.

Desigur, d. Maiorescu a cetit sau măcar a foiletat pe d. Pușcariu, și ceea ce l-a convins că d. Pușcariu e un adevărat filolog e *forma* în care sînt scrise operele profesorului de la Cernăuți.

D. Philippide a enunțat într-un studiu publicat acum citiva ani (*Specialistul român*) unul din cele mai profunde adevăruri, cînd a spus că d. Maiorescu a fost, la noi în țară, liderul forme goale... Noi reținem: „liderul *forme*“.

În adevăr, ceea ce supăra la un V. A. Urechia era lipsa de *formă* europeană, sau, mai bine-zis, era o caricaturizare a acelei forme europene. Astăzi, învățații noștri nu mai cad în ridicolul acelei pseudo-forme. Azi și-au însușit forma. Iată, de pildă, d. Pușcariu (cităm din prima pagină a articolului d-lui Philippide din acest număr):

„D. Pușcariu, vorbind de plantele *fumărică*, *lunărică*, *săpunărică*, scrie aceste rînduri, care pot ține piept celor mai frumoase bucăți din *Caleidoscopul lui A. Mirea*.

«Cum că și pomenitele trei nume de plante au sunat odată **fumare*, **lunare*, **săpunare* probează numele lor latine *fumaria*, *lunaria*, *saponaria*» !“

Iată *formă* adevărată ! Unde știa bietul V. A. Urechia să pună stelute (*) la formele presupuse prin care a trecut un cuvînt !? D. Pușcariu însă știe, iar un om de cultură, dar care nu se pricepe în filologie, cînd va vedea aceste derivații savante și, mai ales, aceste misterioase stelute, va exclama : Iată în sfîrșit un filolog adevărat, nu ca V. A. Urechia ! De fapt, însă, aceste „nume latine“ : *fumaria*, *lunaria*, *saponaria*... nu-s latine, n-au fost în limba latină, sînt creațiuni ale botaniștilor moderni, sînt termeni tehnici, ca și „radiografia“, „electrodinamica“ etc. D. Philippide dă un exemplu nostim. D-sa arată că : „Dacă pe o plantă oarecare germanul o numește *Mutterkraut*, pentru că medicina populară o scoate bună contra boalelor de mitră, botanistul — să zic, de pildă, Gesner — a numit-o *matricaria*“... Și dacă un d. Pușcariu dă peste acest cuvînt *matricaria*, al lui Gessner, și-l socoate ca un cuvînt vorbit de romani, atunci caută ce cuvînt român a derivat din acest cuvînt... latin, îi pune stelute — *forma* e absolută occidentală —, și devine un filolog desăvîrșit.

Fără îndoială, ideea d-lui Philippide că d. Maiorescu a fost liderul formei — („goală“, zice d. Ph.) — este o idee profundă.

Dar aceasta, credem noi, nu poate fi pus în sarcina d-lui Maiorescu ca un lucru rău. D. Maiorescu, vorbind drept, reprezintă un progres. D-sa a făcut tot ce putea face epoca d-sale. D-sa este reprezentantul de frunte al unei evoluții.

Să ne explicăm. Cum că a fost fatal să se introducă *întâi* forma și apoi fondul nu poate fi îndoială. Ar fi fost bine să se introducă amîndouă, dar aceasta *nu se putea*... Și așadar, trebuia să se introducă *întâi forma*, care, apoi, să *atragă*, să *creeze* și fondul : *întâi* teatru și

apoi actori și autori dramatici, căci înainte de a fi teatru, cine era să se apuce să facă piese de teatru și, mai ales, cine era să se apuce să se facă actor ?

Și s-a introdus întâi forma. Dar în chip stângaci. Forma ridiculă, forma... diformă. Dar această formă putea greu aduce și fondul. A trebuit, deci, să se dea o luptă pentru perfecționarea formei, și lupta aceasta a dus-o, între alții, și d. Maiorescu, dar d-sa a fost acela care a știut să formuleze mai bine năzuințele epocii d-sale. D-sa însă a crezut că lupta *contra formei goale și pentru fond*. S-a înșelat — dar numai pe jumătate: d-sa a luptat *contra formei proaste*, care nu putea aduce fondul; a luptat pentru forma adevărată — deci pentru forma care trebuia să provoace producerea fondului. În acest sens, da, a luptat pentru fond.

Dar să lăsăm dezvoltarea acestor considerații pentru altă dată.

Să vorbim puțin de altăceva.

D. Philippide a renunțat acum 5 ani la alcătuirea oficială a dicționarului limbii române, pentru că Academia îl silea să-l „scurteze“, să-l facă mai răpede. Academia recunoaștea marea valoare a dicționarului, dar îi cerea d-lui Philippide să-l facă mai puțin conștiincios — numai să-l dea gata mai degrabă. Mijlocul? Să renunțe la... citații. D. Philippide a răspuns că nu poate renunța la *cetirea* citațiilor (scoase în fișe), căci numai din *cetirea* acestor citații putea afla diferitele înțelesuri ale cuvintelor. (*Scierea* citațiilor în manuscris nu-l întârzia, căci *nu le scria d-sa*.) Academia n-a înțeles acest lucru — și d. Maiorescu, în 1908 (*Critice*, vol. III), repetă acest argument cu citațiile... Curios !...

În sfârșit, d. Philippide nevoind să cedeze la această cerere, și-a dat demisia. Dicționarul a fost incredințat d-lui Pușcariu, care s-a angajat să-l termine în 5 ani. Au trecut 5 ani, și d. Pușcariu are numai o literă (A).

Cînd a renunțat, d. Philippide avea strîns tot materialul (pe care l-a dat d-lui Pușcariu) și redactase dicționarul până la D (și o parte din litera aceasta). De-a-tunci, în acești 5 ani, d. Philippide ar fi ajuns până la P. Și peste citva timp, dicționarul ar fi fost gata.

Așadar, *acuma*, în loc ca dicționarul să fie la P, este abia la A — și, în loc să fie făcut de d. Philippide, căruia Academia îi aducea învinuiri că-l face prea pe larg și prea savant — e făcut până la A, de d. Pușcariu, cel cu *lunaria*, *fumaria*, *saponaria*... și alte lucruri de același fel, pe care cetitorii le vor găsi în articolul d-lui Philippide din acest număr.

Dar destul ! Pe altădată...

Viața românească, nr. 3, 1910

Însemnări privitoare la istoria culturii românești

Revistele *Falanga* și *Semănătorul*, prin penele d-lor M. Dragomirescu și G. Vilsan, ne-au pus la îndămină câteva „însemnări privitoare la istoria culturii românești“.

D. M. Dragomirescu e nemulțumit că d. Mehedinți nu discută cu d-sa. D. Dragomirescu crede că d. Mehedinți îl tace din răutate. D. Dragomirescu n-are dreptate. D. Mehedinți, sîntem siguri, e condus de sentimente mai onorabile. D. Mehedinți tace din prudență. D. Mehedinți, după o scurtă, dar concludentă experiență, a băgat de samă că, ori de cîte ori își expune „ideile“, calcă cu piciorul stîng. D. Mehedinți calcă cu acest nenorocit picior, chiar de la-nceput, de la numele proprii străine. De aci și xenofobia sa progresivă : cum mai deteriorează un nume, devine și mai xenofob... Și așa, din nume în nume, a ajuns la xenofagie.

Înainte de a fi scris celebrele sale cele două articole despre „americanism“, toată lumea vorbea de lada de fier a d-nei Humbert, în care d. Mehedinți își ținea închis tezaurul său de idei și de știință. Într-o zi, deschizînd lada din imprudență, s-a putut observa că ea nu închi-dea decît pe Kebias și pe Mihai Twain, zis și Samuil Klains.

Așa stă chestia, d-le Dragomirescu !

Dar crezînd că tăcerea d-lui Mehedinți vine din dispreț, d-ta tinjești de o mare suferință. D-ta ai vrea să fii numaidecît înjurat. O oră... să te înjure, o oră, și să mori !

Degeaba tinjești, d-le Dragomirescu, căci d. Mehedinți nu te desprețuiește, nu poate să te desprețuiască. Oricine te poate desprețui, afară de d. Mehedinți și de „Junimea“

întreagă, cu d. Maiorescu în frunte. Căci d-ta ai o situație admirabilă. Din partea aceea ești invulnerabil.

„Junimea“, cu toți d-nii Mehedinții ei, nu te poate desprețui, căci d-ta îi poți ținea „Junimii“ următorul limbaj :

„Nu mă poți asasina prin despreț, căci ți-am fost director cinci ani. Pe unde e Mehedinți, eu am trecut.“

„Nu mă poți asasina prin despreț, pentru că acum trei ani, când ai jubilat vrîsta de patruzeci de ani a *Convorbirilor*, eu am scris în numele tău articolul-ditiramb intitulat : *Direcția «noastră» literară*, și nu Mehedinți.“

„Nu mă poți asasina prin despreț, pentru că m-ai numit profesor de literatură română modernă, pe care o predau la universitate și o analizez în revista mea. Pe mine m-ai numit, și nu pe Mehedinți, pe care l-ai desemnat ca geograf, nu ca istoric și critic literar.“

„Nu mă poți asasina prin despreț, căci unul din membrii tăi, profesorul P. P. Negulescu, a adus elogii nemărginite operelor mele literare, în raportul de recomandare ca profesor.“

„Nu mă poți asasina prin despreț, căci, în ipostasul de Academie, mi-ai premiat două cărți.“

Etc...

Și multe alte lucruri i-ar putea spune d. Dragomirescu „Junimii“, reprezentată, să zicem, prin d. Maiorescu. Și ce-ar putea răspunde „Junimea“ prin d. Maiorescu ?

...D. Vilsan are un zîmbet batjocoritor pentru d. Dragomirescu, cînd îi amintește „desprețul“ „Junimii“... S-ar părea că d. Vilsan, care face parte din „cercul *Convorbirilor literare*“, nu cunoaște nimic din defunctul amor al d-lui Dragomirescu cu „Junimea“.

Și totuși, un episod nu-i e necunoscut. D. Vilsan vorbește în *Semănătorul* de ingratitudea d-lui Dragomirescu față cu foștii săi amici junimiști, care „l-au ajutat să ajungă“ profesor ! Și care pentru acest sfîrșit s-au strădui așa de grozav ! Căci, cum ne spune d. Vilsan, a fost nevoie de adus profesori cu birja de acasă, iar pe alții din străinătate, pentru a ajuta la recomandarea d-lui Dragomirescu ca profesor.

Ei, cînd socoți pe cineva atît de indispensabil literaturii române, îl poți desprețui ? Il poți înjura ? Il poți trata de sus ?

Cu privire la această recomandare, d. Vîlsan spune că d. Dragomirescu, ca să fie confirmat de ministrul de atunci, a fost nevoit să trădeze pe tovarășii săi și să treacă în partidul ministrului...

Cine e mai vinovat aici ? D. Dragomirescu, ori d. ministru de atunci ? — Admirabile „însemnări“ pentru „istoria culturii românești“ !... Și admirabile „însemnări“ pentru a surprinde asupra faptului ceea ce s-ar putea numi procesul de creare al „intelectualilor, savanților, scriitorilor“ și „idealiștilor“ români, cu care se mindrea d. Maiorescu dăunăzi !

La rîndu-i, d. Dragomirescu ne furnizează „însemnări“ nu mai puțin interesante, în aceeași ordine de fapte și de idei.

D-sa denunță „cercul *Convorbirilor literare*“ că și-ar crea și apropia „intelectuali, savanți, scriitori“ și „idealiști“ prin premii, burse, „lefcioare“ etc. — în sfîrșit, d. Dragomirescu acuză pe foștii săi amici de „cumpărare de suflete“. Gravă acuzație ! Dar „cumpărarea“ asta de „suflete“ prin „lefcioare“ etc. se practică acolo numai de trei ani ? De cînd și-a mutat cortul aiurea d. Dragomirescu ? Pe vremea directorului și colaborării d-sale nu se „cumpărau suflete“ ? Pe-atunci ținea d-sa piept cumpărătorilor ? Și acuma, d-sa plecat, nu mai are cine le ține piept ?... Hm !

Din toată polemica asta interesantă, a ieșit unul insultat fără să aibă nici o vină. E d. Cerna. Nevoile polemicii l-au dus pe d. Dragomirescu să vorbească de „certificatul“, „premiile“ și „lefcioara“ d-lui Vîlsan și... de „mîncarea“ și „paralele“ ce i-a dat d-lui Cerna. Cu d. Vîlsan mai merge, deși nu putem admite procedeul. Zicem că mai merge, pentru că polemica, așa cum au dus-o acești domni, nu se putea să nu ajungă aci : „Polemizezi“ azi, „polemizezi“ mîne, și de la o vreme ajungi și la „lefcioară“ și „certificat“, la „trădarea“ „amiciilor“ etc. Dar d. Cerna ? Acest poet e tamponat pe degeaba... Și are un noroc nebun d. Cerna... Odată cu duelul Dragomirescu-Vîlsan, a mai fost să se întîmple alt eveniment literar considerabil : d. Lovinescu a rupt cu d. Dragomirescu. Și ce credeți c-a urmat de aici ? Foarte

natural : a fost izbit d. Cerna. În loc să-l primească cu „bine-ai venit“ în templul literaturii, unde face pe gazda, d. Lovinescu a fost nevoit să ia cam aspru pe poet, pentru că acesta a fost lăudat de d. Dragomirescu. D. Lovinescu știe bine că d. Cerna nu e „vinovat“ și „poate nici bucuros“ de acele laude, dar n-are ce-i face, nu-i poate respecta... neutralitatea în războiul ce a pornit împotriva „bondarului“ de la *Convorbiri critice*...

Viața românească, nr. 4, 1910

Votul universal

— Opiniuni ale unui diletant¹ —

Mi s-a părut întotdeauna curios că există oameni care se pot ridica *din principiu* împotriva votului universal. A fi din principiu împotriva participării mării majorități a oamenilor teferi la trebile statului, pe care ei îl alcătuiesc și-l susțin cu munca și cu sîngele lor. mi s-a părut întotdeauna un fel de impertinență. Că cei „inculți“ nu se pricep în politică? Că o țară s-ar duce de ripă dacă marea majoritate a cetățenilor ar hotărî de interesele țării — de interesele lor? Dar e treaba ei, a țării, a acelei mari majorități, dacă va duce țara de ripă, dacă se va duce pe sine de ripă! Că cei puțini, „învățații“, vor fi și ei periclitați din pricina prostiei țării? Ei și?! Dar această soartă, de a fi robul *societății*, nu e ea inerentă vieții omenestei? Nu sîntem toți nevoiți să respectăm morala comună, izvorită din viața turmii? Nu sîntem siliți să ne supunem în fiecare moment unei norme de viață pe care noi n-am voit-o, pe care noi n-am decretat-o? Nu sîntem omoriți de vii (un Parnell, de exemplu) pentru „greșeli“ pe care noi nu le recunoaștem că sînt greșeli? Nu ne ducem adesea în război, fără să știm pentru ce murim — și uneori știind că murim pentru o cauză nedreaptă, ori chiar luptînd împotriva unei cauze drepte?

Dar primejdia aceasta a votului universal este o simplă ipoteză. Cînd a periclitat o societate, cînd a dus la ruină o țară votul universal?

Chestia nici nu merită discuție! Și, de altminterlea, altăceva mă preocupă.

¹ Aceste opiniuni nu angajează decît pe cel ce le iscălește. D. Stere, lipsind din țară, n-a putut lua cunoștință de ele. G.I.

Democrația română, de mai bine de douăzeci de ani încoace, a cerut votul universal, pentru ca tot poporul să-și spună voința sa ; pentru ca deputații, și deci legile, să fie expresia voinții poporului întreg, pentru ca întreg poporul să poată controla faptele guvernului etc., etc. — tot lucruri mari și „europene“...

Noi nu sintem așa de optimiști. Nu credem că aceste variate fericiri ar urma imediat acordării votului universal.

Marea masă a alegătorilor, țărănimea, n-ar ști ce să facă cu acest vot, nu s-ar putea folosi de el, ca să-și arate „voința“, ca să facă ca legile să fie expresia acestei „voințe“, ca să „controleze“ etc.

Desigur, sub regimul votului universal, când țărani ar vota direct, mulți la un loc, amestecați cu alegătorii din orașe, și deci când oamenii politici ar fi nevoiți să li se adreseze și lor, ca să-i cîștige (fie și demagogic, căci probabil că, la început, demagogia ar înflori), desigur că atunci țărani n-ar fi așa de pasivi ca azi. Dar că marea lor majoritate ar ști cum, ce și pe cine să voteze nu credem.

Faptul că, imediat *după rășcoale*, o candidatură pur țărănească a trebuit să fie susținută mai mult de guvern decît impusă de țărani, faptul că această candidatură a trebuit să fie apărută de guvern împotriva diferiților orășeni, care periclitau acea candidatură țărănească, faptul, ca să fim mai clari, că țărani n-aveau încredere în ei înșiși și parcă se mierau să aleagă un simplu țaran în acel rol de „boier“ care e deputăția — faptul acesta este și el o dovadă că țaranul e prea înapoiat, prea primitiv pentru a se folosi de modernul mecanism al votului în interesul său — și încă în interesul său adevărat și bine înțeles !

Simplul fapt că țărani nu cer votul universal este deajuns ca să concludem că ei... n-au nevoie de el și că n-ar ști ce să facă cu el.

Și totuși, votul universal *trebuie* acordat ! Trebuie acordat, conform cu acel principiu — care a prezidat la toată desfășurarea istoriei noastre contemporane —, conform cu principiul că, într-o țară europeană înapoiată, forma *trebuie* să precedă fondului, forma trebuie introdusă, *dacă* voim să avem apoi și fondul.

Educația politică țaranul n-o poate avea decit dat la școala politică. Cineva a spus foarte bine că, după cum trebuie să te bagi în apă ca să poți înota apoi, tot așa și țaranul trebuie mai întâi băgat în viața politică, ca să poată s-o priceapă pe urmă... Aruncat în viața politică, țaranul se va bălăbăni nesigur multă vreme, dar apoi va începe să înoate, „broștește“, la început, „voinicește“, mai pe urmă.

Dar, pentru țară, folosul va veni mai înainte de trezirea țărănimii. Va veni chiar imediat. Căci, la-nceput, înainte de trezirea țaranului la viața politică, votul universal va avea ca urmare *întărirea* guvernelor.

Azi un guvern este slab pentru că este la discreția „alegătorilor“, adică a coteriilor a „familiilor“ importante din punct de vedere electoral, care îl „trîntesc“ de la putere dacă nu-s satisfăcute, a „electorilor“, cu care un guvern trebuie să umble ca cu niște vase fine, ca să nu se... strice, a cutărui membru influent, care are o sumă de „partizani“ într-un club, a categoriilor sociale restrinse, care-și urmăresc cu energie interesele lor adesea egoiste și protivnice interesului general etc., etc. — în sfîrșit, cine nu știe în ce stă „slăbiciunea“ guvernelor.

Această slăbiciune face pe guverne să fie mai rele decit ar fi altmintrelea. Dacă un partid n-ar fi silit de „partizanii“ săi să facă „concesii“, nedreptăți, „infamii“ chiar, ori să se dea îndărăt de la măsuri bune, pentru a nu supăra pe unii „partizani“, ori pentru a nu nemulțumi cutare categorie socială restrînsă — acel partid ar fi mai bun. Orice ministru ar face mai puține lucruri rele dacă, pe lîngă acele pe care le face din nepricepere, răutate sau interesul său, n-ar face alte zeci și sute, *impuse* de partizani, căci altmintrelea se duc electorii, se supără importanta familie din orașelul X, care are 5 voturi la colegiul I, devine disidentă o parte din cutare club etc.

Imediat ce un ministru nu place acestor interesante personaje și categorii, ele încep să-l „controleze“, conform „constituției“...

Dînd însă drept de vot țărănimii, guvernul ar avea o colosală zestre guvernamentală fără plată, fără obligații — și deci *orice* guvern ar atîrna mai puțin de „alegători“, de coterii, de familia cea cu 5 voturi la colegiul

I... Țăranii ar avea rolul acelor pari numiți de cătră prinți, cu care aceștia majorează noblețea, cînd ea se opune unei reforme...

Nu-i vorbă, iluzii mari să nu ne facem. Electorii și suita lor tot vor avea importanță — și deci guvernul are nevoie de ei —, căci, pentru a mișca masele, tot va fi nevoie de cadre. Dar, oricum, cînd însuși votul familiei cu cei 5 nu va mai avea așa însemnătate, guvernul va fi mai puțin „controlat“ de „alegătorii“ săi, și va fi mai bine, să zicem : mai puțin rău !

Așa că, dacă nu se poate aduce adevăratul control al țării, cel puțin, prin votul universal, se micșurează „controlul“ familiei cu cei 5, care costă pe stat, sub formă de slujbă, subvenții etc., zeci de mii de franci ; care calcă legile și jupoaie pe cei mici, tolerați pentru că-s 5 la colegiul I, care răstoarnă guvernul, îndată ce acela vrea să pună ordine în afaceri, ori să facă legi ce nu convin celor 5...

Așadar, votul universal este *necesar*.

Atunci, poporul va deveni un rezervoriu, din care se vor tot ridica conștiinți — pe încetul —, și astfel, pe nesimțite, acest regim electoral va tot deveni din ce în ce o realitate, va deveni tot mai mult glasul țării, până ce, la sfîrșit, vom avea un adevărat popor conștient de drepturile și de datoriile sale, de nevoile țării, de chipul de a lecu aceste nevoi.

Dar cine să realizeze această reformă ?

Dar cine o poate realiza ?

Să vedem, căci chestia nu mi se pare așa de simplă.

Unde acest drept e cerut de cei interesați, lucrul e relativ ușor. Dacă, la noi, țăranii ar alege pe cei 30 și ceva de deputați ai lor cu mandat imperativ ; dacă ar trimite în dealul Mitropoliei cîteva căruțe cu un milion de petiții pentru votul universal, cine s-ar putea opune ?

Dar acest lucru nu se poate întîmpla la noi.

Votul universal trebuie *dat* cuiva, care nu-l cere.

Cine să i-l dea ?

Desigur, un partid care ar avea nevoie de această reformă, fie în interesul său, fie în acela al țării.

Un partid care ar avea nevoie de votul universal e partidul liberal. Legile ce a făcut, și altele pe care va trebui să le facă în viitor — legi pentru țărâtime — impune acestui partid reforma electorală.

Dar poate face un partid această reformă ?

Să vedem.

Reforma electorală se face printr-o adunare constituantă, aleasă *anume* pentru acest lucru.

Nu se poate face prin *surprindere*.

Ce-ar spune un partid alegătorilor, când s-ar prezenta în fața lor la alegerile pentru constituantă ?

Oricît de dibaci ar vorbi, în fond ar spune următoarele lucruri alegătorilor colegiului I și II (căci colegiul III ar fi adus, „pe căprării“, ca să-și voteze propria-i ridicare la viața politică !) :

— Votați constituantă, pentru că vă iau din mină puterea politică, prin care vă satisfaceți interesele personale, de familie, de clică, de clasă etc. Prin care mă puneți la strîmtoare, pe mine, guvern, ori de cîte ori mi-i milă de banii țării ! Entuziasmează-te, cetățene, și votează-mi constituantă !

Sînt unii oameni politici care cred că cetățeanul se va „entuziasma“. Argumentarea e aceasta : în vremuri normale, în adevăr, cetățeanul e egoist, se gîndește numai la el. Dar în vremea unei agitații pentru o reformă mare, înaintată, se produce un fel de *suflet social*, o „psihologie a mulțimii“, cînd în om nu mai vorbesc interesele sale obișnuite, ci *altăceva*. În asemenea momente, omul e gata de sacrificii, sufletul său se revarsă peste interesul egoist...

În adevăr, „psihologia mulțimii“ are multe surprize, și e posibil ca acei care vorbesc astfel să aibă dreptate... Dar e și posibil să n-aibă dreptate.

Alții, mai mizantropi în privința idealismului omenesc, aduc o altă considerație în favoarea posibilității unei constituante pentru votul universal. Ei zic că, în țara românească, un guvern are așa de mare prestigiu în fața alegătorilor în anul întăi de guvernare, cetățenii alegători socot așa de neclintit un guvern în acel prim an, încît, ori cu ce reforme ar veni guvernul, el capătă marea majoritate a colegiilor electorale. E posibil și asta... Dar oare nu e posibil și contrariul ?

Eu mă-ntreb neconținut : entuziasma-se-va îndeajuns cetățeanul ? Sugestiona-se-va îndeajuns cetățeanul de prestigiul „primului an“ ? Sinucide-se-va cetățeanul ?

Renunța-va „familia“ noastră la situația ce are prin cei „5“ ai săi la colegiul I ? La slujba, pe care o poate extorca, prin votul său, pentru fiul ei, pentru nepotul ei, pentru bunicul ei și pentru soacra ei ? Renunța-va crișmarul, mai mult sau mai puțin bucureștean — negustorul de mititei, de tulpurel și de patricieni —, renunța-va el la puterea-i electorală, cu care poate „rușina“ un guvern ce nu-l lasă să otrăvească „poporul“ ?

...Mi-e frică și de Zaharia Trahanache, și de Jupin Dumitrache, și de Rică Venturiano...

Căci cetățeanul român a devenit foarte conștient, chiar și cel din colegiul II (cel din colegiul I e conștient lucru mare, chiar de la introducerea constituției. Ba chiar din vremea fanarioților. Ba și mai dinainte : din vremea lui Mihai Viteazul etc.). Cetățeanul român „colegiul II“ a devenit foarte conștient. De cîtiva ani are o educație politică perfectă. Mai ales cel din București, viscera cea mai însemnată a țării.

Această „conștiință cetățenească“ s-a dovedit perfect : Partidul liberal n-o fi făcut chiar ceea ce spun gazetele sale, dar tot a făcut ceva. Și „slăbiciunea“ sa nu vine din ceea ce a făcut rău, ci *numai* din ceea ce a făcut, sau măcar a voit să facă bine.

Alegătorii colegiilor actuale l-au pus în mai multe părți în minoritate, pentru că în vremea crizei a făcut „economii“ și „suprimări“ ce nu i se pot uita ; pentru că a făcut ceva pentru țărani ; pentru că a schițat măcar un gest, prin care dădea a înțelege că vrea să mărească puterea de rezistență a țărănimii ; pentru că a voit să calmeze entuziasmul crișmarilor din toată țara, și în București și a birtașilor, casapilor și altor otrăvitori patriotici ; pentru că au venit alte partide, care au făgăduit că vor pune capăt acestor „scandale“ liberale etc., etc.

Cu cîtiva ani în urmă, ar fi fost relativ mai ușor de căpătat o constituantă pentru votul universal. Greutatea ar fi fost cu colegiul I, cu voturile lui, cu protestă-

rile lui, cu mișcările lui de stradă (căci „poporul“ bucu-reștean nu e greu de ridicat împotriva votului pentru... popor !), cu amenințările lui sus, sus de tot etc.

Acuma însă e mai greu.

Pentru că, acuma, partidul liberal a pus problema țărănească, care a trezit pe orășeni. Până nu de mult, „vot restrîns“, „vot universal“, „colegiu unic“ — pentru orășeanul din colegiul II era egal. El știa că nu prea are cuvînt în trebile țării, dar știa, în același timp, că tre-bile acestea sînt conduse conform cu interesele sale... Doar în numele lui — clasa nouă burgheză —, se făcu-seră și se făceau toate.

Acuma, însă, a văzut că poate fi și altfel. A văzut că un guvern *poate* să se mai intereseze și de alții, cu alte interese, uneori contrare cu ale sale. Și s-a „trezit“ colegiul II. A început să aibă educație politică !

La educația aceasta a contribuit mult partidul con-servator-democrat, care — în lupta lui pe viață și pe moarte cu cellalt partid conservator —, s-a adresat la toate interesele „lezate“ ale orășenimii și a ajutat-o să se „trezească“ cu... o oră mai înainte.

Și, în sfîrșit, acest civism al colegiului II s-a întîm-plat să fie admirabil încurajat și ajutat de „legea lui Las-car“, care a făcut inviolabilă familia cea cu 5 voturi din orășelul X, inviolabil crișmarul, inviolabil casapul, invio-labilă toată lumea ¹.

Așadar, colegiul II, care înainte era guvernamental și ar fi dat oricîte constituante guvernului, fără măcar să bănuiască că-și taie creanga de sub picioare, sau, în cazul cel mai rău, ar fi putut fi silit să voteze o consti-tuantă pentru votul universal — acuma, colegiul acesta in-cepe să voteze, foarte luminat, conform cu interesele de clasă, de clică, de familie, de persoană, și nimene nu-l poate sili să facă altfel, căci secretul votului îi e garantat.

A, dacă vreun partid l-ar fi dat înainte — acest vot universal ! În bunele vremuri, cînd chestia țărănească

¹ În privința acestei legi, vezi *Partidele noastre politice*, de subsemnatul, *V.r.*, anul IV, nr. 8.

nu era pusă, cînd colegiul II nu era educat „cetățenește“, cînd electorii nu-și bătuseră capul să facă acea faimoasă lege Lascar, care avea să facă din toți alegătorii români Catoni din Utica !...

Dar nici un partid n-a venit cu votul universal !

De ce ? din multe cauze, din toate cauzele, pentru care cei ce au nu dau și altora. Dar trebuie să mai fie și alta : propaganda social-democrației române. Social-democrația română dovedea așa de strașnic că *imediat* după introducerea votului universal țărănimea română va aranja trebile țării conform cu cel mai strict interes de clasă al ei, că bieții „burgheji“ nu puteau decît să-și zică : Așa ?! Apoi las că vă dăm noi vot universal !... Căci social-democrații — lucru curios ! — nu se adresau țăranilor arătîndu-le foloasele votului universal. Ei se adresau „burghejilor“ și, printr-o admirabilă tactică, de care nu pot să nu mă felicitez și eu, îi speriau că are să fie vai și amar de ei cînd vor da votul universal.

Atunci ? Este imposibil să avem votul universal ?

Nu e imposibil, dacă au dreptate optimiștii, care vorbesc de altruismul izvorît din „sufletul mulțimii“, ori de prestigiul irezistibil al unui guvern nou venit la putere.

Iar dacă acești optimiști nu au dreptate — dacă cetățeanul nu se va entuziasma și dacă maturitatea lui politică va fi destul de înaintată ca să nu fie surprinsă de noutatea unui guvern —, atunci nu mai rămîne decît ca fruntașii politici înțelegînd superiorul interes al partidelor lor și al țării, ca guvernele să fie mai „despotice“, mai puțin „controlate“ de „alegători“, să se coalizeze împotriva propriilor lor partizani și a alegătorilor, pentru a le smulge puterea politică din mînă...

Că mai tîrziu țărănimea, devenind conștientă, se va amesteca în trebile țării ? Că sărbătoarea categoriilor sociale, *jouissante*, va fi tulburată de acei nechemați, îmbrăcați în sumane ?... Dar asta va fi tîrziu !... Clasele noastre de sus să n-aibă ele măcar patriotismul de a spune : „Après moi la déluge“ ?... Nu credem... Mai ales

că acel potop *tot* trebuie să vină odată! Că venirea lui va fi grăbită prin acordarea de pe acuma a *formalității* votului universal?!

Dar atita *concesie* trebuie să facă cei din vârful piramidei sociale!

Nu uitați că acestea sînt simple și umile opinii ale unui diletant.

Viața românească, nr. 5, 1910

Literatura «absconsă»

Nu ni se poate imputa că sintem exclusiviști în aprecierea operelor de artă.

În articolele, în cronicile, în recenziile noastre, am laudat opere de toate școlile : clasice, realiste, romantice, simboliste etc.

Unii publiciști s-au arătat chiar nedumeriți de această abatere de la programul nostru „poporanist“, parcă poporanismul ar fi o școală literară, și nu : întâi, o chestie de naționalizare a literaturii culte, fie ea clasică, romantică ori simbolistă ; și în al doilea rînd, o chestie de simpatie artistică, fie artistul simbolist, romantic ori clasic !

Mai ales simbolismul „nostru“ a băgat pe mulți în nedumerire, parcă între simbolism — școala literară care, în ultima analiză, vrea sugestia în locul *expresiei*, sugestia a ceea ce nu se poate exprima — și între poporanism ar fi o contradicție.

Există însă la noi un început de literatură — un ecou întîrziat al unei literaturi străine —, pe care o vom numi „absconsă“, cu un cuvînt întrebuițat în Franța de inșiși reprezentanții acestui fel de literatură. Acestei literaturi nu-i putem aduce aplauzele noastre.

Ceea ce caracterizează această literatură „absconsă“ este că ea nu poate fi înțeleasă decît de autorul ei și de cîțiva inițiați. Scriitorul își exprimă stările sufletești prin cuvinte și figuri de stil care nu sînt înțelese decît de el și care, deci, nu sînt în stare să evoce în sufletul nostru stările sufletești ale poetului.

Inchipuți-vă un poet care ar avea particularitatea să „audă colorat“. El va traduce sunetele din natură prin culori. El va pricepe perfect ce a spus în propria-i poezie. Și vor pricepe și aceia care sufăr de o *identică* „audiție colorată“. Iar dacă poezia e și simțită puternic, dacă senzațiile de auz sînt puternic și exact exprimate... prin

imaginile de văz corespunzătoare, atunci poezia aceasta va putea face o mare impresie asupra lor.

Dar noi, care nu auzim roș, verde și indigo? Dar chiar acei care sufăr de „audiție colorată“, dar aud glasul privighetorii *albastru*, și nu *galbăn* ca poetul?

Sau închipuiți-vă un poet de aceștia „absconși“, care ar vedea între lucruri niște raporturi *nu nouă*, ci imposibile pentru mintea normală omenească? Dacă poetului „clișeele“ i s-ar părea, cine știe din ce cauză, „triunghiulare“? Și le-ar opune altor clișee din trecut, cînd poetul era fericit, cînd „clișeele“ erau „romboide“? Sau dacă, făcînd comparații, ne va spune că ochii iubitei sale sînt ca două gîturi de girafă și mîinile ei ca două patrafire? Știm noi, bieți cetitori, ce va să zică clișee triunghiulare și cum sînt mîinile ca două patrafire? Poetul poate știe. Cine știe ce asociații bizare de idei l-au condus la aceste comparații? Cine știe ce și cîți termeni intermediari fac legătura între „clișee“ și „triunghiuri“, între „mîini“ și „patrafire“... Dar noi?!

Nu e așa că această poezie — oricît de frumoasă o fi fiind în *felul ei*, „în sine“ — *trece pe lîngă noi*, nu există pentru noi?

Noi nu credem în această poezie. Limba are ca funcțiune transmiterea stărilor sufletești dintr-un suflet în altul. Ea e un instrument, și nu un scop. Dacă s-ar putea face această transmisiune mai ușor prin altceva, prin curenți electrice, de pildă, ne-am putea dispensa de dînsa. Avînd această menire, limba va fi cu atît un instrument mai perfect, cu cît își va îndeplini mai ușor, mai repede și mai exact funcțiunea... Idealul, cum s-a zis de atîtea ori, e să exprimi gîndiri cît mai complexe într-o formă cît mai simplă.

Dealtmîntrelea, istoria literaturii întregi, de la Homer pînă azi, e martoră că nici un scriitor „absconș“ n-a trăit. Rămas-a vreunul — c-au fost întotdeauna? În lupta pentru trai, au învins numai scriitorii clari, care pot fi pricepuți în toate vremurile, pentru că vorbesc tuturor oamenilor.

Aceasta, însă, nu însemnează *claritate cu orice preț*.

Ceea ce trebuie să urmărească poetul e toată claritatea cîtă comportă subiectul său, sentimentalitatea sa. Este evident că unei poezii simboliste — prin definiție

flotantă și vaporeasă, pentru că vrea mai ales să sugereze — nu i se poate cere claritatea unui sonet de Heredia.

Dar această „neclaritate“ inerentă poeziei simboliste, neclaritate care, dacă întrece necesitatea, devine primejdioasă — tocmai ea trebuie să facă pe poetul simbolist să se exprime cu toată claritatea câtă e posibilă, câtă comportă felul acesta de poezie. Sint uniia, însă, care caută anume să fie cât mai neclari, pentru a fi cât mai... simbolști!

Și e păcat de unii, prin versurile cărora, ca printr-o ceață desfăcută ici și colo, zărești adesea bucăți de cer albastru. D. Tudor Arghezi e unul dintre aceștia. La d. Minulescu, ceața s-a împrăștiat aproape de tot. Cetitorul are un exemplu chiar în numărul de față al revistei noastre. Poate că *Romanța soarelui** nici nu mai e simbolistă. Dar e admirabilă.

Viața românească, nr. 5, 1910

* *Romanța soarelui* s-a publicat în acest număr (5) al *Vieții românești*.

Cetind pe d. Maiorescu

Intr-un *Adaos* din 1908 la studiul d-sale *Literatura română și străinătatea* (*Critice*, Ed. Minerva), vorbind de starea actuală a științii românești, d. Maiorescu amintește printre scrierile care se ocupă cu „elementele fizice ale regiunilor locuite de români” și „interesantele scrieri ale d-lui Mehedinți”.

Scrierile acestea ale d-lui Mehedinți despre „elementele fizice ale regiunilor locuite de români” sînt, în adevăr, „interesante”, sînt chiar admirabile, dar, ca și în industria mare a lui Cațavencu, ele sînt admirabile dar : *nu există !*

În schimb, d. Iorga n-are scrieri. Cînd amintește despre istorici și ajunge la d. Iorga, d. Maiorescu vorbește *numai* de : „comoara de documente, descoperită și pusă la îndemîna publicului de nepilduita sîrguință a d-lui Iorga”. Atîta tot : un simplu colector de documente.

Iar d. Radu Rosetti nici nu este amintit.

D. Radu Rosetti, se știe, e „subversiv”.

Cu această ocazie, am asistat din nou la procesul de formare al unui „intelectual, savant, scriitor” și „idealist”.

În numărul trecut al *V.r.*, am văzut cum a fost intelectualizat și savantizat d. M. Dragomirescu. *

Viața românească, nr. 5, 1910

* Articolul *Insemnări privitoare la istoria culturii românești*, nr. 4 al *Vieții românești*, Volumul de față, p. 336.

Pauline Garcia-Viardot

Divinul Turgheniev a revenit la ordinea zilei cu ocazia morții de curînd a d-nei Viardot.

Pauline Garcia-Viardot, sora ilustrei Malibran, a fost o cîntăreată vestită pe la jumătatea veacului al XIX-lea.

Pauline Garcia a făcut cunoștință cu Turgheniev la 1843, la Petersburg, pe cînd marele scriitor avea 25 de ani.

Turgheniev o admira pentru surprinzătoarea ei inteligență și pentru talentul ei, el spunea : „genial“. De-altmintrelea, și George Sand o numea „le plus beau génie de femme de notre époque“...

Dar Turgheniev n-a fost numai admirator, ci și un adorator al ei. Se zice că într-o zi a fost atît de fericit că Pauline i-a trecut batista ei parfumată pe frunte, și l-a plictisit pe Bielinski atît de mult cu expansiunea acestei fericiri, încît criticul s-a supărat și i-a spus că suferă de sadism.

La 1847, Turgheniev părăsește Rusia odată cu Paulina, care în acest timp devenise d-na Viardot. De-acum înainte el va colinda Europa, urmărind pe cîntăreată în toate peregrinările ei, la Paris, Bruxelles, la Courtavenel în Brie, unde familia Viardot avea o casă și unde-și scrie unele opere, între altele și o parte din nemuritoarele *Povestiri ale unui vînător*. Acum, învață și spaniolește, ca să se înțeleagă cu mama și mătușa Paulinei.

Desigur că pricina pentru care Turgheniev și-a petrecut viața în Franța a fost și d-na Viardot. El singur spunea că ceea ce-l face să stea departe de patrie e d-na Viardot și fiica lui, pe care încă din 1850 o încredințase prietenei sale.

La 1864, d-na Viardot se retrage din teatru și se stabilește la Baden. Turgheniev își face, și el, o casă în această localitate, în vecinătatea prietenilor săi, și

începe să ducă o viață cu totul artistică... Rușii, care au fost întotdeauna geloși oarecum de străinii care le răpiseră pe marele lor compatriot, pun în circulație o mulțime de răutăți : că Turgheniev e un fac-totum al familiei Viardot, că aduce acasă vînatul domnului, că poartă prin oraș caietele de muzică ale doamnei (mai tîrziu vor vorbi de „guvernanta“ lui Turgheniev !) și altele. De fapt, Turgheniev se găsea foarte bine, familia aceasta îi satisfăcea nevoia de societate, iar talentul muzical al d-nei Viardot era o veșnică desfătare pentru acest mare iubitor al frumosului.

Acolo, la Baden, el scria pentru operetele compuse de d-na Viardot, aranja cuvintele cîntecelor rusești, a căror muzică o aranja ea. Asculta pe Gluck și pe Mozart, favoriții prietenii sale, căreia Wagner nu-i plăcea, și juca uneori piese de teatru. Așa, se spune că într-un rînd ei au jucat *Krakamiche*, *ultimul vrăjitor*, cu Turgheniev în rolul lui *Krakamiche*, în fața regelui și reginei Prusiei, a marelui duce și marei ducesă de Baden și a altor altele, și că, cu această ocazie, a ținut un *speech*, în care a imitat, ușor, pe Napoleon III, lucru care a produs mult haz în... asistență.

La 1871, după război, familia Viardot strămutîndu-se în Franța, Turgheniev a urmat-o. „Și-n Australia m-aș duce după dinșii“, zicea el. La Paris el stătea la etajul al treilea al unei case ale cărei etaje de dedesubt erau locuite de prietenii săi. În curînd își cumpără, în tovărășie, o vilă la Bougival.

La 1883, Turgheniev moare sub ochii d-nei Viardot, care a povestit într-o scrisoare, dată de mult publicității, agonია și moartea bătrînului ei prieten.

După moartea lui Turgheniev d-na Viardot a făcut cunoscut multe din scrisorile primite de la el, scrisori foarte importante prin știrile ce conțin, prin observațiile sale pătrunzătoare și prin stilul său unic. În cartea lui Emile Haumont, *Ivan Tourguénef, la vie et l'oeuvre*, după care am luat mai toate datele acestea, se citează multe fragmente din aceste scrisori. (Cartea e bogată în date biografice, dar e mediocră în partea ei critică.)

Și acum, după 27 ani de la moartea marelui ei prieten Ivan Serghieici, aceea care străbătea odată triumfător Europa a murit, în vîrstă de 90 de ani ! Desigur că acuma vor ieși la iveală multe scrisori ale lui Turghe-

niev, cele mai intime, care vor arunca lumini nouă asupra vieții și operei sale. Deocamdată, s-a găsit un roman, care, după titlu, *Viața de artă*, și după faptul că d-na Viardot a hotărît să nu se publice decît peste 10 ani, desigur că conține povestirea legăturilor dintre ea și Turgheniev. Din romanul acesta lipsește o mică parte de pe la mijloc. Turgheniev, care a zugrăvit episoade din viața sa în *Prima dragoste*, în *Asia*, în *Ape de primăvară* etc., n-a zugrăvit nicăieri „romanul“ său cu d-na Viardot, al cărui caracter, pe cît știm, încă nu e bine definit — și nici măcar n-a pus în vreo operă tipul prietenii sale... Ivan Turgheniev a fost cel mai delicat scriitor din toate timpurile.

Viața românească, nr. 5, 1910

D. Aurel Popovici

D. Aurel Popovici a tipărit o carte în care insultă „democrația“ mondială în cele 14 idiome ale habsburgiceii sale monarhii.

În aceeași carte, d. Aurel Popovici dovedește că „democrația“ nu există.

Autorul uită însă că, fără existența acestei „democrații“ care nu există, d-sa n-ar ține un condei liber în mână, ci, iobag ardelean, ar duce nemeșului respectiv găini, ouă, pene de gîscă și celelalte pocloane, pentru a căror listă, cf. *Istoria românilor* de A. D. Xenopol.

Viața românească, nr. 5, 1910

Cînd morții vor învia

Nu e nici om, care gîndește cît de puțin și are cît de puțină dragoste de țară, să nu observe cu îngrijire cele ce se petrec la noi : luptele politice exasperate, dar totuși, sterpe, care, adesea, au la baza lor interese de coterii, de partizani, ambițiuni vinovate, vanități puerile ; înlocuirea luptelor de interese sociale ori naționale prin lupte personale, ori de clientele ; amestecul, adesea, al străinilor în afacerile noastre și intenția lor de a da porunci și jigni ; luptele de rasă între semiți și anti-semiți, care au adesea ca efect ponegrirea țării în străinătate ; existența multor orașe, în care politica o fac numai postulanții la slujbe, clasa burgheză fiind străină și fără drepturi ; foamea cronică — această îngrozitoare nenorocire și rușine — a optzeci la sută din populația țării, a părții celei mai *românești*, a singurii clase pozitive ; astîmpărarea acestei foame cu popușoi, adesea stricat, cumpărat de stat, din care mai cîștigă ceva și mijlocitorii oficiali și neoficiali ; astîmpărarea acestei foame, adesea, cu ceea ce urmează după cele „trei somații“, cînd ele se fac ; jignirea națională și neputința de a impune, fără multă vorbă, cu forța, respectul ce ni se cuvine ; imbuibarea tuturor nevoiașilor intelectuali cu sinecure ; nedreptatea selecției la concursurile pentru locurile retribuite de stat ; formarea de gaște literare, pentru ca un mititel să se illustreze ; proclamarea de genii a tuturor nulităților, că se miră și ei ce i-a pălit ; formarea, din senin, de școli „realiste“, „romantice“, „țărăniste“, „moldoveniste“, „ardeleniste“, „zoliste“ și „antizolist“, botoșănene și mehedintîste : stropsirea limbii de cătră cei de sus, care o mai vorbesc ; stropsirea frumosului de către literații care se înghesuiesc înspre Parnas ; semicultura și pseudocultura de sus, incultura de jos...

Fără îndoială că toate acestea nu sînt dureri normale, inerente oricării societăți omenești, ci niște simptome ale unei stări anormale.

Și toate sînt efectele acestui lucru extraordinar : existența unei singure clase pozitive, care este cea mai curată, singura care produce toată bogăția și care, în schimb, zace în mizerie, în întuneric și n-are nici un cuvînt în trebile statului, în conducerea țării, adică în conducerea de sine însăși.

Va părea paradoxal dacă vom spune că mai degrabă se poate concepe în țările civilizate din Apus o țărănime fără drepturi, fără amestec în stat. Acolo, în țările Apusului, sînt clase conducătoare pozitive, vechi, absolut naționale, cu tradiții de cultură, de morală, de cinste politică și de respect pentru dreptate și demnitate omenească. Acolo, acele clase pot, la urma urmei, guverna singure, și poporul de jos, prin drepturile ce le are, nu are de făcut, în parte, decît să controleze și să-și revendice îmbunătățiri economice. La noi însă, adevăratul popor este țărănimea, care este, cum am spus, singura clasă reală ; ea singură are tradiții trainice, și glasul ei este necesar nu numai pentru a-și revendica drepturi economice, ci pentru a se pune o ordine în dezordinea creată de clasele de sus, care n-au tradiții de conducători adevărați ai unui popor.

Îndreptarea nu va veni decît atunci cînd lucrurile vor deveni normale, adică cînd poporul român va avea vot, pămînt și cultură.

Un popor care suferă de foame și n-are o viață sufletească hrănită de cultură nu e un popor fericit. Și nu numa atîta : el degenerază pe încetul, răpind și orice speranță pentru viitorul îndepărtat. Poporul român trebuie păstrat, cel puțin ca o pastă, din care viitorul să alcătuiască o națiune : *aceasta prin pămînt și cultură.*

Însănătoșirea vieții politice va veni de la ridicarea țărănimii la valoarea de element social și politic, căci atunci clientelele nu vor mai avea nici o rațiune de existență, pentru că cine va voi să „facă politică“ va trebui să se adreseze la masele mari ale poporului, să le audă dorințele și nevoile :

Dreptul de vot, pămîntul și cultura țărănimii vor aduce însănătoșirea vieții politice.

Însănătoșindu-se viața politică, slujbele statului nu vor mai fi un premiu de încurajare pentru agentura politică, căci „luptătorul“ nemaifiind o valoare electorală, slujbele se vor da acelor care le merită. Lupta pentru trai va deveni o arenă în care vor învinge cei mai bine înzestrați. Vremea, pe care acuma postulanții și-o cheltuiesc cu agentura politică, și-o vor cheltui cu studiul meseriei lor, căci vor ști că nu vor învinge prin lipsa de scrupul, ci prin recunoașterea meritului ce-l vor avea :

Dreptul de vot, pământul și cultura țăranimii vor aduce selecționarea sănătoasă a slujbașilor statului și triumful meritului.

Căpătîndu-și fiecare locul la banchetul vieții, numai în urma muncii cinstite și în virtutea meritului, toți vor deveni apărătorii cei mai zeloși ai dreptății, căci, atunci, nedreptatea va deveni o amenințare pentru cei cinstiți, care se razimă numai pe meritele lor.

Dreptul de vot, pământul și cultura țăranimii vor dezvolta în societatea românească sentimentul cinstei și al dreptății.

Țărănimea ridicîndu-se, o parte din ea se va deda la negoț, și astfel clasa mijlocie se va alimenta cu elemente sănătoase românești, cel puțin jumătate din postulanții la slujbe nemaiaivînd ce spera, se va deda și ea la negoț în mod serios, și atunci locurile ocupate de străini vor reveni, de drept, în mod natural, fără intervenția statului, la naționali :

Dreptul de vot, pământul și cultura țăranimii vor crea o clasă mijlocie românească, se va rezolva de la sine chestia străinilor.

Ridicarea celor cinci milioane de țărani la o viață omenească însemnă crearea unui popor de peste șase milioane de oameni conștienți, de cetățeni, însemnă ivirea, în Europa, alături de Norvegia, Elveția, Belgia etc., încă a unei țări tari, însemnă asigurarea prin noi înșine, și nu din hazardul combinațiilor diplomatice, a existenței acestei țări, care să impună respect și teamă dușmanului cu gîndul cotropitor.

Dreptul de vot, pământul și cultura țăranimii însemnă crearea unui popor tare, respectat, temut, stăpîn absolut pe sine însuși.

Poporul român, devenind un popor tare, conștient, în fiecare membru al său, de idealurile naționale, își va putea spune — ca consecință — cuvîntul său în favoarea fraților de sub alte stăpîniri și — la momentul suprem — va putea fi în stare să facă ca marginile statului să se întindă pînă la acele ale idealului său.

Dreptul de vot, pămîntul și cultura țărănimii asigură îndeplinirea celor mai înalte idealuri naționale.

Ridicarea țărănimii spre cultură, crearea unei clase mijlocii, care să se atingă, pe de o parte, cu țărăimea, pe de alta, cu clasa de sus, formînd o punte între amîndouă, așa ca trecerea din vîrfurile piramidei la bază să se facă pe nesimțite, însemnă rezolvarea chestiei atît de agitate a culturii naționale. Cînd țărăimea și clasele mijlocii vor lua parte la formarea și aprecierea valorilor culturale — limbă literară, literatură, forme de viață —, atunci „cultura națională“ se va naționaliza, se va româniza... Astăzi clasa de sus stă în aer, fără bază, fără atingere cu poporul. Poporul nu ia parte la formarea culturii, și cultura nu se formează pentru popor. Clasa de sus n-are atingere decît cu cultura apuseană, mai ales franceză, pe care, cum spuneam și altă dată, din cauza lipsei de contact cu sufletul românesc adevărat, *n-o asimilează*, ceea ce e totuna cu a spune că *o caricaturizează*. Trebuie să absorbim *toată* cultura apuseană, pînă ce vom ajunge s-o egalăm, dar nu vom absorbi-o, *ci ne va absorbi ea pe noi*, dacă nu ne vom împuternici organismul cu puternica sevă românească a poporului de la țară.

Dreptul de vot, pămîntul și cultura țărănimii vor prefăce cultura noastră într-o adevărată cultură națională.

Și toate acestea, mai devreme sau mai tîrziu, *vor fi!*

Mișcarea economică de la sate, agitația în sînul unor partide politice pentru reforma electorală și, mai presus de toate, faptul cel mare, vestit de curînd, că numărul știutorilor de carte a crescut la 40%, toate acestea sînt semne că „mortii vor învia“.

Rasă și naționalism

O publicație politică a descoperit că d. Iorga e bulgar după tată și grec după mamă.

Originea bulgară a d-lui Iorga o află publicația aceasta în *Arhondologia* lui Sion. Această arhondologie însă nu are nici o valoare. Ea mișună de inexactități voite sau nevoite. E un pamflet. Prin urmare, bulgăris mul d-lui Iorga nu e probat.

Originea grecească a d-lui Iorga — nici d-sa nu o neagă : bunicul d-sale a fost grec din Grecia.

Va să zică, d. Iorga are în vine puțin sînge grecesc.

Plecînd de la această descoperire, publicația de care vorbim contestă d-lui Iorga dreptul de a face naționalism așa cum înțelege d-sa să facă. Și pentru ce ?

Un român poate face naționalism așa cum îl taie capul — și d. Iorga nu încetează de a fi român prin faptul că are cîteva picături de sînge grecesc.

Aceste picături sînt oare o dovadă că d-sa nu e sincer ?

„Român“ este o noțiune psihologică, și nu fiziologică. Și oare chiar fiziologicește d. Iorga ar fi fost altfel dacă bunicul d-sale n-ar fi fost grec ? Este o fiziologie grecească ? Și dacă d. Iorga are „sînge“ (?) grecesc, urmează ca psihologia d-sale să nu fie românească ? Și, din întîmplare, nu poate fi ea curat, specific, tipic românească ?

Dar în istoria culturii noastre avem oameni care reprezintă cu putere sufletul românesc, care au intrapat năzuințele poporului român în genere și ale unei epoci în specie, și care aveau în vine o cu totul altă doză de sînge străin !

„Părintele literaturii române“, Eliade Rădulescu, era fiul unei grecoaice pur sang, zice d. Iorga. Celălalt „părinte al literaturii române“, cel din Moldova, Asachi, era

dintr-o familie galițiană, „probabil de origine armenescă“, zice d. Iorga în *Istoria literaturii veacului al XVIII-lea*. „Bardul național“, poetul ginteii latine, acela pe care d. Maiorescu îl laudă că a exprimat șovinismul național românesc și pe acela al ginteii latine, Vasile Alecsandri, era nepotul unui Botezatu, evreu după uniia, probabil ungar după d. Iorga (...italian după Alecsandri !)

Și nu înșirăm pe alții mai mici, ori mai noi.

Și atunci, pentru ce d. Iorga nu are drept să facă naționalismul cel mai șovinst? Că acest naționalism nu e cel mai nimerit? Dar asta e altă vorbă! *Ideile* d-lui Iorga pot fi greșite, dar nu pot fi puse la carantină, pentru că d-sa are câteva picături de sînge grecesc, care, în definitiv, trebuie să aibă aceeași compoziție chimică ca și sîngele românesc.

Viața românească, nr. 6, 1910

Mai clar

Un ziar junimist ne înjură — această rubrică și pe subsemnații.

Să fie pentru rîndurile noastre „voalate“, relative la operele științifice ale d-lui Mehedinți, descoperite de d. Maiorescu ?“ *

Se vede că n-am fost așa de clari, încît ziarul junimist să nu mai simtă nevoia de a vorbi.

Să fim mai clari.

D. Maiorescu, în anul 1908, a afirmat că d. Mehedinți e unul dintre cei doi-trei români care au studiat „elementele fizice ale regiunilor locuite de români“ și că rezultatele studiilor d-lui Mehedinți sînt depuse în niște „scrieri interesante“.

Așadar e vorba de niște „scrieri“ geografice, în care d. Mehedinți a studiat o „regiune locuită de români“. Așadar, e vorba de o contribuție originală la geografia României ori a provinciilor subjugate.

Ei bine, d. Mehedinți n-are scrieri de acestea, nici „interesante“, nici neinteresante ! D. Maiorescu n-a spus un adevăr cînd a afirmat contrarul. D. Maiorescu a inventat aceste scrieri, pe care, pe deasupra, le-a calificat și de „interesante“, tăcînd asupra scrierilor existente și „interesante“ ale altor oameni, care au studiat, în adevăr, „elementele fizice... etc.“.

În toată această afacere, avem durerea de a constata că sîntem în fața aceluși fel de manifestare a „spiritului de corp“, care în românește se numește spirit de gașcă.

Viața românească, nr. 6, 1910

* V. în urmă articolul *Cetînd pe d. Maiorescu*, p. 352.

Filozofie istorică

„Însemnările privitoare la istoria culturii românești“ din *Convorbiri literare* sînt o rubrică plăcută, căci aici își depune d. Mehedinți ideile sale mensuale. În no. 3 al numitei reviste, cunoscutul geograf are cîteva considerații asupra filozofiei istoriei de o profunditate uimitoare. D. Mehedinți scrie cu toată seriozitatea :

„Dacă în loc de metafizica ieftină de la 1848, cei ce puneau atunci la cale renașterea românească ar fi avut cultura istorică a lui Șaguna și ar fi priceput însemnătatea tradiției pentru a face prin biserică, considerată ca școală, răsad de bine pentru viitor, e aproape sigur [nu vrea să fie categoric ! Are îndoiala filozofică d. Mehedinți !] că societatea și statul nostru ar fi fost cruțat de multe rătăcirii și de multe primejdii, care ne apasă încă.“

Să fie un atac mascat la adresa d-lui Maioreescu, care a luptat pe vremuri în contra amestecului bisericii în ale școlii ?

Așadar, „dacă cei ce puneau atunci la cale renașterea românească ar fi avut cultura istorică a lui Șaguna ! !... suspină d. geograf.

Dar dacă d. Mehedinți ar fi consultat un manual de istoria românilor și unul de literatura română, ar fi aflat că printre „acei ce puneau la cale etc.“ au fost doi mari istorici, mult mai mari decît Șaguna, Bălcescu și Kogălniceanu, „metafizici ieftini de la 1848“...

Și dacă, cu toate că a fost istoric, Kogălniceanu n-a organizat *statul* român liber ca o comunitate religioasă cu sinod în loc de parlament, cu patriarh în loc de rege și cu episcopate în loc de... guberniile d-lui P. Carp, aceasta însemnă că filozofia istorică a d-lui geograf e... greșită, dacă nu cumva e o farsă în genul lui Mihai Twain, zis și Samuil Klains.

Viața românească, nr. 7, 1910

...De actualitate

Poate n-ar fi greu de dovedit că una din cauzele pesimismului este și prea marea dragoste de viață. Atita însemnătate dată problemei durerii și plăcerii, atita lamentație în fața „durerilor lumii“ n-ar fi tocmai un semn de ură împotriva vieții și de detașare de lucrurile aces-tei „văi a plîngerilor“... Dar nu e aici locul de făcut teo-ria pesimismului. E vorba de altceva.

Ni s-a părut interesant să împărtășim și cetitorilor noștri, mai ales în aceste momente, un fapt, pe care am avut ocazia să-l găsim zilele acestea într-o carte :

Cei mai mari pesimiști ai veacului trecut, prin exce-lență pesimiști, poetul și filozoful neantului, Leopardi și Schopenhauer, au fugit cu cea mai mare grabă, în 1831, de holeră, unul din Neapoli și celălalt din Berlin.

Și cîți optimiști „din turma lui Epicur“ nu vor fi rămas liniștiți în aceste orașe !

Căci una e teoria și alta e... practica !

Viața românească, nr. 7, 1910

Spre țara lui Khem

Superbele pagini, care poartă acest titlu și pe care le publicăm în numărul de față, vor stîrni, desigur, oarecare mișcare în cercurile noastre literare, cum au stîrnit și în redacția noastră.

Atragem cu tot dinadinsul atenția cetitorilor asupra lor.

Evident, ideile, tonul și stilul acestei bucăți presupun neapărat o intimă familiarizare cu literaturile străine. Dar dacă opera d-lui Ioan Dragu, pseudonim sub care se ascunde un tînăr, nu datorește altora decît ceea ce datorește un discipol modelelor sale, literatura românească poate să serbeze apariția unui mare talent.

Așteptăm ! *

Rețetă pentru polemiștii ironici

Obligați să ținem pe cetitorii noștri în curent cu mișcarea intelectuală din țară și să îndrumăm în același timp această mișcare pe căi mai bune, ne simțim datori să dăm cîteva sfaturi polemiștilor care vreau să fie ironici. Rețeta o vom scoate din observarea polemicii române, reprezentată de cei mai iluștri campioni ai ei.

Așadar, voiești să arăți că ești ironic și al dracului — ierte-ni-se expresia prea populară !... Foarte simplu. Îți alegi un adversar și, chiar de la început, îl numești „adversar“. Cu aceasta l-ai dezarmat din capul locului,

* V. mai departe *Plagiatul I. Dragu*.

căci lovitura ce i-ai dat-o i-a luat toată puterea. Acum ești stăpîn pe el. Restul merge ușor, e o jucărie. „Adversarul“ acesta scoate o revistă — așa pretinde el. Nu-i lăsa această iluzie, declară că revista lui nu e o revistă, ci o „revistă“. Acum „adversarul“ cu „revistă“ cu tot e aproape mort. Ai putea să te mulțumești cu atîta, dar dacă ți-i frică să nu se însănătoșeze, mai dă-i încă o lovitură și-i califică articolele sale de „articole“. Fii sigur că a murit de-al binelea. Te temi însă că numai face pe mortul ? Fă atunci o ultimă operație și numește-i ideile „idei“... Și totul s-a sfîrșit. Iar dacă ai plăcerea macabră de a strivi cadavrul „adversarului“ cel cu „articolul“ din „revista“ cu „idei“, declară că pretenția sa de a avea un program se reduce la ridicula realitate de a nu avea decît un „program“...

Și subsemnează „„polemica““, ilustrule „„adversar““ !

Viața românească, nr. 7, 1910

Plagiatul I. Dragu

Relativ la impresiile de călătorie iscălite I. Dragu și publicate în nr. nostru precedent, redactorul nostru d. Ibrăileanu a adresat unui ziar din București o scrisoare, pe care o reproducem aici :

Domnule director,

Vă rog să binevoiiți a publica în ziarul d-voastră următoarele rânduri :

În luna iunie am primit la redacția revistei *Viața românească*, din partea unui domn din Craiova, un manuscris conținând impresii de călătorie, iscălit Ion Dragu, și care s-a publicat în numărul 7 al revistei.

Pe cînd îl ceteam, admirînd mai ales frumusețea imaginilor, eram cuprins și de o îndoială : simțeam că am mai cetit undeva lucrurile spuse de d. Dragu. Cel întăi lucru pe care l-am făcut atunci a fost să mă interez dacă persoana care se ascundea sub acest pseudonim există în adevăr. După informațiunile căpătate m-am convins că numele care însoțea pseudonimul este cu adevărat al unei persoane din Craiova. Acest lucru putea fi pentru mine o garanție. Totuși, pentru o mai deplină siguranță, m-am adresat acestui domn printr-o scrisoare, în care îmi arătam bănuiala că lucrarea sa e plagiată. După cîteva zile am primit răspunsul său, prin care se apăra, oarecum cu indignare, de părerea pe care mi-o exprimasem, mărturisind că este de acord cu mine „în ceea ce privește oarecare asemănare în generalități, iar nu în frază și cugetare“. Văzînd că d. Dragu confirmă cu sinceritate bănuiala mea, cel puțin în privința generalităților, n-am mai crezut de cuviință să mai controlez „frază“ și „cugetarea“.

Totuși, bogăția de fapte și de senzații, maturitatea cugetării, culoarea franțuzească a stilului, cîteva pasagii din scriitorii străini, ca de exemplu descrierea Smirnei

aproape la fel ca aceea a Algerului din Maupassant (fapt asupra căruia i-am atras atenția autorului) m-au oprit să cred că am înaintea mea o creație originală și m-au făcut să văd în ea numai o meșteșugită compilație, și bucata s-a publicat ca atare.

Cu toate acestea, neștiind până unde merge compilația, am tipărit la rubrica „Miscellanea“ din același număr o notiță prin care îmi exprimam această îndoiială.

Astăzi, folosindu-mă de răgazul vacanței și răsfoind câteva cărți, bănuiala mi s-a transformat în siguranță. Cine vrea să se convingă că lucrarea d-lui Dragu e plagiată, n-are decît să cetească, din bogata literatură a călătoriiilor din Orient, cel puțin ultima carte a lui Pierre Loti : *La Mort de Phylae...*

Am scris aceste rînduri pentru ca publicul cetitor să nu-și mai facă zădarnice iluzii așteptînd un nou talent. Primiți etc.

G. Ibrăileanu

Mănăstirea Neamțului,
12 august, 1910

Viața românească, nr. 8, 1910

Cea mai nouă soluție în chestia țărănească

O dată ziarul popular *Universul* (nr. 266) prin pana d-lui Em. Gîrleanu.

Universul a găsit o soluție cu totul nouă și originală. *Universul* a găsit pentru tratarea chestiei noastre țărănești un fel de 606.

După *Universul*, țăranului român, ca să fie perfect fericit, nu-i trebuie decît :

„Stăpîni de aceia care să-l mîngîie părintește pe obraz, cînd merită, dar să-l și tragă bine de urechi cînd i se cuvine...”

Dar nu mai sînt stăpîni de aceștia, constată cu tristețea *Universul*.

A mîngîia însă pe obraz, cînd merită, și a trage de urechi, cînd nu e cuminte — parcă s-ar potrivi mai bine pentru căței. Dealtfel, aceasta era altădată și părerea *Universului*, cînd locul d-lui Gîrleanu îl ținea Caragiale. Îți mai aduci aminte, *Universule*, de Bubico, pe care mamița îl mîngîia pe obraz cînd era cuminte și-i dădea zăhărel și lăptic ?

Vorbind franc, i-am spune *Universului* că nu numai a trata pe țărani ca pe Bubico, dar chiar numai a propune un asemenea tratament este a nu avea nici o urmă de respect pentru demnitatea omenească și nici măcar noțiunea acestei demnități.

Dar *Universul*, căruia nu-i scapă nimic din vedere, prevede obiecțiunea și o înlătură cu dispreț.

„*Demnitatea omenească*“, zice el guillemetizat și subliniat, e un „nimic sfărăitor“, un „fleac“.

A devenit subversiv *Universul* ? Gazeta aceasta, „imparțială ca românul“, vorba lui Agamiță Dandanache, gazeta aceasta atît de bine intenționată a devenit anti-dinastică ? Cînd majestatea sa regele Carol I a făcut și face cele mai multe sfărăiri, și aceasta în numele „dem-

nității omenești“, pentru a stîrpi bătaia din cazărmi, unde țaranii români între 21—24 de ani erau snopiți, vine acum *Universul* să se pună în conflict cu regele? El, care dă în fiecare număr portretele familiei regale?

Și dacă *Universul* cetește telegramele modernului său serviciu de informații, cit s-o fi mirat el cînd a văzut că în Franța propunerea de a bate pe apași a fost respinsă și de Parlament și de opinia publică!...

Universul aplaudă cînd un polițist bate pe un pun-gaș în așa-numitele beciuri ale poliției?

Și cînd „*demnitatea omenească*“ oprește bătaia chiar și a ucigașilor, chiar atunci cînd, în cazul apașilor, se crede că bătaia ar fi eficace, *Universul* își ride cu guillemete și cu italice de această „*demnitate omenească*“?

Dacă redactorul articolului din *Universul* ar ajunge „stăpîn“, ar trage el de urechi pe țărani? Ar putea să execute operația asta? Nu i-ar repugna actul fizic al bătăii? Este așa de puțin delicat acest redactor? S-ar plimba el mîndru pe Calea Victoriei, cînd ar veni în București să se odihnească de palmele date la moșia sa țăranilor, spre rezolvarea chestiei țărănești? Ori, poate, suflet gingaș, ar tocmi țigani, care, cu pumnii și cu cio-megele, să ridice țărănimea română la treapta celei elvețiene și norvegiene?

Și, dacă e vorba să bați pe cei nesupuși, pentru a-i îndrepta, recomandă *Universul* și bătaia femeilor?

În *Universul* scrie și un literat, d. A. Vlahuță. Acesta, pe cît îl știm, mai bine și-ar smulge mîna din umăr decît să propună bătaia la țară... Vezi, d. Vlahuță e răsufolat, e tombateră. Acum avem o generație nouă, și mai ales viguroasă. Cît am progresat... înapoi la vreo 20 ani!

Cu prilejul jubileului d-lui Gherea

Anunțăm cu plăcere cetitorilor noștri apariția ultimului volum al d-lui Gherea, *Neoiobăgia*. L-am primit prea târziu însă ca să putem vorbi de conținutul său. În nr. viitor îi vom consacra un articol special.*

Deocamdată înregistrăm faptul că întreaga presă română constată că volumul e scris cu mare obiectivitate și că materialul e științificește grupat în jurul ideii centrale: *demascarea poporanismului*.

Apariția volumului d-lui Gherea a scos la iveală un fapt de o nemăsurată importanță. Ea ne-a dat ocazia să constatăm că „interesele“, „antagonismele“, „lupta“ și „ura“ de „clasă“ atât de mult constatate și cultivate de socialiști în „actuala organizare socială“ nu există la noi. Din contra, entuziasmul pentru ideile subversive ale d-lui Gherea și bucuria cu care presa „reacționară“ și „neiobăgistă“ asistă la distrugerea poporanismului „reacționar“ și „neiobăgist“ sînt o dovadă eclatantă că singura dorință a „burgheziei“ noastre „feudale“ și „neiobăgiste“ e „dictatura proletariatului“ și „colectivizarea mijloacelor de muncă“.

Dar apoteozarea d-lui Gherea s-a început cu un prolog.

Cu mult înainte de apariția volumului, amicii d-lui Gherea de la *Viața socială*, *Dimineața*, *România muncitoare*, *Facla*, *Adevărul* și alte publicații democratice, au ținut să organizeze eminentului critic un jubileu bine susținut. Fotografii, reproduceri de articole de-ale maestrului, biografii, elogii, amintiri despre jubilent ș.c.l.

* În nr. 11 al *Vieții românești* apare studiul lui C. Stere *Neoiobăgia d-lui Gherea (Cum și cu cine discută d. Gherea)*.

Remarcăm rindurile d-lui N. D. Cocea, în care talentatul nostru colaborator povestește emoționanta scenă când d. Gherea, umblind agitat prin odaie cu steagul partidului social-democrat în mână, se opri cu o hotărîre supremă în ochi și încredință d-lui N. D. Cocea, ca o altă *lampada vitae*, emblema roșie a revendicărilor proletariatului român.

Dar jubileul prin care a fost sărbătorită izbînda ideilor d-lui Gherea a avut un *pendant* într-un alt jubileu organizat tot de mai sus-numitele publicații și... oferit nouă.

Fotografia nu ni s-a dat, dar în schimb ni s-au enumerat crimele, din care cea mai mare, după cum reiese din tonul unui apologist al d-lui Gherea, ar fi aceea că am provocat insomnia, de care ne face cunoscut apologistul că suferă distinsul critic.

Noroc că apologistul spune că d. Gherea ne-a „iertat“. Ba încă adaogă că d. Gherea ne-a absolvit și pentru micile noastre defecte: „lăcomia, lașitatea și prostia“.

Acela care, însă, este implacabil, este „șeful“ social-democrației române.

Ba, când e vorba de noi, e implacabil chiar și cu subșefii săi...

Subșefii, oameni de dincoace de Dunăre, unde caracterele sînt mai slabe și moravurile mai relaxate, au scris, din nebăgare de samă și probabil din lipsă de doctrină, cîteva cuvînte mai puțin ofensatoare la adresa unora dintre noi. Dar șeful transdanubian, din țara oamenilor dintr-o bucată, veghea. Și în patru proclamații energice, în care înfiera slăbiciunea tacticei cisdanubianilor săi subșefi, ne puse repede la adevăratul nostru loc. Inventarul psihologiei noastre fu complectat. În dreptul rubricii „lași, lacomi și proști“, șeful mai adaogă „demagogi și obraznici“.

Iar într-o lumină de apoteoză, ne proiectarăm pe cer, „sunîndu-ne în buzunare argintul primit ca preț al trădării noastre“.

Cam acestea sînt momentele mai importante ale jubileului d-lui Gherea.

O notă discordantă în critica europeană

Extraordinarul succes al lui H. Bataille pe scenele marilor teatre din Franța, Germania, Anglia, Italia... și critica elogioasă a presei străine asupra operelor acestui scriitor dramatic sufăr azi o formală dezaprobare. D. Bogdan-Duică, merituosul traducător al *Pedagogiei* lui Matthias, ne declară, în *Luceafărul* din noiembrie, că d-sa „știa de mult că acest H. Bataille e o mică secătură“, însă tăcea. Firește! D. Bogdan-Duică are destule de îndreptat în patria sa, pentru a se mai ocupa și de alte țări; dar când străinul escaladează rampa Teatrului Național, lucrul se schimbă: la datorie! Și e sever, din cale afară, d. Bogdan-Duică, cu bietul Bataille. „Priviți-l pe d. Bataille“, ne strigă criticul, de la postul său de veghe, și imediat îl întâmpină pe străin cu totul împotriva obiceiurilor de ospitalitate strămoșească și chiar și împotriva primei *trepte formale* — „Pregătirea“. Mînios, după aceea, d. Bogdan-Duică se întoarce către public, pe care-l dojenește aspru pentru că aplaudă, cenzurează apoi presa românească și în sfîrșit avertizează și Onor. Direcția Teatrului, căreia îi reproșează că „după *Apus de soare*, *Viforul* și *Revizorul* lui Gogol — repetiri de preț“ — a adus pe scenă *Modelul (La Femme Nue)* de H. Bataille. Datoria împlinită!

După „cinci ceasuri pentru atîtea fleacuri“, d. Bogdan-Duică pleacă acasă felicitînd pe d-ra Tina Barbu „care îl susținu pe Bataille“, declară franc că „turpitudinile stilului d-lui Bataille l-au surprins foarte neplăcut“... și desigur a dormit foarte liniștit, cu conștiința împăcată că a înlăturat o primejdie națională.

Luceafărul are și alte păreri despre H. Bataille — în numărul din octombrie însă.

Viața românească, nr. 10, 1910

Prigonire ?

Mai mulți literați și critici ne învinuiesc că am „prigonit“, din *motive personale*, pe tânărul nuvelist d. Em. Gîrleanu, pe care nici nu aveam onoarea de a-l cunoaște personal.

Cetitorii pot ușor constata că, afară de o singură excepție, noi nici n-am vorbit până acum despre d. Em. Gîrleanu, decît cu prilejul volumelor d-sale ce ne-au fost trimise la redacție.

N-am avut încă ocazia să consacram un articol întregi opere a acestui literat.

Singura excepție, la care am făcut aluzia de mai sus, se referă la articolul d-lui Gîrleanu, în care se propovăduia bătaia ca mijloc educativ al țărănimii. Pentru cetitorii *Vieții românești*, atitudinea noastră în acest caz, sperăm, se poate explica și fără motive personale.

De aceea nici n-am relevat toate aceste învinuiri, care, prin natura lor, ies din sfera literară.

Facem o singură excepție :

Întrebăm pe talentatul nostru colaborator, d. D. Anghel : care sînt motivele personale care crede d-sa că au determinat atitudinea noastră ? Îl rugăm chiar să ia informații de la d. Gîrleanu, căci sîntem convinși că nici cea mai inventivă imaginație nu va putea închipui vreun conflict personal între oameni care nici nu au plăcerea de a se cunoaște măcar din vedere.

Oricare va fi răspunsul d-lui D. Anghel, sîntem siguri că chestia va fi pe deplin elucidată pentru toată lumea și definitiv.

Viața românească, nr. 11, 1910

Din admirațiile noastre...

Încă unul pe care-l admirăm în secret. E marele scriitor, care a colaborat de atâtea ori la coșul nostru și care s-a făcut vinovat de un plagiat lucrativ (vorba lui : „un scriitor adevărat, ca și regele mitic, preface în aur tot ce atinge“).

Colectorul acesta de scrisori este recidivist. Acum cîțiva ani a exhibitat o scrisoare „elogioasă“, prin care d. Iorga îi refuza coloanele *Sămănătorului*.

Omul acesta e gloria coșului român.

Cînd a fost respins de la *Sămănătorul*, putea face pe naivul. Dar cînd s-a prezentat la noi, nu mai era începător în ale coșului. Nu mai avea dreptul să se „lase“ înșelat de „elogiile“ noastre, cu atît mai mult că *Viața românească* rîsesse de tot ce publicase pînă atunci acest intelectual, care ametește la premisa a doua și leșină la concluzie.

Cînd scrie cineva, fiindcă are de spus ceva, nu-l aruncăm noi la coș, chiar dacă nu scrie în senzul vederilor noastre. D. N. D. Cocea nu e mai mult decît un adversar, și totuși i-am încredințat o foarte importantă rubrică, unde nici nu l-am putea controla, dacă am voi. Dar o cronică a d-lui Cocea face mai mult decît toate cele 48 de volume cu care a inundat librăriile precocel noastre grafoman.

P.S. Avem și noi scripte elogioase, emanate de la subtilul colector de anecdote. Și doară el nu fusese constrîns, ca noi, de nici un caz de forță majoră. Să le publicăm ?

Viața românească, nr. 11, 1910

Pentru gramaticii de la «Viața socială»

Noi laudasem
Voi laudaseți
Ei laudase
(*Elementa Linguae daco-romanae sive Valachicae*, de Klein și Șincaiu, 1780.)
Noi tăcusem
Voi tăcuseți
Ei tăcuseră
(*Observații sau Băgări-dă-Seamă asupra Regulelor și Orînduieilor Gramaticii Românești...* de Ianache Văcărescul, 1787.)
Noi fusesem
Voi fuseseți
Ei fusese
(*Gramatica românească* de Radu Tempea, 1797.)
Noi avuseserăm, și avusesem
Voi avuseserăți, și avuseseți
Ei avuseseră, și avuseră.
(*Băgări de seamă asupra canoanelor gramaticești de vornicul Iordache Golescu*, 1840).
Noi fuseserăm
Voi fuseserăți
Ei fuseseră
(*Gramatica românească* de I. Eliade, 1828.)

Noi lăudasem
Voi lăudaseți
Ei lăudase
„Aduizarea silabei ră și la acest timp, precum ei *laudaseră* este de prisos.“
(*Gramatec'a limbei romane* de Tim. Cipariu, 1869.)
Noi lăudasem — laudavissemus
Voi lăudaseți — laudavissetis
Ei lăudase — laudavisent
„Persoana 1 și 2 plur. sună dialectal și *lăudaserăm, lăudaserăți*“.
(*Istoria limbii române* de Alexandru Philippide, 1894.)
Noi jurasem
Voi juraseți
Ei jurase
„Mai puțin bune sint rostirile moderne noi *juraserăm, voi juraserăți, ei juraseră*“.
(*Gramatica română, Etimologia* de H. Tiktin, 1895.)
Noi aflasem
Voi aflașteți
Ei aflase

(*Gramatica elementară a limbii române* de Alexandru Philippide, 1897.)

Noi jurasem

Voi juraseți

Ei jurase

(*Gramatica română, partea etimologică*, de I. Manliu, 1897.)

Noi lăudasem

Voi lăudaseți

Ei lăudase

(*Citire și gramatică* de I. Suchianu și M. Stroescu, 1910.)

Dacă gramaticii de la *Viața socială* voiau să facă pedantism gramatical, nu trebuiau să desprețuiască gramatica elementară.

Viața românească nr. 11, 1910

D. A. Teodoru

Cu adîncă durere încercăm azi pierderea unui vechi și de aproape prieten, dispărut pe neașteptate dintre noi în împrejurări care măresc încă grozăvia morții.

D. A. Teodoru a fost un om de muncă, un temperament de luptător și un spirit organizator de mîna întăi. Studiile, de toate gradele, și le-a făcut în mod strălucit, luptîndu-se în același timp cu nevoia și chiar cu mizeria. Încă din liceu, el ia loc în rîndurile acelor pe care suferințele celor mulți îi adunase sub cutele steagului roș. În universitate, el ajunge conducătorul studenților de acum douăzeci de ani, în lupta lor pentru ideal — pe atunci era altă atmosferă în universitate. Pentru ideile lui, Teodoru a făcut sacrificii și a primit lovituri. A fost redactor la *Contemporanul* și la *Literatură și știință*; a colaborat la nenumărate reviste și ziare românești și străine — el a scris capitolul despre România în *Marea enciclopedie franceză*. A scris broșuri de propagandă și cărți de școală; a ținut conferinți și cursuri publice de educație; a vorbit în numele țării la congrese străine; a întemeiat cluburi politice și a organizat cercuri culturale și era în plină și prodigioasă activitate la Ministerul de Instrucție, cînd o moarte năprasnică l-a smuls din vârtejul vieții... *Memento mori*.

Viața românească, nr. 11, 1910

Politică ...«literară»

Un ziar politic atacă pe colaboratorul nostru d. Spiridon Popescu pentru cuvintele... spuse de d-sa? Nu! Ci de un personaj dintr-o *nuvelă* a sa publicată acum patru ani în revista noastră!...

Extraordinar!

Pentru ce însă „literatul“ guvernamental se oprește numai la o singură categorie de citații din *Moș Gheorghe*? Moș Gheorghe e o veche cunoștință a publicului cetitor român. Pe vremuri, el protesta împotriva școalelor și împotriva cărților alcătuite numai din „minciuni“; împotriva datoriilor și împotriva spitalelor, unde oamenii sînt uciși și din carnea lor se fac „doftorii“. Altădată Moș Gheorghe descrie holera ca o stafie și-și bate joc de măsurile sanitare — chiar „la expoziție“, Moș Gheorghe își formulează pe larg părerile asupra ministerului de finanțe, de pildă, care, după el, face bănărit la tarapana și umple etajul de jos cu ruble și cu aur, etajul al doilea cu franci, cel de deasupra cu gologani, iar în mansardă stă Vodă și păzește bănetul. Și Moș Gheorghe nu e totdeauna răzvrătit: laudă pe Lascăr Catargiu (Moș Gheorghe e din Covurlui) și se miră că Vodă nu stă într-un palat de cristal și-l plînge că e stăpînit de boieri, că nu-l lasă să facă bine norodului...

Pentru un profesor sînt extraordinare părerile d-lui Spiridon Popescu: doftoriile se fac din cadavre, domnule Popescu? Holera e o stafie?... Ministrul de instrucție ar trebui să-l dea afară și din învățămînt...

Închipuiți-vă un critic care ar ataca pe Shakespeare pentru spusele sau faptele lui Richard III, pe Balzac, pentru ideile lui Vautrin, pe Caragiale, pentru concepția politică a lui Farfuride, și chiar pe d. Duiliu Zamfirescu pentru sentințele lui Tănase Scatiu...

E nevoie de lămuriri?

Un nuvelist sau un romancier poate fi răspunzător de cuvintele și actele eroilor săi numai dintr-un singur punct de vedere : dacă aceste cuvinte și acte sînt caracteristice, logice și naturale *personajului*.

Din acest punct de vedere are dreptate colaboratorul nostru ?

Moș Gheorghe s-a însărcinat el însuși cu răspunsul... în martie 1907.

Pentru a caracteriza pe d. Spiridon Popescu, în articolele de gazetă, ministerul ar putea găsi un material mai potrivit : în cartea premiată de Academie, *Contribuțiune la munca pentru ridicarea poporului*, unde autorul își arată clar părerile lui asupra stării sufletești a lui Moș Gheorghe.

Iar dacă „Raportul“ avea nevoie de sprijinul faptelor, putea să vorbească despre medalia „serviciului credincios“, dată d-lui Spiridon Popescu de Lascăr Catargiu, pentru partea pe care a luat-o acest „răzvrățitor“ la potolirea unei răscoale țărănești din Covurlui la 1893, prin sfaturi liniștitoare. Și, la 1893, d. Spiridon Popescu, tinăr student la Universitatea din Iași, mai curînd ar fi putut să fie bănuț pe porniri „subversive“.

Ne simțim jenați că am fost siliți să dăm astfel de lămuriri... foștilor membri ai foastei *Junimi literare*.

Viața românească, nr. 12, 1910

Fii prudenți !

Ni se trimite o broșură intitulată *Renegații* și scrisă de d. C. Graur.

Broșura insultă pe socialiștii trecuți la liberali acum doisprezece ani cînd a trecut și d. Graur, care a fost pînă mai dăunăzi „condeiul“, de nuanță „generoasă“, al partidului liberal din Galați.

Dacă acuma d. Graur se insultă singur, îl privește.

Plăcerea aceasta de autoflagelație a simțit-o și d. Cuza, care a insultat pe socialiștii și atei de la *Contemporanul*, din care a făcut parte și d-sa.

Și fiindcă a venit vorba de calomniile unuia, vom atrage atenția d-lui Gherea asupra calomniilor tuturor.

D. Gherea este șeful intelectual al partidului socialist din România. Presa d-sale ne insultă zilnic, hebdomadar și lunar, calificîndu-ne de vînduți.

Cînd ești vîndut partidelor „neoiobăgiste“ însemnă că acele partide îți dau puțința ca, folosindu-te de „regimul ilegalității“, să realizezi însemnate cîștiguri pe socoteala averii publice și, cu aceste cîștiguri, să-ți durezi o frumoasă avere, care, conform cu *Das Kapital*, nu e altceva decît o acumulare de „plus-valoare“, „stoarsă“ din munca „obidiților“ „proletari“ și „neoiobagi“.

Vrea d. Gherea să ne angajăm într-o asemenea polemică ??

Viața românească, nr. 12 1910

Pentru d. C. Graur

La notița noastră dintr-un nr. trecut, * relativă la d. C. Graur, talentatul publicist ne onorează cu un răspuns foarte curios.

D-sa ne dă sfaturi în privința tacticei ce ar trebui să urmăm spre folosul nostru.

De gravele învinuiri (venalitate, trădare, asasinat) pe care ni le aduce social-democrația română prin organele ei oficiale și oficioase, poate c-am putea să ne apăram, scrie d. Graur, și d-sa regretă că nu o facem.

Căci d-sa nu înțelege că ne repugnă a sta de vorbă cu această presă care vrea să reformeze lumea. Ca să ne încurajeze la polemică, d. Graur ne învață că așa se înjură în țările latine.

Se poate ca latinii să obișnuiască a se gratifica, în discuțiile de sociologie, cu epitetele de ucigași și hoți, dar, deși admiratori ai geniului latin, nu ne simțim datori să aplaudăm și această notă caracteristică a acestui geniu așa cum îl definește d. Graur.

D. Graur nu încuviințează, de asemenea, nici hotărîrea noastră de a nu face politică curentă în această revistă. Ce fel de *Viață românească* e asta, se-ntreabă d. Graur, dacă omiteți o lature atît de însemnată a vieții românești, cum e politica? Dar d. Graur nu bagă de seamă că noi am specificat chiar pe cuperta volumelor ce fel de *Viață românească* e asta. E „literară și științifică“. Politica nu poate face obiectul articolelor noastre, decît numai atunci cînd e tratată din vreun punct de vedere științific.

— Dar de ce nu vă apărați măcar aiurea, în ziare?, ne strînge de aproape d. Graur, din ce în ce mai îngrijit de soarta noastră.

* *Viața românească*, nr. 1, 1911.

De ce? Poate că nu avem vreme, poate că... dar trebuie să dăm noi socoteală d-lui Graur de chipul cum înțelegem să trecem prin această tristă vale a plîngerilor?

Dar d-ta, d-le Graur, de ce nu răspunzi... presei social-democratice? Căci ai fost solidar (fie și mai puțin... ortodox) cu acțiunea de până acum doi ani a așa-numitei „tinerimi generoase“. Nu vei nega că ceea ce se impută activității de până acum doi ani a acestei „tinerimi“ nu te privește și pe d-ta.

De ce nu dovedești că n-ai fost renegat, transfug, trădător, vîndut și asasin?

... Și iată cum ne-ai silit să... plagiem pe d. A. C. Cuza: să răspundem pe larg pentru ce nu răspundem...

P.S. D. Graur protestează împotriva vorbelor noastre că a iubit poporul, limba etc. Are dreptate. Nu ne-am exprimat bine. Dar ideea noastră a putut-o vedea dintr-un alt pasagiu, unde recunoaștem că d. Graur are sentimente mai românești decît atîția „naționaliști“. Timpul trecut, la care punem sentimentele d-lui Graur, din pasagiul cu pricina, vrea să spună că acuma d. Graur nu mai are acele sentimente așa de puternice sau, și mai bine, așa de active. Aceasta ni se pare că reiese din preocupările ce se vădesc în articolele d-sale de acuma. Ne-am înșelat? Cu atîta mai bine.

Și să-nchidem incidentul, d-le Graur. Nu face...

*Iarăși «Moș Gheorghe la Expoziție»
(Un proces «literar» caracteristic
moravurilor noastre)*

Colaboratorul nostru, d. Spiridon Popescu, care n-a scris și n-a vorbit niciodată împotriva dinastiei, pentru că n-a fost niciodată politician, este acuzat din nou că a polemizat cu suveranul, pentru că... un țăran, din una din bucățile sale literare, își inchipuie, *un moment*, că regele ar fi vinovat de sărăcia în care se găsește clasa lui. Bineînțeles că vorbele lui Moș Gheorghe n-au nici pe departe acreala cu care se rostesc bărbații politici la adresa dinastiei, cînd devin nerăbdători. Curios însă, și mai mult decît curios, este faptul că cei interesați în cauză nu reproduc și vorbele lui Moș Gheorghe, prin care el revine asupra primei sale gîndiri și face considerația că nu regele, ci alții, trebuie să fie răspunzători de jalea satelor.

Dar e o culme, în materie de pricepere literară, a atribui scriitorilor opiniile personagiilor lor. Pornind pe această cale, s-ar putea dovedi că d. Spiridon Popescu susține asasinarea țăranilor, pentru că d-sa are personaje care spun acest lucru.

D. Spiridon Popescu, aproape în toate bucățile sale, arată, în deosebite chipuri, un lucru foarte interesant: cum țăranul român nu pricepe nimic din civilizația orășenească. Umorul din bucățile sale tocmai în aceasta stă: în enormitățile pe care țăranul le spune, cînd e vorba să-și explice lui și altora lucrurile acestei civilizații... Și aceste enormități sînt concepțiile d-lui Spiridon Popescu?

Dar d. Popescu și-a spus părerile sale în niște studii foarte frumoase, premiate de Academie, care pe cît știm nu e subversivă. Dar clevetitorii d-lui Popescu tac acele studii asupra cărora li s-a atras atenția.

Și dacă e vorba de o bucată literară în care d. Popescu și-a spus părerea sa (pe cît un scriitor își poate

spune părerea sa într-o bucată literară), apoi aceasta e *Rătăciră din Stoborăni*, în care, ierte-ne colaboratorul nostru, d-sa a fost cam „reacționar“, a luminat așa faptele, încît a stîrnit admirația unuia din cei mai marcantî și mai inteligenți reprezentanți ai „Junimii“, care se arată în manifestările sale publice de un intransigent reacționarism.

Dar d. Spiridon Popescu poate dovedi spiritul său de ordine așa cum puțini îl pot dovedi. De mult, cînd era mai tînăr, cînd mai degrabă putea să fie „revoluționar“, d-sa a fost decorat cu medalia serviciului credincios de... Lascar Catargiu, pentru că fără să aibă vreo calitate oficială, a astîmpărat o răscoală, care putea deveni foarte primejdioasă.

Să fii recompensat ca apărător al ordinii de Lascar Catargiu care era mai conservator decît domnia de azi, și totuși să fii denunțat ca răzvrătitor, este, pare-ni-se, o adevărată culme...

Aceste lucruri arhibanale le-am mai spus pînă acum de două ori... d-le Graur!* Iată, cînd „răspundem“ la orice fel de învinuiri, unde ajungem!

Bineînțeles, dacă n-ar fi fost la mijloc un proces literar (vorba vine!), nu ne-am fi putut permite să întretinem pe cetitorii noștri cu a treia ediție a acestei „polemici“.

Viața românească, nr. 3, 1911

* A se vedea și articolul *Politică... „literară“*, vol. de față, p. 380.

A. Russo editat de d. G. Bogdan-Duică

N-am crezut necesar să mai recenzăm acest volum, despre al cărui conținut s-a vorbit de atâtea ori în revista noastră.*

Un singur motiv ne-ar fi putut sili s-o facem: datorită de a contribui la răspîndirea operei talentatului, nedreptățitului și celui mai simpatic scriitor român. Dar o casă de editură cu o așa putere de răspîndire ca „Minerva“ n-are nevoie de ajutorul nostru.

Cu toate acestea, o notiță dintr-un ziar, în care se spune că d. Bogdan-Duică a dat ediția *complectă* a operei lui Russo, ne silește să spunem câteva cuvinte, căci, dacă omul de litere care și-a luat sarcina de a răspîndi cunoștințele literare printre contemporanii săi nu știe ce a scris Russo — lucru ușor de știut, căci d. Haneș a publicat acum doi ani toate scrierile cunoscute ale scriitorului moldovan —, cu atît mai puțin vor ști profanii că în volumul d-lui Duică nu s-a tipărit întreaga operă a autorului *Cîntării României*.

Volumul editat de d. Duică, ca să vorbim în termeni comerciali, ceea ce dealtmintrelea nu ne îndepărtează de chestie cînd e vorba de o ediție de popularizare, conține numai 76% din opera lui A. Russo.

În adevăr, *Piatra Teiului, Iașii în 1840* și scrisorile, fragmentele și cugetările franțuzești, care lipsesc din ediția de față, alcătuiesc 69 de pagini din cele 308 ale textului lui Russo din ediția d-lui Haneș. Pe de altă parte, *Piatra Teiului și Iașii în 1840* sînt, dacă exceptăm *Cugetările*, cele mai întinse lucrări ale lui Russo.

Dar nu sînt numai cele mai întinse, ci și dintre cele mai frumoase și mai caracteristice pentru priceperea su-

* E vorba de ediția *Scrieri*, Alecu Russo, cu o prefață de G. Bogdan-Duică, București, 1910.

fletului și reconstituirea personalității morale și artistice a lui Russo.

În *Piatra Teiului*, „călătorie în Munții Moldovei 1839“, scrisă probabil chiar în acest an — deci prima lui scriere —, avem un splendid jurnal de voiaj, plin de admirabile descripții de natură, de un mare suflu poetic, de observații asupra țăranului de munte și însemnat și din punctul de vedere al interesului lui Russo pentru credințele și literatura populară.

Iar *Iașii în 1840* este un tablou plin de viață, cele mai cuprinzătoare pagini asupra subiectului, un *studiu* asupra moravurilor, a claselor sociale, a împetritării etnice, a ciocnirii civilizației apusene cu orientalismul băștinaș, a conflictului dintre generația nouă bonjuristă și cea veche „conservatoare“ etc.

Și n-ar fi trebuit să lipsească dintr-o ediție a lui Russo, de la care a rămas atît de puțin, nici celelalte bucăți mai mici, scrisoarea către Bălcescu, în care vedem pe Russo față cu revoluția de la 1848, ca și scrisoarea către consiliul de război din Cluj, în care găsim, concentrat și exprimat în chip fericit, acel sentiment complex, alcătuit din curaj, detașare de sine, ironie față cu adversitatea, umor etc., care dă un farmec atît de deosebit cunoscutei sale bucăți *Soveja*.

E drept, aceste bucăți au rămas netraduse până azi. (*Iașii în 1840* ni se pare că e tradus în *Floarea darurilor* sau *Neamul românesc literar*.) Dar nu era greu să le traducă cineva.

Și fiindcă ne-am apucat să vorbim de ediția d-lui Duică, ne permitem să mai adăugăm cîteva considerații.

Așa, de pildă, editorul trebuia să lămurească pe cetitori asupra limbii lui Russo. Trebuia să spună în prefață cîteva lucruri banale pentru cărturari, dar foarte interesante și folositoare pentru marele public. Trebuia să spună că în bucăți ca *Critica criticii*, tipărite fără controlul altora, sau în bucăți ca ultima parte a *Cugetărilor*, tipărite după manuscris, limba e a lui A. Russo; că în bucăți ca *Amintirile*, limba e tot a lui, dar corijată, probabil, de Alecsandri, directorul publicației la care colabora Russo; că în bucăți ca *Piatra Corbului*, limba e a traducătorului, a lui Alecsandri, după cum în *Soveja* e a altui traducător, a lui Odobescu. Aceste lămuriri, încă o dată, sînt indispensabile pentru cetitor.

Apoi, d. Duică mai trebuia să explice unele forme cu totul obscure. Așa, de pildă, citi cetitori vor pricepe că: „scrierile... care au o acsie morală pe cetitori“ în-samnă „scrierile care au o acsiune morală asupra cetitorilor“? D. Haneș, în ediția mai pentru specialiști a Academiei, pune note explicative. Pentru „popor“ să nu fie necesare?

Dacă spunea și făcea acestea — și altele —, d. Duică aducea un mai bun serviciu cetitorilor unei biblioteci de popularizare, decît polemizînd cu cei care-i dau lui Russo locul pe care-l merită.

Și fiindcă și noi sîntem vizați¹, o să ne folosim de prilej, ca să răspundem în cîteva cuvinte.

Mai întăi, d. Bogdan-Duică ne face proces de intenție. Noi sîntem: „Cine nu poate judeca lucrurile în sine, desfăcute de orice considerații străine“. Cu alte cuvinte, ura noastră împotriva „Junimii“ ne face să atribuim lui Russo merite mai mari decît le are. Este ca și cum noi am pune la îndoială obiectivitatea d-lui Duică, apărător al „Junimii“, pentru că d-sa e junimist.

D. Bogdan-Duică scrie că noi am zis, cu gînd de a scădea gloria „Junimii“, că:

„A. Russo a formulat la 1855 *toate* principiile critice care se găsesc proclamate și susținute mai tîrziu de «Junimea»“;

că noi am zis că A. Russo;

„ar fi fost chiar *mai bogat și mai complect* decît succesorii săi“

și că A. Russo este

„*părintele intelectual* al criticii junimiste“.

N-am spus aceste lucruri.

Am spus atîta (cităm):

„A. Russo a scris mai mult, a adus mai multe argumente împotriva *stricătorilor de limbă* decît d. Maiorescu“.

„A. Russo a scris mai mult, a adus mai multe argumente împotriva *imitației servile* (a scriitorilor străini), decît d. Maiorescu.“

¹ Articolele despre Russo ale d-lui Ibrăileanu din anul I al *Vieții românești*, tipărite și în volumul colaboratorului nostru: *Spiritul critic în cultura românească*.

Și am mai adăogat că, în privința curentului popo-
ran și istoric, A. Russo iarăși a insistat mai mult.

În schimb, am spus că :

„Din punct de vedere al *calităților artistice* (a ope-
rei de artă), d. Maiorescu a luptat *mai mult*, a scris
mai mult și a adus mai multe argumente“.

Și am mai spus :

„Trebuie să mai adăogăm aici o altă direcție, în care
a luptat d. Maiorescu *mai mult* decât vechea critică —
în vremea căreia nu erau încă destule motive de luptă
—, e vorba de *lupta împotriva falsificării adevărului în*
știință (*Spiritul critic în cultura românească*, p. 86—88).

Și d. Bogdan-Duică putea ceti un pasaj (p. 69) unde
noi spunem că „Junimea“ a adus în critică „*puncte nouă*
de privire“.

Așadar, n-am spus că Russo a formulat *toate* prin-
cipiile critice susținute de „Junimea“. Și nici că în toate
a fost mai bogat în argumente.

Iar în privința acelor puncte de vedere despre care
noi afirmăm aceasta, să ne dovedească d. Duică că n-avem
dreptate !

Dar d. Bogdan-Duică ne întreabă triumfător : *dacă*
Russo a făcut „toate“, *atunci de ce a trecut lupta fără*
efect ?“

Mai întâi, pentru că el n-a făcut „toate“.

Al doilea — *ce însemnă efect* ? După d. Bogdan-
Duică însemnă distrugerea curentelor rele. Apoi nu le-a
distrus, pentru că un război poate ține și „o sută de ani“,
cum ne învață istoria. Războiul de la 1877 s-a-nceput cu
luarea Vidinului de regretatul G. Manu și s-a isprăvit
cu a Plevnei de M. S. Domnitorul (poate că falsificăm
ceva istoria, dar nu importă...). Noi am spus că Russo e
un reprezentant al școlii critice moldovenești, care în-
cepe cu 1840 și se isprăvește cu „Junimea“ la 1880. Se
vede că a trebuit o luptă mai îndelungată... A trebuit să
se întâmple o acumulare de „efect“, cum s-ar prinde.
Vorba e : a scris sau nu Russo ceea ce a scris ?

Și acum să vorbim mai serios. Și noi dăm și am dat
importanță criticii. Numai să n-o exagerăm. Să nu uităm
partea *vremii* în toate lucrurile acestea. Nu vom spune
ca d. Iorga că d. Maiorescu a înlăturat lucruri ce trebuiau
să se înlătore de la sine cu scurgerea vremii, dar nici

ca (nu e proces de intenții!), nici ca junimiștii, care cred că d. Maiorescu a creat literatura română modernă.

N-a creat-o nimene. Au colaborat la „efectul“ vremii și Russo și d. Maiorescu...

Și de unde a mai scos d. Bogdan că noi am făcut din Russo „părintele intelectual al criticii junimiste“? Este drept că am stabilit o filiație: Russo-Alecsandri-„Junimea“ (influența știută a lui Russo asupra lui Alecsandri; influența lui Alecsandri asupra „Junimii“, mărturisită de d. Maiorescu și cunoscută și din scrisorile lui Alecsandri — vezi *op. cit.*, 64 și urm.), dar filiația asta dovedește numai un lucru: că „Junimea“ nu este fără legătură cu școala veche critică moldovenească — legătură datorită și altui fapt: faptului că publicul cult din Iași, care a format mediul prielnic „Junimii“, era deja pus pe calea cea bună de predecesorii d-lui Maiorescu.

Și de-acum (nu facem proces de intenții!) d. Bogdan-Duică începe să reducă pe A. Russo. D-sa zice polemizînd:

„Bunul-simț, împrumuturile de la popor și din limba veche se proclamaseră și-nainte de Al. Russo“.

Foarte bine. A avut predecesori și A. Russo. Dar faptul acesta o fi însemnat el că „Junimea“ n-are predecesori? D. Bogdan-Duică, uitînd ce vrea să dovedească, are aerul că ne bate-n pumni să ne facă-n ciudă: „Dacă-i așa, pare a zice d-sa, apoi și Russo al vostru are înaintași“... Dar atunci „Junimea“ are și mai mulți strămoși!

Este curios d. Bogdan-Duică. D-sa — să ne permită această constatare — reduce sau adaogă după considerații de strategie literară. Cînd e vorba de A. Russo, meritele lui sînt reduse, pentru că a avut predecesori. Și cum? Iată cum. D. Haneș a zis că Russo este părintele curentului poporan. Atunci d. Bogdan-Duică îi ia acest merit lui Russo, pentru că (*Convorbiri literare*, XXXV) Asachi ar fi avut în saltar niște poezii populare, care au ars într-un incendiu de la 1827!

Cînd însă este vorba de „Junimea“, lucrurile se schimbă. A. Russo n-a scris citeva pagini, nepublicate, care să fi ars odată cu saltarul lor pe la 1847. El a scris mult, a publicat în cele mai răspîndite publicații ale

timpului, și-a imprăștiat ideile vreme de 20 de ani în toate cercurile din Iași (și Iași = Moldova), printre toți creatorii culturii din Moldova, și totuși, în zadar! El e „ocasional“ și fără „efect“ — nu ca saltarul lui Asachi, cu care se-ncepe curentul poporan!

„Alecu Russo a fost un luptător *ocasional*“, zice d. Duică, a făcut o șarjă și ea a rămas închisă într-un ziar (*reduce* și aici : *România literară* era revistă, nu ziar) de scurtă durată și însuși nu s-a mai întors la „micile sale observațiuni“, cum le zicea el. (El le zicea din modestie. D. Duică își însușește aprecierea? Concluzie : modestia e o virtute primejdioasă.)

Încă o dată, asta înșamnă că Russo n-a scris ceea ce a scris? Că n-a fost predecesor? Cu cine luptă d. Bogdan? După cât se pare, cu cineva care ar fi spus că Russo a *distrus* curentele și că după el n-a mai fost nevoie de alții. Adversarul d-lui Duică e imaginar.

De fapt, ceea ce a scris Russo n-a rămas „închis“, ci a provocat discuții; apoi ce a scris el și s-a discutat în Iași a format atmosfera prielnică „Junimii“, de care vorbeam; apoi ce a scris și vorbit el a contribuit să facă din Alecsandri pe acel Alecsandri, care, zice d. Maiorescu, „prin scrieri și sfaturi orale ne-a întărit în tindeța de a ne emancipa limba etc.“ (*Critice*, ed. veche, I, 366).

Și — relativ la scrisul „închis într-un ziar (!)“ al lui Russo. Rămas-a „închis“ și pentru junimiști scrisul lui Russo? Pentru ei, care erau vîrstnici cînd Russo scria? Pentru ei, care, apoi, au vorbit de direcția veche a literaturii și pe care, *deci*, o cunoșteau? (G. Panu, mult mai tînăr, știa de vechile reviste.) Pentru ei, căroră Alecsandri le vorbea de revistele lui Kogălniceanu, Russo etc. cu entuziasm? (Cf. Scrisori către d. I. Negruzzi.)

Adaos. D. Maiorescu nu citează *niciodată* acele reviste...

Complicată și tenebroasă afacere!

Alte defecte ale lui Russo. A lăudat pe poeții seci Cuciureanu și Dăscălescu, zice d. Bogdan-Duică. Dar Russo a spus-o pentru ce. Era conștient. Nu confunda talentul cu naționalismul. Îi lăuda ca un semn de reînțoarcere *acasă*.

Dar dacă cineva i-ar aduce aminte d-lui Duică de laurii decernați de d. Maiorescu lui Bodnărescu, Cerchez

(?) etc. ? Ar însemna că d. Maiorescu n-are un gust literar și sigur și fin ?

Ca suprem argument în favoarea „Junimii“, d. Duică aduce faptul că această grupare „a cucerit spiritele în mod *definitiv*“. Cine zice că nu ? S-a întâmplat ca Russo să se nască înaintea d-lui Maiorescu, și nu invers.

Și ne folosim de prilej ca să rugăm pe neobositul și dibaciul cercetător d. Bogdan-Duică să ne dea voie să-i urăm o cât mai apropiată plictiseală de pedagogie și o cât mai grabnică reîntoarcere la monumentele culturii noastre din secolul trecut.

Viața românească, nr. 4, 1911

Discursul d-lui Duiliu Zamfirescu

D. Duiliu Zamfirescu și-a publicat acum doi ani autobiografia. Sărind peste o sumă respectabilă de generații care nu-i conveneau, amintind numai doi colaterali, mai prezentabili pentru că și-au cheltuit paralele în străinătate, se oprea puțin la un arhimandrit grec din veacul al XVIII-lea, pentru a ajunge la strămoșul care-i trebuia, nu mai știm ce împărat bizantin.

Aceste fantastice excursiuni în istoria bizantină ne dovedesc un lucru : că d-sa, odraslă a burgheziei românești, vrea să fie cu orice preț aristocrat, și încă un aristocrat de proveniență levantină !

Dar semnul cel mai distinctiv al aristocrației noastre fiind ura împotriva țărănimii, această ură va fi și mai puternică atunci când această aristocrație nici nu va vrea să fie românească — în cosmopolitismul nostru românismul fiind aproape identic cu țărănismul.

Și, cum se știe, d. Zamfirescu a negat țaranului chiar însușirile omenești. Sufletul țaranului e neant, fără evenimente, spunea d-sa acum doi ani. Mai mult, în *Convorbiri literare*, oaspetele d-lui Mehedinți numea pe țărani maimuțe.

Și când a început să cultive și critica literară, primul lucru pe care l-a făcut a fost să înjure pe scriitorii născuți din popor și care scriu despre popor.

Și cum ardelenii, popor țărănesc, sînt și mai „țărani“ și mai români, pe ei i-a urît și i-a terfelit mai mult acela care se laudă că se trage din acel Bizanț care a chinuit țărănimea română vreme de 200 de ani.

Dar ura aceasta, manifestată de mult, de pe cînd insulta pe d. Slavici, s-a exasperat de la răscoale încoace, de atunci de cînd s-au exasperat și mai mult antagonismele de clasă și de cînd „poporaniștii“, pe care d. Zamfirescu îi urăște atîta, au pus chestia agrară.

De atunci, acest „aristocrat“, care ține cu orice preț să fie urmaș al arhimandritului grec și al împăratului bizantin, nu-și mai poate stăpîni spasmiurile urii. Această ură l-a făcut să birfească și împotriva lui Alecsandri, vinovat că a văzut în țărani oameni cu sentimente ome-nești.

Nu știm dacă d. Zamfirescu a avut de suferit de pe urma răscoalelor din 1907, dar știm că are perfect psihologia unui arendaș devastat, căruia, pe deasupra, nici nu i s-ar fi acordat despăgubiri. Noi cunoaștem un poet adevărat căruia i-a fost devastată puțina-i agoniseală, adunată cu muncă cinstită : e d. Vlahuță, care, însă, după 1907, a scris pe 1907, și nu acea odioasă schiță (*Bucșă*) în care, cu ocazia unui fapt mărunț, d. Zamfirescu zugrăvea cu multă satisfacție bestialitatea unui sat întreg și pe care d. Mehedinți a ospitalizat-o în revista sa, pe care o duce din triumf în triumf.

Dar locul pe care și l-a ales d. Zamfirescu ca să-și verse focul e Academia Română, pentru care, mărturisim, nu avem nici o simpatie și nici destulă stimă ca s-o deplîngem de halul în care a ajuns.

Ne mirăm cum președintele ei (ori cine-o fi mai mare peste dînsa) permite unui om, pe cît se vede puțin stăpîn pe gură-i, să insulte oameni care nu se pot apăra acolo. Dacă „oratorul“ n-a învățat cea mai elementară bunăcuviință în marile capitale, în care se laudă că s-a civilizat, ci a rămas tot cu acel suflet injurios al strămoșilor săi adoptivi din Fanar, ar trebui să-l cheme la realitate cineva de-acolo, dacă Academia asta vrea să fie o academie.

N-am cetit încă logosul d-lui Zamfirescu in extenso. Îl vom ceti, cînd va apare în *Epoca* și-n *Convorbiri*. Am văzut însă din rezumatele publicate de ziare că ne-a înjurat în cel mai *academic* stil — pe noi și pe scriitorii ardeleni.

Pe Coșbuc, cum se știe, îl asasinează regulat. Nu numai țărănișmul neaș al poetului ardelean îl *oripilează* pe d. Zamfirescu, dar mai are încă o durere delicatul aristocrat. Pe cînd Coșbuc începea abia să scrie, d. Zamfirescu se făcuse de mult răspunzător de o mulțime de opere „fără titlu“ și fără nume, pe care acum le-a îndosit... și, de-atunci, a mai scris d-sa multe „romane“ — și totuși în zădar. Publicul l-a îngropat într-o tăcere poate

nemeritată, căci nu scrie mai rău decît mulți alții care au mult mai mult noroc, pe cînd țăranul de la Năsăud (închipuiți-vă, doamnelor, un simplu țăran !) a intrat în toate conștiințele românești.

Și dacă sentimentele d-lui Zamfirescu sînt ale unui „aristocrat“, apoi scandalul enorm ce face e trucul unui reclamăgiu îngrozit de indiferența publicului.

Poate că după ce-și va publica discursul, îi vom face și noi nițică reclamă, dacă vom avea vreme.

Viața românească, nr. 4, 1911

Cîteva clişee

În primul volum din foarte interesantele sale *Promenades Philosophiques*, „filologul“ Rémy de Gourmont extrage, dintr-un vechi *Dictionnaire des richesses de la langue française* etc., o sumă de expresii create de diferiți prozatori francezi mari și mici, din veacul al XVIII-lea, și devenite astăzi clişee.

Creдем interesant să transcriem aci cîteva din acele care s-au încetățenit și-n limba noastră.

Desigur, știm că orice expresie figurată din lume e creațiunea unei individualități. Totuși, expresiile-clişee le întrebuițăm fără să ne gîndim că au un autor și, cînd îl aflăm, avem impresia oarecum curioasă : Așadar, expresia *aceasta*, a tuturor, e datorită unui domn, mort de mult, care, într-o sară, la masa lui de lucru, căutînd „cuvîntul ce exprimă adevărul“, a dat peste *această* combinație de vorbe, pe care și eu, și d-ta, cetitorule, o întrebuițăm de zeci de ori, cum au s-o întrebuițeze și urmașii noștri !

Iată cîteva din aceste expresii împreună cu numele făuritorilor lor :

In ultima analiză (Desfontaines) ;

Aspectul sub care consideri un lucru (Houtteville) ;

Aurora vieții (Poncet de la Rivière) ;

A servi ca bază (Bertier) ;

Contrast picant (Bertier) ;

Pecetea geniului (Desfontaines) ;

A face epocă — cuvînt care are un rol atît de magic în recenziile d-lui I. Bogdan, vezi A. Philippide, *Viața românească*, anul V, nr. 4, p. 35 (Séguier) ;

A face spirit (La Baumelle) ;

Echilibrul societăților (Loiseau) ;

A înăbuși un sentiment (Diderot) ;

Felul de a fi (Madame de Staël) ;

Omul zilei (Elie de Beaumont) ;
Otrava geloziei (La Baumelle) ;
A căuta să cetești în ochii cuiva (Duclos) ;
A se odihni pe laurii câștigați (Duclos) ;
A ținea în mîna sa soarta cuiva (Bertier) ;
Morala în acțiune (Desfontaines) ;
A se pierde în noaptea secolilor, a vremurilor (Fontenelle, Bertier) ;
A sacrifica muzelor (Coyer) ;
A face senzație (Coyer) ;
Sfera activității (Frédéric) ;
Vîrtejul pasiunilor (Le Batteaux) ;
Glasul datoriei (Loiseau) etc.

Observînd bine, aceste expresii — devenite unele termeni proprii, altele izolări expresive, altele banalități — la început au fost foarte frumoase. Dar tocmai din cauza frumuseții și justetii, și deci a prea frecvenței lor întrebuintări, și-au pierdut ele poezia și au devenit simple cuvinte uzuale ori banalități ridicole — puține mai păstrîndu-și ceva din frumuseța de altădată.

Iar dintre creatorii lor mulți au dispărut din conștiința posterității, căreia i-au lăsat atîtea expresii, unele atît de utile și fericite.

Veacul al XVIII-lea, veacul în care Parisul a cules din toate părțile ideile, le-a prelucrat, le-a clarificat, le-a adăogat și le-a redat înapoi lumii, ca alte dăți Atena și Florența, este veacul prin excelență al prozei franceze.

Cu radiarea culturii franceze, s-a răspîndit și chipul de a exprima finețele ei. Clișeele, de care vorbim mai sus și care fac parte din limba noastră, sînt și ele semne vii ale înfrîuririi acestei culturi.

*François (son valet de chambre), «Souvenirs sur
Guy de Maupassant»*

Se poate ceva mai ispititor? Cîte nu ne făgăduiește această carte? Atîtea date biografice, pe care nimene n-ar putea să ni le dea, decît un om care vreme de 10 ani a fost nedeslipit de marele scriitor. Atîtea fapte caracteristice pentru personalitatea omului, care s-a pus atît de puțin în opera sa — chiar și-n cea mai personală, ca *Au soleil*, *La vie errante* și *Sur l'eau*. În sfîrșit, omul adevărat, acela care aproape întotdeauna e altul decît în opera sa, unde ori se idealizează, ori își ia o atitudine alta decît în viață, fie din cauza naturalei ipocrizii, fie din cauză că, cel puțin în scris, se poate conforma cu ceea ce crede el că e bine — dacă, slab moralmente, n-o poate face în viața trăită.

Afară de aceasta, ne așteptăm ca un om care a asistat la toate împrejurările vieții unui scriitor să ne dea o mulțime de fapte, neînsemnate în aparență, dar care să ne lumineze multe lucruri din opera scriitorului — și, în cazul nostru, lucruri cu atît mai interesante, cu cît povestitorul, nefiind un literat, nu poate fi ispitit să orînduiască faptele în vederea sau conform cu viața de scriitor a aceluia despre care scrie.

Dar cartea aceasta decepționează.

Desigur, François, fost fecior în casă, actualmente birtaș, știe să scrie. Scrie așa de bine, cum la noi nu poate scrie decît un scriitor rafinat, cum ar fi de pildă d. Lovinescu. Dar nu spune lucruri interesante și, din cîte spune, nu putem fi siguri că toate sînt adevărate și nici ști care sînt adevărate, căci François „face“ prea multă literatură.

Dacă am avea garanții că François e absolut veridic, ar urma, de pildă, că Maupassant nu a fost așa de grav și de tăcut, că era expansiv, vorbăreț, uneori prea vorbăreț și că discuta adesea chiar și literatură, și chiar

și cu valetul său — ceea ce ar infirma spusele unor biografi ai săi ca, de pildă, cel mai complet, E. Maynial, despre care a fost vorba în revista noastră (V. r., anul II, nr. 2, p. 382).

Dar cînd François ne citează, în *guillemete*, tirade ale lui Maupassant în fața naturii, ne întrebăm : sînt ale lui Maupassant aceste vorbe *guillemetizate*, care nu sîmănă deloc cu *descripțiile* de natură din opera scriitorului ? Căci dacă ele ar fi ale lui Maupassant, am descoperi că, atunci cînd marele scriitor *compunea*, se exprima cu totul altfel decît cînd vorbea... Dar de unde ține minte François vorbele înseși ale stăpînului său ? Și dacă inventează vorbele, nu inventează oare și ideile — și expansivitatea lui Maupassant ?

Un lucru foarte interesant în aceste amintiri ar putea fi atitudinea lui Maupassant față cu „burghezul“, dacă François a observat bine. El spune că stăpînul său avea o atitudine amicală față cu specia aceasta de om, pe care a ridiculizat-o tot cu atîta cruzime ca și Flaubert. Dacă ar fi așa, atunci filozoful mizantrop nu apărea decît atunci cînd lua condeiul în mînă. E drept că François ne spune că lui Maupassant îi plăcea să vadă pretutindene partea comică a vieții. Și dacă, alături de acest comic, în opera lui Maupassant, ar apare și indulgența amicală față de „burghez“, atunci aceste două sentimente ar fi alcătuit o atitudine față cu personagiile sale ca aceea a lui Anatole France.

Și, cu această ocaziune, să relevăm un amănunt din amintiri. Cînd a înnebunit Maupassant, la Cannes, un biet negustor mic din vecinătate, care-l văzuse adesea trecînd pe uliță, auzind de catastrofă, a început să plîngă ; și François ne spune că a aflat de la nevasta negustorului că nu-l văzuse pe bărbatul său plîngînd de 15 ani ! Iată o trăsătură sufletească la un „burghez“, care ar fi vindecat pe Maupassant de disprețul său pentru obtuzitatea de sentimente a celor mici, „nerafinați“.

Sînt însă lucruri care nu pot fi puse la îndoială și e interesant să le relevăm în legătură cu opera scriitorului.

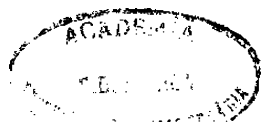
Se știe ce rol joacă în opera sa canotajul. François ne spune, și el (o știm și de aiurea, din Maynial, de pildă), ce *canotier* fără păreche era stăpînul său. Și nu numai sportul acesta îl cultiva Maupassant, ci și altele, ca tirul cu pistolul etc.

Maupassant, se știe, n-a avut psihologia unui boem, n-a făcut pe literatul dezinteresat de lucrurile practice ale vieții. Și aceasta se vede și din amintirile lui François. Maupassant era „gospodar“, își mobila și-și împodobește odăile cu răbdare și gust, își aranja sălile de baie după toate regulile confortului și ale științei, își îngrijea casa de la Etretat, avea... găini, de care se ocupa cu dragoste, dădea mese prietenilor și prietenelor etc...

La aceste mese luau parte adesea și doamne din lumea mare — François ne descrie pe larg o „masă a conteselor“, la care, pe lângă femei din cea mai înaltă societate, a fost și Dumas-fils, scinteietor de spirit și vervă *gauloise*... Și se știe ce rol joacă mesele în opera lui, acele mese în care se schimbă vorbe, se aprind simțurile și care, adesea, se sfârșesc „după cafea și coniac“ cu minunate povestiri.

În *Sur l'eau*, Maupassant a zugrăvit ridicolul altelor adunate la Cannes. Și François spune că, în adevăr, stăpînul său detesta pe altele, cu toate că, spune tot el, obișnuia să le invite la masă. În lumea aceasta înaltă, spune Mirbeau cu răutate, Bourget l-a introdus pe Maupassant, contra firii lui. Oricum, Maupassant, cum se vede, a cunoscut bine această lume pe care a descris-o. Tot ce-a zugrăvit a cunoscut perfect. Istoria operelor sale e istoria mediilor pe care le-a frecventat, cum se vede așa de bine din *Maynial*.

În opera lui Maupassant joacă un mare rol amorul, amorul mai ales fizic. Tolstoi a spus că pentru Maupassant toată fericirea pămîntească se rezumă în amorul fizic. Doumic l-a comparat cu Villon : ca și primul poet „modern“, Maupassant a simțit profund două sentimente : al iubirii fizice și al morții. Ei bine, amintirile lui François ne dau oarecare informații asupra vieții sale din acest punct de vedere. Prin *garçonnierea* lui au trecut multe femei. Și se vede că unele i se vîrau în suflet. Despre una, care nu-l lăsa în pace, care-l urmărea pretutindene, François vorbește cu ură (o numește „le vampire“) și ne dă să înțelegem că a grăbit, dacă nu a cauzat moartea scriitorului. François spune că stăpînul său a fost un moment pe punctul de a se însura și că a rupt din cauza intrigilor unei femei. El e convins că stăpînul său, dacă se-nsura, trăia și azi. *Maynial* dă altă cauză a boalei : surmenajul fizic pricinuit de viața de canotaj.

Dar din François vedem că trebuie să fi fost și o tară ereditară. Mama lui Maupassant dormea cu cloral și, ca și fiul său în ultimul timp, suferea de ochi. (Să sufere de ochi și să fie nevoit să pună ochelari fumurii acela care vede ca nimeni altul natura! Ce ironie crudă!)

Un cuvânt despre mama lui: o femeie foarte învățată, versată în clasicism și cu care fiul său discuta asupra operelor lui. Păcat că François nu ne dă detalii. (Doar atîta ne spune că ea era împotriva sfîrșitului lui *Fort comme la mort*.) Ea a murit după fiul ei, ca și bărbatul său, de care era despărțită de mult.

Maynial spune că Maupassant, în toată vremea activității sale, a fost un nebun lucid. *Horla* etc. ar fi datorite halucinațiilor. François spune însă că Maupassant era sănătos în 1887, cînd a scris *Horla*, și că stăpînul său i-a spus că, după nuvela asta, ziarele au să scrie c-a innebunit. Dar desigur că François nu e competent în chestie. Totuși ar trebui să găsim în amintirile lui fapte simptomatice ale bolii — și nu prea găsim. Că nu putea dormi în zgomot, că, în genere, suferea de insomnie — asta ar fi neurastenie, nu încă nebunie. Că avea oroare de paianjini și-i căuta pe sub oglinzi — e ceva mai grav, dar cîți oameni tefcri n-au asemenea repugnante!

În orice caz, nebunia i-a venit deodată, cînd și-a tăiat gîtul. De-atunci, n-a mai fost *el*! De-atunci, pe mîntea aceea în care s-a oglindit realitatea mai bine decît în oricare alta s-a pus o ceață groasă.

Alte cîteva fapte.

Maupassant a fost un naturalist. Dar nu unul care să se „documenteze“ anume. François spune că nu notă nimic în carnet, afară decît o singură dată. François mai spune că Maupassant zicea, vorbind de Zola, care aduna documente, că nu trebuie să te „documentezi“, ci să simți: să iubești lucrul, ori să-l urăști. Și-n adevăr, pe cînd în Zola se vede adesea munca laborioasă, în Maupassant totul e natural, spontan, viu și simplu. Pe Zola, scrie valetul, Maupassant îl admira, dar îi reproșa că introduce în scrisul său ingrediente, menite să atragă cetitori, pentru cîștig. Să fie adevărat?

Îndoiala e justificată, deoarece lui François Zola i-i antipatic. Ba are și un dinte valetul împotriva autorului lui *Pot-Bouille*, care, în acest roman, a zugrăvit pe servitori ca pe niște gorile rele, pe cînd, zice frumos și cu

drept cuvînt François, servitorii sînt și ei oameni, oameni cuviincioși și care, de cele mai dese ori, sufăr în demnitătea lor.

...Vă aduceți aminte de paginile sublime din *Sur l'eau* : cei doi îndrăgostiți dintr-un mic port de pe Coasta de Azur, cei doi îndrăgostiți, care scot lui Maupassant accente de dureros regret după iubirea adevărată, pe care n-a cunoscut-o niciodată ? Pe cei doi tineri, care după o clipă sting lumina din odăița hanului de pe coastă, i-a văzut și François !

Și François ne face să-i cunoaștem mai de aproape și pe prietenii noștri Bernard și Raymond, cei doi mate- loți de pe Bel-Ami, care, împreună cu François și Mau- passant, alcătuiau personalul de pe bordul frumosului și faimosului yacht și care știau să concureze cu stă- pînul lor în povestirea unor gauloiserii care, poate, i-or fi servit maestrului ca subiecte pentru nuvelele sale. (Doumic spune că Maupassant se folosea în nuvelele sale de fapte întîmplate, văzute sau povestite de alții.)

Despre scriitorul Maupassant, François vorbește foarte puțin. Ne spune și el, ca și Maynial, de admirația lui Taine pentru marele scriitor și raportează și el cuvîn- tele lui Taine : „Mais, c'est d'Eschyle“, cînd Maupassant i-a cetit *Le Champ d'Oliviers* (tradus de d. Sadoveanu sub numele : *Grădina măslinilor*).

În privința felului de a scrie al stăpînului său, va- letul nu spune mult. Iată tot ce se poate culege din amin- tirile sale.

Scria ușor. Cînd căuta forma unei fraze, se plimba prin casă cu minile în buzunar. Scria dimineța. *Pierre et Jean* a fost scris, la țară, în două luni și jumătate. La o nuvelă oarecare a scris cîte 37 pagini manuscris (1/4 de coală pe-o față) pe zi. Obișnuia să scrie deodată mai multe bucăți. Scria mai ușor cărțile de voiaj.

Un amănunt interesant. François spune că Mau- passant avea gata pentru tipar descrierea unei călătorii în Italia, pe care însă a aruncat-o în foc din cauza urei ce-i inspira Crispi, care și-a înfeodat țara la politica anti- franceză a Germaniei.

Acum, iată ce opere ne spune François că era să mai avem de la Maupassant :

O nuvelă intitulată *Le Moine de Fécamp*, care-ar fi fost desigur foarte interesantă prin subiectul ei, pe cît

ne aducem aminte aproape netratat de Maupassant. Un roman din viața cosmopolită a Tunisului, pe care l-a vizitat și de care a vorbit în *La vie errante. L'âme étrangère*, un roman la care a și lucrat — nu știm dacă a fost publicat undeva fragmentul. Părăsind acest roman, s-a apucat de altul, *L'angélus*, pe care nu l-a isprăvit — fragmentul a fost publicat, dacă nu ne înșelăm, în *Revue de Paris*.

François spune că Maupassant avea de gînd, după ce va isprăvi cu romanele și nuvelele, să se consacreze următoarelor îndeletniciri : să facă o analiză a operelor sale, să analizeze pe scriitorii pe care simțea că i-a înțeles și să facă un studiu asupra evoluției ce avea să se producă în veacul al XX-lea în diferitele clase sociale din Europa. Despre toate aceste lucruri, François vorbește puțin și vag.

Cum se vede, cele 300 pagini ale lui François nu conțin mare lucru. Cele mai multe sînt pline cu lucruri absolut neinteresante chiar pentru cel mai fervent admirator al marelui prozator francez.

Un defect al cărții este și ideea cu care s-a apucat valetul s-o scrie : să dovedească că stăpînul său n-a fost numai un mare scriitor, dar și un om foarte de treabă, cum spune singur în prefață.

S-a zis că pentru lacheul său nimene nu e erou, pentru că numai lacheul vede toate slăbiciunile omului mare. François ori nu le-a văzut, ori nu le-a spus..

Viața românească, nr. 5, 1911

Putină «politică»

Intr-o revistă socialistă *, cetim această frază :

„Mai multă șolticărie unită cu o mai vădită rea-credință n-a unit d. Ibrăileanu nici în junetea d-sale cînd făcea pe socialistul“.

Noi nu obișnuim să discutăm cu presa social-democrată, dar de data asta nu putem rezista ispitei.

„D. Ibrăileanu“ !

Notița din *Viața românească*, care a supărat pe autorul anonim social-democrat, este iscălită : „P. Nicanor & Co.“, și nu „Ibrăileanu“. Directorii revistei în care a apărut notița lui P. Nicanor et Co. sînt d-nii Stere și Cantacuzino, și nu d. Ibrăileanu.

Delicatesța și cele mai elementare îndatoriri ale publicisticeii să fie oare niște însușiri burgheze atît de repugnante reformatorilor noștri ?

Așadar, d. Ibrăileanu, nici în vremea care era solicitat, n-a unit cu „reaua-credință“ mai multă „șolticărie“...

Oare știe anonimul social-democrat ce lucru mare a spus ?

Sub forma cea mai scurtă — și ar fi fost și cea mai lapidară, dacă n-ar fi întrebuițat cuvinte neliterare —, el a spus tot ce-a voit să dovedească d. Stere în articolele sale despre social-democrația română.

Dacă d. Ibrăileanu, soldat al d-lui Gherea, conferențiar la cluburile socialiste, colaborator la toate revistele și ziarele socialiste, fondator, cotizant și membru de redacție al *Lumei nouă*, „a făcut“ numai pe socialistul, fiind, împreună cu toți ceilalți foști socialiști, o simplă combinație de „șolticărie“ și „rea-credință“ — apoi ce

* *Facla*.

dovadă mai eclatantă că socialismul a fost o plantă exotică ? *

Dacă d. Gherea, cu înaltul său idealism, cu calda sa propagandă, cu luminoasele sale studii și articole, n-a putut recruta în țara aceasta, afară de d-nii Mille și Many, decît „șoltici“ de rea-credință, socialiști care simulară socialismul (probabil pentru a denunța poliției faptele d-lui Gherea), apoi nu este clar că un partid socialist a fost imposibil ?

Și acum — *ad rem*.

Care e „șolticăria“ pe care d. Ibrăileanu a unit-o acum de curînd cu „reaua-credință“, acea „șolticărie“ neîntrecută nici de „șolticăria“ de pe vremea „cînd făcea pe socialistul“ în partidul d-lui Gherea ?

Iat-o :

D-sa a spus că *toate* democrațiile din țara aceasta s-au ridicat împotriva precedentului guvern și l-au împiedicat de la o mai bună legiferare. A dat ca exemplu legea islazurilor. Cînd cuvîntul „democrație“, autorul anonim și-a zis : dar democrația sînt eu ! Și cuprins de indignare, ne-a pus această întrebare-clește : Cum, noi, care n-am putut opri votarea unor legi potrivnice nouă, sîntem atît de tari să împiedicăm etc. ?

Ei nu, nu sînteți atît de tari. Dar vezi, sînteți o mulțime de democrați. Și cînd toate aceste „democrații“ se repezeau la partidul liberal să-l rupă în bucăți, cînd unele asmuțau clasele privilegiate, iar altele montau opinia publică împotriva fostului guvern, atunci i-a rămas aceluși guvern colosala sarcină de a face împotriva tuturor o reformă, cvasi-revoluționară pentru țara asta, „islazurile“, fără ca măcar clasa în favoarea căreia legifera, țărănimea inconștientă politiceste, să-i dea un punct de sprijin.

A, e ușor să scrii pamflete împotriva celor care, în contra tuturor, n-au putut să facă tot ce-ar fi fost necesar de făcut. Dar am întreba pe deținătorul doctrinei, pe cel mai sincer dintre ei, pe însuși d. Gherea, ce-ar fi făcut d-sa în *împrejurările date* ? În loc să admire, ca o minune, acel minimum de bine, acel microscopic progres rîpit claselor boierești și orășenești de un guvern

* A se vedea comentariile noastre la *Scrisorile* către Gherea, ale lui G. Ibrăileanu, cap. Note, p. 547.

fără sprijinul clasei țărănești, în loc să admire acest miracol pentru un marxist, d-sa se exercitează în considerații ironice asupra mult regretatei Rodica, ținta, de vreo 20 de ani, a tuturor vorbelor de duh ale persoanelor spirituale din București și din provincie.

Și tot așa de ușor e a scrie pamflete împotriva aceluia care au „asasinat“ 11.000 de țărani (cînd polemistul se bucură de cea mai perfectă cenestezie, cum ar zice d. Găvănescul, el scrie „11.000“ ; imediat ce i se deranjează temperamentul, apucă condeiul și se răcorește scriind „15.000“...). Dar cineva a întrebat pe d. Gherea (care, bineînțeles, veșnic lipsit de cele două categorii kantiane : timpul și spațiul, n-a răspuns, deși a făgăduit că după ce va tipări „volumul“ va avea vreme să stea de vorbă), așadar, cineva l-a întrebat ce-ar fi făcut d-sa, idealistul d. Gherea, dacă ar fi avut în mîină *atunci* puterea statului și ar fi *voit să-și facă datoria*, adică dacă nu ar fi demisionat, preferînd să se ducă în vilegiatură la Sorrento ? Ce-ar fi făcut ?

Iată ce. O spunem cu toată siguranța și, cum ați zice d-voastră, desfidem să ni se afirme contrariul.

Găsind țara în foc la venirea d-sale la cîrma statului, d. Gherea ar fi redactat imediat un program de reforme, pe care să-l facă cunoscut țărănimii ca s-o liniștească. Dar acel program ar fi ajuns foarte greu la adresații lui, țara fiind în plină anarhie, satele fără autorități, țărani plecați în bande, unii adunați prin păduri etc. Răscoala *trebuind* reprimată, d. Gherea ar fi trimis armata și ar fi avut o sfîntă teamă că soldații nu vor trage, și că vor intra armatele străine în țară — cu urmările incalculabile ale acestui suprem dezastru. Și cînd social-democrația ar fi împrăștiat manifeste îndemnînd pe soldați să nu asculte de șefi, d. Gherea, plin de viziunea teribilă a străinului intrînd în țară, ar fi avut un gînd neplăcut pentru social-democrația română. Apoi d. Gherea ar fi dat ordine teribile ca să nu se facă uz de arme decît la nevoie extremă, ordine care ori n-ar fi ajuns până la *periferie*, până la ofițeri, sergenți, caprari, soldați, ori, dacă ar fi ajuns, aceștia, întărtați ca tot omul care are o pușcă în mîină și un „dușman“ în față, s-ar fi conformat foarte imperfect ordinelor d-lui Gherea, mai ales că, împrăștiati și ei în grupe, pe drumuri, prin pă-

duri, prin ulițele satelor, n-ar fi avut cine să-i vadă ce fac și să le aplice sancțiunea atunci sau mai pe urmă.

Și, așadar, d. Gherea ar fi constatat cu durere că în stare de anarhie lucrurile se petrec exact ca în stare de anarhie, după principiul logic al identității (anarhie e anarhie), că țăraniii jefuiesc, incendiază șiucid; că armata, pe lângă datoria ei, face și orori inutile, căci un soldat, un căprar, un sergent, un ofițer etc. poate deveni, și el, o bestie sîngeroasă, cu neputință de oprit și de controlat, chiar dacă ministrul s-ar fi multiplicat, ca-n mitul indian al lui Krișna, în tot atîtea ființe, cîte compănii hălăduiau prin țară, ba chiar cîți soldați — căci și el, ministrul, ar fi putut fi ușor culcat la pămînt de militarul pe care l-ar fi plectisit cu ideile lui de „om de stat“.

Apoi d. Gherea, filozof determinist, ar fi amnistiat pe țăraniii anarhici, ceea ce l-ar fi făcut să amnistieze și pe soldații anarhici, cu atît mai mult, cu cît ar fi fost și greu să-i descopere, și încă și cu atît mai mult, cu cît d. Gherea, om prudent și om de stat, ba și patriot, ar fi cugetat cu profunditate la ceea ce poate izbucni din spiritul de corp al unui corp solidar etc., etc., etc.

Căci nu ne închipuim că d-lui Gherea i-ar fi fost indiferente *catastrofele* și mai teribile, în vecii vecilor ireparabile, care ar fi urmat, dacă d-sa n-ar fi făcut, așa cum pretendem noi, cu siguranță că ar fi făcut catastrofe care ar fi șters poate de pe harta Europei această Românie, care ne încălzește la dulcele ei soare și pe care d. Gherea o iubește atît de mult. Și dacă d. Gherea ar fi avut atunci în mîină conducerea statului, cine știe ce imperative și mai categorice l-ar fi silit să facă ceea ce trebuia să facă !

Încă puțină politică. Se vede că asta e luna politică a revistei noastre. Cetitorii ne vor ierta. Făgăduim că nu vom recidiva... prea mult.

Aici vom vorbi de o altă democrație, de a d-lui Iorga. Și democrația aceasta ne urăște de moarte. Amîndouă aceste partide înaintate, fiecare naționalist în sensul său, are un dușman comun : poporanismul, pe care-l atacă cu o îndîrjită vitejie. Nu-i vorbă, între două bătălii cu poporanismul, ele se aruncă imediat una împotriva alteia, implîntîndu-și cuțitele pînă la diafragmă, ca sectele evre-

iești, care, în vremea asediului Ierusalimului, se spintecau între ele îndată ce asaltul romanilor înceta un moment. Și dacă ați observat bine, ați văzut desigur că, afară de oarecare lucruri foarte mărunte, aceste două democrații naționaliste se înfilnesc veșnic în lupta lor și dacă n-ar fi *evreul* care să le despartă ele de mult și-ar fi întins mîna frățește peste cadavrul poporanismului și celorlalți „politiciani“ și „oligarhi“ români.

Ura aceasta se explică ușor și e sinceră. Atitudinea noastră are păcatul de a nu avea acea simplitate care formează deliciul temperamentelor entuziaste. Pentru uniia sîntem „socialiști“, pentru că socotim latifundiile ca o primejdie; pentru alții sîntem „reacționari“, pentru că nu ne putem convinge de posibilitatea și utilitatea social-democratismului. Pentru uniia sîntem vinduți evreilor, pentru că nu putem învinui și urî pe nimene că s-a născut evreu; pentru alții sîntem „antisemiți feroci“, pentru că constatăm conflictul tragic de interese între masa compactă a populației evreiești din orașele Moldovei și dezvoltarea sănătoasă a culturii naționale și a vieții noastre economice. Și așa mai departe. Și iată pentru ce sîntem atît de dușmăniți din toate părțile. Dar dușmănia aceasta are avantajul că te face mai tare și, ierte-ni-se acest sentiment, mai mîndru. Este o supremă plăcere a stîrni anumite dușmăanii, și, dacă nu ne-am teme de lipsă de modestie, situația aceasta a noastră am numi-o o *splendide isolation...*

Dar să revenim, ca și autorul clasic, la democrația d-lui Iorga.

Și anume, la idolul în care ea se oglindește, la d. Iorga.

Renan a spus undeva că „numai un ochi cu desăvîrșire acromatic poate vedea adevărul în ordinea filozofică, politică și morală“.

Dar este evident că acest acromatism este numai un ideal. În ordinea filozofică și, mai ales, socială și morală, nimene nu poate arunca un ochi „cu desăvîrșire“ acromatic, ba nici pur și simplu acromatic. Ochiul va fi întotdeauna colorat de temperamentul și idealurile cercetătorului, care-și va face toată datoria, dacă, conștient de cromatismul fatal al ochiului său, va căuta, prin sfortare critică și autocritică, să-l decoloreze cît mai mult.

Numai în ordinea științelor exacte ale naturii poate izbuti cineva să devină atât de obiectiv cum cere Renan.

Dar este cromatism și cromatism — subiectivism și subiectivism.

Voim să dăm un exemplu de cromatismul ochiului d-lui Iorga.

D. Iorga, și ca temperament impulsiv și romantic, și ca antisemit, colorează universul întreg cu culorile acestui temperament și acestui ideal politic, social și moral.

Până aci nimic de zis — ba, „cîrtitori și cîrcotași“, cum ne numește nu mai știm cu ce ocazie *Neamul românesc*, avem de adăogat ceva : d. Iorga prea nu se supra-veghează, prea se lasă temperamentului și idealului său. D. Iorga nu face nici o sforțare spre critică. Din contra, se îndărătnicește și se admiră în... cromatismul său. La aceasta îl ajută, crezînd că-i face serviciu, și poporul admiratorilor săi, care uneori iau și aspectul, mai puțin estetic, de adulatori. Nu de mult, d. Iorga era proclamat de împărat al Cugetării românești ; acum de curînd a fost înaintat la gradul de „întemeietor al Neamului“.

Dar trecă și acestea.

Și să trecem și noi la ceea ce caracterizează pe d. Iorga ca un om aproape unic.

D-sa, temperament impulsiv și naționalist antisemit, deci lipsit de critică și autocritică, este ceea ce trebuia să fie în asemenea condițiuni un fanatic.

Dar și aici este fanatism și fanatism.

Este fanatismul ideilor, lucru nu tocmai rar, și este și fanatismul persoanelor. Sînt oameni care fac abstracție de lumea întregă și de sine, pentru ideile lor, de obicei „fixe“ ; sînt alții care uită lumea-ntregă și pe ei pentru o persoană, cum ar fi în amor ; sînt alții, pentru care persoana îndumnezeită sînt chiar ei înșiși ; d. Iorga e dintre aceștia ; d. Iorga are un amor pasionat pentru propria d-sale persoană. Să nu-i atingi obiectul amorului, să nu i-l atingi „nici cu o floare“, dacă vrei să nu te fulgere din înălțimea Vălenilor d-sale.

De aici acele inexplicabile inconsecvențe ale d-lui Iorga. Un om care are fanatismul ideilor e un fanatic consecvent, de o consecvență rigidă, pentru că idealul unui astfel de om e imuabil, iar lumea pentru el rămîne veșnic cum a apucat-o. Un om, însă care-și fanatizează persoana e schimbător ca o femeie, căci, dacă azi îi arzi tă-

mîie, te vede prin ochelari trandafirii, iar mine, dacă nu l-ai salutat până la pămînt, punîndu-și pe nas cei mai cătrăniți ochelari, e sincer convins că are în față-i pe cel mai autentic dintre ucenicii lui Scaraoschi.

Toate acestea le-am scris sub impresia unui articolăș din ultimul volum al d-lui Iorga. Și fiindcă până la apariția acestui nr. al revistei noastre d. Iorga poate să mai scoată unul sau două volume, transcriem aici numele volumului de pe 1 iulie, ca să nu punem în încurcătură publicul cetitor. Volumul se numește : *Oameni cari au fost* și e alcătuit din o sumedenie de articole, dintre care unele sînt admirabile prin bogăția impresiilor și frumusețea stilului, iar altele... dar ne temem să nu ne trăsnească !

În articolașul care ne-a făcut să scriem aceste rînduri, d. Iorga, luînd ca pretext moartea regretatului C. Stoicescu, *zugrăvește* pe „foștii socialiști“.

Pe acești „foști socialiști“, trecuți acum de 12 ani într-un partid de guvernămînt, d. Iorga nu i-a văzut întotdeauna prin ochelarii cei negri. Fără a da în vileag fapte, ori vorbe nepublicate, lucru nedelicat și necinstit, fără a mai vorbi de aprecierile d-lui Iorga, din chiar acest volum, asupra unor „foști“ ca dr. I. Radovici și D. A. Teodoru, sau de vorbele sale bune de-acum doi ani despre G. Kernbach ; fără a mai face citații din ziare și reviste, vom aminti de articolele și discursurile d-sale de acum patru ani, cînd obișnuia, pentru „foștii socialiști“, ochelari aproape trandafirii.

De-atunci, însă, d. Iorga a avut de suferit din partea noastră cîteva nemulțumiri foarte personale și foarte iritante, se vede, pentru d-sa. Cetitorii să consulte polemicile noastre *literare*, pentru a pricepe actualii ochelari negri ai omului *politic* d. Iorga.

Ura împotriva noastră și-a arătat-o d. Iorga în multe feluri și în multe rînduri. Noi am tăcut. Acuma, cînd și-o manifestă într-o carte de literatură, avem nu numai dreptul, dar poate și datoria să vorbim.

În articolașul cu pricina, d. Iorga *zugrăvește* pe „foștii socialiști“ cum e mai rău, întocmai ca un social-democrat (d. Cuza ar zice : *more judaico*). Ba, că să nu mai rămînă o bucățică din ei nespîrcuită, d-sa adaogă că, și pe cînd erau socialiști, ei nu erau mai breji, căci nici atunci nu întruneau caracterele adevăraților socialiști :

„idealism, pasiune și prozelitism, disciplină, ostășie, apostolat“. [...]

Dar dracii, pe care d. Iorga îi vede prin ochelarii săi negri, sînt, pentru d-sa, așa de fioroși, încît, temperamentul impresionabil cum e, are și halucinații.

Mișcat de necazurile politice ale regretatului C. Stoicescu, d. Iorga scrie :

„Nu putea suferi pe «socialiști», care în ultimele timpuri luaseră tot în partidul liberal, până și speranțele lui de a fi ministru“.

„Tot“ !

Cugetați bine la acest „tot“. E simptomatic. E suficient pentru siguranța diagnozei. Halucinația e dintre cele mai caracterizate.

„Tot“ !

Cu alte cuvinte, d. Morțun ocupa cele 9 ministere. Cei 5—6 deputați „foști socialiști“ ocupau cele 180 de scaune din Cameră. Cei nici un „fost socialist“ ocupau cele 120 de scaune din Senat. Cei trei sau patru prefecti „foști socialiști“, lăudați în bloc și în parte de d. Iorga, administrau cele 32 de județe. Cei nici un „fost socialist“ administrau cele vreo 70 comune urbane și cele vreo 3000 comune rurale. Cei nici un „fost socialist“ conduceau ca directori, guvernatori etc., „instituțiile liberale“, „citadelele liberale“, „speluncile liberale“, voim să zicem Banca Națională, Casa Rurală, Creditul Rural etc., cu sucursalele lor.

Într-un singur loc, la Serviciul Sanitar, „foștii socialiști“, cu dr. I. Cantacuzino în cap, au „luat“ nu „tot“, ci ceva mai mult, „în partidul liberal“.

Noi am dat o explicație onorabilă acestor neadevăruri, pe care d. Iorga le scrie cu tonul unei conștiințe ofensate de erou moral. Am spus că are halucinații. Dar alții, mai puțin amatori de explicații psiho-patologice, ar putea vedea în vorbele acestui moralist grandilocvent un ecou al doleanțelor tuturor exploatatorilor țărănimii din această țară, care în lupta lor aprigă împotriva reformelor țărănești ale partidului liberal au început să umple lumea cu vaietele lor că „socialiștii“ din partidul liberal „luînd tot în partid“, cum zice și d. Iorga, vreau să exproprieze marea proprietate în folosul moșicimii. La aceștia din urmă atitudinea este explicabilă ca o tactică „abilă“ sau ca o încercare de „intrigă“ obișnuite în

„politica“ noastră : astfel se insinuează că pentru reformele partidului liberal nu este răspunzător vreun partid de guvernământ, ci o „șleahtă“ de foști socialiști care au „acaparât“ acest partid.

Să vezi pe un om de cultură că stilizează lăcomia și calomnia tuturor animalelor rapace din această țară e una din priverștile cele mai triste și mai comice în același timp.

Teribile documente mai dă d. Iorga istoricului viitor. Și teribilă idee își va face acel istoric de d. Iorga ! D-sa zice că „învățații care vor trăi după noi“ vor descoperi repede scopul ce a avut d-sa în vedere, când a scris articolele adunate în acest volum. În ce privește articolașul de care vorbim, teamă ni-i că „învățații care vor trăi după noi“, neștiind optica specifică a d-lui Iorga (căci, spre onoarea d-sale, noi menținem tot această explicație) și ținându-se numai de texte, să nu pună pe d. Iorga în rubrica, deja veche în istorie, a impostorilor și calomniatorilor extraordinari sau poate chiar ordinari.

„Multe scrie omul“, își începe d. Iorga prefața, vorbind de d-sa.

E una din marile mizerii omenești.

Viața românească, nr. 6, 1911

«Scuturăturile» *Faclei*...

Notița *Puțină „politică“* (în ghilemete), publicată în n-rul trecut sub această rubrică, a provocat mai multe ieșiri... polemice din partea *Faclei*.

Nu vom discuta și de astă dată, în fond, cu *Faclea*. Și nu fiindcă domnii de la această revistă ar fi „lipsiți de respect“ pentru noi. Oricît ne-ar durea ireverența *Faclei*, am găsi, poate, în noi destulă tărie sufletească ca să ne resemnăm... Pur și simplu nu credem discuția utilă și interesantă. În orice caz, nu i-am imputat nicio dată *lipsa de reverență*.

Între noi și *Faclea* e o altfel de „incompatibilitate“. (Cerem iertare aici cetitorilor, fiindcă sîntem puși în situația unui om care ar fi silit să explice unui daltonist deosebirea între diferitele nuanțe de culori pe cari acesta *nu le poate vedea*. Vom căuta să fim cît mai lămurii...)

Pentru un european nu este iertat să confunde „reverența“, întru cît este vorba de sentimentul ce ne inspiră o anumită persoană, și „simțul demnității omenești“ — obligator pentru oricine și față de oricine.

Să luați o pildă foarte simplă. Un criminal, care a săvîrșit vreo faptă odioasă sau infamantă, nu poate inspira „reverență“ nimănui. Dar și față de el, într-o societate civilizată, nu se poate ierta iarăși nimănui lipsa simțului demnității omenești. Un fapt foarte caracteristic, de pildă, a fost înregistrat de ziarele engleze, cu prilejul judecării d-rului Crippen. D-rul Crippen s-a dovedit vinovat de o crimă grozavă, a și fost condamnat la spînzurătoare și executat. Dar, înainte de condamnare, un ziar și-a permis nu să-l insulte măcar, ci să *afirme* numai că e vinovat și merită să fie spînzurat. Reprezentantul ministerului public (poate chiar același care a susținut acuzația împotriva d-rului Crippen) a dat pe directorul

ziarului în judecată, și acesta a și fost condamnat, deși procesul său s-a judecat în urma condamnării și a executării lui Crippen. Dar justiția a găsit că atunci când un om este chemat în fața Curții cu jurați să-și apere viața sau cinstea, a afirma vinovăția lui înainte ca aceasta să fie legalmente constatată, și a-i îngreua astfel sarcina, sau chiar numai de a-l tulbura sufletește în aceste momente supreme nu se poate tolera într-o societate pătrunsă de simțul demnității omenești, este o ofensă adusă societății însăși !

Un aziat, desigur, nu va înțelege niciodată cum societatea poate fi ofensată prin jignirea adusă unui criminal și cum această jignire poate dovedi lipsa simțului de demnitate omenească. Dar pentru un european acest lucru trebuie să fie elementar ; el este chiar criteriul cel mai sigur de cultură sufletească.

Să luăm o pildă mai apropiată de noi, adecă de... *Facla*. Acum cităva vreme, această revistă ducea o campanie violentă împotriva unui profesor ieșan. Dacă polemicii aveau sau nu „respect“ pentru acest domn, personal îi privește (nici noi nu putem fi bănuți de simpatii personale în cazul de față). Dar „tribuna democratică“ din București a crezut de cuviință să insinueze că adversarul ei este... un copil adulterin !... Să trecem că acela al cărui nume îl poartă omul astfel „combătut“ e mort de mult, ca și soția lui și pretinsul ei „complice“, și astfel lucrul se agravează prin o adevărată profanare de morminte ; să trecem că omul acesta poate avea surori și frați (și îi are, ni se pare) în viață încă, întru nimica vinovați în această „polemică“ ; dar față chiar de un „dușman“, oricât de puțin „respectabil“ pentru *Facla*, fie chiar și față de cel mai odios criminal, își poate oare permite un om civilizată să-i jignească simțul de pietate filială, să terfelească numele de „mamă“ ?...

În cazul de față nici antagonistul *Faclei*, e adevărat, nu s-a arătat mai... delicat în „polemică“ ; e indiferent, cu atât pilda e mai elocventă, și... nici așa nu avem nădejde să fim înțeleși de *Facla*...

Ne oprim aici, deși colecția *Faclei* ne-ar putea ilustra tema cu pilde și mai sugestive.

Cu un „ireverențios“ discuția poate fi chiar câteodată agreabilă. „Ireverența“ e caracteristica tinereții agresive. Fără ea este greu să ajungi la „revizuirea valorilor“,

și cine, în vremea lui, n-a încercat această „revizuire“ n-a fost niciodată tînăr.

Dar cu un om lipsit de *simțul demnității omenesti* nu e cu putință nici o discuție. Îi întorci pur și simplu spațele, sau cel mult — dacă ai gust și temperament hărtăgos — recurgi la mijloace *extraliterare* (tiparul nu face încă „literatură“)...

Cetitorii, credem, sînt lămuriți pentru ce nu putem discuta cu *Facla*, chiar dacă ea ar fi spus ceva ce ar merita în sine să fie relevat.

Într-o discuție serioasă, singura demnă de acest nume și singura utilă, *persoana adversarului*, oricît de puțin „respectabilă“, ne este cu desăvîrșire indiferentă. Spusele sale ne pot servi de minune ca un prilej de a ne lămuri ideile noastre, și pentru cetitori, numai din acest punct de vedere, o discuție poate prezenta vreun interes legitim.

Dar în condițiunile în care s-ar putea duce discuția cu *Facla*, atît în fond, cît și în formă, ea nu ar putea avea decît doar un interes „gladiatoric“, de „scuturători“, de „pregilat literar“, și... nu simțim nici o trebuință sufletească de a ne da o astfel de „satisfacție“, chiar dacă, personal, am fi în stare să nu cădem la nivelul în care știe să-și coboare... polemicele revista bucureșteană.

Nu vom discuta dar cu *Facla*.

Însă tocmai din motivele pe cari acum cetitorii le vor înțelege cu atît mai ușor, trebuie să mărturisim că am comis o greșeală, sau chiar două, față de această revistă.

Acum cîtăva vreme, un colaborator al nostru (recunoaștem, cam... „naiv“) a semnalat d-lui Gherea procedeele polemice ale campionilor săi și i-a atras băgarea de samă în ce mocirlă ne tîrăsc aceste procedee.

Facla ne-a acuzat imediat de „șantaj“.

Ne aducem aminte că, relevînd această acuzare, am manifestat oarecare îndoială de buna ei credință. Acum ne-am convins că n-am avut dreptate. *Facla* a fost de o perfectă bună-credință și în adevăr a crezut că noi... „șantajăm“...

Dovada :

„Ne propunem să scuturăm altă dată pe d. Ibrăileanu pentru acest obicei poporanist [de a se adresa d-lui Gherea]. D. Ibrăileanu și-a permis mai de mult, la adresa

d-lui Gherea, prin *Viața românească*, niște lucruri, pe cari, dacă nu le-am relevat atunci, nu înșamnă că le-am uitat, va veni momentul să discutăm infamiile poporaniste în toată întinderea lor. Deocamdată, însă, ne vom ocupa de ultima substituțiune de roluri făcută de d. Ibrăileanu. Ea este mai puțin gravă ca aceea la care facem aluzie în rîndurile de mai sus...“ (*Facta*, nr. 29, p. 46.)

Pe cît ne aducem aminte, singura notiță din V. r. la adresa d-lui Gherea, care a fost relevată, dar relevată cu oarecare moderațiune (am fost numai numiți *șanta-giști* și... *porci*), este tocmai cea semnalată mai sus.

Din rîndurile citate reiesă luminos toată buna-credință a *Factei* :

1) Dacă ea nu ar fi văzut în acea notiță un șantaj, o amenințare de defăimare, nu ar fi avut motivul (am scăpat din vedere psihologia specifică a acestor domni !) să „nu releveze“, adică să releveze cu *atîta* moderațiune aceste „lucruri grave“ pe cari „nu le-au uitat“ însă.

2) După ce noi am declarat că „pot fi liniștiți“, pentru că „nu ne vom coborî niciodată pînă la procedeele *Factei*, aceeași psihologie specifică explică și „scuturăturile“ ce au urmat la adresa d-lui Ibrăileanu, căruia i se impută notița în chestie.

Dacă oamenii aceștia nu erau sinceri în credința lor (fiind dată, repetăm, psihologia specifică ce reiesă din articolul citat), nu aveau pentru ce să-și impună *atîta* moderațiune (încît astăzi li se pare că nici „n-au relevat“ notița noastră) formulînd o acuzare așa de gravă ; precum în urma asigurărilor primite, nu aveau rostul *rancuna personală* împotriva d-lui Ibrăileanu, prin care dumnealor își justifică cu *atîta* candoare „scuturăturile“ pentru „toate infamiile poporaniste“.

Ne-am înșelat deci (dar cetitorii vor înțelege cît e de greu să pătrunzi în sufletul omului) și ne facem datoria de a mărturisi, cu toată francheța, această greșeală, cu toate că, în urma acestor asigurări și mai formale, vor urma, desigur, „scuturături“ și mai energice...

A doua greșeală :

„...în repetate rînduri am declarat hotărît — scrie *Facta* — că revista „aceasta e o tribună democratică și liberă, fără să fie însă socialistă“... (*ibid.*, p. 59).

Cetitorii ne vor crede pe cuvînt că ne-au scăpat din vedere aceste „declarații repetate“...

Oricît de rușinos este, trebuie să mărturisim că nu urmărim *Facla* cu toată stăruința trebuitoare; greșeala noastră însă e cu atît mai puțin gravă că am socotit întotdeauna că *Facla* este demnă de social-democrația română, după cum și social-democrația română este demnă de *Facla*.

Dacă însă, chiar față de *Facla*, sintem datori să ne recunoaștem greșelile, nimene nu ne poate pretinde să discutăm cu ea, de pildă, la ce rezultate ar fi dus țara, în urma răscoalelor din 1907, proiectul de reformă schițat sub auspiciile *Neotobăgiei*...

Viața românească, nr. 7, 1911

Poporanismul rusesc

Noua revistă română afirmă din nou că „d. C. Stere vrea să-și însușească toată paternitatea și nu permite nici o rubedenie poporanismului român cu alte mișcări sociale identice de aiurea“. Răspundem din nou: *nicio-dată și nicăieri* d. Stere n-a spus asemenea lucru. D-sa a arătat pur și simplu că d. C.R.M. nu știe ce spune când atribuie „paternitatea“ *poporanismului român* lui A. Herzen. Spre a dovedi această paternitate, d. C.R.M. reproduce acum dintr-o enciclopedie rusă un articol pe care, spre edificarea cetitorilor, îl reproducem și noi în întregime :

„*Poporanism* (narodnicestvo). Termenul acesta n-are o semnificație specială. Apărut în 1870 (deci mai bine de 30 de ani după ce a început să scrie Herzen, n.r.), el e întrebuințat în cele mai variate chipuri. Așa, pe la începutul anilor 1880, când s-a urmat acea polemică aprinsă între jurnalismul liberal și patriotismul de stradă, cuvântul «poporanism» caracteriza pe reprezentanții șovinismului brutal și pe excitatorii instinctelor josnice ale masei. Afară de aceasta, «poporanismul» a fost întrebuințat și se întrebuințează ca sinonim al democratismului și al apărării intereselor poporului. În ultimele vremuri, în istoria literară, sînt grupați într-un grup anumit «beletristiții poporanisti» și el cuprinde pe Gleb Uspenski și pe Zlatobratski, deși ei sînt reprezentanții diferitelor concepții despre viața poporului. Denumirea de «poporanism», nici unul dintre scriitorii noștri nu voiește să și-o asume. Unul singur, Kabliț-Jusov, a intitulat vederile sale «principiile poporanismului», ceea ce nu împiedică ca mulți scriitori care au vederi foarte apropiate cu poporanismul să protesteze contra numirii de poporanisti. În poporanismul lui Jusov sînt multe principii care se aseamănă cu manifestările care înjosesc sentimentul cetă-

țenesc, cum sînt multe vederi care lovesc în inteligența însăși și mai ales în scriitori ca N. K. Mihailovski (*adică tocmai în acel publicist rus care a avut cea mai mare influență asupra d-lui C. Stere, în tinerețile sale, n.r.*) și Pipin. După moartea lui Jusov și apariția așa-zişilor marxiști, termenul «poporanism» reînvie din nou. Scriitorii grupați în jurul revistei *Cuvîntul nou* și al cărei teoretician de seamă este Voronțov nu se numesc «poporaniști», dar nici nu protestează cînd sînt astfel numiți.

În înțelesul cel mai adevărat, „poporanismul“ trebuie socotit ca o manifestație specială a vieții noastre. Mișcarea cea mare a inteligenței rusești, începută pe la sfîrșitul anului 1830 și începutul lui 1840, a împărțit gîndirea socială rusă în două mari grupări — occidentaliztii și slavofili; această mișcare a făcut mult rău, căci născînd ideea de partid cu îngustimea de vedere caracteristică ei, a împiedicat adevărata apreciere a vieții și gîndirii rusești. Așa, spre pildă, Bielinski s-a arătat nepăsător față de literatura populară rusească, numind «Apusul» pămîntul «sfintelor minuni». În schimb slavianofili s-au raliat formulei: «Apusul e putred». Ca excepție, au fost oameni care nu s-au sfiit să ieie dintr-una și dintr-altă parte ceea ce li se părea lor adevărat. Așa, Herzen, care era mai bine inițiat în viața Apusului, a ajuns la concluzia că psihologia poporului rus e cu totul deosebită și foarte originală de a altor popoare. Anii 60 au fost epoca triumfului occidentalismului. Succesele enorme ale științelor naturale, cuceririle îndrăznețe ale gîndirii libere, renașterea democrației europene, îndreptată după insuccesele din 1848, reformele introduse la noi una după alta — toate acestea au pus pe un al doilea plan calitățile naționale care la prima vedere păreau turburi și brutale. Anii 70, dimpotrivă, pun înainte iubirea nemărginită pentru popor, în special iubirea pentru țaran; «nobilii pocăiți» (după expresia însăși a lui Mihailovski) își dau toată viața pentru a răscumpăra în fața țaranului greșeala nobilimii intelectuale. Se începe învățarea, din multe puncte de vedere, a vieții poporului, atît din punctul de vedere teoretic, cît și practic. Și cu cît se învăța mai mult această viață, cu atît se întărea convingerea că masa poporului nu este inertă și incoloră, ci cu o culoare foarte carac-

teristică, și că ea se razimă pe baze nicidecum vrăjmașe culturii europene.

Teama, sugerată de faptul că reprezentanții așa-zisului «poporanism oficial» vorbeau mereu în numele poporului, fu risipită, și chestia despre independența acestei mișcări de orice protectorat oficial căpătă o nouă îndrumare nu lipsită de exagerări. Mișcările populare (în care acum erau socotite numai organizarea comunală, organizarea cooperativelor și manifestările religioase) fură socotite nu numai ca singurele manifestări demne de a fi luate în seamă, dar fură de-a dreptul puse mai presus de mișcările sufletești ale intelectualilor. Foarte caracteristic a fost noua atenție dată poporului atit din punctul de vedere al articolelor care îi sînt consacrate, cît și din punctul de vedere al îndrumărilor. Tendința spre idealizare a poporului a fost caracterizată mai ales prin «beletristica țărănească». Afară de Gleb Uspenski, toți «beletristii poporanisti»: Zlatobratski, Nefedov, Naumov, Zasodinski și alții au descris pe țărani numai ca tipuri ideale pline de toate calitățile etice posibile.

Din punctul de vedere teoretic, cea mai caracteristică manifestare a fost zgomotul ridicat în jurul chestiunii despre «sat». Un articol din *Săptămîna* (1875), asupra chestiunii: de ce literatura rusă e în decădere, și semnat de P. C. Cervinski, a provocat o întregă polemică în reviste și în ziare asupra temei zisului articol, în care se recomanda literaților să învețe a fi morali de la «țărani» și din «sate».

Curînd după aceasta, un mare ajutor fu dat «satului» de către scriitoarea Efimenko, care arăta cît de moral, din multe puncte de vedere, e țaranul rus. Cam în același timp, s-au format și comisii în societățile de geografie și economie politică, pentru studiarea obiceiurilor, lucrarea pămîntului în obște, cooperativele și sindicatele țărănești, lucrări care aveau de scop să arate diferite caractere ale vieții țaranului nostru.

N. K. Mihailovski, în lungi articole consacrate «satului», s-a ridicat energic împotriva acelor care cred că în Rusia trebuie «cu totul transportată Europa»; el a arătat că legea lui Marx despre cele trei faze ale vieții economice este izvorită din observația vieții europene, și nu din observația naturală și istorică, și că Rusia, în

special, mulțumită anumitelor sale calități, ar putea să nu treacă prin faza capitalistă ; în anii 80 și 90 au venit în ajutorul poporanismului activitatea lui Engelhard, care a susținut «transportarea oamenilor la țară» și ideile lui Leon Tolstoi, la baza cărora stă principiul că țăranul stă mai sus moralicește decît clasele culte.

S. Vengherov.“

Așadar întăi, d.C.R.M. scrie un articol mai mult decît agresiv spre a dovedi că d. C. Stere și-a însușit ideile lui Herzen de acum vreo 60—70 de ani. I s-a răspuns în treacăt, dar suficient. Atunci d-sa caută obîrșia „poporanismului român“ în Spania și în China. I s-a răspuns, și la aceasta, tot în treacăt și iarăși suficient.

Acum d. C.R.M. ne oferă un articol al d-lui Vengherov, din care rezultă că sînt multe feluri de „poporanisme“ în Rusia, precum sînt multe feluri și în alte țări (d. C.R.M., ați văzut, l-a descoperit pănă și în China) și că „poporanismul rusesc“ s-a născut cu mult după scrierea lui Herzen *De pe celălalt țarm*, care ar fi inspirat pe d. C. Stere !...

Ce trebuie să deducem din aceasta ?

Voi cita pe un autor pe care d. C.R.M. nu-l va repudia : „Acest autor mă sfătuiește să nu mă las înșelat de potriveli de cuvinte, ci să examinez, ca un om de știință naturală, dacă, între faptele care se succed, există în adevăr o înrudire organică și să nu mă pronunț decît în urmă... Poporanismul rusesc este un fapt, iar poporanismul românesc un al doilea fapt ; nu este de ajuns ca să ne uităm la nume și după potriveala acestuia să conchidem că originea poporanismului român stă în ideile... lui Herzen (care a scris înaintea poporanismului în Rusia), ci trebuiesc amîndouă aceste fapte *cunoscute* în parte și numai pe urmă încercată o *interferență* de la unul la altul.“

Autorul citat este... însuși d. C.R.M. din *același* număr al *N.r. r.* (am înlocuit numai „liberalism“ prin „poporanism“).

Dacă d. C.R.M. ar fi procedat după rețeta dată de d.-sa însuși, ar fi stabilit înțelesul pe care îl dă d. Stere cuvîntului *poporanism* ; apoi ar fi căutat să arate măsura în care a fost influențat de literatura rusă (și a fost), precum și măsura în care a fost influențat (cu mult mai

mult) de literatura apuseană, în special de critica marxismului; și ar fi lămurit și chipul în care d. Stere își aplică teoriile la realitatea românească (fiind în drept, bineînțeles, să susțină că d. Stere scrie de o sută de ori mai puțin inteligent decât d. C.R.M.).

Sau, în sfârșit, dacă d-sa credea că d. Stere nu merită astfel de studii, putea să-l înjure — chiar așa cum a făcut în faimoasa d-sale *critică* —, fără să mai invoce însă în zădar umbra lui Herzen.

Și atunci d. C.R.M. nu ar mai fi fost silit, spre a ne face să uităm pe Herzen, că d. Stere „nu permite nici o rubedenie poporanismului român cu alte mișcări sociale de aiurea“.

Și ultim cuvânt.

În răspunsul ce-l dă d-lui A. D. Xenopol, directorul *N.r.r.* scrie că adversarul d-sale „a împrumutat stilul d-lui Stere...“ Acest lucru îl scrie același d. C.R.M., care, din senin, a atacat pe d. Stere în pomenita critică, într-un *stil* pe care-l gusta oricând (articolul a fost scos și în broșură); același d. C.R.M., care, tot din senin și nu mult după apariția revistei sale, pe care noi o primisem cu „bine ai venit“, ne-a insultat în stil suburbian; același d. C.R.M., care, se vede, într-un moment de uitare de sine, a decernat în *N.r.r.* d-lui C. Stere cununa de „gentleman în polemică“...

Ca filozof, d. C.R.M. poate face reflecțiuni asupra subiectivismului aprecierilor noastre...

Viața românească, nr. 9, 1911

Reflecții melancolice

Ca atîția alții, care aveau douăzeci de ani pe la 1890, am admirat și eu pe marele critic Taine. Un singur lucru mă stînjenea : *Originile Franței contemporane*. Îmi impunea știința, puterea de analiză și de construcție a marelui istoric, dar nu mă împăcam deloc nici cu concluziile, nici cu soluțiile lui.

Simțeam că nu are dreptate. Simțeam că-și contrazice însăși filozofia lui deterministă. Un eveniment așa de mare ca Revoluția Franceză, o transformare așa de radicală ca aceea a Franței și a întregii Europe nu putea fi opera unor descreierați. Nu puteam concepe că, dacă cei zece, cinsprezece conducători ar fi avut o altă psihologie, sau dacă ei nu s-ar fi născut, lumea ar avea astăzi un alt aspect.

„Instinctul de clasă“ vorbește în Taine, îmi ziceam eu conform filozofiei mele de pe-atunci, și cu aceasta îmi împăcam conștiința.

Faptele, însă, pe care se întemeia Taine nu le puteam pune la îndoială, mai ales cînd nici criticii săi din Franța nu le puneau. Cel mult, dacă bănuiam că el tace asupra unora, pe care eu nu aveam de unde le ști.

Dar acum cîțiva ani apăru o carte (A. Aulard, *Taine historien de la Révolution* — recenzată în *V.r.*, nr. 7, 1911), în care se dovedea că Taine a cercetat arhivele numai de mîntuială ; că cea mai mare parte din documente nu le-a consultat ; că cele pe care le-a consultat nu a avut răbdare să le cetească în întregime ; că din unele a extras numai ceea ce convenea ideii pe care și-o făcuse dinainte despre Revoluție ; că din altele a scos lucruri pe care ele nu le conțineau, ori contrare conținutului lor. Și, ca metod general, zugrăvirea faptelor mărunte, adică a efectelor, fără să arate faptele mari, cau-

zele, care explică, justifică și chiar sanctifică pe cele dintâi.

S-ar părea că, cel puțin în privința lucrurilor de care se ocupă Aulard, Taine nu mai poate avea nici un partizan sau apărător sincer.

Dar nu este așa.

Pentru partizanii doctrinei sociale a autorului *Originilor*, cartea lui Aulard — zdrobitoare, fără replică, pentru că nu conține teorii, considerații, filozofie, ci numai *fapte* —, cartea aceasta parcă nici n-ar fi apărut.

Cel din urmă caz pe care îl cunosc este al lui Victor Giraud, autorul unui volum de critică literară, apărut acum de curînd. În el găsesc o violentă și, totuși, desprețuitoare diatribă la adresa aceluia care, la apariția *Originilor*, au aruncat „anatema” împotriva lor.

„Pe „marginile” acestei superbe supărări a d-nului Giraud vreau să scriu cîteva considerații — și cîteva amintiri.

Cine nu cunoaște naiva încredere a tinereții în puterea irezistibilă a *ideei*? Mai toți am suferit la acea vîrstă de iluzia fermecătoare că o argumentare strînsă și cinstită e de ajuns spre a schimba convingerile greșite, spre a inocula ideea adevărată.

Dar vine în curînd o vreme cînd începi să simți masiva realitate a inerției omenești — acea alcătuire din deprinderi, prejudecăți și, mai ales, instincte, sentimente, pasiuni.

Iar cînd, în problemele de care sîntem agitați, *vorbește* partea aceasta afectivă, ideile noastre nu sînt decît expresia naturii noastre intime, iar argumentele, cu care le susținem, nu sînt decît justificarea cu orice preț a acestei naturi.

În cazul acesta, o idee care nu corespunde deprinderilor și sentimentelor noastre nu este băgată în seamă, ori, dacă ne solicită atenția, i se găsesc defecte, chiar cînd nu le are, și este respinsă. Iar argumentarea în formarea acestei idei e socotită, cu bună-credință, drept un sofism.

Mi-aduc aminte de polemica Maiorescu-Gherea. Între altele, venise în discuție și cuantificarea predicatului. Desigur, în dezbaterile problemei logice, dreptatea era de partea d-lui Maiorescu. Dar (dacă-mi este permis

să concretizez o stare sufletească printr-o experiență personală) cel ce scrie aceste rânduri, partizan înfocat al d-lui Gherea, *trecea* ușor peste argumentarea d-lui Maiorescu, deși, prin specialitatea sa, nu era străin de problema în discuție și deși, dacă nu se înșală complet, nu e un om lipsit cu totul de obiectivitate. Am spus : „*trecea*“. *Trecea* asupra argumentării — însemnă că aluneca repede peste ea ; că tulbura apa, ca să nu vadă în adânc ; că reușea să-și bage capul în nisip ; că i se părea ridicol să dai importanță unei „mici șurubării“ de logică, „această știință a formei goale“, cînd d. Gherea are dreptate în fond — în sfîrșit o sumă de mici ipocrizii inconștiente, ori aproape inconștiente, destul de onorabile, totuși, din punct de vedere moral... Ba, ca să fiu complet, o mică iritație împotriva ofensatoarei (pentru d. Gherea) dreptăți a d-lui Maiorescu ; iritație care provoca o mică antipatie pentru cel cu dreptatea ; antipatie care contribuia și ea să strîmteze cît mai mult acel cerc, deja strîmt, al conștiinței în fața argumentelor d-lui Maiorescu.

Nu mă îndoiesc cum că cetitorul a surprins mai mult decît o dată în sufletul său această victorie a sentimentelor asupra logicei

Hypocrite lecteur — mon semblable —, mon frère !

Dar să mai ilustrăm această stare sufletească.

Acum doi ani, cînd d. Iorga a scris cunoscuta dare de samă asupra unui volum al meu și cînd mi-a pus în spinare optzeci de lucruri pe care nu le spusese acolo, am întîlnit pe un foarte simpatic naționalist-democrat, un om calm, obiectiv (lucru rar între ei), care nu nega că d. Iorga m-a atacat în... neconformitate cu textul meu, dar care, deși nu voia să-mi fie displăcut, nu găsea *absolut* nici o vină d-lui Iorga. Argumentarea simpaticului naționalist-democrat era cam aceasta : D. Iorga scrie mult, are mult de lucru ; n-o fi citit cu atenție cartea, o fi foiletat-o numai și o fi scris din memorie (deși d. Iorga *cita* neconținut în ghilimete — bineînțeles trunchiat) și, drept concluzie, *din aceste argumente* : d. Iorga e genial !... Perfect asemănător cu argumentarea mea „interioară“ în privința cuantificării predicatului d-lui Gherea. Totuși, cu o deosebire : deosebirea dintre

o mică greșeală de logică formală, care putea zdruncina sistemul doctrinei noastre, și dintre o totală falsificare a unui volum întreg, a cărui relevare nu putea aduce nici un prejudiciu interlocutorului meu, ci numai o atingere persoanei idolului său... Procesul psihic însă — identic.

Și s-ar putea aduce zeci de fapte de aceeași natură. Voi mai aminti numai o polemică, actuală încă, și prea zgomotoasă, dealtmintrelea, pentru obiectul ei. Polemica Socor-Cuza.

Toți naționaliștii-democrați cred că dreptatea e de partea d-lui Cuza. Toți antinaționaliștii-democrați cred că dreptatea e cu d. Socor. Toți — și cei care au cetit piesele justificative, și cei care le-au văzut numai, și cei care au auzit numai de ele... și ceilalți.

Și atunci pentru cine scriem ?

Mai întâi, pentru acei care, sentimentalicește, sînt indiferenți față cu problema dezbătută. În al doilea rînd, pentru acei care, din punct de vedere sentimental, sînt de partea noastră. Pe cei dintîi, nimica nu-i oprește să ne primească ideile, dacă sînt adevărate și logice. Pe ceilalți, natura lor intimă îi predestinează să ne fie partizani, căci în ideile noastre ei își găsesc exprimată și justificată propria lor fire.

Dintre antagoniștii noștri sentimentali, 99% rămîn refractari oricărei argumentări, și numai 1% dacă se simte clătinat în convingerile sale — pentru a-și reveni peste un moment în fire.

În ordinea aceasta de idei versurile poetului :

A visa cu adevărat sau alt lucru de prisos
E în stare ca să schimbe în natur-un fir de păr,
Este piedeca eternă ce-opunem la adevăr,

sînt aproape proporționate cu realitatea.

Toată onestitatea stă în convingerea sinceră cu care îți susții ideile și în grija de a te documenta până la marginile posibilității asupra lucrului pe care îl tratezi. Cum s-ar zice, să ai pentru tine însuși rațiunea suficientă.

Și iată pentru ce, măcar în domeniul moralei practice, unde nu e vorba de ideile, ci de faptele, adică de

onoarea omului, ar trebui să avem oroare de aprecierile tranșante, care au tot atita greutate ca și sentimentele judecătorești. Căci, dacă aprecierea e nedreaptă, ne facem vinovați de un lucru tot atît de îngrozitor ca și o eroare judiciară...

Viața românească, nr. 10, 1911

Două comemorări : Kogălniceanu, Eminescu

În timpul din urmă s-au inaugurat statuile a doi bărbați însemnați ai românilor.

Nu vom reedita aici datele biografice, și nici inevitabilele considerații entuziaste... Ne vom mărgini să spunem câteva cuvinte asupra evoluției pe care a făcut-o gândirea acestor doi oameni în mintea generațiilor ce i-au urmat.

Cînd o mare personalitate se manifestă în mai multe direcții, nu aceleași fețe ale gândirii sale impresionează pe contemporanii sau pe urmașii săi, de-a lungul vremii. Publicul nu selectează decît acea manifestare care convine înclinațiilor, preocupărilor și idealurilor sale.

Dacă M. Kogălniceanu ar fi fost comemorat acum cinsprezece ani, desigur că ceea ce s-ar fi accentuat atunci ar fi fost mai cu samă ipostazul de *politic revoluționar* al oratorului de la 1862 și al autorului loviturii de stat de la 1864, pentru că „țărănismul“ generației tinere de după 1890 era mai mult democratic, decît naționalist.

În 1911, democratul revoluționar a fost ofuscat de promotorul culturii specific naționale, ipostaz exagerat încă de majoritatea acelora care au vorbit în numele poporului român, cu ocazia comemorării din septembrie. Bineînțeles că n-a putut lipsi și nota cealaltă, căreia d. Xenopol i-a dat un puternic accent în fața statuii dezvălitate.

Pentru noi — și credem că sîntem în conformitate cu adevărul istoric —, Mihail Kogălniceanu este bărbatul de stat care, împotriva vechiului regim, a creat România modernă, pe cît poate crea un *singur* om în asemenea domeniu.

Kogălniceanu a fost un colaborator, chiar un inițiator, într-o mulțime de direcții — critica introducerii

culturii străine, istorie etc. —, dar domeniul pe care a pus pecetea sa unică și de care s-a legat aproape numai numele său este, încă o dată, munca politică de înche-gare, de creațiune a României celei nouă.

Mihail Eminescu a fost mai înainte de toate un poet.

Mihail Eminescu a mai fost și un gânditor social, care a avut o concepție politică asupra împrejurărilor vremii în care a trăit.

Care dintre aceste două personalități a fost come-morată în zilele din urmă? Și una, și alta.

Întirziații au sărbătorit mai cu samă pe poet. Mo-dera generație, mai mult personalitatea socială a lui Eminescu. D. Iorga a spus-o răspicat: d-sa a înțeles să sărbătorească mai mult pe autorul articolelor din *Timpul*, decît pe genialul poet.

De la moartea lui și până acum cîțiva ani, Eminescu a fost sărbătorit, și fără statuie, pentru *Floare albastră*, pentru *Scrisori* și pentru *Luceafărul*, cu toate că activita-tea sa politică nu era necunoscută.

Dar astăzi, cînd problema națională s-a pus cu pu-tere și cînd această problemă a luat aspectul, în cele mai multe capete, al unei politice de regresivitate, astăzi poetul idealist, chinuit de problema existenței, pentru aceste capete a rămas în umbră, și în locu-i s-a ridicat pe pri-mul plan teoreticianul întoarcerii la trecut, la domnia absolută și la breslele medievale.

Fără îndoială, filozofia socială a lui Eminescu este respectabilă, fiindcă este expresia unei naturi sincere și puternice, deci în același timp excesiv de subiectivă. Suprasensibil și dezarmat în fața vieții, el nu putea su-porta realitatea și-și găsea un punct de odihnă a sufletu-lui său agitat în trecutul care nu mai este și care poate fi ușor idealizat de o imaginație romantică.

Deși este o pretenție puțin întemeiată și chiar cam ridiculă aceea de a-ți lua sarcina de procurator al pos-terității, vom avea, totuși, îndrăzneala să profetizăm că, departe în viitor, peste un veac și peste mai multe veacuri, acela care va trăi nu va fi ziaristul de la *Timpul*, ci nemuritorul cîntăreț al iubirii nefericite și al Nirva-nei, creatorul limbii artistice române, în care vor scrie generațiile viitorimii.

Cînd se vor fi realizat de mult aspirațiile politice ale vremurilor noastre — și nu întotdeauna după ide-

alul poetului —, cînd marii și micii făuritori ai schimbărilor viitoare „vor fi murit de mult“, după ce-și vor fi dat obolul lor de muncă, Eminescu va străluci „ca-n prima dimineață“, căci el va trăi cît va trăi și limba românească.

Dar și *poetul* însuși a variat în conștiința puținelor generații cîte s-au scurs de la dinsul încoace. „Perceperea“ unei poezii este o colaborare între autor și cititor. Poetul cheamă, prin cuvintele sale, ca și cu o baghetă magică, mii de stări sufletești din sufletul cititorului — și altul a fost sufletul generației de la sfîrșitul veacului trecut și altul este sufletul generației de azi... Oare și astăzi oamenii de 20 de ani *trăiesc* poeziile lui Eminescu, își întretes visurile și iubirile lor cu versurile hipnotice ale divinului poet?...

Nu vom discuta, în această simplă notiță, probleme complicate. Asupra unui singur lucru voim să ne oprim un moment.

Poetul a fost micșorat, — am îndrăzni să scriem cuvîntul înjosit — de o sumă de editori care i-au cules brulioanele, publicîndu-i-le ca o *urmare* la poeziile lui, și care n-ar putea beneficia de o altă scuză decît de inconștiența impietății lor.

Am avut ocazia să cunoaștem adolescenți care, *gă-sind* două volume de poezii de Eminescu, citau, indiferent, din unul sau din altul... Am avut ocazia să cetim „studii“, scrise de oameni foarte entuziasmați de poezia maestrului, care, pentru a-i caracteriza fie gîndirea, fie forma, citau, indiferent, din primul sau al doilea volum. Iar la una din multele festivități la care poetul a fost atît de „slăvit“ de cătră cei ce se „lustruiesc“ pe ei înșiși, un orator, analizînd cu un ascuțit spirit critic opera lui Eminescu, îl ridica în naltul cerului, dar ajungea la concluzia că, dacă Eminescu n-ar fi „scris“ și „postumele“, ar fi fost un poet tot așa de mare ca și oricare altul din Apus.

Evident atunci că, dacă s-ar fi găsit și-n Apus editori care să-ntoarcă cu gura-n jos coșurile din birourile poeților și să le publice conținutul drept „opere postume“, Eminescu al nostru n-ar avea acum un rang inferior emulilor săi din Europa.

Fapta acestor editori este un sacrilegiu, și totuși trebuie să le fim încă recunoscători că n-au publicat,

într-un al III-lea volum „postum“, și versurile mai mult decît rabelaisiane ale poetului, care zac în rafturile Academiei, alătura de însemnările și brulioanele utilizate deja de ei !

Cel mai mare omagiu care s-ar putea aduce lui Eminescu, mai mare chiar decît cea mai înaltă statuie, ar fi distrugerea volumului de postume, care nu pot avea altă însemnătate decît ca material de studii pentru critici și istoricii literari.

Viața românească, nr. 10, 1911

Academia d-lui Duiliu Zamfirescu

În sfârșit, a apărut *in extenso* ofensatoarea comunicare făcută de d. Duiliu Zamfirescu, în sesiunea Academiei de astă-primăvară. * Am cetit-o și — fără multe perifrize —, am avut impresia unei impudice exhibiții intelectuale, căci acesta e „cuvîntul ce exprimă adevărul“.

A mai discuta teoriile d-lui Duiliu Zamfirescu este a sfărîma uși deschise, și nimic nu ne ispitește să ne dedăm acestui sport inutil.

Academia are o autonomie desăvîrșită. Ea face ce-i place. Dar ar putea să cruțe ofrandele generoșilor ei donatori, care, desigur, au înțeles să facă alte servicii culturii române, decît să răspîndească proza științifică a d-lui Duiliu Zamfirescu. Ori poate legile ei constituțive o obligă să tipărească toate produsele intelectuale debitate în incinta sa ?

Dacă da, atunci ar trebui să fie mai precaută cu recrutarea membrilor, cînd e nevoită să-și împlinească golurile lăsate prin dispariția iluștrilor săi defuncți.

Înțelegem bine că în locul lui Olănescu-Ascanio, înalta instituție nu putea alege pe Caragiale, pe Coșbuc, ori pe Vlahuță, că ea trebuia să aleagă pe un membru al partidului junimist, pe un colaborator al *Convorbirilor literare*. Mai înțelegem, împreună cu înțeleptul Jérôme Coignard, utilitatea nulităților în Academie, căci dacă această instituție și-ar garnisi fotoliile numai cu ilustrații științifice și literare, ea ar da dovadă de cruzime și lipsă de delicatete : atunci, a nu face parte din Academie ar fi un stigmat de incapacitate.

* V. și articolul *Discursul d-lui Duiliu Zamfirescu*, vol. de față, p. 394

Dar Academia ar fi putut alege, spre acest scop, pe alt colaborator al *Convorbirilor literare*, pe unul care să stea acolo modest în necompetența lui.

Și, ca să lărgim chestiunea, vom observa că, prin modul cum obișnuiește Academia să se multiplice, ea tinde să cultive megalomania în toți aceia care nu fac parte din sinul ei. Căci dacă o să ajungă vremea ca toate nulitățile să intre în Academie și nici un scriitor de valoare să n-aibă acces acolo, atunci a nu fi membru al Academiei are să fie identic cu a fi scriitor de talent, și toți cei 495 de scriitori români, purtând semnul distinctiv de a nu face parte din „cei 40“, or să se considere ca genii în proză și în versuri.

Post scriptum

Și fiindcă veni vorba de d. Duiliu Zamfirescu, sunem școlai sale literare această încurcată problemă : cum se poate ca profundul și sugestivul poet Eminescu să fie *expresia* geniului neo-latin, cum s-a exprimat d. Duiliu Zamfirescu atât de înaripat în primul port al țării, când același domn D. Zamfirescu descoperise în Academie că poporul român, fiind neo-latin, are numai calități oratorice și politice și este cu desăvîrșire inapt pentru poezie ?

Și, la urma urmei, ce căuta acest elegant domn, cu estetica lui de budoar, la reînviarea în marmoră o poetului care iubea pe țărani, a poetului care plîngea pentru un eres de babă, a poetului care ura pe fameni, a poetului sărac, dar mîndru, a poetului care pe vremea cînd gloria încă nu-l încununase cu nimbul ei a avut onoarea să fie tratat de sus de cătră acest discipol al lui Macedonski ?

Aristocraticul personaj n-ar fi putut aduce un omagiu mai respectuos Poetului, decît prin totala lui absență.

Octavian Goga, «Însemnările unui trecător»

Una din multele caracteristice ale culturii noastre din veacul al XIX-lea a fost și multilateralitatea, am putea spune, universalitatea preocupărilor oamenilor de cultură.

Scriitorii nu numai că alimentau în același timp cît mai multe genuri literare, dar, pe lîngă aceasta, își împrumutau activitatea și îndeletnicirile politice și sociale. Acest caracter se datorește epocii sau, cum s-a zis, „momentului istoric“ — pe de o parte, puținei conștiinți artistice, pe de altă parte, nevoii și deci datoriei de a contribui la înlăturarea lipsurilor de care sufeream în toate domeniile : acela al literaturii naționale, al independenței naționale, al unității naționale, al organizării naționale.

Cu vremea, încetînd cauzele, încetă și efectul. Scriitorii și oamenii politici începură să se diferențieze. Mai mult, scriitorii începură să se consacreze genurilor literare ce conveneau temperamentului lor artistic.

Cultivarea numai a genurilor potrivite temperamentului caracterizează și literatura actuală din Ardeal : d. Agârbiceanu este nuvelist, d. Goga — poet. Din acest punct de vedere, evoluția Ardealului a mers paralel cu aceea a Regatului.

Dar în Ardeal, fiind enorm de mult de făcut pentru consolidarea unui popor oprimat care nu vrea să moară, și pe de altă parte, numărul oamenilor de cultură nefiind niciodată prea îndestulător pentru a răspunde la această nevoie urgentă : este cu neputință, și dacă s-ar întîmpla ar fi imoral, ca un om eminent să se mărginească numai la activitatea literară, care este un lux și, ca toate luxurile, numai atunci permis, cînd cineva are la îndămină un prisos de energie neutilizabil în lucrurile practice ale

vieții. Din această cauză, omul de litere trebuie să fie și un luptător social.

Și d. Octavian Goga nu s-a închis niciodată în turnul de fildeș al artei sale. În frumoasele poezii, de la *Rugăciune* până la *Clăcașii*, cu care a pătruns în toate conștiințele românești, elementul social și național este precumpănitor.

Poeziile din primul său volum sînt adesea un strigăt de revoltă și o chemare la luptă.

Dar dacă cumva impresia noastră nu este greșită, de o bucată de vreme în d. Octavian Goga poetul s-a despărțit de luptător. În poezia sa, numai foarte rar transpiră sentimentele omului de acțiune și de luptă. Această a doua a sa personalitate, d. Goga și-o manifestează de-a dreptul în acțiunea publică.

Și unul din aspectele acestei acțiuni este și activitatea sa de ziarist.

În volumul de față, d. Goga a adunat o parte din articolele sale de critică și de lămurire a problemelor ce agită în acest moment pe oamenii de gîndire și de răspundere din Ardeal.

Conform cunoscutului și, credem, sănătosului nostru principiu de a nu ne amesteca în fondul discuțiilor celor din Ardeal — mai ales acum, în vremea dureruoaselor disensiuni de acolo —, ne vom abține să discutăm cuprinsul articolelor d-lui Goga. Un singur lucru putem spune, un lucru care ar reieși pentru noi și din tonul acestor articole, dacă n-am cunoaște și de aiurea pe autorul lor : perfecta sinceritate a scriitorului și arzătoarea lui dorință de a servi binele neamului său.

Ceea ce-și poate îngădui această revistă, fără a ieși din îndatorirea noastră de recenzenți, este *literatura* volumului de față.

D. Goga este mai mult decît un ziarist, este ceea ce se cheamă aiurea un *essay-ist*, iar forma sa de predicție este polemica. Și d-sa întrunește în grad înalt cele două însușiri de fond, care alcătuiesc calitățile emnente ale acestui gen : o bogăție de idei generale și un deosebit talent de observație, susținute de o cultură solidă.

De prisos să mai adăogăm că poetul care a adus o formă nouă în literatură valorifică aceste rare calități de fond printr-un stil nervos, incisiv, plin de culoare, și printr-o limbă literară pură, fără provincialisme, lucru așa de rar la scriitorii ardeleni.

Viața românească, nr. 10, 1911

Al. Gr. Soutzo, «Mihail Eminesco, Quelques poésies traduites en français»

Toamna asta frumoasă ne-a adus aceste pagini pline de melancolie : câteva din cele mai duiosase poezii ale maestrului, care a murit de mult, traduse de un fost profesor din Iași, mort și el de multă vreme și cunoscut atitor generații de adolescenți, astăzi trecuți de amiaza vieții...

Volumul e mic, tipărit frumos și împodobit cu portretele celor care nu mai sînt...

Niciodată simțirile lui Eminescu n-au fost îmbrăcate într-un mai frumos vestmînt străin.

Ținînd samă de valoarea traducerilor și plecînd de la cele mai bune spre cele mai puțin izbutite —, iată ordinea în care le-am înșira noi : *O, mamă, Veneția, Despărțire, La steaua..., Somnoroase păsărele, Doina...* Aceasta din urmă, intraductibilă, din cauza caracterului ei specific național și popular, era cu neputință să fie tradusă, și versiunea franțuzească nu produce plăcere. Editorul ar fi făcut mai bine dacă ar fi lăsat-o în *arhivă*. unde a fost tipărită cu celelalte acum 15—20 de ani.

Deși într-o traducere originalul pierde întotdeauna, totuși câteva strofe ne dau fiorul poeziei eminesciene, iar unele versuri se ridică până la înălțimea originalului.

Viața românească, nr. 10, 1911

O carte folositoare

Librăria Națională din București a tipărit a doua ediție a lucrării d-lui Spiridon Popescu: *Contribuțiuni la munca pentru ridicarea poporului (Scrisori către învățători. Bucăți de cetit la șezători și cercurile culturale)*, apărută pentru întâia oară în 1904 și în care autorul studiază cu pătrundere și competență problema educației și a instrucției școlare la sate, în legătură cu starea sufletească și socială a țăranimii.

În acest volum apare pentru întâia oară acel faimos Moș Gheorghe, care a făcut atât sînge rău în anumite cercuri. Dar aici Moș Gheorghe neexprimîndu-și opiniile sale decît numai asupra școlii și a medicinei, cartea a plăcut și acelui arhiponderat corp, care se numește Academia Română și care a premiat pe autor.

Cînd, însă, mai tîrziu, ducîndu-l „la expoziție“, Moș Gheorghe și-a spus părerile și asupra „statului“, d. Spiridon Popescu a fost taxat de incendiar și regicid.

Volumele d-lui Spiridon Popescu se completează unul pe altul. Ele cuprind paginile cele mai adevărate și mai cuprinzătoare asupra psihologiei țăranului român, documentul cel mai autentic pentru istoricul viitor.

Viața românească, nr. 11, 1911

Grigore Ureche redivivus

Cea mai veche cronică a Moldovei a dat mult de lucru istoricilor literari. În copilăria noastră, era a lui Nestor Ureche, ctitorul Mănăstirii Secul din Munții Neamțului și bărbatul nefericitei Mitrofana, care a țesut vestitul aer din ctitoria lui Nestor. Mai pe urmă ea a devenit a lui Grigorie Ureche, fiul venerabilului Nestor. Acum câțiva ani, d. Giurescu a dovedit că e a prozai-cului și plebeului Simion Dascălul. A fost o deziluzie! Portretul lui Ștefan cel Mare, „om nu mare la stat“, fuga lui Petru Rareș, care „s-a învăluit adînc în munte“, zăgrăvite de Simion Dascălul ?

Iată însă că un nou cercetător, d. I. N. Popovici (într-o lucrare destinată ca teză de doctorat la Sorbona) ne înștiințează că Grigorie Ureche, „Gligorie Ureache“, n-a murit. Așadar nu Simion Dascălul a scris paginile vechi despre gloria Moldovei ! Ce bine...

N-ar putea fostul nostru coleg, d. I. N. Popovici, să forțeze puțin textele și să învie din morți pe Nestor ? Nestor, Secu, Mitrofana, aerul — e mult mai roman-tic !!

Viața românească, nr. 11, 1911

De la S.S.R.

S.S.R. și-a premenit biroul. În locul d-lui Sadoveanu au fost aleși trei președinți, doi de onoare și numai unul activ.

În afară de majestatea sa regina, care nu mai are nevoie de notița noastră, pentru că gloria ei a trecut de mult peste hotarale țării — președinția de onoare a mai fost acordată și d-lui ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice, directorul revistei *Pagini juridice* și un membru eminent al baroului bucureștean.

În sfârșit, președinte a fost ales d. Em. Gîrleanu, cunoscutul autor al *Lumii celor care nu cuvîntă*.

Cu ocaziunea acestor solemnități, au fost admiși ca membri ai S.S.R. și acei artiști literari care până acuma, dintr-o cauză sau alta, nu intraseră în această confrăție.

Desigur că, acuma, strîns uniți în jurul președinților lor, scriitorii vor da un atac și mai viguros ca să spargă zidurile indiferenței publicului românesc.

Fie ca și d. Haret, cînd factorii constituționali îl vor aduce în capul Ministerului Instrucțiunii Publice, să mai lase puțin activitatea-i extrașcolară și să acorde o atenție mai susținută Muzei române.

Viața românească, nr. 11, 1911

Funie în casa spânzuratului...

Toată lumea știe că unul dintre colaboratorii noștri, d. Ibrăileanu, profesează teoria estetico-literară că un scriitor nu are nevoie de talent, ci îi ajunge să plîngă asupra suferințelor țărănimii, pentru a trece de-a dreptul în istoria literaturii mondiale.

Este de asemenea îndeobște cunoscut că același d. Ibrăileanu a înființat jandarmeria rurală în 1892 și a ucis 11 000 (după alte statistici, 15 000) țărani în primăvara anului 1907.

Constatînd, cu o uimitoare putere de discernămint, această contradicție între estetica literară a colaboratorului nostru și între actele lui de guvernămint, una din mult excelentele publicații ale d-lui N. D. Cocea, într-un suprem strigăt al conștiinței ei ofensate, pecetluiește pe colaboratorul nostru cu epitetul de „excroc literar“.

O mică observație numai : d. N. D. Cocea, cunoscutul *interviewer*, nu era tocmai d-sa indicat să scrie acest cuvînt, sau, cel puțin, dacă simte cu tot dinadinsul în d-sa un justițiar al moralei publice și private, trebuia să mai aștepte nițel, până ce vremea va fi prescris anumite afaceri...

Viața românească, nr. 11, 1911

D. Haret și literatura românească (cu prilejul sărbătoririi sale)

D. Haret nu prezidează nimic în literatura română și nu se pamează, la momentul psihologic, în fața frumusețelor ei. Încurajează și d-sa pe scriitorii de talent, cărora le acordă, sub diferite forme, acel *nervus rerum gerendarum*, de care vorbește poetul, dar aceasta discret, fără surle și tobe, cum face d-sa toate lucrurile pe lumea aceasta, căci focul său sacru arde ascuns și intens, nu ca acele flăcări albăstrui, reci și înșelătoare, care pîlpăie pe deasupra putregaiurilor.

Dar nu în încurajarea persoanelor stă marele merit al d-lui Haret pentru libertatea română. El stă în *acea* activitate a d-lui Haret pe care mai ales au sărbătorit-o amici și admiratorii săi în ziua de 12 decembrie 1911. Această activitate, cu o repercusiune infinită asupra întregii vieți naționale, a început să-și arate efectele și asupra mișcării noastre literare.

O mișcare literară are doi factori : scriitori și publicul. Lucrul acesta e un adevăr simplu și clar, dar se uită întotdeauna.

În țările scandinave, în colțurile îndepărtate de lume, țărani și pescarii au cărți și primesc reviste și gazete. Și ce gazete ! În Danemarca, țară cu o populație cât Moldova, sînt ziare care apar în sute de mii de exemplare, cu corespondenți politici, literari, teatrali etc. în toate capitalele mari ale Europei.

Cine cetește, cine susține această bogată înflorire literară ? Poporul întreg, a cărui majoritate este *acea* țărănime bogată, liberă și cultă. Bogată, pentru că viața economică e admirabil organizată, prin acele mici gospodării țărănești înfloritoare și prin sistemul cooperativ ; liberă, pentru că la bogăție se adaugă și dreptul de vot,

care face din țărani cetățeni ; cultă, pentru că omul bogat și liber pricepe foloasele învățaturii și simte interes pentru carte, și pentru că statul, în care țărănimea are cuvânt, se îngrijește să răspîndească învățătura.

Acestea toate explică pentru ce pescarul cetește ziare, reviste și pe Ibsen. Acest mare și *competent* public cetitor explică înflorirea extraordinară a literaturii scandinave. Închipuiți-vă că scriitorii noștri buni ar fi avut o sută de mii de cetitori ! Gîndiți-vă în ce atmosferă morală ar fi scris și s-ar fi dezvoltat ei ! Și cu ce siguranță a zilei de mine, pentru ei și pentru ai lor !

Știu, a stabili o legătură între condițiile sociale ale unei țări și literatura ei e mai mult decît o blasfemie pentru conștiința delicată a unui estetician bucureștean. *E pur si muove...*

La noi, se constată cu bucurie, de cătră unii interesați cu fatuitate, avîntul simțitor ce l-a luat literatura în ultimii ani. Scriitori, editori, reviste, biblioteci de popularizare — toți și toate merg mai mult sau mai puțin bine.

Această mișcare literară coincide, sau, mai just, este un aspect al unei mișcări generale — transformarea vieții noastre publice de la 1900 încoace, de la marea criză.

Atunci s-a pus o problemă capitală. Sau se vor valorifica toate energiile naționale, sau vom pieri. Atunci s-a simțit (înainte se cunoștea numai) necesitatea ridicării unei clase mijlocii naționale și nevoia urgentă de a face din țărănime un element social și politic.

În mișcarea literară, în care toate se reflectează, această trezire și aceste soluții s-au reflectat sub forma literaturii naționaliste și țărăniste. Și băgați de samă ce *corespondență* perfectă există între lucrurile sociale și cele literare : literatura nouă a fost și mic-burgheză.

Și dacă conținutul acestei literaturi se explică prin acest „moment istoric“, succesul ei se explică tot prin el. Literatura aceasta, reflex al nevoilor și spiritului timpului, corespundea perfect publicului românesc, preocupat și el de ceea ce preocupă pe scriitori.

Dar și predecesorii acestei literaturi, Eminescu, Vlahtuță, Caragiale, Delavrancea, și ei au corespuns perfect

spiritului epocii lor, și ei au fost cetiți. Dar au avut un public cetitor așa de restrîns față de cel de azi !

Cetitorii s-au înmulțit. S-au înmulțit și-n orașe, dar mai ales s-au înmulțit la țară.

Profunda și surda frămîntare de la țară — băncile populare, cercurile culturale, obștiile sătești, încheierea de contracte, înmulțirea școlilor : activitatea extrașcolară —, această mișcare cu forța ei elementară, acest mare eveniment istoric, a produs o schimbare colosală. Un început de bună stare, mai multă știință de carte, oarecare deprindere cu lucrurile civilizației, trezirea interesului pentru ceea ce se petrece în lumea mare.

Dar această mișcare nu însemnă numai redeşptarea țărănimii, ci și ridicarea „intelectualilor“ satelor la o viață mai înaltă. Învățătorul, preotul etc., cînd și-a făcut datoria, prin chiar faptul acesta, îmbrățișînd interese generale și fiind silit să gîndească și să studieze, s-a înălțat și el ; a început să aibă tot mai multe nevoi sufletești și mai înalte.

Și acești intelectuali ai satelor, dimpreună cu elementele țărănești deșteptate la viață, au mărit numărul cetitorilor, au creat publicul cetitor. Căci, dacă o mie de oameni, de pildă, nu pot forma un public cetitor, cinci mii sînt de ajuns. E unul din acele cazuri cînd cantitatea se schimbă în calitate.

De această mișcare însă va fi legat pentru totdeauna numele d-lui Haret. Gloria d-lui Haret este dintre acele care cresc cu vremea, pentru că opera sa este cu efecte eterne și folosul ei se va vădi tot mai mult și mai lămurit cu cît va trece vremea.

Desigur, nu d. Haret a creat această mișcare. Un om nu poate crea fenomene sociale. A creat-o vremea, nevoia. Dar o operă nu progresaază decît dacă-și găsește un om reprezentativ, un conducător care s-o înțeleagă, să i se consacre, s-o ajute, s-o apere, s-o îndrumeze.

Ideile d-lui Haret, planul său de organizare sînt meritorii, desigur.

Dar ideile nu sînt forțe. Ceea ce face, în adevăr, meritul d-lui Haret sînt sentimentele sale bune și puternice, lucru nemăsurat mai rar și mai prețios decît planurile

de organizare. Și, lucru și mai rar, virtute admirabilă, voința de a realiza, energia, tenacitatea, munca fără preget, lupta împotriva dușmanului obscurantist, urmărirea persistentă, an după an, a aceluiași bine *pentru alții*.

Cu cât mă gândesc, cu atita d. Haret îmi apare tot mai mult ca primul cetățean al acestei țări — o spune aceasta un om mic, neînsemnat, un anonim, dar care pronunță foarte rar asemenea cuvinte.

Viața românească, nr. 12, 1911

Iarăși poporanismul

Un ziar* a întreprins o anchetă în privința curențelor literare.

Firește, poporanismul nu poate lipsi din răspunsurile intervievaților. „Curentul“ și „școala“ poporanistă le stă în cale, deși noi, singurii care avem cuvînt în această chestie, am declarat că poporanismul nu e nici curent și nici școală literară, ci numai o concepție asupra vieții.

Această concepție, aplicată la literatură, nu exclude nici un curent ori școală literară. Cineva poate să fie un poporanist încarnat și, în același timp, simbolist, fie în artă dacă e artist, fie în preferințele sale dacă e critic. Și, tot așa de bine, un alt poporanist poate să fie realist, și un alt treilea clasic etc., după temperamente. Această revistă, prin colaboratorii ei, prin proza și versurile și prin aprecierile ei critice, este răspunsul categoric și fără replică la aserțiunile divagante ale aceluia care vorbesc de o școală literară poporanistă.

Această concepție, aplicată la literatură, este, mai întâi, afirmarea, banal de adevărată, că literatura, romantică ori simbolistă, clasică ori realistă, română ori franceză, este cu atît mai originală, mai adevărată, mai interesantă și mai prețioasă literaturii universale, cu cît poartă mai mult caracterul specific național.

Această concepție, aplicată la literatură, este, în al doilea rînd, afirmarea, tot așa de banal de adevărată, că un scriitor lipsit de imparțialitate, mînat de pasiuni și prejudecăți, va diforma realitatea în opera sa de artă. Un misoghin va zugrăvi întotdeauna fals pe femeie. Un misoneist va zugrăvi întotdeauna fals mișcările de emancipare. Un desprețuitor al poporului va zugrăvi întotdeauna fals pe țărani. Și fiindcă orice bărbat are mai mult

* Revista *Luceafărul*.

sau mai puțin, conștient ori inconștient, mai ales inconștient, un sentiment de despreț pentru femeie, trebuie să se întâmple o revoluție în sufletul lui, să devină „feminist“, pentru a reuși să devină imparțial în judecata sa asupra femeii. Și fiindcă orice om din clasele suprapuse are, mai mult sau mai puțin, de obicei mai mult, conștient sau inconștient, un sentiment de contrarietate pentru țărani, trebuie să se întâmple o revoluție în sufletul lui, să devină democrat (noi am întrebuițat cuvîntul „poporanist“), pentru a reuși să devină imparțial în judecata sa asupra țărănimii.

Dar falsificarea realității în opera de artă, ca și-n filozofie, se întâmplă mai ales cînd scriitorul zugrăvește pe femei, ori pe țărani, în conflictul de interese, în ciocnirea cu stăpînitorii.

În fața conflictului, scriitorul uită adesea un fapt esențial : că femeile, țărani sînt oameni mici, dezarmați, robi, că ei sînt categorii nedreptățite de istorie și că, prin urmare, faptele lor, socotite prin prizma acestei concepții *juste*, au altă gravitate morală decît a celor mari, înarmați și stăpîni. O greșeală a celor dintîi este mai puțin reprobabilă decît aceeași greșeală a celor din urmă.

Victor Hugo a spus cuvîntul cel mai frumos din lume în favoarea femeilor, cuvînt în care se cuprinde o profundă filozofie :

N'insultez jamais une femme qui tombe !

...Nu insultați nici odată pe un țăran care se rătăcește !

Feminismul și poporanismul nu însemnă nici idealizare, nici preferință exclusivă. Ele numai ajută pe scriitor să priceapă realitatea, să fie realist, să transpună în operă juste raporturi dintre lucrurile pe care le zugrăvește.

Dar noi nu profesăm feminismul. L-am adus în discuție, numai ca să lămurim mai bine ceea ce aveam de spus. Feminismul este legitim, dar pentru moment nu este *cea mai urgentă* problemă. Sîntem numai poporaniști. Și poporanismul nostru, mult mai important pentru noi în alte domenii — în domeniul literar nu însemnă, încă o dată, decît : revendicarea spiritului specific național și acea simpatie pentru popor care permite scriitorului să vadă just în viața celor mici și-n conflictele lor. Cu alte

cuvinte, originalitatea în artă și realism și-n zugrăvirea vieții țărănești. Un scriitor care ricanează cînd zugrăvește țărani (ca și atunci cînd zugrăvește femei, proletari etc.) nu numai că falsifică realitatea, dar ofensează și simțul moral al cetitorului civilizat, căci este penibil să stai de vorbă cu un om moralmente inferior și crud, chiar dacă are talent.

S-a-nțeles că, adversari ai oricărei falsificări a vieții țărănești, nu noi am fi aceia care să propunem *înfrumusețarea* în artă a vieții și a sufletului țărănesc. Aceasta ar fi o caricaturizare și deci o ofensă și, dacă voțiți, ar fi un act anti-poporanist. Țăranul trebuie arătat în toată goliciunea inferiorității, sălbătăciei și barbariei lui, dacă e inferior, sălbatic și barbar. Să nu i se cruțe nici o apucătură rea, nici un vițiu. Să fie însă zugrăvit *complect*, așa cum zugrăvesc cei mai mari romancieri, cum zugrăvește Tolstoi pe Ana Karenin, cu toate *contingențele explicatoare*, cu *faptele* luminate de *cauzele lor* — și atunci imagina țărănimii, fiind adevărată și *just* luminată, cu cît va fi mai respingătoare, cu atîta va fi o *protestare* mai vie împotriva soartei care i s-a creat și de care este răspunzătoare istoria și *sfetnicii* ei —, pe cît poate fi vorba de răspundere în acele lucruri în care „bietul om e sub vremei“.

Însamnă toate acestea că sîntem exclusiviști, că nu recunoaștem decît un fel de literatură? Școala poporanistă — care nu există?

Colaboratorii noștri, prozatorii și poeții, ei fac parte din școli, fără să vrea. Unii sînt romancieri, alții realști, alții simbolști — toți mai mult sau mai puțin poporanști, pentru că au sufletul românesc și pentru că, atunci cînd vorbesc de țărani, nu-și arată caninii, rînjind de ură și de despreț.

Noi, redactorii, care nu scriem nuvele și poezii, care n-avem temperamentul așa de puternic și tranșant, ca să putem fi clasați, noi nu sîntem de nici o școală.

Băgați bine de samă : în țara aceasta, sîntem aproape singurii pentru care toate școlile și curentele sînt egale.

Sînt reviste și îndrumători care nu pot suferi țărănimul. Sînt reviste și îndrumători care nu pot suferi simbolismul. Sînt reviste și îndrumători care nu pot suferi decît un curent, o școală — pe a lor. Îi știți.

Cutare îndrumător e „modernist“ și simbolist și are oroare de țărănișm. Cutare îndrumător e „intelectualist“ și aristocrat și are oroare de țărănișm. Cutare îndrumător e țărănișt și are oroare de „intelectualism“ și de simbolism.

Și tocmai aceștia ne numesc pe noi exclusiviști? Fiindcă nu sîntem nici aristocrați ca X, nici țărăniști ca Y, nici simboliști ca Z, apoi X,Y și Z cred că sîntem *în contra* lor. Și dacă sîntem *în contra* tuturor, *trebuie* să avem și noi „școala“ noastră!

Dar ridicatu-ne-am noi vreodată împotriva unei școli unui curent, cum fac ei? Dimpotrivă. Am publicat scrieri de toate școlile, am lăudat, am recomandat, în recenzii, în cronici, în studii, în note pe marginea cărților, scriitori de toate felurile, români și străini.

...Și acum, reluati-vă cîntecul, domnilor!

Inevitabilul d. Lovinescu și-a dat părerea. Poporanismul, zice d-lui, ia „*un fel* de literatură drept *toată* literatura“ (sublinierile sînt ale autorului). Poporanistii ajung „chiar pînă la înlocuirea talentului literar prin formulă“.

Acest om e fără milă.

Viața românească, nr. 12, 1911

D. Iorga și colegiul unic

În ziarul său *Neamul românesc* „pentru popor“, d. Iorga duce campanie împotriva colegiului unic, ea să se adeverească încă o dată că toate democrațiile din țara românească luptă împotriva tuturor reformelor democratice.

Marele îndurerat de mizeria celor dezmoșteniți și răspîditorul luminii se înduioșează de soarta chiaburilor, care nu știu scrie și să cetească și nu-și poate conștientiza desprețul pentru oamenii săraci care au învățat carte.

„Un gospodar de frunte, întreabă d. Iorga, n-are grijă mai multă de binele țării, decît un *golan* cu patru clase primare?“

Golanul cu patru clase primare e personajul căruia acest luminător al poporului îi destinează *Neamul românesc* „pentru popor“. Dar convins, ca orice reacționar, că cine are avere trebuie să aibă și puterea politică, marele „democrat“ uită că se adresează „golanului cu patru clase primare“ și-i dă palme.

(Dealtmintrelea, fiindcă n-avem nimic împotriva chiaburului, îi recomandăm pe „golan“, care, în schimbul unei sume modice, îl va învăța în cîteva ceasuri scrierea și cetirea.)

„Și mulți, foarte mulți dintre direcții de azi, mai zice d. Iorga, o să-și piardă dreptul de vot, neștiind carte“.

Va să zică acest șef de partid, acest candidat în atîtea județe la Colegiul III, acest fost deputat, acest publicist nu știe legea electorală, nu știe care sînt condițiile cerute pentru a fi alegător direct la Colegiul III.

Criticul sistemelor electorale crede că astăzi poate vota cineva direct fără să știe carte? „Mulți, foarte mulți o să-și piardă dreptul de vot, neștiind carte“!! D. Iorga crede că chiaburii d-sale, care nu știu carte, votează di-

rect astăzi ? Dacă ar cunoaște lucrurile, despre care vorbește cu atîta siguranță, ar ști („golanul“ din „clasa“ IV „primară“, unde se predau elemente de drept, știe) că, pentru a fi alegător direct în colegiul III, se cere și *cenș*, și *știință de carte* ! (Articolul 61 din Constituție.)

...Să vedeți, n-o să ne înjure numai pe noi. O să înjure și Constituția, că nu se potrivește cu articolul destinat să facă deliciile „golanului cu patru clase primare“.

Încaltea, cealaltă presă „democrată“, cum s-ar zice : „o anumită presă“, și anume revoluționară, a întors-o mai bine. Într-o lună, scria că d. X, la Iași, a ținut un discurs în favoarea colegiului unic, ca să-și siluiască șeful, ca să dea o lovitură diplomatică reacționarului Brătianu cu această reformă democratică. Să vedem cum se va descurca Brătianu duminică la Iași, — își freca mîinile „anumita presă“. Și, în același timp, zugrăvea pe d. X arătînd d-lui Brătianu soarele colegiului unic, în vreme ce d. Brătianu se ținea de un felinar, ca să nu-l atragă soarele. Marți însă (se apropia duminica), cetitorii trebuiau pregătiți — și pregătirea inteligentă se face în doze raționale. Așadar, marți, „anumita presă“ schimbă cîntecul. *E posibil*, zicea ea, ca d. Brătianu să confirme discursul d-lui X, dar, reacționar cum e, nu va fi sincer partizan al reformei democratice. Va proclama-o cu gîndul ascuns să nu se țină de cuvînt. „Dar dacă publicul crede în declarațiile d-lui Brătianu ?“ Asta era miercuri, duminica se tot apropia. Trebuia forțată doza. Și miercuri, „anumita presă“, într-un admirabil articol, dovedea că colegul unic (soarele de luni, reforma democratică, antipatică reacționarului Brătianu luni și marți) nu este decît o reformă reacționară, pentru că rîpește țăranilor pe cei 38 de deputați *ai lor* !!!... Căci țărani noștri au o fericire, pe care nu o au cei din țările civilizate. Ai noștri au 38 de deputați *ai lor*. Cei din Franța, Germania, Anglia n-au nici unul special *al lor*...

Și credeți că cetitorii acestei „anumite preșse“ au băgat de samă „evoluția“ dozajului ? Deloc ! Se entuziasmau în fiecare zi de noua „argumentație“, căci pe cea de ieri o uitau. Cine mai ține minte miercuri ce-a cetit luni, chiar dacă luni textul era ilustrat ?

O altă gazetă revoluționară a argumentat mai bine. Duminică spunea că în țară procentul știutorilor de carte

este de 16%. Deci... și urma argumentarea, mai mult
atletică. Dumineca viitoare (publicația aceasta e săptă-
mînală), același autor făcea socoteli, plecînd foarte liniș-
tit de la alt procent : acum în țară nu mai erau decît
8% știutori de carte. Trecuse șapte zile ! Cine să mai
țină minte ? N-am cetit de-atunci energica publicație re-
voluționară... Cine știe la ce procent o fi ajuns în ultima
duminecă, a Anului nou... S-o fi scoborît sub zero...

Așa se combate inteligent reforma electorală, nu spu-
nînd cetitorilor că-s „golani“.

Viața românească, nr. 12, 1911

Vasile Loichiță, «Ceva despre mișcarea noastră literară mai nouă»

O scurtă ochire asupra mișcării literare din ultimii zece ani. Pentru prima jumătate a acestui period, autorul rezumează o broșură a d-lui Sextil Pușcariu, nu fără oarecare abateri în ce privește aprecierea scriitorilor și a curentelor.

D. Loichiță constată cu un simpatic entuziasm renașterea și înflorirea literară din vremea din urmă. Bineînțeles că d-sa exagerează. Afară de aceasta, d-sa e lipsit de discernământ ca toți entuziaștii.

Vlahuță, Coșbuc, Slavici, Iosif, Chendi, Iorga, Sădoveanu, Sandu-Aldea, Ciocîrlan, Ionescu-Boteni, Anghel, Corneliu Moldovanu, Zaharie Bârsan, G. Vîlsan, Stănică Berariu, I. Gorun, Constanța Hodoș, Stavri, O. Carp, Maria Cunțan, Elena Farago, Vasile Pop, N. Dunăreanu, Ion Birseanu, I. U. Soricu, A. Mîndru, D. Nanu, G. Tutoveanu, A. C. Cuza, E. Gîrleanu, Agârbiceanu, Goga, Victor Eftimiu, Ecaterina Pitiș, N. Vulovici, C. S. Făgețel, Ștefan Braborescu, Elena din Ardeal, H. Frolo, I. Minulescu, Cîncinat Pavelescu, Brătescu-Voinești, P. Cerna, M. Chirițescu, A. Herz, E. Ciuchi, Delavrancea, Miculescu, Florescu, Locusteanu, Ciura, I. Borcia, Maria Popovici, G. Rotică, Ion Cocîrlă-Leandru, Sever Beuca-Constantinuanul, V. Huțan, Liviu Marian, Ion Grămadă, pentru d-sa toți sînt scriitori, toți sînt talente. (I-am înșirat în ordinea în care i-am găsit în broșura d-lui Loichiță, *passim*.)

Nu sînt cam mulți ?

Dar d. Loichiță; se va zice, e departe, la Caransebeș, nu e în curent cu lucrările din țară, și în mare parte a rezumat pe d. Pușcariu etc... Nu ! D. Loichiță nu e o excepție nici rară, nici curioasă. *Îndeobște*, și la noi se cotează tot așa. D. Loichiță e foarte reprezentativ în această privință (și de aceea lungim vorba).

D-sa e victima societăților de admirație mutuală și a agențiilor de lansare. Procedul acestora e variat, dar sigur: poetul X și-a ales subiectul... Poetul X lucrează la poema anunțată, care va fi admirabilă... Poetul X a isprăvit cîntul I... Poetul X și-a dat la tipar *Noaptea*...¹ Apoi excursii literare, flori, banchete, arcuri de triumf, discursuri în gări, preșidenții, comitete, lacrimi din partea sexului frumos entuziasmat... Intervievuri, critici favorabile impuse, cerșite, sugerate. Autocritici iscălite de alții, ori, cu cinism, de însuși autorul. Și așa mai departe.

Ați observat frecvența formulei: *Poetul X!* „S-a reprezentat *Faust* de poetul Goethe“ nu se zice, ar fi ridicol. Nici: „S-a recitat *Luceafărul* de poetul Eminescu“. Și nici: „Poetul Coșbuc va publica în curînd traducerea *Infernului*“. Că, vezi, ei n-au nevoia imperioasă de a-și asocia, cu de-a sila, acest calificativ de numele lor.

Aceste mijloace, conștiente sau inconștiente, de a forța naivitatea bunului public, izbutesc? În parte, desigur. Dar pentru puțină vreme. Mai apoi vine istoria literară, caua [?] *Poetului X*...

D. Loichiță să nu-și ia asupra-i nimic din toate acestea. Broșura d-sale este inocentă. Din rîndurile ei apare un suflet bun, sincer, candid — cum sînt atît de multe prin colțurile îndepărtate ale Ardealului... D-sa, la urma urmei, este unul din public, unul din cei fascinați, mistificați de *poetul X* și crainicii lui.

Viața românească, nr. 12, 1911

¹ În *Rampa* de azi, 25 decembrie, cînd scriu aceste rînduri, găsesc următoarea informație: „*Cocoșul negru*, admirabila lucrare dramatică în versuri a d-lui Victor Eftimiu, nu se va mai reprezenta la Teatrul Național, după cum se anunțase la început, ci la Teatrul Comedia. D. Victor Eftimiu e foarte mulțumit de lucrarea sa, pe care o va sfîrși în curînd.“

Cu prilejul sărbătoririi lui Caragiale

Caragiale, ori d. Caragiale ?

Această mică chestie, care la prima vedere pare fără însemnătate, a fost pusă zilele acestea de un ziarist. Acum zece ani, o asemenea întrebare nu i-ar fi putut veni nimănui în minte. Faptul că cineva și-a putut-o pune arată că s-a schimbat ceva în moravurile noastre literare.

În vremea din urmă, o anumită specie de publiciști, excitându-se reciproc prin laudele ce și le adresează în public și în particular, au ajuns la o așa concepție hiperbolică a personalității lor și la o așa chinuitoare sete de reclamă, încît, fie prin propria-le pană, fie prin aceea mai admirativă a unui reporter extaziat, nu se sfiesc deloc să-și etaleze în reviste și ziare toate nimicurile vieții lor intime. Ei ne povestesc cum își zvîrl cu pernele-n cap de joviali și de amici ce sînt și ne țin în curent cu ultimele lor succese pe lîngă sexul frumos. Intrînd într-o așa de intimă familiaritate cu publicul, ei ne prezintă pe amicii lor ca pe niște vechi prieteni ai noștri, căroro n-ar mai fi nevoie să le zică d. Ionescu, ci pur și simplu Ionescu, deși chiar în viața zilnică un prieten al d-tale nu-ți recomandă pe un prieten al lui fără să-i spună „domnul“.

Așadar, acum cînd „tutuiala“, sub diferitele ei forme, a devenit semnul unei sociabilități lipicioase, a scrie sau a rosti în public „Caragiale“ pur și simplu pare, în adevăr, un fel de încercare de a-l trata drept „amic“ și a-l bate cu mîna peste pîntece. Și, totuși, ar fi curios să scriem, mai ales în anumite împrejurări, *d. Caragiale*, pentru că aici e vorba de un scriitor mare, consacrat, *clasic*.

Citeva cuvinte asupra sărbătoririi.

N-am cetit tot ce s-a scris. Cea mai frumoasă pagină ni se pare articolașul d-lui Anghel din *Flacăra*. Fru-

moasă e și *Amintirea* d-lui Iosif, care are asupra tuturor celorlalte articole avantajul de a ne face să zărim un moment silueta lui (ori d-lui) Caragiale. Nu același lucru se poate spune despre articolul d-lui Radu Rosetti din aceeași revistă. Acela nu e Caragiale. Și nici cel din întâmplarea cu portocala. Cunoaștem și noi întâmplarea. Din ea nu reieșea tristețea lui Caragiale, ci puternica, zdrobitoarea lui personalitate. Dacă ar fi povestit-o însuși d. Vlahuță, s-ar fi văzut aceasta. Încaltea un „Anonim“ face din Caragiale un om, pe care d. Scurtu îl scoate din sărite, pe care d. Scurtu îl ia cam de sus, pe care d. Scurtu îl domină. Și d. Scurtu știe cum au stat lucrurile. Dar nu insistăm. Avem oroare să discutăm lucruri care nu sînt scrise. Articolașul d-lui Take Ionescu e interesant și prin sine și mai ales prin autorul lui. Dar concluzia : Caragiale optimist ? Ne îndoim. Apoi un mic articol din *Opinia* al d-lui Sadoveanu, plin de pietate pentru marele său înaintaș. În *Viitorul*, un articol scînteietor, scris probabil de d. Banu. Remarcăm și articolul d-lui Dragomirescu din ziarul *Opinia*. Formule clare. Dar tonul acela așa de științific?... Apropo : De ce nu mai scrie d. Dragomirescu ? L-am atacat adesea (d-sa a început, în *Convorbiri literare*) ; pe atunci erau alte vremuri ; eram mai pretențioși. Acum, cînd așa-numita critică a ajuns în halul în care o știți, ne întrebăm serios unde e d. Dragomirescu ? Își iubea prea mult „elevii“, dar, în sfîrșit... D-sa a spus de multe ori lucruri adevărate și foarte adesea a căutat adevărul, chiar dacă nu l-a găsit. Dar ceea ce i-a stricat întotdeauna este, cum să ne exprimăm?... lipsa de „fason“. O gravitate unită cu un fel de naivitate, o discordanță între fond și formă, o lipsă de proporții între obiectul cercetării și mijloacele întreprinse. Mai bine să dăm un exemplu : Ca să te sui pe Mont-Blanc îți trebuie douăzeci de unelte. Ca să te sui la Rigi Kulm, unde e tren, drum bun de picior etc. și numai două ceasuri de urcuș, nu-ți trebuie decît un baston, cel mult un simplu alpenstock. Și vă aduceți aminte ce îngrozitor de înarmat, cu ce zîngănit de fierărie se apropie simpaticul Tartarin din Tarascon de otelul de pe Rigi. D. Dragomirescu are toate instrumentele de analiză estetică, dar d-sa le ia cu sine pe toate, și produce o zîngăneală teribilă cînd are să facă o ascensiune pe... o simplă poezie a d-lui Corneliu Moldovanu (pe care

nu vreau să-l micșorez, dar care recunoaște, desigur, că nu e un Mont-Blanc). Oricum, d. Dragomirescu lipsește. Și ne pare rău.

Cei care au venit de-atunci încolo au ambiția să se suie pe Himalaia cu un simplu bețișor de promenadă. De două ori pe zi, înainte de dejun și de masă, ca să-și facă gust de mîncare. Și li se pare că se și suie.

Dar să lăsăm alpinismul literar și să ne întoarcem iar la chestie.

Caragiale era să cadă într-o mare cursă. Acum, post-festum, cei care o plănuiseră fac mărturisiri complete. Dacă-l punea păcatul să vină de la Berlin, era să i se scoată muzici și școli la gară (ca-n 25 de minute); era să i se facă serenade cu lampioane venețiene; era să i se dea banchete de societățile tuturor genurilor literare din București... Trei zile în șir, cu „aprobarea“ d-lui Arion, dată d-lui Girleanu, președintele lui Caragiale.

Școli și lampioane! El? Finul, mindrul, scepticul, ironicul, aristocraticul Caragiale!

Trebuia poate sărbătorit. Poate, căci la urma urmelor, toate sînt vanitate. Dar sărbătorit altfel. Cum? Cu gîndul la dînsul, nu la noi!

Viața românească, nr. 1, 1912

Pentru „Flacăra“

Flacăra reproduce, în al 15-lea număr al ei, niște versuri ale d-lui Tudor Arghezi, publicate în revista noastră, pe care le numește „năzbitii“ și care ar dovedi definitiv că autorul lor este o nulitate.

Aceasta pare a fi o provocare la adresa noastră, căci mult răspîndita revistă bucureșteană nu poate fi convinsă de nulitatea d-lui Arghezi. În adevăr, cînd și-a anunțat colaboratorii, *Flacăra* a prenumărat printre ei și pe d. Arghezi, care tipărise deja în *Viața socială* aproape tot ce a dat d-sa până acum la lumină. Ba, mai mult, cînd a făcut o selecție printre colaboratorii ei și a placardat pe zidurile orașelor acele panere pline cu capetele celor mai iluștri dintre dînșii — aleșii dintre aleși —, în unul din panere se răsfața și capul d-lui Arghezi, alături de al d-lor Brătescu, Sadoveanu, Locusteanu etc...

Atunci, pentru ce colaboratorul nostru este o nulitate ?

Și-a schimbat *Flacăra*, în cîteva luni, criteriul aprecierilor estetice ?

Nu. O spunem cu hotărîre. Și ca s-o dovedim, spicuim chiar din numărul acesta 15, în care sîntem tratați așa de cavalereste. Reproducem din fiecare poezie prima strofă. (Cruțăm numai versurile închinat *Unui poet*, pentru ca să nu contribuim și noi la răspîndirea unor lucruri poate nu tocmai delicate.)

Să cităm deci.

Unul ne susurează următoarea noutate, de care ni s-au strepezit dinții :

Plină-i valea de lumină,
Codrul cu zăvoaiele ;
Sprintene se duc la vale
Pribegind pe-aceeași cale
Dorul cu pîrațele.

Un altul ne servește următoarea tocană națională :

Să tragem clopotele-a moarte,
Căci azi e sfînta dezgropare
A gloriei din vremi bătrîne
Din Prut și Nistru, pîn-la Mare !

Al treilea scrie aceste rînduri pline de o ucigătoare melancolie :

Ca s-alung singurătatea unei nopți fără sfîrșit
Din cărbuni și din jăratîc un castel mi-am făurit.
Cresc în flăcări zeci de turnuri, ziduri, poduri și grădini
Poleite în argintul înstelatelor lumini. [?]

Dintr-o a patra bucată nu transcriem decît un singur vers :

Se scurg flăcăi și fete spre livadă...

După cum se vede, *Flacăra* nu este deloc, dar absolut deloc pretențioasă în privința versurilor.

Am putea dovedi această lipsă de pretenție și prin proza pe care o publică. Iată, de pildă, ce delicată atenție pentru autorul *Nopții furtunoase*, cînd îi dedică această pagină, care ar fi făcut delicia lui Jupîn Dumitrache, cetitorul *Vocii patriotului naționale*. Caragiale este :

..., „una din mințile cu cari neamul nostru se fălește ; un talent superior care a știut să distingă frumosul și să biciuiască păcatul cu o putere egal de intensă și în admirație și în satiră ; un geniu care a știut să imprime un caracter de trăitoare originalitate producțiunii noastre artistice, de obicei atît de puțin originală. De aceea ziua de 30 ianuarie este o zi de mare sărbătoare pentru toți aceia cari atîția ani au rîs cu lacrimi, privind, la teatru, capodoperile dramatice ale lui Caragiale ; pentru toți cîți au petrecut clipe de fericire sufletească citind spiritualele lui schițe ; pentru toți românii, în sfîrșit, cari cunosc, de aproape sau de departe, calitățile extraordinare de cari este înzestrată această înaltă și complexă intelectualitate, acest suflet profund vibrător, acest geniu național...”

Aceeași lipsă de pretenție ne vădește tot în acest număr 15 afacerea Bassarabescu. Dar cine nu cunoaște peripețiile acestei afaceri ? Ba că l-a pîrît la d. ministru Arion... Ba că d. Bassarabescu n-a ascultat de porunca

d-lui ministru să scrie la *Flacăra*... Ba, că, în sfârșit, d. Bassarabescu s-a supus... Și atunci, ce mai de fașoane ! D. Bassarabescu zice că schița adusă e slabă ; *Flacăra*, că e admirabilă. În sfârșit, după un simulacru de cioro-văieli de câteva luni, care a dat cronicarului revistei ocazia să facă o sumă incalculabilă de antrefileuri spirituale, schița a apărut. O schiță ca toate schițele.

Incaltea, d. Duiliu Zamfirescu, care dealtmintrelea e un om de talent uneori (niciodată însă cînd face teorii, la Academie sau în romanele sale), îi apare așa de mare *Flacărei*, încît, deși acest domn insultase pe Coșbuc, pe Agârbiceanu și pe Goga, colaboratori ai revistei, deși batjocorise crezul care dă un preț vieții multora dintre acei colaboratori, totuși, la o scrisorică prin care d. Zamfirescu lua în ris niște versuri publicate în chiar *Flacăra*, această amabilă revistă îi răspunde... cerîndu-i colaborarea !

Se poate o mai surprinzătoare lipsă de... pretenție ?

Dar, pe lîngă această lipsă de pretenție, *Flacăra* mai are și un exces de bunăvoință pentru toată lumea.

E vorba, de pildă, de aranjarea serbărilor pentru Caragiale. Una va fi organizată nu de „Societatea scriitorilor români“, ci de „Societatea scriitorilor români de sub președenția d-lui Gîrleanu“. Numărul festiv al *Flacărei* va fi supravegheat nu de d. Vlahuță, și nici măcar de „prietenui lui Caragiale“, A. Vlahuță ; nici de „marele prieten al lui Caragiale, A. Vlahuță“, ci de „marele prieten al lui Caragiale, maestrul A. Vlahuță“.

Omagiul acesta adus lui Caragiale nu va constitui un eveniment, ci un „extraordinar eveniment“ — și așa mai departe.

Din cauza aceluiași exces de bunăvoință, *Flacăra* vede toate în proporții nemăsurate. O carte postală prin care un domn se scuzează că n-a putut scrie o schiță pentru *Flacăra* (cu toate insistențele d-lui ministru Arion) și spune că se bate cu gîndul să se lase de literatură devine pentru *Flacăra* un document, care trebuie anunțat cu un număr înainte și care pune o problemă, vorba ei, „extraordinară“. Și, alarmată de acest nemaiauzit eveniment, ea aleargă să ceară informații la cei în drept. O-ncepe, firește, cu d. Arion... nu ! — cu „d. Arion, ministrul Instrucției“, și urmează cu d. Delavrancea... nu ! — cu „d. Delavrancea, ministrul Lucrărilor Publice“. (Într-o

revistă literară, prin această ostentativă indicare a îndeletnicirii extra-literare a colaboratorului, cuvîntul „ministru“ devine un epitet... epatant pentru burghez. Dacă s-ar trece procedeul în ziaristică, am putea ceti în *Victorul* de pildă: „Marele maestru Delavrancea, autorul *Trubadurului*, a supus semnăturii m.s. regelui mai multe decrete de avansare...)

Bunăvoința *Flacărei* se întinde și asupra tineretului de ambe sexe din școlile secundare, căruia îi oferă premii în bani. (Bine, d-nii elevi au ce să facă cu banii. Dar pentru d-rele eleve ar fi fost mai nimerit să se destineze vro mașină de cusut sau un trusou complet, sau chiar o vilă la Sinaia, cum se obișnuiește...)

Aceeași bunăvoință fără margini *Flacăra* o are chiar și pentru colaboratorii ei cei anonimi. *Mefisto* e — ni se spune cu insistență — „cineva din elită“... (Ne-am adus aminte că *circul Kratejl*, anunțase printre luptătorii lui și pe „omul mascat — un personagiu din elită“, care a atras un public considerabil...) Apoi *Hypard*, „un om scump tuturor românilor“. (Cine să fie? După toate probabilitățile, dacă nu cumva o fi d. Marghiloman, ministru de Interne, trebuie să fie Ștefan cel Mare, deoarece *Mihai Viteazul* a fost combătut de d. Iorga.)

Am dovedit deci, cu prisosință, că *Flacăra* nu e atât de pretențioasă în cele literaricești și are un exces de bunăvoință pentru toată lumea.

Prin urmare, cînd reproduce din revista noastră, drept „năzbîtii“ ale unei ridicule nulități, versurile unui poet consacrat de ea prin placardarea capului etc., etc., este evident că *Flacăra* ține să ne aducă o ofensă sîngeroasă, ceea ce nu este nici în obiceiul ei de a face cu alții, nici în obiceiul nostru de a primi cu resemnare.

Ca să ne apărăm „existența literară“, am scris rîndurile de mai sus, pe care de altmîntrelea poate ar fi trebuit să le scriem și pentru a ne îndeplini sarcina de cronicari conștiincioși, datori să lămurim publicul asupra moravurilor noastre literare.

O rectificare

D. Em. Gîrleanu ne atacă din senin. D-sa publică în *Viitorul* de joi, 2 februarie, o informație tendențioasă despre revista noastră :

„La revista *Viața românească*, care reprezintă curentul poporanist, marii scriitori sînt acei care nu au de comun nici cu revista, nici curentul, ci numai colaborarea ; iar acei care au răsărit de pe urma așa-zisului curent poporanist nu înseamnă nimic în literatură“.

Partea întâi a informației e cam obscură. A doua, foarte ironică. Pe noi însă ne interesează restabilirea faptelor.

D. Gîrleanu, consacrat în întregime intereselor superioare ale literaturii române, nu poate cunoaște altă accepțiune a cuvîntului „curent“ decît „curent literar“. Și cum noi nu am aruncat în piața literară nici un curent literar, d. Gîrleanu este foarte bine informat și face un adevărat serviciu cetitorilor *Viitorului* cînd le face cunoscut că marii scriitori n-„au de comun nici curentul“.

Dar dacă d. Gîrleanu a înțeles cumva că „marii scriitori“ n-„au de comun nici curentul“ poporanist *politic și moral*, atunci îi dăm cea mai formală dezmințire, ca și aserțiunii că „marii scriitori“ n-„au de comun nici cu revista, ci numai colaborarea“. Cei mai mulți din „marii scriitori“ au aceeași concepție asupra vieții ca și noi, ne sînt prieteni, sînt susținători calzi ai revistei, și dacă mine i-am chema să facă jertfe pentru *Viața românească*, le-ar face cu plăcere. Desfidem *Viitorul* și pe informatorul său d. Gîrleanu să poată dovedi contrarul.

Cînd d. Gîrleanu, președintele nostru al tuturor, ne va îngropa pe toți și, prezidînd mai departe, va publica în editura „Societății Scriitorilor Români“ (pe care, desigur, o visează și pentru propriile-i opere) scrisorile

rămase pe urma „marilor scriitori“, pe care le păstrăm, se va convinge și mai bine cît de mult „au avut de comun cu revista“.

Informației că noi am născut scriitori (proști, insinuează d. Gîrleanu, d-sa neștiind că ne face onoarea, deoarece talentul sare o generație — idee, fie zis în treacăt, consolatoare pentru mulți membri ai „S.S.R.“, părinți de familie) —, îi dăm, iarăși, cea mai formală dezmințire. În șase ani, de cînd am apărut, lucrul era și cu neputință. Toți scriitorii noștri cei mici, dar absolut toți, sînt fiii părinților lor, căci, dacă „mai toți oamenii mari se nasc din femei“, cum spunea un filozof român feminist, dar spirit ponderat, care se temea să nu fie prea tranșant și dogmatic, apoi oamenii mici se nasc toți, invariabil, din femei. Așadar, nu i-am născut noi, ci i-am adoptat, căci toți ne-au venit de aiurea, toți se produsese deja în alte publicații, toți, afară de unul, d. Pătrășcanu. Despre d. Pătrășcanu spune d-sa că nu-nseamnă nimic în literatură? Ce curioasă coincidență! D. Pătrășcanu are exact aceeași părere despre d. Gîrleanu, pe care uneori o exprimă în exact aceiași termeni, alteori în termeni ceva... nu mult... dar ceva mai tari. Căci scriitorii nu se pricepe unii pe alții...

P. S. Viitorul însoțește informația d-lui Gîrleanu cu o recomandare. *Viitorul* spune că d. Gîrleanu are chemarea să-și dea părerea asupra noastră și prin calitatea sa de președinte al „Societății Scriitorilor Români“. Noi nu știam! Se spunea că „Societatea Scriitorilor Români“ ar fi un fel de societate de ajutor mutual, pentru cazuri de, cum s-ar zice, infirmități temporare ori viagere, pentru îngropăciune mutuală etc. Acesta era și argumentul pentru care din ea poate face parte, de drept, orice nulitate, care n-are altă meserie decît „condeiful“. Acum ni se spune, și d. Gîrleanu nu protestează, că „S.S.R.“ *consacrează* talente? Iar președintele ei, *prin această calitate*, este cel mai profund analist al mișcării literare?

Va să zică: te-a ales președinte? Ai devenit mai deștept! Ți-a expirat termenul? Deodată simți o ceață pe creier! De asta găsim la toți în coadă, cînd se iscă-

lesc ori cînd scriu de ei amicii, titlurile de „președinți“ ori de „secretari“ ai faimoasei societăți?... Încaltea, dacă ar rămînea inteligența pe viață, ca leafa miniștrilor englezi! S-ar căuta un chip ca tot scriitorul român să devină „președinte“, ori măcar „secretar“ și — vorba lui Creangă, —, ne-ar păli fericea. Alătura de secolul lui Voltaire, am avea și noi secolul d-lui Gîrleanu...

Viața românească, nr. 1, 1912

Apoteoza d-lui Sadoveanu în «Convorbiri literare»

Convorbirile literare strigă prin pana d-lui Lovinescu :

„Nu mai poate merge cu o astfel de literatură!“

Această o „astfel de literatură“ e literatura actuală, pe care criticul o definește cu ajutorul operei d-lui Sadoveanu și, întru cîtva, prin aceea a d-lui Sandu-Aldea. Dar d. Aldea e atît de pușin utilizat, cã poate sã fie scos din discuție.

Acestei literaturi, dominante în momentul de față, criticul îi opune literatura „intelectualizată“, care trebuie sã fie literatura de mîne.

Cu toate acestea, d-nealui gãsește cã „încercãri fericite s-au și fãcut în această privință mai ales de un Duiliu Zamfirescu, D. Anghel, I. Gorun ori I. Brãtescu-Voinești.“

„Mai ales“, cãci mai sînt și alții. Sînt dd. Girleanu, Pavelescu, Eftimiu, Agãrbiceanu, pe care criticul nostru i-a lãudat în chip superlativ în ultimul timp (de cînd s-a intelectualizat și scrie în C. l.) și pe care-i laudã și acuma de douã ori pe sãptãmînã. Apoi mai e d. Lovinescu [sic !], autorul *Scenetelor* și *Fanteziilor*, pe care d. Lovinescu l-a primit așã de bine în *Flacãra*.

Sã recapitulãm : dd. Zamfirescu, Anghel, Gorun, Brãtescu, Girleanu, Pavelescu, Eftimiu, Agãrbiceanu, Lovinescu. Și vor mai fi și alții, pe care d. Lovinescu i-a lãudat, dar i-am uitat noi, precum și unii, pe care d-sa îi admirã, dar n-a avut prilejul sã-i laude. Dealtmîntrelea, mai toți scriitorii români de azi, indiferent dacã au talent sau nu, sînt din familia spiritualã a unora sau altora din cei de mai sus.

Și-n fața lor : numai d. Mihail Sadoveanu.

Și totuși :

„Nu mai poate merge cu o astfel de literatură!“

Așadar, literatura actuală se rezumă în d. Sadoveanu.

De aceea am intitulat această notiță : *Apoteoza d-lui Sadoveanu.*

P. S. Prin pana aceluiași critic, *Convorbirile* au îmbrățișat și americanismul literar. În sfârșit !

Viața românească, nr. 1, 1912

*Fragmente din articolele în care am vorbit despre
poporanism în cei șase ani de când a apărut V. r.*

1906, anul I, vol. I, nr. 1, „Cătră cetitori“, pag. 7.

...„Și dacă este nevoie să dăm idealului nostru *cultural, național și democratic* un nume cuprinzător — numele său este : *poporanismul*.“

Așadar, în programul pus în fruntea primului număr, nici n-am vorbit despre poporanismul în literatură.

Să vedem ce-am spus noi, când *am aplicat* această *concepție a vieții* la literatură :

1906, anul, I, vol. I, nr. 1, „Cronica literară“ pag. 135.

...„Și dacă literatura este depozitara sufletului unui popor, oglinda sufletului lui, dacă artiștii sint reprezentanții *prin excelență* ai sufletului unui popor, *încarnarea* aceluï suflet, mai mult decît în oricare alți fii ai poporului, pentru că în ei *mai ales* are ecou mai puternic și ereditatea, și lumea din afară — apoi să fie cu puțință ca literatura românească să nu fie *depozitara sufletului românesc*, să nu reprezinte adică *nuanța specific românească* a sufletului omenesc ?

Pretenția aceloră care se ridică în contra caracterului *specific național* în literatură sau nu-l bagă în samă se reduce la pretenția ca, pe cînd *toate* literaturile europene poartă pecetea sufletului național, literatura românească să nu poarte această pecete, să n-aibă nici o individualitate, să fie un organism mort-născut“ etc...

Și mai departe :

...„Și nu e nici o chestie de patriotism — și dacă ar fi ! —, ci de pură estetică : scriitorul român, cînd va voi să cînte ca cel francez, nu va da sunetele frumoase ale sufletului francez și, pe de altă parte, își va strica și minunatul lui glas românesc. Iar scriitorul care ar vrea să nu fie nici român, nici francez, nici altăceva, ci «scriitor» fără individualitate, va scoate un amestec de su-

nete, care, nefiind răspunsul unei *individualități* la lumea înconjurătoare, nu va provoca nici un interes.

Literatura românească nu poate fi decît «românească»...

Și mai departe :

...„Această infiltrare a spiritului românesc în literatura cultă este poporanismul din punct de vedere al *conținutului sufletesc al scriitorului*“...

Acum, a doua față a poporanismului în literatură :
1906, anul I, vol. I, nr. 2, „Cronica literară“, pag. 306.

...„Și fi-vom oare acuma, după atîtea explicații, înțeleși în privința semnificației cuvîntului «poporanism», ca *atitudine a scriitorului* ?

Poporanismul, încă și încă o dată, nu e o teorie, e un sentiment, e sentimentul de recunoștință, de simpatie și de datorie față cu țărănimea.

În politică, acest sentiment va îndemna pe cineva să lupte pentru revendicări politice și economice.

În chestii culturale, îl va îndemna să se jertfească pentru cultivarea țărănimii.

În literatură, «poporanismul» va însemna atitudinea de simpatie a scriitorului față cu clasa țărănească — atîta tot.

Să fim bine înțeleși.

Poporanismul ca *tendință* nu însemnează să iai subiecte numai decît din popor, nu însemnează să scrii spre a fi înțeles de popor, nu însemnează a scrie în limba poporului, nu însemnează a scobori creațiunea artistică la nivelul poporului, prin procedeul popular.“

1909, anul IV, vol. XIV, nr. 7, „Miscellanea“, pag. 132.

După ce citam cele spuse în cronică literară de mai sus, continuam arătînd în rezumat cele două fețe ale poporanismului în literatură :

„Ce e atunci poporanismul ? Am spus-o în același număr prim al revistei noastre.

Din punct de vedere *psihologic*, e *naționalizarea literaturii culte* — căci literatura noastră cultă a început prin a fi servil imitatoare. În această privință, mișcarea noastră e continuarea mișcării începută încă de la 1840.

Din punct de vedere *etic*, e — dacă nu *simpatia pentru țaran*, atunci cînd e vorba de *dînsul* — cel puțin lipsa de *antipatie*.

Și atita tot.

Prin urmare, ieie-și scriitorul subiecte din orice clasă socială, fie el realist, romantic ori simbolist — noi îl vom admira, dacă are talent (și dacă are talent, va fi și național)“ etc.

...„Oare n-am lăudat noi pe Brătescu-Voinești, care nu zugrăvește viața țărănimii ? Pe Sadoveanu care, până la nuvelele *La noi, în Viișoara*, n-a zugrăvit decît incidental țărănimia ? Pe O. Carp, în care nu există clasa țărănească ? Pe simboliști, care nu-s «poporaniști» ? Pe atîția scriitori străini, dintre care unii, ca Maupassant, sînt anti-țărăniști etc., etc. ? Și oare n-am defăimat noi literatura «poporanistă», lipsită de talent ? Și oare n-am publicat noi literatură de toate genurile și de toate școlile, de la poporanistul Agârbiceanu până la simbolistul Minulescu ?

Ceea ce e comun în tot ce am publicat sau lăudat e numai atita : *frumosul și moralul*, ceea ce ni s-a părut nouă că e frumos și moral.“

1909, anul IV, vol. XV, nr. 12, „Miscellanea“ pag. 453.

„Căci, ce e, mai întăi de toate, «poporanismul în literatură» ? E lucrul acela pe care-l știe oricine a cetit un manual de istoria literaturii : *curentul poporan*, e acea naționalizare a literaturii culte (născută sub influența mai ales a literaturii franceze) prin literatura *poporană* ca spirit și ca limbă.

Toți scriitorii noștri mari au făcut acest lucru. (Sînt unii care au rămas mici, pentru că n-au făcut acest lucru.) Și din epocă în epocă, odată cu creșterea valorii literaturii românești, crește și naționalitatea ei prin comuniunea cu geniul poporului.“

Și mai departe (pag. 454) :

„Dar am spus că poporanismul mai însemnă încă ceva : *simpatie pentru țărani, cînd e vorba de acei scriitori care zugrăvesc viața țărănească*“.

1911, anul VI, vol. XVIII, nr. 12, „Miscellanea“, pag. 481.

Această concepție, aplicată la literatură, nu exclude nici un curent ori școală literară. Cineva poate să fie un poporanist încarnat și, în același timp, simbolist, fie în artă dacă e artist, fie în preferințele sale dacă e critic. Și, tot așa de bine, un alt poporanist poate să fie rea-

list, și un al treilea clasic etc. după temperamente. Această revistă, prin colaboratorii ei, prin proza și versurile și prin aprecierile ei critice, este răspunsul categoric și fără replică la aserțiunile divagante ale celor care vorbesc de o școală literară poporanistă.

Această concepție, *aplicată la literatură*, este, mai întâi, afirmarea, banal de adevărată, că literatura, romantică ori simbolistă, clasică ori realistă, română ori franceză, este cu atât mai originală, mai adevărată, mai interesantă și mai prețioasă literaturii universale, cu cât poartă mai mult caracterul specific național.

Această concepție, *aplicată la literatură*, este, în al doilea rând, afirmarea, tot așa de banal de adevărată, că un scriitor lipsit de imparțialitate, minat de pasiuni și prejudecăți, va diforma realitatea în opera sa de artă.

...Un disprețuitor al poporului va zugrăvi întotdeauna falș pe țărani.

S-a înțeles că, adversari ai oricărei falșificări a vieții țărănești, nu noi am fi aceia care să propunem *înfrumusețarea* în artă a vieții și a sufletului țărănesc. Aceasta ar fi o caricaturizare, și deci o ofensă și, dacă voiți, ar fi un act antipoporanist. Țăranul trebuie arătat în toată goliciunea inferiorității, sălbătăciei și barbariei lui — dacă e inferior, sălbatic și barbar. Să nu i se cruțe nici o apucătură rea, nici un vițiu. Să fie însă zugrăvit *complex*, așa cum zugrăvesc cei mai mari romancieri, cum zugrăvește Tolstoi pe Ana Karenin, cu toate *contingențele explicatoare*, cu *faptele* luminate de cauzele lor, și atunci imagina țărănimii, fiind adevărată și *just* luminată, cu cât va fi mai respingătoare, cu atîta va fi o *protestare* mai vie împotriva soartei care i s-a creat și de care este răspunzătoare istoria și *sfetnicii* ei, pe cât poate fi vorba de răspunderea în acele lucruri în care «bietul om e sub vreme».

Însamnă toate acestea că sîntem exclusiviști, că nu recunoaștem decît un fel de literatură ? *Școala poporanistă — care nu există ?*

Colaboratorii noștri, prozatorii și poeții, ei fac parte din școli, fără să vrea. Unii sînt romantici, alții realiști, alții simbolisti, toți mai mult sau mai puțin poporanisti, pentru că au sufletul românesc și pentru că, atunci cînd vorbesc de țărani, nu-și arată caninii, rînjind de ură și de despreț.

Noi, redactorii, care nu scriem nuvele și poezii, care n-avem temperamentul așa de puternic și tranșant ca să putem fi clasati, noi nu sîntem de nici o școală.

Băgați bine de samă : în țara aceasta, sîntem aproape singurii pentru care toate școlile și curentele sînt egale.

Sînt reviste și îndrumători care nu pot suferi țără-nismul. Sînt reviste și îndrumători care nu pot suferi simbolismul. Sînt reviste și îndrumători care nu pot suferi decît un curent, o școală — pe a lor. Ii știți.

Cutare îndrumător e «modernist» și simbolist și are oroare de țărănism. Cutare îndrumător e «intelektualist» și aristocrat, și are oroare de țărănism. Cutare îndrumător e țărănist, și are oroare de «intelektualism» și de simbolism.

Și tocmai aceștia ne numesc pe noi exclusiviști ? Fiindcă nu sîntem nici aristocrați ca X, nici țărăniști ca Y, nici simbolști ca Z — apoi X, Y și Z cred că sîntem în contra lor. Și dacă sîntem în contra tuturor, trebuie să avem și noi «școala» noastră.

Dar rîdicatu-ne-am noi vreodată împotriva unei școli, unui curent, cum fac ei ? Dimpotrivă. Am publicat scrieri de toate școlile, am lăudat, am recomandat în recenzii, în cronici, în studii, în note pe marginea cărților, scriitorii de toate felurile, români și străini.

...Și acum, reluați-vă cîntecul, domnilor !

Și ne-au ascultat. Și au reluat cîntecul. Primul a fost un tenor de la Capela Sixtină, d. Lovinescu. Pe urmă a venit marele maestru al „S.S.R.“, d. Emil Girleanu. Acestuia, și ziarului său *Viitorul*, i-am răspuns în numărul nostru precedent, asigurîndu-l din nou că „noi nu am aruncat în piața literară nici un curent literar“.

Se pare că acest lucru a înfuriat întregul București literar, care s-a organizat imediat, într-un adevărat cor. Un glas din multele :

„— Dar poporanismul ?

— Nu poate fi un curent literar acela care se bazează în fond pe un exclusivism de inspirație. De ce oare numai viața țărănească ar fi vrednică de a inspira [pe] un artist ? De ce sufletul țărănesc, și numai el, ar fi acela care să miște coardele lirei poetice ? Și [vă rugăm admirați pe estetician] niciodată curentele literare

nu s-au format prin subiectele descrise (tratate), ci prin modul cum aceste subiecte au fost prezentate în forma artei.

Romantismul n-ar fi fost un curent și nici n-ar fi format o școală literară, dacă s-ar fi mărginit a-și alege subiectele cu preferinți numai din lumea medievală, și nu [și] din cea greco-latină [sic]. Subiectele alese ca țesătură pentru desfășurarea fanteziei unui artist nu-i dă lui ca personalitate artistică o caracteristică deosebită, care să-l clasifice într-o «școală» și un «curent».

Dacă însă prin poporanism s-ar înțelege un brevet de-a intra [de intrare] în literatură pentru aceia care au bune intenții sociale... și slabe mijloace literare, atunci discuția artistică e inutilă... [Aci e vorba de d-nii Agârbiceanu, Spiridon Popescu și Sadoveanu, căci aceștia sînt colaboratorii noștri care iau mai des subiecte din viața țărănească.]

Ce zici, cetitorule ? E fenomenal, nu-i așa ?

Ce-ai putea zice de un om care ține să vorbească cu ifos despre opera lui Eminescu, de pildă, fără a fi cetit o iotă din Eminescu ? Sau care l-a cetit, dar n-a priceput o iotă ? Sau care l-a cetit și l-a înțeles (că doar n-a scris chinezește), dar se face că nu-nțelege, și spune, cu o ridiculă îngîmfare, că Eminescu a fost un autor de... comedii ușoare sau de romane realiste ?

Ai zice — nu-i așa ? — că omul ăsta sau are un creier care vibrează cu repejunea unei broaște țestoase, sau e un șarlatan — ceea ce e același lucru, căci unei adevărate inteligențe minciuna și calomnia îi repugnă, ca lucruri în contra naturii.

Și cine este, mă rog, acest matamor, care ne ia așa de sus și care binevoiește să ne dea lecții de estetică ? Este monitorul cotidian al reclamei d-lui Eftimiu, este *Rampa* liberală, este suplimentul zilnic al *Flacărei*, este *Viitorul literar* (căci cel politic este un ziar serios și cinstit), care prăznuiește aniversarea de trei luni și jumătate a cunoscutei reviste *Versuri și proză* de la Iași și apariția ilustrului poet Bacovia (?) în berăria „Terasei“.

Și de ce n-are tot curajul „opiniilor“ sale *Viitorul* ? De ce inventează interviuri cu fruntași literari anonimi,

cînd vrea să ne batjocurească ? De ce nu lasă *Adevărului* procedeul „fruntașilor“ ?

Încă un cuvînt.

Desigur cetitorul s-a lehametisit de această discuție, în care nu-i putem spune (cum se vede din fragmentele reproduse) decît același lucru. Îi făgăduim că nu vom continua. Vom lăsa pe „adversarii“ noștri să spună tot ce le va trăsni prin cap, convinși că publicul cetitor e și mai inteligent și mai de bună-credință decît acești puțin simpatici „gendelettres“.

Viața românească, nr. 2, 1912

Dr. Urechia, Răspuns domnului I. Bogdan

D. dr. Urechia răspunde unor învinuiri aduse de d. I. Bogdan cunoscutului *Dicționar francez-român* și publicate în *Analele Academiei*.

Răspunsul e viu și spiritual. Din el se vede că raportorul nu se prea simte acasă în subtilitățile limbii franceze, lucru care nu poate mira, decît atunci cînd raportorul vrea să i le explice d-lui dr. Urechia. Mai de mirat e cînd d. Bogdan crede că *antiquaire* însemnă vînzător de cărți, ca la București! D. dr. Urechia mai dă și alte exemple tot așa de curioase...

Mai interesant însă e faptul că d. Bogdan, vrînd să dea exemple de provincialisme nevrednice de a figura într-un dicționar, alege cuvinte moldovenești, încetățenite în limba literară de un Alecsandri, de un Eminescu, de un Creangă, de un Vlahuță etc. și care nici nu au echivalent în Muntenia (și dac-ar avea? Pentru ce cuvîntul muntenesc ar fi mai literar decît cel moldovenesc?). E veșnica neînțelegere a problemei limbii literare, veșnica fudulie de bucureștean cuceritor... Adică nu tocmai... D. Bogdan, care e din Ardeal, vrea să alunge și unele cuvinte muntenești.

Un alt defect al dicționarului ar fi, pe lîngă provincialisme, mahalagisme. Dar oare orice cuvînt e un „mahalagism“ *numai* pentru că-l întrebuințează clasa mijlocie? Și-apoi, și dr. Urechia o arată, cum vom exprima acele cuvinte franceze care denumesc idei și lucruri pentru care nu avem cuvinte „nobile“? Desigur, vom răspunde noi, ele trebuiesc înobilate prin întrebuințare, trebuiesc literalizate.

La noi există o antipatie pentru vorba claselor de jos, cum nu credem să mai fie aiurea decît doar în Franța, pe care nu socotim c-ar trebui s-o imităm și în această privință, antipatie care abia este o altă formă a antipa-

tiei pentru înseși acele clase. Și probabil că această goană împotriva cuvintelor *roturiere* (în contra căreia protestează și d. dr. Urechia) se datorește faptului că multă vreme tonul literar a fost dat de o societate aristocratică, de „Junimea“, care a disprețuit așa de mult burghezia născîndă, „mahalaua“, și s-a simțit așa de departe de țărănime. D. Maiorescu, reprezentantul autorizat al „Junimii“, are o așa oroare de tot ceea ce e *popularesc* și se ferește așa de mult de tot ceea ce e popular, cu toată stima sa sinceră pentru popor!... Vă închipuiți pe d. Maiorescu și pe elevii săi cei mai de aproape citînd în scrisul lor proverbe populare, colorîndu-și stilul cu zicale și metafore populare?

Această oroare de „vulgaritate“ este cu atît mai mare, cu cît scriitorul este mai din elita socială, fie prin naștere, fie prin adeziune și mimetism. Un recenzent scria mai dăunăzi că dacă *Moș Gheorghe* al d-lui Sp. Popescu e o urmare la *Contribuțiile* sale, atunci îl aplaudă, dar dacă e nuvelă, așadar destinată celor subțiri, atunci „limbajul e repulsiv de vulgar“ și limbajul acesta e curat țărănesc, pentru că în toată bucata vorbește Moș Gheorghe. Creangă (marele, incomparabilul Creangă!) are multe expresii și mai „vulgare“, ca de pildă (să mă ierte rafinații) „face sînge-n baligă“, și dacă Creangă nu e terfelit e că nu e cetit de suprafini — și-apoi se și tem să-l atace, că-i consacrat. Și dacă Creangă plăcea „Junimii“, aceasta se datorește faptului că acolo erau oameni inteligenți, care nu se subliaseră încă așa de tare și care nu aveau oroare de popor. Bineînțeles că, după cum am spus, nu se scoborau până la a împrumuta din graiul poporului ornamente pentru propria lor limbă, căci boierii, cînd nu-s suprafini, privesc cu plăcere la horă... dar nu se prind în ea, decît la cine știe ce mare praznic, și atunci cu sentimentul c-au ajuns în mîntea copiilor.

Dar acum se ridică o generație de o suprarafinare îngrijitoare. Pe noi, cînd ne-apucă ceva, apoi nu ne-ncurcăm. Ce-ar zice acești oameni cînd ar ceti pe Aristofan, sau cînd ar afla că acelei „lune“ pe care o admira Armand Silvestre și care nu era luna romanticilor (perifraza e a lui J. Lemaitre) Tolstoi îi spune pe nume, cu un cuvînt așa de... peiorativ, încît limba românească nu are un echivalent. Și, desigur, cînd scrie asemenea cu-

vint, Tolstoi nu se va feri de altele mai inocente, dar aceasta nu-l va împiedica să fie cel mai mare poet epic al vremii noastre. „Vulgaritatea“ asta e un defect, nu-n-cape îndoială, dar e o față a acelei inconștiente și nepăsătoare forțe de creațiune. Shakespeare nu e „curățit“ și el pentru scenă ?

Dar am ajuns prea departe. De vină e broșurica d-lui dr. Urechia, care e așa de sugestivă.

Viața românească, nr. 2, 1912

*Un monument de... incomprehensiune — ca să
zicem așa!*

La apariția revistei noastre, în chiar primul ei număr, din martie 1906, am declarat că sîntem popora- niști, dar că poporanismul nostru, aplicat la literatură, nu însemnă decît: 1) literatură cu caracter specific național și 2) simpatie, ori măcar lipsă de antipatie, pentru țaran, *cînd e vorba de țaran*. Și, ca să facem cît mai clară deosebirea noastră de „țărănism“, am spus că scriitorul poate să-și ia subiecte chiar și din *viața stră- înă* (vezi citația mai jos). Dar adversarii noștri au început să susțină că noi sîntem țărăniști și au continuat să sus- țină acest lucru până acum o lună. Dovedindu-le, fără putință de replică, cum că nu sîntem și n-am fost nici- odată țărăniști, ci poporaniști — ceea ce e cu totul alt- ceva —, adversarii care *în martie ne batjocureau că sîntem țărăniști, acuma, în aprilie*, ne asigură că am părăsit de mult țărănismul — și deci nu mai sîntem... poporaniști.

N-am părăsit țărănismul, căci n-am fost țărăniști niciodată. Și astăzi sîntem tot așa de poporaniști ca acum șase ani.

Aceste cuvinte ar fi de ajuns.

Consecvenți obiceiului nostru de a nu răspunde ce- lor care nu merită răspuns, am fi trecut și de astă dată peste „articolul“ pe care Ervin l-a tipărit într-o foaie bucureșteană.

Dar cînd un om, care nu ne e amic (ba din contra), își etalează cu atîta lipsă de prudență inteligența sa, ne-a fost imposibil să rezistăm ispitei de a ne folosi de aceasta, ca să-l arătăm cetitorilor noștri, pe larg, așa cum a izbutit el să se arate, în toată nuditatea sufle- tească.

În articolul cu pricina, Ervin vrea să spună că noi am început să renegăm cele ce susțineam acum șase ani, la apariția revistei noastre.

Deoarece Ervin „argumentează“ bătăbănind în toate direcțiile, va trebui să ne ținem de el pas cu pas și să-i numerotăm fiecare piatră pe care și-o aduce la monumentul... incomprehensiunii sale (ca să zicem așa !)

Nr. 1 După ce citează „Miscellanea“ din numărul de decembrie — în care spuneam că poporanismul nu e nici curent, nici școală literară, ci o concepție asupra vieții —, Ervin scrie :

„Și alte dezmințiri urmează în numărul din urmă (februar), cu citate de justificare, după care se exclamă «e fenomenal, nu-i așa» să fim învinuiți «noi» de poporanism“.

Ervin calcă în picioare adevărul. Cetitorul se poate convinge foarte ușor : în numărul nostru trecut, noi am „exclamat“ că e fenomenal să fim învinuiți de *țărăniism*, nu de *poporanism*.

Nr. 2 Mai departe. Ervin spune că din citate pe care revista noastră „n-a putut firește să le dea“ (în nr. trecut) va lăsa să se vadă că *Viața românească* „a pornit pe calea falsificărilor unde“ el, Ervin, publicist și jandeletru român, nu-i va îngădui să meargă mai departe „neturburată“.

(Vorba d-lui Caragiale : „Prostul [pardon ! n.r.], dacă nu e și fudul, n-are haz“.)

Iată ce citează Ervin din *Viața românească*, spre a dovedi că noi nu admitem în literatură decît subiecte țărănești :

„Spiritul românesc fiind mai neperversit, mai curat, la poporul românesc de la țară, numai acei scriitori vor reprezenta spiritul românesc care sau fac parte din țărănime, ca de pildă O. Goga și Ciocîrlan, sau care dacă nu fac parte din țărănime și-au plăcut urechea la popor, s-au botezat în izvorul curat și românesc al sufletului popular, ca de pildă Sadoveanu, sau fac parte dintr-o clasă superioară, dar care trăind cu poporul, departe de influențele nefaste străine... și-au păstrat sufletul românesc, ca clasa boiernașilor... din care face parte Brătescu-Voinești, în ale cărui scrieri se vede ce înseamnă spiritul românesc, în stare brută la popor, cînd

din cauza unui trai mai bun și a oarecărei culturi — ca în clasa boiernașilor — ajunge să se rafineze.“

Și Ervin exclamă : iată cum au ajuns cei de la *Viața românească* la „formula că literatură adevărată nu poate fi decât cea care te duce în mediul țărănesc“ !!

Brătescu-Voinești, Ervine ? ! Ervin a avut, probabil, halucinații simboliste acute sau... a cugetat cu bulbul rahidian, când i s-a năzărit că pentru noi nuvelele d-lui Brătescu-Voinești au subiecte din viața țărănească !... Și numai un asemenea om poate avea imprudența să se dea în vileag cu astfel de afirmații, când în concluzia aceluiași articol al nostru (din care citează Ervin și pe care desigur l-a cetit până la sfârșit), noi spuneam :

„Subiectul ! Desigur că un suflet românesc va face o operă românească, orice subiect și-ar alege, chiar din viața străină, căci va privi viața prin o prismă românească, dar desigur că opera va fi mai românească, mai interesantă și pentru noi și pentru străini când concepția și sentimentul unui scriitor se vor manifesta cu ocazia vieții românești, când viața românească îi va îmbrăca concepțiile, când viața românească îi va fi stîrnit sentimentele și concepțiile“ etc., etc.

Așadar, încă de acum șase ani, noi spuneam că un scriitor român poate să ia subiecte chiar din viața străină.

Ne-am putea opri aici. Citatul de mai sus dovedește mai mult decât suficient că n-am fost țărăniști exclusiviști decât pentru mințile obtuze.

Dar o plăcere egoistă ne face să continuăm — și vom continua lung, lung de tot, căci ocazia e rară.

Că a existat și există o literatură bună cu subiecte din popor știe toată lumea. Că noi îmbrățișăm orice literatură bună, deci și pe cea „țărănistă“, am afirmat-o întotdeauna.

Unde și când am spus noi în timpul din urmă că sîntem împotriva vreunui fel de literatură, deci împotriva celei țărăniste (ca să „batem în retragere“) ? Unde și când am spus noi vreodată că sîntem numai pentru un fel de literatură ?...

Dar să continuăm cu „argumentele“ inteligentului Ervin, care „dovedește“, cu o admirabilă perseverență în elucubrații, că la început noi eram „țărăniști“.

Nr. 3 Cităm, din același „articol“ :

„De aceea, în primele volume... au ridicat imnuri d-lui Goga și altor țărăniști — n-au mers pînă să spună că poeziile acestuia sînt superioare celor ale lui Eminescu... ?“

Nu-i adevărat, onorabile Ervin ! N-am spus că Goga e mai talentat decît Eminescu, că „poeziile lui Goga sînt superioare celor ale lui Eminescu“. Am spus că optimismul lui Goga, temperamentul lui de luptător, atitudinea lui în viață e preferabilă pesimismului, deprimării sufletești, îndemnului la retragerea din luptă (*Glossa*), din poezia lui Eminescu. Asta nu însemnă că Eminescu nu e cel mai talentat poet al nostru.

Și cînd afirmam acest lucru, nu însemnă că eram țărăniști. Dar cineva cînd cetește trebuie să aibă obișnuința de a cugeta, căci altfel înțelege pe dos cele mai clare afirmații.

Nr. 4 „De aceea, urmează Ervin, se bucurau că și în Bucovina scriitorii încep să pășească pe calea poporanistă.“

Ei, și asta ar fi însemnat că-i îndemnăm să fie „țărăniști“ ?

Să vedeți însă la ce mijloace culminante recurge inteligența lui Ervin. În pasagiul cu pricina, nu era vorba nici de *literatură*, nici de *scriitori* bucovineni.

Iată despre ce era vorba : rezumînd un articol al d-lui Tofan despre Grigore Filimon, un democrat și un naționalist care-și închinase viața creării de bănci populare și altor mijloace de înstărire și rededeșteptare a țărănimii bucovinene, noi aplaudam acest început de *activitate socială* poporanistă.

Băncile populare, școlile de adulți, drepturile politice pentru țărănime, societățile de consum etc. sînt *literatură*, mult inteligentule și corectule Ervin ?

Dar lui Ervin i-a intrat lui în cap o idee : că „poporanismul“ trebuie să fie numaidecît o chestie de literatură, că după ce este *numai* o chestie de literatură, este o școală literară, și anume *țărănismul*.

Nr. 5 Ervin urmează :

„De aceea [adică fiindcă eram țărăniști — să nu se uite, n.r.], făcînd aluziune la campania [? !... Vezi mai sus cuvîntul lui Caragiale, n.r.] pentru o apropiere a literaturii noastre de cele din Apus, de mișcările nouă, spu-

neau cu dispreț că nu-și pierde vremea cu «lauda capitalului străin și a unor scriitori».

Și fiindcă spuneam așa, fiindcă protestam — cum protestăm și acuma împotriva imitației servile a literaturilor străine (cum a protestat și... „țărănistul“ Lessing împotriva influenței franceze acaparatoare), înșamnă că eram țărăniști? Dacă e așa, apoi sintem și acum țărăniști! Ce te faci cu renegarea?

O, și cu câtă gravitate fudulă își spune Ervin argumentul!

Nr. 6 „De aceea — urmează Ervin cu seriozitate —, când am scris un articol despre *concepția unilaterală*, tot țărănistă, *de artist*, a lui Grigorescu (Ervin da sfaturi lui Grigorescu! !), îmi trimeteau de departe acest îndemn de convertire la ideile d-lor: în viața noastră, ceea ce e mai caracteristic românesc e viața de la țară, căci orașele au un caracter hibrid, sînt o mahala a cosmopolismului, și atunci pictura cea mai originală va fi aceea care va reprezenta acea viață care poartă pecetea celei mai mari originalități românești...”

Dar noi susținem și acum acest adevăr banal de adevărat, recunoscut pretutindeni: că sufletul specific național se păstrează mai nealterat în poporul de la țară.

Asta înșamnă că sintem țărăniști exclusiviști? Că nu admitem alte subiecte în literatură decît țărănești? Dar Eminescu susținea același lucru — ceea ce nu l-a împiedicat să scrie *Sărmanul Dionis*, *Cezara* și poeziile lui, care sînt mult mai „boierești” decît toate producțiile „școlalei” Ervin.

Nr. 7 Acum urmează o lespede și mai mare la „monumentul” despre care vorbesc în titlu. Luați sama: Ervin vrea să dovedească mereu că noi eram „țărăniști”.

„De aceea, în nenumărate rînduri au persiflat pe scriitorii artiști, pe «esteți», pe partizanii artei pure.”

...Am persiflat pe partizanii artei pure, *decî* eram țărăniști!

Mai întăi, nici noi nu sintem pentru arta *impură*. Ervin însă, prin „artă pură”, înțelege „arta pentru artă”. Dar noi n-am „persiflat” *arta pentru artă*, fiindcă ea nu există. Am „persiflat” însă *teoria* artei pentru artă. Și asta înșamnă, pentru capul lui Ervin, că eram țărăniști! Dar noi „persiflăm” și acum pe partizanii acelei

teorii — deci sîntem țărăniști și acum, Ervine ! Te-ai încurcat rău cu „renegarea“...

Și nu numai noi am „persiflat“ pe partizanii teoriei „artă pentru artă“, ci de pildă și Brunetière :

„Această mîndră indiferență [arta pentru artă], de care a fost atîta lăudat nenorocitul Flaubert, este o prostie curată («C'est d'un sot, en trois lettres»... vai, ce persiflare ! n.r.) și nu o vom mai permite decît artiștilor al căror talent știm bine că se mărginește a înșira vorbe. Nouă ne place ca artistul să ne iriteze, la nevoie să ne exaspereze, punîndu-ne pe gînduri asupra opiniilor ce avem...“

Iată ce spune *M. de Vogüé* :

„Ah ! știu bine că prescriind artei literare un scop moral, voi face să zîmbească pe adepții doctrinei în onoare : *arta pentru artă*. Mărturisesc că nu o pricep. Nu voi crede niciodată că oameni serioși, care țin la demnitatea lor și la stîmă publică, vor să se reducă la rolul de gimnaști, de paiate de iarmaroc (vai, ce persiflare ! n.r.)“ etc.

Iată deci că și Brunetière și Vogüé, care persiflează „arta pură“, vor trebui să fie socotiți de inteligentul Ervin ca „țărăniști“ !

Vezi, Ervin, ce-nseamnă că te „antrenezi“ cu argumentele ?

Pînă aici Ervin și-a epuizat toate argumentele prin care putea dovedi că noi la început eram „țărăniști“. De aici încolo, „monumentul“ intră într-o nouă fază : a trecut de pedestal. Ervin „dovedește“ că noi vrem să fim „simbolisți“ după ce ne-am renegat țărănismul !

Cităm mai departe, numerotînd ornamentele :

Nr. 8 „Și cînd aceste sînt lucruri scrise — abia ieri, alaltăieri —, să vii totuși să spui [«să vii să spui» ! Bravo, Mitică ! n.r.] că poporanismul literar nu l-ai apărut niciodată, că n-ai fost exclusivist...“ etc.

Parcă era vorba c-am apărut țărănismul literar, nu poporanismul ? Dar Ervin... are el „o idee“ — ce să-i faci ! În zădar i-am spune noi că, dacă e vorba de poporanism, îl apărăm și-acuma tot ca la început.

Nr. 9 Și de ce oare „venim noi să spunem“ că „poporanismul literar“ nu l-am apărut niciodată ?

Pentru că [urmează Ervin punîndu-ne între ghilemete mincinoase] „cum să fim noi poporanisți exclusi-

viști, cînd, uite, în revistă am publicat literatură de tot felul, pînă și simbolistă“ !

Și Ervin „nu contestă“ c-am publicat și literatură simbolistă :

„Da, nu contestăm, dar de cînd?... Poezii simboliste și cite un articolaș asupra scriitorilor străini din școala nouă au început să se strecoare în ea numai de vreo patru ani încoace.“

Ca și cum *Viața românească* ar apărea de paisprezece ani, nu de șase ! Și ca și cum era să inventăm noi scriitori simbolști de talent !

„...de vreo patru ani încoace, după ce paginile fusese umplute mereu cu literatură *oierească*“.

(Savurați cuvîntul „oierească“ ! Din ce familie nobilă s-o fi trăgînd oare vicontele de Ervin ? Noi am auzit că numai o generație îl desparte de... oaie.)

Luăm primele trei numere ale *Vieții românești*.

Iată sumarul lor :

Brătescu-Voinesti, În lumea dreptății (nuvelă care nu e nici țărănească, nici „oierească“).

A. N. Gane, Primul client (nuvelă din viața avocaților, prin urmare nici țărănistă, nici „oierească“).

Gh. din Moldova, versuri (de tot felul, dar nu „oierești“).

I. Mironescu, La cumătrie (schiță din viața de la țară, dar nu „oierească“).

Radu Nour, În drum (schiță care nu e nici țărănistă, nici „oierească“).

Matilda Poni, În pădurea mare, versuri (care nu sînt nici țărăniste, nici „oierești“).

Spiridon Popescu, În Măstăcani, fragment în proză (care e din viața de la țară, dar nu „oierească“).

A. Stavri, versuri (inspirate de viața de la țară, dar nu „oierești“).

Mihail Sadoveanu, două nuvele (*Pustiul*, în care este istoria vieții unei prințese, și *Cel întii*, în care este vorba de situația tragică a unui boier din Moldova, deci care nu sînt nici țărăniste, nici „oierești“).

A. Vlahuță, Datorii vechi și un Sonet (care nu sînt nici țărăniste, nici „oierești“).

N. Gane, Cum am tradus „Infernul“ — amintiri (care nu sînt nici țărăniste, nici „oierești“).

Așadar, din 13 bucăți literare, publicate în primele numere ale *V.r.*, numai 4 au subiecte luate din viața de la țară, iar 9 (majoritatea) n-au în ele nimic „țărănist“. În cele 4 dintâi, nicăieri nu e vorba de oaie.

Cine rămîne... oaie în acest caz ? Acela care are imprudența să afirme, în scris, un neadevăr, dovedind astfel o inteligență oierească.

Nr. 10 „Și cînd, mă rog, *Viața rom.* a apărut fâțiș, în articole de doctrină, pornite din convingere, manifestările nouă de literatură de la noi, ori de aiurea ?“

Să apărăm, în articolele de doctrină, pornite din convingere, *simbolismul* ? Dar pentru ce, „mă rog“ ? Ca și cum am fi spus noi vrodată că sîntem simbolisti ! Dar de cîte ori nu ți-am spus, Ervine, că noi nu sîntem nici simbolisti, nici țărăniști, nici romantisti, nici prerafaelisti, nici exclusiviști. Ne place orice fel de literatură bună și nu avem motive să apărăm, „în articole de doctrină“, vreo școală literară împotriva altor școli, decît atunci cînd e nevoie.

Ervin nu poate concepe decît două școli literare : „țărănismul“, pe care nu-l aprobă, și „simbolismul“, pe care-l compromite. De aceea, cînd a văzut că noi nu sîntem „țărăniști“, a ajuns la concluzia că n-avem ce să fim altceva decît „simbolisti“ ! Și Ervin, care cugetă astfel, ne denunță că nu sîntem nici „simbolisti“, deoarece niciodată n-am apărut simbolismul „în articole de doctrină, pornite din convingere“ — deci sîntem țărăniști. Dar nu sîntem nici țărăniști, fiindcă ne „rene-găm“ !... O, Ervin, Ervin !

Urmează aici o serie de floricele pe care nu le mai numerotăm.

„Poeziile simboliste care au ajuns pînă la ea — prin *ispita încasărilor peste care nu pot trece toți* — [ce zice dl. Minulescu ?, n. r.] au părut mai curînd rătăcite într-o țară străină“ (Ervin se mai dedă și la figuri de stil ! n.r.).

Noi am publicat poezii simboliste atunci cînd ni s-au trimis și *atunci cînd ni s-au părut scrise cu talent*. De aceea n-am publicat de la început (nu puteam să-l inventăm pe d. Minulescu în 1906 și nici să-i cerem noi colaborarea) și tot de aceea am publicat prea puține poezii simboliste. Pricepi, Ervine ?

...totdeauna au disonat [versurile simboliste] în mijlocul versurilor lăbărțate ale lăutarilor țărăniști...“

Lăutari țărăniști și versuri „lăbărțate“ ?

Pe vremea aceea au publicat în revista noastră d-nii Iosif și Anghel (pe lângă bucăți mai mici, care nu erau țărăniște) *Legenda funigeilor și Cometa* ; A. Mirea, *Ca-leidoscopul* ; d. Codreanu, sonetele sale ; O. Carp ; d-na Conta Kernbach ; d. G. Coșbuc etc... Sînt acești poeți „lăutari țărăniști“ cu „versuri lăbărțate“ ? Dar, consultînd sumarul celor șase ani de existență a *Vieții românești*, sfidăm pe orice Ervin să ne arăte în cele cîteva sute (credem) de poezii publicate la noi, mai mult de 20 poezii cu subiect de la țară sau în care să fie vorba despre țărani, bineînțeles că *aproape toate aceste 20 sînt datorite subtililor poeți A. Stavri și Gheorghe din Moldova*.

Pentru ce afirmă Ervin așa, fără să controleze ? Pentru că numai un om inteligent are prudența și pudoarea necesară în publicistică.

„...Pe vremuri, înainte de a-și da colaborarea, d-lui Minulescu i se spunea că are numai oarecare talent.“

De unde știi că acum spunem altfel ?...

Ce crede Ervin, că noi stăm într-o admirație extatică în fața tuturor celor 100 de colaboratori ai noștri ? Și crede că e puțin lucru să ai oarecare talent în mijlocul celor 495 de scriitori români ?

Cităm mai departe :

„Cînd a văzut că simbolismul prinde...“

Cum „prinde“, domnule ? !

Fiindcă are patru gazetute ? Dar pe cea mai veche dintre ele, ca să ne-o procurăm, a trebuit să recurgem la proceduri à la Sherlock Holmes : după ce-am aflat prin *Luceafărul* că ne cîrîie, am descoperit un cunoscut care avea un amic, care amic avea o... amică, al cărei cumnat — minor — avea un prieten abonat la revista unde Ervin își depune produsele lui bi-mensuale.

Așadar... „cînd am aflat că simbolismul prinde“, zice Ervin că ne-am zis : „nu e prudent să ne arătăm dușmănoși... ne trebuie cetitori, ne trebuie colaboratori... să-i atragem, oricum ar scrie, ori de ce părere ar fi“.

Așa zice Ervin că „ne-am zis noi“...

Dar Ervin nu știe că mulți din simoliștii lui ne-au trimis această colaborare (și fără „să-i atragem“) și au

fost refuzați — firește, cu toată urbanitatea de care am dat dovadă totdeauna. Ervin n-are decît să facă o anchetă confidențială.

Și acum urmează un pietroi drept în vîrfurile „monumentului”. Iată-l :

Nr. 11 „...Iarăși te întrebă ce direcție literară are o revistă cînd, de o parte, publică poezii simboliste, de alta, le parodiază, mai multe asemenea parodii le-am putut vedea nu o dată în dezorientata revistă”.

Dacă au vrut sens cuvintele lui Ervin, ele înșamnă că parodiarea dovedește o atitudine dușmănoasă față cu autorul parodiat sau cu opera sa. Cu alte cuvinte, Caragiale cînd parodiază pe Eminescu, căruia i-a consacrat articole ca *În Nirvana*, înșamnă că vrea să-l distrugă, și tot așa și pe Coșbuc. De asemenea Jules Lemaitre, cînd parodiază pe scriitorii săi admirați — Bourget, Maupassant — și pe maestrul său Renan, înșamnă că vrea să-i compromită ? Parodia, Ervine, subliniază, exagerînd cu umor, nota sau notele caracteristice din opera unui scriitor. Și cînd aceste note sînt hazlii, cum sînt ale simbolisților, ervinieni, desigur că parodia, punîndu-le în lumină, devine distrugătoare.

Și fiindcă a venit vorba de simbolisții noștri, apoi să ne înțelegem mai bine asupra lor. Noi avem față cu simbolismul în genere aceeași atitudine ca și față cu oricare altă școală literară — bineînțeles cu restricția că alte școli au dat scriitori mult mai mari.

Dar, în sfîrșit, tocmai fiindcă apreciem și noi simbolismul, simțim o vie aversiune împotriva sumedeniei de poetaștri fără talent din țara noastră, în frunte cu Ervin, care s-au pus anume parcă să compromită această școală literară.

De aceea noi n-am putut și nu vom putea da loc, în coloanele acestei reviste, nici unui „simbolist” *ervinist*.

Ca o dovadă că simbolisții noștri, aproape toți, s-au făcut simbolisți ca să mascheze lipsa de talent e că nu-i poți deosebi unul de altul. Ei nu sînt individualități, ci turmă. Toți cred, ca și Ervin, că a face literatură nouă e a colecta și a aglomera toate neologismele unui vocabular ridicul (ca și mitocanul care vorbind „pe radical” crede că nu-i mai trebuie altceva ca să fie boier). Toți repetă aceleași bîgugieli, care vor să fie fioroase, dar care nu sînt decît naive, aceleași „vesperale”, aceleași „au-

tumnale“, aceleași „onixuri“, „safire“ și „porfire“, pe care nu le-au văzut în viața lor. În sfârșit, toți samănă între ei ca niște rațe, care, deși sint rațe — *vulgara specie* —, vor să treacă drept fazani împărătești.

Și nu e ridicul acest Ervin cînd, lipsit și de talent și de comprehensiune — ca să zicem așa —, se improvizează totuși în sacerdote al simbolismului și, de pe metrul pătrat al celui mai amuzant exclusivism, insultă pe scriitorii noștri cei mai de valoare ?

Nu e ridicul acest Ervin cu pretenția că un Budurățoiu de ai lui e mai artist decît marele nostru Sadoveanu ?

Nu e ridiculă această rață pur-sang, care face pe fazanul și disprețuiește privighetorile ?

După cum am spus la început cetitorilor noștri, am scris aceste rînduri nu ca să discutăm cu Ervin, ci ne-am folosit numai cu oarecare egoism justificabil și cu o plăcută inzistență de acest prilej splendid pentru un discurs entuziast în fața monumentului pe care Ervin și l-a ridicat singur. Am vorbit despre *toate* lespezile lui componente. Mai trebuia să vorbim puțin și despre cîteva basoreliefuri rudimentare — căci are și de acestea. Ervin, vicontele de Ervin, fără ca noi să fi vorbit măcar de el sau de „școala lui“, ne face, așa, din senin „sam-sari“. „cîrpaci“, „meșteri buni în bidinea“, falsificatori“, „Shylocki“ care adoptăm mijloace de „parvenire“ etc.

Toate acestea nu ne-au ademenit să ne coborîm la nivelul lui. Dar (după cum a văzut cetitorul, căruia îi cerem scuze), toate acestea ne-au dispensat cel puțin de mînuși.

Caragiale și epigonii «Convorbirilor literare»

Sub iscălitura d-lui Lovinescu, *Convorbirile* publică un articol care ar vrea să micșoreze pe Caragiale.

Fără îndoială, revista aceasta n-a stat pe loc; mai ales de-o vreme încoace, a progresat vertiginos. În 1885, pe cînd critica la această revistă o făcea d. Maiorescu, *Convorbirile* aveau o părere mult mai bună despre Caragiale decît astăzi, cînd aceeași atribuție a căzut în sarcina d-lui Lovinescu. Pentru a se edifica, cetitorul să caute articolul d-lui Maiorescu despre Caragiale în *Critice*, vol. III, ed. Minerva.

Și dacă drepturile criticei n-ar fi sacre, poate am avea de făcut o mică observație: că tendința *Convorbirilor literare* de a micșora pe Caragiale dovedește oarecare lipsă de delicateță din partea acestei reviste. Lipsă de delicateță, nu numai din cauză că vrea să dovedească obtuzitatea discernămîntului critic și simțului estetic al d-lui Maiorescu, dar și din altă cauză. „Junimea literară (și în mod fatal și cea politică), precum și *Convorbirile* și-au creat întotdeauna un pedestal din faptul că o sumă de mari scriitori au fost membri ai societății și colaboratori ai revistei. Și printre cele trei-patru nume veșnic citate de junimiști ca nume glorioase, am văzut întotdeauna și pe acela al lui Caragiale. Iar de acest prestigiu al „Junimii“, datorat marilor scriitori invocați, a beneficiat întreaga societate literaro-politică și mai ales o sumă de tineri ale căror merite se reduceau adesea la împrejurarea că sînt colaboratori la acea revistă, la care „a scris Eminescu, Creangă și Caragiale“.

Cîte gloriole, cîte situații mai ales nu se datoresc deci și „vulgarităților“ lui Caragiale, de care vorbește d. Lovinescu. Așa încît tot mai recunoscător și, prin urmare, mai nobil se dovedește a fi d. Dragomirescu decît d. Mehedinți...

Dar, încă o dată, drepturile criticei — înainte de toate!

Și d. Lovinescu, exercitând aceste drepturi, trebuie s-o recunoaștem, nu e lipsit de curaj.

D-sa, care a lăudat, așa precum știți, pe d-nii Girleanu, Eftimiu etc., nu e deloc un om lipsit de curaj când găsește atâtea lipsuri unui Caragiale.

Și, iarăși, nu e lipsit de curaj, d-sa care e dramaturg și nuvelist ca și Caragiale, când — mulțumit de propria-i operă literară, cum ne-a declarat-o în acea memorabilă autocritică — îl ia rău de tot pe defunctul său confrate.

Cetiți criticile și autocriticile d-lui Lovinescu și veți vedea că d-nii Lovinescu, Girleanu, Eftimiu și ceilalți prieteni ai d-lui apar mult mai mari decât Caragiale.

Dar nu e pentru prima oară când d. Lovinescu privește pe Caragiale de la înălțimi amețitoare.

La apariția *Schițelor nouă*, acum doi ani, d-sa a dat prima lovitură victimei.

Ceea ce-l supăra pe atunci era *trivialitatea* lui Caragiale. Și abia își putea ierta că în adolescență a fost încântat de glumele vulgare ale autorului *Noptii furtunoase*.

Ceea ce-l supără mai mult și acuma pe acest admirator al d-lui Eftimiu e tot *trivialitatea* și *vulgaritatea* lui Caragiale — defect pe care d-sa nu-l dovedește decît prin *vulgaritatea*... eroilor din comediile de moravuri ale acestuia. Dar cum la această învinuire — adusă lui Caragiale cu mult înainte, de alți supra-fini, de acei de pe vremuri — a răspuns d. Maiorescu pe larg și fără replică, d. Lovinescu era dator să răstoarne mai întîi argumentarea înaintașului său de la *Convorbiri*.

Și ce dispreț suveran pentru mahalaua pe care a zugrăvit-o Caragiale! D. Lovinescu e destul de inteligent ca să priceapă că, cu cît va manifesta mai multă oroare pentru mahalagii din București, cu atît mai ușor va înțelege lumea cît de subțire e d-sa însuși. Așa, de pildă, e convins că, psihologicește, chereștegi din București de la 1879 stau pe ultima treaptă a ierarhiei umane: imediat sub ei un scriitor ar da peste „maimuțe“. Și considerația asta îl duce să facă delicioase reflecții în privința lucrurilor pe care le-ar gîndi un cimpanzeu „de pildă“...

Problema e interesantă, cel puțin așa ni s-a părut și nouă cînd am văzut-o în Anatole France care, fiind mai bătrîn, a pus-o înaintea d-lui Lovinescu, deși scriitorul francez nu cunoștea comediile lui Caragiale.

Ceea ce face din Caragiale un scriitor mai mic decît d. Gîrleanu nu este faptul că el și-a îndreptat observația asupra clasei lui Jupîn Dumitrache — și nu asupra sufletelor de elită și a oamenilor de cultură. Dar e curios că tot d. Lovinescu, și tot în acest articol, zice că „menirea poetului satiric e, de altminteri, de a sta la pîndă în clipa prefacerilor, de a prinde contrastele etc.“ Și dacă e așa (noi însă nu credem că numai aceasta e „menirea poetului satiric“) — și dacă e așa, atunci Caragiale, „stînd la pîndă“, „a prins contrastele“ unde le-a găsit : în Jupîn Dumitrache, în Rică, în Zița, în Veta, în Conu Leonida, în Trahanache, în Tipătescu, în Joița, în tipurile din *Momente*, în sfîrșit, în orice categorie socială unde s-au produs aceste „contrastate“. Dar, d. Lovinescu mai scrie și următoarele : „Teatrul lui Caragiale e un izvor întinat, cu apă tulbure și mihoasă, în care joacă atîtea necurătenii. *Comediile de moravuri sînt în genere așa.*“ Apoi dacă așa-s comediile de moravuri și dacă satiricul are menirea de a zugrăvi viața și tipurile, în care găsește „contrastele“ unei epoci de tranziție — atunci ce-i bănuiește d. Lovinescu lui Caragiale ? Genul literar ? Faptul că a scris comedii de moravuri ?...

În acest gen a fost mare, sau nu ? S-ar părea că a fost mare. Caragiale, zice d-sa, „a avut darul suveran de a crea oameni“. Oamenii lui trăiesc, îi vezi pe stradă. „Caragiale a înmulțit populația țării noastre cu un șir întreg de cetățeni.“ (Sîntem fericiți că am spus și noi acest lucru acum cîteva luni și tot în acești termeni, cum sîntem fericiți c-am constatat și noi, ca și d. Lovinescu acuma, că singurele piese bune sînt ale lui Caragiale și *Mannasse*.)

Dar ce păcat că d. Lovinescu nu isprăvește aci. Căci peste vreo două pagini, acești oameni vii ai lui Caragiale... sînt numai „o formulă“ ! D. Lovinescu zice că aceste „maimuțe“ au un suflet așa de simplu, încît unul (Nae Ipingescu) nu e decît „Rezon“, altul (Pristanda), decît „Curat așa, coane Fănică“, altul (Trahanache), decît „Aveți puținică răbdare“ etc., etc.

Așa a înțeles d. Lovinescu tipurile lui Caragiale !

Iar din faptul că „maimuțele“ acestea nu-s decît o formulă, d. Lovinescu trage concluzia că nu are mare merit Caragiale de a-i fi făcut vii ! „Subt o formulă unică și bine aleasă e *mult mai ușor* să cetluiești o răspîdită categorie de indivizi.“ Dar chiar dacă ar fi adevărat că tipurile lui Caragiale trăiesc numai *grație* acestor formule, încă ar fi de admirat că el a găsit formula scurtă și unică prin care a creat, în chip „suveran“, oameni. „E mult mai ușor...“, zice d. Lovinescu, dar e așa de ușor, încît acela care-i ceează astfel e ...„suveran în crearea de oameni !“...

Și vedeți, d. Lovinescu recunoaște că i-a creat atît de vii Caragiale, dar e nemulțumit că i-a creat numai prin o formulă ! Parcă în arta unui dramaturg, ca și a unui romancier, totul n-ar sta în scop : crearea vieții, ci în mijloace : prin ce creează ! Filozofia aceasta estetică a d-lui Lovinescu samănă cu critica strategiilor turci care rîdeau de bulgari că au învins dînd asaltul în neconfortitate cu regulile strategiei moderne...

Dar oare Trahanache e numai formula : „Aveți puțintică răbdare“, sau Pristanda numai formula : „Curat, coane Fănică“ ?

Teamă ni-i că d. Lovinescu, cu toate aerele sale, nu s-a emancipat de tirania acestor formule, care-l vor fi încîntat mult în tinerețe și, ca și atîția alții, mai dă încă importanță exagerată acestor „formule“. Cîți oameni n-au trăit o viață-ntreagă cu acest bagaj „spiritual“ ?... Și-i posibil să vină o vreme de sațietate — și atunci, fiindcă asta te frapase mai ales în Caragiale, crezi că asta e esențial în comediile sale.

Nu ! fiecare cuvînt e caracteristic în comediile lui Caragiale — și unele din aceste „formule“ sînt mai puțin caracteristice decît multe, foarte multe alte cuvinte (citește articolele d-lui Gherea despre Caragiale).

Dar Caragiale n-are numai comedii. D. Lovinescu vorbește și de alte opere. Nu vorbește însă de *Momente*. Și sînt o mulțime de oameni care cred că *Momentele*, aproape tot atît de importante ca critică socială, sînt superioare comediilor ca valoare artistică. De ce d. Lovinescu nu vorbește de ele, cînd *caracterizează* pe Caragiale ? N-o fi din pricină că acest critic fin de data asta gîndește ca marele public, care, impresionat de „spi-

ritualele formule“ debitate pe toate scenele din țară, n-a băgat de samă superioritatea artistică a *Momentelor*?

Dar să vedem ce cugetă d. Lovinescu despre alte opere ale lui Caragiale.

„O singură dată s-a încercat Caragiale să iasă din lumea imbecililor și să ne dea o omenire adevărată ce suferă fără grimase și fără formule.“

E vorba de *Năpasta*. Așadar, o singură dată! Și totuși, mai departe d-sa citează fraze din *Păcat*. Va să zică l-a cetit și desigur a mai cetit și *O făclie de Paști* și *Kir Ianulea*, *La hanul lui Mînjoală* și alte bucăți de care vom vorbi.

Și atunci cum: „o singură dată“? Apoi, pentru ce Caragiale în *Năpasta* „s-a încercat“ numai? Pentru că „n-a reușit pe deplin“. Și... d. Lovinescu repetă citeva din criticele aduse pe vremuri *Năpastei*, mai ales în privința Ancăi. E liber d. Lovinescu să creadă așa, dar era dator să răstoarne mai întâi cele spuse de d. Iorga și mai ales de d. Gherea, care a dezbătut pe larg și de mai multe ori problemele suscitade de *Năpasta*. Și aceasta cu atît mai mult, cu cît d. Maiorescu a spus că *Năpasta* e cea mai bună piesă a lui Caragiale. În chestii mult dezbătute și unde s-au pronunțat autorități ca d. Gherea și Maiorescu, nu poți *afirma* numai, fără argumente, chiar dacă ai fi un hiper Maiorescu.

D. Lovinescu ironizează pe cineva (ni se pare pe d. Dragomirescu), care a zis că e superior Caragiale lui A. France și d'Annunzio. Desigur, toate comparațiile acestea sînt deplasate și cred că nici d. Lovinescu nu va mai face apropieri atît de amuzante între d. Eftimiu și Byron ori Leconte de Lisle. Deocamdată, însă, d-sa micșorează pe Caragiale, comparîndu-l cu Molière, și încă cu Molière din *Tartuffe* și *Misanthrope*! Și cînd ne mai gîndim că aceste comedii ale lui Molière sînt de caractere, iar nu de moravuri, începem să bănuim o ascunsă dorință de a șicana...

Și acuma — abia acuma — vine critica cea mare, lipsurile lui Caragiale.

„Eroii săi nu au nici cea mai mică umbră de farmec, nici o eroină nu aduce cu ea o nelămurită mireasmă de feminitate (!...) o notă de duioșie.“

În adevăr, Caragiale nu era plîngoci și efeminat. Era bărbat ! Dar ce duioșie *virilă* în admirabila *În Nirvana*, care, de altminterlea este cel mai frumos articol scris în limba românească. Și cită duioșie în *Ironie*, în *Năpasta* (Ion), în unele pasagii din *Păcat* !

Dar ce însemnează cuvintele : „nici o eroină nu aduce cu ea o nelămurită mireasmă de feminitate“ ? E cam nelămurită observația d-lui Lovinescu. În orice caz, să recetească d-sa măcar *Păcat* sau *Între două povești*... Atunci poate că nu ar mai scrie cuvintele : „pretutindeni dragostea văzută prin prisma mahalalei“.

Apoi, zice d. Lovinescu : „Caragiale nu și-a aruncat ochii în jur, la podoabele firii „Caragiale așadar n-a simțit natura. Totuși d. Lovinescu are un scrupul : „afară de câteva pagini din *Hanul lui Mînjoală*“. Numai atîta ? Dar cunoaște d. Lovinescu pasagiul din *Năpasta*, în care Ion spune cum i s-a arătat Maica Domnului ? Pasagiul a fost remarcat, în critică, mai întîi de d. Gherea. Cunoaște cineva, în Eminescu, în Sadoveanu, în *Miorița*, în *Toma Alimoș*, un sentiment mai profund duios în fața naturii ?

Desigur, în opera lui Caragiale e puțină natură, foarte puțină. Un satiric, un autor de comedii, un critic social, un psiholog — nu are nevoie de zugrăvirea naturii. Chiar un om așa de iubitor de natură ca d. Brătescu-Voinești și care știe s-o zugrăvească atît de frumos e foarte avar în descripții de natură. E psiholog analist — și nu are nevoie de natură.

Dar vorba e că *atunci* cînd a avut nevoie să evoce sentimentul naturii Caragiale a scris acele rînduri din *Năpasta*, care fac mai mult decît toată natura din *Scenele* și din *Înșiră-te*...

Ca să isprăvim cu această chestie, vom arăta programul pe care ar fi trebuit să-l urmeze Caragiale ca să aibă aprobarea d-lui Lovinescu. Ar fi trebuit, zice d-sa, ca în opera lui Caragiale să găsim „un apus de soare, un foșnet de pădure, un murmur de izvoare, un farmec de lună plină... o clipă de duioșie, de extaz, de înminunare, o încheștare a sufletului dinaintea frumuseților cuceritoare a naturii ce ne învăluiește, ce ne pleacă genunchii ca într-o adorare, ce ne sfîșie inima sau ne-o mîngîie, a naturii ce cîntă pe toate coardele inimei, a naturii în care pășim cucernic ca într-un templu, ca în-

tr-un cavou sau într-un palat fermecat cu geamurile înflorite de lumini, cu pereți sticlind de oglinzi, cu grădinile răsunind de muzici nevăzute“.

(După acest pericol, rămînem convinși pentru totdeauna că d. Lovinescu n-are sentimentul naturii. Aceasta însă e fără importanță.)

În sfîrșit, și mai odioasă în Caragiale e limba. Caragiale nu știe românește. N-are simțul limbii. Nu știe limba populară, scrie o limbă orășenească vulgară etc., etc.

Cît de plouați trebuie să se simtă dd. Vlăhuță și Delavrancea de această descoperire — ei, care au făcut atîta caz de limba lui Caragiale. Și cît de umiliți ar trebui să ne simțim cu toții acei care am susținut că, după cum Eminescu a creat limba artistică a versului, așa și Caragiale pe aceea a prozei... cît de umiliți, dacă...

Dacă postura d-lui Lovinescu n-ar fi ajuns cam comică în această parte — ultima — a articolului său.

D. Lovinescu citează cîteva rînduri din *Păcat*, pline de neologisme și „orășenisme“ — și dă sentința.

Dar în aceste rînduri e vorba de împrejurări caracteristic-orășenești, puse în contrast cu viața de țară reprezentată prin preotul Niță din Dobreni. Și Caragiale a fost un artist care, ca nimene altul, a știut să conformeze forma fondului, a știut să scoată efecte din vocabularul întrebuintat. În *O făclie de Paști*, găsim (citez de la-nceput) cuvinte moldovenesti: dugheană, telal, suduituri, ogradă, și nu în gura vreunui moldovean, ci în descripție. Pentru ce? Pentru că acțiunea se petrece în Moldova, și aceste cuvinte contribuie și ele să ne dea atmosfera locală. În *Kir Ianulea*, cu o infinită artă, a știut să ne dea *tonul* vorbirii din vremea lui Anton Pann, prin *unele cuvinte* și mai ales prin sintaxă.

Caragiale nu știe limba populară? Dar bine, d. Lovinescu n-a cetit *Năpasta*, *Păcat* (unde e vorba de țărani și unde vorbesc țărani), *Poveste*, *Făt-frumos cu moșu-n frunte*, *Calul dracului* etc.? Afară de Creangă, mai este undeva asemenea limbă popular-românească?

Și a cetit d. Lovinescu articolele lui Caragiale (de estetică, de critică socială), de pildă *Cîteva păreri*, *În Nirvana*, deja citată, și atîtea altele? Există în limba ro-

mânească, la vreun scriitor în acest gen, o limbă mai concisă, mai proprie, mai elegantă ?

Cum nu-și cunoștea limba și scria vulgar omul care a cunoscut toate vorbirile, toate dialectele, care a simțit înțelesul și sunetul cuvântului popular, al cuvântului orășenesc și al neologismului ca nimene altul ; care a știut mai bine ca oricare să se folosească de toate secretele dicționarului și ale sintaxei ?

Nu găsiți că admiratorul d-lui Eftimiu și al *Scenetelor* s-a cam întrecut ?

Dar am uitat să spun că lui Caragiale îi lipsește în frază și „moliciunea voluptuoasă“ — pe lângă „mireasma“ de adinioarea...

Însă lovitura cea mai mare pe care d. Lovinescu crede că o dă lui Caragiale este în acea parte a articolului unde d-sa dovedește că în satira socială, în ridiculizarea produselor hibride ale introducerii formelor nouă, Caragiale nu e un inovator, pentru că are de predecesor pe Alecsandri.

Cu această parte a articolului d-lui Lovinescu (minus exagerările) ne împăcăm și constatarea ne bucură cu atît mai mult cu cît ea se face în *Convorbiri literare*.

Să ne explicăm

Cînd noi am spus că „Junimea“ nu este o noutate, ci o continuare a vechii școli critice moldovenesti, am fost tratați de blasfematori. Se zicea că ura politică ne face să ripim de pe fruntea „Junimii“ nimbul întăietății și al originalității. Cît s-a mai rîs de afirmarea noastră (dealtmîntrelea dovedită) că C. Negruzzi e primul junimist, căci a exprimat toate teoriile „Junimii“ de mai tîrziu ! Dar, acum un an, d. Lovinescu, în *Convorbiri literare*, a spus același lucru. Noi am luat act atunci și ne-am bucurat că, în sfîrșit, revista „Junimii“ își însușește constatările noastre.

Și cînd, acum șapte ani, noi am spus, dovedind, că Alecsandri a fost un junimist printre patruzecioptiști și că în critica socială din piesele sale găsim critica de mai tîrziu a „Junimii“, am fost tratați drept amatori de paradoxe interesate. „Junimea“ — așa convenea junimiș-

tilor — trebuia să nu aibă premergători, să fie născută prin generație spontanee...

Dar iată că d. Lovinescu ne dă dreptate — ba prea multă dreptate, căci precum noi n-am spus că d. Maiorescu este elevul lui A. Russo, tot așa ne-am ferit să spunem (cum face d. Lovinescu) că Ion Caragiale ar fi elevul lui Alecsandri (e drept, d. Lovinescu nu e bine edificat în această privință : teatrul lui Caragiale, pentru dumnealui, e cînd „urmarea firească a bardului de la Mircești“, cînd „izvorăște pe de-a-ntregul din Alecsandri“).

Un lucru curios însă. D. Lovinescu pretinde că apropierea dintre Alecsandri și Caragiale „nu s-a arătat până acuma“.

Dacă am fi gazetari, ne-am întreba : curaj sau inconștiență ?

Cum „nu s-a arătat până acuma“ ?

Dar ce a făcut, de pildă, d. Ibrăileanu în articolele adunate în volumul *Spiritul critic în cultura românească*, decît să urmărească de-a lungul veacului al XIX-lea diversele manifestări de critică a introducerii formelor nouă în România ? A. Russo, Kogălniceanu, Eminescu, Maiorescu, critici teoretici ; C. Negruzzi, Alecsandri, Caragiale, critici în opere artistice ?

Și fiindcă e vorba de Alecsandri și Caragiale, ce alta a făcut d. Ibrăileanu decît să arate atitudinea lor de critici sociali ? Și atunci de unde pretenția d-lui Lovinescu că apropierea dintre Alecsandri și Caragiale „nu s-a arătat până acuma“ ?

Vrea d. Lovinescu să-i cităm și fraze ?

Foiletăm *Spiritul critic în cultura românească* și cităm cîteva fraze, găsite la întîmplare :

„Caliopei Busuioc, ca și coana Chirița ori Gahița Rozmarinovic ale lui Alecsandri sînt «Zițele» epocii de la 1848. Atunci civilizația apuseană străbătuse numai în clasele de sus și acolo, neasimilată nici în formă, dădea naștere la ridicol și, acest ridicol, Negruzzi și Alecsandri, *Caragiali ai vremii lor*, l-au observat și l-au redat în opere dramatice... Cu vremea, civilizația s-a prins bine, cel puțin din punct de vedere al formei, în clasele superioare, și ridicolul superficial a dispărut... Dar civili-

zația a pătruns cu încetul, ca apa în păturile pământului, tot mai jos, până ce a ajuns în mahala, și azi, *mai ales pe vremea când a fost scrisă «Noaptea furtunoasă»*, combinația ridicolă de orientalism și civilizație europeană e în mahala. Acest ridicol nou și-a găsit zugravul într-un om de un talent extraordinar, *Caragiale*, care e pentru *mahala* și pentru Zița ceea ce a fost Alecsandri pentru Gahița Rozmarinovici și C. Negruzzi pentru Caliopei Buisuoc...

În curînd civilizația va străbate la țară... și va da naștere unui ridicol fatal, care-și va găsi, și el, zugravul, pe *Caragiale* al său.“

„Mai totdeauna cînd un scriitor își bate joc cu persistență de «demagogism», el vrea să atace democratismul... *Caragiale* n-a făcut altceva în admirabilele sale comedii. Alecsandri a făcut același lucru în *Clevetici*, ca și în *Rusaliile*.“

„Altădată, la 1840, a putut apare în Moldova critică — dar și franțuzită — un critic social: Alecsandri.¹

Acum *acest critic* nu putea apare decît în Muntenia... *Caragiale*.“

Și dacă vrea d. Lovinescu, îi putem cita încă multe pasagii edificatoare. Atunci, iarăși, pentru ce d. Lovinescu pretinde că „până acuma... etc.“ ?

Dar încă ceva. D. Lovinescu, analizînd *Rusaliile* (analizate și de d. Ibrăileanu, ceea ce arată că „teatrul bardului de la Mircești“ nu e „atîta de uitat astăzi“ !), vorbind de demagogii Răzvrătescu și Clevetici (de care a vorbit și d. Ibrăileanu), zice : „Această nouă atitudine critică a lui Alecsandri se vedește mai ales după 1860“.

Și, ceva mai înainte, d. Lovinescu scrie : „Sîntem așa de departe de iluziile anului 1848...“

Din nefericire, nici acest lucru n-a fost necunoscut „până acuma“. D. Ibrăileanu în cartea sa zice :

„Acum, în 1860, cînd tendința cealaltă din el a nimicît aproape pe cea patruzecioptistă, Alecsandri desigur n-ar mai fi căzut în... ridicol, ca la 1848 !“

¹ Și d. Lovinescu, care constată cu regret că „până acuma“ *Caragiale* a fost „privit ca adevăratul întemeietor al teatrului de satiră socială“ !

Și tot așa și constatarea d-lui Lovinescu că fraza lui Farfuridi în privința revizuirii Constituției este în *Clevetici* al lui Alecsandri se găsește în cartea d-lui Ibrăileanu. Așadar, pentru ultima oară, cum rămîne cu acel „până acuma“ al d-lui Lovinescu ?

...Dar, oricum, ne pare bine că s-a convins și *Convorbirile* că critica junimistă are predecesori, că ea nu e decît o continuare.

Trebuie să adăogăm aci că scopul pentru care a scris d. Lovinescu articolul său despre Caragiale a fost „a-l pătrunde mai adînc“.

Viața românească, nr. 11—12, 1912

Curentele literare și criticii

Acum șapte ani scriam în această revistă (anul I, nr. 4) următoarele rânduri :

„S-a gândit oare vreodată acest autor al ditirambului că d. Gherea nici nu era *natural* să facă școală literară, pentru că nici un critic n-a făcut școală? Pentru că un critic științific e un om de știință, care *constată* și *explicită*? Ce școală a făcut Sainte-Beuve, Taine, Faguet, Brunetière, Brandes? Că se pot clasifica și criticii laolaltă cu scriitorii pe care-i urmează *nu precedează*, într-o școală? Apoi asta e altă vorbă! Viața unei societăți produce un curent literar, întrupat în scriitori, criticul teoretizează curentul, filozoful sintetizează această viață cu toate manifestările ei.

Că d. Maiorescu, care n-a făcut critică științifică, care a fost un jandarm — în înțelesul bun al cuvântului — al literaturii, încurajând pe scriitorii buni, lovind pe cei răi, că d. Maiorescu *a grupat* pe cei buni, asta înșamnă că operele acestora sînt datorite teoriilor d-lui Maiorescu?“

Aceste lucruri le spuneam d-lui M. Dragomirescu, care, făcînd bilanțul activității *Convorbirilor literare*, cu ocazia jubileului de patruzeci de ani al acestei reviste, constata cu satisfacție că d. Gherea n-a insuflat păreri sale scriitorilor de la *Contemporanul*, așa cum a făcut-o cu scriitorii *Convorbirilor literare* d-sa, și înaintea d-sale, d. Maiorescu.

Ideea din rîndurile noastre citate mai sus, dealtmintrelea banală de adevărată și curentă ce e, am mai exprimat-o noi și mai tîrziu, și mai bine, și mai pe larg. Am citat însă rîndurile acestea, pentru că în ele am spus *pentru prima oară* părerea noastră asupra curentelor.

În rîndurile citate am putea face oarecare corecțiuni — oarecare restricții. Sainte-Beuve numai la în-

ceputul carierei sale se poate clasifica într-un curent. Taine, deși produs al aceluiași cauze, cărora se datorește Auguste Comte și Flaubert, deși, așadar, se poate însuma într-un curent — de idei, nu se poate însuma într-un curent literar — cu toate că a avut preferințe pentru realității și romanticii creatori de viață intensă și culegători neobosiți de documente omenești. Brunetière n-a făcut nici el parte dintr-un curent, deși simpatia lui s-a îndreptat spre realismul clasic. Iar Faguet și Brandes ar putea fi clasificați încă și mai cu greu.

În rezumat: criticii nu produc curente. Curente se produc fără ei. Ei iau numai act de ele, se pun uneori în serviciul lor, dacă acele curente convin temperamentului lor.

Să vedem atitudinea câtorva critici literari români. D. Maiorescu a gustat și pe Eminescu, și pe Caragiale, și pe Creangă, și pe d. Duiliu Zamfirescu, și pe d-nii Slavici, Goga, Sadoveanu. Prin urmare, n-a făcut parte din vreun curent literar. D. Gherea a gustat și pe Eminescu, și pe Coșbuc, și pe Caragiale, deși poate ar fi dorit o literatură ca a lui Björnson. Așadar, cu o preferință pentru literatura optimistă, preferință vădită în articolul despre „poetul țărănimii“, d. Gherea nu s-a însumat într-un curent. D. Iorga, deși admirator al tuturor literaturilor frumoase și al tuturor scriitorilor buni din țara românească, și-a manifestat, *cu ocazia luptei*, o preferință aproape exclusivă pentru un anumit fel de literatură, și aceasta numai pentru că credea că atunci era necesară o reacție (și era!) D. Iorga, așadar, fără să creeze un curent (căci curentul începuse de la sine, din cauza împrejurărilor sociale), s-a pus în slujba lui, l-a reprezentat.

Dar dacă curente nu sînt produse de critici, ele nu sînt produse în chip voluntar nici de poeți, deși ei cred adesea că ei creau curentul nou, creat în liberul lor arbitru. Așa, Victor Hugo în faimoasa lui „prefață“. E o iluzie psihică. Romantismul francez nu l-a creat nici Lamartine, nici Hugo — nici Rousseau și Chateaubriand, nici influența romantismului german ori a poeziei engleze. Cauze adînci sociale și literare au cerut o literatură nouă, și anume cu caracterul romantismului — și acei scriitori care aveau însușirile sufletești să realizeze o asemenea literatură au ieșit la suprafață, ajutați

și de influențele străine, și au fost gustați, lăudați, glorificați.

Așa cu patruzecioptismul nostru literar, așa cu eminescianismul, așa cu naționalismul țărănist și tradiționalist.

Și așa cu „simbolismul“ ori mai bine cu „decadentismul“ nostru. Noi nu credem că necesități profunde sociale au dat naștere acestui „curent“. Și dovada este că el e slab și nu prinde. Dar credem că tot are un substrat : altmintrelea n-ar exista.

Cînd s-a produs mișcarea de reacțiune, care ține de la 1900 încoace, mișcare socială de-o importanță colosală, o sumă de tineri n-au găsit în ei nimic care să-i miște pentru idealurile nouă. Au rămas izolați. Și cu cît mișcarea cea nouă era mai puternică, cu atîta ei își simțeau mai mult izolarea lor socială. Această izolare socială, acest „egotism“, de care am mai vorbit, este cauza socială, deci cea principală, a decadentismului nostru.

Rupți de generația lor, departe de mișcările cu caracter puternic național, ei s-au adresat la o literatură străină, care nu este izvorită din condiții analoage cu cele românești, lucru ce li l-au reproșat și simboțiștii francezi cînd au putut să-i citească în franțuzește (Quillard despre d. Macedonski).

Curente ori școli literare străine s-au importat la noi în tot cursul veacului al XIX-lea : romantismul francez, romantismul german — dar aceste curente se potriveau cu stările noastre și erau o pîrghie pentru crearea unei literaturi naționale. Romantismul francez se potrivea cu starea sufletească a celor de la 1840. Dezgroparea literaturii populare, a trecutului istoric și legendar, ca să nu mai vorbim de alte lucruri, literatura de la 1840 o datorește și năzuințelor sale politice (luminate de ideile Revoluției Franceze) și școalei romantice franceze. Iar depresiunea sufletească, „pesimismul“ generației de la 1880 (datorite cauzelor sociale), cînd a fost să se exprime în poezie, și-a găsit un auxiliar în romantismul german, pesimist.

Sîntem convinși de cele spuse mai sus. Dacă n-am fi convinși, nu le-am fi spus, căci pentru fericirea noas-

tră personală este absolut indiferentă filozofia curentelor în literatură. Și fiindcă sîntem convinși că lucrurile sînt așa cum le-am spus, ni se pare foarte curioasă, ca să nu zicem chiar comică, pretenția acelor care vreau să creeze, ori, ceea ce e același lucru, să dezgroape curente.

E una din cele mai naive manifestări ale concepției că întîmplările sociale se pot produce prin voința unui om — cînd, în realitate, ele nu se pot produce nici chiar prin voința umanității oamenilor. Trebuie teren favorabil arborelui, trebuie apoi arborele, trebuie apoi să înflorească arborele, floarea să lege — pentru ca să ai fructul.

Acest lucru n-a prea fost înțeles la noi. Înainte de 1900, în niște foiletoane, G. Panu, plictisit de eminescianism, cerea scriitorilor să se inspire din Pann, Bolidinteanu, Alecsandri, cerea învierea unui curent mort. După 1900, o gazetă care făcea și literatură cerea, și ea, imitarea lui Alecsandri, adică același lucru pe care-l cerea și Panu.

Acum patru-cinci ani, foștii scriitori *minores* ai d-lui Iorga cereau, după dispariția *Sămănătorului*, învierea curentului naționalist și readucerea d-lui Iorga în fruntea mișcării literare. Lucru, iarăși, imposibil, căci în literatură, ca în orice domeniu al vieții, trecutul nu se mai întoarce și „morți sînt cei muriți“.

În argumentarea lor, acei scriitori de mîna a treia dădeau a înțelege că, de cînd a dispărut revista care le publica producțiile poetice și de cînd s-a retras d. Iorga de la șefia literaturii, nu mai avem scriitori de talent (deși scriitorii talentați de la *Sămănătorul* nici nu muriseră, nici nu se ramoliseră).

Cauza eremiadelor lor pe ruinele literaturii române era alta. Scriitori fără talent, ei beneficiau de gloria șefului și a colaboratorilor de talent. Cite-o rază, din cele care cădeau pe coifurile celor mari, se reflecta și cădea și pe tichiile lor de hîrtie poleită. Și chiar cînd nu scriau la *Sămănătorul*, ci la o sucursală oarecare, faima șefului și a statului major se răsfrîngea și asupra lor.

După desfacerea „marii armate“, fiecare rămase numai cu propriile lui puteri — și viața deveni grea. Și nostalgia frumoaselor zile de altădată îi făcu să dorească reîntoarcerea acelor vremi, reînvierea curentului de altădată și readucerea d-lui Iorga la șefia literaturii.

Încă o dată : curente au cauze profunde sociale, și nu stă în putința noastră să le creăm.

Viața românească, nr. 2, 1913

Un panegiric al d-lui Iorga prefațiat de d-sa

Cităm dintr-o broșură :

„Acesta era crezul literar a d-lui Iorga, în 1905, formulat — după cum poate vedea oricine — cu aceea competență unică pe care numai cultura universală și geniul creator ale unui om ca d-sa le poate avea. Și, în 1905, când d. Iorga încheagă în pagini de o *frumuseță rară* și de o *structură de granit* vederile sale... etc.“

Acestea ar fi fost deajuns ca să oprească pe d. Iorga de a scrie o prefață la broșura cu pricina. Dar broșura întreagă s-ar putea intitula *Panegiricul d-lui Iorga...*, și totuși d. Iorga i-a scris nu una, ci două prefețe ! A recomanda publicului o publicație care te ridică în slăvi nouă ni se pare cel puțin o nedelicatete față de tine însuși.

Trecind însă peste acestea, ne vine să credem că d. Iorga nici n-a cetit mai departe opul pe care îl bi-prefățează. Lasă că n-ar fi avut răbdare (ca și noi, dealtminteri, pe care numai acel ton agresiv, comic, ne-a ispitit până la jumătate), dar i-a fost și imposibil apoi să nu simtă impulsunea, pe care orice om inteligent și subțiat o simte, față de ceea ce e vulgar în toate prvințele.

Autorul broșurii ? Nu importă. E, ni se spune, un „băiat din centru“ ca oricare altul, cu care nu putem sta de vorbă.

Dacă d. Iorga însă își ia însărcinarea să cetească cu atenție broșura măcar până la jumătate și dacă declară că-și însușește argumentația opusculului, noi sîntem gata să intrăm în discuție cu d-sa.

Viața românească, nr. 4, 1913

Pentru «Convorbiri literare»

Ce putem să avem noi cu d. Mehedinți ?

Nu era nevoie de o agerime de șoim ca să se înțeleagă că, față de d. Mehedinți, care se plînge prin pana unui discipol anonim că „de ani și ani de zile“ îl maltratăm, noi nu am putut avea decît inevitabila, fireasca și puternica repulsiune intelectuală a omului cu convingeri și sentimente democratice, față de omul cu convingeri reacționare declarate — cînd amîndoi se întîlnesc pe arena publicității.

Să nu se uite însă că d. Mehedinți ne-a atacat în-tăi (ca dealtminteri mai toți aceia cărora — recunoaștem — le-am răspuns cu vîrf și îndesat).

Au mai venit apoi, în cursul acelor „ani și ani de zile“, și alte chestiuni mai mărunte, care nu ne puteau lăsa de gheață : chestia Mihail Twain zis și Samuel Klains, chestia Kebias etc.

Acum, ce-am avut noi în numărul trecut cu d. Mehedinți ?

Convorbirile literare au batjocorit povestirea *Florică Ceterașul*, pe care au luat-o drept „un fel de *Inșir'te, mărgărite*“ și în privința căreia insinuau că nu „ar fi fost de publicat“.

E uzul ca directorul unei reviste să răspundă de toate aprecierile (literare, politice, profesionale etc.) iscălite sau neiscălite, pe care le publică în revista sa, cînd nu și-a anunțat cuvenitele rezerve. (Vorbim firește de conținutul, nu de forma acelor aprecieri.)

Batjocurile la adresa lui *Florică Ceterașul* erau semnate „D“.

Iată pentru ce ne-am adresat d-lui Mehedinți.

Violență de limbaj?... Dar există oare violență care să califice cum trebuie fapta unei reviste literare, cu un trecut onest, care apreciază astfel și puțina literatură

bună ce se mai produce acum? Fapta celui ce se erijează în mentor al gustului public și în același timp dovedește o atît de flagrantă lipsă de gust?... El e dușmanul firesc al acelor puțini scriitori adevărați din această țară, al profesioniștilor talentați, care sînt încă destul de blajini că se mulțumesc cu o violență numai de limbaj.

Și tocmai d. Mehedinți să se plîngă de acest lucru? A uitat d-sa grațiozitățile cu care ne întîmpina acum cîtiva ani? „Săraci cu duhul și cu simțirea“, „independența erbivorului încăpățînat“, „Kebias“, „insuficiență intelectuală“, „Abece“, „suveranitatea închipuită a ineptiei“, „Kebias“, „nechemați“ cari „cînd nu deșteaptă mila, stîrnesc risul“ „zădărnice tipografică“, „Kebias“... ce sînt toate acestea pe lîngă boțul de vaselină cu care noi i-am comparat creierul? Noi ne-am folosit numai de o imagină, pentru a ne lămuri mai lapidar impresia pe care ne-a făcut-o, cu prilejul notiței din *C. I.*

Până aici, am răspuns numai — complet și limpede — *Convorbirilor literare.*

Dar mai e ceva.

Junele discipol anonim, cu învoirea d-lui Mehedinți, atrage „luarea-aminte tuturor tinerilor de la universitățile românești“ că noi am calificat de „bicisnic“ aparatul receptiv al d-lui Mehedinți.

Ce-o fi însemnînd asta?... E o amenințare? Și de ce „de la universitățile românești“, și nu de la Școala de Poduri și Șosele, de pildă?

Înțelegem. Tînărul anonim este, desigur, vreun elev al d-lui Mehedinți — pentru care lumea se reduce la odaia seminarului de geografie. Cu psihologia unui copil din clasele primare, pentru care „domnul“ e perfecțiunea însăși, el se miră grozav cum am putut să ne legăm de „domnul“ și ne denunță „tuturor“ etc.

Și discipolul acesta face parte, desigur, din acea „sumă de tineri“ despre care ne vorbea d. Mehedinți în nr. trecut... Întrebăm cu melancolie: toți sînt așa? Că despre gustul literar și inteligența acestuia unul, ne-am convins. Iată cine va moșteni organul, cine „va adăoga o pagină la revista unde au scris Negruzzi, Alecsandri, Creangă, Conta, Eminescu și Maiorescu“, după cum se exprima d. Mehedinți într-un articol din nr. precedent.

Trecusem ușor peste acel articol (*Puteri nouă*), din generozitate și lene. Dar fiindcă a trebuit să-l pomenim aici, nu ne putem împotrivi ispitei de a spicui câte ceva din el (nimeni ca d. Mehedinți nu are darul de a te ispiti astfel).

Cităm :

„...Și fără să avem pretenția de a fi exprimat noi întreaga «mișcare literară» (credem și noi că afară de domnii Chirițescu și Beza mai sînt, cît de cît, și alți scriitori în țară, n.r.), avem totuși mulțumirea că scriitori cu *adevărata finețe artistică și etică* au aprobat această atitudine. *Așa se explică* de bună seamă că, pe cînd unii scriau «pentru bani și pentru slavă», atîți tineri de valoare au ales mai bine drumul jertfei, susținînd cu scrisul lor dezinteresat revista de care se leagă partea cea mai bună de istoria renașterii noastre.“

Trecem peste ofensa pe care d. Mehedinți o aduce nu numai celor mai buni scriitori români în viață, dar și scriitorilor din Apus, ca să-i punem mai repede o întrebare. Ce face direcțiunea cu fondurile încasate din vânzarea și abonamentele unei reviste atît de importante ca *Convorbiri literare*? Le varsă la „fondul pentru Flota Națională“? Sau acceptă sacrificiul de a-și înăbuși propriul idealism, ca să salveze idealismul și spiritul de jertfă al colaboratorilor?... Un răspuns cu care d. Mehedinți ne e dator de multă vreme.

„Potrivit caracterului lor universitar-academic, ele (*Convorbirile literare*) și-au urmat drumul în liniște“.

Universitar-academic? Ce e aceea? Noi știm că C. l. nu publică nici cursurile universitare, nici dezbaterile academice. Poate fiindcă are colaboratori printre profesorii universitari și membrii Academiei?... Atunci toate revistele sînt universitaro-academice! Sau poate fiindcă această revistă, în loc de „slavă și bani“, își răsplătește colaboratorii mai apropiați cu tot felul de burse și „lefcioare“? (Vezi destăinuirile d-lui M. Dragomirescu, fost director al *Convorbirilor literare*.)

Cităm :

„În poezie, după unanima părere a criticilor, Cerna ne-a reamintit înălțimea de inspirație a lui Eminescu“.

Unanima părere a criticilor... se reduce la părerea d-lui M. Dragomirescu.

D-l Mehedinți, făcînd bilanțul activității *Convorbirilor literare*, puțin lipsește să nu se mîndrească și cu campania din 1913. D-sa, ca și cum ar fi vorba de meritele *Conv. lit.*, ne vorbește despre *Anuarul de geografie și antropogeografie*, despre progresul pe care îl „vădesc” „contribuțiile etnografice și geografice”, despre *Buletinul Societății geografice române* (ce sînt, mă rog, toate gogorițele astea într-o revistă literară care își face bilanțul unui an?), despre „recolta științifică asigurată” de cercetările d-lor Boga, Brătescu, Giuglea și Vilsan asupra românilor din dreapta Dunării, despre „marele dicționar al limbii române care înaintează an cu an” (și... ce dacă înaintează?!) etc., etc., etc. ...

Închidem repede *Convorbirile literare*. Altfel, e destul să ne aruncăm ochii pe o singură frază a d-lui Mehedinți ca să nu putem rezista ispitei de a o releva.

Pornisem doar de la o notiță a *Convorbirilor literare*, și mare interes ca să ne ocupăm de ea nu aveam. Psihologia însă e oricum atrăgătoare, iar lucrurile mici, care au ceva comic, sînt totdeauna interesante.

Viața românească, nr. 2, 1914

În loc de cronică teatrală — Iași

La 15 octombrie s-a deschis stagiunea cu piesa lui Alecsandri *Ovidiu*. „Deschiderea stagiunii“ a urmat și a doua zi cu *Fântina Blanduziei* în matineu și reluarea lui *Ovidiu* sara.

E în tradiție ca stagiunea să se deschidă cu o piesă națională și, dacă se poate, patriotică. Ideea nu e rea, căci teatrul e o școală, iar teatrul ieșan fiind „național“, el trebuie să fie și o școală de patriotism.

Iar *Ovidiu* e o piesă patriotică, pentru că romanii sînt strămoșii, pentru că în piesă e vorba de Cotison și dacii lui, pentru că *Ovidiu* moare la Constanța și prevede, înainte de a muri, colonizarea Daciei cu romani și, poate, construirea frumosului port, care e un loc plăcut de vilegiatură. Și mai e patriotică piesa și pentru că e scrisă de Alecsandri, nume care — pronunțat numai — evocă ideea de patrie, de nație, de ideal național etc.

Și patriotică e și *Fântina Blanduziei*, care, deși conține amorurile senile și ridicole ale lui Horățiu, are și ea însușirile enumerate mai sus, ale lui *Ovidiu*, plus ideea de fuziune a singelui latin și dac, în amorul lui Horățiu pentru aceea care se numește *Getta*.

Un lucru însă — piesele acestea nu sînt teatru. N-au nimic din ceea ce intră în definiția acestui gen. Cutare comedioară idioată, tradusă mai mult sau mai puțin greșit din franțuzește, are intrigă cel puțin, are, cu alte cuvinte, un conflict, peripeții, deznodămînt, în sfîrșit, e construită astfel încît un act rezultă din altul, e cerut de cel precedent. În piesele acestea ale lui Alecsandri nu e nimic.

Defectele acestor două piese au fost arătate adesea. Anacronisme istorice, vădite oricărui obsolvent de liceu, totală lipsă de culoare locală, lipsă de logică în intrigă, ba chiar lipsă de orice intrigă, tipuri ireale, lipsă

de viață, tirade ale autorului împrumutate personajelor. Dar s-a zis că cel puțin e poezie în aceste piese. Că Alecsandri, poet liric prin excelență, dacă n-a putut fi dramatic în aceste piese, a fost cel puțin un liric admirabil. Că, în sfârșit, și cel puțin, are versuri frumoase.

Ar ajunge și atîta, ca să poată fi jucate. Dar nu e adevărat că piesele acestea au calități lirice. Nu e adevărat nici că conțin versuri frumoase.

Poate pe vremea cînd au fost scrise făceau această impresie. Simțul estetic românesc, urechea românească erau încă inculte. Cultura estetică românească era pe-atunci făcută de Bolintineanu și de însuși Alecsandri. Dar de-atunci a fost Eminescu ! Și astăzi versurile aproximative ale lui Alecsandri, cu retorica lor goală, nu ne mai pot încînta, nu mai sînt sonore pentru noi. Dar nu numai comparativ, ci în sine chiar, judecate absolut, aceste versuri sînt combinație, și nu tocmai măiestrită.

Alecsandri a fost merituos, dar aiurea, nu în versuri. Alecsandri a scris comedii bune, în orice caz onorabile și viabile, comediile sale de moravuri, în care a zugrăvit și a ridiculizat societatea contemporană lui, acea interesantă perioadă de tranziție dintre 1840 și 1870. Alecsandri, apoi, a scris paginii vii, ascuțite, în amintirile sale de călătorii ori în unele din nuvelele sale.

Alecsandri a fost un prozator de mare talent. Dar aceste pagini nu se cetesc. Din opera sa de valoare, cel mult dacă se cunosc acele comedii care se mai joacă pe scenele noastre. El rămîne neconținut marele poet liric, iar oameni care-și dau samă că nu e poet liric, dar care nu-i cunosc proza și teatrul de moravuri (și care nu-și dau samă și de alte merite ale lui Alecsandri : contribuția lui la făurirea limbii literare, dezgroparea poeziei populare, lupta pentru redeșteptarea națională etc.) privesc glorificarea lui Alecsandri ca o mistificare a lumii sau, dacă e sinceră, ca o automistificare.

Spuneam altă dată că Moldova înainte de Eminescu n-a produs decît *proză* bună, că Moldova este creatoarea prozei, pe cînd Muntenia a poeziei lirice. Arătăm atunci și cauzele. Constatăm că Moldova, în acea vreme, nu poate opune liricilor munteni decît un singur nume, pe al lui Alecsandri.

Așa e. Dar cât e de caracteristic faptul că chiar acest unic liric moldovan e mult mai tare în proză, că chiar acest liric moldovan e un liric slab, dar un valoros prozator !

Și piesele care s-au jucat la Iași, pentru deschiderea stagiunii și pentru comemorarea sfertului de veac de la moartea poetului, fac parte din lirica lui Alecsandri și sînt slabe.

Ar fi vremea să fie tratate de-acuma ca *clasice*, adică respectate, dar nu jucate. Publicul vine la teatru, dar se întoarce cu o idee rea de Alecsandri, căci în artă omul nu poate fi înșelat. Dacă nu-l încînți, pleacă decepționat, cu sentimentul unui deficit sufletesc. *Ovidiu* și *Fintina Blanduziei* sînt o propagandă împotriva lui Alecsandri.

Iar jucate la deschideri de stagiuni, adică menite să deschidă apetitul publicului pentru viitoarea stagiune, ele nu-și ating scopul, căci publicul se-ntoarce acasă cu un sentiment de displăcere, pe care, fără să știe și fără să vrea, îl aplică, dacă se poate zice astfel, întregului gen literar, teatrului în genere, ori cel puțin teatrului național ieșan, cu repertoriul lui și cu ansamblul trupei lui.

Poate n-ar fi rău, pentru a prinde publicul, să se înceapă stagiunea cu cîteva farse de un gust cam dubios, dar francamente hazlii.

Iar tendenționismul în artă !

Cetim raportul Academiei despre *Cronicile literare* ale d-lui Trivale, alcătuit de d. Al. Philippide. Iată un raport care nu seamănă cu altele. D. Philippide a făcut cum face întotdeauna : dacă i s-a dat o însărcinare, a luat lucrul în serios, a cetit cartea, a adnotat-o, a căutat calitățile, a căutat defectele, și-a sprijinit afirmările pe dovezi — și ne-a dat câteva pagini admirabile despre critică în genere și despre opera d-lui Trivale în specie.

Nu vom face o recenzie. Vom releva cu mirare numai un lucru. Din citatele făcute de d. Philippide din volumul d-lui Trivale, constatăm că nici acest critic n-a înțeles ceea ce numim noi tendința în artă.

D-sa crede că noi *cerem* ca scriitorul să aibă o tendință, dar că noi, mai fini și mai diplomați, *cerem* ca tendința să fie ascunsă, discretă.

Nu, domnule Trivale, noi nu cerem nimic. Noi *constatăm* că *orice* operă de artă are o tendință, că în *orice* operă de artă surprindem *atitudinea* scriitorului față cu opera sa, față cu cele zugrăvite de el în opera sa. E vorba dacă opera de artă, *prin definiție*, are o tendință, adică conține în ea și *atitudinea scriitorului față de viața zugrăvită*, ori conține numai viața zugrăvită. Iar noi susținem că conține și *atitudinea scriitorului*. Noi nu împărțim operele de artă în două categorii : unele cu tendință, altele fără. Noi afirmăm că *orice* operă de artă are o tendință. Dacă avem sau nu dreptate — asta e altă vorbă. Noi ne-am încercat s-o dovedim. Dacă d. Trivale e de altă părere, e îndreptățit să afirme că noi greșim. Dar nimic nu-l îndreptățește să spună că noi admitem

că poate exista artă *fără* tendinți și că noi *cerem* scriitorilor să introducă, cu discrețiune, nițică tendință în artă.

Ce Dumnezeu, sînt așa de opace sufletele criticilor pentru opiniile confrăților lor ? Atunci ce mai rămîne din celebra comprehensiune a criticei ?

Viața românească, nr. 7, 8, 9, 1915

Charles Dickens

În ultimele timpuri, Dickens începuse să fie tratat, în unele cercuri intelectuale europene, cu oarecare răceală și chiar cu oarecare dispreț. Viața debordantă din opera sa, exprimarea francă a atitudinii sale, democratismul și revoluționarismul său, stilul său direct și uneori familiar nu corespundeau cu pretențiile „moderniștilor“ din ultima vreme. Aceia însă care, în opera de artă, caută mai înainte, și mai presus de toate, geniul creator și un suflet mare, n-au încetat niciodată să admire pe titan.

Charles Dickens a avut însușirea rară de a fi în același timp un scriitor mare și un revoluționar. De obicei, artiștii mari sînt conservatori și chiar reacționari. Opera lui Dickens însă este expresia ideologiei Revoluției Franceze.

Se poate spune că, din toți scriitorii mari ai Europei, numai marele romancier englez a exprimat acea ideologie care formează substratul tuturor mișcărilor de regenerare și reînnoire de pe continent și de aiurea din secolul al XIX-lea. Prin chipul cum zugrăvește conflictele sociale, cum ridiculizează clasele de sus, netrebnicia, cruzimea și ipocrizia lor, prin chipul cum scoate la iveală fondul viu și sănătos al celor de jos, prin critica nemiloasă a tuturor instituțiilor învechite și nedrepte, prin suflul generos al justițiarului care străbate în fiecare pagină, opera sa a făcut, a schimbat mai mult decît un partid reformist ori chiar subversiv.

Acum, cînd lumea veche se clatină, cînd mulțimea anonimă, simpaticea lui, se ridică ca un val, nici un alt scriitor nu poate fi atît de modern ca acest prietin genial al celor umiliți și ofenșați.

«Petit Pierre»

Petit Pierre de Anatole France, ultimul volum al maestrului, apărut în 1919, este una din operele cele mai însemnate ale scriitorului, atât prin frumuseța sa, cât și prin luminile ce aruncă într-un domeniu aproape secret al psihologiei umane.

Petit Pierre este o veche cunoștință a noastră. Este *Pierre Nozière*. Și este și eroul din *Le livre de mon ami*. Așadar, este al treilea volum de amintiri al lui Anatole France.

După obiceiul său, amintirile astea sînt o serie de schițe independente, avînd fiecare ca subiect o întîmplare din viața copilului, și anume din vîrsta dintre patru și zece ani.

Ceea ce este izbitor în *Petit Pierre* e bogăția de fapte sufletești memorate. Este drept, Anatole France spune în introducere că și-a complectat amintirile proprii cu știrile căpătate de la mama sa. Cu toate acestea, lectura volumului nu poate lăsa nici o îndoială că cea mai mare parte din aceste stări sufletești se datoresc puterii sale de *divinațiune*.

Marele romancier istoric, omul care s-a pus în atîtea stări sufletești deosebite, omul care a putut să ghi-cească și să ne facă verosimilă gîndirea motanului Hamilcar și a cățelului Riquet și care a exclamat că ar da orice ca să vadă lumea măcar o clipă prin creierul unui urangutan, omul acesta n-a putut să nu fie ispitit de acel mister care e sufletul unui copil. În *Petit Pierre*, Anatole France a pus fără îndoială tot ce-a observat, tot ce-a ghicit în sufletul copiilor. În *Petit Pierre*, Anatole France s-a transpus în sufletul unui copil, așa cum altădată s-a transpus în sufletul contemporanilor lui Homer, în sufletul gînditorilor alexandrini, în sufletul lui Kom Atrebatul, în sufletul lui Riquet... Desigur că a pus și

ceea ce ține minte din propria-i copilărie. Dar noi credem că amintirile proprii sînt partea cea mai mică de contribuție. În schimb, sînt canavaua pe care a brodat.

Petit Pierre este, cum s-ar zice, „monografia“ cea mai complexă și mai interesantă ce cunoaștem asupra psihologiei primei copilării, o monografie vie, strălucită, în imagini.

Anatole France are intuiția totală, și în orice caz, probabilă a faptelor sufletești care se ascund în dosul acțiunii copilului, în dosul cuvîntului, a gestului ori a faptei. El ne descopere că ceea ce pentru noi e banal, un capriciu, o îndărătnicie, o naivitate, o prostie de copil, e de cele mai multe ori semnul extern al unor probleme complicate care chinuiesc mintea copilului.

Privit din acest punct de vedere, noul volum al lui Anatole France poate avea un efect pedagogic asupra oamenilor care au o situație de răspundere față cu copiii. În adevăr, cită nedreptate nu se face copiilor în lume, în fiecare zi, în fiecare familie, din cauza totalei neînțelegeri a ceea ce se petrece în copil cu ocazia „obrăznicilor“ lui !

Să nu se creadă însă că, dacă poate avea acest efect educativ asupra cetitorilor, volumul ar avea vreun caracter didactic. O, nu !

El a scris cu aceeași artă supremă și liberă, e rezultatul aceluiași joc cu ideile și cu imaginile, are aceeași combinație neașteptată și surprinzătoare de situații și de considerații adînci și subtile ca și orice operă a lui Anatole France, e, cu un cuvînt, un volum pur anatolfrancesc.

...Și are aceeași adecvare a stilului la fond. Fiind vorba de un bătrîn care-și povestește prima copilărie, Anatole France își *stînge anume* stilul, înlătură orice ascuțime și orice strălucire orbitoare. Stilul său este liniștit, unit, simplu în culoare, fără proeminențe bătoare la ochi, neconținut perfect și poate mai clasic decît în oricare din operele sale.

Premiile Academiei

Era o vreme cînd nimic nu certifica și nu consfințea noutatea și talentul unui scriitor ca respingerea lui de către Academie. De cîtăva vreme însă, lucrurile au început să se schimbe. Academia începe să rupă cu tradiția ei. În anul acesta, progresul este simțitor, judecînd după operele literare premiate, căci în privința celor științifice nu avem competența de a vorbi.

N-am putut spune că toți premianții de acum merită premiile căpătate. Aceasta ar fi și imposibil, căci Academia este compusă din oameni. Și ar fi și rău. Să ne explicăm. S-a spus că dacă Academia n-ar face greșeli în recrutarea membrilor ei, existența ei ar fi o ofensă permanentă pentru toți cei rămași în afară de ea. Același lucru se poate spune și de premiați. Dacă Academia ar premia numai pe scriitorii de merit, apoi *Vae victis!*

În sesiunea actuală au fost premiați mai mulți scriitori de talent. Premiul Năsturel, un fel de recompensă națională, a fost acordat d-lui Vlahuță. Nu este astăzi altcineva care l-ar fi putut merita mai bine decît acest veteran al poeziei române, atît de însemnat în istoria literaturii noastre. Plăcerea de a fi fost raportor a avut-o d-nul Iacob Negruzzi.

O parte din premiul Constantinidi a revenit d-lui Jean Bart, un scriitor de o esență atît de pură și atît de puțin „oficial“. Raportor a fost d. Brătescu-Voinești.

Din premiul Academiei, partea leului a revenit d-lui Vissarion, un realist original și viguros, dar care trebuia *descoperit* și care a avut norocul să aibă ca raportor pe un iubitor de lucruri frumoase ca d. Brătescu-Voinești. Să sperăm că, în urma acestei consacrări, d. Vissarion își va administra și mai cu băgare de samă talentu-i fecund, căci *noblesse oblige*.

O altă parte din acest premiu a fost acordată d-lui H. Sanielevici, cel mai artist dintre mînuitorii de idei de astăzi. Meritul de a-l fi designat revine d-lui P. P. Negulescu, raportor.

În sfîrșit, o parte din același premiu a fost acordată d-lui Demostene Botez, pentru placheta *Munții*, în care d-sa a cîntat în versuri funebre durerea noastră cea mare din anul trecut, cînd pierdusem munții. Cu această ocazie ne aducem aminte că, cu mulți ani în urmă, d. Brătescu-Voinești a fost respins de la premiu, pentru că volumul d-sale avea *numai* o sută și cîteva zeci de pagini. Placheta d-lui Demostene Botez are numai șapte pagini. Dar raportor a fost d. Duiliu Zamfirescu, care nu cîntărește talentul cu kilo ori cu metrul. Cu cît trece vremea, cu atîta ne convingem mai mult că talentul are în Academie un* [...] d. Duiliu Zamfirescu, odată ce d-sa îl descopere.

În rezumat, Academia a început să intre în curentul cel mare al vieții literare din țară. Această schimbare se datorește, fără îndoială, faptului că de o bucată de vreme Academia are printre membrii ei și scriitori, romancieri, nuveliști și poeți. Dar chiar acest din urmă fapt este caracteristic pentru noua îndrumare a Academiei.

Mai în rezumat : Academia nu valorează pentru mișcarea literară din țară decît atîta cît valorează acei membri ai ei cari sînt oameni de gust și cîtă trecere are cuvîntul lor în sînul acestei instituții.

Insemnări literare, nr. 20, 1910

* Rînd lipsă în revistă.

România noastră

Vremuri grele. Zvonuri neliniştitoare din toate părţile, din Răsărit şi din Apus. Se pare că integralitatea revendicărilor noastre este primejduită.

Înţelegem gravitatea situaţiei. Înţelegem că în împrejurările actuale europene, visul nostru s-ar putea realiza ştirbit. Dar realităţile europene nu sînt imuabile. Dreptatea trebuie să triumfeze. Nu se poate să nu triumfeze. Nu sîntem admiratori excesivi ai naturii omeneşti. Nu credem în utopii. Dar suferinţa a fost şi este aşa de mare în lume, încît reacţiunea *trebuie* să se producă. Şi suferinţa fiind partea mulţimii omeneşti, alinarea nu poate veni decît prin dreptate. Alinarea celor mulţi este întotdeauna *dreptate*.

Iată de ce noi nu dezesperăm. Nu ştim ce o să iasă acuma. Dar viitorul e al nostru, căci noi facem parte din mulţimea umană care suferă.

Insemnări literare, nr. 21, 1919

Henrik Ibsen

Marele dramaturg scandinav a adus o formulă de artă și o concepție asupra vieții. Formula constă în ilustrarea concepției printr-o acțiune, adesea simbolică, în totdeauna evocatoare de idei și emoții cu mult peste marginile faptului adus pe scenă.

Concepția lui Ibsen este dreptul imprescriptibil al individualității umane în lupta ei cu forțele obscure, inconștiente și colosale ale societății, care tind s-o anihileze.

Această problemă nu poate fi niciodată mai la ordinea zilei ca azi. În adevăr, tirania societății, a mulțimii, a intereselor colective nu s-a exercitat poate niciodată asupra individului ca-n anii din urmă. Burghezie, proletariat, capitalism, bolșevism — atâtea valuri enorme, care trec peste individ, îl iau cu ele, ori îl strivesc.

Nostalgia după elementara libertate individuală, fizică și morală este faptul sufletesc care face din autorul *Dușmanului poporului* un scriitor de-o așa actualitate.

Iar dacă luăm în considerare că unul din aspectele cele mai importante ale „individualismului“ lui Ibsen este punerea în lumină a drepturilor individuale ale femeii și revendicarea lor, atunci actualitatea autorului *Norei* ne apare și mai evidentă.

Insemnări literare, nr. 21, 1919

Gramatica d-lui A. Frunză

Dl. A. Frunză, profesor din Iași și basarabean de origine, a dat la lumină o gramatică a limbii române în rusește pentru uzul intelectualilor români crescuți în școlile rusești. De fapt, este o gramatică paralelă a limbilor română și rusească, așa încît ea poate servi și acelor care ar voi să învețe rusește. [...]

Vom atrage atenția asupra valorii deosebite ce prezintă această lucrare ca gramatică a limbii române pur și simplu. Bogăția, metoda și exemplele date o pun pe primul plan al acestui gen didactic.

Iar cîteva părți, mai ales prefața, capitolele despre ortografie și despre limba literară trec peste cadrul unei „gramatici“ obișnuite, prin felul cum tratează autorul problemele și prin frumusețea stilului, adesea plin de poezie.

Gramatica d-lui A. Frunză este o operă patriotică, făcută în tăcere, cu multă muncă, cu mult spirit de abnegație, cu multe greutăți, eroic învinse.

Insemnări literare, nr. 21. 1919

«Convorbiri literare» nr. 6

Remarcăm mai întâi două scrisori ale lui Eminescu din 1874, adresate lui Ioan Al. Samurcaș, pe atunci secretar la agenția diplomatică a României la Berlin.

Într-una din scrisori găsim o autocaracterizare a lui Eminescu când vorbește de „inteligenta sa cam minuțioasă și analitică“. Nouă ni se pare că această analiză este exactă, și criticul operei lui Eminescu va trebui să nu uite această observație făcută de Eminescu asupra lui însuși.

În aceste scrisori găsim și câteva date biografice de oarecare însemnătate. Așa, de pildă, aflăm că la întoarcerea în țară din Berlin, Eminescu s-a oprit în Königsberg și în Cracovia spre cercetare de documente istorice în arhivele din aceste orașe. Aflăm că venitul total al moșioarei tatălui lui Eminescu era de 3000 de franci pe an. Aflăm că salariul lui Eminescu ca bibliotecar era de 200 de franci pe lună. Aflăm că în anul 1874 Eminescu a suplini o catedră de logică de la Institutul Academic din Iași. În sfârșit, interesează și un pasagiu dintr-o scrisoare în care, fiind vorba de un ajutor de care avea nevoie un frate al lui și de posibilitatea ca acest ajutor să fie dat din partea statului, Eminescu spunea „că statul nu poate fi privit de o instituție de binefacere privată, și numai din punctul de vedere cum o parte mare din capitalurile de care dispunے au o origine merită la asemenea întrebuintare, ar putea să justifice o cerere în acest sens“.

Dl. Iacob Negruz i tipărește capitolele 8 și 9 din minunatele sale *Amintiri din „Junimea.“* Este vorba de „poșta redacțiunii“, adică de manuscrisele venite la redacție, printre care și cele două celebre poezii ale lui

Hasdeu, prin care acest vrăjmaș al „Junimei“ a picilit *Convorbirile literare*. Capitolul 9 este alcătuit în întregime din reproducerea unor mostre din așa-numitul „dosar al «Junimei»“, în care erau colecționate tot felul de prostii de prin publicațiile vremii.

Citeva pasagii calde despre marele psiholog și filosof William James, iscălite de d. Ioanițescu.

Insemnări literare, anul I, nr. 25, 1919

Apelul lui Romain Rolland

Mare scriitor, poate cel mai mare scriitor de azi, afară de Anatole France, a adresat un apel către „muncitorii spiritului“, cu alte cuvinte, către intelectualii din toate țările, îndemnându-i în unire spre refacerea morală a omenirii, prin stingerea urii aprinse de război.

Acest apel, la care au aderat deja câteva personalități de primul rang, ca Henry Barbusse, Benedetto Croce, Ellen Key, Selma Lagerloff, Max Lehmann, Israel Zangwill, a apărut și la noi în unele publicații și a ocazionat câteva comentarii.

Împărtășim cu totul sentimentele lui Romain Rolland, dar ne vom îngădui câteva observații esențiale.

Ne-aducem aminte că la începutul războiului mondial, Romain Rolland, înspăimântat de ura izbucnită în toate țările beligerante, făcea constatare că această ură este nutrită mai ales de cei din dosul frontului și mai cu samă de publiciști, printre cari se numără mai toți intelectualii. Pe de altă parte, pe atunci Romain Rolland nu vedea alt remediu împotriva acestei explozii de ură decît suferința comună a celor din tranșee din ambele tabere.

După Romain Rolland, sentimentele de umanitate și de înfrățire trebuiau să le aducă, în propriile lor țări, soldații încăierați în lupte.

Intelectualii care au ațîțat ura până la paroxism, să fie ei chemați să o stingă? Intelectualii nu sînt o clasă unitară din punct de vedere al concepției asupra vieții. Intelectualii se alipesc la diferite clase, la diferite curente politice, și le servesc. Și le servesc cu toată consecvența și puterea de care este capabil un intelectual, tocmai pentru că este un intelectual.

La un om de rînd ura este numai un sentiment susținut prin el însuși. La un intelectual, sentimentul de ură este înarmat, fortificat de toate ideile izvorite în sprijinul sentimentului. Ura devine o pasiune tenace mult mai trainică și mai puternică decît la omul de rînd, în care ea nu are armătura ideii.

Dealtmintagea, cei care fac pacea, numită de unii a „negustorilor“, sînt intelectuali, iar unul din ei, președintele lor, Clemenceau, un mare intelectual.

Insemnări literare, nr. 25, 1919

Intelectualii și ura

Vorbind într-un număr trecut de apelul lui Romain Rolland, am spus că încrederea pe care și-o pune el în intelectualii țărilor beligerante, pentru a stinge ura dintre popoare, este efectul unei iluzii. Noi ne-am exprimat părerea că intelectualii, departe de a fi spiritele olimpiane visate de Romain Rolland, fac parte dintre cultivatorii urii înverșunate dintre popoare.

Bineînțeles că intelectualii de care vorbeam noi sînt aceia de care vorbea și Romain Rolland, adică „muncitorii spirituali“, învățații, scriitorii, artiștii.

Ca clasă, ei nu sînt mai presus, din punctul de vedere în discuție, decît restul oamenilor — dacă nu sînt cumva, în majoritatea lor, chiar mai prejos. Și ne-am încercat, în trecutul număr, să arătăm pentru ce.

Totuși, spre onoarea omenirii și a intelectualismului, tot printre intelectuali se găsesc spiritele cele mai obiective, care se ridică deasupra pasiunilor și care privesc lucrurile *sub speciae aeterni*. Dar acești intelectuali sînt apariții rare, ei se numesc Romain Rolland sau Anatole France, sînt expresia cea mai înaltă a omenescului din om.

Trebuiește o rară și fericită întîlnire de însușiri, morale și intelectuale, iubirea de oameni, idealismul, cultura înaltă, libertatea intelectuală, generozitatea sufletului, tot ce pune o cît mai mare distanță între om și gorilă, și încă și un patos al distanței față cu gîndirea plebeian-„intelectualistă“, pentru a fi Romain Rolland, Anatole France și Benedetto Croce și a simți ceea ce vibrează în apelul autorului lui *Jean Christophe*.

Încolo, tot cei care au suferit pe front rămîn acei care să aducă împăciuirea sufletească, așa cum a prevăzut acum cinci ani însuși Romain Rolland.

Lucrul se vede bine și la noi. Nici un luptător cinstit de pe front nu samănă ura. Ura o cultivă intelectualii care au stat la adăpost. Și cu cât au stat mai la adăpost, cu atita o cultivă mai cu ardoare și mai fără jenă.

Și sîntem fericiți să constatăm că d. Brătescu-Voinești a primit cu simpatie apelul lui Romain Rolland. D. Brătescu-Voinești e d. Brătescu-Voinești.

Insemnări literare, nr. 27, 1919

Mișcarea literară

Fizionomia literaturii de după război încă nu se desemnează. Încă nu a venit vremea ca marile transformări ale societății noastre să-și aibă corespondența literară. Aceste transformări nici nu s-au isprăvit. Abia au început. Societatea românească din acest moment este în stare de nebuloasă. Ce se va închea și cum se va închea vom vedea. Și abia atunci vom avea și faza viitoare a literaturii române. Acuma asistăm la lichidarea literaturii dinainte de război.

Dar ceea ce se lichidează e marfă de mîna a treia, sînt resturi, articole disperate și, evident, ieșite din modă.

Înainte de război, era un țărănism, un simbolism etc., produse de viața de-atunci, de nevoile de-atunci, de psihologia de-atunci. Acum s-a schimbat viața, dar literatura a rămas. Ea nu mai corespunde la nimic, stă în aer, e lipsită de orice interes și de orice semnificație.

Așa se-ntîmplă întotdeauna în astfel de împrejurări. Clasicismul, deja decadent, dinaintea Revoluției din Franța, mai veștează, încă mai anemic, o bucată de vreme după Revoluție, e în stare de lichidare — și mai tîrziu numai, cînd marea Răsturnare își produce efectele sociale, apare literatura de după revoluție, literatura vremurilor nouă, romantismul de la începutul veacului al XIX-lea.

Ce literatură va apărea la noi? Cînd va apărea? Cine poate ști? La lumina trecutului, se pot face conjecturi. Dar lucruri sigure nu poate spune nimene.

Deocamdată, pînă atunci, lichidarea mărunțișurilor, care nu se mai poartă.

Popoarele

În acest moment toate popoarele dau examene. Și examenul pe care-l dau nu e tocmai strălucit. Iar rezultatul concursului dintre ele e reconfortant pentru noi.

Sînt popoare, ca și unele persoane, care obișnuiesc să nu se cruțe, fie din cauza unui spirit critic exagerat, fie din cauza unei excesive exigențe față cu ele însele.

Noi facem parte dintre aceste popoare. Cît ne-am batjocorit și cum ne-am batjocorit noi! „Țară păcătoasă“, „țară de iloți“, „țăranul e leneș și bețiv“ (în timpul răscoalelor s-a zis că e și „bestial și crud“), „oligarhie păcătoasă“, „sediment de pungăși și cocote“ etc.

Au venit evenimentele din ultimii ani. Critica a mers crescendo. Cei mai cu durere de țară criticau mai cu amărăciune.

Și-ntotdeauna — comparație cu celelalte țări, și mai cu samă cu cele „civilizate“. Comparația ne zdrobea. Țările „civilizate“ erau fondul trandafiriiu, pe care proiectam punctul negru al țării noastre. Comparația ne ducea uneori la descurajare și la pesimism.

Dar de cînd se tratează pacea, s-au dat pe față multe din însușirile pe care nu le bănuiam la alții. Micimi, poftă, ipocrizii. Sînt și ei oameni! Ba încă, popoarele „civilizate“ n-au măcar scuza tinereții, a tinereții egoiste și lipsite de reflexivitate.

În judecarea popoarelor se întîmplă același lucru ca și în judecarea indivizilor singuratici. Cînd cunoști pe un om numai în relații superficiale, îl vezi sub aspectul cel mai bun, în aparența pe care și-o alege el, în cea mai favorabilă deci. Dar cînd îl cunoști mai de aproape, în relații strînse, cînd nu se poate supraveghea la infinit, cînd, mai ales, vin fatalele ciocniri, atunci

începi, de obicei, „să-ți pierzi iluziile“ despre el, cum se zice la mahala.

Așa și cu popoarele. Și de aceea, mulți oameni sensibili, un Byron, un Nietzsche, și-au ponegrit poporul lor, idealizînd popoarele străine, care le apăreau sub forma frumoasă a literaturii lor, a gloriei lor etc.

Și mai este ceva. După cum defectele celor de aproape, ale copiilor tăi, de pildă, te irită mai mult — căci de la ei ceri mai mult și ele te dor mai mult —, tot așa, defectele poporului tău te supără mai mult decît ale altor popoare, ale căror defecte nici nu le vezi pe toate.

...Examenul-concurs pe care-l dau popoarele azi în fața conștiinței universale e reconfortant pentru noi.

Insemnări literare, nr. 31, 1919

Literatura ebraică

Evreii se constituie în națiune. Se pare că unii din ei voiesc să-și aibă și limba lor literară proprie, și anume limba ebraică veche.

Ebraica veche este o limbă moartă, ca și limba elenă ori cea latină. Ba încă și mai moartă, pentru că nu a dat nici o mlădiță, cum a dat limba elenă — pe cea grecească actuală, și limba latină — pe cele neolatine.

Și se pune întrebarea: o limbă moartă, nevorbită de nimene, poate fi ea un instrument potrivit pentru literatură? Limba elenă și cea latină s-au păstrat în minunate și variate opere literare, și totuși e inaptă pentru poezie (lucrul s-a probat), și putea-va servi poeziei limba ebraică?

Evreii au dat lumii scriitori însemnați — în limbile moderne ale popoarelor cărora s-au asimilat. Dacă acești literați evrei ar fi scris în ebraica veche, dacă ar fi putut scrie, dacă limba aceea le-ar fi dat materialul necesar — atîția dacă —, literatura lor ar fi tot atît de frumoasă? Heine ar fi fost Heine dacă ar fi scris în limba ebraică? Ceea ce este în el viu, modern, popular (atîtea calități ale lui) ar fi rămas?

O limbă moartă, pe care nu o vorbește nimene, pe care mai ales nu o vorbește un popor rural, legat cu pădurea, cu cîmpia, cu natura — va putea servi vreodată literaturii?

Dacă lucrul devine serios, dacă evreii formează o nație răspîdită între celelalte, dacă intelectualii lor, din evrei, devin hebrei cu limba talmudului, și-și anihilează gîndirea lor artistică prin haina asta moartă, nu se va aduce un deficit culturii umane?

Insemnări literare, nr. 31, 1919

A urî ura

Nobilul și înalt gânditorul Anatole France a pornit război împotriva urei. Într-un discurs ținut la congresul asociației institutorilor din Franța, el a spus că o singură ură e legitimă : ura împotriva urei.

El a sfătuit pe institutori să ferească pe învățăceii lor, și pe cine pot, de cărțile în care se propovăduiește ura. Și a conjurat întreg universul intelectual și muncitor să pornească cruciada împotriva urei.

Nobila pornire a lui Anatole France e utopică. Dar utopia îl onorează. Îl onorează speranța pe care o mai poate dezmiarda în mijlocul vulcanului glodos de ură, care acopere cu debordările lui bătrina noastră Europa. Și e tragică apropierea dintre chemarea lui Anatole France și torentul de ură ce se revarsă din ceea ce se scrie zilnic. „Cărțile“ nu le fac numai cei cari se numesc Henri Barbusse. Le fac mai ales cei cari au stat la adăpost în dosul frontului, cultivatorii urii. Pentru literatorii războiului, războiul nu e răul necesar, alcătuit din durere, din milioanele de eroisme umile și tragice ale oamenilor pașnici. Pentru ei războiul este epopee, carnagiu magnific, milioane de uri nestinse împotriva altor milioane de uri nestinse din tranșeia de peste drum. Ei fac din eroii lor literari spadasiini romantici, iar din fiecare soldat vrăjmaș un tip murdar, un laș și un caraghios. Cei care au fost în război, sau măcar la război, îl zugrăvesc altfel. Realist și deci omenește. Așa, acum, Barbusse. Așa, altădată, genialii pictori ai războiului : Goethe, Stendhal, Tolstoi. Dar literații din dosul frontului au învinuit întotdeauna pe aceștia de lipsă de patriotism etc. Și au făcut ei „adevăratul război“.

Iar literatura ziaristică și beletristică a acestora e prea universală, în zilele de azi, ca să o... ascundă institutorii.

Și încă ceva : e prea potrivită cu natura omenească. Anatole France a spus de atâtea ori că omul e mînat de „amor“, de foame și de frică. S-ar putea adăoga și un mobil mai idealist : vanitate, orgoliu, ambiție. Și dacă este așa, dacă foamea, frica și vanitatea sînt forțele care mișcă omenirea — atunci de unde încetarea urii, care e hrănită din foame, din frică și din vanitate, așa de exasperantă în vremea din urmă ?

Rămîne tot speranța lui Romain Rolland de acum cinci ani : psihologia celor de pe front — efect și ea, mai indirect, mai complicat, tot al foamei și al fricii, împărtășite cu cei din tranșeia adversă.

Dar această dezarmare morală a popoarelor e poate un vis — frumos —, ca și dezarmarea materială, care se agita atît de mult înainte de război, am văzut cu ce efect.

Ș-apoi toate acestea n-ar fi premature ? Doar nu-s decît cîteva sute de mii de ani de cînd nu mai sîntem gorile pure.

Insemnări literare, nr. 31, 1919

Sinteza

Notița din acest loc din numărul trecut se isprăvea cu aceste cuvinte: „și astfel am pregătit, cel puțin, toate condițiile unei mari literaturi“. Aceste condiții sînt achizițiile tuturor epocilor noastre literare de până astăzi.

Evident că pentru producerea acelei „mari literaturi“, pe care sîntem în drept să o așteptăm de acum-nainte, se cer împrejurări prielnice. Presupunînd că acestea vor fi, să vedem dacă avem, în literatura produsă până azi, pregătirea literară suficientă pentru apariția, în sfîrșit, a unei mari literaturi, adică a unei literaturi de maturitate. Cu alte cuvinte, problema pe care o punem e aceea dacă literatura de până azi a trecut prin treptele anterioare maturității literare.

Noi credem că în cei o sută douăzeci de ani de beletristică, s-au produs mai toate faptele literare pregătitoare. În cei o sută douăzeci de ani, am împrumutat literatura străină, apoi ne-am inspirat de la ea, în sfîrșit, am ajuns la originalitate. În vremea asta am creat limba literară și o limbă artistică. Am făcut literatură tezistă, de propagandă, și apoi literatură curat estetică. Am avut o literatură de avînt și apoi una intelectuală, de analiză, după care a venit o literatură cu caracter mai realist. Cu vremea, au apărut scriitorii din clase tot mai inferioare, care au zugrăvit în opera literară medii tot mai din adîncul poporului și au adus o limbă tot mai plină de sevă și de culoare. În același timp, s-au tot înmulțit scriitorii de talent din provinciile foarte subjugate, care au adus în averea literară română nuanțe deosebite de suflet, o contribuție la limba literară și care au zugrăvit medii deosebite de cele de la noi. În sfîrșit, de-a lungul vremii, s-au ivit tot felul de școli literare, de la clasicism la decaden-

tism, aducînd fiecare idealul său de artă și maniera sa estetică.

Așadar, tezaurul nostru literar e bogat și divers. În el se găsesc tot felul de elemente, ca limbă, ca artă, ca mediu. Progresul viitor al literaturii noastre stă în sinteza tuturor acestor elemente. Combinînd, de pildă, intelectualismul, curios de idei și de probleme, al epocii de la 1880 cu exuberanța de viață a epocii de la 1900 încoace și cu exigențele estete ale așa-numitului modernism, care se profilează de o bucată de vreme în marginea literaturii noastre, putem spera, în sfîrșit, ceva care să samene cu operele popoarelor creatoare de literatură „europeană“. Ceea ce ne este încă interzis sînt acele opere care nu-s decît eflorescența unor vechi civilizații suprasaturate de cultură și de artă, cum e opera unui Anatole France. Acestea, firește, vin foarte tîrziu și sînt imposibile la noi încă multă vreme.

Însemnări literare, nr. 36, 1919

NOTE

OPINII LITERARE — CAMPANII

Cătră cetitori, Viața românească, nr. 1, 1906, semnat „Viața românească”. Articol program; reproduce, în cea mai mare parte, cuvînt cu cuvînt, pasaje din articolul *Poporanismul*, publicat de C. Șărcăleanu (C. Stere) în *Eventmentul literar*, nr. 15, din 28 martie 1894.

Scriitori și curente, Ibidem, nr. 1, 1906, semnat G.I., rubrica „Cronica literară”.

— Este o profesiune de credință, în spirit poporanist, a revistei și — implicit — a lui G. Ibrăileanu. Ideile din acest articol le vom regăsi — constant — de-a lungul anilor, în paginile revistei *Viața românească*, reluate, în viltoarea polemicilor, sau cu prilejul unor jubilee. A se vedea: „*Morala*” în *artă, V.r.*, nr. 2, 1906; *Fragmente în care am vorbit despre poporanism în cei șase ani de cînd a apărut „V.r.”* în *V.r.*, nr. 2, 1912; *Anul XV, V.r.*, nr. 1, 1923; *Caracterul specific în literatură, V.r.*, nr. 2, 1923; *După 27 ani, V.r.*, nr. 1, 1933.

M. Sadoveanu, „*Povestiri de sărbători*”, *Ibidem*, nr. 1, 1906, semnat G.I., rubrica „Recenzii”.

Odată cu această recenzie, Ibrăileanu mai semnează încă două, cu privire la *Amintirile căprarului Gheorghică* și *Floare ofilită* ale lui M. Sadoveanu, pe care le introduce în volumul *Scriitori și curente*, 1909. În ediția din 1920 a vol. *Scriitori și curente*, renunță la textul recenziei despre *Floare ofilită*. Prin urmare, textul recenziei la *Amintirile căprarului Gheorghică* l-am transcris în volumul care reproduce ediția definitivă din *Scriitori și curente* (vol. I din *Opere*, C. Ibrăileanu, 1974, p. 237), iar cel despre *Floarea ofilită*, în notele la același volum, p. 398.

„*Morala*” în *artă, Ibidem*, nr. 2, 1906, semnat G.I., rubrica „Cronica literară”.

Articolul încearcă să răspundă unor atitudini contrare punctelor de vedere ale *Vieții românești* în problema înglobării sau nu a eticului în sfera esteticului. Acestea veneau din partea *Vieții literare* (nr. 11, 1906), prin pana lui E. Lovinescu, a *Vieții*

noi (15 martie 1906, nr. 4), în articolul *Cuvinte care nu se înțeleg. Artă pentru artă*; aici Ov. Densusianu afirma: „Pe la 1890 tendințele în artă erau trîmbițate în numele socialismului, astăzi au venit la rînd alte tendinți — ale țărăniștilor. Și cum atunci era destul să se descrie într-o schiță, să se cînte în cîteva versuri sărăcia vreunui dezmoștenit, tot așa e destul astăzi să se scrie nuvele, romane, doine cu țărani, pentru ca să se creadă că se face artă românească bună [...], și de după steagul tendințelor lor, țărăniștii se uită ironic la cei care cultivă artă pentru artă, cum se uitau încrezuții lor înaintași.

Un mare păcat al nostru a fost și, din nenorocire, mai e încă amestecul preocupărilor noastre momentane, chiar personale, în producțiunea artistică, înțelegem mai ales pe cea literară, pentru că de aceasta poate fi pînă acum mai mult vorba la noi. Pe la 1850, nota patriotică — cum era înțeleasă pe atunci — și cine nu știe că prea deseori patriotismul era atunci egal cu declamația? — trebuia să se răsfrîngă și în literatură; a venit pe urmă nota umanitarismului sub formă socialistă și azi, iarăși, nota patriotică, deosebită întrucîtva de cea de altădată, pentru că acum formula patriotică se rezumă în: dragostea pentru țărani + tînguire pentru frații subjugăți... [...]. [Artă] nu e chemată să se coboare în arena luptelor, să dea sfaturi, să predice: ea trebuie să stea deasupra agitațiunilor trecătoare, deasupra frămîntărilor unora și altora.“

Dealtfel, încă de la articolul program (*Către cetitori*) al tinerei reviste ieșene, *Viața nouă* intervine prin pana aceluiași Ovid Densusianu (*La noi*, rubrica „Din mișcarea intelectuală“): „Ca program, nu aduce însă nimic nou. [*Viața românească*, n.n.] este vorba tot de «poporanism», noi îi zicem mai potrivit «țărănișm», de deosebirea mare între clasele noastre sociale și de intenția de a le apropia mai mult. E un amestec curios, confuz, de idei în acest program. [...] Cei de la *Viața românească* uită că nicăieri nu s-a făcut din poporanism un ideal de cultură înaltă, literară, europeană...“

Articolul lui Marin Simionescu-Rîmniceanu din *Luceafărul*, nr. 4, *Cîteva lămuriri asupra cărții d-lui Sandu Aldea*, nu viza *Viața românească*, ci *Curentul nou* unde H. Sanielevici recenzase extrem de sever volumul *În urma plugului* al lui Sandu Aldea, luînd eticul drept criteriu de evaluare a operei de artă.

Articolul „*Morala*“ în artă al lui Ibrăileanu primește însă replica foarte dură a *Luceafărului* (nr. 11, 12, 1906) prin amplul studiu al lui M. S. Rîmniceanu, *Morala în artă*, în care, într-o

notă de subsol, Ibrăileanu e numit „spirit sofistic“, iar teoriile sale, „artificii de demonstrare“.

„A cere atitudine anumită scriitorului — spune cronicarul *Lucașfăruului* —, afară de cea artistică, pe care și-o ia singur, înseamnă a se nimici arta. A scrie artă pentru ceva e tot atît de neestetic ca și judecarea artei dintr-un punct de vedere străin ei [...] Se poate ca artistul să fie de pildă poporanist în convingerile sale, dar cînd criticul va observa că el predică aceste idei, că el caută să servească, impresiunea estetică va slăbi, deoarece tendința vădită îi va întuneca curățenia și libertatea de orice sarcini a impresiunii artistice. Tendința artistului, oricare ar fi ea, să nu se vadă în operă, și numai acela care nu are altă tendință decît a-și întrupa impresiunile sale, de orice fel ar fi ele, numai acela e artist [...] Domul din Milan, care ca exprimare artistică lasă întrucîtva de dorit, se arată de la început ca impropriu de a fi luat ca pildă într-o comparație unde se caută a se arăta ceea ce *vrea* arta în afară de marginile ei, căci tocmai greșeala acestui Dom e lipsa unității concepțiunii, a unei idei artistice, a expresiunii unei firi anumite etc., etc.“

Ca urmare acestui articol, Ibrăileanu scrie două ample studii, în n-rele. 7, 8, din 1906, ale V. r., *Probleme literare*. Urmează răspunsul, din ce în ce mai iritat, al *Lucașfăruului*, nr. 21—24, în articolul *Asupra unor rătăciri critice intitulate „Probleme literare“*, de Marin Simionescu-Rîmniceanu. După ce afirmă că articolul „*Morala*“ în artă a fost conceput ca un studiu teoretic, care să dezbată problema raportului dintre artă și morală, cronicarul continuă: „D-sa [G. Ibrăileanu, n.n.] își dă o importanță mai mare decît îi dau în realitate ceilalți, d-sa crede că e întîiul, singurul care vorbește în chestiunea artei și a moralei și că oricine scrie apoi nu se poate adresa decît d-sale. De aceea spune că eu «discut cu niște teorii pe care le împrumut cu de-a sila adversarului». [...] În chestiunea raportului operei cu publicul, cred că neînțelegerea dintre d-sa și mine provine din aceea că d-sa înțelege totdeauna prin cititor pe acel om «ușuratic»..., un om dintre aceia față cu care se poate pune fără multă discuție problema influențelor morale; pe cînd eu, cînd am vorbit de artă, am presupus totdeauna pe cititor drept omul care înțelege arta. Așa am zis «arta e pentru pușini... pentru cei ce se aleg... a ajuta lumii să se ridice la înălțimea artei, e scopul mare pe care trebuie să-l urmărească omul luminat, și nu a cere artei să ia forme accesibile oricărui fel de public». (*Luc.*, IV, 92, p. 232) [...] Dl. G. I. admite numai lite-

ratura conformă teoriilor sale politice, sociale, morale; dar și în această admitere nu e totdeauna consecvent. Așa, d-se laudă ca morală nuvela *Ion Ursu* a d-lui Sadoveanu [...], deși în această nuvelă e un popă «care seduce pe femeia altuia fără muștrări de conștiință», lucru care îi face scribă în romanul lui Maupassant *Fort comme la mort* (*V. r.*, VIII, p. 221). Bine, dar dacă alți popi de la țară vor citi această carte și se vor lăsa determinați în acțiunea lor de acest popă? Cum rămâne cu efectul moral al operei? Pe urmă, de ce aici dl. Sadoveanu nu «se bucură» cu popa și de ce Maupassant se bucură cu Bertin? De ce acesta din urmă nu e jucăria soartei, ca Ion Ursu? De ce Ion Ursu are «circumstanțe atenuante», și Bertin nu? Afară de teoria poporanistă, nu știm altceva ce ar putea explica acest fel de a vedea lucrurile.»

Cu toate izbucnirile violente, polemica între cele două reviste ar fi rămas în limitele bunei cuviințe, dacă *Luceafărul*, același număr, nu ar fi publicat articolul intitulat *Critic nechemat*, semnat de Oct. C. Tăslăuanu, din care desprindem câteva fragmente: „Țărănismul, cum îl înțelegem și-l simțim noi în artă, se deosebește de cel al d-lui I. prin faptul că țărănismul nostru e *organic*, pe cînd al d-sale e un țărănism de *oportunitate*, e un mijloc pentru organizarea unui scop străin de artă... Noi dealtfel nu admitem țărănismul ca teorie estetică. Il admitem însă ca un crez al unor luptători politici de pildă, care întrebuițează și mijloace artistice pentru ajungerea scopului. [...] O să arăt poate altădată cum astăzi politica din țară, pe lângă bătăușii electorali, își are și bătăușii literari; acum mi-ar plăcea să-i spun d-lui Ibrăileanu că firea d-sale nu ne permite să-l identificăm cu *V. r.* nici chiar cînd ne-ar produce certificat în regulă de la cei doi rectori. La această revistă noi ni-l închipuim semnînd numai cronici informative, de pildă despre *Ranele Armeniei* de Abovian, despre viața țărănească zugrăvită de Proșian, de romanele lui Raffi, ori traducînd elegiile poetului D. Purian. [...] În ce privește știința și competența cu care discută și judecă dl. Ibrăileanu chestiunile estetice, se poate convinge oricine din răspunsul d-lui Rîmniceanu. Dl. Ibrăileanu e un biet «sutor» al esteticei și al criticei, și cu toate acestea mai îndrăznește să arunce asupra altor calodul...”

G. Ibrăileanu răspunde în nr. 9 al *V. r.* (articolul *Ultima oară*) și în *V. r.*, 1907 (articolul *Falșurile d-lui M. Simionescu Rîmniceanu*).

Vasile Pop, *Ris și plîns*, Minerva, București, 1906, în *Viața românească*, nr. 2, 1906, semnat G. I., rubrica „Recenzii“.

Maria Cunțan, *Poezii*, Minerva, București, *Ibidem*, nr. 2, 1906, semnat G. I., rubrica „Recenzii“.

„Compoziția“ în literatură, *Ibidem*, nr. 3, 1906, semnat G. I., rubrica „Cronica literară“.

N. Gane, *Dante Alighieri: „Divina Comedie“, „Infernul“*, traducere în versuri. Iași. Ed. Librăriei Maria Iliescu, Grosu & Co., 1906. Prețul 3 lei 50 bani, *Ibidem* nr. 3, 1906, semnat G. I., rubrica „Recenzii“.

Mihai Teliman, *Foiletoane*, cu portretul autorului și cu o prefață de George Tofan, editate de Societatea Academică „Junimea“ din Cernăuți, 1906. Suceava, Tipografia Soc. Școala Română. Prețul 2 coroane, *Ibidem*, nr. 3, 1906, semnat G. I. rubrica „Recenzii“.

Fanny Emeric, *Jerusalem parle...*, Paris, Librairie Universelle. Prețul 3 lei 50 bani, *Ibidem*, nr. 3, 1906, semnat G. I., rubrica „Recenzii“.

Octavian Goga și d. Maiorescu, *Ibidem*, nr. 4, 1906, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

G. Ibrăileanu se referă aici la T. Maiorescu, *Poeziile d-lui Octavian Goga, raport citit în Academia Română pentru acordarea unui premiu* (1906), în care, citind abundant din poezia tânărului debutant, afirma: „Efectul produs asupra marelui număr de cetitori credem că provine, mai întâi, din forma frumoasă în care autorul a știut să exprime cuprinsul «patriotic» a multora din versurile sale. În adevăr, emoțiunile ce le simte și ce ni le transmite tânărul poet sunt izvorîte din viața națională a acelei părți a României în care s-a născut și în mijlocul căreia a trăit, din viața românilor transilvăneni în faza ei de astăzi, caracterizată prin lupta împotriva tendințelor de asuprire etnică predominantă în statul lor.

Ce e drept, patriotismul, ca element de acțiune politică, nu este materie de artă, oricîte abateri s-au comis și se mai comit în contra unei regule așa de simple. [...] Cu toate acestea, patriotismul este în inimile sincere, în afară de orice tendință politică, un simțămînt adevărat și adînc și, întrucît este astfel, poate fi, în certe împrejurări, născător de poezie etc.“

E. Lovinescu, *Pași pe nisip...*, I. Librăria Națională, București, 1906, Prețul 2 fr., în *Viața românească*, nr. 4, semnat G. I., rubrica „Recenzii“.

E. Lovinescu, *Pași pe nisip...*, vol. II, Librăria Națională, București, 1906, Prețul 2 fr., în *Ibidem*, nr. 8, 1906, semnat G. I., rubrica „Recenzii“.

„*Reproducerea*“ *realității*, *Ibidem*, nr. 5, 1906, semnat G. I., rubrica „Cronica literară“.

Elena Farago (Fatma), *Versuri*, Budapesta. Editura „Lucea-fărul“. Prețul 2 lei, *Ibidem*, nr. 5, 1906, semnat G. I., rubrica „Recenzii“.

E. Lovinescu, *De peste prag*. Dramă în trei acte, București, Librăria Națională. Prețul 1 leu, *Ibidem*, nr. 5, 1906, semnat G. I., rubrica „Recenzii“.

Artiștii „luptători“, *Ibidem*, nr. 6, 1906, semnat G. I., rubrica „Cronica literară“.

G. Ibrăileanu se referă aici la articolele apărute în *Vieța nouă*, nr. 9, 1906, *Henrik Ibsen* — poet, de Ov. Densusianu, și *Henrik Ibsen* — dramaturg de I. F. Buricescu.

În același an, apăruse la București volumul de *Poezii* ale lui H. Ibsen, tradus de St. O. Iosif și D. Anghel.

Probleme literare (I, II), *Ibidem*, nr. 7, 8, 1906, semnat G. Ibrăileanu.

C. Dobrogeanu-Gherea, *Din Ideile fundamentale ale socialismului științific*, conferință ținută în sala Cercului „România Muncitoare“, București, 1906. Prețul 50 bani, în *Viața românească* nr. 7, 1906, semnat G. I., rubrica „Recenzii“.

Tudor Pamfile, *Jocuri de copii*, adunate din satul Țepu (jud. Tecuci). Extras din *Analele Academiei Române*, București. Prețul 1 leu 40 bani, *Ibidem*, nr. 7, 1906, semnat G. I., rubrica „Recenzii“.

Radu D. Rosetti, *Epigrame*, București, Minerva, 1906. Prețul 1 leu 50 bani, *Ibidem*, nr. 7, 1906, semnat G. I., rubrica „Recenzii“.

Arta și critica feminină, *Ibidem*, nr. 8, 1906, semnat G. I., rubrica „Cronica literară“.

Ultima oară, *Ibidem*, nr. 9, 1906, semnat Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Traducerile, *Ibidem*, nr. 9, 1906, semnat G. I., rubrica „Cronica literară“.

Al. Gh. Doinaru *Știri literare*, *Ibidem*, nr. 9, 1906, semnat G. I., rubrica „Recenzii“.

N. Nicolescu, Vasile Cîrlova, C. Stamate, *Opere complete*, publicație îngrijită de G. Bogdan-Duică, Ed. Minerva. Prețul 1 leu 50 bani, *Ibidem*, nr. 9, 1906, semnat G. I., rubrica „Recenzii“.

Florian I. Becescu, *Spre ziuă, versuri*, 1906. Tip. Ovidiu, Constanța, 131 pag. Prețul 3 lei, *Ibidem*, nr. 10, 1906, semnat G. I., rubrica „Recenzii“.

Falșurile d-lui M. Simionescu-Rîmniceanu, *Ibidem*, nr. 1, 1907, semnat G. I., rubrica „Polemica“.

Țăranul în literatura românească, *Ibidem*, nr. 3, 1907, semnat G. I., rubrica „Cronica literară“.

E. Lovinescu, *Nuvele*, Socec, 1907. Prețul 1 leu 80 bani., *Ibidem*, semnat G. I., rubrica „Recenzii“.

M. Lermontov, *Demonul*, traducere de Ioan R. Rădulescu, Editura Vieții românești, Iași, 1907. Prețul 1 leu, *Ibidem*, nr. 5, 1907, semnat G. I., rubrica „Recenzii“.

Această traducere a poemului lui Lermontov apăruse mai întâi în paginile revistei ieșene, nr. 4, 1907.

Herz (Dinu Ramură), *Domnița Ruxandra*, dramă istorică în 3 acte, în versuri. București, 1907. Prețul 1 leu 50 bani, *Ibidem*, nr. 5, 1907, semnat G. I., rubrica „Recenzii“.

Literatura „incendiară“, „anarhistă“ etc., *Ibidem*, nr. 6, 1907, semnat G. I., rubrica „Cronica literară“.

Poezia 1907 de Al. Vlahuță apare în numărul 5, 1907, al revistei ieșene. În numărul 4 al aceleiași reviste, apăruse povestirea lui Spiridon Popescu *Moș Gheorghe la Expoziție*.

1907, în *Viața românească*, nr. 6, 1907, semnat Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Amintiri vechi..., *Ibidem*, nr. 6, 1907, semnat G. I., rubrica „Miscellanea“.

E vorba de raportul citit de T. Maiorescu la Academia Română, în 1907, pentru acordarea unui premiu lui I. Al. Brătescu-Voinești, la volmul *Nuvele și schițe*. Supărarea lui G. Ibrăileanu, nu întru totul îndreptățită, pornește de la observația lui T. Maiorescu că „tocmai persoanele cari ar trebui să deștepte simpatia cetitorului și-o înstrăinează printr-o similitudină de pretenție occidentală“ (Andrei Răzescu, Elena) și că *În lumea dreptății* i se pare „o slăbire“ a autorului. Altfel, raportul e elogios, se subliniază talentul și „mași ales toată măiestria stilistică“, „o neîntrecută destoinicie de a înfățișa felul cugetării și exprimării clasei noastre mijlocii“, „căldură de stil“ etc. (Cf. *Critice*, vol. II, E.P.L., 1967, p. 475.)

C. Rădulescu-Motru, *Din psihologia revoluționarului* (Studii filozofice, vol. II, fasc. I), București, 1907. Prețul 60 bani, în *Viața românească*, nr. 7, 1907, semnat G. I., rubrica „Recenzii“.

Reportajul în literatură, *Ibidem*, nr. 8, 1907, semnat G. I., rubrica „Cronica literară“.

Ion Boteni, *Casa din Muscel*, *Ibidem*, nr. 8, 1907, semnat G. I., rubrica „Recenzii“.

Vasile Pop, *Cum iubește o fată*, Minerva, 1907. Prețul 1 leu 50 bani, *Ibidem*, nr. 9, 1907, semnat G. I., rubrica „Recenzii“.

D. Panu și „*Viața românească*“, *Ibidem*, nr. 10, 1907, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Studiul despre *Social-democratism sau poporanism* al lui Const. Stere, la care se referă G. Ibrăileanu aici, se publicase în *Viața românească*, n-rele. 8, 9, 10, 11, 1907 și 1, 4, 1908. G. Panu luase atitudine în revista *Săptămîna*, nr. 60, 1907, împotriva acestui studiu, cît și a articolului lui G. Ibrăileanu *De la M. Kogălniceanu la d-l Maiorescu. Evoluția spiritului critic*, *V. r.*, nr. 2, 1906.

În *Viața românească* din sept. 1907 răspunde și C. Stere, cu articolul *D. Panu și „Viața românească“ față de socialiști*. Articolul lui G. Panu din *Săptămîna* se intitulează *Observații politico-ideologice*, III.

Paul Verlaine, „*Voyage en France par un français*“, Vanier, 1907. Prețul 3 fr. 50, în *Viața românească*, nr. 10, 1907, semnat C. V., rubrica „Recenzii“.

Probleme literare: o nouă concepție asupra artei, *Ibidem*, nr. 11, 1907, semnat G. I., rubrica „Cronica literară“.

Despre aceasta vezi și articolul lui Al. Piru, *Paul Stapfer și arta cu tendință*, în *Reflexe și interferențe*, Craiova, 1974, p. 242—245.

Politica și literatura d-lui S. Mehedinți, *Ibidem*, nr. 11, 1907, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“. A se vedea în legătură cu această polemică și articolele *Literatura „incendiară“*, „*anarhistă*“ și 1907, vol. de față p. 169.

Publicarea poeziei lui Al. Vlahuță în *Viața românească* a atras ample discuții și polemici, cea mai violentă fiind luarea de cuvînt a noului director al *Convorbirilor literare*, S. Mehedinți, în articolul *Politica și literatura (C. I., nr. 10, 1907)*. G. Ibrăileanu este numit în acest articol „Abece“, „inept suveran“. „Kebes“, dînd dovadă de „suverană ineptie“, nereușind să deosebească sfera literaturii de a politicii etc. Răspunzînd acestor acuzații, în articolul de mai sus, Ibrăileanu găsea adevărul la alți confrăți, printre care M. Dragomirescu, în *Convorbiri critice*, dec. 1907, în articolul *Ibrăileanu și Mehedinți sau Kebes și Plato (Două ipostaze ale artei cu tendință)* „...Și-apoi, chiar politicește vorbind — spune acesta —, cu ce drept osîndește [S. Meh. n.n.] *Viața românească* că publică 1907 de Vlahuță, cînd d-se tipărește în fruntea unei reviste mult mai așezate și mai bur-

gheze — *Convorbiri literare* — *Sonetele* lui Cerna, în care găsim note anarhice mult mai puternice ca în poezia înaintaşului său? Care e fundamentul moral pe care se întemeiază d. Mehedinţi pentru ca să poată aduce, cu dreaptă autoritate, învinuirea ce aduce *Vieţii româneşti* că a publicat o fabulă ca aceea a lui Vlahuţă? Şi-apoi, care e fundamentul ştiinţific, chiar când ar avea această autoritate, pe care se întemeiază pentru ca să califice de ignoranţi pe criticii literari ai acestei reviste? etc.“

Dealtfel, se ştie, *Convorbirile literare*, tot prin pana lui S. Mehedinţi, a condamnat răscoalele ţărăneşti de la 1907 (*Prejudecăţi în problema agrară*); dar nu numai faptul acesta a contribuit la polemica dură ce s-a încins între cele două reviste. Detalii în legătură cu această problemă, în Z. Ornea, *Poporanismul*, Ed. Minerva, 1972, p. 473—474.

Amintim în plus un comentariu la „Revista revistelor”, în *Viaţa rom.*, nr. 11, 1907, care, discutând *Convorbirile literare* şi articolul citat al lui S. Mehedinţi, remarcă: „...Dacă a venit vorba de politică în literatură, d. Mehedinţi a moştenit *Conv. lit.*, şi ca orice moştenitor, trebuie ca, dacă treaba e cinstită, pe lângă beneficii, să aibă şi sarcinile moştenirii. Şi fiindcă d. Maiorescu n-a plătit câteva datorii, e silit d. Mehedinţi să le plătească, dacă ţi-e ca afacerea să fie lichidată onorabil... Iată cam despre ce este vorba: d. Maiorescu a spus că patriotismul n-are ce căuta în literatură, căci, întreba d-sa; «Există un singur vers de patriotism francez în Racine, Corneille»? La aceasta d. Gherea i-a răspuns întrebându-l: «Dar în Hugo nu există? Şi cite»... Şi d. Maiorescu n-a răspuns, a rămas dator, iar d. Mehedinţi, dacă are pietate filială, să răspundă d-sa. [...] D. Maiorescu a făcut un raport favorabil d-lui Goga pentru poeziile patriotice ale acestuia... Pentru ce a făcut acest raport dacă patriotismul nu are ce căuta în poezie? Dar d. Maiorescu nu s-a explicat!... Să plătească datoria ilustrul său moştenitor! Dl. Maiorescu, detestând «politică» în literatură, ne-a amintit în raportul său cele mai frumoase poezii ale lui Goga: *Rugăciune* şi *Clăcaşii*, dintre care a doua există în toate conştiinţele româneşti, dar a publicat în *Conv. literare* şi a lăudat *Satira III* a lui Eminescu, care e un pamflet împotriva partidului liberal... *Satira* lui Eminescu e sau nu «politică» în literatură? Şi dacă atacul împotriva unui partid nu e «politică», atunci cîntarea suferinţii celor «ofensaţi şi umiliţi», ea, e «politică»?»

În legătură cu toată această polemică, iată ce-i scrie A. Vlahuţă lui Ibrăileanu, la 30 mai 1907: „Ai văzut cum s-a

burzului *Epoca* și cum ne spune la domnu?, pentru că am îndrăznit să ridicăm un colțisor de-nvelitoare de pe scumpele ei parigorii? Frumoasă și cavalierească purtare. Ce zici? Din revolta împotriva a tot ce e spoyală și fătărnicie aveau darul de a-și fi făcut o lozincă!

Oh! politica!... Auzi, literatură *incendiară!* Ce țară de slugi! Slugi de case mari, unde gunoii se mătură sub divanuri și hlizeala ține loc de treabă." (Cf. *Scrisori către Ibrăileanu*, vol. III, p. 426.)

Shakespeare, *Romeo și Julieta*, tragedie în cinci acte, tradusă în versuri de Haralamb G. Leca, „Biblioteca pentru toți”. Prețul 30 bani, în *Viața românească*, nr. 1, 1908, semnat G. I., rubrica „Recenzii”.

George Ranetti, *Fabule*, „Biblioteca pentru toți”, 1907. Prețul 30 bani, în *Ibidem*, nr. 1, 1908, semnat G. I., rubrica „Recenzii”.

Fanny Emeric, *La Confesion d'une Femme du siècle*, Paris, Librairie Leon Vanier, éditeur, 1907. Prețul 3 fr. 50, în *Ibidem*, nr. 2, 1908, semnat G. I., rubrica „Recenzii”.

Proverbele românilor, extrase din colecțiunea d-lui I. Zanne și cu autorizația d-sale. București, Socec, 1907. Prețul lei 2,50, în *Ibidem*, nr. 2, 1908, semnat G. I., rubrica „Recenzii”.

Adina Gr. Olănescu, *Cugetări*, Minerva, București, 1908. Prețul lei 1,50; în *Viața românească*, nr. 7, 1908, semnat G. I., rubrica „Recenzii”.

Corneliu Moldovanu, *Cîntarea cîntărilor*. Prelucrare în versuri după Biblie, Minerva, București, 1908. Prețul 1 leu; *Ibidem*, nr. 7, 1908, semnat G. I., rubrica „Recenzii”.

D. N. Iorga critic și polemist (I, II), *Ibidem*, nr. 3 și 6, 1909, semnate G. Ibrăileanu.

Articolul la care se referă G. Ibrăileanu era intitulat *Teoriile literare ale unui nou profesor de Universitate*, apărut în *Neamul românesc literar*, I, nr. 3 și 4, 1909. Despre polemica Ibrăileanu—Iorga, a se vedea pe larg Al. Piru, *Ibrăileanu*, 1967, E.P.L. p. 328—334; Z. Ornea, *Poporanismul*, Ed. Minerva, 1972, p. 456—462, precum și notele la *Spiritul critic în cultura românească*, vol. I *Opere*, G. Ibrăileanu, Ed. Minerva 1974, p. 379.

Vom mai semnala doar o impresie din afară asupra acestei polemici, a Izabelei Sadoveanu, care îi scria în aprilie 1909 (imediat după prima parte a articolului) lui Ibrăileanu: „Am citit cu nerăbdare răspunsul d-tale la articolul lui Iorga și mie personal mi s-a părut că nu se putea un mod de a polemiza mai puternic și mai potrivit cu atacul decît acesta. Unii însă

[...] sînt de părere că prea ești rece și obiectiv, pare că nu ar fi vorba de d-ta, de scrierile și teoriile d-tale și că ar trebui mai mult *entrain*, o oarecare vioiciune și pasiune, ceva răutate care să-l facă pe Iorga să turbe și să sară în sus. Cred totuși, că răspunsul d-tale l-a demontat grozav pe Iorga; îmi spunea Artur Stavri că s-a întîlnit cu el în tren zilele astea și că părea foarte încurcat, încercînd să se scoată din încurcătură cu spirite de ale lui [...], zicea că nu e vina lui că nu te-a înțeles, dacă scrii așa de rău și obscur!" (cf. *Scrisori către G. Ibrăileanu*, vol. II, Ed. Minerva, 1971, p. 333).

Polemica se întretine mult timp încă, dar mai ales în anul 1909, cînd „Miscellaneele“ *Vieții românești* sînt pline de atacuri împotriva lui N. Iorga. Acesta însă, la rîndul său, incită polemica, fie pe probleme politice, literare, uneori coborînd însă la invecțivă: într-o notiță din *Neamul românesc literar* (mai 1907) Ibrăileanu e considerat un fel de fecior în casă al lui C. Stere: „Ibrăileanu de la domnu' Stere, care scoate *Viața românească*“.

Scrisoare deschisă către d. C. Dobrogeanu-Gherea, în *Victorul*, ziar de dimineață, an. III, nr. 753, 19 dec. 1909.

A doua scrisoare deschisă către d. Gherea, *Ibidem*, an. IV, nr. 771, 11 ian. 1910.

A treia scrisoare deschisă către dl. Dobrogeanu-Gherea, *Ibidem*, nr. 773, 13 ianuarie 1910.

Cum se precizează în prefața acestor volume, polemica dintre Ibrăileanu și Gherea din 1909 a readus în discuție actul de la 1899, altfel spus abandonul mișcării socialiste de către unii dintre liderii ei intelectuali. Negreșit, polemica a fost incitată de episodul atentatului împotriva lui Ionel Brătianu (s-a dovedit apoi că atentatorul Stoenescu, un arierat, a fost în slujba poliției care urmărea să obțină astfel crearea unui departament autonom al Siguranței Statului). Dar tensiunea dintre foștii socialiști și Gherea era mai veche. Ibrăileanu deschisese ostilitățile încă în 1906 publicînd, în *Viața românească*, recenzia sa la broșura lui Gherea despre concepția materialistă asupra istoriei (vezi în acest volum p. 110), iar în 1907—1908 Stere a publicat vestitul său studiu *Social-democratism sau poporanism?*, în care (ca și Ibrăileanu în 1906) contesta — cu argumente socotite teoretice — însăși legitimitatea mișcării socialiste în țara noastră. Gherea nu a tăcut. Încă în august 1909 publicase în *Adevărul* (de unde s-a reprodus în *Lumea nouă*) un amplu eseu (*Socialismul român este el o plantă exotică?*) în care, comentînd actul de la 1899, respingea argumentele dezertorilor, demonstrînd rațiunea utilă a mișcării socialiste. Apoi, în 1906,

Gherea a publicat în *Viitorul social* două ample eseuri anti-poporaniste (*Judecata posterității și judecata contemporanilor*, și *Un mic răspuns la o mică recenzie. Postscriptum sau cuvinte uitate*), iar fruntașul socialist Cristian Rakovski a publicat tot aici (nr. 11—12) un lung și convingător studiu, *Poporanism, socialism și realitate*. (De fapt amintitul studiu al lui Stere a fost conceput ca o replică la aceste intervenții antipoporaniste ale militanților socialiști.)

Polemica era deci mai veche și episodul din 1909 a amplificat-o, aducând-o la cotele ei maxime. Motivul imediat trebuie căutat în comportamentul degradant al unora dintre foștii socialiști, ajunși acum figuri politice de prim rang în partidul liberal (V. G. Morțun era chiar ministru), care s-au distins în 1909 în campania guvernului liberal împotriva mișcării socialiste și muncitorești (arestări, expulzări, vestita „lege Orleanu” potrivit muncitorimii). Ce-i drept, cei care au făptuit sau au încurajat aceste măsuri antisocialiste nu erau poporanști, ci gruparea Morțun—Al. Radovici—I. C. Atanasiu—Ion Nădejde (care, ca prim-redactor la liberalul *Voința națională*, scria articole delatoare împotriva foștilor săi tovarăși). Dar în epocă, puțini erau cei care puteau disocia între poporanști și „generoșii” pur și simplu, încât blamul părea că se adresează tuturor celor care în 1899 au părăsit mișcarea socialistă. Ibrăileanu s-a simțit lezat și, de bună credință fiind, a redactat acele scrisori deschise către Gherea în care îi cerea, patetic, un răspuns care să aibe valoarea unei „scoateri de sub acuzare”.

Argumentele lui Ibrăileanu nu rezistă unei analize serioase. În răspunsul lui Gherea (pe care îl reproducem mai jos integral), ca și în celelalte eseuri și articole mai sus menționate (la care trebuie adăugată *Neoiobăgia* din 1910) se respinge întreaga argumentație a lui Ibrăileanu. Gherea demonstrează că rațiunea de a fi a mișcării socialiste românești nu era mecanic și exclusiv determinată de existența unei mari industrii (cum credeau poporanștii), ci de procesul fatal al dezvoltării relațiilor capitaliste ca urmare a antrenării României în circuitul capitalist european. Iar fenomenul relațiilor capitaliste (în mediul urban, ca și în cel rural) era o realitate incontestabilă în primul deceniu al veacului nostru. Întreaga *Neoiobăgie* era o demonstrație sociologică convingătoare a acestui punct de vedere. Intervenea apoi, stăruia Gherea, și aspectul etic al chestiunii. O convingere filozofico-politică se ridică deasupra conjuncturilor de moment, neputând fi abandonată pentru motivații de circumstanță: „Dacă un om s-a convins de adevărul învățatu-

rilor socialiste, dacă s-a pătruns de concepția socialistă asupra vieții sociale, el nu poate să fie socialist în Franța și nesocialist în România sub cuvint că aici sînt alte condițiuni sociale decît acolo. Aceste alte condițiuni îl obligă numai să-și modifice activitatea practică în raport, în concordanță cu ele, dar nu însăși concepția socială și morală socialistă" (cf: *Documente din istoria mișcării muncitorești din România, 1893—1900*, Editura Politică, 1969, p. 811—812).

Și pentru că Ibrăileanu îi cerea lui Gherea să se pronunțe asupra abandonului de la 1899, pe care autorul *Neoibăgiei* îl dezaprobă și în scrisoarea răspuns de mai jos, e necesar să evocăm atitudinea sa față de decizia celor care la începutul anului 1899 pregăteau terenul dezertării. Firește că Gherea era la curent cu această decizie, a participat (încă din noiembrie 1898) la numeroase conciliabule cu liderii hotărîți să treacă la liberali, sfătuiindu-i să renunțe. Pînă la urmă și-a dat seama că decizia lor era irevocabilă. Singura sa cerință, imperativ formulată, a fost ca părăsirea mișcării socialiste să se facă individual și nu în grup, pentru a nu se primejdi existența partidului. Firește că propunerea nu i-a fost ascultată și la Congresul al VI-lea al P.S.D.M.R. grupul Morțun a încercat pur și simplu lichidarea partidului. Și, chiar dacă încercarea le-a eșuat (datorită împotrivirii elementelor muncitorești înaintate prezente ca delegați la congres), grupul Morțun și cel al poraniștilor au intrat compact, în februarie 1900, în P.N.L., determinînd vremelnica dezorganizare a mișcării socialiste. Poziția lui Gherea a fost, în 1900, de o rară luciditate, înțelegînd că plecarea generoșilor (realizată individual) e chiar necesară mișcării socialiste. În ultimii ani fizionomia mișcării socialiste se modificase sensibil, se întărise elementul muncitoresc, iar dintre muncitori se evidențiau cîțiva fruntași cu o conștiință de clasă și revoluționară remarcabilă. Se impunea, în consecință, o radicală primenire a conducerii mișcării socialiste în care muncitorii să dețină pozițiile de comandă, dirijînd întreaga activitate a partidului spre scopuri cu adevărat utile. Dar grupul Morțun nu putea accepta această inversare de roluri, transformîndu-se în simpli membri ai unei mișcări pe care pînă atunci au dirijat-o. Despărțirea era singura soluție posibilă și necesară. Tocmai de aceea a fost tacit acceptată și de Gherea, deși teoretic condamna abandonarea unor convingeri. Spera că foștii socialiști își vor menține măcar atitudinea democratică în P.N.L. Din păcate, cum dovedesc faptele mai sus relatate, unii (cu deosebire cei din grupul Morțun) au înțeles să abandoneze totul, devenind unelte

zeloase ale lui Dim. Sturdza sau Ionel Brătianu. (E tocmai ceea ce reproșă Gherea, în scrisoarea sa deschisă către Ibrăileanu.) Din fericire, nu aceeași a fost și atitudinea poporanștilor de la *Viața românească*. Aceștia, deși membri și ei ai P.N.L., se situau pe poziții radical democratice, militând consecvent pentru înfăptuirea marilor reforme democratice (votul universal și reforma agrară) vital necesare pentru evoluția structurilor românești.

Dăm mai jos răspunsul, integral, al lui Dobrogeanu-Gherea :

CUVÎNTUL D-LUI GHEREA
RĂSPUNS LA SCRISOAREA DESCHISĂ A D-LUI
G. IBRAILEANU

Iubite domnule Ibrăileanu,

Mi-ai adresat o lungă scrisoare deschisă, prevenindu-mă că o să mă mir. Și m-am mirat, în adevăr. M-am mirat mult și de conținutul atât de disparat al scrisorii, cu atâtea aluzii personale la cari nu sînt obicinuit să răspund — și m-am mirat și de momentul atât de puțin potrivit pe care ți l-ai ales pentru asemenea discuție.

Și eu mai am încă, dacă s-ar putea zice așa, și o greutate tehnică, în plus. Știi că de un an și jumătate muncesc — și muncesc istovitor, pentru rămășița puterilor mele — la o carte, după mine importantă pentru problema noastră agrară și soluția ei. Acum, cu toate piedicile, obiective și subiective, care se opun, nădăjduiesc s-o văd în curînd sub tipar. În ea însă vei găsi multe răspunsuri la nedumeririle d-tale și, mai ales, o bază obiectivă largă pentru unele discuții de felul celor nepersonale pe cari le ridici. Și, ca să nu întrerup lucrarea și să pot discuta mai obiectiv, eram să te amîn cu răspunsul meu pînă după apariția volumului.

Dar mi-l ceri cu atîta insistență, încît, lăsînd la o parte considerațiile de mai sus, ți-l dau acum.

Îți voi răspunde deci numai la cele mai principale întrebări cari te preocupă.

Imi spui că d. Mille, folosindu-se de o idee exprimată într-un articol al meu, a făcut pe foștii socialiști trădători etc., *Adevărul* ți-a răspuns, cu drept cuvînt, că prin faptul că am scris trei articole în *Adevărul* n-am devenit dădaca lui Mille, nici el dădaca mea. Dar să vedem ce-am spus eu.

Am spus că Statul major al mișcării socialiste vechi trecînd la liberali, mișcarea a încetat pentru 3—4 ani și pe urmă a reinviat prin înșiși lucrătorii, cari și-au găsit și un conducător militant intelectual. Dar atunci au început prigonirile, expulzările în masă ale lucrătorilor, decapitarea mișcării prin expulzarea conducătorului etc.

Asta am spus. Și acum te întreb: ce nu este adevărat aici? Aceasta e doar o constatare de fapt: nu e un cuvînt, nu e o silabă care să nu fie adevărată.

Dar acum, fiindcă îmi ceri cu atîta insistență răspunsul meu, voi complecta adevărul de mai sus. Această eră de prigoniri s-a pornit din inițiativa, din îndemnul Partidului Liberal el însuși, ca atare, să-i zicem vechiul Partid Liberal. Partidul Liberal a fost tolerant cu mișcarea socialistă de la începutul existenței ei, întrucît ea n-avea tendința să se întindă la sate. Or, mișcarea cea nouă a declarat de la început că e hotărîtă să se cantoneze în orașe, la clasa muncitorilor orășenești. Partidul Liberal ar fi urmat deci cu vechea toleranță față de această mișcare nouă... dacă el n-ar fi fost altoit cu altoi nou, așa-nu-mit tînăr generos. Îndemnul la persecuții și la expulzări de acolo a pornit. Și era natural ca vechii liberali să dea perfectă crezare noilor lor tovarăși, ca specialiști în socialism.

Și acum, te întreb și eu, d-le Ibrăileanu, d-ta m-ai întrebat atîta! —, este măcar un singur moment posibil și tolerabil ca aceia cari ieri au fost părtașii unei mișcări sociale să înceapă tocmai ei o campanie de exterminare împotriva foștilor lor tovarăși?

Aceasta e imposibil și intolerabil moralmente, chiar — auzi? —, chiar dacă acea mișcare s-ar fi prefăcut într-o mișcare anarhică, chiar și atunci campania trebuia să pornească din altă parte. Dar, mai ales, cînd această mișcare e legală și pacinică? Pentru că, o afirm încă o dată, mișcarea lucrătorilor noștri e o mișcare legală și pacinică.

Se înțelege că o mișcare pur muncitorească și la începutul încheșării ei are, ca în toate țările din lume, oarecare asperități. Sînt exagerări și violențe de limbaj inutile. Așa a fost oriunde a început să se închege o mișcare pură de muncitori proletari. Dar eu afirm — și știi că am oarecare cunoștință în materie și îmi dau seama cînd afirm un lucru —, afirm că mișcarea noastră de lucrători, ca una începătoare, comparată cu începuturile atît de turbulente și violente ale mișcării muncitorești din alte țări, e cea mai pacinică și legalistă din toate; lăsată în voie, va deveni și mai pacinică și legală.

Se înțelege, noi am fost atât de deprinși ca lucrătorul să tacă și să rabde, încît acum orice cuvînt spus de el ceva mai tare ni se pare anarhie, ni se pare însăși revoluția socială. Dar eu te întreb : în fața acestei mișcări pacinice și legale în fondul ei, ce sens poate să aibă acea campanie de exterminare dusă împotriva ei de foștii tovarăși ? dar pe d-ta, dragă d-le Ibrăileanu, pare că nu prea te preocupă toate acestea ; pe d-ta te preocupă o problemă morală, un *état d'âme*, cum zice francezul. Mă întrebi mereu, și cu înzistență, cum cred : dv., cari ați trecut la Partdiul Liberal, v-ați condus oarece de un interes meschin sau ați avut intenții bune, de a face binele ? Și îmi ceri răspuns la această întrebare, nu numai pentru d-ta, dar și pentru istoricul viitor. Ei bine, îți răspund foarte lămurit : din principiu sînt, firește, împotriva unor asemenea treceri — acuma, barem, după cîte s-au petrecut și în străinătate și aci, toată lumea vede unde duc ele —, dar cred că unii, ba cred chiar că mai mulți dintre cei cari au trecut la liberali au avut intenții de bine, nu de rău.

Decît, crezi serios, d-le Ibrăileanu, că istoricul viitor se va mulțumi cu cercetarea intențiilor dv. ? O, nu ! El nu va cerceta intențiile, ci activitatea dv. ; el nu se va întreba numai cu ce intenții ați trecut în Partidul Liberal, ci va întreba, mai ales, ce ați făcut în acest partid. Aici e aici.

Asupra concepției și acțiunii dv. în folosul țărănimii, despre cari pomenești în scrisoarea d-tale, bineînțeles că nu pot vorbi aici ; despre aceasta vei găsi în volumul meu o dezbateră liniștită și obiectivă, care ține seama de intențiile bune, dar, în schimb, privește la momentul atât de trist prin care trecem acum și care a provocat doară și scrisoarea d-tale !

Un degenerat și un nebun comite o crimă, pe cît de absurdă, pe atît de abominabilă și odioasă. Guvernul, interesat în primul rînd, după vastele investigații făcute, se convinge el însuși că e vorba de fapta unui isteric, degenerat și nebun, și că mișcarea lucrătorilor nu e întru nimic vinovată de ce s-a întîmplat. Și astfel, cu toată lipsa de norme legale, în țară la noi, în fața unor evenimente extraordinare, nici unul din conducătorii lucrătorilor nu e cercetat, măcar ca bănuît. Și atunci, tocmai tinerimea generoasă începe să protesteze, ea cere măsuri, expulzarea unor ziariști — cea mai brutală atingere a libertății presei — și cere represiuni și iar represiuni, și cui le cere ? Bătrînilor liberali, cari erau meniți să fie democratizați. Și cine refuză să iasă pînă într-atîta din legalitate și democratism ?

Bătrînii liberali — cari erau meniți — ferească Dumnezeu! — să fie democratizați. Și cine a sărit să apere libertățile publice amenințate? Conservatorii democrați. Rezultatul înspăimîntării opiniei publice și cererii de represiuni sînt legi represive, între cari și cea împotriva grevelor la întreprinderile private, care de fapt, la noi, în condițiile speciale în cari ne găsim, e desființarea neîndoielnică a dreptului de grevă, și mai ales în fabricile din provincie. E o lege nu numai profund antisocialistă, dar profund antiliberalo-burheză. Nu-i vorbă, ea a mai fost indulcită, cît de puțin, prin amendamentele propuse — propuse de cine? Propuse de un membru influent al partidului vechilor conservatori — după limbajul curent, de „neagra reacțiune, cere sugrumă națiunea“, dar „neagra reacțiune“ n-a putut obține de la liberalismul înaintat, altoit cu fostul socialism marxist, decît circumstanțe ușurătoare, legea avea și enormitatea asta că nu admitea pentru greviști circumstanțele ușurătoare ce se dau asasinilor și paricizilor; iar judecata la tribunal în locul judecătoriei de pace — lucru important pentru lucrătorii fabricilor din sate și orășele —, aceasta n-a putut s-o obție. Și în această confuzie, în acest *désarroi* general, în care toate rolurile sînt intervertite, d-ta pari a reproșa inconsecvența tocmai lucrătorilor socialiști, pentru că, izbiți în interesele lor individuale și de clasă, primesc să fie apărați, cît de cît, de conservatorii democrați. Ce logică e asta?

Știu, sau cel puțin mă cred îndreptățit să bănuiesc că d-ta personal ești împotriva acestei politici strîmte reacționare, de resentimente personale; știu că d. Stere a protestat acum doi ani cînd s-a inaugurat era prigonirilor (dacă ar fi fost ascultat atunci!).

Dar istoricul, după cum va judeca rezultatele intrării dv. în Partidul Liberal numai după motivele cari v-au condus să intrați, tot așa nu le va judeca după aceste nemulțumiri personale și — mai puțin încă, după cele nemanifestate —, ci după activitatea desfășurată acolo.

În scrisoarea d-tale repeți mereu plîngerea că dl. Mille a adresat epitete violente foștilor socialiști — după ce și lui i s-au adresat neconținut epitete de rechin, hoț, vîndut jidanilor, asasin, Jack Spintecătorul ș.a.m.d., și mă întreb ce cred eu despre epitete.

Știi foarte bine că eu sînt contra violențelor. Și atunci mă mir de ce mă mai întreb?

Sînt contra violențelor nu numai pentru că — după cum zici d-ta — sînt om bun. Evident, nu voi fi fiind tocmai un om rău. Dar sînt contra violențelor prin însăși organizația firii mele. Am fost menit, așa cum m-a lăsat Dumnezeu, să fiu un om de carte, un cercetător, și — dacă nu m-aș teme de un termen prea îndrăzneț — un semănător de idei. Adversitățile soartei însă și o viață extrem de grea mi-au pus piedice insurmontabile în drumul acesta. Ce-am scris sînt numai sfărămături, de aceea ar fi trebuit și, poate, aș fi putut să scriu. Sînt deci numai scriitor, cercetător. Și ca să vezi cît de puțin sînt militant, ajunge să-ți spun — deși sînt om bătrîn — că eu n-am rostit încă trei cuvinte într-o adunare publică. (Aceasta lămuirește și o altă nedumerire a d-tale: de ce, cu toate că am rămas și voi rămînea pînă voi închide ochii cu mișcarea socialistă, totuși ea n-are conducători, pentru că mai ales unei mișcări curat muncitorești îi trebuie conducători militanți.) Și un cercetător căutînd în profunzimile vieții sociale, unde se plămădesc faptele omenești, e totdeauna mai dispus să fie tolerant cu ele, tocmai pentru că le știe sau le caută pricina și izvorul. Militantul însă n-are de a face cu abstracțiuni. El se luptă cu oamenii vii, dă și primește lovituri; de aici urmează, în mod firesc, violența în discuții și lupte. Cu toate astea, eu cred că și în luptele militante excesele de limbaj ar putea fi evitate, ceea ce ar fi un bine pentru o țară unde e nevoie de puțină disciplină morală. Una din nedumeririle d-tale e și asta: cum pot eu să scriu la *Adevărul*? Ba te miri chiar că vorbesc cu d. Mille. Da, iubite d-le Ibrăileanu, vorbesc cu amicul meu Mille — închipuiește-ți! —, și mai mult decît atîta, îi sînt profund recunoscător că în vremuri de grea cumpănă pentru mișcarea lucrătorilor socialiști, el, ziarist militant și om de acțiune, le-a luat apărarea caldă și necondiționată... Și aici aș putea să mă opresc cu scrisoarea mea, care devine prea lungă. Dar *Adevărul*, acum în urmă, pare a fi devenit el însuși o „chestie“, s-ar părea că avem în țară o „chestie“ *Adevărul*. Imi voi permite deci să spun cîteva cuvinte și în această privință. Sîntem o țară înapoiată, cu un fond de viață în multe privințe medieval, dar legile și instituțiile sînt occidentale. De aici o contradicție flagrantă și adîncă între fondul vieții noastre sociale și instituțiile și legile țării. Fondul vieții fiind mai adînc și mai pitoresc, el prefăce de multe ori legile în aparențe, în ficțiuni, și astfel contribuabilul român, adevăratul contribuabil român, rămîne fără urmă de viață legală, de multe ori în afară de lege. La sate, asta este mai mult or mai puțin o lege; la oraș, pentru

cei mici și obijduți, e de asemenea un fapt obicinuit. Această stare de ilegalitate latentă care stăpânește țara e nefastă — mai ales pentru cei mici; cei mari și tari, dimpotrivă, se răsfată în atmosfera de arbitrar pe care o creează această stare. Un corectiv, și un corectiv însemnat împotriva acestui rău imens, întrucâtva special țării noastre, este libertatea, desăvârșita libertate a presei. Aici, în presa liberă, cel mic și obijduit găsește sprijin și protecție, iar arbitrarul întâmpină rezistență și înfierare. De multe ori cel obijduit nici nu se mai duce la autorități ca să protesteze și să caute dreptate — știind sau bănuind că nu o va găsi acolo —, ci se duce la *gazetă*. Iar cel tare și samavolnic se teme să nu fie pus la *gazetă*. Se înțelege că în aceste condiții speciale sînt posibile, uneori chiar inevitabile, greșeli și chiar abuzuri ale presei însăși; iar răul netăgăduit ce iese de aici nici pe departe nu e așa de mare ca binele ce rezultă din libertatea neștirbită a presei. Și iată de ce orice act săvîrșit împotriva libertății presei — chiar cînd nu merge pînă la expulzarea ziaristilor și atacarea redacțiilor — e faptă rea, foarte rea, împotriva intereselor bine pricepute ale țării. În condițiile arătate mai sus, *Adevărul* și-a făcut o situație specială. Oricare ar putea fi legăturile sau simpatiile pentru cutare ori cutare grup politic, el și-a păstrat întreaga independență cînd e vorba să ia apărarea celor mici și obijduți sau apărarea unei cauze drepte, de multe ori chiar cu riscul existenței sale. Cînd cei mici și obijduți și cînd cauzele drepte nu mai pot găsi sprijin și apărare, le găsesc la *Adevărul*. Cînd vîntul nebuliei sufla pe cîmpiile noastre, cînd și urma de lege dispăruse de acolo — în 1907 —, *Adevărul*, mai curînd decît alții, și-a revenit în fire și dînd alarma a scăpat multe vieți țărănești și a ușurat multe conștiințe, chiar și pe ale celor însărcinați cu represiunea —, căci toți își pierduseră capul. Poporanistii au uitat lucrul acesta, eu nu-l uit! Și de aceea eu cred că oricare ar fi deosebiri de vederi dintre *Adevărul* și mine, cînd împotriva lui se coalizează atîtea puteri și se îndreaptă atîtea lovituri, datoria mea este să-i spun un cuvînt de simpatie, nu de hulă, cum ai vrea să mi-l smulgi d-ta, prin reminiscențe încurcate din trecutul îndepărtat.

Am sfîrșit, deși aș mai avea multe și multe de zis. Vezi și d-ta că și așa scrisoarea asta e prea lungă. Ți-ai terminat scrisoarea, iubite d-le Ibrăileanu, cu declarația că nu vei răspunde nimănui decît mie. Eu sînt și mai extrem și declar că nu voi mai răspunde nici un cuvînt nimănui și nici d-tale pînă

nu-mi voi scoate volumul. Atunci voi fi la dispoziția d-tale și a oricui. Atunci vom avea și o bază mai largă și mai obiectivă de discuție, pentru multe și multe din cele cuprinse în scrisoarea d-tale.

C. Dobrogeanu-Gherea

Adevărul, anul XXI, 25 dec. 1909; reprodus după vol. C. Dobrogeanu-Gherea *Correspondență*, ediție de Ion Ardealeanu și Nicolae Sorin, Ed. Minerva, 1972, p. 26—31.

În genul „Porn“, *Viața românească*, nr. 1, 1910, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Societatea Scriitorilor români, *Ibidem*.

Pentru d. G. Panu, *Ibidem*, nr. 1, 1910, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Lamentații redacționale, *Ibidem*, nr. 1, 1910, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Pentru contemporani și pentru posteritate, *Ibidem*, nr. 2, 1910, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Pentru d. G. Panu, *Ibidem*.

E. M. de Vogüé, *Ibidem*, nr. 3, 1910, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Jubileele d-lui Maiorescu, *Ibidem*, nr. 3, 1910, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Din lumi străine, *Ibidem*.

Industria națională, *Ibidem*, nr. 3, 1910, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Pentru d. G. Panu, *Ibidem*, nr. 3, 1910, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Cîteva reflecții, *Ibidem*, nr. 3, 1910, semnat Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Studiul filologului Al. Philippide se intitula *Un specialist român la Lipsca* și fusese publicat în numerele 2, 3, 4, ale *Vieții rom.* din 1910. Polemica întru totul regretabilă între cei doi reputați filologi se alimenta din faptul că Academia Română îl silise pe Al. Philippide să renunțe la elaborarea Dicționarului limbii române, la care lucrase, împreună cu G. Ibrăileanu și încă 2—3 colaboratori, cîteva ani. Lucrarea fusese încredințată

lui Sextil Pușcariu, care de asemenea nu va putea respecta termenul prevăzut de Academie. În legătură cu această problemă, a se vedea *Scrisorile* lui Sextil Pușcariu către Ioan Bianu, în vol. III *Scrisori către I. Bianu*, Editura Minerva, 1976.

De remarcat intervenția dreaptă a unui transilvănean obiectiv față de asemenea polemici. Într-o scrisoare din 1906, Horia Petra-Petrescu îi spune lui G. Ibrăileanu: „Ne bucură foarte mult atenția ce o dați transilvănenilor. Nici o revistă — pînă acum — n-a tractat despre noi cu atîta dragoste nu numai literatura, ci întreg complexul ideilor ce ne frămîntă. [...] O mică observare. Cînd loviți în S. Pușcariu, ne doare. Omul ăsta are merite pe care nu i le contestă nimeni la noi... etc.” (Cf. *Scrisori către Ibrăileanu*, vol. III, ed. cit. p. 186.)

Insemnări privitoare la istoria culturii românești, în *Viața românească*, nr. 4, 1910, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea”.

Vezi și articolul nesemnat (probabil de Mihail Dragomirescu), *Poporanism și impresionism*, în *Convorbiri critice* din 25 martie 1910.

Votul universal — opinii ale unui diletant, *Ibidem*, nr. 5, 1910, semnate G. Ibrăileanu.

Literatura „absconsă”, *Ibidem*, nr. 5, 1910, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea”.

Cetînd pe d. Maiorescu, *Ibidem*, nr. 5, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea”.

Pauline Garcia-Viardot, *Ibidem*, nr. 5, 1910, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea”.

D. Aurel Popovici, *Ibidem*. E vorba de cartea lui Aurel Popovici, *Naționalism și democrație — o critică a civilizațiunii moderne*, 1910.

Cînd morții vor învia, *Ibidem*, nr. 6, 1910, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea”.

Rasă și naționalitate, *Ibidem*, nr. 6, 1910, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea”.

Mai clar, *Ibidem*, nr. 6, 1910, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea”.

Filozofie istorică, *Ibidem*, nr. 7, 1910, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea”.

...*De actualitate*, *Ibidem*.

Spre țara lui Khem. Rețetă pentru polemicii ironici, *Ibidem*, nr. 7, 1910, semnat Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea”.

Plagiatul I. Dragu, Ibidem, nr. 8, 1910, semnat G. Ibrăileanu, rubrica „Miscellanea“.

Este vorba de articolul publicat în *V.r.*, 1910, nr. 7. *Spre țara lui Khem* (Impresii de călătorie în Orient). Vezi și *Un răspuns d-lui Ibrăileanu*, în *Noua revistă română*, nr. 21, din 3 octombrie, 1910 de Ioan Dragu.

Cea mai nouă soluție în chestia țărănească, Ibidem, nr. 9, 1910, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Cu prilejul jubileului d-lui Gherea, Ibidem, nr. 10, 1910, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

O notă discordantă în critica europeană, Ibidem, nr. 10, 1910, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Prigontre ?, Ibidem, nr. 11, 1910, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Vezi de asemenea un articol din *Facla*, nr. 39, din 4 decembrie 1910, semnat W., *Un atac exagerat și o execuție sumară — Gîrleanu-Ibrăileanu-Anghel*.

Din admirațiile noastre, Ibidem, nr. 11, 1910, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Pentru gramaticii de la „Viața socială”, Ibidem, nr. 11, 1910, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

D. A. Teodoru, Ibidem, nr. 11, 1910, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

D. A. Teodoru fusese redactor la *Revista democrației române*. Era profesor de istorie și geografie, n. la Fălciu în 1866 — mort la Stănilești-Huși, în 1910.

Politică... „literară”, Ibidem, nr. 12, 1910, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Fiți prudenți! Ibidem, nr. 12, 1910, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“ (v. și articolul *Pentru d. C. Graur*).

Pentru d. C. Graur, Ibidem, nr. 3, 1911, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Const. Graur (1880—1940) a fost mai întâi secretar de redacție la revista poporanistă *Avântul* de la Galați, apoi redactor la *Curentul nou*. În 1905, relațiile cu G. Ibrăileanu și revista ieșeană sînt cordiale, C. Graur oferindu-și chiar serviciile acestora: „Îți trimit un articol — îi scria lui Ibrăileanu la 20.II. 1905 — pe care l-am scris azi. Dacă găsești că ar conveni revistei, te rog răspunde-mi; pentru că în acest caz să mai scriu [...]. Bineînțeles că veți avea tot concursul meu, indiferent dacă voi figura sau nu printre colaboratori.” (Cf. *Scrisori către Ibrăileanu*, vol. III, Ed. Minerva, 1973, p. 75.) A recenzat *Spiritul critic în cultura românească*, în *Dunărea de jos*, din

28 februarie 1909. În 1910, publică broșura *Renegații*, în care se referă la așa-zisa trădare a generoșilor. La nota lui Ibrăileanu, C. Graur răspunde în *Facta*, din 12 febr. 1911, 26 martie 1911 și 13 august 1911 (articolele: *Răspuns „Vieții românești”, Lămuriri, V.r.*, I-II, *Graiul Vieții românești sau răspuns fără răspuns*, acesta din urmă sub semnătura Bock. În 1912, apare ediția a II-a din *Renegații*, sub titlul *Din istoria socialismului român*. Vezi și articolele nesemnate: *În țara uitărilor*, în *Facta*, 1910, nr. 2, din 20 martie, *Aneaxă la psihologia de clasă*, în nr. 12, din 29 mai 1910; *D. Gherea și Ibrăileanu*, în nr. 24, din 21 august 1910.

Iarăși „*Moș Gheorghe la Expoziție*” („un proces „literar” caracteristic moravurilor noastre), în *Viața românească*, nr. 3, 1911, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea”.

A. Russo editat de d. G. Bogdan-Duică, *Ibidem*, nr. 4, 1911, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea”.

Discursul d-lui Duiliu Zamfirescu, *Ibidem*, nr. 4, 1911, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea”.

Discursul acesta a creat mari animozități în lumea literară, mai cu seamă la *Viața românească*. D. Zamfirescu atacase în Discursul de recepție, ținut la Academie la 16/29 mai 1909, intitulat *Poporanismul în literatură*, întreaga literatură legată de folclor, chiar pe unii scriitori, Creangă, Slavici, Coșbuc ș.a., poezia populară ca atare. Răspunde T. Maiorescu (răspunsul s-a editat în *Academia Română, Discursuri de recepțiune*, XXXIII, 1909), care respinge cu tărie teza lui Duiliu Zamfirescu, apărind în cadrul literaturii teoria specificului național, apropierea de folclor etc.

A se vedea pe larg în această problemă: Al. Piru, *Ibrăileanu*, ed. cit., p. 219; Z. Ornea, *Poporanismul*, ed. cit., p. 490. A se vedea, de asemenea, în acest volum articolul *Academia d-lui Zamfirescu*, p. 433.

Să mai semnalăm aici câteva opinii ale presei vremii în legătură cu această problemă: *Săptămîna* lui G. Panu își arătase regretul pentru faptul că D. Zamfirescu nu vedea în „doine și hore” „o poezie de nespusă gingășie de sentiment și un neamseminat farmec de frumuseță”. *Convorbirile critice*, din 25 mai 1909, își arată nemulțumirea față de discursul viitorului academician, cât și față de răspunsul lui T. Maiorescu, pentru că a lăsat nerezolvată problema poporanismului: „Chestia poporanismului, odată ridicată, trebuia lămurită pe deplin și în același timp *înlăturată*, ca una care astăzi, ca și naționalismul literar de acum patru ani a *Sămănătorului*, nu mai are în mișcarea

noastră literară, *nu mai putea avea* absolut nici un înțeles". *Țara noastră*, revista de peste munți, în 1 iunie 1909, își arată indignarea față de atacurile contra lui O. Goga și a literaturii Ardealului, în genere, în discursul lui D. Zamfirescu.

Viața românească va fi de aici înainte neiertătoare cu Duiliu Zamfirescu (a se vedea în *V. rom. : D. Duiliu Zamfirescu-Bizanț*, nr. 6, 1909 ; *D. Duiliu Zamfirescu și poporanismul*).

Citeva clișee, în *Viața românească*, nr. 5, 1911, semnat C.V., rubrica „Pe marginea cărților”.

François (son valet de chambre) „Souvenirs sur Guy de Maupassant”, Paris Plon-Nourrit et. Co., 1911. Pr. 8,50, *Ibidem*, nr. 5, 1911, semnat C.V., rubrica „Recenzii”.

Puțină „politică”, *Ibidem*, nr. 6, 1911, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea”.

„Scuturăturile ! „Faclei”, *Ibidem*, nr. 7, 1911, semnat F. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea”.

Vezi în afara articolelor citate mai înainte de C. Graur, notele semnate Lex și Anatema din *Facta*, probabil de N. D. Cocea : *Procesul generoșilor* (nr. 13, din 5 iunie 1910) : *Apoi dacă n-avem proletariet* (nr. 16, din 26 iunie 1910), *Pentru votul univiersal* (nr. 17, din 3 iulie 1910), *Ce-ar răspunde d-l Jaurès d-lui Ibrăileanu* (nr. 21, din 31 iulie, și 23, din 14 august 1910) ; *Poporanism literar și politicianism liberal* (nr. 47, din 26 noiembrie 1911).

Poporanismul rusesc, *Ibidem*, nr. 9, 1911, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea”.

Reflecții melancolice, *Ibidem*, nr. 10, 1911, semnat G. I., rubrica „Note pe marginea cărților”.

Două comemorări : Kogălniceanu, Eminescu, *Ibidem*, nr. 10, 1900, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea”.

Academia d-lui Duiliu Zamfirescu, *Ibidem*, nr. 10, 1911, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea”.

O. Goga, Insemnările unui trecător, Arad, 1911, pr. 3,50 1, *Ibidem*, nr. 10, 1911, semnat G. I., rubrica „Recenzii”.

Al. Gr. Soutzo, Mihail Eminesco, „Quelques poésies traduites en français”.

O carte folositoare, *Ibidem*, nr. 11, 1911, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea”.

Grigore Ureche redivivus, *Ibidem*, nr. 11, 1911, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea”.

De la S.S.R., *Ibidem*.

Funie în casa spinzuratului, *Ibidem*.

Răspuns la articolele *Delicateța d-lui Ibrăileanu și Cine e Nicanor & Co., Facla*, nr. 29, din 16 iulie 1911.

D. Haret și literatura românească (cu prilejul sărbătoririi sale), *Ibidem*, nr. 12, 1911.

Iarăși poporanismul, *Ibidem*, nr. 12, 1911, G. Ibrăileanu se referă aici la ancheta pe care a lansat-o *Luceafărul* cu privire la poporanism, aceasta mai cu seamă în urma agitației iscate în urma discursului de recepție la Academie al lui Duiliu Zamfirescu. Un foarte mare număr de scriitori a răspuns la chestionarul care punea întrebări ca :

1. Ce înțelegeți sub poporanism în literatură ?

2. Cari dintre operele scriitorilor noștri noi și vechi reprezintă poporanismul ? Cu cari opere din celelalte arte se poate ilustra poporanismul ?

3. Dacă nu admiteți poporanismul în literatură, din ce motive nu-l admiteți și prin ce cuvânt s-ar putea caracteriza operele scriitorilor cari de obicei sînt numite poporaniste ?

După cum se vede, *Viața românească* urmărea cu mare atenție răspunsurile. Într-o notă la rubrica „Revista revistelor”, în nr. 9 și 10, se spune : „Ancheta asupra poporanismului continuă. Priveliștea e interesantă. De fiecare număr, unul sau doi cugetători. De data asta, un cugetător la două numere. Că e un vast ; e d. M. Dragomirescu, criticul obiectiv care luptă pentru adevăr. Ce e poporanismul nu prea știe bine d. Dragomirescu. Dar îl clasifică cu energie, cu înverșunare, cu entuziasm, cu frenezie ; poporanism primitiv, poporanism temperamental, poporanism tendențios, poporanism pozitiv, poporanism revoluționar, poporanism artistic, poporanism colectiv, poporanism energetic, poporanism formal. Nici nu bănuiește d. Dragomirescu ce umor sănătos are...”

D. Iorga și colegiul unic, Viața românească, nr. 12, 1911. semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea”.

Vasile Loichiță, Ceva despre mișcarea noastră literară mai nouă. Caransebeș, 1912, *Ibidem*, semnat G.I., rubrica „Recenzii”.

Cu prilejul sărbătoririi lui Caragiale, *Ibidem*, nr. 1, 1912. semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea”.

A se vedea și *Caragiale cînd a implinit 60 de ani*, în *Viața românească*, nr. 1, 1912 (în vol. *Note și impresii*, reprodușă în G. Ibrăileanu, *Opere*, vol. II, 1975, p. 427).

Pentru „Flacăra”, *Ibidem*, nr. 1, 1912, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea”.

Vezi tot în *Flacăra*, nr. 19, din 25 februarie 1912, și nr. 49, din 22 noiembrie 1912 rubrica „*Ecouri*” redactată de C. Banu.

În legătură cu această problemă, T. Arghezi îi scria lui G. Ibrăileanu, la 16.IV.1912: „Trebuia să vă mulțumesc pentru apărarea din *Viața românească* și tocmai aceasta a fost un motiv care m-a împiedecat să o fac în momentul când se cădea. Nu v-aș fi putut scrie fără să vă vorbesc de mine în raport cu polemica, și dacă vorbeam aș fi fost lipsit acum de o satisfacție delicată...” (Cf. *Scrisori către Ibrăileanu*, vol. III, ed. cit., p. 5.)

O rectificare, *Ibidem*, nr. 1, 1912, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea”.

Apoteoza d-lui Sadoveanu în „Convorbiri literare”, *Ibidem*, nr. 1, 1912, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea”.

Fragmente din articolele în care am vorbit despre poporanism în cei șase ani de când a apărut V. r., *Ibidem*, nr. 2, 1912, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea”.

Dr. Urechia, răspuns domnului I. Bogdan, broșură, 1912, *Ibidem*, nr. 2, 1912, semnat C.V., rubrica „Recenzii”.

Un monument... de incomprehensiune — ca să zicem așa, *Ibidem*, nr. 3, 1912, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea”.

Vezi articolele lui Ovid Densusianu *Viclenii literaricești*, în *Viața nouă*, din 1 aprilie 1912; *Utopia poporanistă*, în *Farul*, din 27 aprilie 1912; *Marginalia*, în *Viața nouă*, din 1 și 16 mai 1912.

Caragiale și epigonii „Convorbirilor literare”, în *Viața românească*, nr. 11, 12, 1912, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea”.

E. Lovinescu publicase în *Convorbiri literare* un articol despre Caragiale, destul de elogios (nov. 1907); urmează, în 1912, *Notițe asupra celui din urmă volum al lui Caragiale [Schife nouă]*, în *Convorbiri*, nr. 3, 1911. În același an, noiembrie, Lovinescu scrie la rubrica „Cronica dramatică” despre teatrul lui Caragiale, pe care îl consideră „săpat într-un material puțin trainic”. La aceste articole se referă G. Ibrăileanu în „Miscellanea” de față.

Curentele literare și criticii, în Viața românească, nr. 2, 1913, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea”.

Vezi și articolul lui M. Dragomirescu, *Un răspuns „Vieții românești”*, în *Țara nouă*, din 15 mai 1912.

Un panegiric al d-lui Iorga prefațiat de d-sa, *Ibidem*, nr. 4, 1912, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea”.

Este vorba de cartea lui Victor Iamandi-Adrian, *Poporanismul literar al „Vieții românești”*, Iași, 1913, cu două prefețe de N. Iorga.

Pentru „Convorbiri literare“, *Ibidem* nr. 2, 1914, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

În articolul *Puteri nouă* (ianuarie, 1914, *Convorbiri literare*), S. Mehedinți făcea un bilanț al ultimelor succese ale revistei, citind printre cei mai valoroși colaboratori pe M. Chirițescu, Ion Miclescu, Al. Florescu (teatru și proză), P. Cerna în poezie ș.a. Ibrăileanu se iritase când M. Dragomirescu susținuse că „o poezie de-a lui Cerna face mai mult decît toate poeziile acestui cîntăreț al Ardealului“ [era vorba de Goga], dar S. Mehedinți îl evoca pe Cerna, care tocmai murise.

Nuvela *Florică Ceterașul* de Ioan Paul, publicată și în colecția „Scriitori români“ de A. Vlațuță (nr. 16, 17, 18), se inspiră „din revoluția de la 1848 în munții moților“. Ioan Paul, contracandidat al lui G. Ibrăileanu la Universitate, recomandat de N. Iorga, a ajuns profesor la Cluj. Născut în 1857, era doctor al Universității din Budapesta cu teza *Az új népies irány á Román Szépirodalomban* din 1883.

In loc de cronică teatrală — Iași, *Ibidem*, nr. 7, 8, 9, semnat G.I.

Iar tendenționismul în artă, *Ibidem*, nr. 7, 8, 9, 1915, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

G. Ibrăileanu se referă la raportul lui Al. Philippid: la volumul Ion Trivale, *Cronici literare*, ediția a IV-a, Buc., 1915, raport apărut în *Analele Academiei Române*, seria II, tom XXXVI, 1914—1915.

(Numerele 7, 8, 9, din *Viața românească*, 1915 au apărut într-un singur volum, la București, retipărite în grabă, din cauza incendiului izbucnit în localul revistei.)

Charles Dickens, Insemnări literare, nr. 10, 1919.

În anul 1919, după cum se știe, *Viața românească* încetînd să apară, e înlocuită de revista *Insemnări literare*, sub conducerea lui M. Sadoveanu, G. Topîrceanu, G. Ibrăileanu, D. Botez ș.a., de la 2 febr. pînă la 21 noiembrie. Cea mai mare parte a articolelor publicate aici de G. Ibrăileanu au fost reunite în volumul *După război — Cultură și literatură*, pe care l-am reprodus în vol. II din seria de *Opere*, G. Ibrăileanu. Cele pe care G. Ibrăileanu nu le-a inclus în acest volum le introducem aici.

„*Petit Pierre*“, *Insemnări literare*, nr. 16, 1919.

Premiile Academiei, *Ibidem*, nr. 20, 1919.

România noastră, *Ibidem*, nr. 21, 1919.

Henrik Ibsen, *Ibidem*, nr. 21, 1919.

Gramatica d-lui A. Frunză, *Ibidem*, nr. 21, 1919.

„Convorbiri literare“ nr. 6, *Ibidem*, nr. 25, 1919.

Apelul lui Romain Rolland, *Ibidem*, nr. 25, 1919.

Intelectualii și ura, *Ibidem*, nr. 27, 1919.

Mișcarea literară, *Ibidem*, nr. 27, 1919.

Popoarele, *Ibidem*, nr. 31, 1919.

Literatura ebraică, *Ibidem*, nr. 31, 1919.

A urî ura, *Ibidem*, nr. 31, 1919.

Sinteza, *Ibidem*, nr. 36, 1919.

INDICE DE NUME

A

Abovian, Ș. 540
 Aderca, Felix, XVI
 Agârbiceanu, I. 212, 435, 454,
 461, 466, 473
 Alecsandri, Vasile, X, XI,
 XVI, 45, 152, 154, 155, 156,
 167, 168, 249, 250, 252, 255,
 256, 257, 267, 268, 269, 271,
 272, 273, 274, 362, 388, 391,
 392, 395, 475, 497, 498, 503,
 507, 510—512.
 Alexandrescu, Gr. XI, 133,
 250, 268, 269, 310
 Alfieri, V., 270
 Amiel, H. F., 51, 150
 Andreev, Leonid, 21
 Anghel, Dimitrie, 376, 454,
 456, 466, 542, 558
 Arghezi, Tudor, X, 351, 459, 562
 Arion, C. 458, 461
 Aristia, C., 427
 Aristofan, 60, 96, 476
 Aristotel, 215
 Asachi, Gh., 268, 269, 270,
 271, 272, 273, 274, 361
 Atanasiu, I. C., 548
 Aulard, A., 424, 425

B

Bacalbașa, Anton, 130, 186, 229
 Bacovia, G., 473

Bakunin, M. XXV
 Balzac, H. de, 21, 36, 73, 95,
 380
 Banu, C., 457, 561
 Barac, Ioan, 152
 Barbu, Tina, 374
 Barbusse, H., 525, 533
 Barrès, M., X, 177
 Basarabeanu, Șt., XXVI
 Bassarabescu, I. A., 460, 461
 Bart, Jean, 518
 Bataille, H., 374
 Baudelaire, Ch., 75, 102, 103,
 149, 150
 Bădărău, 282
 Bălcescu, N., 250, 269, 364,
 388
 Bărbulescu, I., 15
 Bărnăuțiu, Simion, 263, 264
 Bârsan, Z., 454
 Beaumont, Elie de, 398
 Becescu, Florian I., 134—138,
 543
 Beethoven, Ludwig van, 16,
 17, 148, 185
 Beldiceanu, N., 48
 Beldiman, A., 127, 269, 288
 Benedek, Iancso, 124
 Berariu, Stănică, 454
 Bertier, 397, 398
 Beuca, Constantineanu Sever,
 454

Beyle (Stendhal), 149
 Beza, M., 508
 Bianu, I., 557
 Bielinski, V. G., 353, 420
 Birseanu, I., 454
 Björnson, B., 60, 501
 Blanqui, A., 297
 Bodnărescu, Samson, 134, 392
 Boga, 509
 Bogdan, I., 397, 475—477, 562
 Bogdan-Duică, Gh., 132, 133,
 374, 387, 393, 542, 559
 Bogdan, P., XIII, 301
 Boileau, 207
 Bolintineanu, D., XII, XIX,
 267, 268, 503, 511
 Bolliac, C., 154, 268
 Borcia, I., 454
 Bossuet, 209
 Boteni (Ionescu), Ion, 192—
 194, 454, 544
 Botez, C., XIX, XXIII
 Botez, Demostene, 519, 563
 Bourget, Paul, IX, 148, 149,
 150, 208, 212, 401, 487
 Borne, 37
 Braborescu, Șt., 454
 Brandès, G., 103, 500, 501
 Brătescu-Voinești, I. Al., 7,
 72, 73, 76, 129, 159, 175,
 176, 188, 212, 454, 459, 466,
 480, 494, 509, 518, 519, 528,
 543
 Brătianu, I. C., XII, 170, 284,
 290, 302, 303, 304, 307, 452
 Brătianu, Ionel, 547, 549
 Brătianu, Vintilă, 300
 Brockelmann, 281
 Brunetière, F., VIII, IX, 47,
 93, 204, 205, 206, 207, 208,
 212, 213, 260, 483, 500, 501
 Budai-Deleanu, I., 152

Budurățoiu, 488
 Buricescu, I. F., 542
 Burckhardt, I., 109, 147
 Büchner, G., XXIII
 Byron, G., 128, 163, 266, 493,
 531

C

Calvin, 180
 Cantacuzino, I., 301, 405, 412
 Caragiale, I. L., X, XIII, XIV,
 XV, CVI, 72, 86, 127, 138,
 156, 227, 228, 250, 279, 280,
 370, 380, 433, 444, 456—
 458, 460, 461, 487, 489—
 499, 501, 561, 562
 Carol I, 172, 370, 390
 Carp, O., 26, 129, 154, 454,
 486
 Catargiu, Lascăr, 380, 381,
 386
 Călinescu, George, XIX, XXII
 Cehov, A. P., 104
 Cercez, 392
 Cerna, P., 212, 338, 339, 454,
 508, 545, 563
 Cervinski, P. C., 421
 Chamfort, M. S., 240
 Chateaubriand, F. R. de, 322,
 501
 Chendi, Ilarie, 25, 265, 454
 Chénier, A., 93
 Chesterton, G. C., X
 Chirițescu, M., 454, 508, 563
 Chopin, Fr., 93
 Cicero, 75, 87
 Ciocîrlan, I., XVI, 7, 454
 Cipariu, T., 377
 Ciuchi, E., 212, 454
 Ciura, 454
 Cirlova, V., 132—133, 542

Cocea, N. D., 287, 372, 373,
 376, 442, 560
 Cocârlă, Leandru Ion, 454
 Codreanu, I., 486
 Clemenceau, G., 526
 Comte, Auguste, 501
 Conachi, C., 133, 152, 269
 Conta, V., 507
 Conrad, J., XII
 Corneille, 45, 91, 545
 Coşbuc, G., XIX, XXIII, 26,
 32, 91, 122, 153, 157, 163,
 212, 316, 395, 433, 455, 461,
 486, 501, 559
 Coyer, 398
 Creangă, I., 37, 79, 157, 193,
 194, 286, 465, 475, 476, 501,
 507, 559
 Creţeanu, G., 268, 269
 Crippen, 414, 415
 Croce, B., 525, 527
 Cuciuoreanu, 392
 Cunţan, Maria, 25—28, 454,
 541
 Cuza, A. C., 264, 282, 411, 427,
 354
 Cuza, Alexandru Ioan, 259,
 264

D

D'Annunzio, G., 493
 Dante, Alighieri, 34, 60
 Darwin, Ch., IX, XXIII,
 XXIV, XXV, 128
 Daudet, A., 203
 Dăscălescu, C., 268, 392
 Delacroix, E., 60
 Delavrancea, B. Şt., XXV, 31,
 75, 87, 157, 444, 454, 461,
 462
 Demetrescu, Traian, XXVI,
 156

Demostene, 75, 87
 Densusianu, Ovid, VII, 14, 15,
 22, 59, 61, 64, 65, 85, 87, 101,
 308, 331, 538, 542, 562
 Desfontaines, R. L., 397, 398
 Deville, G., XXV
 Diamandy, G., 306
 Dickens, Ch., X, 60, 73, 74,
 76, 92, 128, 515, 563
 Diderot, 103, 397
 Dimachi, C., 269
 Disescu, C., 170
 Doinaru, Al. Gh., 130—131, 542
 Donici, Al., 263, 268
 Dostoievski, F. M., IX, XVI,
 50, 52, 195
 Doumic, R., 401, 403
 Dragomirescu, M., VII, X,
 153, 197, 216, 316, 336, 337,
 338, 339, 352, 457, 458, 489,
 500, 508, 544, 561
 Dragu, Ioan, 366—369
 Duclos, Ch. P., 398
 Dumas, Al.-fils, 60, 76, 150,
 207, 208, 401
 Dunăreanu, N., 454
 Durkheim, E., 177

E

Eckermann, IX
 Efimenko, 421
 Eftimiu, V., XVI, 454, 455,
 466, 473, 490, 493, 496
 Elena din Ardeal, 454
 Eliade, Pompiliu, 127
 Emeric, Fanny, 39—41, 232—
 234, 541
 Eminescu, Mihai, X, XVI,
 XIX, XX, XXI, XXII,
 XXIII, 3, 26, 30, 32, 36,

37, 52, 55, 84, 86, 91, 92,
93, 99, 101, 121, 132, 133,
152, 155, 156, 163, 165, 221,
243, 252, 274, 275, 286, 309,
310, 316, 429—432, 434, 438,
444, 455, 473, 475, 481, 482,
487, 494, 497, 501, 507, 508,
511, 523, 545, 560

Engels, Fr., XXIII, XXIV

Engelhard, 422

Ervin (Ov. Densusianu), 478,

479, 480, 481, 482, 483, 484,

485, 486, 487, 488

F

Faguet, E., VIII, 47, 150, 160,
177, 208, 209, 210, 238, 321,
327, 500, 501

Fagure, Em. D., 287

Farago, Elena, 54—55, 119, 454,
542

Făgetel, C. S., 454

Filimon, Gr., 481

Filipescu, N., 186

Filotti, E., VI

Fischer, Mochi, 282

Flaubert, G., IX, 45, 50, 52,
60, 61, 66, 69, 71, 73, 76,
80, 83, 98, 149, 150, 203,
207, 400, 501

Fleva, N., 289—290, 291, 292,
295, 304

Florescu, Al., 454, 563

Florian, Aaron, 152, 287

Fontenelle, 398

Forain, J. L., 45

Fourier, Ch., 200

France, A., IX, 186, 400, 491,
493, 516—517, 525, 527,

533—534, 536

Franco, 282

François (valetul lui G. Mau-
passant), 399—404, 560

Frimu, I. C., 287

Frolo, H., 454

Frunză, A., 522, 563

G

Gane, N., 34—35, 212, 484,
541

Garcia-Viardot, Pauline, 353—
355, 557

Gautier, Emil, XXIV, XXV

Gaultier, Jules de, IX

Găvănescu, I., 407

Georgian, 212

Gessner, 333

Gheorghe din Moldova, 212,
316, 484, 486

Ghera-Dobrogeanu, C., XII,
XIII, XV, XXIV, XXV,
45, 47, 48, 85, 89, 90, 91,
99, 101, 110—113, 121, 186,
198, 199, 213, 243, 284—307,
318, 319, 372—373, 382, 405,
406, 407, 408, 416, 417, 425,
426, 493, 494, 500, 501, 542,
547, 548, 549, 550, 556, 558,
559

Ghica, Ion, 268, 270

Gide, A., IX, XVI

Giraud, V., 425

Giuglea, E., 509

Giurescu, C., 440

Girleanu, Em., 48, 72, 186, 189,
190, 191, 370, 373, 441, 454,
458, 461, 463, 464, 465, 466,
472, 490, 558

Gluck, C. W., 354

Goethe, W., IX, XVI, 35, 210,
213, 455, 533

Goga, O., XVI, 7, 110, 42—44,
45, 52, 65, 73, 93, 101, 122,
157, 212, 316, 435—437, 454,
461, 481, 501, 541, 545, 560
Gogol, N. V., 374
Golescu, Iordache, 377
Goncourt, E., 203
Goncourt (frații), 150
Gorki, M., 16, 17, 104
Gorun, I., 76, 454, 466
Gourmont, Rémy de, 397
Graur, C., XII, 382, 383—384,
386, 558, 559, 560
Grămadă, I., 454
Gros, J. A., 109
Gusti, D., 268
Guțu, I., XIII, 301
Guyau, J. M., VIII, IX, 141

H

Haeckel, E., IX, XXIII, XXIV
Haneș, P., 387, 389, 391
Haret, Spiru, 290, 291, 441,
443—446, 561
Hásdeu, B. P., 523
Hugo, V., 60, 160, 236, 275,
448, 501, 545
Huțan, V., 454
Haumont, E., 354
Hegel, XXIV, 109
Heine, H., 18, 37, 54, 129, 155,
532
Heliade-Rădulescu, I., XI, 126,
265, 268, 269, 272, 361, 377
Herz, A. (v. și Dinu Ramură),
454
Herzen, A., 419, 420, 422, 423
Hobbes, Thomas, XXIV
Hodoș, Constanța, 454
Homer, 35, 186, 516
Honigman, A., 282
Houteville, 397

I

Iamandi, A. V., 562
Ibsen, H., 50, 51, 52, 59, 60,
61, 62, 72, 74, 76, 87, 91,
92, 101, 237, 444, 521, 542,
563
Ioanițescu, I., 524
Ionescu, I., 268
Ionescu-Rion, Raicu, XXVI,
XXVII
Ionescu, Take, 282, 300, 301,
306
Iorga, Nicolae, XI, XII,
XXVI, XXVII, 17, 48, 49,
134, 244—283, 308, 309, 310,
352, 361, 362, 376, 390, 409,
410, 411, 412, 413, 426, 430,
451—453, 454, 493, 501, 503,
504, 505, 546, 547, 561, 562,
563
Iosif, St. O., 129, 212, 454,
457, 542

J

Jaurès, Jean, 186
James, W. 524
Juvenal, 60

K

Kabliț-Jusov, 419, 420
Kant, Immanuel, 79, 215
Karamzin, 263
Karr, 65
Keller, G., XX
Kernbach, Gh., 411
Kernbach-Conta, Ana, 486
Key, Ellen, 525
Kogălniceanu, M., XVI, 198,
199, 247, 248, 255, 256, 263,

267, 268, 269, 271, 364, 392,
429—432, 497, 544, 560
Kraff, Ebing, 107
Krilov, I. A., 263
Kropotkin, P. A., XXV, 179
Kugelman, L., XXIV

L

La Baumelle, 397, 398
Lagerlöff, S., 525
La Fontaine, 6, 79, 227
Lamark, J., XXIII
Lamartine, 209, 501
Lambrou, 287
Lanessan, J. L., XXIII
La Rochefoucauld, 236, 238,
240
Laurian, A. T., 272
Lavelay, Emil de, XXIV
Lazăr, Gh., 264
Le Batteaux, 398
Lecca, H., 218, 219, 220, 221,
223, 225, 226, 546
Lecote de Lisle, 150, 493
Lehmann, Max, 525
Lemaître, J., IX, 178, 487
Leopardi, G., 365
Lermontov, M., 128, 163—166,
543
Lessing, G. E., 482
Lipps, Theodor, 145
Locusteanu, P., 454, 459
Loichiță, V., 454, 455, 561
Loisseau, 397, 398
Lombroso, C., 303
Loti, P., 369
Lovinescu, E., VI, VII, X, XI,
XV, XVI, XVII, XXI, 15,
16, 19, 44—46, 47—49, 56—
58, 64, 65, 66, 67, 68, 69,
70, 72, 73, 74, 75, 76, 78,

79, 85, 87, 90, 94, 95, 96,
158—162, 186, 189, 190, 191,
338, 339, 399, 450, 466, 472,
489, 490, 491, 492, 493, 494,
495, 496, 497, 498, 499, 537,
541, 542, 543, 562

Lapun, N., XII
Luther, 180

M

Macedonski, Al., 434, 502
Mackay, Th., XXIV
Maior, P., 265
Mairescu, T., XI, XVI,
XVIII, XIX, XX, XXI,
XXII, XXIII, XXIV,
XXVI, 42—43, 47, 102, 134,
153, 154, 155, 172, 175—177,
198, 199, 205, 206, 213, 263,
269, 314, 323—326, 331, 332,
333, 334, 336, 337, 338, 352,
362, 364, 390, 391, 392, 393,
395, 425, 426, 476, 489, 490,
493, 497, 500, 501, 507, 541,
543, 544, 545, 556, 557, 559
Malibran, Maria Felicia, 353
Malthus, XXIV
Manu, G., 390
Many, I., 287, 406
Marc Aureliu, 232
Marian, Liviu, 454
Marx, Karl, XXIII, XXIV,
XXV, 111, 112, 421
Massis, H., IX
Matthias, 374
Maupassant, Guy de, XXVI,
10, 18, 21, 50, 73, 76, 77,
78, 93, 94, 95, 97, 104, 107,
127, 144, 190, 369, 399—404,
487, 540, 569
Maurras, Ch., IX

Maynial, E., 400, 401, 403
Mehedinti, S., XVI, 172, 212—
217, 308, 310, 316, 318, 319,
336, 337, 352, 363, 364, 394,
489, 506—509, 544, 545, 563,

Memnon, 9

Mendès, C., 108

Merimée, P., 190, 197

Meyerbeer, G., 93

Michelangelo, 60, 69, 106

Mickiewicz, A., 60

Miclescu, Ion, 454, 563

Micu, Samuil, 310, 377

Mihai Viteazul, 273, 345

Mihailovski, N. K., 420, 421

Mill, J. S., VII, VIII, 9, 88,
141

Mille, C., XII, 284, 285, 287,
288, 289, 290, 293, 294, 295,
296, 297, 298, 318, 406, 550,
554

Minulescu, I., 316, 351, 454,
485, 486

Mirabeau, V., 270

Mirbeau, O., 401

Mircea cel Bătrîn, 88, 286

Mirea, A., 486

Mironescu, I., 484

Mîndru, A., 454

Molière, XV, 72, 206, 493

Moldovanu, C., 242—243, 454,
457, 546

Moleschott, J., XXIII

Montesquieu, 177

Monti, V., 270

More, Th., 200

Morțun, V. G., 412, 548, 549

Moruzi, 291

Mozart, W. A., 354

Mumuleanu, B. P., XII, 133

Murârașu, D., XXI, XXII

Musset, Alfred de, 232

N

Nanu, D., 454

Napoleon Bonaparte, 146, 147

Napoleon III, 354

Naumov, 421

Nădejde, I., 285, 297, 548

Nefedov, 421

Negruzzi, C., XI, XVI, 167,
255, 263, 268, 269, 392, 496,
497, 498, 507

Negruzzi, Iacob, 518, 523

Negulescu, P. P., 337, 519

Nerone, 75

Nicoleanu, N., 132—133, 542

Nietzsche, 32, 51, 97, 141, 236,
531

Nour, R., 484

O

Odobescu, Al., XVI, 250, 252,
253, 275, 276, 324, 388

Odobescu, I. (col.), 276

Ollănescu-Ascanio, D., 433

Olănescu, Gr, Adina, 238—241,
546

Ornea, Z., 545, 546, 559

Owen, R., 200

P

Pamfile, T., 114, 542

Pann, A., XI, XII, 116, 154,
249, 503, 544

Panu, G., 168, 198—202, 314—
315, 320, 330, 503, 556, 559

Paul de Alep, 257

Paul, Ioan, 563

Paulhan, Fr., VIII, 206

Pavelescu, C., 454, 466
 Pătrășcanu, D. D., 464
 Păun Pincio, Ion, XXVI
 Perpessicius, XXI, XXII,
 XXIII
 Petra-Petrescu, Horia, 74, 91,
 92
 Petru Rareș, 440
 Philippide, Al., 102, 331, 332,
 333, 334, 335, 377, 378, 397,
 513, 556, 563
 Pipin, 420
 Piru, Al., XXVII, 544, 546,
 559
 Pitiș, Ecaterina, 454
 Platon, 180, 216
 Poe, E. A., 33, 197
 Poncet de la Rivière, 397
 Poni, M., 484
 Pop, I. Florantin, 134
 Pop-Retegănuț, I., 157
 Pop, Vasile, 23—24, 195—197,
 273, 454, 541, 544
 Pope, Al., 152
 Popescu, Spiridon, XIII,
 XXVI, 170, 171, 380, 381,
 385—386, 439, 473, 476, 484,
 543
 Popovici, Aurel, 356, 557
 Popovici, I. N., 440
 Popovici, Maria, 454
 Porn, Eugen, 308
 Predescu, Lucian, XXI
 Proșian, 540
 Prudhomme, S. VII, XXV,
 163, 212
 Pumnul, Aron, 272
 Purian, D., 540
 Pușcariu, Sextil, VII, 282, 331,
 332, 333, 334, 335, 454, 556,
 557
 Pușkin, 263

Q

Quillard, 502

R

Racine, 8, 152, 545
 Racovski, I., 287
 Radovici, Al., 548
 Radovici, I., XIII, 302, 307,
 411
 Raffael, 62
 Raffi, 548
 Rakovski, Cr., 548
 Ralea, Mihail, X
 Ramură, Dinu (v. și A. de
 Herz), 167, 543
 Ranetti, George, 130, 227—
 231, 546
 Rădulescu-Motru, C., 178—
 186, 260, 261, 262, 521, 543
 Rădulescu, R. Ioan, 165, 543
 Regnard, J. Fr., 207
 Rembrandt, 107
 Renan, E., 145, 150, 409, 410
 Renard, G., 208
 Ribot, Th., 145, 146
 Rivarol, Antoine, de, 240
 Rîmniceanu-Simionescu, M.,
 VII, 14, 15, 16, 18, 63, 64,
 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71,
 72, 73, 74, 76, 77, 78, 79,
 80, 81, 82, 83, 84, 85, 88,
 89, 90, 91, 92, 93, 94, 96,
 99, 100, 101, 102, 103, 104,
 105, 106, 107, 108, 123, 124,
 139—150, 538, 539, 540, 543
 Rod, Ed., 178, 183
 Rolland, R., 523, 527, 528,
 534, 564

Rosetti, C. A., XIV, 256, 265,
266, 268, 270
Rósetti, D. Radu, 115—118,
330, 352, 457, 542
Rotică, G., 454
Rousseau, J.-J., 37, 178, 180,
183, 184, 501
Rubens, 107
Russo, Alecu, XI, XVI, XXVI,
198, 199, 247, 252, 253, 255,
256, 268, 269, 272, 275, 387—
393, 497, 559

S

Sadoveanu, Isabela, 119, 120,
213, 215, 546
Sadoveanu, Mihail, XIII,
XXVI, 7, 10, 13, 14, 15,
25, 63, 76, 78, 94, 95, 129,
143, 212, 316, 403, 441, 454,
457, 459, 466—467, 473, 484,
494, 501, 537, 540, 562, 563
Sainte-Beuve, VIII, IX, 47, 48,
99, 103, 105, 500
Saint-Simon, 200
Saltikov-Scedrin, 23, 60, 236
Samurcaș, Ioan, Al., 523
Sand, George, 353
Sandu-Aldea, C., 52, 68, 74, 83,
84, 94, 104, 108, 454, 466,
538
Sanielevici, H., VI, XVI,
XXVI, 519, 538
Scarron, 207
Scherer, Ed., 209
Schopenhauer, A., 51, 203,
208
Scurtu, I., XXI, 265, 457
Séguier, 397

Sevcenko, Taras, 298
Shakespeare, 8, 35, 37, 50, 127,
218—226, 236, 380, 477, 546
Shelley, P. B., 60, 102
Sienkiewicz, H., 97
Silvestre, Armand, 108, 476
Simion Dascălul, 440
Sion, G., 361
Slavici, I., 157, 454, 501
Socor, Emil, 427
Socrate, 96, 180
Soricu, I. U., 454
Soutzo, Al. G., 438, 560
Spencer, H., XXIII, XXIV,
141
Sperantia, Th., XXVI
Staël, Madame de, 397
Stamate, C., 132—133, 542
Stapfer, Paul, VII, VIII, 61, 91,
544
Stavri, Artur, 212, 454, 484,
486
Stendhal, 150, 533
Stere, C., 169, 170, 199, 200,
201, 202, 213, 215, 244, 286,
301, 302, 320, 330, 340, 372,
405, 419, 420, 422, 423, 537,
544, 547, 548
Stirner, Max, XXV
Stoicescu, C., 300, 301, 411, 412
Stolipin, P. A., 186
Stroescu, M., 378
Sturdza, 170, 549
Suchianu, I., 378
Swift, J., 50, 60

Ș

Șaguna, Andrei, 364
Șărcăleanu, C. (vezi și C. Ste-
re), 101, 212, 215, 537

Șincai, Gh., 265, 377
Ștefan cel Mare, 440

T

Taine, H., VIII, IX, 6, 47, 48,
51, 70, 89, 90, 99, 106, 107,
142, 149, 150, 177, 180, 204,
205, 208, 212, 213, 322, 403,
424, 425, 500, 501
Tarde, G., XVI
Taxil, Leo, 107
Tăslăuanu, O. D., 67, 74, 123,
140, 141, 142, 143, 146, 147,
148, 248, 265, 540
Teliman, M., 36—38, 541
Tempea, Radu, 377
Teodoru, D. A., 379, 411, 558
Thibaudet, A., IX
Tiktin, H., 377
Tofan, G., 37, 481, 541
Tolstoi, L. N., VIII, 73, 76,
77, 86, 179, 206, 234, 401,
422, 449, 471, 476, 477, 533
Topirceanu, G., XXI, 563
Torouțiu, L. E., XIX
Trivale, E., 513, 563
Turgheniev, I. S., 73, 77, 78,
103, 104, 124, 125, 150, 353,
354, 355
Tutoveanu, G., 454
Twain, M., 23, 310

U

Ureche, Gr., 440, 560
Ureche, Nestor, 440
Urechia, V. A., 332, 333, 475—
477, 562
Uspenski, Gleb, 419, 421

V

Văcărescu, Iancu, 133, 268,
269
Văcărescu, Ienăchiță, 377
Văcăreștii (poetii), XI
Vengherov, 422
Vereșciaghin, V., 60
Verlaine, Paul, 203—204, 544
Vigny, Alfred de, 163
Villon, Fr., 401
Virchow, Rudolf, XXIII,
XXIV
Vissarion, I. C., 518
Vislan, S., 336, 337, 338, 454,
509
Vlahuță, Al., XXV, 31, 37, 76,
157, 169, 170, 172—174, 212,
227, 371, 395, 433, 444, 454,
457, 461, 475, 484, 518, 543,
544, 545, 563
Vogt, K., XXIII
Vogüé Eugène Melchior de,
207, 208, 321—322
Volney, C., 133
Voltaire, 60, 79, 152, 465
Voronțov, 420
Vulcan, Iosif, XVIII
Vulovici, N., 454

W

Wagner, R., 93, 354
Wallace, Alfred Russel, XXV
Weber, W., XX
Wilde, O., 102
Wundt, W., 109

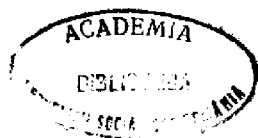
X

Xenopol, A. D., 251, 356, 423,
429

Z

Zamfirescu, Duiliu, 308, 380,
394—396, 433—434, 461, 466,
501, 519, 539, 560, 561
Zane, N., 235—237, 546
Zangwill, Israel, 525

Zarifopol, Paul, XI, XIII, XV
Zasodinski, 421
Zeletin, St., XVI
Zlatobratski, 419, 421
Zola, Emil, 51, 52, 69, 73, 92,
203, 402
Zweig, St., 10

Cuprins

Prefață	V
-------------------	---

OPINII LITERARE — CAMPANII

Către cetitori	3
Scriitori și curente	6
M. Sadoveanu, „Povestiri de sărbători“	13
„Morala“ în artă	14
Vasile Pop, „Ris și plîns“	23
Maria Cunțan, „Poezii“	25
„Compoziția“ în literatură	29
N. Gane, <i>Dante Alighieri: „Divina Comedie“, „Infernul“</i>	34
Mihai Teliman, „Foiletoane“	36
Fanny Émeric, „Jérusalem parle“	39
Octavian Goga și d. Maiorescu	42
Eugen Lovineșcu, „Pași pe nisip“..., vol. I,	44
Eugen Lovinescu, „Pași pe nisip“..., vol. II	47
„Reproducerea“ realității	50
Elena Farago (Fatma), „Versuri“	54
Eugen Lovinescu, „De peste prag“	56
Artiștii „luptători“	59
Probleme literare, I	63
Probleme literare, II	86
C. Dobrogeanu-Gherea, „Din ideile fundamentale ale socialismului științific“	110
Tudor Pamfile, „Jocuri de copii“	114
Radu D. Rosetti, „Epigrame“	115
Arta și critica feminină	119
Ultima oară	123
Traducerile	126
Alex. Gh. Doinaru, „Știri literare“	130
V. Nicoleanu, V. Cîrlova, C. Stamate, „Opere complete“	132
Florian I. Becescu, „Spre ziuă“	134

Falșurile d-lui M. Simionescu-Rîmniceanu	139
Tăranul în literatura românească	151
Eugen Lovinescu, „Nuvele“	158
M. Lermontov, „Demonul“	163
Herz (Dinu Ramură), „Domnița Ruxandra“	167
Literatura „incendiară“, „anarhistă“	169
„1907“	172
Amintiri vechi...	175
C. Rădulescu-Motru, „Din psihologia revoluționarului“	178
Reportajul în literatură	187
Ion Boteni, „Casa din Muscel“	192
Vasile Pop, „Cum iubește o fată“	195
D. Panu și „Viața românească“	198
Paul Verlaine, „Voyage en France par un français“	203
Probleme literare : O nouă concepție asupra artei	204
Politica și literatura d-lui S. Mehedinți	212
Shakespeare, „Romeo și Julieta“	218
George Ranetti, „Fabule“	227
Fanny Emeric, „La confession d'une Femme du Siècle“...	232
„Proverbele românilor“	235
Adina Gr. Olănescu, „Cugetări“	238
Corneliu Moldovanu, „Cîntarea Cîntărilor“	242
D. N. Iorga, critic și polemist, I	244
Scrisoare deschisă către dl. Dobrogeanu-Gherea	284
A doua scrisoare deschisă către d. Gherea	292
A treia scrisoare deschisă către d. C. Dobrogeanu-Gherea	298
În genul „Porn“	308
Societatea Scriitorilor Români	313
Pentru d. G. Panu	314
Lamentații redacționale	315
Pentru contemporani și pentru posteritate	318
Pentru d. G. Panu	320
E. M. de Vogüé	321
Jubileele d-lui Maiorescu	323
Din lumi străine	327
Industria națională	328
Pentru d. G. Panu	330
Cîteva reflecții	331
Insemnări privitoare la istoria culturii românești	336
Votul universal	340
Literatura „absconsă“	349
Cetînd pe d. Maiorescu	352
Pauline Garcia-Viardot	353

D. Aurel Popovici	356
Cînd morții vor învia	357
Rasă și naționalism	361
Mai clar	363
Filozofie istorică	364
...De actualitate	365
Spre țara lui Khem. Rețetă pentru polemistii ironici	366
Plagiatul I. Dragu	368
Cea mai nouă soluție în chestia țărănească	370
Cu prilejul jubileului d-lui Gherea	372
O notă discordantă în critica europeană	374
Prigonire ?	375
Din admirațiile noastre...	376
Pentru gramaticii de la „Viața socială”	377
D. A. Teodoru	379
Politică... „literară”	380
Fiți prudenți !	382
Pentru d. C. Graur	383
Iarăși „Moș Gheorghe la Expoziție”	385
A. Russo editat de G. Bogdan-Duică	387
Discursul d-lui Duiliu Zamfirescu	394
Cîteva clișee	397
François (son valet de chambre), „Souvenire sur Guy de Maupassant”	399
Puțină politică	405
„Scuturăturile” <i>Faciei</i>	414
Poporanismul rusesc	419
Reflecții melancolice	424
Două comemorări : Kogălniceanu, Eminescu	429
Academia d-lui Duiliu Zamfirescu	433
Octavian Goga, „Însemnările unui trecător”	435
Al. Gr. Soutzo, Mihail Eminescu, „Quelques poésies traduites en français”	438
O carte folositoare	439
Grigore Ureche redivivus	440
De la S.S.R.	441
Funie în casa spînzuratului	442
D. Haret și literatura românească	443
Iarăși poporanismul	447
D. Iorga și colegiul unic	451
Vasile Laichită, „Ceva despre mișcarea noastră literară mai nouă”	454
Cu prilejul sărbătoririi lui Caragiale	456

Pentru „Flacăra“	459
O rectificare	463
Apoteoza d-lui Sadoveanu în „Convorbiri literare“	466
Fragmente din articolele în care am vorbit despre popora- nism în cei șase ani de când a apărut <i>V.r.</i>	468
Dr. Urechia, Răspuns domnului I. Bogdan	475
Un monument de incomprehenșiune — ca să zicem așa	478
Caragiale și epigonii „Convorbirilor literare“	489
Curentele literare și criticii	500
Un panegiric al d-lui Iorga prefațiat de d-sa	505
Pentru „Convorbiri literare“	506
În loc de cronică teatrală — Iași	510
Iar tendenționismul în artă !	513
Charles Dickens	515
„Petit Pierre“	516
Premiile Academiei	518
România noastră	520
Henrik Ibsen	521
Gramatica d-lui A. Frunză	522
„Convorbiri literare“, nr. 6	523
Apelul lui Romain Rolland	525
Intelectualii și ura	527
Mișcarea literară	529
Popoarele	530
Literatura ebraică	532
A urî ura	533
Sinteza	535
<i>Note</i>	537
<i>Indice de nume</i>	565

Lector: MARIA SIMIONESCU
 Tehnoredactor: POMPILIU STATNAI

*Bun de tipar 9 VIII 1977, Tiraaj 2890 ex. broșate.
 Coli ed. 30,71. Coli tipar 38.*

Tiparul executat sub comanda
 nr. 1168 la
 Întreprinderea Poligrafică
 „13 Decembrie 1918“
 str. Grigore Alexandrescu nr. 89-97
 București,
 Republica Socialistă România

